

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1908.

NYBORG

C. SCHÖNEMANN'S BOGTRYKKERI

Indhold.

	Side
Digt (Af Peder R. Møller)	3
Svendborg Amts historiske Samfund (Af P. Andresen, Ryslinge)	5
Amtmand, Grev Brockenhuus-Schack (Af J. P. Kristensen- Randers, Ollerup).....	7
Holckenhavn 1580—1907 (Af C. E. Lensbaron Holck).....	31
Bondeliv og Bondehjem (Af Povl Hansen, Vallekilde)	41
Stevner og Folde (Af Dyrlæge P. Jensen, Kværndrup)	111
Fra en Registreringsforretning i en sydfynsk Bondegaard 1807 (Af P. Andresen, Ryslinge).....	139
Op og ned (Af P. C. B. Bondesen).....	153
Vesterskerninge-Hundstrup Sangforening (Af Peder R. Møller)	163
Medlemsliste	177

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1908.

NYBORG

C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

F. Andresen, Højskolen, Ryslinge.

*Hver, som har Kærlighed til Fædres Land
og til det Liv, som Folket her har levet,
og til det Stykke Saga, end ej skrevet,
som selv vi staar til Ansvar for hver Mand;
enhver, som ejer Sans og aabent Øre
for Nutids Krav og Fortids Røst, han høre:*

*Den Strøm, som ofte upaaaget rinder,
de mange smaa tidt halvforglemte Minder,
maa ikke ebbe ud men banes Vej,
thi deri Folkelivet spejler sig.
Fra hver en Egn, fra hvert et vaagent Hjem
maa disse Minder fredes, elskes frem
og samles ind, til mange Bække smaa
ved fælles Kræfter bliver til en Aa,
som kan sit Væld af Folkeminder tømme
ud i Historiens de dybe Strømme.*

*— Kun lidet er det Land, vi kalder vort,
en Prik kun paa det store Verdenskort,
og dog et tusindaarigt Folk det rummer
med Slægters Saga rig paa Fryd og Kummer.
Et frugtbart Land, hvor Markens dybe Muld
forvandles under Folkets Flid til Guld,
et Land, hvor Bøgens Digt i løvklædt Skove
blir iklædt Toner af den blanke Vove,
— et saadant Land, vort Arvegods fra Fædre,
det er vel værd at elske og at hædre.*

Peder R. Møller.

SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND.

Et folk har en arv fra fortiden, som skal bevares, og en arv, som skal øges. Men denne arv kan være forskellig inden for et samfund, som ellers iøvrigt har fælles mærke og fælles sprog. Det hidrører fra, at folkets ånd er en frugt, som stammer fra forudgået vækst under meget ulige vilkår; og folkeåndens kærne har tillige den egenskab altid at kunne frembringe ny opvækst og nye muligheder, som er forskelligartede, selv inden for meget små samfundskredse. Det, hvori livet har givet sig et særegent udtryk, sætter man pris på at kende, og her har vort historiske samfund sin naturlige plads. Dette skal nemlig ikke alene i første linje søge at holde alle gode minder i ære, ophjælpe den historiske sans og læsning, vedligeholde erindringen om tider og forhold, tanker og følelser, personer og begivenheder, men det skulde også gerne samtidigt eller i hvert fald i løbet af årene søge at fremdrage det, som særlig har kendetegnet og kendetegner livet, som det er levet inden for dette amts grænser. Historien er en arv fra fædrene, og folkelivet, som det leves nu, er en arv for vore efterkommere, og er dette sundt og frugtbart

med kræfter for kommende dage, da vil Svendborg amts historiske samfund være sikret en lang løbebane. Vi må nemlig gå ud fra, at den slægt, der kommer efter os, vil forlange en mere bevidst, indgaaende og grundig oplysning end den, slægten nu kræver, og den vil derfor anklage os, hvis vi ikke samtidigt, som vi lever et virksomt nutidsliv, tillige sørger for at holde historien oppe.

Ethvert menneske med åndelig horisont vil straks kunne indse, at tiden nu er kommen til at nedskrive slægtens minder, fremdrage gamle og nye forhold fra by og land og oprede trådene for den historiske udvikling; thi den mundtlige overlevering er i aftagende i disse år, da det moderne kulturliv lægger så stærkt beslag på alle kræfter. Men ingen opgave af betydning maa forsømmes, og det historiske samfund, som blev oprettet den 14. november 1907, har påtaget sig det arbejde, som foran kortelig er omtalt. Vi møder nu frem med vort første arbejde og håber, at det igennem årene må lykkes samfundets styrelse — med forventet tilslutning af amtets befolkning — at lede og udføre arbejdet således, at det kan blive til glæde, nytte og ære for Svendborg amts befolkning.

Ryslinge, Januar 1908.

P. A n d r e s e n.

Amtmand Grev Brockenhuus-Schack.

(Smaa Bidrag til en Karakteristik).

Af

J. P. Kristensen-Randers.

Den gamle Greves Standbillede paa Raadhuspladsen i Svendborg giver paalidelig Oplysning om hans ydre Skikkelse. Nøjagtig som han staar der, saa hans samtidige ham tit, naar han færdedes ude, og saaledes var han at se d. 12. Juni 1904, da Standbilledet blev afsløret ved en Fest, hvor han var Hædersgæsten i Kredsen af mange Tusinde taknemlige Medborgere.

Vi nulevende og mange skiftende Slægter efter os vil ogsaa nemt kunne faa Rede paa adskillige Hovedpunkter i hans Levnedsløb. I biografiske Leksika kommer der længe til at staa omtrent følgende:

»*Brockenhuus-Schack, Ludvig Frederik Henrik, Greve*, født 11. August 1825 paa Giesegaard, blev Student 1845 fra Sorø, 1851 juridisk Kandidat, tog 1852 den saakaldte slesvigske Eksamen i Flensborg, blev samme Aar konstitueret Herredsfoged i Husby og Ny Herreder, 1853 Herredsfoged i Eckernførde, 1860 Amtmand i Tønder og Løgumkloster Amter, afsat i Marts 1864 af den prøjsiske Kommissær, 1867 Amtmand i Svendborg Amt, fra hvilket Embede han tog sin Afsked ved Udgangen af Marts 1905. I Svendborg By

Amtmand Grev Brockenhuus-Schack.

og Amtsraadkredsen havde han en Mængde Tillidsposter. Fra 1887 til 1892 var han Folketingsmand for Ærøkredsen. Han hædredes i sin Embedstid med Storkorset og fik, efter at han havde nedlagt sin Amtmandspost, Titelen Geheimekonferensraad. Svendborg By gjorde ham til sin Æresborger, og om en endnu mere usædvanlig Hædersbevisning taler en Indskrift paa Fodstykket til hans Statue paa Raadhuspladsen i Svendborg: »Rejst af samtlige Kommuner i Svendborg Amt i Anledning af Grevens 50aarige Embedsjubilæum d. 12. Juni 1903 og 36aarige Amtmandsgerning i Svendborg Amt«. 1854 blev han gift med en Datter af Grev Adam Vilhelm Moltke paa Bregentved og levede med hende i et lykkeligt Ægteskab til hendes Død 1889. Han overlevede hende i næsten 17 Aar. Under et Besøg paa Spanager (Sjælland) sov han ganske stille hen den 13. Oktober 1906, over 81 Aar gammel«.

Det er ærefuldt at blive afbildet i Bronze og at faa Plads i den skrevne og trykte Historie, men at leve et virksomt Liv i kommende Slægter i »Eftermælets de lyse Klæder«, det er dog langt større. »Svendborg Amts historiske Samfund« vil gerne bidrage til, at Mindet om Amtmand, Grev Brockenhuus-Schack kan holde sig fyldigt og friskt i de Egne, som han elskede saa højt og virkede i saa længe.

Tirsdag den 7. Marts 1905 hvilede der en vemodig Stemning over Svendborg Amtsraads Møde fra først til sidst. Det var sidste Gang, den gamle Greve skulde lede Raadets Forhandlinger. Inden der blev taget fat paa Dagsordenen, holdt han en lille Afskedstale, hvis første Del lød saaledes:

»Det er i Dag sidste Gang, at jeg har den Glæde at lede Forhandlingerne i Svendborg Amtsraads Møder,

og jeg vil i den Anledning sige nogle Ord. Grunden til, at jeg har ansøgt Hs. Majestæt Kongen om Afskedigelse fra mit Embede som Amtmand for Svendborg Amt, er ingenlunde den, at jeg har tabt Interessen for mit Embede og for Svendborg Amt; tværtimod, saa længe det bliver mig forundt at leve, vil jeg bevare Interessen for Svendborg Amt, til hvilket jeg i saa mange Aar har været knyttet. Grunden er alene den, at mit Helbred har været mindre godt i de sidste Aar, og at jeg derfor ikke har kunnet færdes saa meget omkring i Amtet og med Amtets Beboere, som jeg har anset for nødvendigt, ligesom ogsaa Arbejdet er faldet mig noget besværligt.

Blandt de mange Forretninger, jeg har haft, er der ingen, der har været mig saa kær som Forhandlingerne med Amtsraadet og i det hele taget med de kommunale Autoriteter, og det har været mig en Glæde, naar jeg har kunnet yde et Bidrag til at fremme Amtets Vel.«

I Slutningen af Talen fremhævede Greven den Hjælp, som Amtsraadets Medlemmer havde ydet ham ved Udførelsen af de ham paahvilende Pligter.

Brockenhuus-Schack var ikke, hvad man sædvanlig kalder en veltalende Mand; men han talte vel: jævnt, sandt og saaledes, at det, der skulde siges — og ikke noget andet — blev sagt. Det var tit interessant at lægge Mærke til hans Gentagelser af indledende Ord; han vilde hellere stamme paa en Ting end gaa videre, før det rette Udtryk for Tingen var fundet. Et Eksempel blandt de mange skal staa her: Han sagde ved en vis Lejlighed:

»Man tør vel nok—« saa brød han af, idet Munden var i Færd med at forme Ordet »*paastaa*«. Han gentog: »Man tør vel nok—,« og saa antydede en let

Hvislelyd Ordet »sige«; men det blev ikke udtalt. Endelig fandt han Udtrykket, han turde staa ved. »Man tør vel nok *formode*, at o. s. v.; men ud over en Formodning, kan man ikke komme.«

Naar man véd, hvor nøje Greven vejede Udtrykkene i sin kunstløse Tale, lægger man Mærke til den fremtrædende Plads, det *pligtmæssige* fik i hans Afskedsord.

En af hans Venner har sagt, at det faldt Brockenhuus-Schack saa let at gøre sin Pligt, at der vist ikke var synderlig Mening i at rose ham som Pligtmand. Der har dog nok ligget en Del Selvoptugtelse til Grund for den nøjeregnende Pligtudøvelse, han lagde for Dagen.

Han tog gerne med hen til Steder, hvor en urede Vej- eller Stisag gjorde et Amtsraadsudvalgs Nærværelse nødvendig. Det har hændt nogle Gange ved en saadan Lejlighed, at der var en temmelig lang Strækning at gennemvandre i fælt Føre og daarligt Vejr, og to Gange i hvert Fald paa Grevens gamle Dage skete det, at en tilstedeværende sagde: »Vi har vist ikke nodig at gaa længere; her fra kan vi se til Enden af Vejen«, og at Amtmanden elskværdigt og uden Spor af Spydighed sagde: »Nej, det er jo ikke nødvendigt, at alle gaar med; men jeg synes jo nok, at jeg vil se hele Vejen, da jeg er kommen her ud.« Saa gik han frejdig videre, og lidt fløv gik den »trætte« med.

Den mangeaarige dygtige Amtsraadssekretær *Fries*, som døde 1901, blev i et af sine sidste Leveaar af Sygdom hindret i at faa Regnskabet over Amtsrepartitionsfondens Indtægter og Udgifter færdigt til rette Tid; den gamle Amtmand var næsten helt utrøstelig derover. Til et af Amtsraadets Medlemmer,

som besøgte ham, ytrede han: »Jeg er meget bedrøvet over, at Regnskabet ikke er i Orden endnu, og at der ingen Udsigt er til, at det bliver færdigt i den allernærmeste Tid. Jeg kan ikke lade være med at tænke, at jeg vist burde bede om min Afsked nu.«
 Amsraadsmedlemmet søgte at trøste efter bedste Evne; men Grevens sidste Ord om denne Sag var: »Ja, det kan De jo nok sige; men De maa tro, at dette her er mig meget pinligt.«

Det kan ikke undre nogen, at en saa gammel Mand som Grev Brockenhuus-Schack ikke saa' paa de nye Skattelove af 15. Maj 1903 som en særlig glædelig Tilskikkelse. Des mere beundringsværdig er den Iver, hvormed han arbejdede sig ind i dem. To Vidnesbyrd om denne Iver fortjener at nævnes:

I et Cirkulære af 17. Maj 1904 forlangte Indenrigsministeriet Oplysninger om, hvorvidt det maatte være ønskeligt, at der foretoges Ændringer i den af Amsraadet udfærdigede Skattevedtægt for Kommunerne i Amsraadskredsen eller muligvis i Lov af 15. Maj 1903 om Ændringer i og Tillæg til de nugældende Regler for den kommunale Beskatning m. v. Amtmanden lod, som Følge af dette Cirkulære, indhente Erklæringer fra de 71 Sogneraad, som findes i Svendborg Amsraadskreds, og alle disse Erklæringer blev fremlagte i Amsraadsrådet d. 6. Sept. 1904. Amtmanden havde i høj Grad lettet Raadets Medlemmer Arbejdet med disse Erklæringer. Forud for Mødet omsendte han til dem en mønsterværdig ordnet Oversigt over alle disse Erklæringers Indhold. Under et Skemahoved med 6 Rubrikker er der paa 8¹/₃ Helarkside i et sammensyet Hæfte gjort Rede for Hovedpunkterne i Sogneraadenes Skrivelser. Skemahovedets Skrift er

ikke Amtmandens; men alt det øvrige er skrevet med hans karakteristiske Haandskrift. Med Hæftet fulgte en Oversigt over Sogneraadens Ønsker og Oplysninger over Skatteklagernes Tal i 1903 og 1904—5. Den første fylder $2\frac{1}{2}$ Helarksside, og de sidste omtrent en hel Side af samme Størrelse, alt skrevet med Grevens egen Haand.

En Dag, sidst paa Aaret 1904 eller først paa Aaret 1905, skulde Overskatteraadet holde Møde paa Grevens Bopæl Kl. 10 Formiddag. Kort efter at han den Morgen var staaet op, blev han overfalden af Svimmelhed og Kvalme, saa han atter maatte gaa til Sengs. De øvrige Medlemmer og Overskatteraadets Medhjælper maatte da arbejde paa egen Haand og gennemgik en Del af de indkomne Sager. Men henvend Kl. 1 stod Greven op, gik med megen Møje ind i sin Dagligstue og lod sende Bud, at nu ønskede han at høre, hvad der var gjort ved Skatteklagerne. Vi gik nu ind til ham; han saa' meget daarlig ud, befandt sig øjensynlig ilde og kunde ikke gaa uden Støtte; men han slap os ikke, inden han havde faaet fuldstændig Oplysning om vor Mening om de gennemgaaede Sager og faaet fremsat sine egne Tanker om dem.

Da Bladene bragte Meddelelse om, at Greven havde indgivet sin Ansøgning om Afsked, besøgte et Amsraadsmedlem ham og ytrede: »Jeg havde gerne set, at De havde holdt ud nogle Aar endnu.« Dertil svarede den gamle Amtmand: »Nej, nu er det paa Tide, jeg gaar; hidtil har jeg vel ikke forsømt noget større; men i det sidste Aar har jeg dog et Par Gange ladet være med at køre ud til Forretninger, fordi Vejret var mindre godt, men ikke værre, end at det ikke vilde have holdt mig tilbage i tidligere

Aar, og naar man først begynder at tænke mere paa sig selv end paa de Sager, der kalder, saa bør man gaa af. Ja, det mener jeg.«

Saaledes taler en pligtopfyldende Mand.

Denne Udtalelse falder godt sammen med Afskedstalens Ord om, at han gik, fordi hans Helbred hindrede ham i at færdes saa meget i Amtet og med Amtets Beboere, som han havde anset for nødvendigt. Her faldt sikkert hans Pligt og hans Lyst sammen. Ved Festen i Kristiansminde d. 12. Juni 1904 udtalte Højskolelærer *P. Thomsen*, Ryslinge, paa Landkommunernes Vegne de smukke og sande Ord: »De holder af Mennesker, Hr. Greve; paa Deres Kontor raader ingen bureaukratisk Tone. De møder den indtrædende med Venlighed, og det samme gør Deres Hjælpere; thi som Herren er, følger hans Svende.«

Et Amtsraadsmedlem fortæller et Træk, der paa en Gang vidner om Grevens Lyst til at færdes blandt Folk og om, at han fandt det rigtigt at tage meget ud til Mennesker, der havde forelagt Amtsraadet Sager.

Tre Mænd, fra hvis Bopæle der kun gik en privat Sti til Skole- og Kirkebyen, havde bedt deres Sogneraad om at faa en ny, noget kortere Sti, anlagt for Kommunens Regning og optaget paa Regulativet over offentlige Gangstier. De fik Afslag og klagede saa til Amtsraadet. Amtmanden og et Medlem af Raadet skulde som Udvalg tage ud og tale med de paagældende. En Formiddag mødtes de med de tre Klagere. Vi vil kalde dem Anders Andersen (Brandfoged), Bertel Brandt og Carl Carlsen; de er alle gamle eller midaldrende Mænd. Greven henvender sig først til Carl Carlsen: »Lad os nu høre, hvorfor De saa meget ønsker den Sti. Har De skolesøgende

Børn?« »Nej, Hr. Greve, jeg har aldrig haft nogen Børn.« »Saa maa De have haft en anden Grund til at underskrive Klagen.« »Nej, jeg kan jo godt sige Greven det, som det er: Vi tre Mænd, som bor her ude, har altid kommet saa godt ud af det med hinanden og aldrig været bange for at gøre hinanden en Tjeneste, og da saa Brandfogden kom med disse hersens Papirer om Stien og vilde have mig til at skrive under, saa vilde jeg jo da ikke gøre ham ked af det ved at sige Nej!« Greven: »Men kan De ikke nok forstaa, at Deres Underskrift, efter den Forklaring, ikke er meget værd?« »Jo, jeg kan jo nok tænke mig, at den ikke vejer det meste af en hel Del.« »Naa, maa vi saa høre, Bertel Brandt, hvad De har at sige. Har De nogen skolesøgende Børn?« »Ja, jeg har en Søn.« »Hvor gammel er han?« »13¹/₂ Aar!« »Har De ingen andre Børn?« »Nej!« »Men Herregud da; selv om nu N. N. (Amtsraadsmedlemmet) og jeg vilde anbefale Deres Sag til Amtsraadet, og Amtsraadet saa sagde, De skulde have den ønskede Sti, den kunde da ikke komme Deres Søn til Gavn.« »Nej; men jeg har nu ogsaa nærmest skrevet under af samme Aarsag som Carl Carlsen.« Greven vendte sig da til Brandfogden: »Naa, det er altsaa Dem, der er mest interesseret i Sagen. Har De nogen Børn?« »Ja, jeg har en Søn.« »Hvor gammel er han?« »Han er noget over de tredive.« »Er han gift?« »Nej, han er ikke.« »Men forlovet maaske?« »Nej, det er han desværre heller ikke; men vi skulde da haabe, at han vil blive gift engang, og saa er det jo Meningen, han skal have Gaarden her efter os, og saa vilde vi jo da tænke os, at der kommer Børn, og jeg vilde gerne gøre det saa godt for dem, der kommer efter mig her, som jeg kan, og derfor vilde

jeg have Stien. De maa nu da ogsaa tro, Hr. Greve, det er ikke saa godt, naar der ligger Sne paa vor gamle Sti, og vi tre her ude er ene om at skaffe den væk.« »Ja, ja, min gode Brandfoged! Havde De nu egentlig tænkt Dem, at Amtsraadet kunde finde paa at paalægge Sogneraadet at lave en ny Sti af Hensyn til Børn, der ikke er komne til Verden endnu? Da sagde Brandfogden med meget Lune: »Jeg tænkte, om ikke Amtsraadet, der har saa mange Sager for paa én Dag, kunde lade en saadan bitte Sag smutte igennem, ligesom uforvarende!« »Nej, det sker nu ikke i Svendborg Amtsraaad.«

Saa kørte Udvalget bort i Grevens gode Landauer. Paa Hjemvejen siger Amtsraadsmedlemmet: »Ærgrer det Dem nu ikke, Hr. Greve, at have spildt en halv Dag paa saadant noget Smaaavrøvl?« »Nej, det synes jeg aldeles ikke, der er nogen Grund til; jeg mener, at alle Steder, hvor personlig Nærværelse kan klare mere end Skriverier, der bør Amtmanden møde. Hvis nu Amtsraadet i denne Sag ikke havde gjort andet end sige: »Afvistes!« saa havde de Folk syntes, vi havde behandlet dem ligegyldigt, og om 3 Aar var de atter komne med Klage. Nu er Sagen ude af Verden paa en god Maade. Jeg tror nok, at alle 3 mente, at vi havde behandlet dem ordentlig; og saa var det nogle morsomme Folk at tale med. Synes De ikke?«

Da Sløret d. 12. Juni 1904 var faldet fra Grevens Broncestatue paa Raadhuspladsen i Svendborg, holdt han en lille Tale, hvori han blandt andet sagde: »Det har altid været mit højeste Ønske at kunne være retfærdig, at behandle alle lige, hvad enten de var i høje eller lave Stillinger, hvad enten de var rige eller fattige. Men skønt jeg saa inderlig har

ønsket at være retfærdig og har bestræbt mig for at være det, har det jo ikke kunnet være andet, end at jeg mangen Gang har maattet være i Tvivl om, hvorvidt det lykkedes mig.«

Hans Retsindighed, hans Trang til at gøre Ret og Skel til alle Sider, er almindelig kendt, og der foreligger mange Vidnesbyrd om den.

De fattige fandt en god Ven i ham, naar de mente sig forurettede og kom til ham med deres Klager. Han gav sig altid god Tid til at høre paa dem, og han var paa Forhaand tilbøjelig til at holde med dem, for tilbøjelig kunde et Sogneraad nu og da finde. Efter et Møde, som havde drejet sig om noget helt andet end Understøttelsessager, sagde en Sogneraadsformand: »Kan Greven huske N. N., som for nogen Tid var ude hos Dem for at klage over sin Alderdomsunderstøttelse?« »Jo, ham husker jeg nok; det var ham, som skulde have 40 Kr. til.« »Ja, det er nu efter min Mening lovlig rigeligt.« »Naa ja, det er ikke let at gøre alle til Pas; skulde De selv have haft dem, tror jeg, De havde fundet dette Tillæg rimeligt. Jeg fik Indtryk af, at det var en ordentlig Mand, som gerne vilde holde sit Hjem pænt.« »Ja saamænd! men baade han og Konen, Hr. Greve, har ligesom altid været lidt store paa det.« »Herregud! det er da ikke værdt at klage for meget over *det*. Det er godt, at Folk har Æresfølelse og holder paa sig selv.«

Forholdsregler, der kunde yde fattige Hjem Støtte under uforskyldte Vanskeligheder, som Sygdom, havde Grev Brockenhuus-Schack megen Sans for; men han holdt nok af, at man gik forsigtigt prøvende til Værks. Den 29. Sept. 1885 vedtog Svendborg Amtsraad med 7 Stemmer mod 2 (M. Pedersen og P. Hansen), »at

fra 1. April 1886 at regne kan uformuende Husmænd, Indsiddere og dermed ligestillede Personer fra Svendborg Amtsradskreds indlægges paa Rudkøbing Sygehus, Svendborg Epidemihospital, Ringe Sygehus og Nyborg Sygehus for en Betaling af 25 Øre daglig.« De to Medlemmer stemte for helt fri Indlæggelse. Saa langt gik Greven altsaa ikke denne Gang. Men faa Aar efter slog han med Glæde Følge, da Amtsradet gik videre paa den indslaaede Vej. I Forhandlingerne for d. 28. April 1897 læses:

84. Amtsradsmedlemmerne Greve Ablefeldt-Laurvig-Bille og N. Hansen har paa given Anledning indgivet Forslag til de Betingelser, under hvilke der kan indrømmes Husmænd, Indsiddere og andre uformuende Personer fri Kur paa Amtets Sygehuse. — Amtsradet bifaldt Forslaget, der lyder saaledes: »Uformuende Husmænd, Indsiddere, mindre Haandværkere og Personer, der lever under samme økonomiske Vilkaar som den arbejdende Klasse paa Landet, dog ikke Tjenestefolk eller Personer, der arbejder som Svende eller Lærlinge hos Haandværkere, Fabrikanter eller Handlende, kan indlægges til fri Kur paa Amtets Sygehuse, naar de fra Sogneraadet i deres Opholdskommune tilvejebringer Attest om:

- 1) at de er forsørgelsesberettigede og har fast Ophold i en af Amtets Landkommuner;
- 2) at de eller deres Forsørgere er uformuende eller kun med stor Vanskelighed kan betale Kuren paa Sygehuset;
- 3) at de ikke i det sidste Aar har nydt nogen Fattighjælp.

Den fri Kur, der gives de ovennævnte Personer, omfatter ogsaa deres Børn under 18 Aar, med-

mindre disse staar i fast Tjenesteforhold eller arbejder som Svend eller Lærling hos en Haandværker, Handlende eller Fabrikant. Patienter, der lider af Sindssygd, Epilepsi, Dilerium tremens og uhelbredelige Sygdomme, kan ikke indlægges til fri Kur, og den fri Behandling kan ikke uden Amsraadets specielle Samtykke udstrækkes udover 2 Maaneder«.

De hjemløse Børn tænkte han meget paa, og Plejehjemsforeningen fandt straks varm Forstaaelse hos ham. I Amsraadet talte han ivrigt for, at dette skulde tilstaa Amtets Plejehjemsforening en smuk aarlig Understøttelse. I Sommeren 1896 kom et af Plejehjemsforeningens Styrelsesmedlemmer til ham og bad ham tale for Sagen ved et offentligt Møde i Svendborg sammen med Højskoleforstander *Ludvig Schrøder* fra Askov. Han havde Betænkeligheder og sagde blandt andet: »Saadan en gammel udmærket Taler er det vist ikke værd, jeg taler sammen med.« Men da han var bleven bearbejdet en lille Tid, endte han med at sige: »De har jo Ret; det kommer jo egentlig ikke Sagen ved, om den ene ikke taler nær saa godt som den anden. Tror De, jeg kan bidrage til Plejehjemssagens Fremgang, skal jeg gerne møde«, og han mødte.

Overfor Højskolerne og de grundtvigske Friskoler i Amtet stillede Greven sig meget velvilligt. Mere end en Gang udtalte han med stor Styrke — ud fra sin levende Retfærdighedssans: »Naar saa stort et Tal af Befolkningen her synes om disse Skoler og gerne vil have deres Børn paa dem, og naar vi støtter andre Skolearter, som en anden Del af Befolkningen synes om, saa maa vi virkelig ogsaa støtte dem.« Hans Frisind og Fordomsfrihed overfor Højskolerne kom

smukt for Dagen 1876, da der fra Skoledirektionernes Side fremsattes Forslag om, at ingen andre af disse Skoler i Svendborg Amt kunde faa Tilskud af Amtskolefonden end de, der var anbefalede af de paa-gældende Distriktsprovster. Amtmanden udtalte da, at han fandt det besynderligt, at man vilde kræve et særligt Tilsyn, efter at man nu i saa mange Aar havde bevilget Tilskud uden at kræve slige Vidnesbyrd. Enhver, der vilde, havde jo Adgang til at overvære Undervisningen i disse Skoler og kunde derigennem gøre sig bekendt med dem (se Jørgen Nielsen: Anders Tange. S. 353—354).

Paa Grund af den saakaldte Riffelbevægelse blev der af Svendborg Amts Skoleraad den 29. Juni 1885 med 6 Stemmer mod 5 nægtet det sædvanlige Tilskud af Skolefonden til Amtets 3 Højskoler. Amtmandens Stemme var blandt de 6; men det er vitterligt, at det pinte ham meget, at ulykkelige politiske Forhold førte til sligt. Efter faa Aars Forløb ophørte Kampen om denne Sag, for en stor Del ved Brockenhuus-Schacks mildnende og forsonlige Optræden. Det sidste større Slag stod i Skoleraadet den 2. Juli 1889 og gjaldt Tilskudet til Vejstrup Højskole. Den Dag udtalte han sig saaledes: »Vi bør i disse Sager optræde med en vis Varsomhed og Moderation. Til dette Raad kommer Andragender fra mange Skoler, hvoraf de allerfleste ledes af Højres Mænd, og de faar alle Tilskud. Fra Venstre kommer derimod kun 3 Andragender. Dette bør vi huske. Det opfordrer os til at optræde fordrageligt og rimeligt, og gør vi ikke det, saa gaar vort Samarbejde i Stykker. Hvad særligt den foreliggende Sag angaar, gik det jo meget godt, indtil Riffelbevægelsen kom. Men da det viste sig, at Højskoleforstanderne ikke mere havde med

den Bevægelse at gøre, fik Skolerne atter Tilskud. For Vejstrups Højskoles Vedkommende er der endnu det at bemærke, at Jens Lund er Skattenægter. Det kan jeg under de givne Forhold ikke tillægge nogen saa stor Betydning. Jeg betragter det — praktisk set — kun som et Knips i Lommen; og naar det kan more ham at lade sig pante, saa kan det ikke afficere mig. Jeg kender forøvrigt ikke bestemt hans Grunde, de kan jo være forskellige. Men her i Amtet findes megen Sympati for Højskolerne, ogsaa for Jens Lunds, det maa vi ikke glemme, og da der ikke foreligger noget, som forandrer Stillingen fra i Fjor, saa vil jeg atter stemme for, at vi giver Skolen et Tilskud af 500 Kr.«

En Mand med Brockenhuus-Schacks store Evne til at omgaas Mennesker og med hans Følelse for Ret og Billighed egnede sig naturligvis ypperligt som Fredsstifter. Et Ord, man tit hørte om ham, var dette: »Han er et født Mæglingstalent.« Baade i Amsraadet og andet Steds har dette Talent vundet mange Sejre, og dem nød han med en ligefrem barnlig Glæde. Han vaagede altid nøje over, at alle Standpunkter kom fyldigt til Orde, og som Regel først, naar dette var sket, begyndte han at gøre sin Indflydelse gældende. Hans Overtalelsesevne var stor og uskyldige Smaakneb tog han undertiden til Hjælp. Naar han sagde til den Mand, der i det foreliggende Tilfælde særlig stod i Vejen for en Overenskomst: »Dem kender jeg slet ikke fra den Side; det er mig aldeles uforstaaeligt, at De skal være Aarsag i, at Striden ikke bliver bilagt«, saa var hans Forbauselse vist ikke altid indvortes sikker, men den gjorde som oftest god Virkning. Naar han tog bort efter et afsluttet Forlig, har sikkert mere end én stridbar tænkt:

»Det var dog skammeligt, at du bøjede dig; men den Gamle er ikke let at staa for.«

Adskillige vil mindes hans store Glæde, da han havde faaet bragt Overenskomst i Stand i en ret mærkelig Sag. Om denne tør nogle Linier være paa sin Plads her.

I Sydfyn er det største danske Guldfund gjort: 3 vægtige Halsringe og hened 50 mindre Stykker af Guld til en samlet Værdi af 7001 Kr.

Om Fundet staar der i *Sophus Müllers*: »Nationalmusæet hundrede Aar efter Grundlæggelsen«, S. 82: »Der blev pløjet paa Broholms Hovmark i April 1833. Ved én af Plovene kørte en Dreng Hestene, medens en Karl førte Ploven. De var begge i Tjeneste hos hovpligtige Bønder. Ploven stødte da mod en af Halsringene, og ved den paafølgende Omgang kom de to andre store Ringe frem. De vakte jo Opmærksomhed — paa den kongelige Mønt blev de senere ansat til en Værdi af 5180 Kr. —, og Ladefogden gik hjem paa Gaarden med dem til Besidderinden, Enkefru Sehested; straks derefter kom Fruen til Stede paa Marken og lod foretage en Eftersøgning, hvorved alt det øvrige blev fundet.«

I samme Sogn, som Broholm hører under: *Gudme*, blev der i Foraaret 1902 gjort et nyt Guldfund. En Tjenestdreng var ude at harve med en Sæddækker og kom kørende med denne op mod Enden af Marken, hvor Husbonden og en Nabo stod; de saa', at Harven slæbte, og Husbonden sagde til Drengen, at han skulde lette den. Han og Naboen hjalp nu hinanden med at lette Harven. Husbonden saa, at der hang noget paa Tænderne af den Harvedel, som Drengen lettede, og sagde, at han skulde tage det af, hvad Drengen gjorde, idet han udbrød: »Hvad er

dette?« Husbonden saa noget skinne og sagde: »Det er Guld.«

Da han havde haft det i Hænderne lidt, gav han det til sin Nabo, for at han skulde vadske det af i en nærliggende Mergelgrav. Saa rejste Husbonden ind til Nationalmusæet med det; thi det var et helt Bundt svære Guldringe, en af Størrelse som en Armring og 5 andre ophængte paa den; Værdien var 1210 Kr. Der rejste sig, som saa tit ved lignende Lejligheder, Strid om Fordelingen af Pengene. Forskellige Myndigheder, som fik med Sagen at gøre, havde ulige Opfattelse af, hvorledes der burde deles, og et Forsøg paa at faa Forlig mellem Parterne var bristet.

Der blev da af Nationalmusæet gjort Henstilling til Amtmand, Grev Brockenhuus-Schack om »godhedsfuldt paa Grundlag af det foreliggende at søge at ordne et retsgyldigt Forlig mellem Parterne overensstemmende med Ret og Billighed«.

Den 5. Juli 1902 mødte de paagældende og den umyndige Drengs Fader hos Greven. Denne havde væbnet sig med et Stykke hvidt Papir, paa hvilket han med egen Haand havde skrevet:

Pl. 7. August 1752.

Saa bevilges der til Opmuntring for de Under-saatter, som noget *opdage*, at *hvo som finder gamle Mønter og andet* — derfor af Kongens Kasse nyde efter dets Værd fuldk. Betaling. —

Kanc. Skr. 3. Juli 1845 — ikke Ejer, men Finder.

Under den Afhøring, som nu fandt Sted, gjorde alle 3 Fordring paa at være delagtige i Fundet, idet de havde set det paa samme Tid.

Paa Grundlag af denne Fordring og dens Begrun- delse og af Bestemmelserne paa Grevens hvide Papir kom der snart et Forlig i Stand. De 1210 Kr. deltes lige mellem Husbonden og Drengen; men den første skulde give Naboen en Kvie til Værdi 140 Kr., som han straks paa Marken havde lovet ham i sin Glæde over Fundet, og dertil 10 Kr., og af Drengen skulde Naboen have 60 Kr.

Nogle Dage efter at dette Forlig var indgaaet, traf et Amtsraadsmedlem Greven. Denne omtalte Sagen og sagde meget oprømt: »Jeg tror nok, at det var en retfærdig Maade, det blev ordnet paa, og saa er det rart, naar man kan fri Folk fra en Proces.«

Brockenhuus-Schack var en god dansk Mand. En Sommerdag midt i 90erne fik jeg et stærkt Indtryk af hans varme Følelse for Fædrelandet. — Han kom kørende for at tage mig med til et Udvalgs møde i Faaborg. Han var forstemt og talte i Begyndelsen kun lidt. Da vi kom saa langt frem, at vi kunde se Als, saa' han nogle Sekunder over mod denne herlige Ø og spurgte saa: »Har De læst »En Brevveksling mellem Andræ og Krieger under Londonnerkonferen- cen 1864?« Jeg maatte sige Nej. »Jeg læste den i Søndags«, fortsatte han, »og kan ikke slippe for at tænke paa 1864. Man bliver ganske tungsindig af at læse disse Breve. Man kan jo ikke lade være med at tænke: »Havde vi handlet klogt i London 1864, saa havde vi haft det danske Sønderjylland endnu.«

Ved Afsløringsfesten den 12. Juni 1904 bragte Sogneraadsforeningens Formand, P. Thomsen fra Ryslinge, Greven en Tak for hans jævne, danske Færd i de snart 40 Aar, han havde været Amtmand her. Derefter tilføjede han: »Ikke blot for disse 40 Aar skal der lyde en Tak, men ogsaa for de Aar, der gik

forud for Ulykkesaaret 1864. Greven stod da som Embedsmand paa en uhyre vanskelig Plads og vandt ved sin Retsindighed og Humanitet ikke alene de Danskes Tillid, men ogsaa Modstandernes Agtelse, og det vilde sikkert have staaet bedre derovre, om alle danske Embedsmænd i Sønderjylland havde optraadt med en saadan Takt som Grev Schack. Det er ikke usandsynligt, at det da vilde være lykkedes at løse den for Danmark saa skæbnesvangre Hekseknu.^e

Om Grevens retsindige Optræden som Amtmand i Tønder havde de saakaldte »Klosterbrødre« et smukt Træk at fortælle.

Efter N. Neergaard: Under Junigrundloven, og Foredrag af Højskoleforstander Jac. Appel, gengivet i »Folkebladet for Svendborg Amt«, 1907, Nr. 222, og i »Fyns Tidende«, 1907, Nr. 251 — skal »Klosterpolitiken«s Forudsætninger og Krav fremstilles saa kort som muligt.

De samme stramme Regler for Styrelsen i Slesvig, som havde været nødvendige, da Oprøret var blevet kuert, opretholdtes Halvtredserne igennem. Ti Aar efter Trearskrigens Slutning var der hverken Presse-, Forenings- eller Forsamlingsfrihed i Slesvig. Man gik til saadanne Smaaligheder som at forbyde en Almanak, fordi en Markedsfortegnelse i den havde Navnene Haderslev, Braunsvig og Rostock i Rækkefølge. Folk kunde nemlig deraf forledes til at tro, at hele Landet Syd for Kongeriget var tysk. Allerværst var det med selve Sprogordningen. I et blandt Bælte paa 47 Sogne, hvortil ogsaa regnedes Byerne Kristiansfeld, Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder, var den Ordning truffen, at i Kirken skulde Dansk og Tysk skifte ligeligt med hinanden, og de kirkelige Handlinger skulde foretages i det Sprog, som

vedkommende ønskede. I *Skolen* søgte man derimod helt og holdent at faa Dansk indført. Og om Konfirmationen blev det bestemt, at den skulde ske paa Dansk, i det man knyttede Udskrivningen af Skolen og Konfirmationen sammen. Private Skoler med tysk Undervisningssprog taales slet ikke. Ønskede en enkelt Familie at holde en Huslærer, fik den ikke Lov, før Huslæreren var bleven prøvet, og to eller flere Familier fik aldeles ikke Tilladelse til at holde fælles Lærer.

I Tyskland og Prøjsen rejste der sig en stærk Bevægelse mod Styrelsen i de blandede Distrikter. Prøjsens Udenrigsminister, Schleinitz, samlede hele Sagen i to Sætninger, som han lovede at skaffe Ørenlyd:

- 1) De to Nationaliteter, som mødes i Slesvig, skal have lige Ret.
- 2) Prøjsen vil ikke finde sig i, at man forsøger at indlemme Slesvig i Kongeriget.

Han henvendte sig til Rusland, Frankrig og England og fik Støtte fra alle Sider. — Den danske Regering skønnede, at den maatte tage noget Hensyn til det nys skildrede Røre, og 9. Januar 1861 udstedtes der da to Anordninger. Ved dem fik Folk i de blandede Distrikter Ret til at vælge mellem de to Sprog med Hensyn til Konfirmationshandlingen, og Privatundervisning skulde kunne finde Sted ved Lærere, som Forældrene selv kunde vælge uden at behøve at indhente forudgaaende Tilladelse hos Præsten eller nogen anden offentlig Myndighed.

Disse Indrømmelser tilfredsstillende aldeles ikke Tyskerne, og største Parten af det danske Folk mente,

at Regeringen viste sig svag og eftergivende i sin slesvigske Politik. —

Et særligt Standpunkt i Slesvigs nationale Spørgsmaal indtog »Klosterbrødrene«, som ved deres »Klosterpolitik« vilde søge at lede den danske Regering videre i det paabegyndte Spor. I Foraaret 1861 holdt de et offentligt Møde i Løgumkloster (deraf de nys nævnte Navne). »Mødet havde paa sit Program den jævne Fordring, at man skulde aflade *helt* med nogen som helst Tvang i de blandede Bælter og være villig til fra Styrelsens Side at give det Tilskud, der maatte fordres, for at de to Sprog kunde blive ligestillede og Folkene mødes under lige og retfærdige Kaar.«

Det havde været vanskeligt at faa Mødet i Stand. Man havde i »Fædrelandet« kaldt det for et forræderisk Møde, og der var bleven udbredt det Rygte, at de, der deltog i det, var udsatte for at blive dragne til Ansvar siden. Den unge Amtmand i Tønder var fordomsfri nok til at indse det sunde og retfærdige i Klosterpolitikernes Krav. Han optraadte ikke aktivt; men dog kan det siges med rette, at det var ved hans Hjælp, at en af Indbyderne, *Cornelius Appel*, fik Mødet i Stand.

Da han i henved 27 Aar havde været Amtmand i Svendborg, udtalte han en Gang: »Et dygtigt Sogneraad eller Amsraad kan ikke kendes derpaa, at det holder Udgifterne nede paa et lavt Trin. Jeg mener, det skal kendes paa, at det skønner, hvad der er til Sognekommunernes og Amsraadskredsens Tarv, og at det saa ikke er bange for at sætte det i Værk. Naturligvis skal der ogsaa tages Hensyn til Kassen; men dette Hensyn maa ikke spille altfor stor en Rolle.«

Som god dansk Mand glædede han sig, naar der blev gjort Fremskridt i Landet, og den sunde Lokalpatriotisme og hans Æresfølelse som Amtmand gjorde ham ivrig for en tidssvarende Udvikling i Svendborg Amt og By. Det skal nævnes, at Amtet i hans Tid fik mange Jærnbaner og en hel Række gode Sygehuse.

Ved Grevens 25 Aars Jubilæum d. 1. Nvbr. 1892 bragte Borgmesteren i Odense, Etatsraad Koch, ham en Tak fra sydfynske Jærnbanes Repræsentantskab. Han ytrede bl. a.: »Da vi for en Del Aar siden var hernede for at forhandle om Sagen, kneb det med at faa de gode Svendborgere overbeviste om, at de vilde have Fordel af en direkte Forbindelse med Odense. Men der fandtes dog én fornuftig Svendborger, som ikke alene selv kunde indse dette, men ogsaa bringe de andre til at indse det, og det var Grev Schack.«

Brockenhuus-Schack var en Mand, som havde faaet meget at glæde sig over. Fra meget velunderrettet Side skrives der om ham: »Jeg tror, at det var hans og hans Hustrus lykkelige Samliv, der bragte det straalende Skær over dem og deres hele Optræden i Sønderjylland og bragte de Opgaver, der forelaa og stilledes til enhver af dem, til at trives og lykkes. Mange havde vistnok en Følelse deraf i Aarene 1852—64. Da han kom til Eckernførde, købte han et kønt Hus midt i Byen og havde der baade sin Bolig og sine Kontorer. Hans store Kærlighed til Blomster viste sig allerede dér, idet han indrettede det ene Vindue til et lille Drivhus, der altid var fyldt med skønne Blomster.«

I Svendborg var som bekendt »Ørkildshus« hans Bopæl. Her havde han en dejlig Have og Park; det var hans Lyst at gøre Gæster opmærksomme paa den

dejlige Udsigt ud over Byen og Sundet og at vise dem Havens Rigdom af Roser, som han alle kendte ved Navn.

I hans sidste Aar gjorde Savnet af hans Hustru et dybt Skaar i hans Lykke; men han havde jo meget at glæde sig over endda: han elskede sin Gerning, han var en velstaaende Mand, som havde let ved at følge sin Lyst til at hjælpe, hans Færd fandt Paa-skønnelse baade blandt smaa og store, og han nød med næsten barnlig Fryd al den Opmærksomhed, der vistes ham.

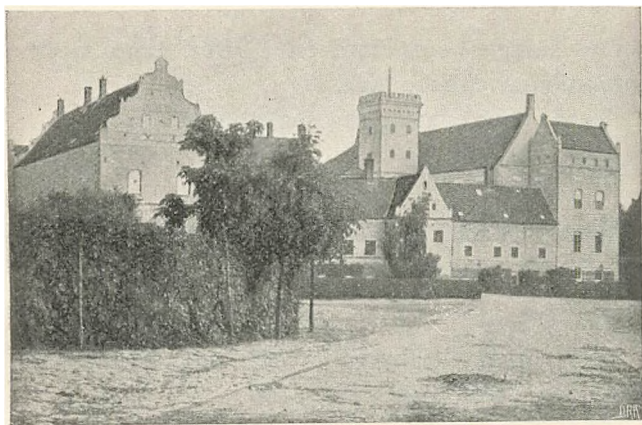
For Menneskers Gudsforhold er det vanskeligt at gøre Rede. De mange, mange, som i Aarenes Løb talte med Brockenhuus-Schack, véd, at til daglig Brug var hans Sprog ikke kirkelig præget. Men deraf maa man ikke drage for vidtgaende Slutninger.

Han havde, saa vidt jeg kan skønne, en vis Af-smag for al Højtidelighed, som fjerner sig meget fra det jævne og naturlige. Han syntes saaledes ikke om, at der messedes i Kirkerne.

Han var en flittig Kirkegænger, og »Frue Kirke« i Svendborg nød i høj Grad godt af hans Gavmildhed. I de senere Aar læste han meget religiøse Skrifter, f. Eks. Præsten Skovgaard-Petersens. — Sidste Gang jeg besøgte ham, det var Mandag d. 18. Juni 1906, laa der en af nævnte Forfatters Bøger paa Grevens Bord, og ved Siden af Bogen et Stykke Papir, hvorpaa der med Grevens Haand var skrevet Udtog af den. Han laante mig engang Skovg.-Petersens Bog: »Troens Betydning for den, der vil frem i Verden«. Nogen Tid, efter at jeg havde faaet den læst, kørte vi sammen til Faaborg og kom da til at tale om den. Ved denne Lejlighed ytrede han: »Jeg begriber slet ikke, at nogen kan tænke at blive salig ved egne

Gerninger. Herregud dog, selv det bedste, vi foretager os, er der noget galt ved, om ikke paa anden Maade, saa i de Tanker vi gør os om vor egen Fortræffelighed.»

Det falder tit vanskeligt for Mennesker at træde smukt tilbage fra Magt- og Æresposter, de længe har siddet inde med. Den gamle Amtmand forstod imidlertid denne svære Kunst. Baron *Wedell-Wedellsborg* har oftere, saavel offentlig som privat, udtalt sig om den Elskværdighed og Venlighed, hvormed Grev Schack mødte ham, og adskillige vil kunne vidne om den Glæde, det var for Greven at fortælle om sit gode Indtryk af sin Efterfølger.

Holckenhavn.

1580—1907.

Meddelelser, samlede af C. E. Lensbaron Holck.

Holckenhavn — Ulfeldternes og Ellen Marsvins gamle Borg — er bygget i Tiden fra 1580 til 1634 af Rigsraad Jacob Ulfeldt den ældre, hans Søn Rigsraad og Rigskansler Jacob Ulfeldt — senere Ejer af Egeskov — samt af Ellen Marsvin.

Ejendommens Historie gaar imidlertid meget længere tilbage i Tiden; Sagnet nævner allerede Ridder Helmer Blaa som Ejer af »Koxbølle«, hvilket var Gaardens oprindelige Navn. Den laa den Gang omtrent der, hvor den nuværende Kogsbøllegaard ligger, og man mener endnu at kunne paavise Stedet, idet en Lavning i Terrainet antages at være en Rest af Voldgraven.

Ved Aar 1390 var Koxbølle i Familien Ulfeldts Besiddelse, hvilket ogsaa kan ses af en gammel Fortegnelse over Gaardens Ejere, som findes paa Holckenhavn, og som i alt væsentligt stemmer overens med

de Oplysninger om Familien Ulfeldt, som findes i Pontoppidans danske Atlas.

Denne Fortegnelse ser saaledes ud:

Thor Ulfeldt levede 1395.

Anders Ulfeldt til Koxbølle, gift med *Mette Rixdorff*, levede ved samme Tid.

Deres Søn:

Erik Ulfeldt til Koxbølle, gift med *Maren Abildgaard*; han døde 1420, hun 1456.

Deres Søn:

Anders Eriksen Ulfeldt til Koxbølle, gift med *Mette Sverin*; med hende fik han *Hverringe*; han døde 1456, hun 1485.

Deres Søn:

Ebbe Andersen Ulfeldt til Koxbølle, gift med *Kirsten Bostrup* til Bjørnsholm; han døde 1501, hun 1505.

Deres Søn:

Knud Ebbesen Ulfeldt til Koxbølle, gift med *Anna Hardenberg*; han døde 1540, hun 1566.

Deres Søn:

Jacob Ulfeldt til Koxbølle, Rigets Raad, gift med *Anna Flemming*, som tilbragte ham *Bavelse*; efter sin Broder *Corfitz Ulfeldt*, Rigets Raad, arvede han *Seltzøe* den 14. Marts 1563; han døde 1593, hans Hustru 1570.

Deres Søn:

Jacob Ulfeldt var Rigets Raad og Kantsler; han var gift med *Birgitte Brockenhuus*, som tilbragte ham *Egeskov* (andensteds staar dog, at han købte det af

Svigermoderen). Han solgte 1616 Ulfeldtsholm til Ellen Marsvin for 100,000 Slettedaler*).

Den forannævnte Jacob Ulfeldt den Ældre var det altsaa, som lod Koxbølle nedbryde og ved Aar 1580 opførte de to Fløje og Porten af det nuværende Holckenhavn. Han gav Gaarden Navnet Ulfeldtsholm. En koloreret Afbildning af disse de oprindelige Bygninger findes i »Jacob Ulfeldts Jordebog 1588« over Godserne Ulfeldtsholm, Bavelse og Seltzøe, som opbevares i Arkivet paa Holckenhavn. Den indeholder en Fortegnelse over Godsernes afgiftspligtige Bønder, ordnet byvis, med Angivelse af, hvad enhver skulde svare i Penge, Korn og andre Ydelser, f. Ex. Smør, Fornød, Staldox, Lamb, (Lam), Gæs, Høns o. s. v. Byernes Navne er de samme, som nu findes, om end Stavemaaden er noget anderledes, og Personernes Navne er for manges Vedkommende ligeledes de samme, som man nu kan træffe. Foruden det Ulfeldtsholm tilhørende Bøndergods — Landsbyerne Windinge, Koxbølle, Solckendrup, Frørup, Thorup — ses det, at Ulfeldt har ejet en stor Del Gods spredt rundt om paa Fyn, f. Ex. i Refhuis-Windinge, Langaa, Sølinge, Horne, Bøgeden m. fl.

Ovennævnte Afbildning af Gaarden paa den Tid viser, at der midt paa Nordfløjens Sydside fandtes et rundt Trappetaarn, og imellem Hjørnerne af de to Fløje ses en lille Taarnkuppel, som lader formode, at der har ligget et Taarn i Hjørnet mod Nordost, anbragt der for at skaffe Forbindelse mellem Fløjene, som ikke var sammenbyggede; at der virkelig har været et saadant Taarn eller Forbindelsesbygning fremgaar

*) Slettedaler = 6 Slette Mark a 16 Skilling, Benævnelse for en en under Chr. IV, da Møntuordenen var paa sit højeste, og Frederik III, benyttet Sølvmønt og Regningsenhed (Salm. Lex.).

formentlig ogsaa af, at der ved Udgravning til Grund i den seneste Tid er funden gamle Fundamenter paa dette Sted. Det ses endvidere af Tegningen, at Gaarden var helt omgivet af Grave, saaledes som de endnu findes.

Efter Jacob Ulfeldts Død 1593 arvede Sønnen, Rigsraad, senere Rigskansler Jacob Ulfeldt, gift med Birgitte Brockenhuus, Ulfeldtsholm Gaard og Gods. Han byggede det store firkantede Taarn midt paa Østfløjen ind mod Gaarden og udvidede denne Fløj, idet han opførte en Mur fra Nordfløjen til Taarnet, hvorved der opnaaedes Forbindelse mellem Nord- og Østfløjen; paa denne Mur findes Bogstaverne I. W. — B. B. Ligeledes maa det antages, at det er ham, der har bygget det store Hjørnetaarn mod Sydost samt Taarnet paa Nordfløjens Nordside og endelig har han opført Tærskeladen, paa hvis vestlige Gavl i Indkørselsporten findes Bogstaverne I. W. samt Aarstallet 1611. Som foran nævnt solgte han 1616 Ulfeldtsholm til Fru Ellen Marsvin, som fra 1629 til 1634 ombyggede Gaarden og gav den Navnet Ellensborg; hun opførte Vestfløjen med et stort firkantet Taarn midt paa Bygningens Østside, svarende til det, som fandtes paa Østfløjen; endvidere de to lave Bygninger fra Porten til Vestfløjens Hjørne til den ene Side og til Hjørnetaarnet til den anden Side; umiddelbart op til Portbygningen ind mod Gaarden anbragte hun et lille rundt Taarn med Egetræs Vindeltrappe, som endnu findes. Der var altsaa nu fire Taarne, som hun alle forsynede med kobberdækkede Spir. Efter al Sandsynlighed er det ogsaa Ellen Marsvin, som har bygget Forbindelsesbygningen i Hjørnet mellem Nord- og Vestfløjen; Murværkets Beskaffenhed synes i hvert Fald at tyde derpaa; derimod kan det

med Sikkerhed siges, at hun har bygget tre smaa Udbygninger paa Østfløjens Østside, af hvilke nu kun den ene er tilbage. Af Ladebygningerne har hun opført Kostalden mod Vest 1629 og Hestestaldslængen mod Øst 1636, hvilket Aarstal tilligemed Bogstaverne E. M. S. findes over den derværende Port. Paa Gavlens over Porten, som fører ind til Borggaarden, ses øverst Bogstaverne I. H. S., derunder E. M. S. 1634; paa Vestfløjens Sydgavl staar Eline Marsvin 1631, og paa Muren ind mod Gaarden læses: »Soli Deo Gloria.«

I Østfløjens 2den Etage indrettede hun »Riddersalen«, som endnu findes med Rester af de oprindelige Dekorationer malede i Kalkfarve, røde Draperier paa Væggene og forskellige Figurer og Tegninger paa Loftsbjælkerne, hvor ogsaa Marsvinernes og Munkernes Vaaben, er anbragte mange Steder.

Denne Riddersal optager hele Etagen og er ca. 68 Alen lang og 12 Alen bred; i hver Ende var anbragt en stor aaben Kamin, som de brugte i de Tider, af hvilke den ene endnu er bevaret i sin oprindelige Skikkelse. I R. Mejborgs Værk »Gamle danske Hjem« findes Gengivelser af de omtalte Dekorationer. Vestfløjens sydlige Trediedel indrettede Ellen Marsvin til et Kapel med murede Hvælvinger og høje spidsbuede Vinduer, hvilket hun udstyrede med rigt Billedskærerarbejde, hvoraf særlig Prædikestolen maa fremhæves; ifølge en Oplysning i »Danske Herregaarde« 1844 arbejdede en Mester Hans Drejer fra Haderslev herpaa i 7 Aar. Endvidere findes en Altertavle med to Fløje til at lukke, antagelig fra det 15—16. Aarhundrede; den siges at være ført hertil fra Thurø Kirke, som Ellen Marsvin ogsaa ejede. Hun døde 1649 paa Ellensborg og efterlod Gaarden til Datteren

Kirstine Munk, efter hvis Død 1658 den gik i Arv til hendes og Christian den 4des Datter, Eleonora Kirstine, der var gift med Corfitz Ulfeldt. Da han blev landsforvist, 1663 faldt Ellensborg tilbage til Kronen, som kort efter solgte Ejendommen til en holstensk Adelsmand ved Navn Buchwaldt, der gav den Navnet Nygaard. Han solgte 1671 Gaard og Gods til Generalmajor Ejler Holck, som ved Patent af 4de Oktober 1671 blev ophøjet i Friherrestanden og den 27. Marts 1672 deraf oprettede Baroniet Holckenhavn og gav Gaarden dens nuværende Navn.

Ejler Holck var født 1627 og døde 1698; han var første Gang gift 1655 med Elisabeth Høegh til Kjærgaardsholm, som døde 1672, og anden Gang med Ingeborg Dorothea Vind 1678, fra hvem han blev separeret 1692.

Han var Gehejmeraad, Generalmajor, Chef for Dronningens Livregiment Dragoner, Kommandant paa Kronborg, Højstbefalende paa Fyn og hvid Ridder. Af ham og hans anden Hustru findes paa Holckenhavn Portræter i Legemsstørrelse, malede af den bekendte Maler Abraham Wuchters.

Efter hans Død gik Baroniet over til hans Søn: Frederik Christian Baron Holck, født 165... død 1708; han var gift 1) med Mette Margrethe Rosenkrantz, død 1703, og 2) med Else Friis Henriksdatter fra Starupgaard.

Han var Kammerherre og Oberstløjtnant.

Efter ham arvede Sønnen

Ejler Baron Holck Baroniet; han var født $\frac{3}{8}$ 1695 og døde $\frac{23}{5}$ 1740; han var Stiftamtmand og hvid Ridder; var gift 1) 1714 med Juliane Christine

Baronesse Winterfeldt, født 1695, død 1734, og 2) med Dorte Reedtz fra Palsgaard.

Han efterfulgtes af Sønnen:

Frederik Christian Baron Holck, født $1/1$ 1729 død $27/5$ 1760, Kammerherre og Hofjægermester, gift $23/7$ 1751 med Amalie Margrethe Skeel, født $17/5$ 1732, død $21/12$ 1766. Da han ikke efterlod sig Børn, gik Baroniet over til hans Broder:

Erik Rosenkrantz Baron Holck, født $19/7$ 1730, død $3/5$ 1777, til Trudsholm, Kammerherre, gift $14/11$ 1760 med Hedvig Margrethe v. Raben, f. 1723, død $19/10$ 1791.

Han havde ingen Sønner, hvorfor Baroniet gik over til hans Farbroder:

Iver Baron Holck, født 1700, død $31/12$ 1781, Gehejmerraad, Stiftamtmand i Aalborg, Storkors af Dbg., gift $9/10$ 1739 med Anna Sophie Baronesse Juul-Ryssensten født $28/8$ 1707, død $14/3$ 1788.

Fra denne Besidders Overtagelse af Baroniet findes der en Synsforretning i Holckenhavns Arkiv, af hvilken det fremgaar, at Bygningerne den Gang var i en meget forsømt og forfalden Tilstand; blandt andet nævnes saaledes to meget betydelige Revner paa begge Sider af Kapelfløjens sydvestlige Hjørne samt flere mindre Revner i denne Fløjs Vestside, hvilke endnu fandtes ved den i Aaret 1904 paabegyndte Restauration af Bygningen og først da er blevne ordentlig udbedrede. Denne Fløj afgiver i det hele taget et tydeligt Bevis paa, at Ellen Marsvins Bygmester har bygget langt mindre solidt og smukt end Ulfeldternes, og de omtalte Revner viser særlig, at Fundamentet har været temmelig letsindigt i Forhold til

denne meget høje Bygning, som ligger ganske tæt ud til Skraaningen mod Graven.

Iver Holck efterlod sig ingen Børn, idet hans tre Sønner alle døde før Faderen; Baroniet gik derfor til hans Brodersøns Søn :

Mogens Frederik Anthon Iver Baron Holck født $^{25}/_2$ 1772, død $^{3}/_6$ 1801, gift med Sofie Magdalene Holck, Datter af Justitsraad Holck i Nyborg. Da han ved sin Tiltrædelse kun var 9 Aar, blev Baroniet styret af en Administration bestaaende af Amtmand Adam Christoffer Baron Holsten og hans Farbroder, Kammerjunker, Kaptajn Erentz Christoffer Baron Holck. Han havde ingen Børn og efterfulgtes derfor af Broderen :

Frederik Conrad Baron Holck, født $^{28}/_5$ 1777, død $^{14}/_6$ 1830, Kammerherre, Kaptajn ved de fynske Dragoner, gift $^{28}/_{11}$ 1801 med Caroline Ernestine Alexandrine Skeel fra Birkelse, født $^{5}/_2$ 1782, død $^{13}/_4$ 1837. I 1822 kom Baroniet, efter Besidderens Ansøgning, under Administration; denne bestod af Grev Gebhard Moltke til Glorup, Overauditør Lawætz, Nyborg, og Birkedommer Møller, Schelenborg. Paa den Tid var Bygningerne meget forfaldne, hvorfor Administrationen, som det kan ses af gamle Regnskaber, foretog forskellige Restaurationsarbejder, ved hvilken Lejlighed ogsaa det sidste tilbageværende Spir — paa det store østlige Taarn — blev nedbrudt i Aaret 1827. Naar de 3 andre Spir samt det nordlige og vestlige Taarn er nedreven, ved man ikke med Sikkerhed; dog fremgaar det af en Synsforretning af 1784, at alle fire Taarne med Spir fandtes i det nævnte Aar. Ved Frederik Conrad Holcks Død 1830 overtog Sønnen :

Conrad Frederik Erik Baron Holck Baroniet; han var født $^{30}/_8$ 1802, død $^{2}/_2$ 1877, gift $^{30}/_8$ 1834 med Cathrine Rudolfine Elizabeth Juel fra Hverringe, født $^{14}/_5$ 1811, død i Marts 1905; han var Kammerherre og Hofjægermester. Den hidtil fungerende Administration blev hævet $^{24}/_3$ 1830, og en ny udnævnt bestaaende af Amtmand Sporon, Baron C. F. E. Holck og Birkedommer Haastrup. I de følgende Aar bedredes Forholdene mere og mere, saaledes at Administrationen kunde hæves fra 1. Januar 1838. Avlsgaarden Frederikshøj i Frørup Sogn blev købt i Aaret 1844 og lagt ind under Baroniet. Salg af Bøndergodset paabegyndtes i Henhold til Loven af 19. Februar 1861; i de første Aar var der dog kun faa Fæstere, som ønskede at købe, men da der i 1875—76 var foretaget Vurdering af Fæstegodset og udarbejdet en Salgsplan, begyndte Salget at gaa hurtigere for sig. Grundet paa Bortforpagtning af Holckenhavns Avlsgaard opførtes 1868 en Forpagterbolig samt Mejeri-bygning og Svinestald; i denne Forbindelse kan anføres, at Portfløjen i tidligere Tid — indtil 1851, da Besidderen selv overtog Driften af Hovedgaarden — benyttedes til Forpagterbolig, samt at Mejeriet til 1868 var indstalleret i en Del af Nord- og Østfløjens Kældere, og Riddersalen tilligemed det derover værende Loft benyttedes til Kornmagasin.

Som nævnt foran døde Baron C. F. E. Holck $^{2}/_2$ 1877 og efterfulgtes af Sønnen — den nuværende Besidder — Christian Ejler Baron Holck, født $^{9}/_{10}$ 1847, Kammerherre og Hofjægermester, gift $^{30}/_{12}$ 1880 med Louise Marie Julie v. Kauffmann. Han paabegyndte i 1904 en højst nødvendig Restaurering af Hovedbygningen, hvorved den gule Kalkfarve, som i mange Aar har dækket Murene, bliver fjernet, saaledes at

Bygningen fremtidig vil fremtræde med Murstenenes naturlige Farve. Saaledes har den dog neppe oprindelig set ud, idet man, ved Afdækning af Murværket, under den gule Farve har fundet rød Maling afstreget med hvidt til Efterligning af Fugerne, hvorefter man sikkert kan slutte, at Gaarden har været malet saaledes over det hele allerede fra Ellen Marsvins Tid, ligesom et Maleri fra Midten af det 18. Aarhundrede viser, at Bygningen paa den Tid var rød.

Den 25. Januar 1908.

Bondeliv og bondehjem.

Brudstykke af en slægtssaga.

Af

Povl Hansen.

Slægten i Voldstrup.

I året 1703 (Kingos dødsår) fødtes der i landsbyen Voldstrup i Ringe sogn, Svendborg amt, en lille dreng, som i dåben fik navnet Hans Pedersen; og den 19. juni 1737 giftede samme Hans Pedersen sig med Anne Kristensen, der var af samme by — og født samme år — som han.

Gården, de bode på, var fæstegods under Egeskov, som den gang ejedes af gehejmer. Niels Krag.

Den 26. jan. 1738, tredje søndag efter hellig tre konger, blev deres søn Johan Hansen døbt i Ringe kirke.

Det har dog næppe været nogen rigtig hyggelig kirkefærd med det lille barn midt i vinterens hjærte. Både var kirkevejen meget lang, næsten tre fjærdingvej, og meget dårlig at færdes på. For at komme til Ringe måtte man fra den lille afsidesliggende by endogså køre igennem et fremmed sogn. Man kunde da enten vælge Svendborg-vejen — i så fald måtte man over Ryslinge sognegrund — eller Fåborg-vejen, og da kom man et stykke gennem Herringe sogn.

Tidlig måtte man derfor op i den kolde vintermorgen; ti kørslen kunde kun foregå langsomt ad disse veje, der endnu 1826 betegnes som »meget slette«.

Barnets moder var da heller ikke med; men for resten bød dagen på adskilligt: En kone blev introduceret (d. e., indført i kirken første gang efter barnefødsel), en anden kone blev begravet; men mest opsigt må det dog vist have vakt, at en af den lille nydøbtes bysbørn, en mand ved navn Rasmus Pedersen, den dag stod »offentlig skrifte« for »sin ugudelighed med drikkeri, skælden og truselsord«.

Om denne mand var i familie med Hans Pedersen, hvad efternavnet jo kunde true med, får vi imidlertid lade stå hen.

Hans Pedersens kone indførtes i kirken sexagesima søndag derefter.

Da ægteparret i Voldstrup var 67 år, døde hustruen. Hun jordedes på Ringe kirkegård 4. novbr. 1770; men den tomme plads, hun efterlod sig, blev det nu sønnens sag at skaffe udfyldt. Dette skete da allerede et par måneder efter: Den 8. jan. 1771 blev Johan Hansen trolovet med Mette Poulsdatter af Sødinge, og den 15. febr. samme år fandt brylluppet sted.

Slægten i Sødinge.

Mettes slægt var gammel i gårde i Sødinge; hendes farfar Rasmus Poulsen viedes 20. søndag efter trin. 1713 til Kirsten Nielsdatter, også af Sødinge, og

de bode i den første gård på højre hånd, når man fra Ringe drejer fra landevejen ind i Sødinge, matrikel-nr. 3.

Mettes forældre Poul Rasmussen og Sidsel Nielsdatter viedes 27. marts 1743 og overtog gården efter de gamle. De havde børnene Kirsten og ovennævnte Mette.

Sidstnævntes dåb fandt sted den 31. oktbr. 1745. Mellem de indskrevne faddere ved denne lejlighed var også en kvinde ved navn Gertrud Rasmussen, gift med Esben Poulsen. Denne kvinde havde — meddeler kirkebogen — et par år tidligere stået »åbenbar skrifte« sammen med Hans Jensen af Sødinge, idet de overbevistes om at have bedrevet hor.

Det åbenbare skrifte fandt den gang temmelig ofte sted; men sjældnen dog for så grove forseelser som denne. Hyppigst er det for at have ligget spædbørn ihjæl om natten, hvor de små jo tit lå i samme seng som bægge forældrene. To gange f. ex. skete dette for ægteparret gmd. Lars Larsen og hustru af Sødinge.

Blandt andre årsager kan også nævnes »spot over det hellige«. Det måtte f. ex. Frederik Soldat af Sødinge bekende, da denne beskæmmelse den 23. marts 1777 overgik ham »for sin altergangs forsmædelse«.

Mettes fader døde, da hun kun var halvandet år gl. Han jordfæstedes den 19. april 1747. I kirkebogen gør præsten den bemærkning: »Præd. æt. 31.« D. v. s. der blev prædiket (noget som den gang kun sjældent skete ved bønderfolks begravelse) — og: »han var 31 år«.

Tre måneder efter havde Mette fået stiftfader, idet Sidsel giftede sig på ny og denne gang med An-

ders Hansen af Sødinge. De havde flere børn sammen: Poul, Maren, Niels og måske flere.

Niels døbt den 12. juli 1761.

Dette ægteskab varede i 18 år, så blev Sidsel atter enke. Den 13. jan. 1765 begravedes hendes anden mand i sin alders 60. år.

I dette hjem var Mette Poulsdatter altså født og opdragen; faderen havde hun aldrig kendt på grund af hans tidlige død, og stiftfaderen havde jo allerede ligget under mulde i 6—7 år, da hun 25 år gl. flyttede til Voldstrup som Johan Hansens hustru.

Hjemmet i Voldstrup.

Den 9. febr. havde ægteparret deres ældste barn i kirke, det var en søn, som efter den endnu levende gamle farfar blev kaldt Hans. Men flere fulgte efter: Anne, opkaldt efter farmoderen, døbt den 10. juni 1774, og Poul, døbt anden juledag 1778; så atter en Poul og hans tvillingsøster Kirsten, fødte den 4. maj 1780 og hjemmedøbte den 7. maj.

Rækken sluttede med Sidsel, der døbt den 17. april 1783.

Også på hjemmet her i Voldstrup kunde man anvende sangens ord om, at graven kastes, vuggen gynger; tidlig fandt sorgerne vej herind. Flere af børnene døde som små, således den næstældste dreng Poul, opkaldt efter sin morfar. Dette dødsfald var da grunden til, at den tredje søn, den ældste af tvillingerne også fik navnet Poul og således gennem sit

navn leder tanken hen på slægten i Sødinge, hvis gamle hjem han senere selv skulde bo og bygge i.

De to yngste pigebørn Kirsten (tvillingen) og Sidsel (opkaldt efter Mettes moder i Sødinge) døde ligeledes som små.

Men heller ikke faderen Johan Hansen blev gammel. Den 5. dabr. 1784 blev han begravet paa Ringe kirkegård, kun 47 år gl.

Den gamle bedstefader Hans Pedersen overlevede sønnen og oplevede endnu en gang bryllup i gården, idet Mette efter den tids almindelige skik meget hurtigt indgik ægteskab igen. Dette skete nemlig allerede den 4. febr. 1785, to måneder efter mandens død. Hendes anden mand var en karl fra Egeskov. Han hed Peder Pedersen Fuglsang, hvorfor gården nu kom til at bære navnet Fuglsanggården.

Året efter døde gamle Hans Pedersen, 83 år gl.

Skønt Mette Poulsdatter nu ved sit andet bryllup var 40 år, fødte hun dog sin anden mand tre børn: Johan (opkaldt efter hendes første mand), Maren og Sidsel.

Peder el. Per, som hendes ny mand i daglig tale kaldtes, blev børnene af første ægteskab en god stifader; det yngste af børnene den lille Poul kunde vel næppe mindes sin rigtige fader.

Bægge Johan Hansens sønner voksede efterhånden op til et par kraftige og smukke unge karle, særdeles behændige og snilde til deres arbejde. Om Hans gik ordet, at han var den bedste høstkarl på hele Egeskov gods; og heller ikke var han bange for at tage fat på arbejdet. Hans yngre broder fortalte senere, at en høstdag havde han endogså gjort dette så voldsomt, at han fik ondt af overanstængelse.

Poul måtte hjælpe ham hen i skyggen under en tjørnebusk for atter at bringe ham til kræfter.

Poul omtalte altid denne broder med beundring og hengivenhed. —

Det var bevægede tider at være ung i, netop den gang, som de store landbolove trådte ud i livet. Om en herremand på en nærliggende gård fortalte bønderne senere, at da forordningen udkom, der forbød »proprietairen« at straffe sine bønder med træhest, halsjærn o. s. v., da sammenkaldte han godsets folk inde i »gården«, bød dernæst nogle af dem at hente de gamle uhyggelige pinselsredskaber frem, hvorpå han med mange højtravende ord forkyndte dem, at han nu havde taget den beslutning, at disse gamle forældede ting skulde tilintetgøres og bød de tilstedeværende at besørge det stykke arbejde for ham.

Dette lod bønderne sig ikke sige to gange; men imellem sig selv indbyrdes lo de rigtignok lumsk ad denne godhed for dem, som så overraskende pludselig viste sig.

Så meget havde de dog fulgt med, at de kendte forordningens indhold og derfor også forstod at værdsætte »husbondens« gode hjerte efter fortjæneste.

Hans var 16 år og Poul 8, da stavnsbåndet blev løst, og nu fulgte de andre indgribende love slag i slag: udskiftning, hoveriets fastsættelse el. ophævelse o. s. v. I en sådan stille afkrog af landet som i Voldstrup var det måske ophævelsen af jordfællesskabet med udskiftning og udflytning, som bragte den største forandring i landsbyens daglige levevis. Bægge brødrene oplevede disse ting, de indtraf for Voldstrups vedkommende år 1800.

Af byens 8 gårde blev dog kun én — tillige med et par huse flyttet ud; det måtte man kalde nådig

sluppet. Udflytningen var i de dage bøndernes skræk; det betragtedes noget nær som en ulykke for den, der således fik sin gård flyttet ud. Den rolige følelse af tryghed og sikkerhed i den tætbyggede landsby så vel som de daglige fællesglæder i bylaget veg og gav hos udflytteren plads for en følelse af ensomhed og forladthed. Og hertil kom usikkerheden derude i den ensomme gård. Nej da var *den* riglignok at misunde, som fik lov til at blive boende derinde på den kære, hyggelige gamle botoft, selv om han så skulde have aldrig så lang en vej ud til sin mark.

Per Fuglsang var blandt de lykkelige, hans gård fik lov til at blive, hvor den var, og som den var.

Fuglsanggården.

Når man fra den smalle bygade drejede af op mod gården, havde man til højre en lille eng, til venstre byens gadekær el. branddam, så vejen næsten fik udseende af en lille dæmning. Omtrent 50 skridt fremme kom man til porten, der ligesom gårdens bygninger i det hele var lav og lille, set med nutidsøjne.

Gården tog sig ret ejendommelig ud udvendig, i det dens ydervægge nærmest dannede en rundkreds i stedet for den sædvanlige firkant. Formen var fremkommen ved, at man havde afrundet alle udvendige hjørner på det ene nær, der vendte mod nordvest og i samme øjemed ladet ydervæggene bue udad på midten.

Selve bygningerne var opførte af udmærket egetræs bindingsværk med lerklinede vindevægge og tækket med strå.

Kom man nu gennem porten og ind i gården, overraskedes man ved dennes lidenhed. Efter dattidens almindelige skik fandtes møddingen midt på gårdspladsen i en dyb pøl. Og henad foråret, når den i vinterens løb havde vokset sig stor, var det en fuldstændig umulighed at vende med en vogn i gården. Til andre tider kunde man dog med lidt behændighed styre langs om ad fortovet forbi den ene længe, videre forbi stuehuset og tilbage langs den anden længe for således atter at komme ud af porten.

Indvendig havde gården den sædvanlige form, nemlig firkantet, idet hjørnerne her var beholdne.

Som det i almindelighed var tilfældet, udgjorde også her stuehuset den nordre fløj. Lidt til venstre for husets midte sås gangdøren og lidt til højre bryggersdøren, to halvdøre, den ene over den anden, bægge i forening næppe to alen høje.

Trådte man ind gennem gangdøren, kom man først ind i en forstue, brolagt med kampesten. Her var to døre; den ene, til venstre, førte ind til »storstuen«, hvis gulv var lær. Denne stue havde hele husets vidde, nemlig 7—8 alen.

Fra storstuen førte en dør ind til pigekamret i stuehusets vestlige gavl. Et skillerum dannede her skel mellem stuerne og kohuset, som udgjorde den helt sammenbyggede gårds vestre længe.

Gik man derimod fra forstuen gennem døren til højre, kom man ind i »dagligstuen«. Denne var den eneste af husets stuer, som til daglig bebodes. Her lavedes maden på den store skorsten, og ved bordet under vinduerne spistes den; og i de faste og lukkede

alkovesænge fik man sin søvn. Denne stue var, kort sagt, familiens fælles opholdssted både nat og dag.

I denne stue var der også lérgulv, og den havde ligesom storstuen hele husets vidde. Fra dagligstuen førte en dør (mod øst) ud i bryggerset, der var brolagt med små toppede brosten. Her vaskede man, og her bryggedes det bekendte fynske gammeltøl el. gemmeøl, der i tønder og oksehoveder opbevaredes i et lille »hummer« ved siden af bryggerset, indtil det et halvt års tid efter brygningen hentedes frem for at stramme mandskabet op under det strænge arbejde i hø- og kornhøsten. Alle havde den sikreste forvisning om, at dette gærede, stærkt alkoholholdige øl ejede en uhyre næringsværdi. Jo stærkere det »tog i hovedet«, des mere næring trode man det indeholdt, og *den* blev regnet for en usselryg og kvindagtig karl, som ikke begærlig greb efter »ølpotten«, når den fyldtes med det »gode, gamle fynske øl«.

I småskovene ved Voldstrup begyndte man tidligt at anlægge humlehaver, ti humle så vel som malt skulde der bruges *meget* af til »gemmeøllet«. —

Ligesom mod vest afgrænsedes også stuehuset her fra længen ved en væg, uden for hvilken karlekamret havde sin plads i den tilstødende østre længe.

I en halvkreds uden om gården til vest, nord og øst lå gårdens have i den lille bytoft, hvorpå gården lå. Haven var rigt forsynet med frugttræer. Endnu i 1892 kunde man ved besøg paa stedet se 5—6 store ærværdige træer stå som vidner om, hvor den gamle righoldige have havde sin plads.

Længst mod øst i den lille trekantede toft blev hæssene sat. Det var nemlig under almindelige omstændigheder aldeles umuligt at huse afgrøden fra den

58 tdr. ld. store ejendom inde i de lave smalle længer, hvori der kun var en eneste lo.

Gården lå på en lille skråning mod syd således, at indkørselsstedet var lavest og stuehuset mod nord højest, og haven der udenfor igen ganske lidt højere. Udsigt var det kun småt med. Mod syd og øst begrænses den af byen med dens huse og haver, mod nord af det stigende jordsmon med dets levende hegn og småskove; kun mod vest var der udsyn ud over en lille sænkning til nogle lidt fjærnere bakkedrag og småskove, bag hvilke solen en sommeraften gik ned, mens nattergalen fyldte de dæmrende småskove med sine bløde triller.

Er stedet således indelukket og med liden udsigt, så ejer det dog med de mange småskove og krat, de høje levende hegn og de frodige haver, den ejendommelige blide og smilende ynde, som netop særtegner denne del af Fyn.

Tidligere har skovene vist lukket byen endnu tættere i favn; i hvert fald peger følgende hen derpå: I året 1822 lod en gårdmand i Voldstrup stenbroen i sin gård omlægge; og han fandt da ved denne lejlighed $1\frac{1}{2}$ alen under jordens overflade en mægtig eg med rod og top. Man kunde tydelig se, at de største af grenene var afsavede. Træet var så frisk, at manden benyttede det til ledstolper. Da gårdens beliggenhed er sid, gættede man på, at den var lagt dér for at tjæne til fyld. Brændselet havde i den tid kun liden værdi i denne skovegn.

Først med året 1876 var endelig dagene talte for den gamle Fuglsanggård. Den blev da nedreven og udflyttet. Sikkert nok var den den gang den ældste i lang omkreds. Folk dér på egnen anslog bygningens alder til omkring 300 år. Desværre blev

der intet gjort for at redde denne sjældne gamle gård fra undergang. — Et nærliggende hus, nedrevet 1892, skal have været af samme høje alder.

By og sogn.

Fra Voldstrup fører en smal indgrøftet vej, kantet med høje levende hegn ned til det stolte herresæde Egeskov. Det er den gamle hovvej. Ad denne vej har da også de to brødre fra den ærværdige gamle Fuglsanggård draget på hoveri. Særlig foretagsom synes deres stiffader ikke at have været; ti længe efter at alle de andre gårdmænd i byen havde købt deres gårde, var Per Fuglsang endnu fæster, den sidste i byen.

I det hele taget synes tidens bevægelser kun langsomt at have banet sig vej ud til denne stille afkrog. Af alle sognets byer var Voldstrup den sidste, der blev udskiftet (år 1800); og mens udstykningen f. ex. tog stærk fart i sognets andre byer i de nærmeste år efter udskiftning og selvejes indførelse, så varede det længe, før man mærkede noget hertil i Voldstrup. I året 1823 var familiernes antal i Sødinge, sognets næststørste by, vokset med 12, i Rynkeby, den største i sognet, med 17, i Boltinggårds udstykkede enemærker var endog kommen 29 ny familier til og for hele sognets vedkommende løb tallet op til 85; men to byer, den lille velhavende Boldteskov og den lille afsidesliggende Voldstrup havde det nævnte år endnu fremdeles det oprindelige antal.

Da Poul Johansen fødtes 1780 var der næppe en eneste selvejergårdmand i hele Ringe sogn; en god menneskealder senere (1823) var der kun få fæstere; men blandt disse få talte Voldstrup alene 5. Fuglsangsgården var den sidste af byens gårde, der blev købt; men det skete først omkring 1860.

Omkring tiden ved hundredårsskiftet indtraf der store forandringer for familien i Fuglsangsgården. Hans, den ældste af sønnerne blev syg og døde den 24. april 1802 og jordfæstedes ugedagen derefter; og Poul måtte »springe soldat«.

Ud at tjæne.

Poul havde dog ikke opholdt sig i hjemmet i den senere tid; han havde tjænt i nabobyen Herringe.

Herfra fortæller han en oplevelse: Han var kørende i Fåborg med et læs korn for sin husbond. Fra vognen nede i købmandsgården bar han sækkene op på andet loft. En gang, mens han netop var oppe med en sæk, blev hestene sky og vilde stikke af. Poul, der netop stod ved en åben luge, så det, og — uden at betænke sig svinger han sig ud fra lugen ned på jorden og kommer derved tidsnok til at gribe tømme og standse hestene. —

Til København.

Omtrent samtidig med broderens død måtte Poul »i kongens tjeneste«; han skulde »ligge« i København. Krigen rasede rundt omkring i Europa; ingen kunde vide, hvad dag den vilde nå os; men at det kunde ske hurtigere end nogen anede, derom havde blandt andet »Skærtorsdags-slaget« i Kongedybet vidnet.

Pouls moder Mette Fuglsangs udrustede ham på det bedste til langeledsfærden; brød, flæsk og andre rare sager stoppedes i hans madpose; og fine, bløde linnede klude fik han med til at svøbe om tærne, hvis der på de lange marchture skulde gå hul på dem. Og så drog han af sted.

Ved overfarten med smakken til Sjælland traf han sammen med flere unge Fynboere, der alle rejste i samme ærinde, som han. De besluttede da at følges ad gennem Sjælland.

Ankommen til Korsør tog de fod i hånd og spadserede af, elleve mand i følge. Omsider blev de trætte og sultne og gik da ind i en af landevejskroerne, hvor de sætter sig hen ved et bord, får madposerne frem og begynder at spise af den medbragte mad. Lidt efter går døren atter op og ind triner en snes unge Sjællændere, som også vilde béde der i kroen. De nyankomne gik nu hen til det bord, som Fynboerne sad ved og begyndte dér at rage i og vende op og ned på den mad, disse havde taget frem, medens de samtidig gjorde nar deraf: »Sikken noget flæsk, sikken noget sul!« o. s. v. indtil Fynboerne til sidst tabte tålmodigheden, sprang op og bad dem holde deres fingre hos sig selv; en opfordring, som Sjællænderne tog højst fortrydelig op; det ene ord tog det andet, så det til sidst endte med et vældigt

slagsmål, hvis udfald blev, at Fynboerne kastede Sjællænderne på døren, hvorefter de fortsatte det afbrudte måltid i fred. —

Når Poul Johansen som gammel mand fortalte dette lille træk for sine børnebørn tilføjede han undertiden med et lille smil:

»Dette slag var det eneste, jeg som soldat kom til at deltage i.«

Trods sin raskhed og sine udmærkede legemskræfter lod han sig dog ikke friste ud i slagsbroderæventyr.

Ved stavnsbåndets løsning den 20. juni 1788 opløstes den gamle hærordning. Værnepligten flyttedes nu fra hartkornet og over på bønderne, men som en *personlig* pligt. Bønderne blev nu udskrevne til — enten landsoldater — med 28 dages årlig øvelse — eller til landrekrutter, der blev indkaldte til garnisonstjeneste og betragtedes omtrent som tidligere de hvervede tropper som den egentlige hær. Tjenestetiden for bægge var 8 år.

Poul indkaldtes som landrekrut; og på hans og kammeraternes ankomst til København kan vel derfor passe, hvad en æret samtidig i anden anledning omtaler således:

»Den 31. maj er alle beordrede til at møde i København; det er i virkeligheden et seværdigt syn, når man på den dag ser byen vrimle af så mange bønder. Deres klædning består af en lang vid kittel og fire næsten lige så lange uldne trøjer, et blått kattuns tørklæde om halsen, gamle munderingsbukser, grå og røde strømper og træsko. På ryggen hænger en tværsæk med ost, smør, kød og pølse . . . Denne pose har de viselig lukket med en jærnlås for at forhindre de tjenstgørende — som mest er tyske, og

som er meget frygtede — i at komme i den; men de er uforskammede og frække nok til at bane sig vej til dette spisekammer med en kniv . . .«

»Når man hører en hob af slige militære bønder marchere gennem gaderne, så forårsager den afskyelige klapren af deres med jærn beslagne træsko en larm, som om det var lige så mange husarer. De modtages ved portene af underofficerer og rodemestre og efterhånden, som de drager igennem en gade, efterser rodemesteren sin liste, hvormange mand hvert hus skal have, hvorefter en underofficer griber et par mand af hoben og støder dem ind i det betegnede hus . . .«

»Den næste dag er de alle forvandlede til soldater« . . .

Soldaterliv i København.

Soldaterne fik den gang kun en ubetydelighed i lønning; men til gengæld var den daglige øvelsestid kun kort. Den øvrige tid af dagen kunde man så tilbringe, hvor og hvordan man havde lyst. For nogle blev det til et gruligt driverliv, som i løbet af de mange år, »tjænesten« den gang varede, fuldstændig kunde ødelægge de unges arbejdslyst og -ævn; for andre førte det ud i vidtløftigheder med svir og sværm; men en del søgte dog også at skaffe sig arbejde i fritiden for derved at øge de ringe indtægter og fri sig fra de farer, som lediggangen altid fører med sig.

Til disse sidste hørte Poul. Han tog tjeneste hos en brændevinsbrænder, der bode i Borgergade nr. 3. Hans arbejde bestod her nærmest i at bære med kornsække; det var et strængt slid, men han var stærk og kunde nok tumle med sækkene.

De store kar var så høje, at de ikke kunde fyldes fra gulvet, hvorfor der var lagt brædder fra overkanten af det ene kar hen til overkanten af det andet og ligeledes tværs ud over karrene. Ad denne bræddevej gik så Poul med kornsækkene på nakken, og alt som karrene tømtes, fyldte han dem på ny ved at styrte sækkenes indhold deri.

Nu skete det en dag, mens han således atter skred frem ad bræddevejen med en fyldt sæk over skulderen, at hans ene fod glider, og han falder fremover ned mod brædtet med sækken over sig. Det havde til følge, at han fuldstændig knuste et nyt ur, som han ved sparsommelighed havde faaet sig anskaffet.

Skønt han heldigvis ikke ellers havde taget nogen skade, blev han dog meget ilde til mode ved det skete.

Lidt efter kom brændevinsbrænderen ind, hvor Poul endnu stod med sit ødelagte ur i hånden. Da han hørte om uheldet, sagde han blot:

»Må jeg ikke få uret med mig et øjeblik og se lidt nærmere på det?«

Det havde Poul intet imod; ti det duede jo alligevel ikke til noget.

Så gik manden uden at sige mer; kort efter kom han tilbage, gik hen til Poul, idet han sagde:

»Her har du uret igen.«

Da Poul imidlertid skal se nærmere til, opdager han til sin store glæde og overraskelse, at det var et

splinternyt ur, som manden, der syntes godt om den ordentlige og dygtige karl, havde været ude i byen at købe til ham som tegn på hans tilfredshed med det udførte arbejde. —

Skønt der i Pouls barndom ganske vist var to skoler i Ringe sogn, så gik børnene ude fra det fjærntliggende Voldstrup dog ikke i skole, og Poul havde således ikke lært at skrive, hvad han følte som en stor mangel nu under sit lange fravær fra hjemmet. Det førte til, at han nu tog undervisning i skrivning, og han blev efter forholdene ret flink til pennen. Endnu som ældre skrev han en fast og læselig skrift. Breve er ikke opbevaret efter ham, men i flere af de bøger, han efterhånden fik i eje, står med hans hånd skrevet:

»Denne bog tilhører mig Poul Johansen.«

Fra nu af kunde han dog skrive hjem en gang imellem og fortælle dem lidt om, hvordan han havde det.

På grænsevagt.

Rimeligvis var det i et sådant brev, at han bad sin stiftfader om, til den og den tid at møde ham i Langeskov kro mellem Nyborg og Odense. Hæren skulde nemlig over til vagthold ved rigets sydgrænse under de urolige europæiske forhold. Nu kunde på den måde rejsen gennem Fyn give anledning til et lille møde med stiftfaderen, idet den bataillon, hvortil Poul hørte, skulde overnatte i Langeskov.

På nævnte tid og sted var da også Per Fuglsang mødt og traf ganske rigtig stiftsønnen i bedste velgående blandt en flok kammerater i den overfyldte krostue, hvor der omkring disken var en drabelig trængsel.

Per vilde gerne give sin glæde over gensynet et »synligt udtryk«, og efter tidens skik og brug indbød han da Poul og hans kammerater på et lille glas. Tilbuddet modtoges med tak, og Per prøver nu på at bane sig vej gennem trængslen hen til disken; men det lod ikke til at ville lykkes; hver gang han var kommen et par skridt frem, blev han af yngre og kraftigere skuldre og albuer på ny trængt tilbage. Da dette nogle gange havde gentaget sig, udbrød Poul: »Nu skal jeg skaffe dig frem«. Hvorpå han med al kraft råbte: »Kammerater, min fader er kommen for at hilse på mig, og nu tilbyder han at give et glas til bedste; lad ham komme frem!« Til Pers store overraskelse deltes flokken som på kommando, og uden mindste hinder kunde han nu gå frem til disken og indkræve efter ønske.

Blandt andre gode ting, Per havde med hjemmefra, var en ny forsyning af linnede klude til brug for Poul under de lange marcher. Poul takkede men bad ham kun at tage sine klude med hjem igen, han havde heldigvis ingen brug for sådanne; hans fødder kunde i den henseende tale alt, hvad der blev dem budt; med berettiget stolthed kunde han senere sige: »To gange har jeg marcheret fra København til Kiel, en gang fra København til Slesvig og lige så ofte den samme vej tilbage, men aldrig har jeg haft så meget som en øm tå«.

Under et af de lange vagthold i Kiel kom Poul

til at bo hos et par unge folk; manden var brændevinsbrænder. De havde to børn, en dreng og en pige. Drengen, der bar det franske navn Jean Baptist Bernadotte, må vel være opkaldt efter den franske marschall af dette navn. Pigens navn udtaltes af Poul som »Fichtemole«, uden at han nogen sinde vilde indlade sig på, hvorledes det stavedes.

Disse to småfolk kom efterhånden til at elske den danske soldat så højt, at de satte ham over enhver anden, og da omsider afskedstimen slog, og Poul sammen med hæren skulde bryde op, var børnene helt ude af sig selv af sorg. Den lille pige så sit snit til at slippe hjemmefra og løb da hen på torvet, hvor soldaterne stod opstillede til afmarch, og her iler hun hen til sin bedste ven; men for at få hende fjærnet fra ham og atter bragt hjem måtte de tilstedeværende ligefrem anvende inagt. Tit fortalte Poul mange år efter sine børnebørn om den lille tyske pige, som han aldrig siden havde set, men hvis minde han gemte så trofast.

Hårpisken.

Den første halvdel af det attende århundrede er de pudrede allonge-parykkers gyldne tid. Alle skulde gå med paryk, Man forstår, hvor udbredt moden var, når man hører, at der i Frederik den femtes tid på det nærmeste var ligeså mange parykmagere i København, som der var bagere, og at der var år, hvor man brugte 45,000 pd. hvedemel til pudder.

Først efter flere slægtaldres forløb sygnede skikken atter hen; og ved år 1800 var den indskrumpet til »sidebukler og pisk ned ad ryggen«.

Selvfølgelig undgik heller ikke hæren dette parykraseri; endnu ved overgangen til det nittende hundredår finder man infanterireglementet med ængstelig omhu beskrive, hvorledes soldaten skal friseres, og hvordan pishen skal være. Havde en soldat ikke hår nok, måtte falsk hår (d. e. som oftest: hamp) på kompagnichefens regning anskaffes.

For en pris af 4 skilling månedlig — afdraget på lønningen — måtte de menige så lade underofficererne pudre og pynte dem, og når der ved højtidelige lejligheder skulde mødes med »stangpisk« (d. v. s. hårpishen flettet om et stykke ståltråd »så tyk som en pibestilk«) så kunde underofficeren ikke nå at tilendebringe alt dette arbejde samme dags morgen, men måtte begynde allerede aftenen forud; af hvilken grund de stakkels menige, der var gjort i stand, ikke kunde komme i seng, men måtte sidde ret op og ned med en nathue på, ganske stille som mus for at ikke pudderet skulde drysse ned over ansigtet, eller pishen komme i ulave.

I en svensk instruktion af 1790 fastsættes der betydelige straffe for den menige, der »kløde sig i hovedet« efter at underofficeren således havde pudret og friseret ham.

Nu brød endelig kronprins Frederik med denne som med så mange andre gamle skikke ved hæren: Mens Poul lå i Kiel — eller muligvis det var i Slesvig — udgik der til hæren befaling om, at hårpishen skulde forsvinde ligesom tidligere pudderet. Håret skulde nu bæres kortklippet.

De af soldaterne, der havde udmærket sig ved

langt eller smukt hår, var naturligvis meget misfornøjede med denne befaling.

En af Pouls kammerater — en Fynbo fra Sødinge — nægtede rent ud at efterkomme ordren. Det var ikke muligt med det gode at bevæge ham til at give efter. Omsider tabte kapitainen tålmodigheden, og en dag, da soldaten som sædvanlig stiller med sin pisk, gjorde han kort proces, »Træk blank«, siger han til en underofficer, »og skær den pisk af!« Som sagt så gjort; med den venstre hånd griber underofficeren i soldatens elskede hovedsmykke, medens han — under synderens højlydte protest — med den væbnede højre filede og filede, indtil endelig pårpisken på den måde — under kammeraternes mest løsslupne munterhed — skiltes fra hovedbunden.

Pouls hår var usædvanlig smukt; det lå i fyldige brune lokker med talrige små krøller om hans hoved, og selv når det var flettet, var det dog så langt, at han kunde sætte sig på det. Det var ham den største overvindelse at afskære dette pragtfulde hår; men det måtte jo gøres. De fleste af kammeraterne solgte deres afklippede piske til parykmagerne der i byen; men det kunde Poul ikke bekvæmme sig til. Det hår, han selv havde været så stolt af, skulde ikke smykke nogen anden. Med hårpisken gemt hos sig gik han ud af byen langs fjordbredden, indtil han et godt stykke ude standsede ved en stor sten, som lå lige i vandkanten. Med stort besvær fik han denne væltet så meget til side, at han kunde lægge fletningen derind under. Så væltede han atter stenen tilbage i sit oprindelige leje, og på den måde havde han gemt sit smukke hår på et sted, hvorfra det ikke så let skulde blive draget frem for lyset igen.

Efter at have taget nøje mærke af stedet gik han atter tilbage til byen; men det påstod han i sin høje alderdom, at om han igen kom derned, og større forandringer ikke var indtrådt, så skulde han endnu kunde finde den sten, hvorunder han havde gemt sin lange hårfletning. Som 90årig mand havde han endnu en hårfylde, som mangan yngling kunde have grund til at misunde ham. Efter gamle folks skik bar han det glat tilbagestrøget fra panden og først afklippet, efter at det var nået ud over frakkekraven. Men da var det ikke længer mørkt men skinnende snehvidt. Det stortformede hoved med det glatragede ansigt og med det stærke hår over de brede, særdeles kraftige skuldre havde altid for børnebørnene noget ærefrygtindgydende ved sig, højt som det blev båret, ti selv i hans sidste år, da han kun mægtede at bevæge sig ved to stokke, var hans holdning endnu så rank som en atten års yngling.

Atter i København.

År gik nu efter år, dels tilbragt derude på grænsevagt og dels i København. I vinteren 1808—9 da Franskmænd og Spanioler lå og ventede på lejlighed til sammen med den danske hær at blive sat over Øresund for at angribe Sverige, var Poul i København. Overskibningen blev imidlertid umuliggjort af den engelske flåde, dog da det hen ad vinterens slutning faldt i med stærk frost, fattede man håb om at isen måske kunde bygge bro for os over sundet. Sol-

daterne fik ordre til at lave sig issko, et slags fodtøj, hvorved de kunde stå fast under overgangen. Poul havde sine i orden og ventede nu blot på ordre til opbrud; men denne kom ikke. Mange var af den mening, at »broen« var sikker nok; men Frederik var ikke nogen Karl Gustav; han gyste tilbage for ansvaret, og en skønne dag indtraf så tøvejret, og den vanvittige plan mod Sverige blev dermed opgivet. Heller ikke den gang kom Poul til at lugte krudt.

Kronprinsen eller kongen, som han jo nu ved Kristian VII's død kaldtes, kunde Poul godt lide. Hans måde at være på var så jævn og ligefrem. En gang oplevede Poul et kønt eksempel derpå. Det var søndag, og han havde den dag bestemt sig til at gå til alters. Men da han allerede havde lagt sig på knæfaldet, opdager han til sin forvirring kongen knælende lige ved siden af sig. Han vil nu i en hast flytte sig bort; men kongen udstrækker sin hånd, griber fat i soldatens ærme og drager ham helt hen til sig, hvor han så også forblev under hele den hellige handling.

Mens Poul levede som soldat i København, kommer han en gang tilfældigvis ind i en urtekræmmerbod for at gøre nogle småindkøb. Da varerne skulde indpakkes, henter urtekræmmeren noget papir frem til indpakning, og blandt dette var en gammel bibel uden hind (Vaisenhusets). Denne skulde nu flænges i stykker og på den måde gøre tjeneste. Da Poul blev opmærksom på hans hensigt, spurgte han urtekræmmeren, om han vilde sælge ham hele bogen som den var. Dette var manden straks villig til og forlangte tre (?) mark for den. Denne sum betalte Poul og gik glad bort med sit købmandsskab. Han

var en from ungersvend og holdt den gamle bog højt i ære; den fulgte ham siden på alle hans veje og gik efter hans død over til hans søn og efterfølger i gården, og nu er den hos hans sønnesøn.

Hjem.

Nu lakkede det endelig mod enden af den lange soldatertid; mellem otte og ni år var gået siden hin dag, da Poul bød hjemmet farvel for at trække i trøjen. Nogen synderlig levende forbindelse med slægten derhjemme har der i disse år ikke været; en gang imellem et lille brev, måske en hilsen med en tilfældig rejsende o. lign. men næppe mere. Forsendelser af penge eller fødevarer, som spillede så stor en rolle for soldater både den gang og nu, fik Poul ingen af; han kunde nok klare sig på egen hånd, og det holdt han også mest af. Til trods for den højst ubetydelige lønning så kunde han dog ved flittig brug af fritiden ikke alene skaffe sig det fornødne men også lægge lidt til side, så da han nu skulde hjem, havde han sammensparet sig 80 rdlr. og endda — som før nævnt — købt sig et ur.

Til hjemrejsen havde han tillige med en del andre Fynboere gjort aftale med nogle vognmænd om at køre dem til Korsør; men da Poul og to andre fynske kammerater til den aftalte tid mødte på afgangsstedet, var deres pladser bleven optagne af to andre, som ikke i tide havde indmeldt sig til turen. Men disse var nu ikke til at bevæge til at vige pladsen for rette vedkommende.

Da den fredsommelige Poul og hans to kammerater imidlertid så, at de andre ikke med det gode vilde vige pladsen, lod de dem blive, hvor de var, og besluttede sig til at bruge apostlenes befordring; de var alle tre raske folk og øvede fodgængere. Altså, man skridtede ud. Med deres ejendele på nakken sætter de kursen ad Kørsør. På denne fodtur havde Poul blandt andet også den store bibel at bære på.

Der opstod nu efterhånden en kappestrid mellem dem og de kørende om, hvem der først kunde nå vejsende. Til en begyndelse var de kørende forude; men en gang, da disse undervejs bedede i en kro, kom fodgængerne i spidsen, og nu veksledes førerskabet en tid imellem dem; men endelig fra en ny bedetid i en af de sidste kroer kom vognene ikke mere til syne, og efter en stiv march på 15--16 timer nådes Korsør, endepunktet for den 14 mil lange fodtur. Først en god stund efter kom de kørende til bys.

Hjemmet i Voldstrup var i løbet af disse otte—ni år undergået en del omskiftelser. Pouls moder Mette Poulsdatter døde den 11. april 1804, og hans eneste helsøster, Anne, var bleven gift med gmd. og enkemand Rasmus Larsen i Sødinge (matrikel-nr. 12.) Per Fuglsang giftede sig igen med Anne, en søster til gmd. Peder Andersen i Voldstrup; men hun døde 24 år gl. i barselsæng efter en dødfødt dreng den 23. marts 1807. Nu blev Per tredje gang gift med en pige fra Egeskov; men også dette ægteskab blev meget kort. Per forsøgte så lykken for fjerde gang. Denne fjerde hustru hed Else Knudsdatter, hun var en husmandsdatter fra Brangstrup og havde ernæret sig som sypige, indtil hun nu ved sit giftermål blev gårdkone i den gamle Fuglsanggård. Bryllupet stod

den 16. maj 1809, efter at Per havde fremlagt attest fra skifteforvalteren på Egeskov, at boet var ham overdraget. Poul plejede siden at sige: »Da jeg rejste ind som soldat, levede min mor; da jeg kom tilbage, havde jeg den fjærde mor.«

Det var en mørk efterårsnat, han atter betrødte de gamle kendte steder. I hans hjem var lyset slukt og porten lukket. Poul gik derfor udenom gården om i haven, og her bankede han på vinduerne; mens han for spøg på tysk bad, om man vilde huse ham i nat. Første gang, han spurgte, kom der intet svar; men da han gentog bankningen og spørgsmålet, lød det indefra med en fremmed kvinderøst: »Jeg kan ikke forstå, hvad du siger; men vil du have nattely, så må du gå et andet sted hen, for vi har i dag slagtet gæs, og fjerene ligger over hele huset, så her kan ikke blive plads«.

Poul lod sig dog ikke sådan afvise men gentog nu på dansk sin bøn, om han dog ikke måtte overnatte der. Da hørte han stoffaderens stemme sige; »Det er bestemt Poul«.

Nu blev der røre der inden for. »Vænt lidt«, sagde de så, »nu skal der nok blive lukket op«. Og kort efter stadfæstedes atter det gamle ord, at hvor der er hjerterum, dér er også husrum.

Fuglsangs-slægten.

Foruden de halvsøskende, som Poul kendte, før han rejste til København, havde Per Fuglsang ved

en af sine andre koner en lille datter, hun kom siden til Svendborg. Med Else fik han en søn, Jens Fuglsang, senere bosat i Boltinge.

Hvor godt end Poul i alle måder synes at have havt det med sin stiftfader, så kunde han dog ikke tænke på at slå sig til ro der hos ham. Han var nu 30 år og længtes efter at få fod under eget bord, hvad der da heller ikke lod vente længe på sig.

Men inden vi nu med ham atter forlader Fuglsangsgården og familien dér, skal endnu kun tilføjes, at Pouls yngre halvsøskende Johan og Maren bægge senere hen blev bosatte i Sødinge. Johan på Sødinge hed, og Maren, gift med gmd. Kristen Jørgensen, ejer af »den nederste gård« i byen (mtrkl.-nr. 10). Hun havde sønnerne Rasmus, (der arvede Niels, Jørgen og Hans.

Per Fuglsangs fjærde kone Else overlevede sin mand og blev anden gang gift med Mads Pedersen, der havde Fuglsangsgården i 30 år; som enkemand efter Elses død giftede han sig med Mette, datter af ovennævnte Johan Pedersen af Sødinge hed. Hun vendte således atter tilbage til slægtens hjemsted.

Denne Mette, som den gang ved sit giftermål var ganske ung, overlevede sin mand og giftede sig så efter adskillige års enkestand med Lars Rasmussen.

Siden Pouls fader Johan Hansen efterfulgte sin fader 1771, havde Fuglsangsgården således aldrig gået i arv til søn eller datter; men bestandig havde enken eller enkemanden giftet sig igen, og dette mærkelige forhold havde nu holdt sig i 100 år. — Vist et temmelig sjældent tilfælde. — Først med Mettes og Mads Pedersens søn gik gården atter i arv fra forældre til

barn. Det var så denne søn, der i 1876 udflyttede gården.

Men på bytoften, der ved et lille magelæg forandrede sin form lidt, byggedes et lille hus til Mette og hendes anden mand Lars Rasmussen, og her henlevede de siden mange år i skyggen af den gamle haves store, ærværdige æble- og pæretræer.

Mellem Per Fuglsang og hans *første hustrus* familie i Sødinge har forbindelsen næppe helt været afbrudt efter hendes død. I én af de gårde, der lå nærmest Mettes fødested, var datteren Anne nu desuden indgiftet, så det undrer ikke, at ét af de første steder, vi træffer Poul efter hjemkomsten, det er i Sødinge.

Sødinge by.

Denne by, hvori Poul fik sit fremtidshjem, skal her omtales lidt nærmere. Den ligger en fjærdingvej nordøst for Ringe ved Nyborg landevej og har sit navn efter en sø — nu tørvemose — mellem byen og herregården Lammehave.

Sødinge, der oprindelig havde 16 fulde gårde og 9 huse, ejedes af de tre herregårde Boltinggård, Lammehave og Tøjstrup med undtagelse af en halvgård, der tilhørte Ringe præstekald.*)

*) Byens hartkorn var mellem lodsejerne fordelt som følger:
Tøjstrup:

48 tdr. 7 skpr. 3 fdk.

Lammehave:

47 tdr. 7 skpr. 3 fdk. 2 alb.

At byen var delt imellem så mange lodsejere havde — efter bøndernes overlevering — sin grund i, at egnens herremænd i sin tid havde spillet kort om dens gårde.

Byens dyrkede jord var delt i tre marker (vange): »Østermarken« el. Lillemarken, »Vestermarken« el. Storemarken og »Kirkemarken«. Hertil kom så »Heden og et vænge«. Heden henlå altid til fælles græsning for byens kvæg.

Tidligere havde byen haft sine marker til fælles med nabobyerne Ringe, Rynkeby, Søllinge og Eskildstrup; men allerede meget tidlig var der kommen en fraskillelse i stand med de to sidstnævnte byer. Bag-efter kom disse rigtignok i tanker om, at de Sødinge bymænd havde taget dem ved næsen, og de skal have ført sagen frem »til tingdeling«, uden at det dog ses, om der er falden dom.

Lidt efter midten af det 18. hundredår blev fællesskabet med de andre to byer også hævet.

År 1796 blev Sødinge udskiftet af landinspektør Lohse. Den endelige »forretning« blev foretaget i gmd. Hans Hansens (Snedkers) gård (matrikul-nr. 5). Her var amtets landvæsenskommission samlet med lodsejerne desangående den 29. septbr. nævnte år.

Senere var det en almindelig mening, at arbejdet var udført dårligt og sløset; således skal f. ex. inspektøren have glemt (?) at angive hartkornet for et par husmænd, som derfor i lang tid trode, de intet havde.

Kun én af byens gårde blev flyttet ud — op ved

Boltinggård:

7 tdr. „ skpr. „ fdk. „ alb.

Ringe præstekald:

1 td. 7 skpr. 3 fdk. „ alb.

Ringe og lagt ved den lille dybe Glue sø. Herremanden på Lammehave, hvem gården tilhørte, opkaldte den efter sig selv med navnet »Kørbitzdal«.

Niels Andersen.

Da Sødinge blev udskiftet ejedes Pouls mødrenehjem af hans moders yngre halvbroder Niels Andersen (se foran side 44). Meget ung havde han fået gården i fæste, og kun 25 år gl. giftede han sig med pigen Gertrud Larsdatter af Rynkeby; men da hun døde, giftede han sig anden gang med pigen Birthe Kirstine Hansdatter af Sødinge. Dette bryllup stod den 22. jan. 1796. Poul havde vel sagtens som halv voksen yngling været med at fejre det.

Niels Andersens gård matrikul-nr. 3 tilhørte største lodsejer i byen nemlig fru majorinde v. Bülow til Tøjstrup og hendes søn Adam Diederich v. Bülow. Gården fik ved udskiftningen sin dyrkede jord udlagt i en smuk samlet firkant langs Ryslingevejen. Jorden blev af Niels Andersen inddelt i de fire løkker Mellemvejsløkken, Eigagerløkken, Gydeløkken og Svingsager.

Foruden denne dyrkede agerjord fik Niels Andersen en hedelod, en lille kratskov »Røjnhøj« og nogle tørvemål. Hans ejendom blev anset for en af de bedste i byen, og i dens tofte fandtes byens højst boniterede jord.

Som de øvrige bymænd fik Niels Andersen nu travlt med at få sat hegn, høje jordvolde beplantede med popler, rødpil, hasselris el. lign. Mange nøjedes dog også med den nøgne jordvold. Sten til stendiger

fundtes der ikke. Det var et meget betydeligt arbejde, der i disse år blev udført af bønderne med at få alle de hegn opsatte; ti ikke alene blev hver enkelt mands jordtilliggende indhegnet; men flere drev hegn-sætningen så vidt, at næsten hvert sædskifte («læg») indhegnedes.

6 år efter udskiftningen købte Niels Andersen sin fædrenegård af v. Bülow på Tøjstrup. Skødet er dagtegned den 20. avg. 1802. Gården stod den gang efter den gamle matrikul til 6 tdr. hartkorn (efter den ny sattes den til 3 tdr. 7 skpr. $2\frac{1}{3}$ album). Den kostede med bygninger, besætning og inventarium 14,000 rdlr. Salgsvilkårene lød på, at en fjærdedel af købesummen skulde indbetales straks; de tre fjærdedele måtte blive stående som 1ste prioritet.

Niels Andersen må have været en velhavende mand, ti uden at ændse ovenstående ret velvillige bestemmelse udbetalte han straks 900 rdlr. og to år efter følger 200 rdlr. til, og i året 1809 udbetaltes resten. Dette er så meget mere værd at mærke, som Niels Andersen samtidig hermed opfører i det mindste én ny bygning nemlig sit særdeles velbyggede stuehus — og muligvis flere længer. Han har rimeligvis også anskaffet »porcellænet«, der mange år efter vedblev at pryde stadsstuens »kanderæk«. Det var af ler med en blomsterprydet emaille og mærket med årstallet 1805. Det låntes ud til alle gilder i byen og betragtedes som noget af det fineste, der fandtes.

Omtrent ved den tid blev den virksomme og driftige mand angrebet af den sygdom, der blev hans tidlige bane. Det var brystsygen. Den 17. oktbr. 1810 gjorde den ende på den 49årige mands liv.

Ved skiftet efter ham blev gården med besætning og indbo vurderet til 5,900 rdlr. Af gæld anmeldte

enken 300 rdlr. — deraf 200 til Poul Johansen og 100 til hans yngre halvsøskende Johan og Maren.

Boets værdi var altså 5,600 rdlr.; og af disse tilfaldt enken den ene halvdel, børnene den anden. Dog — som det i skiftet så stilfuldt udtrykkes — tilstår enken af »moderkærlighed« endnu børnene som gave følgende:

*Hver af dem en ung arbejdshest,
 en jærnbeslagen »færredsvogn«,
 en ung malkeko,
 et får,
 et sængested med 4 dyner, 4 puder, 1 hoveddyne,
 5 par lagener og 3 pudevår,
 en dug,
 en egekiste,
 en dragkiste og
 et hængeskab.*

Døtrene får intet hængeskab, men i stedet får de »et bryllup som skik og brug er, frit og uden betaling, og de nyder selv brudegaverne, som derved falder.«

Enken betaler selv alle udgifter ved skiftet. Børnenes arv og gave bliver stående som 1ste prioritet i gården.

Fod under eget bord.

Birthe fik nu en karl, »Holtemølleren« til at styre gården; men hans stilling her som gårdbestyrer blev dog ikke af lang varighed: En månedstid efter Niels

Andersens død fejrede ungkarl Knud Rasmussen og pigen Charlotte Dorthea Gotholdine Eriksdatter deres bryllup i nabogården*). Til dette bryllup var enken og hendes karl med. Hen på aftenen var »Holtemølleren« hjemme at fodre hestene og traf Poul, som var kommen i besøg hos enken. Karlen gik atter tilbage til gildesgården; men for sine kendinge her udtrykte han sine tanker om dette besøg i følgende ord: »Nu er den mand minsantle kommen til gårde, som skal fordrive mig«.

Denne spådom viste sig at holde stik; endnu det samme efterår flyttede Poul til Sødinge som gårdbestyrer; og den 6. marts 1811 »indskreves til ægteskab ungkarl Poul Johansen og enken Birthe Kirstine Hansdatter bægge af Sødinge«.

For at dette ægteskab kunde komme i stand mellem Poul og hans morbroders enke, måtte der dog søges kgl. bevilling; denne er dagtegnet 26. febr. og der forelagdes ligeledes skriftligt bevis fra bispekontoret, at der — i følge bevillingen — var betalt 1 rdlr. 2 mark til Odense hospital. Og endelig fremlagdes samfrænders skiftebevis efter enkens afdøde mand Niels Andersen. Forloverne ved bryllupet var Pouls svoger gmd. Rasmus Larsen og Birtes broder Jesper Hansen »bægge af Sødinge«. Og således blev Poul da husbond i sin morfaders og navnes gård.

Hans hustru Birte var af gammel Sødinge-slægt. Hendes fødegård matrikul-nr. 21 er reven ned, og dens jorder udgør nu en del af den udflyttede gård Birkelund. På dens frasolgte bytoft ligger nu et par småhuse. Hendes broder Jesper Hansen, der efter deres faders død overtog fødegården, havde fire børn Rikke, Karen, Hans og Rasmus. Rikke blev gift med

*) matrkl. nr. 4.

Hans bødker ude på Stishavesvej, en mand om hvem der mand og mand imellem gik de underligste fræsagn. Karen blev gift med Per bødker ved gadekæret. Hans overtog gården og fik sønnen Jesper (død som gmd. i Pederstrup); men efter Hans »snedkers« død giftede enken sig med sin afdøde mands broder Rasmus Jespersen »snedker«. De fik tre døtre: Hanne, gift hen til Holluf, Lavrine, gift med gmd. Jørgen Christiansen på gården, Birkelund, og endelig Kristine, gift op til Rynkeby.

I sit første ægteskab havde Birte Hansdatter havt tre børn: Sidsel, Anders og Trine. Sidsel var først gift med Hans Thomas Larsen af Sødinge hed — børn: Lars, Niels og en datter gift med Hans Peder (Degn).

Efter sin mands død giftede Sidsel sig igen med »Søby-Hans«, gmd. i Sødinge.

Birtes næste barn Anders blev skrædder i Ringe. Han havde børnene: Jørgen (siden gift og bosat som skræddermester i Odense), Marie og Mine. Af dem fik Marie sin fasters, Sidsels gård i Sødinge; Mine blev gift ud på Sødinge hed.

Det tredje af Pouls stifbørn Trine blev gift med tømrer Hans Madsen på Sødinge mark. De havde flere børn.

For sine stifbørn var Poul en god stiffader, og de vedblev altid at betragte deres fødegård som deres hjem.

Blandt de ting, som den gang spillede en rolle i bøndernes liv, var bylaget en af de betydeligste. I almindelighed bestod et bylag af alle mænd i byen; men der var dog også i Ringe sogn — byer, der var delte i to bylag.

Når således en fremmed ankom til en by for

der at bosætte sig, var det første, han søgte om, at blive optaget i bylaget. Men inden dette skete, måtte han »give igang«. Så længe han ikke havde gjort dette, havde han ingen lagsret, d. e. han kunde ikke deltage i bymændenes offentlige forhandlinger om fælles bedste; han kunde derfor heller ikke give møde, når »hornet gik« til gadestævne; han modtog intet bud fra oldermændene i nogen af byens sager; han var kort sagt udelukket fra enhver som helst af bylagets gilder og sammenkomster.

Så snart han derimod havde »givet igang«, var han indlemmet i laget, havde del i alle dets rettigheder og påtaget sig sin del af alle dets fælles pligter.

I igangsgildet deltog alle bylagets mænd, og det stod hos den ny mand selv. Gildeskosten bestod i en halv tønde øl, nogle kander brændevin og noget tobak, alt til fælles brug.

Dette igangsgilde har da rimeligvis været det første, Poul holdt som ny mand på gården.

Niels Andersens stuehus.

Pouls formand Niels Andersen har ikke alene været en velhavende mand, men vistnok også en dygtig mand. Endnu to menneskealdre efter hans død fandtes der i gården flere stærke ja næsten uopslidelige dynevårs-vævede kornsække mærket med hans navn. Han havde da også med ikke ringe bekostning — år 1808 — opført det stuehus, hvori Poul nu skulde komme til at bo de sidste 60 år af sit

liv. Dette ny stuehus dannede den nordre af gårdens fire længer forbundet med den vestre og østre ved et par korte plankeværk. Huset, der var 14 fag langt og 8 alen dybt, var en bindingsværksbygning, hvortil var benyttet fuldkantet egetømmer af reneste marvtræ. Stolper, løsholter og dukker målte 7 tommer på den ene led og 6 på den anden. Lævningerne af dette egetømmer danner nu bindingsværket i gårdens møddingsskur.

Bjælkerne i huset var stukket ud gennem stolperne og fastgjort med en kile, således at hjælkehoovedet gik 4—5 tommer udenfor væggenes yderside. Mellem tømmeret var lerklinede vindevægge, inde og ude hvidkalkede. Taget var af strå og med halvgavle, hvorfor også gavlene udvendig var klædte med brædder, da taget ikke her gik så langt ned, at det tilstrækkeligt kunde beskærme dem mod vejrliget.

Dette bræddeværk var så vel som tømmeret i sidevæggene udvendig overstrøget med en slags brunrød maling, som skik var og er på Fyn.

Vinduerne var kun få og små; ruderne blyindfattede og af glas, som solen efterhånden indbrændte med alle regnbuens farver.

To døre førte fra gårdspladsen ind i huset; bægge steder var der halvdøre malede med samme farve som stolperne. Den dør man fra gården så til højre, førte ind til bryggerset og den til venstre ind til forstuen. Trådte man gennem denne dør, stod man i den kampestens brolagte forstue, der var omtrent 3 alen i firkant. Væggene var her som overalt hvidkalkede. I forstuen var to døre, en til venstre (mod vest) og en til højre.

Stadsstuen.

Trådte man gennem den førstnævnte, kom man ind i »stadsstuen« et stort firkantet rum, der udgjorde 4 fag af husets længde og hele dets dybde. Gulvet her var ligesom i dagligstuen af ler. Lavt var der til loftet, intet velvoksnet menneske kunde gå under bjælkerne uden at måtte bøje hovedet. At danse med hat på herinde — som skik og brug jo ellers var — hørte der næsten overmenneskelig øvelse til; uafbrudt måtte man svaje, bukke og bøje sig, om man ikke vilde have hat og pande i en nærmere berøring med de tykke bjælker, end ønskeligt kunde være. Til trods herfor gik dansen dog ofte lystigt nok i denne stue; men tit kunde det da også hænde, når der først kom fart i tingene, så karlene begyndte at rejse hovedet og hoppe til vejr, at man pludselig hørte et bump, et mer eller mindre lydeligt av! og derefter en lattersalve af selskabet. Der var da sket et af hine ublide sammenstød med de ubønhørlige bjælker. Man mindedes, hvorledes denne veder-værdighed i senere tider især hyppig overgik Pouls svigersøn gmd. Hans Hansen og Albrekt skrædder. Førstnævnte var meget høj, og sidstnævnte førte sig meget rank og stiv under dansen. Aldrig så snart havde disse ungersvende hentet sig den ene skalle, før hovedet atter sad lige højt, beredt til at tage mod den næste.

Efterhånden som Pouls velstand lidt efter lidt voksede, blev det stadsstuen her, som kom til at bære bedst vidnesbyrd derom gennem det stadig øgede indbo, som her fik sin plads. Under vinduerne mod syd ud til gården stod på høje skamler to store egetræs linnedkister langs væggen; på vestgavlen

hængte et »kanderæk« med husets »porcellain«, d. v. s. omtrent et dusin tallerkener, et par fade, nogle træskeer, indbrændt mærket P H S *) o. a. deslg. Disse ting blev kun benyttede ved gilder, ellers spiste man af et fælles træfad — senere lærfad, når det gjaldt »skemad« (søbemad); og at bruge tallerkener til eftermaden var en ukendt overdådighed.

I det hele taget var eftermad ingenlunde almindelig; men hvor man spiste to retter til middag, tog man eftermaden, det stegte flæsk (anden eftermad var i hvert fald yderst sjælden), af panden, der spruttende sattes på en træbrikke midt på bordet. Flæskestykket anbragtes på en skive brød, og nu skar man et lille stykke flæsk af og skubbede det ud på enden af brødskiven og gennemskar så denne med sin kniv. En sådan lille mundfuld brød med det lille bitte afskårne flæskestykke ovenpå kaldte bønderbørn en rytter.

Men vi vender tilbage til stadsstuen: Ved siden af »kanderækket« hang den rød- og blåmalede pyramide. Mod nord langs husets anden længdevæg stod tre himmelsænge, ligesom kisterne af egetræ, de skjultes halvvejs bag de lysstribede sængemhæng. Heri gemtes alt, hvad husmoderen havde kunnet overkomme at lave af sængeklæder. Mere end noget andet var sådanne helt overfyldte sænge husmoderens stolthed. Man kunde undertiden se sænge fyldt næsten lige op til »himlen« med den ene dyne og pude tykkere end den anden og ovenpå den anden. Jo flere dyner i samme seng, jo større velstand. At

D. v. s. *Poul Johansen*. Endnu opbevares det gamle brændjern med nævnte mærke i. Det gjaldt tillige som et slags bomærke. Alle gårdens ejendele af træ f. ex. spader, skovle og lign. indbrændtes med dette mærke.

sætte penge i sparekassen kendte datiden endnu ikke til.

Ved siden af himmelsængenes var linnedkisternes og muligvis dragkisternes indhold den bedste målestok for husets velstand. Her kunde man i velstående bondehjem hente det ene dusin lagener og »kropstykker« op fra efter det andet. Derimod var det i reglen kun småt med gangklæder, de havde i ældre tid deres plads i en lille beskeden krog i linnedkisten, hvor de efter en meget nøjagtig og kunstfærdig sammenlægning puttedes ned. Først noget senere begyndte klædeskabe at skaffe sig indpas.

Ved en auktion efter en pastor Munk i Ringe købte Poul senere for 10 rdlr. et meget smukt klædeskab; det var af egetræ med dørplanker på et par tommers tykkelse.

Da skabet førtes hjem, viste det sig at være så højt, at det ikke kunde stå i stadsstuen; der var da ikke andet for end at gennembryde lergulvet og — på skabets plads — sænke det nogle tommer.

Dette skab, der er særdeles anseligt og stilfuldt, tilhører nu en af Pouls sønnesønner og indtager en første rangs plads mellem hans møbler.

Foruden de nævnte ting fandtes i stadsstuen en egetræs dragkiste med store messing nøgleblik; ovenpå den havde husfaderens høje sorte hat sin plads. Denne brugtes kun ved bryllupper og begravelser; men var da også fuldstændig uundværlig. Først efter midten af det 19. hundredår begyndte den høje hat at forsvinde fra en fynsk bondebegravelse. — Ved dragkistens fod havde husets læderfodtøj — støvler og sko — sin plads.

Borde, stole eller bænke fandtes ikke i stadsstuen.

Dagligstuen.

Gik man nu tilbage til forstuen og derfra gennem døren til højre (mod øst) kom man ind i »dagligstuen«, der var tre fag stor, hele husets dybde. Det fag, hvori forstuen var, optoges inden for denne af den åbne skorsten, der vendte ud mod dagligstuen. Bag skorstenen længst mod nord var et lille spisekammer, hvor sirup, brændevin og deslg. opbevarede tillige med madrester og andre spisekammersager. Spisekamret var adskilt fra dagligstuen ved en bræddévæg, således at sidstnævnte stue havde en fuldstændig firkantet form.

På den åbne skorsten brændte der om vinteren en tørveild, hvis meste varme selvfølgelig gik ad skorstenen til. Men tørv var der god tid på. Den hørte f. ex. til de »naturalier«, man i mangel af rede penge brugte til at betale med. Det var således en fast regel, at for de træsko, som brugtes i gården, blev der hvert år skåret, passet og tilkørt træskomanden flere læs tørv. — Nu er den omtrent opskåret.

Over tørvebålet på skorstenen befandt sig en stor jærnkrog, som kunde svinges rundt. I den hang kedelen, hvori maden kogtes.

I stuens nordside stod to dobbeltsænge — vistnok alkovesænge — i den nærmest spisekammeret (mod vest) lå et par af husets større børn, i den anden husbondsfolket; og i en slagbænk ved siden af denne seng — langs stuens østre væg — lå de yngre medlemmer af familien.

Lige overfor skorstenen og midt på væggen mod øst førte en dør ud til bryggerset. Ved siden af

denne dør nærmere ud mod gården stod bænken for enden af bordet. Denne bæk var den eneste i stuen, hvorpå der var rygstød; men den blev også først lavet noget efter, at Poul var kommen til gårde. Lige i hjørnet ud mod gården stod det gamle bornholmske stueur, hvis sløve tik tak lige som hakkede tiden i små stykker. Det findes endnu i oppudset stand i samme gård.

Langs under vinduerne ud mod gården løb en anden »ryggesløs« bæk. Den afbenyttedes under måltidet af karlfolkene, som her havde deres plads. Kvindfolkene spiste altid stående foran bordet. Selve bordet havde form som en komode med tre skuffer, som vendte ud mod kvindfolkesiden. I den øverste gæmtes lævningerne fra måltidet, i den midterste henlagdes gamle klude, lapper, vindepinde og tråd, stoppegarn o. lign.; den nederste skuffe tjænte derimod nærmest som bogskab. Her fandtes senere Pouls bibel, Jesper Brokmanns huspostille, flere ældre og yngre salmebøger, et par andre »gudelige« bøger, en bog med afskrevne sange og endnu nogle enkelte »tryksager«.

Mens kvindernes skeer blev lagt i den øverste bordskuffe ved siden af viskestykke og madrester, satte mandfolkene deres efter endt spisning op i nogle små læderremme, der var sømmet fast i siden af den gamle bornholmer. Om afvaskning var der aldrig tale. Hver voksen mandsperson havde sin egen træske, som ingen anden havde lov at bruge. Når måltidet var endt, slikkedes den først ren med tungen, tørredes derpå af med ærmet og sattes op ved klokken, i det man stak skaftet ned igennem den lille læderhank.

Foran klockens dør længst oppe på karlenes bænk lige under vinduet lå rugbrødet (hvedebrød brugtes kun ved meget højtidelige lejligheder). For karlen, som sad brødet nærmest, havde da den pligt, med »brødkniven«, som lå i bordskuffen, at afskære det brød, som under måltidet kunde spises.

Længere ned mod indgangsdøren fortsattes karlenes bænk med »gåsebænken«, hvori gæssene om forsommeren lå og rugede. Indgangen til rederne vendte ud mod stuen og lukkedes med skodder, der ovenfra blev skudt ned for indgangshullet; men for at dyrene kunde få tilstrækkeligt af frisk luft i det indelukkede rum, var skodderne gennemskåret således, at hullet havde form af et hjerte, et par tommer i tværmål. Her igennem kunde gæssene så stikke næbbet ud og trække frisk luft. Og tog man sig ikke i agt, kunde de til tider få i sinde at bide én i benene, så den siddende med et forskrækkelsens udråb fløj op, hvad der tjænte børnene til stor moro.

Gæssene var dog ikke de eneste dyr, der havde borgerret i stuen: Traf det sig om foråret, at et får havde ondt ved at holde lammene i live, blev hele familien flyttet ind i stuen, bordet rykkedes lidt ud fra væggen, og her lavedes så en lukket bås, hvori får og lam — til børnenes store glæde — kunde tilbringe tiden i varmen og komme til kræfter. Ja det kunde også ske i den kolde vintertid, at grisesoen med sit spæde afkom kunde komme ind på sti bag bordet; men dette var dog mindre hyggeligt. Hønsene betragtedes derimod som daglige gæster; når gæssene havde udruget og kom ud, holdt hønsene deres indtog i de tomme reder, hvoraf de i gæssenes rugetid var fordrevne. Her foregik så æglægningen; og når den var vel tilendebragt, kunde hønen med et let

lille hop komme op på bænken og derfra højlydt udbasune sin bedrift for alle i stuen.

Den brede gåsebænk kunde imidlertid også bruges til andet: indtil Poul nåde de 70 år, plejede han om somren altid her at tage sig sin middagssovn, liggende udstrakt på de nøgne brædder uden så meget som en pude under hovedet.

Længst nede i hjørnet ved indgangsdøren stod »flødebøtten«, der dag efter dag optog den fløde, der skummedes af mælken. Når bøtten efter en 8—10 dages forløb var fuld, kom kærnen i virksomhed med at omdanne fløden til smør.

Nederst på den tre kvarter høje flødebøtte sad en tap, gennem hvilken man uden synderligt besvær kunde tømme bøttens indhold ud. Undertiden kunde man også på den måde tappe lidt af bøttens underste og altså tyndeste indhold ud og dermed forbedre sin øllebrød. Det således udtappede var jo rigtignok tit hvinende surt; men det smagte alligevel bedre i øllebrødet end den tynde skummede mælk.

Langs bjælkerne under loftet var hylder slået op. Her stod mælken, dels i lave træbøtter, 4—5 tommer høje og tre kvarter i tværmål, og dels i »skalgryder«, som købtes af de omrejsende handelsmænd. Disse kom med hele læs af sådanne »jydepotter« og »lyngkoste« ovre fra Vestjylland. Mange år igennem havde Poul en sådan indkvarteret hos sig om natten på gennemrejsen. Det vakte altid stor glæde hos børnene, når det hed sig, at nu kommer »kostemanden«. Da fik man mangt og meget at høre fra fremmede egne og om fremmede sæder og skikke; og drikkepengene blev altid givet til børnene.

Da røgen fra den åbne skorsten ikke altid var så synderlig forhippet på at gå til vejrs, men derimod

med en beklagelig forkærlighed dvælede i stuen, så fulgte deraf, at mælk og fløde stadig havde en bismag af røg, og ovenpå fløden dannede sig lidt efter lidt et fint lag støv, som skrev sig dels fra arbejdet ved skorstenen (aske) og dels fra fejningen af gulvet; men alt dette tog man ikke den gang så nøje. —

Går man nu på sin videre undersøgelse fra dagligstuen gennem døren ud i bryggerset, har man straks til højre opgangen til loftet, en åben trappe af egeplanker. Et hul i loftet fandtes lige ovenover. Dette dækkedes af en lem, som man med sit hoved eller sine skuldre løftede til vejrs, når man skulde op på loftet. Lemmen var ved den ene side fastgjort til loftet med to hængsler, hvorom den drejede sig indtil den stod på retkant.

Pigekammeret.

Lige overfor trappen på den modsatte side af døren fra dagligstuen fandtes pigekammeret. Her kunde lige stå en kiste foruden sængen. Denne bestod ikke af et løst sængested, men dannedes ved, at der tværs over det tre alen brede kammer var sat nogle fjælle på højkant, den ene over den anden, nogle bundbrædder anbragt 5—6 tommer fra gulvet og derpå lagt nogen halm med sængeklæder ovenpå. Halmen blev herfra som i de øvrige sænge fornyet én gang om året, om foråret nemlig, efter at den i årets løb var bleven arbejdet i stykker til hakkelse. At »rede sængen« bestod for halmens vedkommende

i, at man, efter at dynerne var fjærnet, løftede og lettede i den så længe, til den rigtig kom til at bruse og strutte; ti først da blev sængen rigtig blød.

Mens en sådan sæng om vinteren kunde være særdeles behagelig, var den om sommeren næsten uudholdelig varm; ti de samme tykke sængeklæder brugtes både sommer og vinter. En anden ubehagelighed var, at musene nærrede en beklagelig forkærlighed for denne halm som opholdssted og tumleplads, hvorved de ofte med deres krablen og piben kunde i timetal skræmme søvnen bort fra de trætte mennesker deroppe i dynerne ovenover.

Bryggerset.

Ude i bryggerset ved siden af pigekamret sattes senere en sæng, hvori et par af husets børn kunde få plads, da Poul senere fik mange sådanne til huse.

Størstedelen af husets østlige ende optoges af bryggersskorstenen med tilbehør: bagerovn, bryggerkedel og malkølle. Indfyring til ovn, kedel og til dels »køllegris« skete fra det store skorstensrum, hvis åbne side, der vendte ud mod bryggerset, kunde dækkes og lukkes af den store »kølleport«, når der skulde »kølles malt«. Til dagligdags var den »hængt op«, i det der i »skorstenshammeren« var anbragt to hængsler, hvorpå den var ophængt i den øverste ende, og om hvilke den kunde drejes. Den

ende af porten, der vendte nedad, blev nu hævet opad og fremad ud i stuen, indtil den nåde loftet, hvor den da fastgjortes. Ovenpå kølleporten, i rummet mellem denne og loftet, henlagtes skiddentøjet til vadskerdagen.

Bag ovnen ud mod haven var »flæskehuset«, et lille hul, hvori det røgede flæsk hængtes op; stedet kunde også gøre tjæneste som mørk arrest for husets børn, om disse gjorde sig for meget utilbens.

Syd for skorstenen stod bryggerkæddel og dejgtrug og længst tilbage mod østgavlen stod »bingen«; d. v. s.: den store melbeholder. Man lod nemlig kun en gang om året male mel, og alt det mel, der brugtes året rundt, blev da ved den lejlighed styrtet i bingen. Dette store trækar var næsten et par alen højt og dækkedes af et låg. Når der skulde bages, trak en af de til stede værende hoserne af og sprang med de bare fødder op i bingen, målte 10—12 skpr. mel af og løftede dem efterhånden over i dejgtruget, hvor de så af pigerne blev »lagt« om aftenen, før bagningen skulde foregå, således at dejgen om natten kunde hæves.

Bryggerset var lagt med små runde kampesten, og ved siden af bryggersdøren ud til gården var der under fodstykket et åbent rendestenshul, hvorigennem spildevandet skyndte sig ud for så siden at stå og stinke udenfor dagligstuevinduerne, indtil det omsider, når regnvandet kom til hjælp, gennem et hul under plankeværket slap ud i vejgrøften langs gaden.

Således så dette stuehus ud, hvori Poul Johansen nu kom til at indtage bordendepladsen.

Huset blev i adskillige år anset for det pæneste

og bedst indrettede i byen, og når militæret i disse krigsår skulde indkvarteres i byen, var det en stående regel, at officererne altid bode her.

Birthes sygdom og død.

I sit ægteskab havde Poul ingen børn. Birthe var så godt som altid syg; brystsygen, som lagde hendes første mand i graven, havde også fået tag i hende. Læger var den gang endnu meget lidt brugt; kunde naturen ikke hjælpe sig selv, tyde man sædvanligt til den »kloge mand« el. kone. Om en sådan kan det slås fast som en given ting, at han el. hun aldrig under nogen omstændighed bode i nærheden af den syge, men altid så langt borte, som det på nogen måde lod sig gøre at søge hen.

Under Birthes sygdom levede »den kloge mand« hende »hin side Odense«, altså mange mil borte; men netop derfor gik der også stort ry af ham. Denne mand gæstede Poul flere gange i anledning af sin kones sygdom.

Ved sådanne lejligheder var han meget »morgendulig«, kort efter midnat var han på benene, fik hesten sadlet og gav sig på vej. En sådan dejlig sommermorgen havde han tilbagelagt halvtredje mil og var nået Lindeved mølle, endnu før folk var kommen op. Han sprang da af hesten, tog hovedtøjet af den og lod den frit græsse langs vejkanten, mens han selv lagde sig ned og fik sig en rigtig morgen-

blund i det bløde græs for derefter at fortsætte sit ridt med friske kræfter.

Til trods for »den kloge mands« bistand gik det dog stadig tilbage med Birthe, og den 2. Juli 1813 døde hun, 44 år gammel. — Poul var den gang 33.

Skifteforvalterens attest er udstedt allerede dagen efter, og den 6. juli stod begravelsesgildet.

Jordefærd.

Alle begravelsesgilder var den gang omtrent ens, og skønt intet — så vidt jeg véd — er overleveret om Birthes begravelsesgilde, må det vel nok have formet sig som alle andre:

Først indbydes den nærmeste slægt til selve gildet, og derpå tilsiges bylaget at kaste graven, at ringe med klokkerne og at bære den afdøde til jorden. Fra disse pligter måtte ingen under noget påskud unddrage sig. Forsømmelse pådrog en bøde til laget. Kunde vedkommende ikke møde selv, måtte han sende en anden i sit sted.

Selve højtideligheden kunde være en del forskellig.

Over nogle afdøde holdtes ligprædiken i kirken, hvor da den afdødes »vita et fata« (hans livsskæbne i korte træk) oplæstes. Dette skete f. ex., da Pouls morfader blev jordfæstet, og det var anset for det fineste. Andre indskrænkede sig til, at der på kirkegården blev holdt en tale »over graven«. Men det

store flertal nøjedes med, at der blot »blev kastet jord på«.

Efter turen til kirken fulgte den afdødes slægt med hjem til sørgehuset for at spise. Maden var den sædvanlige gildesmad: sødsuppe, steg, kødsuppe, kød og kage.

Hen mod aften skete et større rykind på gården, i det bylagets øvrige medlemmer indfinder sig for at få lidt af gildet med som løn for deres hjælp. Oldermanden plejede sædvanlig at indbyde bylaget på de efterlevendes vegne til at drikke »afgang« for den afdøde. Denne indbydelse foretoges gjerne på kirkegården, når bylaget havde udført sine pligter mod den afdøde; d. v. s., når der var gravet en grav, ringet med klokkerne, når kisten var båret til sin sidste plads, og graven atter tilkastet og tuet. Denne »afgang« svarede altså til den ovenfor omtalte »igang«.

I skifteforretningen over Birthe Hansdatters efterladenskaber fastsattes hendes børns arv efter hende til 346 rdlr. Hvilket måtte anses for at være boets halve formue. Poul afrunder summen op efter til 400 rdlr. til børnene; hvorfor da også de umyndige børns værge, gmd. Jesper Hansen »intet kunde have at erindre imod dette af enkemanden gjorde tilbud, så som samme øjensynlig sigtede til hans myndlinges fordel.«

Men enkemanden erklærede endvidere, at han foruden den ovennævnte arv vilde som gave tillægge børnene endnu noget, nemlig: til pigebørnene den afdøde moders gangklæder og til sønnen, »når han kommer i krigstjeneste årlig en otting smør, to oste, noget flæsk og kød tillige med vadmel til en trøje, lærred til en skjorte, et par bukser og et par strømper.

Skifteomkostningerne, som Poul havde lovet at udrede uden udgift for børnene, løb op til 30 rdlr. 2 mk. 11 sk.

2det giftermål.

Efter sin ældre, svagelige hustrus bortgang fulgte Poul datidens skik og brug hurtigst muligt at gifte sig igen. Tre uger efter Birthes død holdtes »jagildet«, således som skrevet står i Ringe kirkebog: »Den 24. juli 1813 indskreves til ægteskab enkemand Poul Johansen af Sødinge med sin forlovede, pigen Anne Jørgensdatter sammesteds. Enkemanden fremlagde attest fra skifteforvalteren af 23. juli 1813, at skiftet efter hans afdøde hustru Birthe Kirstine Hansdatter var sluttet; og forloverne, som var Jørgen Poulsen og Jesper Hansen, bægge gmd. af Sødinge, bevidnede, at der intet var, som efter loven kunde hindre deres ægteskabs forening; ligesom de også bevidnede, at pigen Anne Jørgensdatter havde haft de naturlige kopper (var vaccineret).

Jesper I H S Hansen, Jørgen I P S Poulsen.«

Jørgen Poulsens slægt.

Poul Johansens anden hustru havde sit hjem i den første gård på venstre hånd »neden for« gade-

kæret (matricul nr. 18); her bode hendes fader gmd. Jørgen Poulsen. Hun havde flere søskende, deriblandt Poul; Sara og Rasmus. Sidstnævnte kom ulykkelig af dage, i det han druknede i det nærliggende gadekær den 8. jan. 1804. Han blev — som det hedder i kirkebogen — »begravet med de sædvanlige ceremonier efter øvrighedens resolution«.

Sara overtog senere fædrenehjemmet, i det hun blev gift med »Mølleren«. Mølleren var nok også fra Sødinge; men han og hans søster Johanne Marie var tidlig kommen til Lammehave at tjæne; han som møllersvend i den gamle »græsmølle«, der senere blev forbedret og udvidet; hun som pige på gården hos ejeren hr. v. Kørbitz. Denne havde overtaget Lammehave efter sin moders død 1796 og gik straks i gang med at ombygge den.

Den 14. decbr. 1799 døde hans hustru i barselsæng med en lille pige, der fire dage senere fulgte moderen i graven. I v. Kørbitz enkestand var det nu, de to ovennævnte søskende kom i hans tjeneste; og han forelsker sig da så hæftigt i Johanne Marie, at han gør hende fra at være tjenestepige til husfrue på Lammehave. Dette skete den 16. marts 1805, som det fremgår af kirkebogen under nævnte dato: »S. T. hr. general-adjutant Herman Friderick v. Kørbitz og jomfru Johanne Marie Rasmussen, bægge af Lammehave, copulerede efter allernådigste bevilling af 14. marts d. a.«

Dette mærkelige ægteskab satte folks fantasi stærkt i bevægelse; man fortæller, at den fordums bondepige slet ikke kunde tåle den ære, der var vederfaret hende. Hun blev rent utålelig både overfor hendes tidligere standsfæller, tjenestefolkene og hendes mand, hvem hun gjorde livet så surt som

muligt. Således skal kusken Niels senere have fortalt, at v. Kørbitz allerede på sin bryllupsaften kom ud til ham og viste ham, hvorledes hun på selve denne hans bryllupsdag havde givet ham en bødtk skjorte at tage på; hvorefter han i den højeste elendighed gang efter gang udbød: »Forhandet være denne dag, forbandet være denne dag!«

Dette ulykkelige ægteskab blev dog ikke af lang varighed, allerede 1808 døde v. Kørbitz, og fru en blev nu enejer af Lammehave. Hun giftede sig dog igen; Ringe kirkebog mælder derom: »Den 7. octbr. 1810 viedes velbyrdige hr. lieutenant Erik Christiani v. Tommerup og højvelbårne (!) enkefru general-adjutantinde v. Kørbitz.«

De viedes hjemme på Lammehave efter at have løst kongebrev.

v. Tommerup var en ualmindelig dygtig landmand og blev en foregangsmand for hele egnen, hvad avlsbruget angik. Da hoveriet hindrede hans fremskridtsplaner, bortsolgte han meget af bøndergodset, og det er rimeligvis ved den lejlighed, at fruens broder, mølleren, kommer i vej.

Han blev nemlig gift med Jørgen Poulsens Sara i Sødinge og overtog gården efter svigerfaderen. Men denne gård var netop en af Lammehaves fæstegårde. Mølleren fik nu gården overdraget på særdeles billige vilkår, ja der yntedes endog om, at han fik den kvit og frit til selveje. Og herfra skulde da skrive sig den større velstand, der efter folks mening fandtes i møllerens gård, end andet steds i byen.

Meget tyder på, at Johanne Marie har været en dygtig kvinde i sit hus; men ingenlunde afholdt, snarere frygtet. At der fra hendes tidligere med-

tjæneres side har været nogen misundelse med i spillet, er vel heller ikke udelukket.

Hun kom af dage ved et grimt ulykkestilfælde nogle år senere: Det hændte en dag, som hun stod ude i køkkenet, at suppegryden, der stod over ilden, begyndte at koge over. Hun løb da til og vilde løfte den af, men i det samme snubler hun og falder så uheldigt, at grydens kogende indhold væltede ud over hende og skoldede hende til døde.

Efter hendes ulykkelige død fik folketroen travlt med at fortælle om, hvorledes hun som alle ilde lidte mennesker efter døden spøgede på gården og i dens omegn. Ensomme nattevandrere kunde høre hende jamre ude i Lammehave mose eller i skoven. »Jeg fryser!« klager hun. »Gå til Lammehave og varm dig!« svarer en anden, grovere stemme. Nu er hendes minde dog næsten udvisket der på egnen.

I foråret 1824 blev Lammehave solgt ved offentlig auktion til proprietair Lund, som siden ejede den i mange år.

Anne Jørgensdatter, som enkemanden Poul Johansen fæstede til brud fra gården nede ved gadekæret, var tidlig kommen hjemmefra; det havde ikke lykkedes for hende i alle henseender at bevare sin sti rén. Hun havde som ugift en datter. Denne datter, Maren, hvis fader var ukendt på moderens hjemegn, blev senere gift over til Kærby i Kertemindene. Hendes mand var nok en dårlig person, og ægteskabet blev for hende næppe nogen dans på roser. Også hun vedblev gennem årene, når byrderne trykkede, at søge trøst og hvile hos sin moder og dennes mand; og længe efter Annes død vedblev Marens børn hvert år at tilbringe deres juleferie i Sødinge.

Anne tjænte som amme i Skårup ved Svendborg, da hun blev fæstet til Poul. Om brylluppet her findes ingen overlevering; men det må vel have fundet sted i hendes hjem og på den sædvanlige måde, som følger.

Bryllup.

Indbudte bliver 1) alle bylagets familier, 2) alle brudens og brudgommens pårørende indtil fjærde led, 3) alle, hvis bryllup brud eller brudgom tidligere har overværet, og til hvem de har ofret den såkaldte »hæderlige skænk og gave«, den som disse nu er pligtig at tilbagebetale. Bryllupets første dag skulde helst falde på en lørdag. Om torsdagen forud blev da den såkaldte »føring« bragt hen til gildesgården. Denne føring bestod — alt efter de indbudtes ævne — af høns, æg, lamme- eller kalvekød, gæs, ænder o. s. v. Alt dette modtages og behandles af »kokkekonen«, som hører med blandt egnens kendte personligheder. Ved føringen opvartedes med mad og drikke så vel for de førende som for brudepigerne, der på denne dag træder sammen for i fællesskab at »smykke kirke« til den forestående højtid.

Om lørdag morgen mødtes så gæsterne i bryllupsgården; brudgommen kommer kørende fulgt af alle sine brudefolk. Ved hans komme må bruden være pyntet og tage imod ham udenfor døren for at føre ham ind i huset.

Når følget er samlet, køres til kirke. Blandt de, som her er pligtige at følge med, kan nævnes: brude-

piger, brudemænd og brudekoner (eller som de her kaldes »næstemænd og næstekoner«). De øvrige står det frit for; men det anses dog altid for en hæder at have et stort følge på mange vogne til kirken; også præst og degn tiltaler det; ti da vil det kunne mærkes på ofret i kirken.

Foran brudeskaren rider en flok unge karle, det gælder om at lade hestene strække ud; ti man skal helst op til kirkegårdsporten og derfra tilbage og møde vogntoget. Er det raske ryttere, kan dette måske lade sig gøre et par gange. At der den dag må være godt smæld i piskan er en selvfølge.

På første vogn i rækken ses spillemændene, så følger brudepigernes vogn, dernæst bruden, så brudgommen og endelig brudemænd og -koner; sidst kommer det øvrige brudefølge.

Når toget nærmer sig kirken, høres klokkekimen, der vedbliver, indtil alle er kommen ind i kirken. Efter at man er kommen af vognene, stilles op i følgende orden: først musikanterne, som på klarineterne spiller op med en march, så brudepigerne parvis, derpå bruden med brudekonerne, efter dem brudgommen med brudemændene, og toget sluttet så af det øvrige brudefølge.

I kirken opløser brudepigernes par sig i to rækker, der tager stilling med en række på hver side langs stolestaderne; og imellem disse to rækker vandrer så brud og brudgom op til de to øverste stole, idet de sætter sig adskilte hver på sin side.

Efter at højtideligheden med sang, vielse og ofring er til ende, forlader de kirken på samme måde kun med den forskel, at brudgommen nu går først.

Ved kirkedøren står musikanterne opstillet igen,

og til tonerne af en ny march skrider toget atter ud til vognene. Hjemad sidder brud og brudgom i samme vogn, og nu kører denne forrest lige efter musikken. Hjemturen går, alt hvad hestene kan strække ud.

Ved ankomsten til hjemmet opvartes med brændevin, brød og tobak; mens skafferen har travl med at bringe i orden til festmåltidet. Brudeparret må nu tage plads for enden af bordet, hvorefter gæsterne alle uden undtagelse én efter én højtideligt går op og lægger deres »hæderlige skænk og gave« på en tallerken, som skafferen har stillet frem foran brudeparret.

Først efter at dette er vel overstået, anviser skafferen enhver sin plads ved de forskellige borde i stuerne og loen, som i dagens anledning er smukt betrukken med lagener langs vægge og loft.

Maden er den sædvanlige gildesmad: Sødsuppe, steg, kødsuppe, kød med peberrodsdyppelse og sluttelig sylte og kager. Under måltidet må der af skafferen og hjælpere skænkes flittigt i glassene, og musikken må på violinerne give det ene stykke til bedste efter det andet. Men det allerlystigste stykke må dog frem, når — under nydelsen af kødsuppen — tallerkenen til fordel for musikanterne selv går om borde.

Når måltidet er endt, læser skafferen fra borde i en længere — hver gang enslydende tale. Han takker gæsterne for den ære og tjeneste, de har bevist brudeparret ved at følge dem til kirke, og ofret dem deres hæderlige skænk og gave og taget til takke med et tarveligt måltid; han indbyder dem derpå til at blive hos dem om aftenen — jo længer jo kærere — og atter at møde her den næste dag for at følge

brudeparret til kirke og hjem igen til middagsmåltid ; han lover dem på brudeparrets vegne at forbedre det tarvelige måltid ved hele aftenen at opvarte med godt øl, villig skænk og lystig musik, så at alle — med Guds hjælp — skal få en glad aften; han gør derpå undskyldninger, fordi han ikke har kunnet tale så godt, som han burde og slutter med et : Velbe- komme alle sammen !

Efter måltidet opvartes med kaffe, og stuen gøres ryddelig til dans. Denne åbnes af skafferen med bruden. Efter at han har givet hende en adstadig menuet og en lystig hopsa, overgiver han hende til brudgommen, som ligeledes danser et par danse med hende alene på gulvet. Derefter er dansen fri og fortsætter til langt ud på natten.

Om søndagen tager brudeparret til kirke, og bruden er nu for første gang iført konehue ; i hjemmet er beværtning og lystighed omtrent som dagen forud.

Til tredje dags gilde om mandagen møder i reglen kun de ældre, og da er der ikke dans.

Således må da vel i sine hovedtræk også Poul Johansens og Anne Jørgensdatters bryllup have foregået.

Skifte.

For at kunne indgå ægteskab anden gang havde Poul, som tidligere omtalt, måttet skifte med sine stifbørn, og i den anledning måttet udrede så mange penge, at han senere hen ikke kunde begribe, hvor det havde været ham muligt.

Da Pouls stiftatter Sidsel i begyndelsen af tyv-erne redte til bryllup, havde Poul da ladet lave til hende en usædvanlig kostbar vogn af de den gang brugelige kurvevogne. Alene kurvefadingen havde kostet 70 rdlr. Men netop samtidig kom den ny — senere almindelig brugte form for vogne, og Sidsel bad da mindelig om at få en sådan i stedet og slippe for kurvevognen. Poul føjede hende i hendes ønske, og skønt han selv ingen brug havde for den kostbare vognfading så lod han dog en anden lave til Sidsel. Kurvefadingen blev aldrig nogensinde brugt men fik strak plads oppe på hanebjælkerne over stuehusets loft. På dette loft stod børnebørnene mange år senere og kastede mangt et beundrende blik op til det nydelige kurvemagerarbejde. Men også mange andre gamle og sære ting gemtes på dette loft, der var således 3—4 nydelige »mangletræ«, udskårne i almuestil og belagte med stærke farver; om én af de smukkeste fortaltes, at den egentlig tilhørte Sidsel. Den havde hendes tilkommende mand Hans Thomas Larsen lavet til hende, da han gik på frierfodder. Sådanne gaver var den gang temmelig almindelige. Foruden mangletræ kunde man også der på loftet træffe gamle kunstfærdigt udskårne tærskler, »sketler« (til at skage, skette hør med) skagefodder og river. De fleste af disse ting var rimeligvis kommen til gårde i lignende anledning som Sidsels mangletræ; men det glemtes efterhånden, hvem de skyldtes. Desværre gik alle disse ting op i luer, da det ombyggede stuehus i 1888 brændte ved lynnedslag.

Barselgilde.

Den 17. juli 1814 holdt Poul Johansen sit første barselgilde. Til at holde den lille brunkrøllede dreng over dåben som »gudmoder« havde man indbudt Pouls eneste helsøster Anne, gift med gmd. i Sødinge Rasmus Larsen. Nabokonen gmd. Knud Rasmussens hustru »tog huen af«, og faddere var genboen gmd. Hans Henrik Hansen og ligeledes gmd. Jesper Hansen og Anders Rasmussen, alle af Sødinge. Moderen blev samme dag indledt i kirke.

Et sådant »barselgilde« kunde være besværligt nok. Selvfølgelig må hele bylaget med. I en samlet sum kaldes alle mændene da undertiden for faddere; mens alle konerne fulgte barnets moder til hendes »kirkegang«. Ja så uomgængelig var skikken, at om en af disse koner havde lovligt forfald, da skulde hun sende en af sine tjenestepiger eller i hvert fald et barn i sit sted. Et sådant barselgilde kunde næsten være lige så bekosteligt som et bryllup. Også her måtte der bringes »føring«, og maden tillaves af »kokkekonen«.

Undertiden gives der faddergave, men det sker da mærkelig nok i kirken. I det nemlig »gudmoderen« med den lille nydøbte har været oppe at ofre til præst og degn, stiller hun sig ved indgangen til sin stol med ryggen til samme og med barnet hvilende på hendes arme med det lille ansigt opad. Når nu mændene kommer »fra offers«, standser de foran de to og lægger en gave på barnets bryst.

Under måltidet hjemme skal der flittigt opvartes med øl og brændevin; men dertil kom nu efterhånden en stund efter spisningen: kaffe, der ellers ikke endnu var så almindelig.

Enkelte steder begyndte det nu også at blive

skik, at ungdommen senere hen på aftenen fik lov at danse, mens de gamle gik hjem for bl. a. at samle kræfter til »andendags-gildet«. Dette bestod dog kun i en »god middag«.

Børnene.

Poul Johansens ældste søn, båret til dåben af Pouls eneste søster, blev naturligvis kaldt Johan efter faderen i Voldstrup. Mange børn fulgte. Flokken nåde omsider den halve snes; men af dem døde dog to som ganske små; mens otte overlevede fader og moder. Det næstældste af disse børn en pige fik navnet Birthe Kirstine efter Pouls første hustru; med den tredje, Mette Sofie blev Pouls moder kaldt op.

Derefter kommer så med drengen Jørgen turen til Annes fader at blive opkaldt.

I Hans genfinder vi navnet på Pouls eneste helbroder. Hvem navnet Niels til den næste dreng skyldes er vanskeligere at se, måske der har været tænkt på Pouls morbroder, hans første kones første mand Niels Andersen. Med Rasmus føres tanken hen til den broder af Anne, der som dreng omkom på så sørgelig en måde ved drukning i gadekæret. Og endelig må vel navnet Kirsten, som ægtefolkernes yngste barn fik, være hentet fra Pouls tidligt afdøde tvillingsøster.

Landsbyliv.

Det blev et strængt og arbejssomt liv, Poul gik ind til som gårdmand i Sødinge. Skatter og gæld hang truende over hovedet på ham; flere lån måtte stiftes, bl. a. hos den velhavende gmd. Povl Sørensen i Ryslinge. Men han sled sig igennem og fik efterhånden det værste klaret fra sig, og hertil hjalp de højere priser og den forbedrede bedrift.

De fleste der på egnen havde den gang jorden inddelt i ottemarks drift. Jorden fældedes første år til enten havre eller boghvede. Om efteråret derpå blev gødet og sået rug; tredje år sådes byg, og fjærde år udlagdes marken med havre. Ved overgangen til det 19. hundredår begyndte man dér på egnen at så kløver i udlægsmarken.

I fire år henlå nu marken med græs.

Ejeren af Lanmehave, overkrigskommissair Tommerup skal — som før er nævnt — have været egnens foregangsmand på landbrugets område. Han dyrkede raps, tilplantede store dele af marken med kålrabi, såde vikker og havre til grøntfoder, begyndte at staldfodre, ligesom han også indførte brak, mergling og de ny forbedrede avlsredskaber.

Lidt efter lidt fulgte omegnens bønder efter og blandt dem Poul Johansen. Den gamle hjulplov blev stillet til side; endnu ned efter hundredårets midte havde den sin aftægtsplads ude i svinehuset. I dens sted holdt den amerikanske svingplov sit indtog og det samme gjorde svenskharven.

Mærglingen holdt det hårdere med. Det var til en begyndelse de gamle bønder ganske umuligt at forstå, hvad gavn det skulde gøre at få den dejlige sorte muldjord dækket med dette rå, døde ler (mærglen). »Nej« sagde gamle Kristen Jørgen nede i den anden

byende »før jeg vil give mig til at slæbe alt det rå ler ud på min gode mark til gødning, før vil jeg hellere lade mig selv slæbe derud.« Det hjalp dog alltsammen ikke; mærglingens gode følger var altfor åbenbare og øjensynlige, til at man kunde komme forbi dem eller slå dem ned med den slags raske udtalelser. Gårdmand efter gårdmand begyndte mærglingen, og selv gamle Kristen Jørgen kom med.

Det var et meget strængt arbejde at grave mærgel. Pouls sønner var nu efterhånden bleven så gamle, at de kunde yde god hjælp; men som ældre mænd ytrede de ofte, at mærgelarbejdet var det sværeste af alle arbejder — landbruget vedrørende — som de nogen sinde havde havt hånd i; og hændte det da, at den yngste slægt beklagede sig over arbejdet ved drajningen el. lign., da kunde den være sikker på at få et svar omtrent som så: »Nej da skulde I have været med, da vi mærglede, det var et arbejde, som dette kun er børneleg imod«.

Med mærglingen steg udbyttet overordentligt, og kornavlens og -salget tog stærkt til. Pigerne måtte hjælpe til i lo og lade. Havde karlene aftærsket kornet, var det mange steder mandens og pigernes arbejde at rense det og bære det på loftet eller i vognen, der skulde køre det til Odense. I flere år tjænte den ældste af Pouls døtre hos svogeren Rasmus Larsen. Hun fortæller:

Når der var aftærsket en passende korndyng, blev der gjerne sendt bud over til fader for at komme og hjælpé til med at rense den. Man tog da fat »tidlig om morgenen« d. v. s. kort efter midnat; det var et sent og besværligt arbejde med at kaste, sejle (på håndsold) og drøfte (på drøftetrug) måske op mod en snes tdr. korn. Pigerne bar det op på loftet, 4

skpr. på nakken ad gangen; eller om det traf, at det skulde til staden, da blev det læsset på vogne, tre tdr. udgjorde et læs. Tit fulgtes da de to naboer ad, og det hændte, at man havde kornet rensset, opmålt, læsset og kørt de tre mil ud til Odense, endnu før det en vintermorgen var bleven lyst.

Ærgerligt var det da, når man skulde holde ved acciseboden i halve timer, før man kunde få de morgengnavne betjænte til at stå op og tage syn på vognens indhold, ti før måtte man jo ikke slippe ind i byen.

Der kunde være dage, hvor vognene holdt der i snesevis i rækker den ene bag den anden. Hestene frøs — svedige som de var af den lange nattetur — og blev urolige, kuskene bandte de søvnige posekigere; men disse lod, som de intet forstod; først når man listede en mark el. så til dem, kom der lidt gang i forretningen.

I den henseende havde det sig med accisebetjæntene som med møllersvendene. Møllernæringen var jo ikke fri, og møllerne behøvede derfor ikke at frygte for at miste kunderne. Kom Poul eller en af hans sønner med sine mølleposer den næsten en mil lange vej ud til Boltinge mølle for at få posens indhold forvandlet til mel, gryn, eller hvad det nu var, så skulde det aldrig fejle, at møllersvenden jo netop havde lovet at tage fat på en andens eller nogle andres poser, og her kunde man da få lov til at holde både halve og hele dage, om man ikke pludselig kom i tanker om, at man havde en mark eller to til overs i sin lomme. Var disse først flyttet over i møllersvendens næve, så lysnede det, og ens korn kom på kværnen.

Ellers var rede penge en vare, man havde såre

lidt af mellem hænder. Endnu en snes år op i 19. hundredår betalte man sin konge- og kirketiende i kærven. Det var beboerne i Sødinge og Brangstrup, der i Ringe sogn først gik over til at betale efter kapiteltaxt. År 1826 var der i Sødinge by kun en eneste tilbage, der betalte præstetiende i kærven. Den ene var Per smeds enke. Sødinge var i den hen-seende sognets fremmeligste by.

Fattighjælpen ydedes dog endnu en stund hoved-sagelig »in natura« mest som korn, mel, malt o. lign., og det samme var også tilfældet med lønnen til smed, dyrlæge, og flere. Det var her mest havre, æg og mælk. Hovedsagelig det sidste. Disse ydelser holdt sig til langt frem i hundredårets sidste halvdel.

Da Pouls gård den gang var den første i byen, når man kom fra Ringe, så var det efterhånden bleven en stående regel, at dyrlægen tog derind med sin befordring på den dag, der for ham var bestemt til modtagelsen af disse ydelser.

På en sådan dag så man da i den tidlige morgenstund byens piger med mælkebøtten på hovedet stile mod Pouls gadeport, og snart vrimlede de i gården, hvor de med deres mer eller mindre tunge mælkebøtter — hvori den varme morgenmælk gemtes — styrede hen imod modtagerens (dyrlægens) store mælketønde, der tronede højt på vognen midt i gården. Her stod så kusken og tog mod bøtterne, eftersom de kom og slog den dejlige fede mælk i tønden.

Når alle havde fået tømt af, blev de budt et glas mjød og fint bagværk (kringler el. lign.). Ved den lejlighed faldt der gjerne tillige lidt af til gårdens småfolk, for hvem en sådan dag med kringler og andet godt hørte til de uforglemmelige.

Enkemand og olding.

Efter et samliv på mer end fyrretyve år skiltes ægtefællerne ved Anne Jørgensdatters død. Poul sørgede dybt over hendes bortgang og udbrød: »Når vore koner dør, er vi mænd kun som en gammel stikke«. Han tænkte nu kun på — gammel som han var — at trække sig tilbage, og i året 1856 skiftede han og overdrog gården til sønnen Hans, som året i forvejen var bleven gift.

Hos denne søn levede han endnu i 14 år som aftægtsmand, rask og rørig til langt op i den femte snes. Først i de senere år bevægede han sig mere langsomt og næsten som højtideligt omkring ved sine to hvide kæppe.

Børnebørnene voksede efterhånden til omkring ham, og han kunde godt lide at give sig af med dem. For at sætte dem på prøve bad han dem undertiden om én eller anden af de ting, de satte mest pris på; fik han tingen, gav han den imidlertid straks tilbage til barnet igen, idet han både glædede sig ved, at det kunde afsé den og over dets fryd ved at få gaven tilbage igen fra ham.

De mindes ham som en mand af middelhøjde med en hårvækt — tyk og kraftig som en ynglings men nu snehvid bølgende ned over nakken.

Af gammel tids dragt brugte han kun den røde toplue med dusken foroven. Frakke eller trøje blev aldrig benyttet til daglig. Her måtte den sribede hvergarns vest med den hvide lærredsryg tillige med de hvide vadmels-nattrøjeærmer gøre tjeneste foroven og et par mørkeblå vadmelsbukser, hvide hoser og træsko forneden.

Mange sære frasagn om fjærne tider kunde den gamle mand fortælle de små. Mest sært forekom

det dem, når han mødte op med tyske ord og brokker; men morsomt var det at høre ham synge; en af sangene begyndte; »Jeg gik spadserendes i grønne lund.«

På den spadseretur møder vandreren nemlig alle fuglene, og han gengiver og karakteriserer nu deres sang en for en. Mest holdt de små dog af at høre ham om aftenen, når han var kommen i sæng frem-sige højt sin aftenbøn, sine »hjertesuk« og småvers. De ældste af børnene lyttede til ham så længe, til de lærte dem udenad, og det var den gamle mand en glæde, da de blev så store, så de selv kunde begynde at bede dem efter.

Så snart han var lagt til ro i sængen, foldede han sine hænder over brystet og sukkede: »Gud vær mig synder nådig, og giv du os en god rolig nat!« Så fulgte »Fader vor« og sluttelig en række af gamle salmevers, som vist var god gammel åndelig arv fra fromme fædre. Et af versene i hvert fald peger helt tilbage til reformationstiden, det var det sidste i den gamle middelalderlige »Maria-vise«, »kristelig forventt af Hans Thomissøn« med begyndelseslinien: »Jeg vil mig Herren love«. Dette vers lød;

»O Jesus min livsens herre,
du hørte mig, hvad jeg bad;
du stedse vil hos mig være,
da vorder mit hjerte glad.
Giv mig af nåderne dine,
når jeg bortsove skal;
frels mig fra Helvedes pine,
Gud før mig til Himmerigs sal!« —

Et andet af versene lød:

»Bed, o Jesus, bed for mig,
 bed mig ind i Himmerig!
 dér at leve, dér at bo
 i en evig fred og ro.
 Gud lad mig altid elske dig,
 du som beder godt for mig!
 Gud vær min ven, Gud hør min bøn
 ved Jesum din énbårne søn!« —

Eller:

»O Jesu vær, o Jesu, min, —
 o Jesu lad mig være din,
 o Jesu vær du min tillid,
 så har jeg nok til evig tid.« —

Et brudstykke, hvoraf det øvrige i tidens løb er glemmt lød:

»Her blev jeg plantet for at gro
 en ædel vækst i dyd og tro . . . «

Først når den gamle bedstefader gennem disse og flere bønner og sukke havde befalet sig Gud i vold, overgav han sig til søvnen og hvilen; men hans dybt alvorlige bøn og hans stille gammeldags fromhed gjorde på børnebørnene et indtryk, der aldrig glemtes.

Endelig den 5te aug. 1870 døde Poul Johansen, gammel og mæt af dage, tre måneder og én dag over halvfemsindstyve år; jordfæstelsen foregik »Larsdag« den 10. avg.

Stemningen ved jordefærden var forunderlig nedtrykt og mismodig; dette skyldtes ikke den gamle

mands bortgang; den var jo kommen som den naturlige afslutning på et langt liv. Nej men netop dagen forud var der kommen de første sikre efterretninger om slaget ved Vørth. Hvad vilde fremtiden bringe?

Han, der som soldat selv havde oplevet den store Napoleons flammende bedrifter, de franske våbens sejr, skulde ikke se deres nederlag; dagen før det første af disse indtraf, gik han bort.

Hans slægt bebor endnu hans hjem i Sødinge.

Slutning.

Man vil ikke kunne sige, at det levnedsløb, hvoraf der her i løst henkastede træk er givet et omrids på noget punkt hæver sig op over det almindelige grundbillede af en jævn dansk bonde; men ud fra den historiske baggrund, hvorpå dette billede fremtræder, tindrer æventyrets glans, og den låner uvilkårlig også billedet sit skær:

Aldrig har den danske bondestand gennemlevet mærkeligere tidsrum, end det Poul Johansens lange levnedsløb spænder over. Man behøvede jo blot at være »barn af sin tid« for at være med i æventyret.

Man mindes blot hovedpunkterne heri:

Født — 1780 — under det stavnsbånd, der for hans vedkommende først løstes, da han var 20 år gl. — trællet på herregårdens hovmark i sin ungdom, — ligget soldat, da hovedstaden brændte og flåden røvedes, — erhvervet sig gård og grund som selvejerbonde under de for landbruget så frygtelige år med krig, statsbankerot og dødvande i alle erhverv; — men også været øjenvidne og deltager i de store fremskridt, der efter at stormen var reden af —

løftede ham som hans standsfæller fra den dybeste fattigdom frem til forholdsvis velstand, — og endelig på hans gamle dage oplevet folkefrihedens fødsel og første morgen, som den brød frem gennem de politiske og nationale jordskælv, — for så til sidst som ældgammel mand at afslutte, mens drønet fra de store valpladser forkyndte, at nu vendes der et nyt blad i verdenshistorien.

I sandhed: et sælsomt kapitel af den danske bondestands saga omspænder dette levnedsløb.

Efterskrift.

Til foranstående skildring af min farfar Poul Johansen og hans hjemstavn er min bedste kilde de mundtlige slægts-overleveringer og mine egne iagttagelser.

Af trykte kilder kan jeg henvise til: P. Fr. Rist »Fra støvlettiden«, H. Leerbech »Forsøg til en beskrivelse over Ringe sogn«, Povl Hansen »Bidrag til det danske landbrugs historie«, J. P. Trap »Kongeriget Danmark« m. fl.

Af utrykte kilder har jeg hentet mange oplysninger fra egnens kirkebøger (provinsarkivet i Odense), fra kort og arkivalier i matrikelskontoret i København; og endelig fra, hvad der i slægtens eje endnu findes af skøder, skifteforretninger, pantebreve, obligationer o. lign.

Vallekilde folkehøjskole i februar 1908.

Forfatteren.

Stevner og Folde m. m.

Af Dyrlæge P. Jensen, Kværndrup.

En af vore Landsbyers ejendommelige Fremtoning-er fra gamle Dage er Bystevnerne med de forskellige Indretninger, som sluttede sig hertil eller grupperede sig derom. Bystevnen var Hovedsamlingsstedet for Bymændene, naar Sager skulde afgøres, der vedkom hele Byen, og i Fællesskabets Tid var dette meget hyppigt Tilfældet.

Af de Indretninger, der ligefrem sluttede sig til Bystevnen, var »Fajlen«, 3: Folden den vigtigste. I denne udsattes fornemmelig saadanne Husdyr, der om Sommeren fandtes at gaa til Skade paa Marken. De forblev i Foldene, til det oplystes, hvem Ejeren var, og til han havde betalt den for slige Tilfælde bestemte Bøde til Bylavet.

Dernæst maa nævnes Byens Smedie, en Indretning, man benyttede saa lidt som muligt, al den Stund Jernet var saa dyrt, men som man alligevel umuligt helt kunde undvære. Bysmedien var som Regel bygget paa Gadejord, og saaledes nærmest Bylavets Ejendom. Smeden selv var ikke alene en vigtig Mand i Byen, men ofte en myndig Mand, trods det, at han stod i et vist tjenende Forhold til Bylavet.

En tredie Indretning, som fandtes i adskillige Landsbyer, var en fælles Plantehave eller et »Plantebed«, det vil sige, et Stykke Gadejord, hvor Bymændene i Fællesskab tiltrak de Kaalplanter, som der i Sommerens Løb blev Brug for.

Sidst i Rækken af disse forskellige Ting maa nævnes Byens Kro. Denne vedkom jo langt fra Fællesskabet eller Bymændenes Anliggender, men af let forstaaelige Grunde holdt den sig dog saa nær til Stevnen, som Omstændighederne paa nogen Maade tillod.

I det følgende skal disse Genstande nærmere betragtes hver for sig, under særligt Hensyn til hvad vi ved om dem, saaledes som de i sin Tid forekom i Kværndrup Sogn.

Bystevnen, Gadestevnen, Stevnepladsen eller blot Stevnen fandtes nær ved Byens Midte, og dens Beliggenhed har ikke været vanskelig at efterspore her i Kværndrup Sogn. Et Stykke Gadejord afgav Plads for Bystevnen, hvis Grænser oftest var uregelmæssige; til den ene Side danner Byens Hovedgade altid Grænsen, til andre Sider kunde en Dam, en Bygning, et Havegærde eller Byens Fold skille Pladsen fra sine Omgivelser. Omtrent midt paa Pladsen fandtes en Del store naturlige, altsaa utilhugne, Kampe-stene, nogenlunde ordnede i en Rundkreds. Disse Stene tjente til Sæde for de samlede Bymænd under deres Raadslagninger. Et eller flere store Træer, fortrinsvis Aske, overskyggede Stenene og Pladsen, og vi kommer derved let til at tænke paa Asernes gamle Tingsted med Asken Ygdrasil som Midtpunkt; thi Stevnen var virkelig i mangfoldige Tilfælde et Tingsted, hvor Stridigheder og Trætter jævnedes, og hvor der blev holdt Dom over mangan For-

brydelse, og det med fuld Gyldighed; dette gælder saaledes om mange mindre Tyverier.

Men ikke alene for Bymændene, naar de afhandlede deres alvorlige Sager, var Bystevnen en Samlingsplads, ogsaa Byens Ungdom samledes her til Leg og Spøg; den allergrønneste Ungdom, Børnene, tumlede sig her Dagen lang især om Sommeren, og den modnere Ungdom om Aftenen efter endt Dagværk. Maaske stod det saakaldte Majtræ tidligere altid paa Stevnen; i hvert Fald var dette i sin Tid Tilfældet i Trunderup (Aar 1701), hvor Begreberne Stevne og Majtræ falder sammen.

Kværndrup Bystevne fandtes der, hvor den folkelige Forsamlingsbygning »Kværndrup Forsamlingshus« blev bygget i 1892. Den sydlige Del af Huset ligger dog uden for den gamle Stevnes Grund, mens den nordlige langt fra dækker hele Pladsen, der strakte sig en Del længere mod Vest og Nord, saa at den nuværende Gyde, Ramsherred, og Kirkesti, der gaar mod Vest fra Odense—Svendborglandevejen tildels gaar over Stevnepladsen og delvis danner dens Nordgrænse; Landevejen var Stevnes Grænse mod Øst, mod Vest dannede et Stengærde og tildels en Ladebygning Grænsen, ligesom denne ogsaa dannedes af en Ladebygning mod Syd. Pladsen var nærmest formet som en Trekant, med Toppunktet liggende ved eller paa Landevejen, saa denne kun et kort Stykke berørte den. Stevnepladsens Størrelse kan kun angives tilnærmelsesvis: Trekantens lodrette Højde fra Øst til Vest var antagelig 20 a 25 Alen, og dens Grundlinie langs det nævnte Stengærde 25 a 30 Alen. Paa det højeste af Pladsen, længst mod Vest, stod endnu ved Midten af det 19de Aarhundrede et mægtigt Elmetræ, lavstammet, men overordentlig bredkronet, og

omkring dette grupperede Bymændenes omtrent 30 Siddepladser sig, store Kampestenene, der kun tilnærmelsesvis dannede en Kreds. Disse Stene blev fjernede fra Pladsen 1859, og samtidig faldt den alderstegne Elm for Øksen.

I senere Tider, maaske efter Byens Udskiftning 1801, blev Stevnepladsen meget almindeligt kaldt »Børsen«. Hvorledes dette Navn er bleven den tillagt, kan være uvist; men rimeligt er det, at det skyldes et vittigt Hoved i de unges Selskab, en der har været Soldat i København og der lært Børsen at kende og ment, at det kunde være et passende Navn for det Sted i hans Hjemstavn, hvor man hyppigt samledes.

Lignende indvandrede Navne kendes ogsaa andre Steder her paa Egnen: Et Stykke Gadejord i Trunderup hedder »Bremerholm«, og nogle gamle sammenbyggede Huse og Rønner i Høje By, Lunde Sogn, kaldte man »Gammel Strand«, hvilket Navn fik en næsten komisk Klang, da det i Slutningen af 1890erne rygtedes, at »Gammel Strand« var brændt.

Trunderup Byes Gadestevne fandtes der, hvor den saakaldte Rokkergyde (∩: Rakkergyde) Vest fra gennem Byen løber ud paa Nyborg-Bøjdenlandevejen. Denne dannede den østlige Grænse af en temmelig stor Plads, hvis nordlige og sydlige Grænser udgjordes af en Dam paa hver Side, samt ligeledes et Stykke Havehegn baade mod Nord og Syd og endelig ogsaa her en enkelt Bygning. Vestsiden begrænsedes af en Svingning af Rokkergyden, der her løber langs et gammelt Toftehegn. Pladsen havde en Udstrækning langs Landevejen fra Syd til Nord af ca. 100 Alen og omtrent samme Maal fra Øst til Vest. Den vest-

lige Grænse har dog neppe været saa stor som den østlige. Paa denne Plads midt i Byen fandtes baade Stevnen, Fajlen og Smedien. Den egentlige Stevneplads laa omtrent midt paa dette Stykke Gadejord og dannedes af en i en Bue liggende Forhøjning eller Vold, som i daglig Tale kaldtes »Smeddebanken«. Denne Vold dannede den sydlige og vestlige Grænse af Fajlen. Paa Volden voksede 3 store, stivede (∩: topkappede), Aske og under disse var Stevnen; men vi har ingen Efterretninger om, at der har været store Stene til Siddepladser, i hvert Fald er disse da forsvundne for omkring ved 100 Aar siden. De tre Kæmpeaske forsvandt omtrent 1825, og selve »Smeddebanken« er ogsaa forlængst borte, ligesom selve Pladsen er blevet indskrænket dels ved Landvejens Udvidelse og Nyanlæg i ovennævnte Aar, dels ved at Havegærderne i Nord og Syd trængte sig ind paa Pladsen. Pladsen er nu bebygget fra 1897 som Matr.-Nr. 46.

Gultved, der er langt den mindste af Sognets 4 Byer, har dog haft sin Bystevne, der laa umiddelbart Nord for Byens eneste Vej eller Gade, der altsaa blev Stevnens Sydgrænse, et Havehegn mod Øst og en Bondegaard Matr. Nr. 2 mod Nord dannede Grænserne til disse Sider. Mod Vest er Grænsen mere ubestemt, men da der i Vejgrøften ud for Stevnepladsen findes en Stensætning, som danner en Forkrøkning med den videregaaende, er det rimeligt at antage, at denne Forkrøkning angiver Vestgrænsen. Paa denne Maade findes det, at Pladsen har haft en Udstrækning fra Øst til Vest af 30—40 Alen og fra Nord til Syd af omtrent 50 Alen. Kun et enkelt gammelt, stivet Asketræ i Stevnepladsens yderste Hjørne antyder nu, at Pladsen kan have været prydet med

slige Træer. Da Vejen til nævnte Bondegaard gaar over Stevnepladsen og forbi den gamle Ask, kunde denne tænkes at være plantet ved Gaardens Indkørsel; thi det har netop i sin Tid været temmelig almindeligt at plante Asketræer uden for Gaardenes Porte, og vi kan i saa Fald ikke tillægge Stevnen alene dette Træ.

De sædvanlige store Stene, der var Sæde for By-mændene, var stillede i en Rundkreds paa Stevnen, og uden om denne var opkastet en Jordvold, hvori der var plantet lidt. De store Stene fjernedes i 1852—53, da de blev anvendt som Grundstene under Nabo-gaarden, »Bækgaarden«, og selve Stevnen ligger fra den Tid som Toftejord under Matr.-Nr. 2.

Egeskov By havde ligeledes sin Gadestevne liggende omtrent midt i Byen, umiddelbart ved Egeskov Gade, den gamle Nyborg—Faaborg-Landevej. Gaar man fra den nuværende Nyborg-Bøjdenlandevej ad den ny Alle ned mod Hovedgaarden, faar man, lidt før man naar Bygaden, Stevnepladsen til venstre for sig. Mellem denne og Alleen laa en stor Dam, som delvis findes der endnu; denne Dam var Pladsens Østgrænse før, og Gaden dannede Nordgrænsen, medens det gamle »Poststed« afgrænsede den mod Syd. Mod Vest var Grænsen flydende, idet her laa et aneligt Stykke Gadejord og en senere udflyttet Gaard. Denne Gadejord afgav ogsaa Plads for en Del af det bekendte Egeskov Marked, særlig for Pottemagerne, hvorfor man ogsaa hørte Navnet »Pottemarkedet«. Senere bredte Karruseller, Kunstberidere og alskens andet Gøgl sig over hele Pladsen paa Markedsdagene. Den sidst afdøde Slægt kendte bedst Stevnen under Navn af »Plantebedet«, hvilket tyder paa Pladsens Brug til andet end Stevne og Marked.

Om Træplantninger paa denne Stevne ved vi aldeles intet; rimeligt er det, at Træer aldrig har kunnet opelskes paa en saadan Plads, hvor et stort, uroligt, flere Dages Marked aarlig gentog sig og havde gjort dette i Aarhundreder. Derimod har Pladsen været forsynet med de sædvanlige Siddepladser af store Kampestene, der ogsaa her var anbragte i en Kreds.

Som allerede nævnt, var det i Fællesskabets Dage, at Gadestevnerne havde deres største Betydning; thi »Mændene« maatte idelig samles for at træffe Aftaler og tage Bestemmelser om, hvilke Arbejder i Mark, Eng og Skov der nu skulde foretages. Hvad enten det gjaldt at pløje og saa eller høste og slaa, maatte det »tages ved« paa Stevnen. Naar Kreaturerne skulde paa Græs om Foraaret eller i »Avre« (∴ Ævret) om Efteraaret, skete det efter fælles Aftale; ligeledes naar Svinene skulde i Skoven paa Olden for at fedes, ikke at tale om, at Gærderne om Byernes Vange og Tofter til bestemte Tider maatte være i forsvarlig Stand. Men foruden slige betydeligere Ting var der en Mængde mindre væsentlige Bestemmelser, som blev tagne paa Stevnen. Var der saaledes f. Eks. en Sommermorgen funden løse Heste i Mark og Eng, var et Møde paa Bystevnen almindeligt og nogle Steder uundgaaeligt. Ejeren blev sat i Bøde — Øl, Brændevin eller Penge, og den stakkels Dreng, der havde tøjret de paagældende Heste om Aftenen, kunde heller ikke altid gaa Ram forbi, han maatte ogsaa bøde, ganske vist ikke med Penge eller Øl, af hvilke Goder han intet ejede, men han havde Ryg og Bagdel, og hermed maatte han bøde, idet han fik Kvitteringen tegnet med farvede Striber paa disse Legemsdele — et almindeligt Udslag af hin Tids hurtige Retsforfølgning.

De arme Drønge, der som oftest var kommen sidst i Seng om Aftenen efter at have sat Hestene paa Græs, naar Arbejdstiden var forbi, maatte mangen Gang afsted igen om Morgenens tidligt, endogsaa Kl. 2 om Natten, dels for at undgaa Ubehagelighederne med de løse Dyr, dels for at flytte dem eller føre dem hjem, naar Hovarbejde forestod.

Naar Bymændene skulde møde paa Gadestevnen, blev de sammenkaldt ved Tuden i »Byhornet«, og enten skulde de da, som f. Eks. i Kværndrup, møde straks, da de ellers blev sat i Bøde, eller de skulde møde en bestemt Tid, f. Eks. en Time, efter at have hørt Hornet; saaledes i Trunderup. Oldermændene raadete for Sammenkaldelsen, og i senere Tid besørgede han ogsaa personlig Tudningen; men i ældre Dage — for 200 Aar siden — paahvilede dette hans »Fuldmægtig« eller Medhjælper »Stoelsbroderen«. I den gamle Vedtægt for Kværndrup By (1706) er der nemlig saaledes foreskrevet: »Befaler Oldermændene Stoelsbroderen at tude, som skal være for alles Porte, at det kan høres, da skulle hver Mand straks i egen Person møde, uden han har lovligt Forfald.«*)

At kalde Bymændene sammen med Hornet var almindeligt langt ind i det 19de Aarhundrede, men har tabt sig mere og mere, indtil det nu er ganske forsvundet her paa Egnen undtagen i Tilfælde af Ildløs. Endnu i 1861—62 kunde man jævnligt høre Byhornet i Volstrup, Ringe Sogn, naar der »blev tudet til Stevne«, hvilket sædvanlig skete kort før Solnedgang om Sommeren. Tudningen er en uhyggelig Lyd, hvilket vel nok har bidraget sit til, at den er bleven indskrænket; men Hovedaarsagen til For-

*) P. Bjerger: „Danske Vider og Vedtægter“, 1904—06. S. 400.

andringen maa dog søges dels deri, at man efter Udskiftningen — omkring 1800 — fik langt mindre at samles om, og dels i den Omstændighed, at flere og flere af Byernes Gaarde efterhaanden flyttedes ud paa Marken, hvor man vanskeligere kunde høre Hornet og dog skulde møde efter dets Kalden; thi »Udflytterne« hørte fremdeles med til Bylavet og var derfor heller ikke fritagne for at være Oldermænd efter Tur. Hørte en Udflytter ikke Hornet og af den Grund udeblev fra et Stevnemøde, gav dette naturligvis Anledning til Vrøvl og Misfornøjelse. Hertil kom endvidere, at naar man tudede baade i Tilfælde af Ildløs, og naar der skulde gives Møde paa Stevnen, kunde der let indtræffe Misforstaaelser, selv om alle hørte Hornet; thi kun den Maade, hvorpaa der blev tudet, angav, hvad der var paa Færde. Gjaldt det kun at samle Bymændene paa Stevnen, tudedes der med lange, vedholdende Toner, skulde derimod Folk sammenkaldes i Anledning af Ildebrand, blev Tudningen formet som korte, arrige, idelig gentagne Stød i Hornet.

Tog man nu fejl af Maaden, der tudedes paa, hvilket jævnlig hændtes, undertiden maaske forsætlig, gav det Forstyrrelse i den vedtagne Orden. En kom straks, naar han hørte Hornet, og vilde »efter Ildebrand«, og saa gjaldt det maaske kun et Stevnemøde; en anden kom først 1 Time efter at have hørt Tudningen og vilde »til Stevne«, og saa var alle de andre taget bort for at standse Ildløs. De stadige Fortrædeligheder og Stridigheder, saadanne Fejltagelser førte med sig, havde til Følge, at man, idetmindste i Trunderup, opgav at tude til Stevnemøderne og kun brugte Hornet, naar der var Ildløs.

Det maa dog erindres, at saalænge Fællesskabet bestod, kunde man i de tætbyggede Byer ikke let høre fejl eller undskylde sig dermed; man vilde i hvert Fald hurtig blive gjort opmærksom paa, hvad der var paa Færde, og selv om man arbejdede paa Marken, var Befolkningen mere samlet, da alle arbejdede i samme Vang, især i Høst og Slet.

Byhornene følger nu ikke mere Oldermændene, endskønt disse tildels endnu er bibeholdte; men siden Lov af 2. Marts 1861 om Brandpolitiet paa Landet er de i Brandfogdernes Værge, men ligefuldt Byens Fælleseje. Nutildags kaldes Bymændene til Stevne i Oldermændens Hus ved en saakaldt »Omgangsseddel«, der hurtigst maa sendes fra Mand til Mand Byen rundt. Dog, ogsaa dette vil snart forsvinde.

I næsten enhver Landsby fandtes, saa længe Fællesskabet varede, en Fold — i Sydbyn hedder den »Fajl« eller Faldegaard — hvis Bestemmelse foran er antydet.

Da de mere eller mindre uvane Dyr, der brød ud af Græsbedet og gik til Ugavn paa Marken, blev indespærrede her, indtil vedkommende Ejer udløste dem ved at betale Bøde, maatte det være en stærk Indhegning, og hver Mand i Byen havde derfor ogsaa sit Stykke af Hegnet at vedligeholde og svare til. Laagen eller Ledet ind til Folden var laaset, saa ingen uvedkommende kunde komme derind. Nøglen havde »Faldegemmeren«, eller, hvor en saadan ikke fandtes, vistnok Oldermannen i sit Værge.

Fajlen eller Folden i Kværndrup »stod« paa den østen Side af Landevejen lige over for Stevnen og var en ret anselig Plads, der indtog det meste af det nuværende Matr.-Nr. 60 a og b; den havde en oval eller rundagtig Form, og efter de gamles Angivelser kan den have indeholdt 3 à 4 Skpr. Land; det var selvfølgelig Byens Fælleseje eller Gadejord. Hegnet var et »Bundgærde«, d. v. s. et højt Risgærde uden Jordvold under.

Omtrent midt paa Pladsen laa et Hus, hvis Beboere maa antages at have været Vogtere paa Fajlen eller »Faldegemmere«. Ved Byens Udskiftning 1801 mistede Folden sin Betydning og blev derfor nedlagt. Huset, som laa her i Foldegaarden, synes at være blevet et jordegent Hus omtrent samtidigt. Foldens Grænser blev i den følgende Tid rettede ved Magelæg med Naboerne, først imod Syd, hvor der laa et jordegent Hus, senere mod Nord og Øst, og da endelig en Ildsvaade 1830—40 »paa en belejlig Tid« overgik det gamle Hus, som laa her, blev det opført paa ny i Foldens nordvestre Hjørne tæt ved Landevejen, og dermed fik Pladsen den mere firkantede Form, som man i nyere Tid har kendt.

Ved Odense—Svendborglandevejens Udvidelse og Omlægning gennem Byen i 1838 gik der noget af den gamle Fold med trods den daværende Ejers ihærdige Modstand; derved blev Afstanden mellem Stevne og Fold ogsaa lidt større end oprindelig. Som Følge af alle disse Forandringer kan man ved Betragtning af de nuværende Forhold alene ikke faa nogen klar Forestilling om den gamle Folds oprindelige Udseende.

Byhyrden, eller hvem andre der var sat til at vogte Vangen, skulde optage de Dyr, som gik til

Skade paa Marken, naar de rev Tøjrene over eller sprang over Gærder, og indsætte dem i »Fajlen«, hvor de var under Opsigt af »Faldeværgen«, indtil de blev udløst af Ejeren. De Bøder, som herved indkom, skulde Foldeværgen gøre Regnskab for paa Stevnen hver 14de Dag, idet han maatte gøre Rede for, hvilke Dyr der havde været optagne, og hvad derfor var betalt. Disse Bøder skulde tilligemed »de andre Byens indkommende Midler til videre Deling forvares«. Det var selvfølgelig ubehageligt for en Mand at komme til at betale Bøder for sine optagne Kreaturer, men værre var det dog, hvis han lod sig friste til at tage dem fra dem, som skulde føre dem til Folden, eller med Magt vilde udfri dem af denne; thi da var Bøden herfor meget højere, nemlig »4 Mark til Byen og dobbelt saa meget til Herskabet« (Byloven for Kværndrup By 1706).

Om Folden i Trunderup ved vi ikke saa god Besked som om den tilsvarende i Kværndrup; thi vel foreligger der forskellige Meddelelser om den, men disse er saa forskellige, at de er noget vanskelige at bringe i Overensstemmelse; dette gælder især dens Beliggenhed i Forhold til Stevnen og Smedien. Holder vi os først til en gammel Mands Forklaring, som har kendt Pladsen saaledes, som den henlaa i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, nogle Aar efter Byens Udskiftning, finder vi, at den foran nævnte »Smeddebanke«, d. s. Stevnepladsen, dannede Foldens

Grænser mod Vest og Syd, og Grænserne mod Nord og Øst bestod af Stengærder. Derved fik Folden en nogenlunde firkantet Form, og dens Tvermaat kan antagelig have været 30 á 40 Alen, dog derom vides intet bestemt; men den har i hvert Fald været mindre end den tilsvarende i Kværndrup. Tæt Østen for Folden laa Bysmedien.

I en Retssag, der 1701 førtes mellem forskellige adelige Godsejere paa den ene Side og Besidderen af Egeskov Gaard og Gods paa den anden, angaaende Ejendomsretten til Smedien i Trunderup, gives der nogle Oplysninger om disse Indretningers Beliggenhed i Forhold til hinanden, som ikke her bør helt forbigaaes. Det hedder i et udstedt Synstingsvidne: »Fogden, Chr. Mørk paa Ravnholt, tilspurgte dem (3: Synsmændene, der havde optaget Syn over Smedien):

- 1) Om de ikke ved deres Syn befandt imellem omtvistede Smedie og Jens Hansens Gaard et Gadekær?
- 2) om de ikke i det nordvestre Hjørne af Smediehuset saa Byens Fold staaende, og
- 3) om ikke samtlige Trunderup Bymænd havde deres almindelige Gadestevning straks paa den nordre Side af Smedien?

Dertil svarede de:

- 1) Til det 1ste: At Gadekæret er beliggende imellem Jens Hansens Gaard og Smedien m. v., har de forklaret i deres Forretning.
- 2) Til det 2det: Da de synede Smedien, viste Bymændene og sagde: »Der staaer vor Fold«, som var Vest eller Nordvest for Smedien.

- 3) Til det 3die: Bymændenes Stevne eller Majtræ saa de og at være Nord for Smedien, hvor en Vej var mellem den og Smedien, som de Trunderup Mænd sagde var deres Landevej til Odense.«

Det her beskrevne Forhold mellem Fold, Stevne og Smedie maa antages i det Hundredaar, der ligger mellem 1700 og 1800, at have undergaaet nogen Forandring, især maa Smedien have haft en anden Plads, da de to Beskrivelser ellers umulig kan bringes i Samklang.

I de to af Sognets Byer, Egeskov og Gultved, ved man nu intet at berette om en Fold i Stevnens Nærhed; men det er rimeligt, at saadanne har været der, i hvert Fald i Egeskov, der var en ret anselig Landsby.

Før vi paa Forhaand antager, at Egeskov har haft en Fold, kan vi ogsaa med stor Sandsynlighed angive, hvor den har været; thi paa samme Side af Gaden, hvor baade Stevnen og i sin Tid Smedien har været, er der endnu et saa anseligt Stykke Gadejord mod Vest, at det vilde være en fortrinlig Plads for en saadan Fremtoning.

Gultved By, som kun bestaar af nogle faa Gaarde, oprindelig kun 6, har maaske ikke haft nogen »Fajl« behov for at holde Rede paa sine Husdyr; men har man havt en saadan, er det muligt, at den indhegnede Stevneplads tillige har gjort Tjeneste som Fold. Paa den Toftejord, der ligger umiddelbart Vesten for Stevnen, var der forøvrigt en ypperlig Plads til en Fold.

Foruden disse Folde i selve Byerne havde man i ældre Tid en hel Række af saadanne spredte omkring i Skovene og paa Skovmarkerne. Disse Folde

var udelukkende bestemte for Svin, som færdedes i Skovene hele Efteraaret og mangengang Vinteren med, og var nødvendige for Dyrene, naar de ikke skulde lide saa meget under Vejrliget, at de ikke kunde trives i den bedste Oldetid eller blot bjærge Livet i den strænge Vinter. Undertiden anlagdes saadanne Folde af Enkeltmand, maaske nærmest af jordegne Bønder; men almindeligst var det, at Bylavet i Fællesskab indrettede sig saadanne Folde i og ved den bedste Oldenskov og nær ved dybe Moser eller Vandløb, hvorved Svinene fik let Adgang til Vand. Nogle af disse Folde var kun simple Indhegninger, hvis Bund var belagt med et tykt Lag Smaasten, for at Svinene ikke skulde oprøde hele Bunden. Det var selvfølgelig et yderst tarveligt Ly, de ydede Dyrene, men var dog altid et Samlingssted for dem, hvor de i Nødsfald kunde fodres.

Bedre var de Folde, der var lukkede foroven, idet der paa Jorden var rejst et simpelt Sparreværk, der blev dækket med Grene og Smaaris og yderst et Lag Jord.

Saadanne Folde har vi Efterretninger om baade fra Trunderup, Kværndrup og Egeskov. Resterne af dem kom igen for Dagen, da man for et Par Menneskealdere siden ryddede en Del af Skovmarkerne for at faa disse under Plov.

Ved de større Folde af denne Art synes der for Aarhundreder siden at have været bygget Huse for Vagterne, og disse Huse har da faaet Navn af »Fajl« og beholdt Navnet lige til vore Dage. Vi har saaledes Faldegaard i Kværndrup Sogn, der i daglig Tale kaldes »Fajle«, en stor Bondegaard, og i Høsehaverne i Lunde Sogn findes »Fajlstedet«, en mindre Bondegaard. Begge ligger i gamle Skovmarker. Ogsaa

Andre Steder i det sydlige Fyn genfinder vi Navnet, ikke paa Huse og Gaarde, men paa de Skove, hvor Folden har været, saaledes »Fallet« under Hesselagergaard, hvor man altsaa i sin Tid har »drevet Svinene ud paa Fajlen«, som det hed.

Bysmedien i Kværndrup har næppe nogensinde ligget nær ved Stevnen, da det vilde været alt for brandfarligt, eftersom Byen var overordentlig tæt bygget heromkring. Den fik derfor Plads ved Byens sydlige Ende, ved det saakaldte Albjergsled, hvor den har ligget saa langt tilbage i Tiden, som vi har Efterretninger om den. Den nævnes saaledes her allerede 1691.

I Trunderup laa Smedien, som foran nævnt, for 200 Aar siden umiddelbart ved Stevne og Fold. Da Nyborg—Bøjdenlandevejen i 1825 blev anlagt paany, laa den gamle Smedie i Vejen og blev derfor flyttet længere mod Vest paa samme Stykke Gadejord, hvor den laa til 1896, da Ejeren flyttede den til det nordøstlige Hjørne af Byen.

Smedien i Egeskov havde oprindeligt Plads ved Siden af Stevnen, »den laa i Gadekæret«, sagde de gamle. Den blev senere flyttet over paa modsat Side af Gaden og laa da omtrent overfor Stevnen. Nu er den forlængst forsvunden ogsaa fra denne Plads.

Om den oprindelige Smedies Plads i Gultved haves ingen sikre Efterretninger. I det 17de og 18de Aarhundrede nævnes jevnlig Smede i Gultved, ligesom den gamle Markinddeling ogsaa har en »Smedde-

lod«, men selve Smedien kendes ikke. Formodningen er for, at den har ligget lige over for Stevnen, altsaa paa den modsatte Side af Bygaden. Her laa nemlig for omtrent 50 Aar siden en Del store Kampestenene paa en Højning i Jordsmonnet, hvilke kunde lede Tanken hen paa et gammel Byggested. Senere har Smedien ligget uden for Byen.

Alle disse Smedier har ligget umiddelbart ved Alfjarvej, de tre endogsaa ved Landeveje, og det har altsaa været bekvemt for de vejfarende at faa en mindre Reparation udført, naar saadant tiltrængtes. Beboerne skulde selvfølgelig i hine Tider »til Smedie« ret jevnligt, om end ikke i samme Omfang som nu; thi man indskrænkede sig af Spårsommelighedshensyn saa meget som muligt. Et Ærinde hos Smeden kunde let besørges samtidig med et Møde paa Stevnen, og stundom søgte man vel ogsaa Ly i Smedien, naar altfor barskt Vejr gjorde Opholdet paa Stevnen ubehageligt, ikke at tale om, at man ved et Besøg i Smedien kunde faa udvekslet alskens Bynyt, hvilket almindeligt sker den Dag i Dag, hvorfor ogsaa Smedien med dens mere eller mindre troværdige Nyheder kaldes »den sorte Avis«, et Navn, der er mere betegnende end egentlig smukt.

Smeden selv var en vigtig Mand i Byen og ofte en myndig Mand. Besad han nogen virkelig Dygtighed i sit Fag, blev han betragtet med en vis Ærbødighed og tiltroedes vistnok temmelig almindeligt Evner paa Grænsen af det overnaturlige, og han var derfor ogsaa i mangt og meget Byens kloge Mand. Det vakte naturligvis Beundring, naar man saa den gamle Mester af et Stykke Jern — maaske kun en gammel Hestesko — fremstille Staal til et skærende Redskab.

Den kemiske og fysiske Omdannelse af Jernet, der foregik i det indre af den glødende Trækulmasse saa jo ud som Trylleri for de uindviede, og for Smeden selv var det selvfølgelig ogsaa temmelig uforklarligt; han kendte kun de praktiske Haandgreb. Ligeledes hørte det med til Smedens Kunststykker at hærde Jerndelev, saa de blev overordentlig haarde paa Overfladen og kun lidt udsatte for Rust, den saakaldte »Indsætning«.

Man træffer saadanne indsatte Jerndelev i gamle Møbelaase og især i Bøsselaase. Det hemmelighedsfulde Slør, som Smeden forstod at kaste over sine Arbejder i slige Retninger, var vel egnet til at vække Forundring og give Respekt for ham.

Man smedede almindeligt i gamle Dage ved Trækul, som Mændene førte med til Smedie; slap disse op til Utakke, kunde gode Moseørve ofte gaa i Stedet, helst naar man ikke skulde svejtse. Stenkullene kom langt senere i almindelig Brug, og endnu for 50 Aar siden holdt Smedene nok af at faa Træ- og Stenkul blandede, det gav »en lettere Ild«.

Smedens Løn blev fortrinsvis ydet ham i Varer, hvilket var en almindelig Betalingsmaade i Fællesskabets Dage paa flere Omraader. Som en Del af Lønnen var der ofte tilstaaet ham Græs til en Ko eller to, stundom maaske mere, i Byens Græsmark. Af de Varer, der hyppigst anvendtes som Betalingsmiddel, var Rug og Byg de almindeligste, en, to eller flere Skpr. efter Gaardens Størrelse.

Naar Smeden skulde have sin Løn, sædvanlig ved Mikkels- eller Mortensdag, samledes Bymændene til »Smeddegilde«, tidligere vistnok hos Oldermændene, senere hos Smeden i dennes Hus, og havde da Kornet og lidt Penge med.

Naar Lønnen var betalt, vankede der naturligvis Øl og Snaps og lidt Mad dertil, dernæst ogsaa et Slag Kort.

Foruden dette egentlige Smedegilde fik Smeden i sin Tid nogle Steder sin Løn forbedret ved Hjælp af et saakaldt »Vallegilde«, d. v. s. han fik en Efteraarsdag »et Maal Mælk« af hver Mands Køer i Byen. (Et Maal Mælk er den Mælkemængde, som Køerne giver ved en Malkning). Det var Morgenmælken, man mødte med paa en bestemt Dag efter Smedens Indbydelse — en fattig Kone gik gerne Byen rundt med Budet; der hang jo altid lidt ved, en Tot Uld, en Kop Gryn e. lign. — Byens Piger kom med Mælken den fastsatte Morgen, de bar den i »Malkebøtter« paa Hovedet. Mælken tømtes ud i Kar og Ballier til Flødeafsætning og senere Ostning. Pigerne beværtedes med Mad og Kaffe. Her er denne Skik hørt op for 40 a 50 Aar siden.

For denne faste Løn skulde Smeden beslaa Hestene og udføre de almindelige Istandsættelser ved Plove, Harver og Vogne; men Bymændene maatte selv tillægge Jern og Kul samt deltage i Arbejdet. Hestene blev som oftest kun forsynet med Forsko for at spare paa det dyre Jern; »firskoede« Heste var sjældnere, deraf Talemaaden: »Han løber som en firskoet Hest!« der bruges om en, der kommer løbende med stort Bulder og i stærk Fart. Nye Avlsredskaber og andet Værktøj betaltes med rede Penge, naar anden Aftale ikke var truffet.

Skønt Smeden var antaget af Bylavet og lønnedes af dette og saaledes stod i et vist tjenende Forhold til Byen, var han som Regel ingenlunde at spøge med.

Skulde man have et Arbejde udført af ham, hjalp

det ikke at kræve det som Ret; man maatte høfligt forespørge, naar det passede ham bedst, ellers kunde man frygte for at faa det altfor længe udsat eller — naar det gik højt — endogsaa staa Fare for at blive jaget ud af Smedien. Rigeligt med Brændevin og Øl og jævnlige Mellemmad maatte der med til Smeden, naar der skulde blive ordentlig Gang i Arbejdet, og endda var mangengang den stakkels Mand eller Karl at ynke, som »kom til Smedie« for at hjælpe til med Arbejdet, naar han ikke ævnede at føre Forhammeren tilgavns, han fik »læst sine Synders Forladelse« saa eftertrykkeligt, at Røg og Ild og Eder fløj ham om Ørene efter en større Maalestok — det var alt andet end hyggeligt. —

Plantebedet eller en Plantehave som Fællesindretning i Landsbyerne kendes her kun fra Trunderup og Egeskov; i hvert Fald synes man i Sognets to andre Byer at have tabt ethvert Minde om saadanne.

I Egeskov gik Begreberne »Plantebed« og »Stevne« over i hinanden; deraf kan skønnes, at, om det ikke netop var samme Plet Jord, der førte begge Navne, saa maa Plantebedet dog umiddelbart have sluttet sig til Stevnepladsen; der var da ogsaa rigelig Plads til begge Dele paa det anselige Stykke Gadejord her midt i Byen.

I Trunderup laa Plantebedet længere fra Stevnen, nemlig i det nordøstlige Hjørne af Byen, paa et Stykke Gadejord, der som en Halvø strakte sig ud i »det

store Gadekær«. Den samme Plet fik senere Navn af »Sjællænderhaven« fordi en Sjællænder ved Midten af det 19de Aarhundrede boede i et lille Gadehus, som var opført paa Stedet. Nu er Pladsen atter bebygget, idet Bymændene i 1895 solgte dette Stykke Gadejord, Matr.-Nr. 44.

Plantebedets Bestemmelse var særlig den at være en fredet Plads for Tiltrækning af de Kaalplanter, som Byens Beboere i Sommerens Løb fik Brug for. Naar man om Foraaret skulde have Kaalfrøet saaet, blev det selvfølgelig vedtaget paa Stevnen, hvilken Dag det skulde være. Paa den bestemte Dag mødte hver Mand i Byen med en Hjulbør eller Tørvekurv fuld af Hønsægødning, der blev spredt og nedgravet paa Plantebedet. At man vedtægtsmæssig netop benyttede denne bestemte Slags Gødning, havde sin Grund i, at det var almindelig antaget, at de unge Kaalplanter derved var skærmede mod Angreb af Jordlopper, der er Kaalfamiliens svorne Fjender.

Hvem der har ført Tilsyn med Plantebedet, forlyder der intet om; men rimeligt er det, at i det mindste et Overopsyn har paahvilet Oldermændene, al den Stund han havde Tilsyn med og øverste Myn-dighed ved alt, hvad der vedkom »Byens Nytte og Tarv.« Derimod kan der næppe være Tvivl om, at Bymændene i Fællesskab har hegnet om deres Plante-have ligesom om deres »Fajl« og Marker; thi uden Gærde kunde de unge Planter umulig bevares i Fred hverken for større eller mindre Dyr.

Baade Grønkaal og Hvidkaal spillede en betyde-lig Rolle i Bøndernes Husholdning, idet den kogtes sammen med Flæsket af Oldensvinene. Disse Dyr blev langtfra altid saa fede paa Oldenen i Skovene, som ønskeligt kunde være, og det var ikke hver

Mands Sag at afse synderligt meget Korn til en Efterfedning af dem, og Flæsket egnede sig da kun daarligt til at stege paa Panden, det »kunde ikke fedte sig selv«, som det hed. Derimod var det, fast og vel-smagende som det var, udmærket godt skikket til »at koge paa« d. v. s. man kogte det sammen med Grøn- eller Hvidkaal (ogsaa Ærter) og fik deraf en god og kraftig Ret Mad. Det gamle Rim eller, om man vil, den gamle »Remse«, der er lagt i Munden paa en lille Dreng, der er kommen ud at tjene, illustrerer tydeligt nok Kaalens Betydning i ældre Dages Hus- holdning. Det hedder:

»Jeg var mig en lille Dreng,
 jeg skuld' ud at tjene,
 tidlig op og sild' i Seng,
 altid fik jeg Skjende,
 Kaal, det fik jeg Blad i Blad,
 Kød, det fik jeg da og da,
 Flæsk, det saa jeg aldrig.

Ved Udskiftningen af Trunderup By 1797 tilbød Herskabet Fæsteren af en Halvgaard, at han maatte faa en betydelig større Gaard, og efterhaanden Hove- rifrihed, naar han vilde flytte ud paa en af Byens Udmarker (Dang); men han afslog det, og til sit Af- slag føjede han den betegnende Bemærkning: »Der kan jo ikke engang gro Kaal derude«.

For henved 100 Aar siden fandtes der ikke mindre end tre Kroer i Kværndrup Sogn; Byerne Trunderup, Kværndrup og Egeskov havde hver sin, hvorimod den fjerde By, Gultved, neppe nogensinde har været belemret med en saadan Fremtoning. Dog blev der i Slutningen af det 18de Aarhundrede opført en saadan ved Sogneskellet mellem Kværndrup og Ryslinge Sogne umiddelbart ved Odense—Svendborglandevejen. Det var den saakaldte »Bækkro«, der fik sit Navn af en ubetydelig Bæk, som løber tæt forbi, følgende Markskellet. Bækkroen tilhørte Krumstrup Gods, og det er utvivlsomt dettes Ejer, der har tilladt Kroholdet. For Gultved Bys Beboere har den dog neppe spillet nogen stor Rolle, men derimod ved man at berette, at den i mange Aar var Samlingssted for Fyns Smørprangere Dagen før det bekendte Egeskov Marked.

Kværndrup Kro laa tæt Syd for Stevnen mellem denne og Aaen, Vest for Landevejen. I 1834 mistede den sin Betydning som Kro, idet den nuværende Gæstgivergaard da blev bygget tæt Nord for Byen ved Korslandevejen. Det gamle Krohus havde svære Træskodder for Vinduerne, og de gamle Bygninger forsvandt helt i den sidste Fjerdedel af det 19de Aarhundrede, da et nyt Hus opførtes paa Stedet. (Matr.-Nr. 54.)

Egeskov Kro laa Nord for Gaden eller den gamle Landevej, lige over for Plantebedet og ved Siden af Smedien, omtrent midt i Byen. Om denne Kro ved vi, at det var en Bindingsværksbygning som almindelige Bønderhuse, med »Blyvinduer« og Halvdøre, der førte ind til »Fremmerset«, hvorfra en Dør til venstre gik ind til »Slyngelstuen«, der var den simple Gæstestue, og hvor der var Lergulv og et mæg-

tigt Egetræs Bord. Til højre i Forstuen førte en anden Dør ind til den pænere Gæstestue, hvor der var Stengulv. Fra denne førte atter en Dør ind til Storstuen, hvor de finere Gæster kom ind, her var Fjælegulv. Det fineste Møbel her var et »Glasskab«, der gjorde Tjeneste som »Skænk«. Her skal endnu tilføjes, at der i »Slyngelstuen« henstod en Kobberspand, altid fyldt med Vand, hvori der var anbragt en Haandsprøjte. Man ved nu ikke med Sikkerhed, hvad denne Anstilling havde at betyde, maaske skulde Sprøjten anvendes i Tilfælde af Uheld med Ild eller Lys, maaske kunde den bruges, naar Krogæsterne blev altfor hede i Hovedet og trængte til en alvorlig Afkøling — vi ved det ikke. — Den nævnte Kobberspand opbevares endnu.

Tænker vi os hertil nogle Egepæle nedrammede i Jorden langs Vejkanten og ovenpaa en Bom med fastsiddende Jernringe, hvorved de vejfarende kunde binde deres Heste, har vi nogenlunde Billedet af en Landsbykro for 100 Aar siden.

Kroholdet i Trunderup har i Tidernes Løb været i tre forskellige Gaarde i Byen, af hvilke dog ingen var langt fjernet fra Stevnen. Den ældste af disse Kroer, den saakaldte »Krogaard« laa Sydost for Stevnen tæt ved Byens »Lergrav.« Den brændte 2. December 1774 og blev aldrig senere bygget op; men dens Jorder tildeltes 2 Halvgaarde i Byen, hvorved disse blev Helgaarde. (Den ene af disse forøgede Gaarde er nu Trunderupgaard.) Paa den gamle Brandtomt byggedes senere Huset Matr.-Nr. 19 a, i hvis Have Krogaardens gamle Brønd endnu findes. Mindet om Krogaardens Brand har holdt sig som Sagn lige til vore Dage, hvilket skyldes den uhyggelige Omstændighed, at den hidtilværende Kromand,

Hans Nielsen, almindelig kaldet Hans Kromand, var død i de samme Dage, og det var ved Tilberedelserne (Bagningen) til Begravelsen, at Ilden opkom, hvorved Liget nær var brændt med. Kirkebogen beretter, at det noget forkullede Lig begravedes Dagen efter den ulykkelige Brand.

I den nærmeste Tid efter Krogaardens Brand var Kroholdet henlagt til en Gaard midt i Byen Nord for Stevnen (Matr.-Nr. 3.) Men nogen længere Aarrække har dette neppe været; thi i den første Halvdel af det 19de Aarhundrede finder vi Kroen i »Tangens Gaard« (Matr.-Nr. 1), Sydvest for Stevnen og noget længere borte fra denne, end de foregaaende to. Kroholdet her nedlagdes omtrent 1849, og fra denne Tid var her kun en Kro i Sognet, nemlig den ny, der ligger ved Korslandevejen i Kværndrup. Den sidste Krokone i Trunderup, Sofie Tangens (Henriksdatter), vidste at fortælle om fornemme Rejsende, som havde hvilet sig i hendes Stue, saaledes havde Prinsen af Nør en Nat ligget paa en Bænk i Skænkestuen, imens han ventede paa friske Heste. (Vejen fra Hertugdømmerne til København lagde man den Gang ikke sjældent over Fyn fra Bøjden til Nyborg, ad den »Kongel. Landevej«, der løb gennem Trunderup.) Det gamle Stuehus med sin Krostue staar endnu, og man har hidtil kunnet se fornemme Folks Navnebogstaver indridsede af dem selv med deres Diamantringe paa Vinduernes Ruder.

Disse tre Kroer, Kværndrup, Egeskov og Trunderup, der alle var Fæste under Egeskov i det 18de og 19de Aarhundrede, har sikkert nok været en god Indtægtskilde for Herskabet, men alt andet end dette for Bønderne, som ved den lette Adgang til Øl og

Brændevin har ladet altfor mange af deres Skillinger rulle for Drikkevarernes Skyld.

Paa Stevnen var der idelig Lejlighed til at faa en eller anden Mand ikendt Smaabøder, som sædvanlig straks omsattes i vaade Varer, uagtet Bylovene ofte indeholdt Forbud mod saadan Anvendelse af Bøderne, og kunde der endelig ikke skaffes Brændevin paa anden Maade, naar Tørsten var kommen over Bymændene, saa byttede man Jord, idet en Mand skiftede en Ager mod en tilsvarende af Naboens, naturligvis kun for det løbende Aar. De Penge, som en af Parterne da ved en slig Lejlighed maatte give i Bytte, blev saa drukket op med det samme, som oftest vel nok paa den nærliggende Kro.

Kværndrup Kro var ikke mindst farlig for Kirkegængerne. Man vilde jo gerne om Søndagen have sig en Hjertestyrkning, og da man ikke altid fik denne i Kirken, saa søgte man at faa den i Kroen, hvilket dog undertiden kunde gaa temmelig vidt; ja vi finder endogsaa Eksempler paa, at Besøget i Kroen har ført Klammeri og mindre Slagsmaal med sig. Sligt kunde finde Sted for omtrent 100 Aar siden, og gaar vi et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden, viser der sig lignende Billeder for os. Af en Tilføjelse i Kværndrup Kirkebog for 1695 erfares det nemlig, at der den Gang ikke var mindre end tre Kroer i Byen. Hos den ene Kromand, Peder Kristensen Bøge, havde to Soldater som »tarsk« for Præsten, drukket under Prædikenen og var derefter kommen i Slagsmaal og havde nær myrdet hinanden i Præstegaarden, saa Præsten selv maatte tage Geværet fra dem. (Præsten var den stridbare og myndige Nordmand Mag. Peder Claudianus, der nylig var kommen til Sognet.) Det blev i denne Anledning af Fuldmægtigen (Ridefogden), paa Patro-

nens Vegne forbudt Peder Bøge at holde Øl og Brændevin, og han blev endogsaa »kaldt for Præsten« hvilket vel nok vil sige, at han fik en Irettesættelse. De to andre Kromænd, Hans Smed ved Broen (rimeligvis paa samme Sted hvor der senere var Kro indtil 1834) og Rasmus Rasmussen, lovede »efter Advarsel« at holde op med Krohold. At hele tre Kroer i en af Datidens fattige Landsbyer i hvert Fald var de to for mange, er let forstaaeligt, og naar saa mange har kunnet holdes gaaende, kan vi skønne, at mange — alt for mange — af Beboernes Penge er gaaet i Kromændenes Lommer.

Det var imidlertid ikke alene i Kværndrup Sogn, man var saa vel forsynet med disse fordærlige Anstalter; thi disse Indretninger voksede op overalt langs Landevejene i rigelig Mængde. Naar Bønderne kørte i Langægter for Herskabet, eller for egen Regning red eller kørte til og fra Marked, var der altid stadig Lejlighed for dem til at faa et Glas Mjød, en halv Pægl Brændevin eller et Krus Øl. Alle disse Kroer blev senere i al Almindelighed kaldet »Pissekroer«, et alt andet end kønt Navn og langtfra tilstrækkeligt betegnende for den Betydning, de havde. De stakkels smaa Øboheste stod ofte i al Slags Vejr bundne til Rækværket uden for Kroen og frøs, maaske i Timevis, imens Bønderne indenfor i Skænkestuen handlede, drak eller sloges, alt efter Stemningens Højde og øvrige forhaandenværende Omstændigheder. Haardføre var Hestene, haardføre var Mændene, alle i hartad utrolig Grad. Dette lader os nogenlunde forstaa, hvorfor baade Dyr og Mennesker ikke langt hurtigere satte Helbred og Liv overstyr, end Tilfældet var.

Era en Registreringsforretning i en sydfynsk Bondegaard 1807.

Af P. Andresen.

De unge Mennesker, som opdrages i Bøndergaardene i vore Dage, har ofte noget vanskeligt ved at fæste Lid til Beretningerne om de gamle Bønders Forhold og Levevis. Man hører dem sige: Saa tarveligt og smaat, som almindelig bliver fortalt, kan det vel ikke have været.

Forholdene i en dansk Bondegaard nu og for hundrede Aar siden er imidlertid saa meget forandret, at man meget vel kan forstaa de unges Tvivl. Alt er nyt, og meget faa Ting i den moderne danske Bondegaard minder om gamle Dage. Jordens Drift, Husenes Indretning og Møbleringen, Kreaturerne Fodring, de mange Maskiner, Lamper, Tændstikker, Komfur, maaske elektrisk Lys og meget andet vilde være den gamle Hovbonde ganske fremmed. For hvert Skridt, han tog, maatte han standse og studse og spørge sig for. Men hans Forundring vilde naa Højdepunktet, naar man viste ham, at ogsaa Møddingen er under Tag i vore Dage. Det maatte dog gøre et mærkeligt Indtryk paa en gammel Hovbonde,

som ikke altid selv havde et solidt Tag over Hovedet, at se noget saadant.

Men vil den gamle Bonde have vanskeligt ved at forstaa de nuværende Forhold, saa maa ogsaa vi erkende Vanskeligheden ved at forstaa hans Tid. Møjsommeligt maa man stave sig frem og gennem mange Tusinde spredte Tegn og Træk søge at naa frem til en virkelig Erkendelse af den gamle Bondes Liv og Forhold. Men for at dette kan naaes, maa der ydes Bidrag fra mange Sider. Ikke alene Bønderne maa skrive; men ogsaa fra Godserne maa der ydes Bidrag, hvis ellers Billedet skal blive nøjagtigt og sandfærdigt. Naar jeg besøger et af de mange saakaldte »Folkemusæer«, som nu findes i alle Lande, maa jeg selvfølgelig beundre de mange Sager, som viser hen paa en fremskreden Kultur. Jeg har imidlertid faaet det Indtryk, at et saadant Musæum paa mange Punkter mere viser det Højdepunkt, man enkelte Steder er naaet til, end det viser det almindelige Standpunkt. Dette sidste er imidlertid Hovedsagen for den historiske Opfattelse, og i efterfølgende Linjer gives et Bidrag til Forstaaelse af Formueomslændighederne i en sydfynsk Fæstegaard, der efter hvad der kendes fra anden Side sikkert maa anses for at være et almindeligt Eksempel. Det er Afskrift af gamle Papirer fra en Registreringsforretning foretaget d. 24. November 1807 i Anledning af Bondens Død.

Gaarden, som ligger i Faaboreggen, er paa 6 Td., 3 Skp., 3 Fjerdk. og 1¹/₄ Album Hartkorn, ialt 66 Tdr. Land, hvoraf de 58 er under Plov, Resten er Skov, Mose og Strandbred. Gaarden har samme Størrelse nu som for 100 Aar siden og maa opfattes som en almindelig veldreven og velforsynet Bøndegaard, som man kender dem i Hundredevis her i

Landet. Til Sammenligning har jeg vedføjet en Taksation af Gaardens Inventar og Besætning 100 Aar efter. Assurancepolicerne er benyttede; men da de er flere Aar gamle, er der sket Omtaksation for enkelte Deles Vedkommende. Da den første Taksation som sædvanlig ved slige Forretninger maaske er sat noget lavt, kan jeg meddele, at den sidste Vurdering paa ingen Maade er sat for højt.

	Rdl.	M.	Sk.
1 Jernstang	»	3	4
1 indmuret Kobberkedel	8	»	»
1 Messingkeddel	1	2	»
1 stor Jerngryde	»	5	»
1 Øltragt	»	»	4
1 Ølkar.	1	»	»
1 do.	»	5	»
2 Ørebaljer	»	2	»
1 Vandspand, 1 Strippe	»	2	»
1 Mælkebøtte	»	1	»
2 Sibøtter	»	»	8
1 Kobbersi	»	1	12
1 Melbing (til Rugmel)	»	5	»
1 Dejgtrug	»	3	»
3 Kornsold	»	3	»
1 Hakkebrædt	»	1	»
1 Skæppemaal	»	1	8
1 Haandkværn	»	5	»
	<hr/>		
	16	5	4

I Ølkælderen.

3 Oksehoveder	2	3	»
1 Hel-Øltønde	»	4	8
	<hr/>		
	3	1	8

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	3	1	8
1 Vandsaa*).....	»	4	»
3 Grynøbøtter	»	1	14
3 do. a 6 Sk.	»	1	2
1 Ørebalje	»	»	6
1 Mælkebøtte	»	1	4
1 Øllejle	»	»	8
	<hr/>		
	4	4	10

Paa Loftet.

2 Tønder	»	2	»
2 aabne Standtønder	»	1	12
1 gammel Saa.....	»	»	8
1 Kasteskuffe.....	»	»	6
2 Skættefødder	»	»	8
1 gammel Kiste.....	»	»	8
1 Brødhæk	»	»	4
3	»	»	12
2 Egetræs Bænke	»	1	»
1 Vandspand	»	»	6
1 Ørebalje	»	»	6
1 Lertrup	»	»	8
1 Sibøtte.....	»	»	8
	<hr/>		
	1	3	6

*) Vandtønde. Bæres i en Stang over Skuldren af to Mand.
Man havde ogsaa „Mælkesaa.“

	Rdl.	M.	Sk.
I Karlekamret.			
1 Sengefjæl*)	»	»	6
1 hvid Linnedunderdyne	3	»	»
1 do. Hoveddyne	»	5	»
1 blaastribet ulden Hovedpude	»	1	»
1 rødtribet ulden Overdyne	2	»	»
1 Par Blaarlærreds-Lagner	»	5	»
	<hr/>		
	6	5	6

I Pigekamret.			
1 blaamalet Sengested med Ramme	2	2	»

Derudi:

1 blaastribet Linnedunderdyne	1	2	»
1 hvid ulden Hoveddyne	»	1	»
1 blaastribet ulden Hovedpude	»	1	»
1 rødtribet ulden Overdyne	2	1	»
1 Par Blaarlærredslagner	1	2	»
1 Oksehoved	»	3	»
2 halve Øltønder	1	2	»
2 gl. Salttønder	»	»	12
2 do. a 1 M.	»	2	»
	<hr/>		
	7	2	12

I Huggehuset.			
1 Huggeblok, 1 Snitskammel	»	»	12
1 Haandøkse	»	2	6
	<hr/>		
	»	3	2

*) Sengestok. Forsiden og den ene Gavlf af et Sengested var fastgjort i Hustømret. De andre to Sider dannedes af Rumets to Vægge.

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	»	3	2
1 Spaankurv	»	»	4
1 Tingsel*)	»	1	8
1 Knibtang	»	»	10
1 stor Narv	»	2	»
1 mindre do	»	»	12
1 Graverspade	»	1	6
1 gl. Tørvespade	»	»	4
1 Haandhammer, 2 Hugjern	»	1	»
1 Buløkse	»	3	»
1 Tjørnøkse	»	1	»
1 Skørtsav**)	»	2	2
1 do	»	1	4
1 Hakke	»	»	6
1 Slibesten med Jernaksel og Trug ...	»	3	8
1 Jernstang	»	1	»
		<hr/>	
		3	5 2

I Loøn.

2 Hel-Øllønder	1	2	»
1 Karstol	»	»	6
1 Skærekiste med Kniv	»	3	»
3 Forke	»	1	14
1 aflang Balje	1	»	»
		<hr/>	
		3	1 4

*) En Tengsel er en krum Økse, som bruges af Bødkere og Træskomænd. Bladet formet som et Huljern. Æggen staar paa tværs af Skaftet

**) Skørtsav — Skyrtesav — Skivertsav. En Skovsav af hær-det Jærn, som sædvanlig kun skar til den ene Side. Man „skyr-tede“ en Træstamme over.

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	3	1	4
1 Mejetøj	»	1	8
1 Slaastage	»	»	12
1 Høstle	»	2	8
2 Hængebaljer	»	»	12
1 Masktønde	»	1	8
1 aaben do.	»	»	4
1 Skærekiste med Kniv	»	3	4
1 Kornskuffe	»	»	6
1 Skovslæde	»	4	»
1 Grisetrug	»	»	8
1 St. Hjulbør	1	»	»
1 Lertrug	»	»	10
1 Balje	»	»	4
1 Murske og Kalkekost	»	»	4
1 Drøftetrug	»	»	6
1 Hakke	»	»	5
	<hr/>	7	0
			7

I Spisekammeret.

3 Grynbøtter	»	»	12
3 Halvottinger	»	»	12
1 Hørhæge	»	»	12
1 Kobbertekedel	»	2	»
1 Kobberæbleskivepande	»	1	»
	<hr/>	»	5
			4

I Bryggerset.

1 Sækkebænk*)	»	»	8
	<hr/>	»	»
			8

*) En Egeplanke med 4 indtappede Ben. Paa den stod Rugmels- og Maltsækkene. Kunde ogsaa bruges til Slagtebænk.

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	»	»	8
3 Melsække	1	2	»
8 Kornsække	1	4	»
2 Truge	»	»	12
1 Kærne med Tilbehør.....	»	3	4
1 Flødebøtte	»	1	»
1 Sækkebænk	»	»	8
1 do.	»	»	6
1 do.	»	»	4
	<hr/>		
	4	»	10

I den lille Stue.

1 Egetræsbord med Skuffe.....	»	5	»
3 Egetræs-Bænke	»	1	8
1 Bogreol med adskillige Bøger	»	2	»
1 Todøgns Stueuhr med blaamalet Futteral.....	12	»	»
1 brunmalet Fyrregaasebænk med 3 Rum	»	2	»
1 Potteræk.....	»	»	10
	<hr/>		
	13	5	2

Den øverste Stue.

1 Fyrrekiste med Laas og Nøgle	2	»	»
--------------------------------------	---	---	---

Derudi den salige Afdødes Gangklæder.

1 blaa Vadmel skjole	4	»	»
	<hr/>		
	6	»	»

10*

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	6	»	»
1 Hvergarnskjole	1	»	8
1 blaa Vadmelskofte	1	4	»
1 hvid do.	1	4	»
1 gl. do.	»	1	»
1 do.	»	»	8
1 blaa do.	»	1	12
1 rød-grønstribet Hvergarnstrøje	»	5	»
1 hvid Vadmelstrøje	»	3	8
1 Par blaa Vadmelbukser	»	4	»
1 Par do.	»	1	4
1 Par Skindbukser	»	1	»
1 rød- og blaastribet Hvergarns Bryst- dug	»	1	10
1 Par blaa Uldstrømper	»	2	12
1 Par lyseblaa do.	»	1	4
1 Par Strømpebaand	»	»	8
4 Blaarlærredsskjorter	2	»	»
1 broget Kramhue*)	»	2	»
1 rødtærnet Tørklæde	»	1	2
1 Hat	»	1	»
1 Par gl. Støvler	»	»	12
1 Par Sko med Metalspænder	»	1	»
	<hr/>		
	17	2	8

Derpaa:

3 Stenfæde, 2 Tallerkener	»	1	4
1 liden Jerngryde	»	2	12
1 Peberkværn og 1 Lysebuk	»	»	10
	<hr/>		
	»	4	10

*) En Hue købt paa et Marked.

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	»	4	10
6 løse Hylder	»	2	4
3 Armstole	»	1	8
1 Trebenet Stol og 1 Skammel.....	»	»	6
14 Sibøtter.....	»	5	4
1 Jernrist og Pande	»	2	»
1 Jerngeving med Ring*)	»	2	4
1 Jernildskuffe og Klemme	»	2	4
1 lidet Spejl og 1 Messingrivejern ...	»	»	6
1 Sengefjæl	»	»	4
1 gl. hvid Linnedunderdyne	»	4	8
1 gl. Hoveddyne.....	»	2	»
1 grøn-rødstribet Overdyne	2	»	»
1 Par Blaarlærredslagner	»	5	»
1 Par gl. trykkede Lærredsomhæng ..	»	1	»
1 Kistebænk	»	3	»
1 Uldkurv	»	4	»
1 Spinderok.....	»	2	12
1 Saltkar	»	»	8
1 gl. Skilderi.....	»	»	2
1 Sengefjæl	»	»	6
1 gultribet Linnedunderdyne	2	»	»
1 blaastribet Linnedhoveddyne.....	»	1	»
1 sorttribet ulden Hovedpude	»	2	»
1 hvid ulden Hovedpude	»	1	»
1 do. med blaastribet Vaar.....	»	5	»
1 blaastribet ulden Hoveddyne.....	3	2	»
1 Par Blaarlærredslagner	»	3	»
1 Egetræsbord med Skab under.....	1	»	»
1 Par Blaarlærreds Lagner	1	4	»
		<hr/>	
		19	2 6

*) Rimeligvis den bevægelige Jernvinkel, som brugtes i den aabne Skorsten, til at hænge Gryden paa.

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	19	2	6
1 blaamalet Tinræk	»	3	»
1 Hørsigte	»	2	»
1 Voyerkurv (af Vidier)	»	»	10
1 jernbeslagen Færdselsvogn med Fal- ling	10	»	»
1 do. Arbejdsvogn med Tilbehør	8	»	»
1 gl. Trævogn	4	»	»
1 Jernplov	2	2	»
2 Harver	3	»	»
	<hr/>		
	47	4	»

Kreaturerne.

1 sortblisset Ko, 15 Aar	9	»	»
1 graa Ko, 10 Aar	12	»	»
1 rød Ko, 10 Aar	14	»	»
1 rød Kvie, 2 ¹ / ₂ Aar	16	»	»
1 sort Kvie, 2 Aar	10	»	»
1 sortblisset Kvie, 1 ¹ / ₂ Aar	6	»	»
1 graabroget Kvie, 1 ¹ / ₂ Aar	6	»	»
1 Mælkekalv	4	»	»
10 Faar	20	»	»
8 Lam	8	»	»
1 Foraarsgris	2	2	»
2 Gæs og 1 Gase	2	»	»
20 Gaaseunger	6	4	»
1 ¹ / ₂ Part i 3 Biståder	2	3	»
1 sort Hoppe, 16 Aar	10	»	»
	<hr/>		
	128	3	»

	Rdl.	M.	Sk.
Transport	128	3	»
1 graa Hoppe, 13 Aar.....	13	»	»
1 mørkebrun Hoppe, 11 Aar.....	16	»	»
1 brun Hest, 6 Aar.....	24	»	»
1 Aarring Føl.....	7	»	»
	<hr/>		
	188	3	»

Ialt 320 Rdl. 5 M. 7 Sk. = 641 Kr. 86 Øre.

Samme Gaard 100 Aar senere.

	Kr.	Ø.
Møbler af alle Slags	3000	00
Linned, Seng- og Gangklæder, Dækketøj, Lærred	3000	00
Garn, Uld, Hør, Tæpper, Gardiner m. m.	1000	00
Guld, Sølv, Pletsager, Porcellæn, Uhre og Smykker.....	650	00
Malerier, Billeder, Nips, Kunstgenstande	300	00
Bøger	550	00
Køkkentøj	100	00
Bryggers- og Mejeriredskaber	1000	00
Vogne	1300	00
Seletøj.....	200	00
	<hr/>	
	11100	00

	Kr.	Ø.
Transport	11100	00
Avlsredskaber og Værktøj	900	00
Avlsbrugsmaskiner	1000	00
4 Heste	2800	00
2 Plage og Føl	1000	00
20 Køer	5000	00
2 Tyre	600	00
14 Ungkvæg	2100	00
11 Faar og Lam	275	00
37 Svin og Grise	1500	00
90 Fjerkræ	180	00
Forskelligt	200	00
	<hr/>	
	26655	00

Ryslinge, i Januar 1908.

Op og ned.

Et Blad af en Slægts Historie.

Ved P. C. B. Bondesen.

» **S**lægt skal følge Slægters Gang!« Saaledes sang Korsfarerne, og saaledes har mange efter dem sunget. Men i Slægternes Følgerække er der Bølgegang. Op og ned. Mange af dem, der nu bevæger sig paa de bonede Gulve i de store Sale, er komne af Bønder, og mangen én, der nu hører hjemme i Hytter, tilhører Familier, der før regnedes blandt Landets fineste Slægter.

I Midten af det syttende Aarhundrede var Provst *Dines Jensen Rosenstjerne* Præst i Magleby paa Langeland. Han kom til Embedet 1637. Det var en smuk og anselig Præstegaard, han flyttede ind i, opført fire Aar tidligere af hans Formand, Hr. *Jacob Hansen*, Kerteminde. Over Indgangsdøren stod følgende Inskription: *Pax intrantibus, Salus excurrentibus**), Anno 1633, J. H. K. M.

Dines Rosenstjerne var ifølge *Wibergs Præstehistorie af gammel Adel og født ca. 1607*. Han blev Student fra Odense 1630, blev Kapellan i Snøde og

*) Fred for dem, der træder ind. Frelse for dem, der gaar ud.

Stoense og kom derfra til Magleby, hvor han blev Provst for Sønderherred. I Svenskekrigen led han megen Overlast af Fjenden. Derom har han i den gamle Kirkebog, som nu er gaaet tabt, anført følgende: »I Aaret 1658, dom. LXX, blev ingen Tjeneste forrettet; thi Svensken kom om Morgenens og overfaldt os, gjorde en stor Forstyrrelse, slog og udplyndrede mig, drog mine Klæder af og tog Kalk og Disk bort«.

I Magleby Kirke findes et Epitaphium over ham. Paa Billedet staar han til Højre for Kristi Kors. Det er et strengt Ansigt med karakterfaste Træk. Han bærer Kalot, og det blonde Haar og Skæg ligger længt ned over Præstekraven. Til Venstre ses hans tre Hustruer og hans lille Datter, alle med foldede Hænder. Under Billedet staar følgende Inskription:

Her huiler Hederlig och Vellerd Mand hr. *Dinis Jessøn Rosenstiern*, Sogneprest til Maglebye Sogn i 40 Aar och proust udi Synderherridt i . . . Aar, som døde Anno 1677, med sine trende Hustruer Hederlige Dyderige och Gudfryctige Matroner: *Margarethe Nielsdatter* lefuede med Hannem i 12 Aar och døde Anno 1650. Och *Elisabeth Sophie Jørgensdatter* lefuede med Hannem ét Half Aar och døde Anno 1653. Och *Maren Christinsdatter**), med huilcken Hand aflede en datter, lefuede tilsammen . . . Aar, døde 16 . . . Gud gifue dennem alle en glædelig opstandelse paa dommens Dag.

Hr. Dines Rosenstjernes Enke ægtede Eftermanden i Embedet, Hr. *Christen Jacobsen Achthon*, og efter dennes Død 1682 forblev hun i Præstegaarden hos Datteren *Elisabeth Sophie*, der blev gift med den følgende Sognepræst i Magleby, Hr. *Frants Hansen Krag*.

*) Af Slægten Bech.

Hr. Frants var født i Mesinge 1656 og var kun 26 Aar gammel, da han blev kaldet til Magleby. Som Svigerfaderen blev han ogsaa Provst over Sønderherred. Han har ført den gamle Kirkebog i Magleby paa flere Steder som Dagbog. Saaledes hedder det: 1712, 29. April Taksigelses Extraordinær Fest for Pestens Afladelse i København og Sjællands Stift, efter at der var død henved 40,000 Mennesker siden forleden Aar straks efter Midsommer. — 1716, 24. Trin. prædikede jeg paa Nordenbrogaard efter Herskabets, Graf *Charl. d'Ahlefeldts* Befaling.*) — En Søster til Hr. Frants Krag boede paa Brolykke. Hun hed Karen Krag og var gift med *Christen Jonsen Holmsted*, der 1679 gav Kalk og Disk til Magleby Kirke.

Provst Frants Krag havde 11 Børn. Den ældste Søn, *Dines Christian Krag*, født 1683, blev ved Faderens Død 1725 Præst i Magleby, hvorfra han forflyttedes til Tranekær, hvor han blev Konsistorialraad og døde 1749. Han var gift med *Christine Zumbildt*, der købte Hjortholm 1754 og først døde 1780. En Søn af dette Ægtepar, *Johan Christopher Krag*, født 1724, død 1789, var Major af Infanteriet og blev adlet med Navnet von Kragenskjold.

Da Dines Krag 1732 forflyttedes til Tranekær, efterfulgtes han i Magleby af sin yngste Broder, *Niels Rosenstjerne Krag*, der var født 1700, og som efter at være blevet Student i flere Aar havde faret til Søs, derpaa studeret igen og nu var bleven Kandidat. Mens han var Præst i Magleby, blev Kirken »overalt uden og inden med muur- og træeverch vel og ziirlig repareret«. Menigheden ofrede samme Aar »til Kirkens indvendige malning« 22 Rdl. 5 Mark, Resten betalte Hr. Niels med 7 Rdl. 1 Mark. Han var gift med *Jacobine Ernestine*

*) *Carl Ahlefeldt*, f. 25. April 1670, † 7. Sept. 1722. Lehns greve 1708.

Zumbildt, der var Søster til Broderens Kone. Af deres 9 Børn blev Datteren *Karen Krag*, født 1743, gift med *Frederik Nissen*, Student, Sogndegn til Magleby, født 1738, død 1800.

Et gammelt Sagn fortæller, at Degnens Kone i Magleby var død, lagt i Kiste og hensat i Kirkens Sideskib. Karlen, der tjente i Degnegaarden, havde set nogle kostbare Ringe paa den Afdødes Haand, og da han om Aftenen skulde op at ringe, blev Fristelsen ham for stor. Han tog en Lygte med sig, og i Stedet for at søge Taarnet, gik han ind i Kirken, løftede Laaget af Kisten og forsøgte at tage Ringene af Ligets Haand. Da det ikke vilde lykkes, tog han sin Kniv for ved dens Hjælp at faa Ringene af; men da han begyndte at skære i en af Ligets Fingre, syntes han, at den Døde rørte sig. Hvor blev han bange! Han styrtede ud af Kirken og løb ned i Karlekamret, hvor han gemte sig under Dynen.

Degnekonen havde kun været skindød. Ved Karlens Snit i hendes Finger kom Blodet atter i Bevægelse, og hun kom igen til Live. Efter nogle Timers Forløb vaagnede hun op af sin lange Søvn. Hun rejste sig over Ende og saa sig forbavset om. Det gik snart op for hende, hvor hun var, kun forstod hun ikke, at Laaget ikke var lagt paa Kisten, og at der stod en Lygte og brændte. Hun tog denne og skyndte sig ud af Kirken. Hun fulgte den lille Sti, der fra Kirkegaarden førte ned over Toften til Degnens Have. Det var over Sengetid, saa i Degnegaarden var der baade lukket og slukket. Hun bankede paa Sovekammervinduet, der vendte ud til Haven, og Degnen blev ikke lidt forbavset, da han hørte sin Kones Stemme udenfor. Han kom hurtigt

paa Benene og fik lukket op, og der blev stor Glæde, da det viste sig ikke at være en Drøm, men at han virkelig atter havde sin Kone hos sig.

Da Karlen troede at være opdaget, kom han angerfuld næste Dag og bad om Tilgivelse. Den fik han, og Degnen lovede desuden at tie med Historien. Han ønskede ikke at faa straffet Karlen, der dog var Skyld i, at hans Kone atter kom til Live.

Saa vidt det gamle Sagn. Den omtalte Degnekone antages at have været *Karen Krag*. Hun overlevede i saa Fald dette Tilfælde i mange Aar, da hendes Død først 1809 findes anført i Kirkebogen, hvor det under dette Aar hedder, at »den 24. Juni blev Degneenke Madame Nissen begravet, 67 Aar gammel.«

Degnen Frederik Nissen og *Karen Krag* havde to Døtre, af hvilke den ældste, *Anna Margrethe Nissen*, var født 1775. Hun ægtede en ung Karl, der hed *Frederik Hansen*, og kom til at bo i Bovballe Have, hvor deres Søn blev født den 26. Januar 1802. Nogle Dage senere blev han døbt og opkaldt efter Morfaderen, og Degnens Datter, Jomfru *Maren Krag Nissen*, bar ham til Daaben.

Frederik Hansen blev senere Post imellem Magleby og Rudkøbing og tog da tillige Budskaber med for Folk.

Han var gerne til Hest og havde mange drøje Ture, især da han blev ældre, og det blev mere smaat for ham, saa han ofte kun daarligt nok havde Klæderne til Kroppen.

Da han en Dag red til Rudkøbing, kom en Gaardmand fra Nordenbro kørende bag efter ham.

»I Dag er Frederik Post Fa'n bryde mig godt

klædt paa«, sagde han til sin Kone, der sad hos ham i Agestolen.

»Ja, hvad er det dog, han har om Livet?« Det saa ud til at være et stort, hvidt Tørklæde.

»Det skal vi snart faa at vide, Mor«, svarede Bonden, gav Hestene af Pisken og indhentede Rytteren.

»Det er Fa'n bryde mig hans bare Skind!« lo Bonden, idet han kørte forbi.

Ja, ganske rigtig. Frederik Post havde ingen Skjorte paa, kun Trøje og Bukser, der under Riddet ikke formaaede at dække den bare Krop.

Ikke saa sært, at Folk fik Medlidenhed med den stakkels Post.

I Magleby var der den Gang en personel Kapellan, Østrup*). Han skrev nedenstaaende Opraab og fik ved det indsamlet et Pengebeløb, der kunde afhjælpe de væsentligste Mangler.

Foruden Øl og Mad er Helten ingen Ting,
 det er en Indgang uden høje Sving;
 men Sætningen er sand som Sagen,
 jeg nu vil lægge frem for Dagen.
 Naar Sne og barske Nordenvind
 har Adgang til det bare Skind,
 og naar der intet er foruden,
 der kan beskytte Huden,
 min Læser, det er meget ilde!
 Dog kan du hjælpe, om Du vilde!
 Se, Frederik Post fra Magleby
 har slidt sin Kjole op, desværre,
 at det er sandt, det véd Vorherre,

*) Vilhelm Ø., Kapellan i Magleby 1804—1813, da han blev Præst i Simmerbølle, hvorfra han 1821 kom til Longelse.

og trænger højlig til en ny;
 men, ingen Købmand Tøj vil fly,
 og ingen Skræder Kjolen sy.
 Hvorfor? For udi Postens Skrin og Fikker
 ej Skillinger, ej Bankosedler stikker.
 Har Du selv Lyst at hente dine Breve,
 at købe Snus, Tobak og Apotekerkrucker
 samt Papir og Hvedebrød og Sukker?
 Nej, mange Tak, Du bedre ved at leve!
 Sæt kun Du her nu neden under,
 hvis Du har Tid og Stunder,
 hvad Du give vil og kan
 til Frederik Post paa Langeland!
 Betænk, vor Kurs¹⁾ er meget slet,
 om ellers jeg forstaar den ret!
 Betænk, han trænge kan til Buxer,
 lig hine vel bekendte Duxer²⁾
 i Sankt Koluber-Perioden³⁾,
 da Freden rejste bort fra Kloden!
 Om han nu og bebuxet blev!
 Det vel sig kunde hænde,
 om Gaven ej for knapt Du skrev,
 den lod sig vel anvende
 til Sikkerhed for Postens Ben;
 thi denne Verdens Smuds,
 som ikke blev af Vejen skøvlet,
 vil spille én ret slemme Puds,
 naar han er ikke godt bestøvlet.
 Vær nu ej knap, ej heller sen,
 men giv ham Støvler, Buxer, Kjole!

1) Kurs ∅: Vej.

2) Dux ∅: Første, Ophav; her i Betydning af alle Menneskers Ophav, vore første Forældre.

3) Koluber ∅: Slange; Koluber-Perioden ∅: Syndefaldet.

Vi ligner Stab af Sole,
hvis Straaler varmer Frederik Post
i Regn og Frost.

Et saadant Opraab har sikkert ikke været for-gæves, men har nok givet saa meget ind, at der kunde blive rigeligt baade til Støvler, Buxer og Kjole for Frederik Post. De nødvendigste Klædningsstykker havde han da for en Tid igen, og Føden fik han hos Godtfolk, hvor han kom ind, især de to Dage om Ugen, naar han red med Post. Der var den Gang ikke mange, der holdt Aviser, det var kun paa større Steder. Men man vidste at hjælpe sig foruden. Naar man følte alt for stor Trang til Nyheder, da var det blot at byde Frederik Post indenfor. Mens han og hans Hest da fik et Foder, blev Avisen læst højt for den hele Husstand, og derpaa havde man Stof til Samtale, indtil næste Gang, man kunde faa Frederik Post indenfor.

Hans Kone var forlængst død, og ensomt og fat-tigt blev det mere og mere for ham, især da Alder-dom og Svaghed tvang ham til at opgive Postturene. Fra en lille Husmandsstue i Nordenbro flyttede han ned til Hospitalet i Broholm. Det var endnu den strengeste Rejse, han havde gjort. Men han forsonede sig snart dermed og kom til at befinde sig rigtig vel i Fattighuset, hvor han nød en god Forplejning. Her døde han den 7. April 1850, 77 Aar gl.

Hans Søn, *Frederik Nissen Frederiksen*, blev Post efter Faderen, men heller ikke han spandt Silke ved det. Ingen af dem forstod at gøre sig betalt for de Budskaber, de besørgede for Folk. Ofte lod de sig nøje med en Snaps og en Bid Brød. Det var, hvad de i Øjeblikket kunde trænge til, og der var i de

Tider ikke mange Penge blandt Folk. Ogsaa Frederik Nissen Frederiksen endte som Fattiglem i Nordenbro, hvor han døde den 12. Marts 1886, 84 Aar gammel.

Hans Efterslægt lever endnu i Magleby i trange Kaar. Forhaabentlig vil den fordum saa rige og ansete Slægt igen hæve sig; thi i Slægternes Følgerække er der Bølgegang.

»Tider skal komme,
Tider skal henrulle,
Slægt skal følge Slægters Gang«.

Og kan vi da af Hjertet føje til:

»Aldrig forstummer
Tonen fra Himlen
i Sjælens glade Pilgrimssang«,

saa lyser Guds Velsignelse over en Slægt, selv om den er nede i Bølgedalen.

Vesterskerninge-Hundstrup Sangforening.

Af Peder R. Møller.

L ad mig straks sige, at jeg fra flere Sider har været opfordret til at skrive ovennævnte Sangforenings Historie. Naar jeg ikke hidtil har efterkommet Opfordringen, er Grunden den, at jeg dels tvivlede om, at Æmnet var omfangsrigt nok til at drages frem i Bogform og dels frygtede for, at Folk vilde finde det ubeskedent, naar det gjorde Krav paa almen Opmærksomhed Landet over.

Derimod turde Æmnet gøre berettiget Krav paa en Plads i nærværende Aarbog, da nævnte Sangforening har ydet *sit* Bidrag til det sidste halve Hundreaars Kulturhistorie i Svendborg Amt. For der er vel ingen, der tør nægte, at den gode Sang — ogsaa den flerstemmige — har forædlende Indflydelse paa sine Udøvere, som paa Tilhørerne, og at den, brugt i Foreningslivet, bidrager til dettes kultiverende Magt.

For et halvt Hundredaar siden havde driftige Folk i *Mads Hansens Fødesogn, Hundstrup*, anlagt i den grønne Skov et Dansegulv, som lokkede Ungdommen til sig i den lyse Sommernat. Men det har sin Fare at samle Ungdom til den Slags Lystighed uden Spor af velmenende og ansvarsfølelse Ledere

tilmed, da der til Dansen var knyttet Beværtning som det gjaldt at gøre saa indbringende som muligt. Disse natlige Skovgilder fik hurtig et daarligt Ry paa sig. Mads Hansen, som da var en alvorlig tænkende Ungersvend paa 24 Aar med Sans for et rent og kønt Menneskeliv og med Øje for, at *Ungdommen er Fremtiden*, harmedes over dette Skovhalløj og besluttede efter Samraad med nogle venligsindede Bønderkarle at oprette en Sangforening, som kunde samle Sognets Ungdom til en renere og sundere Fornøjelse. Hans gamle Ven og Lærer i Musik, den senere saa kendte Komponist *Hans Hansen* i Ulbølle traadte til, og med ham som Leder af Sangen kom Foreningen i Gang. Der begyndtes med tostemmig Sang, og Byens Skolelokale blev overladt Foreningen til Sangøvelserne. Men Glæden var kun kort. Den lille Flok Sangere blev spottet og drillet af andre raa jævnaldrende, indtil den opgav Ævret, og Mads Hansen med en trofast Tilhænger, Husmandssønnen *Hans Jørgen Nielsen*, stod ene tilbage. Saa tyede han til *Vesterskerninge*, hvor der var bedre Jordbund for hans Planer, og hvor han i den unge Smed, *Jørgen Hansen*, fandt en Mand, han kunde bruge. Ved Smedens Hjælp samlede han hurtig en Flok unge Sangere om sig, og her genfødtes Foreningen den 10. Januar 1859 under Navn af *Hundstrup-Vesterskerninge Sangforening*. Vel maatte Mads Hansen ogsaa her kæmpe sig frem, idet særlig Sognets ældre Befolkning blev bitre Modstandere af det ny, han var Banebryder for. Slige Folk forstod ikke, hvad det Syngeri skulde gøre godt for, og de følte sig forstyrrede i deres gamle Vaneliv, hvori Polskpas og Tevandsknægte var Midtpunktet, og hvor Skaalverset var den eneste Sang, der tiltalte dem. Til Gengæld sluttede de unge sig tæt om deres Fører og lod sig ikke saa let splitte.

Som Sammenholdet voksede, øgedes Modstanden, og det forsøgtes ved Øvrighedens Hjælp at forbyde Foreningen at holde Sangøvelser i Skolelokalet, men daværende Herredsfoged, Justitsraad *Stricker* i Faaborg, gav den en skriftlig Tilladelse, for hvilken Modstanderne maatte bøje sig.

En stor Begivenhed for Sangkoret var dets Deltagelse i Flensborgfesten ved Løve monumentets Afsløring den 25. Juli 1862. Man lejede en lille Sejljagt og under Musik af Hans Hansens Orkester (10 Mand) og med Foreningens ny Dannebrogflag paa Storsejlsnokken gik Farten over den blanke Vove, der forresten viste sig alt andet end blank og blid under det haarde Kryds i knagende Storm op ad Flensborg Fjord. Paa Hjemturen anløb man Sønderborg, besaa Slottet og gæstede Dybbøl med de to Aar senere saa sørgelig berømte Skanser.

Foreningen, som de første Par Aar kun bestod af Sangkoret, blev udvidet til at omfatte ikke-syngende Medlemmer, og disse fik for et lille Aarsbidrag 3 a 4 Aftenunderholdninger hver Vinter og en Skovtur om Sommeren. Snart taltes Foreningens Medlemmer i Hundreder. Sanglederen, den geniale *Hans Hansen*, havde et fortrinligt Orkester, kendt i vide Kredse, og dette medvirkede ved Aftenunderholdningerne, der desuden bød paa firstemmig Sang, af og til et Foredrag af Foreningens Velynder og trofaste Støtte, *Pastor Brandt* i Ollerup, samt nogle Timers Dans. Men var end Programmet for disse Underholdninger nok saa fortrinligt efter Landsbyforhold, blev det dog i Aarenes Løb lidt ensformigt, og Mads Hansen pønsede paa Afveksling. Saa gav han sig til at skrive smaa Komedier og lod dem opføre af Dilettanter i Foreningen.

Hans første dramatiske Arbejde hed »*Holger Danske*«, og heri optraadte selve den danske Sagnhelt af samme Navn (forbløffende udstyret i laaden Pels med Haarene udad, med Paphjelm paa Hovedet og drabeligt Sværd ved Lænd.) Stykket blev indøvet i dybeste Hemmelighed for ikke at vække Medborgeres Grin, hvis det hele mislykkedes. I et ubeboet Hus, blandt Rotter og Mus gik Indøvelsen for sig. Vinduerne var tæt tildækkede, og man dæmpede Stemmen og kvalte Latteren for ikke at forraade, hvad man foretog sig. De, der var med til disse Prøver, vil sikkert mindes dem, saa længe de lever. Da Forestillingsaftenen kom, var Salen tætpakket med Tilskuere, og Forestillingen blev modtaget med endeløs Jubel. Saavidt vides var »*Holger Danske*« den første Dilettantkomedie opført af Bønder her i Landet. Og for den Sags Skyld i Udlandet med. Næste Vinter fortsattes med et nyt Stykke af Mads Hansen og saa fremdeles i de følgende Aar.

For at undgaa giftig Snak var der ingen Kvinder medvirkende ved disse Dilettantkomedier. Forfatteren af nærværende Skildring var første Elskerinde ved Teatret, og denne Primadonnastilling holdt jeg et Par Aars Tid, indtil Stemmeskiftning og fremspirende Overskæg forraadte mig som hørende til det stærke Køn. Først flere Aar senere, da Dilettantkomedien havde vundet sig en uangribelig Plads i Folks Omdømme, tog vi Kvinder til Hjælp til stort Gavn for Udførelsen.

Den bedste af Mads Hansens Komedier hed »*Enken*«, hvis Tittelrolle udførtes med virkelig Kunst af en attenaarig Bondepike. Denne Forestilling, som overværedes af den i sin Tid velkendte Provsindirektør *Sørensen*, blev omtalt ikke blot i danske men ogsaa i udenlandske Aviser, som fremhævede denne

Foreteelse som en Maalestok for danske Bønders Kultur.

Fra Hundstrup-Vesterskerninge Sangforening — der nu blev omdøbt til »*Vesterskerninge-Hundstrup Sangforening*« for at betegne, at *Vesterskerninge* var Foreningens Hovedsæde — bredte Dilettantkomedien blandt Bønder sig udover hele Landet, om med lige •Held og til lige Gavn skal være usagt.

Mads Hansen kørte med fast Haand Foreningen i lige Linje mod det Maal, han havde sat sig: Bekæmpelse af Raahed og Udskejelser blandt Egnens Ungdom ved at byde den en sund og ren Morskab parret med forædlende og aandsudviklende Paavirkning. Og han blev stadig bistaet af Pastor Brandt, som ofte førte Ordet ved Foreningens Sammenkomster, og af flere gode Mænd.

Men som Foreningens Virksomhed blev kendelig, øgedes Modstanden af uforstaaende Medborgere hvoriblandt flere indflydelsesrige og saakaldte dannede Mænd, som i denne Sangforening vejrede den frembrydende Aandsmagt, der paa folkelig-kristelig Grund gik paa Erobringstog i vort Folk. Ja i selve Sangkoret dannede sig en Opposition imod Mads Hansens Ledelse, og det kom til et Sammenstød paa Tiaarsdagen for Foreningens Stiftelse. Han vilde ved denne Lejlighed understrege, hvad der hidtil havde været og fremtidig burde være Foreningens Maal, og han skrev en Festsang, hvori dette stærkt betonedes, ligesom han bad Pastor Brandt om at holde et oplysende Foredrag. Modstanderne holdt paa, at det skulde være en blot og bar Morskabsfest med Udelukkelse af Foredraget og med Punchbollen som det centrale. Men Mads Hansen satte sin Vilje igennem. Der blev Generalforsamling ud af det, og her genvalgtes han

til Formand om end kun med én Stemmes Overvægt. Saa traadte de misfornøjede ud og stiftede en ny Forening. *)

Det var en Ulempe for Foreningen, at den var henvist med sine Aftenunderholdninger til Salen i Vesterskerninge Kro. Selv om der vaagedes strængt over, at god Opførsel overholdtes, hændte det, at en og anden kiggede for dybt i Glasset. Blot et Par halvfulde Folk blandt et Par Hundrede Mennesker kan give det hele et stygt Præg. Selvfølgelig blev vedkommende straks udelukket af Foreningen, men det kunde ikke hindre, at andre kom ligedan afsted. Det hændte ogsaa, at man blev forulempet af tilrejsende, som havde Hatten paa Snur; man var jo tilhuse paa en offentlig Kro. Ked af dette Forhold rejste Foreningen 1875 sin egen Bygning og sagde Kroen Farvel. Kun fem Aar fik Mads Hansen Lov til at glæde sig ved den ny Foreningsbygning. Han døde, som kendt, den 1. April 1880. — Hans Død var et haardt Slag for Foreningen. Selv om han i sine sidste Leveaar mere og mere blev ude af Stand til at røgte sin Gerning som Foreningens Formand, stod han dog som den støtte Baggrund, hvortil vi andre hældede os. Vi fattede først vort fulde Tab, da han var død. I 21 Aar havde han som Formand været Foreningens udmærkede og trofaste Leder, dens ridderlige Værge. Det var med Sorg i Sind og Graad paa Kind, Sangerne ved hans Grav bragte ham deres sidste Farvel i hans egen prægtige Sang »Graven er lukket«.

Da Sangerne efter hans Død valgte mig til Formand, tog jeg mod Valget vidende med mig selv, at

*) Denne har bestaaet hidtil, og man kan endnu efter 39 Aars Forløb spore Dønningerne fra hin Kamp.

jeg, saa vidt mine Evner rakte, vilde gøre alt for at lede Foreningen i samme Spor mod det af den afdøde fastsatte Maal.

Saa kom der en Række trange Aar for Foreningen. Dens gamle Sangleder, Hans Hansen var død allerede et Par Aar før Mads Hansen, (1. Novbr. 1878) og hans Afløser, Musikdirektør *Hans Pedersen* i Svendborg (tidligere Elev af Hans Hansen) kunde ikke overkomme vedblivende at ofre tilstrækkelig Tid og Kræfter paa Sangkoret i Vesterskerninge. Dertil kom, at Foreningsbygningen, som var for dyrt opført, ikke kunde svare Regning, og vi saa os nødsagede til i Sommeren 1887 at sælge den til betydeligt Tab for Garanterne. Da Foreningen nu stod uden Forsamlingsaal, besluttede vi foreløbig at give Afkald paa vore passive Medlemmer og kun holde Sangkoret gaende. Denne indskrænkede Virksomhed varede i 3 a 4 Aar. Da byggede en Købmand i den nære Naboby, Ulbølle, en Forsamlingsaal, og her tog vi atter vor fulde Virksomhed op.

Samtidig omdannedes Sangkoret fra Mandskor til blandet Kor, og det blev en stor Vinding for Foreningen. Vi havde ypperlige kvindelige Sangstemmer til vor Raadighed, og Førstelærer *J. C. Klindt* i Vesterskerninge, som havde været Sangmedlem i over 30 Aar, overtog Dirigentpladsen. I ham fik Koret en Sangleder af betydelig Rang. Begavet med fin musikalsk Sans laa han tillige inde med en Del Musikteori. Hans ihærdige Flid og sejge Udholdenhed, der var hans Særkende, i alt hvad han foretog sig, kom os til gode i rigt Maal. Foreningen fik atter Vind i Sejlene og talte paany Hundreder af Medlemmer. Den sceniske Virksomhed blev genoptaget, og

som Regel gives der hver anden Vinter en Aftenunderholdning med Dilettantkomedie.

Tillad mig i Parentes et Par Ord om Dilettantkomedie i Almindelighed. Der er delte Meninger om dens Berettigelse, og den er ikke saa sjældent Genstand for skarp Kritik og ivrigt Forsvar. Min Mening om Tingen er den, at hvor der mangler baade literært og æstetisk Omdømme i Valg af Stykker; hvor man fordeler Rollerne uden Spor af Anelse om, hvorvidt de magtes af Modtagerne eller om disse i det hele taget har Spor af Anlæg for at spille Komedie; hvor man endelig indøver Stykket under Mangel paa alt, hvad der hedder kyndig Vejledning — ja der bliver Dilettantkomedien let et Vrægebillede af scenisk Kunst, og da gør den Skade, idet den hos Udøverne som hos Tilskuerne virker fordummende og hindrer enhver Udvikling i Retning af Kunstsans paa Skuespillets Omraade. Hvor derimod lidt Sagkyndighed staar for Styret, saa der vælges Stykker med sundt og godt Indhold og som ikke ligger over de Rollehavendes Kræfter; hvor der er Blik for, om vedkommende Dilettant i det hele taget har Talent og da, hvilken Rolle han magter; hvor der er en Instruktør, som forstaar at vejlede de Rollehavende, dæmpe Lysten til at overdrive, faa frem, hvad der ligger Vægt paa og faa sammenarbejdet alle Enkeltheder til et afstemt Hele, der har Naturlighedens og Virkelighedens Præg; hvor der endelig er en Ledelse, som vaager over god Tone ved Prøverne — ja der kan Dilettantkomedien gøre Gavn. Den er da en god, sund Fornøjelse, foruden at den bidrager til ved sin Satire at paapege Daarligdom og ved sin Moral at højne Idealet, kort sagt, den kan da have op-

dragende Betydning og vise Vej til Forstaaelse af virkelig Kunst.

— Foreningens Dilettanter har i den lange Aar-række fra først i Tredserne til Nutiden foruden Mads Hansens Komedier opført en Del af Hostrups, Erik Bøghs, Heibergs og andre Skuespildigteres Arbejder. I de senere Aar er det særlig nuværende Formands Skuespil, saasom »*Fra Stavnsbaandstiden*«, »*En Vilje*«, »*Isen brydes* —« o. fl. a., der har været fremførte. Dilettantforestillingerne har ydet Sangen og Musikken sin store Støtte til at holde Foreningen i kraftig og levedygtig Stand.

Hvad der særlig har holdt Energien vedlige, er Foreningens fortsatte Kamp mod den slette Nydelsesyge, ikke mindst Drikkeriet, som Tiden i saa høj Grad fører med sig.

I Ulbølle, hvor Salen ejedes af en Købmand, var det naturligt, at han tillige blev Foreningens Vært. At han nødigt saa Spiritusudskænkningen ved Aftenunderholdningerne udeladt, er, set fra hans Standpunkt, forstaaeligt, da han derved vilde tjene mindre ved Foreningen, som fik Salen overladt for en billig Leje. Men trods Værtens og Bestyrelsens Paapassenhed kunde det ikke undgaas, at enkelte af Medlemmerne blev berusede, saalænge Spiritus og da særlig bajersk Øl ikke var banlyst. Vi tog da en rask Beslutning og indførte Afholdsbeværtning, men efter et Par Aars Forløb blev vi opsagt til Fraflytning af Værten.

Atter stod vi uden Forsamlingsaal, og nu var gode Raad dyre. Tilbage til Kroen vilde vi ikke, og det saa ud til, at alle Sunde var lukkede.

Da slog Skytteforeningen og Sangforeningen sig sammen i en energisk Agitation, og det lykkedes at

oparbejde en Stemning i Vesterskerninge Sogn for at rejse et Forsamlingshus. Ved Aktier a 10 Kr. og ved Hjælp af et mindre Laan tilvejebragtes Byggekapitalen, og i Efteraaret 1903 stod det ny Hus færdigt. I Aar (1908) er det blevet betydelig udvidet og afgiver nu et smukt, rummeligt og velindrettet Hjem for Foreningerne i Sognet og for andre Sammenkomster. Endelig naaede vi saa vidt, at vi i Sangforeningen kunde forvise Spiritus og bajersk Øl ved vore Aftenunderholdninger.

— Det var et føleligt Tab for Foreningen, da Førstelærer *Klindt* tog sin Afsked og flyttede fra Egnen Men naar én Dør slaas i, springer undertiden en anden op, og i den samtidig tiltrædende unge Andenlærer, *Sigvald Hansen*, fandt vi atter en god Dirigent.

— — —

Da Sangkoret var udelukkende Mandskor, var det Medlem af den fynske Centralsangforening og deltog i dennes Sangfester omkring i fynske Købstæder. Den første af disse Fester afholdtes i Odense 1866. I Sommeren 1869 i Faaborg deltog vi med en Dobbeltkvarteret i en Sangkonkurrence for Dobbeltkvarterter fra alle Landets Sangforeninger. Ved denne Lejlighed skrev Mads Hansen for vor Kvarteret de to kendte Sange i fynsk Mundart »*Folkesnak*« og »*Opvaavni*«, og Hans Hansen komponerede Melodier til dem og udsatte dem firstemmigt. De gjorde stor Lykke og maatte gentages, hvorefter den store Tilhørerskare med Tilslutning fra Dommerudvalget ved bragende Klapsalver og høje Raab forlangte Komponisten frem. Men det blev ikke til noget; den gamle Husmand fra Ulbølle havde i Tide vejret, at han stod Fare for at blive fremkaldt, og en saadan Stillen i Gabestokken

var han ikke modig ved. Da han ikke selv dirigerede Kvartetten — det gjorde Hans Pedersen — kunde han ubemærket liste bort under Sangen. Han tyede ned i Hotellets Rejsestald, fandt sig et Hestedækken og tog sig en Middagslur, mens et Publikum med nogle af Landets fremragende Kunstnere i Spidsen henrevet af hans Tonedigtning hyldede ham og søgte at faa ham at se. Ingen skal sige ham paa, at han var plaget med Forfængelighed. Derimod var hans Sangere stolte af ham. Naa, vi fik ingen Præmie den Dag; kunstnerisk maalt laa vi selvfølgelig under for de af musikalsk uddannede Sangere sammensatte Kvartetter fra København og andre Byer; men vi fik, som Landsbysangere, al den Anerkendelse, vi fortjente og var mere end tilstrækkelig Genstand for Opmærksomhed.

Nogle Aar efter at Foreningens Sangkor var omdannet til blandet Kor, indmeldte vi os i »*Central-sangforeningen for blandet Kor i Fyns Stift*«. Her, blandt lutter Landsbysangforeninger, hvor Devisen er »Ej blot til Lyst«, hvor Maalet er at deltage i et folkeoplysende Arbejde ved at vække Interessen og udbrede Sansen for god Sang, her føler vi os hjemme. Vor første Medvirken i denne Centralforening var ved Indvielsen af Fyns Forsamlingshus i *Odense* 1900, og vi har siden da medvirket ved Sangfester trindt om i Fyn og ved de store Sangfester i *Kolding*, *Aarhus* og *Horsens*, hvor den fynske Central har haft Tilslutning af de øst- og vestjydske Centralsangforeninger. Det løfter enhver Sanger at synge med i et Kor paa 6—7 Hundrede Stemmer, og hvor vi drager frem i en saadan Sangerskare, strømmer Befolkningen os i Møde med Forventning og Gæstfrihed. Dette Fællesarbejde med de øvrige Sangkor i Centralforeningen værger

vort lille Kor mod at falde for den Fristelse at være sig selv nok.

Naar jeg saa stærkt skal begrænse en Skildring af Vesterskerninge-Hundstrup Sangforenings Liv og Levnet, maa der gives Afkald paa mangt og meget, som burde fremdrages. Her skal blot kortelig omtales Samlivet mellem Sangerne. Det er og har til de fleste Tider været eksemplarisk. Hvor vi mødes uden for Foreningen, føler vi os som hørende til én Familje, og Kammeratskabsfølelsen er altid levende. Vore ugentlige Sangaftener er prægede af godt Humør og Ungdomsfriskhed, ingen har Raad til at surmule. Aldrende Mænd og Kvinder er fuldgode Kammerater med de yngste Sangfæller, de ældste Sangere bliver unge paany, og de yngre indordner sig glad og villigt under de ældres Ledelse. Ved vore Komodieprøver arbejdes der energisk ofte 4—5 Timer i Træk. Der spises af medbragte Madkurve, og naar Prøven er endt, er der Kaffedrikning og — Sang. Uden Sang gaar Arbejdet trægt. Saa er det god gammel Skik, at en saadan Aften slutter med »Der staar et Slot i Vesterled.«

At dette gode Samliv paavirker Sangerne, ikke mindst de yngre, i god Retning, har vi Erfaring for, og det er uomtvisteligt, at Foreningen ved at paavirke Hundreder og atter Hundreder af unge Mænd og Kvinder, Sæt efter Sæt i den lange Aarrække, har gjort et Arbejde af kulturel Betydning.

Enhver, som har med et Sangkor at gøre, ved, at den idelige Til- og Afgang af Sangere volder Besvær. I et saadant Sangkor er Størsteparten af Sangerne unge Mennesker, som ofte fraflytter Egnen efter nogle faa Halvaars Forløb. Det har været en Lykke for Vesterskerninge-Hundstrup Sangforening, at Sang-

koret har sine faste Rammer af ældre bosiddende Sangere.

Blandt disse skal nævnes Gaardejer og Slagter *Morten Pedersen*, som har været Sanger i over 40 Aar og Foreningens Kasserer i 32; Skrædermester *P. M. Kristensen*, Sanger i 27 Aar; hans Mestersvend, *Jørgen Olsen*, i over 20 Aar; min Hustru, *Marie Møller*, i 18 Aar, foruden flere andre, som har været Sangmedlemmer i en halv Snes Aar. Ældst i Tjenesten er vel nok jeg, som har sunget i Koret i 45 Aar og været Foreningens Formand i 28 Aar.

Foreningen har stedse været til Tjeneste, naar det gjaldt at støtte en god Sag. I de forløbne Aar har den ved Koncerter af forskellig Art og ved Dilettantforestillinger tilvejebragt betydelige Summer i slige Øjemed. Saaledes i sin Tid til russisk Polens Forsøg paa Frigørelse ved Opstanden 1863 (ved hvilken Lejlighed den forresten fik sin Begejstring for »Oprørerne« dæmpet af statsklogere Medborgere); til hungerlidende Russere, til Kretenserne, til Vesterhavsfiskeres Efterladte, til Ollerup Børnehjems Nybyggelse efter overgaaet Ildsvaade, til Menighedsplejen, til blinde, syge og fattige, til Anskaffelse af Orgel i Vesterskerninge Kirke og mange andre Øjemed. Dette Udenomsarbejde for at støtte, hvad vi ansaa for Støtte værd, har højnet Foreningens Samfunds- og Fællestøelse, adlet dens Arbejde.

Om nogle Maaneder kan Vesterskerninge Hundstrup Sangforening fejre sit Halvtredsaaars-Jubilæum. Den er uden Tvivl nu Landets ældste Landsbysangforening og kun faa Købstadforeninger gør den Rangen i Alder stridig. Dens Virksomhed har givet Stødet til mange andre Landsbysangforeningers Oprettelse, og har en Del af disse end maattet stryge Flaget

efter kortere Tids Virksomhed, saa er der opstaaet ny i deres Sted, saa den gode flerstemmige danske Sang er Landet over i stærk og glædelig Fremvækst.

Ofte har der fra andre Arbejdere i Folkeoplysningens og Folkeopdragelsens Tjeneste været anket over, at Sangforeningens Arbejde gav for lidt aandeligt Udbytte, bar ikke nok kendelig Frugt paa Aands- og Hjertelivets Omraade. Disse Anker vil jeg svare paa med Mads Hansens Ord: *Vi brakker, døder Ukrudt; det maa til, hvor god Sæd skal kunne trives.* Han satte ikke sin Sangforening et uopnaeligt Maal. Er det Maal, Foreningen i første Linie altid har haft for Øje: at byde Ungdommen en god, sund og ren Fornøjelse og derved modarbejde, hvad der vil nedbryde den, end beskedent, saa er vi dog glade ved, at vor Forening er med i Arbejdet for dansk Kultur, med til at modarbejde Forraadnelse i vort Folk, saa det kan holde sig friskt og levedygtigt. Lad være, at vi hører til de jævne Arbejdere, som kun gaar større Bygmestre til Haande, saa bygger vi dog med paa det fælles store Folkehjem.

Det er forstaaeligt, at vi, som virker i den gamle Forening, omfatter den med varm Hengivenhed, og at vi ønsker den Levedygtighed og Lykke i næste Halvhundredeaar.

Medlemsliste
for
»Svendborg Amts historiske Samfund«.
1908.

- Ahlefeldt-Laurvig-Bille, Greve, Godsejer, »Egeskov« pr. Kværndrup.
- Ahlefeldt-Laurvig, H., Greve, »Hjortholm« pr. Humble.
- Alstrøm, Boghandler, Faaborg.
- Andersen, Herredsfuldmægtig, Ærøskøbing.
- Andersen, Rebslager, Bagenkop pr. Humble.
- Andersen, Anders, Uddeler, Ryslinge pr. Ryslinge.
- Andersen, Anders H., Forpagter, Ulbølle pr. V. Skerninge.
- Andersen, Anders Kr., Ungkarl, Boltinggaard Skov pr. Rudme.
- Andersen, Anders Madsen, Gaardejer, Ryslinge pr. Ryslinge.
- Andersen, Aug. A. J., cand. theol., Nyborg.
- Andersen, Carl Joh., Overskovfoged, Bovballe Skov pr. Humble.
- Andersen, Ditlev, Gaardejer, Ollerup Bromark pr. Sørup.
- Andersen, F. H., Redaktør, Ærøskøbing.
- Andersen, H. Chr., Bagermester, Rudme pr. Rudme.
- Andersen, Lars, Gaardejer, Fjellerup pr. Ryslinge.
- Andersen, P., Gaardejer, Thurø pr. Svendborg.
- Andersen, Søren, Gaardejer, Skellerup pr. Ullerslev.

- Andresen, P., Højskolelærer, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Bak, P., Højskolelærer, Ollerup pr. Svendborg.
 Baltersen, Kr., Skolelærer, Ollerup pr. V. Skerninge.
 Bang, Sognepræst, Skellerup pr. Ullerslev.
 Banken, Faaborg.
 Basballe, H., Procurist, Nyborg.
 Bay, Hans, Snedker, Søndebro pr. Humble.
 Bendixen, Valdemar, Gaardejer, Humble pr. Humble.
 Bendixen, William, Gaardejer, Humble pr. Humble.
 Bentzon, Sv., Herredsfuldm., Svendborg.
 Berg, Thyra, Frøken, »Borgen«, Ollerup Højskole pr. Svendborg.
 Berntsen, Jens Chr., Gaardejer, Tarup ved Odense.
 Bigaard, Knud, Gaardejer, Haastrup pr. Haastrup.
 Bild, Mads, Gaardejer, Ulbølle pr. V. Skerninge.
 Bjerre, fhv. Herredsfuldmægtig, Nyborg.
 Rlegvad, Otto, Forpagter, »Nordenbrogaard« pr. Humble.
 Blixen-Finecke, A. A., Baron, Godsejer, »Hesselagergaard«
 pr. Hesselager.
 Bomholt, R. M., Mejeribestyrer, Søndebro pr. Humble.
 Bonde, Johannes, Gaardejer, Herringe pr. Rudme.
 Bondesen, P. C. B., Skolelærer, Magleby pr. Humble.
 Borch, Marie, Frue, Aaboulevard 38, 3, København.
 Brandt, J., Oberstløjtnant, Hellerup.
 Brandt, Rasmus N., Gaardejer, Ulbølle pr. V. Skerninge.
 Brandt, Vilhelm, Boghandler, Svendborg.
 Brasen, G., Sognepræst, Hou-Skiften pr. Lohals.
 Briksø, Sejer, Sagfører, Svendborg.
 Broegaard, Hans Jakob, Landmand, Søndebro pr. Humble.
 Brorson, Bankdirektør, Faaborg.
 Brøndum-Nielsen, Johs., Stud. mag., Walkendorffs Coll., St.
 Pedersstræde 14, København.
 Brøndum-Nielsen, N. C., Skolelærer, Brudager pr. Sortebro.
 Buch, Borgmester, Nyborg.

- Bæk, H., Skoleforstander, Kostskolen, Hesselager.
 Bøgh, O., Godsinspektør, Tranekær pr. Tranekær.
 Bønnelund, Hans, Husejer, Horne pr. Faaborg.
 Bøttern, V., Consul, Nyborg.
 Carstensen, Postmester, Tranekær pr. Tranekær.
 Christensen, Anders, Boelsmand, Egense ved Sørup.
 Christensen, Hans Jørgen, Sognefoged, Ollerup pr. Vester
 Skerninge.
 Christensen, H. P., Skomager, Søndenbro pr. Humble.
 Christensen, Niels, Husmand do.
 Christensen, Søren, Landmand, Frørup pr. Frørup.
 Christiansen, Jørgen N., Boelsmand, Nordenbro Hede pr.
 Humble.
 Clausen, J. Chr., Pastor, Korinth St.
 Clausen, Th., pens. Lærer, Ærøskøbing.
 Clausen, V., Forstkandidat, Korinth St.
 Clausen, Viggo, Sognepræst, Ollerup pr. V. Skerninge.
 Clemmensen, A. C., Malermester, Nordenbro pr. Humble.
 Colding, Aug., Arkitekt, Nyborg.
 Cordes, Chr., Branddirektør, Aalborg.
 Creutz, C. Th., Boghandler, Æsøskøbing.
 Creutz, M., Fuldmægtig, Hagerups Forlag, Gothersgade,
 København.
 Dahlerup, Overretasagfører, Nyborg.
 Degn, Hans, Gaardejer, Søndenbro pr. Humble.
 Dige, Førstelærer, Aunslev pr. Nyborg.
 Dinesen, Johannes V., Gaardejer, Kirkeby pr. Kirkeby.
 Dissing, Thøger, Højskolelærer, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Dittmann, Garvmester, Spanget pr. Korinth.
 Duellund, Lars J., Sogneraadformand, Lakkendrup pr.
 Sortebro.
 Dupont, A. M., Toldbetjent, Thure pr. Svendborg.
 Dyrholm, Martin, Købmand, Kværndrup pr. Kværndrup.
 Døssing, Kr., Skolelærer, S. Longelse pr. Rudkøbing.

- Egebjerg, H. R., Redaktør, Svendborg.
 Egebjerg, Niels, Redaktør, Nyborg.
 Eggert, A., Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.
 Eggert, Niels, Højskolelærer, Frederiksborg Højskole pr. Hillerød.
 Ellemann, Johan, Gaardejer, Vejstrup pr. Vejstrup St.
 Elmelund, Hans, Gaardejer, Bjerne pr. Faaborg.
 Elnegaard, J., Møller, Nordenbro pr. Humble.
 Elnegaard, Niels, Landmand, Søndenbro pr. Humble.
 Elnegaard, Otto, Gaardejer, do.
 Engholm, N. P., Karethmager, Herringe pr. Rudme.
 Eriksen, Erik, Gaardejer, Lombjerg pr. Ringe.
 Eriksen, Erik, Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.
 Eriksen, Hansen, Gaardejer, Nordenbro Vester pr. Humble.
 Eriksen, Knud, Gaardejer, »Kørbitzdal« pr. Ringe.
 Fabricius, Oscar, Forpagter, Bammeskov pr. Tranekær.
 Falch, Chr., Skovfoged, Rødkilde Skov, Hundstrup pr. Stenstrup.
 Fausing, J., Skolelærer, Kværndrup pr. Kværndrup.
 Faurby, Stengaard, L., Gymnastiklærer, Vejstrup pr. Vejstrup St.
 Fenger, Forstander, Landbrugsskolen, Korinth.
 Flintegaard, O., Gaardejer, Søndenbro pr. Humble.
 Fogedgaard, Alfred, Landmand, Nordenbro pr. Humble.
 Foged, L. J., Gaardejer, Kirkeby pr. Kirkeby.
 Forchhammer, Dr. phil., Forstander, Nyborg.
 Frandsen, J. P., Friskolelærer, Rudme pr. Rudme St.
 Frandsen, V., Sognepræst, Frørup pr. Frørup.
 Frederiksen, Hans, Gaardejer, Vester Aaby pr. Vester Skerlinge.
 Frier, H., Translatør, Nyborg.
 Frølev, M., Proprietær, »Juliegaard« pr. Skaarup.
 Fuglesang, Købmand, Rudme St.
 Granhøj, Anders Hansen, Husmand, Vejstrup pr. Vejstrup.

- Granhøj, Chr., Gaardejer, Trunderup pr. Kværndrup.
 Greve, Hans, Gaardejer, Horne pr. Faaborg.
 Guldager, H. C., Købmand, Faaborg.
 Guldmann, Strandkontrollør, Bagenkop pr. Humble.
 Gundel, Bankdirektør, Nyborg.
 Haahr, Skolebestyrer, Svendborg.
 Hammer, Sognepræst, Hillerslev pr. Højrup.
 Hansen, Skolelærer, Skarø pr. Svendborg.
 Hansen, A., Skolelærer, Thurø pr. Svendborg.
 Hansen, A., Skrædermester, Magleby pr. Humble.
 Hansen, Albert, Skolelærer, Skovby pr. Ærøskøbing.
 Hansen, Anders, Tømmermester, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Hansen, Anders, Vejmand, Søndebro pr. Humble.
 Hansen, Anders Madsen, Gaardejer, Nordenbro Hede pr.
 Humble.
 Hansen, Andreas, Sognepræst, Bøstrup pr. Tranekær.
 Hansen, Anna Øyaas, Gaardejerske, Sødinge pr. Ringe.
 Hansen, Chr., Maskinarbejder, Vester Aaby pr. V. Skerninge.
 Hansen, Fred. A., Sogneraadsformand, Vester Skerninge.
 Hansen, Frederik, Gaardejer, Hønsbjerg pr. Lohals.
 Hansen, Frederik, Gaardejer, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Hansen, Georg, Gaardejer, Skebjerggaard pr. Rudkøbing.
 Hansen, H. A., Skibsmægler, Thurø pr. Svendborg.
 Hansen, Hans, Gaardejer, Skovsbo pr. Sørup.
 Hansen, Hans, Husmand, Frørup pr. Frørup.
 Hansen, Hans Henrik, Ungkarl, Voldstrup pr. Ringe.
 Hansen, Hans Jørgen, Gaardejer, Østerhæsinge pr. Højrup.
 Hansen, Hans Kr., Gaardejer, Gudme pr. Gudme.
 Hansen, Hans Kr., Husejer, Ulbølle pr. V. Skerninge.
 Hansen, Hans L., Ungkarl, Østerhæsinge pr. Højrup.
 Hansen, Hans Markus, Gaardejer, Søndebro pr. Humble.
 Hansen, Hans P., Gaardejer, Gislev pr. Kværndrup.
 Hansen, Hans Povl, Gaardejer, Sødinge pr. Ringe.
 Hansen, H. P., Billedhugger, Ringe.

- Hansen, Jakob, Gaardforpagter, Horne ved Faaborg
Hansen, Johannes, Gaardejer, Boltinge ved Ringe.
Hansen, Johannes, Gaardfæster, Bjerne pr. Faaborg.
Hansen, John, Provst, Gislev pr. Kværndrup.
Hansen, J. D., Bødker, Søndebro pr. Humble.
Hansen, Kr., Skolærer, Taarup pr. Frørup.
Hansen, Lars, Landpost, Ellested pr. Ellested.
Hansen, Lars, Kasserer, Christiansminde, Svendborg.
Hansen, Lars Frederik, Gaardejer, Hundstrup pr. Stenstrup.
Hansen, Laurids, Købmand, Magleby pr. Humble
Hansen, Laurits, Gaardejer, Nr. Broby pr. Nr. Broby.
Hansen, L. Petersen, Landmand, Rise Mark pr. Ærøskøbing.
Hansen, Mads, Gaardejer, »Jordager« Haven, Søby pr. Ærøskøbing.
Hansen, Mads Kl., Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.
Hansen, Maren Kathrine, Gaardejerske, Bobjerg pr. Stenstrup.
Hansen, Martinius, Viceinspektør, Svendborg.
Hansen, Niels J., Skolelærer, Gudbjerg pr. Gudme.
Hansen, Niels Kr., Gaardejer, Staaby pr. Brobyværk.
Hansen, Peter, Gaardejer, Ollerup Skovmark pr. V. Skerninge.
Hansen, Peter, Bødker, Boltinggaard Skov pr. Rudme.
Hansen, Peter Jørgen, Gartner, Østerhæsinge pr. Højrup.
Hansen, Povl, Højskoleforstander, Vallekilde pr. Hørve.
Hansen, Prøben, Sognepræst, Longelse pr. Rudkøbing.
Hansen, Rasmus, Boelsmand, Sødinge pr. Ringe.
Hansen, Rasmus, Sognefoged, Bobjerg pr. Stenstrup.
Hansen, Rasmus, Tømrer, Gudbjerg pr. Gudme.
Hansen, Rasmus, Gaardejer, Frørup pr. Frørup.
Hansen, R. S., Skibsmægler, Thurø pr. Svendborg.
Hansen, S. P., Købmand, Rudkøbing.
Hansen, Theodor, Sogneraadsformand, Sønderskovgaard pr. Rudkøbing.
Harding, M. C., Inspektør, Polyteknisk Lærestalt, København.

- Have, C. Hansen, Skolelærer, Østerhæsinge pr. Højrup.
 Helsing, pens. Lærer, Haagerup pr. Korinth.
 Henriksen, Gotfred, Gaardejer, Søndebro pr. Humble.
 Henriksen, N., Skolelærer, Nørremark pr. Marstal.
 Henriksen, P., Landmand, Søndebro pr. Humble.
 Hinrichsen, H., Herredsfuldægting, Rudkøbing.
 Hoffmann, Fr. J., Skibsbygger, Ulbølle Langemark pr. V.
 Skerninge.
 Holberg, E. Sch., Godsejer, »Langeskov« pr. Stenstrup.
 Holch, C. E., Lensbaron, »Holckenhavn« pr. Nyborg.
 Holm, Hans, Gaardejer, Gultvedholm pr. Kværndrup.
 Hulgaard, Hans, Gaardejer, Sørup ved Svendborg.
 Huusfeldt, R. P., Smødemester, Thurø pr. Svendborg.
 Høgstrøm, Skolelærer, Vennenæs, Bjergby, Taasinge.
 Høgstrøm, P., cand. theol., Nyborg.
 Højlund, Alexander, Friskolelærer, »Hjemly« pr. Højrup.
 Høyrup, S., Læge, Nyborg.
 Illum, J. P. A., Overlærer, Faaborg.
 Israelsen, Jens F., Redaktør, Nyborg.
 Iversen, Frits, Gæstgiver, Tranekær pr. Tranekær.
 Jacobsen, D., Skolelærer, Søllinge pr. Pederstrup.
 Jacobsen, F. F. M., fhv. Lærer, »Villa Vesterlide«, Ringe.
 Jakobsen, Johanne, Frøken, »Hjortholm« pr. Humble.
 Jakobsen, J., Kasserer, Langelands Sparekasse, Rudkøbing.
 Jakobsen, N. M., Købmand, Søndebro pr. Humble.
 Jansen, Overinspektør, Brahetrolleborg pr. Korinth.
 Jensen, Aksel, Mejeriejer, Skrøbeløv pr. Rudkøbing.
 Jensen, Barenkob, Købmand, Rudkøbing.
 Jensen, Carl M., Husmand, Skiften pr. Lohals.
 Jensen, Emilie, Lærerinde, Gudme pr. Gudme.
 Jenssen, F., Overskovfoged, Skiften pr. Lohals.
 Jensen, Hans, Brygger, Sødinge pr. Ringe.
 Jensen, Hans, Gaardbestyrer, Trunderup pr. Kværndrup.

- Jensen, Hans Henrik, Skomager, Nordenbro Hede pr. Humble.
- Jensen, Hans J., Gaardejer, Bleget pr. Kværndrup.
- Jensen, Hans Peter, Ungkarl, Langaa pr. Rygaard.
- Jensen, J. Chr., Gæstgiver, Ringe pr. Ringe.
- Jensen, Jens Laurits, Gaardejer, Haagerup pr. Svendborg.
- Jensen, Jørgen, Gaardejer, »Nagelgaard« pr. Lohals.
- Jensen, Karl, Gaardejer, Fjellerup pr. Ryslinge.
- Jensen, Lars, Gaardejer, Lunde pr. Stenstrup.
- Jensen, L., Møllebygger, Lohals pr. Lohals.
- Jensen, M., Skolærer, Vejstrup pr. Vejstrup.
- Jensen, Niels, Gaardejer, Sødinge pr. Ringe.
- Jensen, Niels D., Gaardejer, Skrøbeløv pr. Rudkøbing.
- Jensen, Peder, Dyrslæge, Kværndrup pr. Kværndrup.
- Jensen, Peder, Gaardejer, »Grønnemosegaard« pr. Oure St.
- Jensen, Rasmus, Gaardejer, Trunderup pr. Kværndrup.
- Jensen, Rasmus Jørgen, Gaardejer, Sandager Næs pr. Assens.
- Jensen, Søren, Højskolelærer, Vejstrup pr. Vejstrup.
- Jensen, Søren, Gaardejer, »Bomlosegaard«, Hundstrup pr. Stenstrup.
- Jespersen, P., Sognefoged, Gudbjerg pr. Gudme.
- Jessen, Anders, Husejer, Mynderup pr. V. Skerninge.
- Jessen, Th., Proprietær, »Ullemose« pr. V. Skerninge.
- Johansen, Hans, Sognefoged, Ulbølle Strandhuse pr. Vester Skerninge.
- Johansen, N. Kr., Landthingsmand, Ollerup pr. Sørup.
- Johansen, M., Husmand, Sødinge pr. Ringe.
- Johansen, Poul, Gaardejer, Sørup pr. Svendborg.
- Jørgensen, Dyrslæge, Sortebro.
- Jørgensen, Ingeniør, Tranekær.
- Jørgensen, C. M., Lærer, Nordenbro pr. Humble.
- Jørgensen, Emil, Købmand, Svendborg.
- Jørgensen, Ferdinand, Købmand, Svendborg.
- Jørgensen, H. B., Fodermester, »Raastrup« pr. Ørbæk.

- Jørgensen, J., Bogholder, Nyborg.
 Jørgensen, Jørgen, Gaardejer, Bolteskov pr. Ringe.
 Jørgensen, Jørgen N., Husmand, Nordenbro Vester pr. Humble.
 Jørgensen, Kr., Forpagter, »Biskopstorp« pr. Ullerslev.
 Jørgensen, Maja, Frue, Svendborg.
 Jørgensen, Margrethe, Frue, Gl. Kongevej 97^a, København.
 Jørgensen, Morten, Mejeribestyrelse, Rudme pr. Rudme.
 Jørgensen, Rasmus, Gaardejer, Gulstav pr. Humble.
 Jørgensen, Rasmus, Sognefoged, Tarup ved Odense.
 Jørgensen, Rasmus, Tømrer, Høje Mark pr. Stenstrup.
 Kielberg, Chr. G., Boghandler, Svendborg.
 Kirk, Poul H., Sogneraadsformand, Øster Skerninge pr. V. Skerninge.
 Klausen, Peder, Gaardejer, Gultved pr. Kværndrup St.
 Klein, Nikoline, Frøken, Rathsachsvej 4, København V.
 Klim, C., Kaptajn, Nyborg.
 Knold, Johannes, Gaardejer, Bjerne pr. Faaborg.
 Knudsen, Kresten, Gaardejer, Leby pr. Ærøskøbing.
 Knudsen, Niels, Gaardejer, Trunderup pr. Kværndrup.
 Knudsen, Peder, Gaardbestyrer, Skovsbo pr. Sørup.
 Knudsen, Peder, Gaardejer, Sødinge pr. Ringe.
 Korsgaard, Ingeniør, Nyborg.
 Kragegaard, Jørgen, Gaardejer, Vester Aaby pr. V. Skerninge.
 Kriebel, H., Rebslager, Nyborg.
 Kristensen-Randers, J. P., Højskoleforstander, Ollerup pr. Svendborg.
 Kristensen, Jørgen, Gaardejer, Heden pr. Ringe.
 Kristensen, Kristen, Gaardejer, Langholm pr. Ringe.
 Kristensen, Kristian, Gaardejer, Ulbølle Strandhuse pr. Verster Skerninge.
 Kristensen, Lars, Gaardejer, Ringe.
 Kristensen, Nina, Lærerinde, Thurø pr. Svendborg.
 Kristensen, P., Gartner, »Ny Guldhøj« pr. Ringe.

- Kristensen, P. M., Skræddermester, Vester Skerninge.
 Kristiansen, Anton, Gaardmand, Tjørnstved pr. Tranekær.
 Kristiansen, Holger, Redaktør, Rudkøbing.
 Kristoffersen, Rasmus, Gaardejer, Kullerup pr. Ellested.
 Krog, Johanne, Husholderske, Sødinge pr. Ringe.
 Kragh, Hans Peter, Gaardejer, Fleminge pr. Korinth.
 Kromann, Hans, Gaardejer, Frørup pr. Frørup.
 Kromayer, Sognepræst, Drejø pr. Svendborg.
 Kruhøffer, C., Forpagter, »Søgaard« pr. Humble.
 Kühle, cand. jur., »Flintholm« pr. Stenstrup.
 Køhler, Købmand, Gudbjerg pr. Gudme.
 Laage-Petersen, Else, stud. mag., Nyborg.
 Ladefoged, Marie Jensen, Gaardejerske, Staagerup pr. Svendborg.
 Lange, Frederik, Gaardejer, Vester Aaby pr. V. Skerninge.
 Lange, N. P., Sognefoged, Langæble pr. Frørup.
 Langholm, Jens, Gaardejer, Frørup pr. Frørup.
 Langkilde, August, Boghandler, Nyborg.
 Larsen, Skolelærer, Avernakø pr. Faaborg.
 Larsen, And., Gaardejer, Langæble pr. Frørup.
 Larsen, Charles E., Direktør, Nyborg.
 Larsen, Hanne, Lærerinde, Skiften pr. Lohals.
 Larsen, Hans, Husmand, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Larsen, Henrik, Klodsemager, Nordenbro pr. Humble.
 Larsen, J., Murermester, Thurø pr. Svendborg.
 Larsen, Jakob, Proprietær, »Vejlegaard« pr. Allested.
 Larsen, Johan, Cyclehandler, Gudme pr. Gudme St.
 Larsen, Knud, fhv. Friskolelærer, Vormark pr. Hesselager.
 Larsen, Kr. J., Husmand, Søndebro pr. Humble.
 Larsen, Lars, Gaardejer, »Nøjsomhed« pr. Skaarup.
 Larsen, Lars P., Savmøller, Langaa pr. Rygaard.
 Larsen, Lavrids, Gaardejer, Voldstrup pr. Ringe.
 Larsen, Mads, Gaardejer, Korsebølle pr. Rudkøbing.
 Larsen, Niels, Gaardejer, Findinge pr. Espe.

- Larsen, Niels, Gaardejer, Ulbøllelangemark pr. V. Skerninge.
 Larsen, Niels, Købmand, Ørbæk.
 Larsen, Niels H., Gaardejer, Nordenbro Vester pr. Humble.
 Larsen, P., Forpagter, Magleby Præstegaard pr. Humble.
 Larsen, Rasmus, Gaardejer, Gudme pr. Gudme.
 Larsen, Rasmus, Gaardejer, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Larsen, Rasmus, Gaardejer, Voldstrup pr. Rudme.
 Laursen, L., Teglværksejer, Juelsbjerg Teglværk pr. Stenstrup.
 Laursen, L. J., Valgmenighedspræst, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Laursen, Rasmus, Højskolelærer, Ollerup pr. Svendborg.
 Lebak, J. P., Husejer, »Bøjlsvang« pr. V. Skerninge.
 Lersey, Sparekassebestyrer, »Landbosparekassen«, Odense.
 Leth, Th. Hansen, fhv. Friskolelærer, Ollerup pr. V. Skerninge.
 Leth-Rasmussen, R. C., Lærer, Kantor, Faaborg.
 Lindegaard, Peder, Sognefoged, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Lindhardt, H., Skolelærer, Frørup pr. Frørup.
 Lund, Hans, Friskolelærer, Ø. Aaby pr. Skaarup.
 Lund, Hans, Gaardejer, Horne pr. Faaborg.
 Lund, Jens, Højskoleforstander, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Lund, Marius, Forpagter, »Aasevang«, Bjerne pr. Faaborg.
 Lund, Rudolf, Sparekassebestyrer, Rudkøbing.
 Lundsgaard, Mejeribestyrer, Nordenbro pr. Humble.
 Lundtofte, Møller, Hou Mølle pr. Lohals.
 Lykke-Rasmussen, S., Skolelærer, Frørup pr. Frørup.
 Lysholm, Købmand, Lohals.
 Lütken, V., Sognepræst, Simmerbølle pr. Rudkøbing.
 Mackeprang, Johs., Løjtnant, Godsejer, »Flintholm« pr. Stenstrup.
 Mackeprang, U., Jægermester, Forpagter, »Bjørnemosogaard« pr. Faaborg.
 Madsen, Chr., Gaardejer, S. Longelse pr. Rudkøbing.
 Madsen, Hans, Gaardejer, Nr. Broby pr. Nr. Broby.

- Madsen, Hans Heined, Boelsmand, Magleby pr. Humble.
 Madsen, J., Skolelærer, Hundstrup pr. Stenstrup.
 Madsen, Joh., Købmand, Nordenbro pr. Humble.
 Madsen, Laurits, Gaardejer, Rudme pr. Rudme.
 Madsen, Mads Peter, Gaardejer, Vejle pr. Allested.
 Madsen, Morten, Gaardejer, Ollerup pr. V. Skerninge.
 Madsen, Niels, Gaardejer, Bøjden pr. Faaborg.
 Madsen, Niels, Skatteraadsformand, »Spilborg« pr. Vejstrup.
 Madsen, Niels, Gaardejer, Heden pr. Ringe.
 Madsen, P., Uddeler, S. Longelse pr. Rudkøbing.
 Madsen, Stine, Frøken, Ollerup pr. V. Skerninge.
 Malmose, Jørgen, Gaardejer, Bjerne pr. Faaborg.
 Markussen, J., Gaardejer, »Stenbækgaard« pr. Humble.
 Markussen, Morten, Gaardejer, Ulbøllelangemark pr. V. Skerninge.
 Markussen, Niels, Sogneraadsformand, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Mathiesen, Holger, Mejerist, Søndebro pr. Humble.
 Michelsen, T. M., Skolelærer, Thurø pr. Svendborg.
 Mikkelsen, Chr., Købmand, Rudkøbing.
 Mikkelsen, M., Fotograf, Faaborg.
 Mikkelsen, M. A., Bødker, Bregninge pr. Ærøskøbing.
 Milling, Jørgen, fhv. Husmand, Horne ved Faaborg.
 Milling, Niels, Gaardejer, »Aasevang«, Bjerne pr. Faaborg.
 Mortensen, Skolelærer, V. Aaby pr. V. Skerninge.
 Mortensen, Christen, Gaardejer, Søndebro pr. Humble.
 Mortensen, Knud, Gaardejer, Sørup pr. Svendborg.
 Mortensen, Niels, Gaardejer, Haastrup pr. Haastrup.
 Mose, P. H., Skolelærer, Haastrup pr. Haastrup.
 Munkegaard, Jørgen P., Gaardejer, Søndebro pr. Humble.
 Mygdal, Thomas Madsen, Landbrugslærer, Dalum Landbrugsskole pr. Hjallesø.
 Møller, Anders, Gaardejer, Ollerup pr. V. Skerninge.
 Møller, Niels, Gaardejer, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Møller, P. R., Forfatter, Vester Skerninge.

- Møller, R., Forvalter, »Brolykke« pr. Humble.
 Møller, Valdemar, Sygehuslæge, Rudkøbing.
 Nielsen, Strandkontrollør, Lohals.
 Nielsen, A., Gaardmand, Botofte pr. Tranekær.
 Nielsen, Anders, Gaardejer, »Nørremosegaard« pr. Kværndrup.
 Nielsen, Anton, Købmand, Kirkeby pr. Kirkeby.
 Nielsen, C., Skolelærer, Kirkeby pr. Kirkeby.
 Nielsen, Chr., Gaardejer, Sædballe pr. Humble.
 Nielsen, C. L., Skolelærer, Bøstrup pr. Tranekær.
 Nielsen, H., Gaardejer, Thurø pr. Svendborg.
 Nielsen, Hans Frederik, Gaardejer, Rudme pr. Rudme.
 Nielsen, H. P., Branddirektør, Oure Mark pr. Oure.
 Nielsen, Jens, Maskinfabrikant, Vester Aaby pr. V. Sker-
 ninge.
 Nielsen, J. H., Landmand, Birkholm, Marstal.
 Nielsen, J. P., Gæstgiver, Lohals.
 Nielsen, Jørgen, Friskolelærer, Nr. Lyndelse pr. Aarslev.
 Nielsen, Lars P., Gaardbestyrer, Vester Skerninge.
 Nielsen, L. C., Landmand, »Lohalsgaarden« pr. Lohals.
 Nielsen, Massi, Lærerinde, Thurø pr. Svendborg.
 Nielsen, M. H., Købmand, Hundstrup pr. Stenstrup.
 Nielsen, M. P., Gaardmand, Gudme pr. Gudme.
 Nielsen, N., Sagfører, Nyborg.
 Nielsen, Niels, Gaardejer, Haagerup pr. Korinth.
 Nielsen, N. P., Lærer, Nordenbro Vester pr. Humble.
 Nielsen, P. Mejeribestyrer, Tranekær.
 Nielsen, Peder, Gaardejer, Ravndrup Vænge pr. Kværndrup.
 Nielsen, Peder, Tømrer, Sædballe pr. Humble.
 Nielsen, Peter, Gaardejer, Saaderup, Skellerup pr. Ullerslev.
 Nielsen-Pjedsted, Mejeribestyrer, »Aakilde« pr. V. Skerninge.
 Nielsen, P. Mortensen, Gaardejer, Haastrup pr. Haastrup.
 Nielsen, Rasmus, Mejeriforpagter, Kirkeby pr. Kirkeby.
 Nielsen, Søren, Husejer, Vester Skerninge.
 Nordtorp, Henrik, Gaardejer, Trunderup pr. Kværndrup.

- Nørrelund, Johannes, Husejer, Horne ved Faaborg.
 Nøttrup, N. J., Skolelærer, Søby pr. Ærøskøbing.
 Oehlenschläger, Sognepræst, Ø. Skerninge pr. V. Skerninge.
 Olsen, Johannes, Handelsagent, Svendborg.
 Olsen, Niels, Gaardejer, Ulbøllelangemark pr. V. Skerninge.
 Olsen, Th. Vilstrup, Mejeribestyrer, Haastrup pr. Haastrup.
 Ovesen, Jens, Højskolelærer, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Ovesen, Jørgen, Ungkarl, Lombjerg pr. Ringe.
 Ovesen, Kristoffer, Gaardejer, Lombjerg pr. Ringe.
 Palsdorff, T. L., Kaptajn, Nyborg.
 Paludan, Godsforvalter, »Erikshaab« pr. Højrup.
 Pedersen, Skolelærer, Simmerbølle pr. Rudkøbing.
 Pedersen, Albrecht, Købmand, Heden pr. Ringe.
 Pedersen, C. C. K., Lærer, Botofte pr. Tranekær.
 Pedersen, Em., Friskolelærer, Korsebølle pr. Rudkøbing.
 Pedersen, Hans P., Gaardejer, Høje Mark pr. Stenstrup.
 Pedersen, H. C., Skolelærer, Hou pr. Lohals.
 Pedersen, Jens, Partikulier, Kværndrup pr. Kværndrup.
 Pedersen, Jens, Gaardejer, »Hvenegaard«, Lørup pr. Ringe.
 Pedersen, Jens A., Husmand, Nordenbro Vester pr. Humble.
 Pedersen, Jens Ditlev, Husejer, Vester Skerninge.
 Pedersen, Jens Kr., Husejer, Ulbøllelangemark pr. V. Skerninge.

Skerninge.

- Pedersen, Jørgen, Friskolelærer, Egebjerg pr. Kirkeby.
 Pedersen, Jørgen, Gaardejer, Høje Mark pr. Stenstrup.
 Pedersen, Jørgen, Gaardejer, Sædballe pr. Humble.
 Pedersen, Kristen, Gaardejer, Heden pr. Ringe.
 Pedersen, Kristian, Gaardejer, Skovsbo pr. Sørup.
 Pedersen, Niels, Gaardejer, »Møllegaard«, Gravvænge pr.

Sortebro.

- Pedersen, Peder, Gaardejer, Voldstrup pr. Rudme.
 Pedersen, Peter, Gaardbestyrer, Vester Skerninge.
 Pedersen, Rasmus, Præst, Lunden, Svendborg.
 Pedersen, Rasmus, Gaardejer, Gislev pr. Kværndrup.

- Pedersen, Rasmus, Ungkarl, Voldstrup pr. Rudme.
- Petersen, C. M., Proprietær, »Møllegaard« pr. Rudkøbing.
- Petersen, Ernst, Skoleinspektør, Nyborg.
- Petersen, Hans, Gaardejer, Botofte pr. Tranekær.
- Petersen, H. P., Gaardejer, Kædeby pr. Rudkøbing.
- Petersen, J. H. D., Landmand, Nevre pr. Ærøskøbing.
- Petersen, L., Proprietær, »Skerninggaard« pr. V. Skerninge.
- Petersen, Magnus, Skolelærer, Skovby pr. Ærøskøbing.
- Petersen, Marius, Skibsrheder, Marstal.
- Petersen, Marius Hoffmann, Blikkenslager, Ulbølle, pr. V. Skerninge.
- Petersen, M., Gaardmand, Hou pr. Lohals.
- Petersen, N., Gaardejer, Ø. Hæsinge pr. Højrup.
- Petersen, N. Johan, Gaardejer, Helsned pr. Humble.
- Petersen, P., Boghandler, Nyborg.
- Petersen, Peder M., Landmand, Skovby Mark pr. Ærøskøbing.
- Petersen, R., Skolelærer, St. Jørgens pr. Svendborg.
- Pico, Andr., Murermester, Nordenbro pr. Humble.
- Pilegaard, Hans, Gaardejer, Henninge, pr. Rudkøbing.
- Pilegaard, P. M., Gaardejer, Sædballe pr. Humble.
- Poulsen, Hans, Gaardejer, »Hansesodde« pr. Faaborg.
- Poulsen, Marie, Frue »Hansesodde« pr. Faaborg.
- Poulsen, Peder, Gaardejer, »Galtegaard«, Hundstrup pr. Stenstrup.
- Povlsen, Alfred, Højskoleforstander, Ryslinge pr. Ryslinge.
- Povlsen, Karl, Valgmenighedspræst, »Kirkely« pr. Ryslinge.
- Rasmussen, A., Skibsfører, Magleby pr. Humble.
- Rasmussen, Abel, Teglværksejer, Kirkeby pr. Kirkeby.
- Rasmussen, Daniel, Arkitekt, Ollerup Højskole pr. Svendborg.
- Rasmussen, H., Skolelærer, Græsvænge pr. Marstal.
- Rasmussen, H. P., Savværksejer, Ringe.
- Rasmussen, H. Th., Gaardejer, Lunde pr. Stenstrup.
- Rasmussen, J., Skolelærer, Thurø pr. Svendborg.

- Rasmussen, Jacob, Parcelejer, Stensby pr. Skamby St.
 Rasmussen, Jes, Gaardejer, Vester Aaby pr. V. Skerninge.
 Rasmussen, Jørgen, Hjulmand, Søndebro pr. Humble.
 Rasmussen, K. C., Købmand, Ryslinge pr. Ryslinge.
 Rasmussen, Knud, Gaardejer, Birkebjerg pr. Dalby St.
 Rasmussen, Kristoffer, Gaardejer, Raastrup pr. Kværndrup.
 Rasmussen, Laurs, Skoleforstander, Ringe.
 Rasmussen, M., Tømrer, Thurø pr. Svendborg.
 Rasmussen, N. Henrik, Gaardejer, Søndebro pr. Humble.
 Rasmussen, P., Forpagter, Brændeskov pr. Svendborg.
 Rasmussen, P., Kæmnerkasserer, Nyborg.
 Rasmussen, P., Sogneraadsmølem, Dongshøjrup pr. Kirkeby.
 Rasmussen, P. H., Skomager, »Godthaab« pr. Ærøskøbing.
 Rasmussen, Poul, Sogneraadformand, Egebjerg pr. Kirkeby.
 Rasmussen, R. J., Fisker, Thurø, pr. Svendborg.
 Rasmussen, R. M., Skibsmægler, Thurø pr. Svendborg.
 Rasmussen, Sofus, Mejerist, Lohals pr. Lohals.
 Rasmussen, Valdemar, Cyclehandler, Gislev pr. Kværndrup.
 Rath, Jørgen, Gaardejer, Magleby pr. Humble.
 Ravn, N. V., Præst, Nyborg.
 Reventlow, Lensgreve, »Brahetrolleborg«, Korinth.
 Riber, L. M., Konsul, Svendborg.
 Ringer, Rasmus K., Landmand, Frørup pr. Frørup.
 Ringsgaard, Rasmus, Forpagter, Ulbølle pr. V. Skerninge.
 Rohde, pens. Strandkontrollør, Lohals.
 Rosager, Andreas, Folkethingsmand, Vejstrup pr. Vejstrup.
 Rosager, Johannes, Gaardejer, Gudme pr. Gudme.
 Rosager, Niels, Gaardejer, Gudme pr. Gudme.
 Rostock, Ida, Lærerinde, Bagenkop Forskole pr. Humble.
 Rudum, M. Petersen, Friskolelærer, Sødinge pr. Ringe.
 Sabroe, Henrik, Provst, Tranekær.
 Sandager, Alb. Kr., Gaardejer, Sandager pr. Ærøskøbing.
 Saugmann, Godsforvalter, Tranekær.

- Schaffalitzky de Mukadel, Lensgreve, »Brobygaard« ved Brobyværk.
- Schepelern, Læge, Bregninge pr. Ærøskøbing.
- Schmidt, Førstelærer, Nyborg.
- Schönemann, C., Boghandler, Nyborg.
- Sibbernsen, Apotheker, Vester Skerninge.
- Sinkenberg, Kristen, Boelsmand, Nordenbro Hede pr. Humble.
- Skaarup Statsseminarium pr. Skaarup St.
- Skov, Andreas, Bestyrer, Ulbølle pr. V. Skerninge.
- Skov, Rasmus, Forpagter, Vester Skerninge.
- Sloth, Landbrugskandidat, »Landlyst« pr. Korinth.
- Schmidt, Henry, Proprietær, »Nybøllegaard« pr. Espe.
- Sperling, Frøken, Stamhusbesidderinde, »Sandholt«, V. Hæsinge.
- Spreckelsen, Forpagter, Gislev Præstegaard pr. Kværndrup.
- Storm, P., Gaardejer, Haastrup pr. Haastrup.
- Sørensen, Førstelærer, Vester Skerninge.
- Sørensen, Sognepræst, Jordløse pr. Jordløse.
- Sørensen, C., Postmester, Lohals.
- Sørensen, Carl, Væver, Langaa pr. Rygaard.
- Sørensen, Chr., Gaardejer, Ny Ryegaard pr. Haastrup.
- Sørensen, H., Snedker, Vejstrup pr. Vejstrup.
- Sørensen, Kristian, Gaardejer, Lykkeby pr. Rudkøbing.
- Sørensen, L., Gaardejer, Løvdal pr. Haastrup.
- Sørensen, N., cand. mag., St. Knudsvej 2, Svendborg.
- Sørensen, N. Chr., Skolelærer, Langaa pr. Rygaard.
- Sørensen, Niels, Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.
- Sørensen, R., Gaardejer, Nordenbro Vester pr. Humble.
- Sørensen, S., Læge, Humble pr. Humble.
- Sørensen, Søren, Murmester, Langaa pr. Rygaard.
- Tange, K. Kr., Mejeribestyrer, Humble pr. Humble.
- Thestrup, S., Bestyrer, Stenstrup.
- Tholle, Th., Provst, Rise pr. Ærøskøbing.
- Thomsen, Postmester, Svendborg.

- Thomsen, Bertel, Friskolelærer, Gislev pr. Kværndrup.
Thomsen, Kristian, Gaardejer, Oure pr. Oure St.
Thomsen, P., Skatteraadsformand, Fjellerup pr. Ryslinge.
Thomsen, Rasmus, Boelsmand, Nordenbro Hede pr. Humble.
Thuesen, Tobaksfabrikant, Nyborg.
Thygesen, Claudius, Murermester, Søndebro pr. Humble.
Trier, Jakob, Højskolelærer, Ollerup Højskole pr. Svendborg.
Tuxen, A., Oberst, Nyborg.
Vaaben, C. J., Skolelærer, Ellinge pr. Ullerslev.
Vejstrup, Marie, Frue, Vester Aaby pr. V. Skerninge.
Wellejus, Toldforvalter, Nyborg.
Wind, H. J., Skolelærer, Skellerup pr. Ullerslev.
Winther, Andrea, Lærerinde, Ryslinge pr. Ryslinge.
Winther, Jens, Købmand, Rudkøbing.
Wrang, Cl., Skolelærer, Søbygaardsmark pr. Ærøskøbing.
Aadal, J. Jensen, Folkethingsmand, Kværndrup pr. Kværndrup.
Aadal, Sine, Husbestyrerinde, Kværndrup pr. Kværndrup.
Aagaard, Karl, Møllejejer, Aastrup pr. Pejrup.
-

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1909.

NYBORG

C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Th. Dissing, Højskolelærer, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659.

A. De Danskes Landgang ved Kjerteminde og Middelfart; den fjendtlige Hær samler sig ved Nyborg.

Ved K. C. Rockstroh.

Sidst i Januar 1658 havde Karl Gustav erobret Fyen, og trods Freden i Roskilde i Februar rømmede Svenskerne ikke Øen, men havde endnu en meget stærk Besætning der, da de aldeles pludselig og uformodet brød Freden i August samme Aar.

Det første, Svenskerne foretog sig paa Fyen ved dette Overfald, var at overraske de smaa Styrker af dansk Militær, som var bleven indkvarteret der, og at tage de omkring i By og Land boende Befalingsmænd af de regulære Afdelinger og af det fyenske Landeværn til Fange. Derefter gik de straks i Gang med at udskrive det krigsdygtige Mandskab overalt paa Øen, for at sende det bort over Østersøen til de svenske Provinser paa Grænsen mod Polen og Rusland, hvor det skulde udfylde Hullerne i de svenske Regimenter. Der blev i første Omgang, i September—Oktober, udskrevet et Fodregiment og et halvt Rytterregiment samt et stort Antal Matroser og Haandværkssvende; men Udskrivningerne fortsattes ogsaa i den følgende

Tid trods Befolkningens aktive og passive Modstand, fordi Fjenden frygtede for en samlet, national Rejsning af hele Befolkningen, hvis der blev for meget ungt Mandskab tilbage. Ved disse Udskrivninger, der afholdtes i det paagældende Lens (Amts) Hovedby, toges Mandskabet straks paa Stedet og sættes under Bevogtning, indtil Iklædning i Uniform kunde ske. Hvor der fra et Læg ikke mødte ungt, tjenstdygtigt Mandskab, toges en af de bosiddende yngre eller ældre Bønder, indtil en ung og kraftig Karl skaffedes til Stede. Samtidig tog Svenskerne fat paa at befæste Nyborg og opkaste Skanser omkring ved Kysterne, navnlig ved Lillebælt; thi det var jo Meningen, at Svenskerne ikke mere vilde slippe Danmark, og at det danske Folk skulde udslettes som selvstændig Nation.

Det var en haard Medfart, der herved overgik Fyens Befolkning; thi ikke nok med de stadig fortsatte Udskrivninger af ungt Folk, af hvilke Størstedelen aldrig mere gensaa deres Hjem, men døde i de pestsmittede Fæstninger og Skanser i Østersøprovinserne, men den gamle Velstand svandt som Dug for Solen til Underhold af de talrige svenske Regimenter — i April 1658, da Karl Gustav stod paa Sjælland, maatte Fyen underholde ikke mindre end 14 Rytter- og Fodfolksregimenter foruden Artilleri, Tros og talrige Stabe m. m. — og i mange Tilfælde ranede og stjal den menige svenske Soldat, hvad Officererne og Embedsmændene havde levnet ved Udskrivningerne.

Denne haarde Skæbne var dog ikke helt ufor skylt. I over 100 Aar havde ingen Fjende sat sin Fod paa Fyens Land, og selv i 1644—45 var Torstenssons energiske Forsøg paa at sætte over Lillebælt

strandede paa Rigsmarsken *Anders Bildes*¹⁾ Dygtighed og Aarvaagenhed. Følgen var da efterhaanden bleven den, at en almindelig Tryghedsfølelse, en Uvillie imod virkelige Ofre af Tid og Midler havde sløvet det iøvrigt saa opvakte Folks Ansvarsbevisthed m. H. til Landeforsvaret. Faktisk var det, at Fyen i den Henseende indtog en Særstilling blandt de danske Landsdele, idet der i dette velbefolkede Land, hvor Svenskerne i 1658—59 udskrev flere Tusind unge Mænd, kun opstilledes nogle faa regulære Kompagnier til Fods og til Hest, medens Tusinder af værnedygtigt Mandskab alene gjorde Tjeneste ved Landeværnet, der kun var maadelig bevæbnet og ekserceret og kun havde ganske faa virkelige Befalingsmænd. Det var dog ikke Bønderne alene, der var »uduelige og søvnagtige«, som *Sten Bilde*²⁾ til Kjærsgaard skriver i Efter-

1) Han var Danmarks sidste Rigsmarsk. Født Aar 1600, dødelig saaret ved Stormen paa Frederiksodde Oktober 1657. Han ejede bl. a. Damsbo paa Fyen og skrev sig til denne Gaard. Han havde deltaget i Christian den Fjerdes Krig i Tyskland som Ritmester og var i 1642 bleven Rigsmarsk. I Krigen 1644—45 ledede han med største Iver og Paapasselighed samt udmærket Dygtighed Forsvaret af Fyen mod Torstenssons Angreb og tilføjede gentagne Gange de Svenske i Jylland betydelige Tab, men lagde sig under Krigen ud med den senere Frederik den Tredie og dennes tyske Omgivelser, der fra den Tid nærrede et uslukkeligt Had til ham og paa mange Maader viste dette. *Bilde* var i alle Henseender en usædvanlig dygtig og energisk Personlighed, men som Hærfører maatte han bukke under for Geniet Karl Gustav og dennes fortrinlige Hær. *Bilde* var besjælet af en glødende Fædrelandskærlighed, og Hensynet til Danmark og det danske Folk gik hos ham foran alt andet. Han fortjener i høj Grad at mindes — og ikke mindst paa Fyen — skønt Misundelse og Miskendelse har forvansket Billedet af hans uegennyttige og kraftfulde Personlighed.

2) *Sten Bilde* til Kjærsgaard, Billesbølle, Bubbølgaard, Skafføgaard og Trudsholm var omtrent jævnaldrende med Anders Bilde til Damsbo og havde ligesom denne fulgt Christian den Fjerde som

aaret 1657, da Fjenden stod paa den anden Side af Lillebælt, thi Borgerskabet i Byerne, Præsterne og Fogderne viste den samme Mangel paa Forudseenhed og Offervillighed — ja endog adskillige af Adelen var ikke bedre i den Henseende.

Derfor stillede Fyens Folk paa den skæbnesvangre 30. Januar 1658, da Karl Gustav gik i Land ved Iversnæs, kun nogle faa Hundrede slet bevæbnede Bønderkarle til deres Lands Forsvar, i Stedet for at man, som Langeland, Møen, Falster og Lolland gjorde det i 1659, skulde have mødt med Tusinder af kraftige, modige og velbevæbnede Forsvarere, der kunde have lagt et afgørende Lod i Vægtskaalen

Rytterofficer i Krigen i Tyskland. 1628—29 var han Ritmester for fynske Rostjeneste, og han vedblev, skønt han var Godsejer i stor Stil, i de næste 30 Aar omtrent uafbrudt at høre til Hæren. Ved Begyndelsen af Krigen 1657 opstillede han, der tillige var Lensmand paa Koldinghus, et meget fornemt og kostbart, men ogsaa meget dygtigt Rytterregiment paa 1000 Heste, hvilket dog blev næsten ganske ødelagt, da Svenskerne indtog Fyen i Januar 1658, idet kun omtrent 2 Kompagnier under Sten Bilde den yngre slog sig igennem Fjenden og naaede over i Sønderjylland, hvor de i de følgende Maaneder førte en ivrig og heldig Partigængerkrig med de Svenske. Om Efteraaret og Vinteren 1657—58 havde Sten Bille sammen med Otto Krag meget virksomt ledet Anstalterne til Fyens Forsvar, men Forholdene var dem i alle Henseender meget ugunstige. Ved Fyens Generobring fulgte Bille med allerede fra Kiel, men havde ingen egentlig Kommando. Ved Slutningen af 1660 boede han med en Datter paa Kjærsgaard, medens Skafføgaard var overladt til Svigersønnen, *Henrik Ditlev Holck*, og Bublgaard var ganske ødelagt af Fjenden. Hans Formuesomstændigheder havde under Krigen faaet et slemt Knæk — han havde bl. a. en Fordring paa 60,000 Rdl. hos Regeringen — og i de kommende Aar gik det mere og mere tilbage for ham, og omkring 1670 maatte han skille sig ved det meste af sine fynske Ejendomme. Han havde alle Dage været en virksom og dygtig Soldat, en varm og nidkær Fædrelandsven.

og holdt Land og Folk fri for næsten to Aars Trældom og mangeaarig Elendighed, Fattigdom og Sorg.

Endnu under den saakaldte Fredstilstand i Juli 1658 røvede og stjal de svenske Soldater overalt fra Bønderne, og den bekendte meget dygtige og patriotiske Rigsraad *Otto Krag*¹⁾, dengang Lensmand paa Nyborg Slot, skriver herom meget betegnende: »Efter som Ryttere och Soldatter, nu det lidet Queg, Bunden tilbage haffuer, dennem hemmeligen fratager och, af Aarsag de imod gjorde Forbud det leffuendis iche i Kiøbstederne kand selge eller afhende, det paa Landet slagter och saa Slachten (d. v. s. det slagtede) i Kiøbstederne indbringer och for en skammelig Priis, Landet och Bønderne til total Forderffuelse, selger och afhender. Naar det och i it Lehn och dis Kiøbsteder forbydes, fører Soldatterne det it andet Steds hen, huor de det kand quit vorde.« Naar det kan gaa saaledes til, medens der var Fred med Fjenden, kan man tænke sig til Forholdene, da Krigen brød ud igen, og allerede om Efteraaret maatte Bønderne levere deres

1) *Otto Krag* til Voldbjærg, Trudsholm m. m., Rigsraad, blev født 1611. Blev brugt meget af Rigsraadet og Kongen i Tiden før 1660 og var en særdeles dygtig, uegennyttig og velmenende Mand, som paa mange Omraader virkede til bedste for Land og Folk. Skønt han ikke selv var uddannet til Krigsmand, søgte han med betydelige, personlige Opofrelser at styrke Forsvaret af Fyen i 1657, særlig i sit eget Len. I Vinteren 1657—58 var det ham og Sten Bille, der tog sig af Anordningerne til Fyens Forsvar, og at saa meget var forsømt i tidligere Aar falder ikke ham til Last. — Han ledede Rigsraadets Modstand mod Regeringsomvæltningen i 1660 og var selvfølgelig af den Grund ilde lidt af Kongeparret og dettes Tilhængere, og det er vel denne Stemning, der har affødt den naragtige Anekdote om et formentlig Sammenstød i de bevægede Omvæltningsdage mellem Krag og en Borgermand paa Gaden i Kjøbenhavn. Efter Regeringsforandringen trak han sig fuldstændig tilbage fra det offentlige Liv og døde 1666.

Korn til Svenskerne, som solgte det i Tyskland — men rigtignok uden at Bonden fik noget af Salgssummen. Da Krigen var endt, laa ogsaa over en Sjettedel af den hidtil dyrkede Jord hen som øde, ubebygget og ubefolket.

* * *

Allerede i Efteraaret 1658 var Svenskerne bleven trængt ud af Jylland, idet kejserlige, brandenburgske og polske Hjælpetropper rykkede ind fra syd, de danske Tropper fra nord, og kun i Frederiksodde (Fredericia) holdt de Svenske sig endnu en Tid lang. Indtil det følgende Efteraar holdt da vore Tropper Størstedelen af Jylland besat; Kurfyrsten af Brandenburg tvang Svenskerne til at opgive Frederiksodde og gjorde Forsøg paa at sætte over til Fyen, hvad der dog mislykkedes af Mangel paa Skibe. Herefter trak Kurfysten sig tilbage til Tyskland, idet han efterlod et mindre Hjelpekorps af de fremmede. I Jylland og i Hertugdømmerne var der i det forløbne Aar bleven udskrevet og hvervet flere Rytter- og Fodfolksregimenter, og efter at Svenskerne havde lidt det store Nederlag foran Kjøbenhavn Natten mellem den 10. og 11. Februar 1659, opstod der hos Regeringen i Kjøbenhavn Planer om fra Holsten at føre disse ny Regimenter over Lolland-Falster og Møen ind paa Sjælland ved Vordingborgeggen og dernæst med disse Tropper og Kjøbenhavns Garnison at rette et samtidigt Angreb paa den svenske Hær paa Sjælland. Men disse Planer krydsedes af Karl Gustav, idet han i Løbet af Foraaret og Forsommeren 1659, trods den mest heltemodige Modstand fra Befolkningens Side, efterhaanden bemægtigede sig alle Smaaøerne.

Til Gengæld rettedes nu Tanken mod Fyens Gen-
erobring, og ved Slutningen af September indskibedes
der i Kjøbenhavn paa en Krigs- og Transportflaade
— de fleste Krigsskibe var hollandske under Kom-
mando af den berømte Admiral *de Ruyter*¹⁾, Danmarks
trofaste og ivrige Ven — et Landgangskorps paa om-
trent 2000 Mand hollandsk Fodfolk, hvorefter Flaaden,
omtrent 90 Sejlere stærk, afgik til Kiel. Her indski-
bedes i Oktober yderligere nogle Hundrede Mand
Fodfolk samt omtrent 2500 Ryttere, saa at hele Land-
gangskorpset, der var stillet under Befaling af Felt-
marskalk *Hans Schack*²⁾, udgjorde omtrent 5000 Mand.

1) Han var født i Vliessingen i Holland 1607; dødelig
saaret 1676 under en Kamp ved Syrakus paa Sicilien. *De Ruyter*
var Hollands mest populære Søhelt, agtet af enhver, der kendte
ham, tilbød af alle sine undergivne, uforlignelig som Anfører og
som Menneske. Han viste sig til enhver Tid som en oprigtig og
varm Ven af Danmark; men ofte maatte han af Hjærtet beklage,
at hans Ordre og Instruktioner fra det nederlandske Senat hindrede
ham i at udrette for Danmark alt det, hans djærve og ædelmodige
Sind indgav ham.

2) Født 1609 i Sønderjylland. Faderen var af tysk, Moderen
af sønderjysk Adel. Efter i sin første Ungdom at have været i
dansk Tjeneste og bl. a. under Christian den Fjerde deltaget i Kri-
gen 1625—26 gik *Schack* i Krigstjeneste hos Gustav Adolph og den
protestantiske Liga. 1636 gik han i fransk Krigstjeneste og forblev
der til 1651, da han som Generalmajor vendte tilbage til Hjemmet.
I Slutningen af 1657 gik han atter over i dansk Tjeneste som
Generaløjtnant og var i det første Aar af Kjøbenhavns Belejring
Guvernør i Staden og Sjælen i Forsvaret. 1659 blev han Felt-
marskalk, i 1660 „Rigsfeltherre“ og derved Overhoved for det danske
Hærvæsen, som han ledede meget dygtigt og efter Omstændig-
hederne meget økonomisk, skønt Tidsforholdene gjorde en stærk,
staaende Hær nødvendig ogsaa i Fredstid. 1671 blev han ophøjet
i Grevestanden, og Slægten Brockenhuus-Schack nedstammer fra
ham. Han var en meget formuende Mand, allerede før han i 1657
gik i dansk Tjeneste, og han samlede store Jordegodser her i Lan-
det. Han døde 1676.

Schack traf under Afsejlingen fra Kiel Aftale med Rigets anden Feltmarkalk, *Eberstein*¹⁾, om at denne med sit Korps, der udgjorde omtrent 4000 Mand, skulde søge at sætte over Lillebælt til Fyen, medens Schack landede paa Østkysten af Fyen, enten ved Nyborg eller ved Kjerteminde; derefter skulde de søge at forene sig og samlet gaa mod Svenskerne.

Disse var vel vidende om, at et Landgangsforetagende fra dansk Side var i Gære, men de antog nærmest, at Angrebet gjaldt Lolland, Sjælland eller Skaane, og den svenske højstkommanderende paa Fyen, Feltmarskalk *Philip, Pfalzgreve af Sulzbach*, beklagede overfor Karl Gustav i høje Toner, at der var saa ringe Udsigt til, at han med sit fyenske Korps kunde komme til at tage Del i Kampen mod de Danske: han fik i Virkeligheden mere end nok deraf! Forøvrigt var det ikke saa mærkeligt, at Svenskerne endnu lige til den sidste Time blev skuffede m. H. t. Maalet for de Danskes Angreb, thi Instruksen for Schack angaaende Toget udtalte ikke noget bestemt om Maalet; men Kong Frederik havde personlig givet Schack Ordre om, at Angrebet først skulde rettes mod Fyen.

Den 28. Oktober om Aftenen kastede Orlogs- og Transportflaaden Anker ved Lollands Albu, Cheferne

1) Af en sachsisk Adelslægt. Født 1607. Deltog fra sin første Ungdom i Trediveaarskrigen i Tyskland, snart paa den ene, snart paa den anden Side. I Slutningen af 1657 traadte *Eberstein* i dansk Tjeneste og blev kort Tid efter Generalguvernør i Hertugdømmerne. 1665 tog han sin Afsked af dansk Tjeneste. Han var en meget dygtig, energisk og erfaren Krigsmand, en helt igennem hæderlig, retsindig og pligtopfyldende Personlighed og en ivrig Tjener af danske Stat; men han var noget ømtaalig, paastaelig og i det hele taget noget umedgørlig, da han ikke taalte nogen som helst Indblanding i sine Anliggender.

samledes ombord hos Admiralerne og Generalerne, og det meddeltes dem, at *Toget gjaldt Fyens Erobring*. Tidlig om Morgenen den 29., en Lørdag, gik Flaaden igen under Sejl, gik øst om Langeland og naaede samme Dags Formiddag ved 9-Tiden op til Slipshavn ved Nyborg; men da Vejret var uroligt og Vinden imod, kunde Skibene ikke komme langt nok ind i Nyborg Fjord, saa at den danske Admiral, den kloge og kække *Henrik Bjelkes*¹⁾ Signal og Ordre til Landgang — et gult Flag fra hans Admiralskib »Trefoldigheden« — ikke kunde udføres. Fjenden, under Pfalzgrevens egen Kommando, stod i fuld Slagorden paa Østerøen for at modtage Angrebet; men det hele blev kun til en Kanonade mellem de to Parter indtil Klokken to om Eftermiddagen.

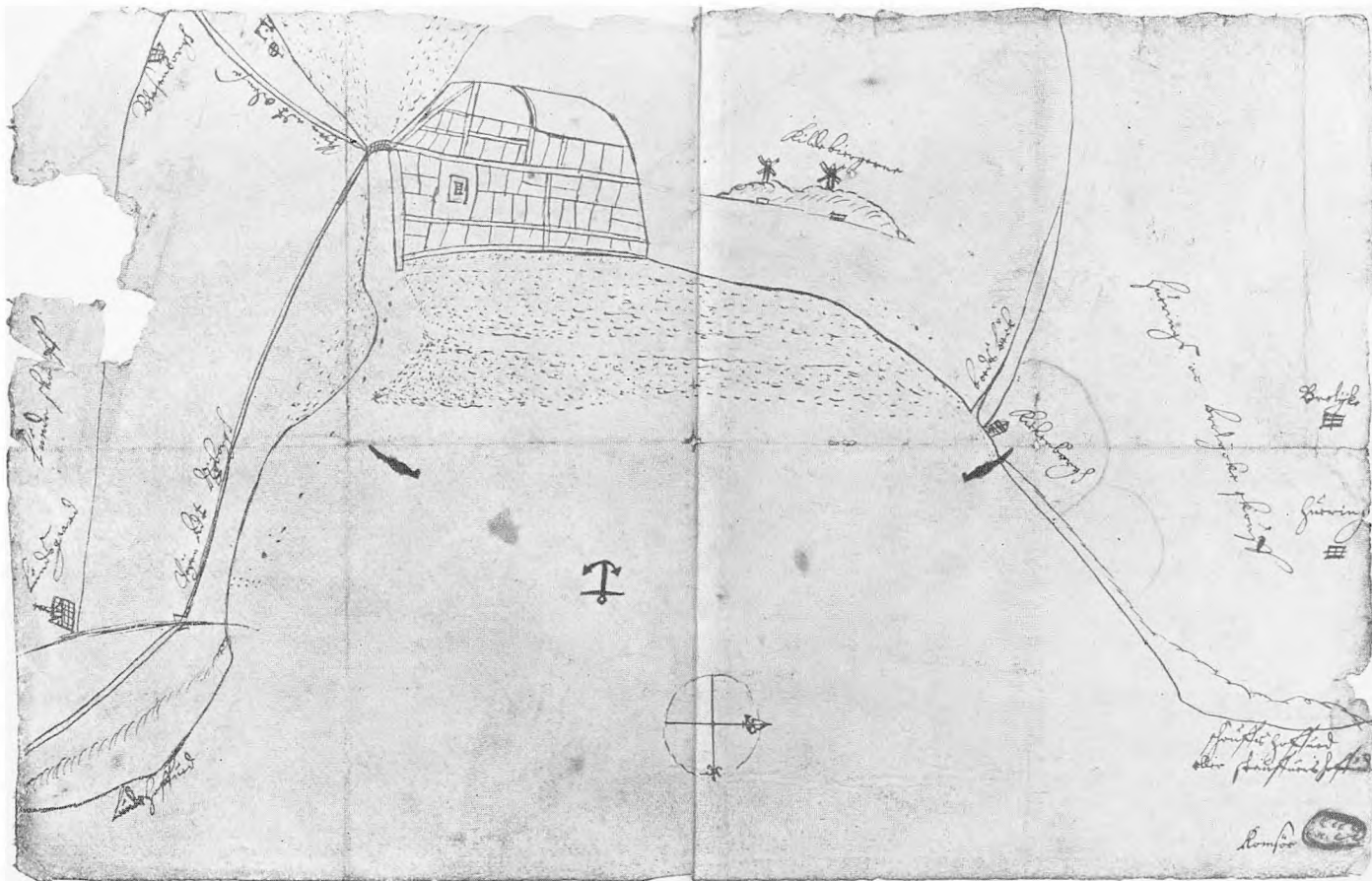
Efter at Flaaden havde lagt sig længere ind paa Reden, satte de Danske 2000 Musketerer i Baade (»Espinger«) og Smaaskuder og søgte en stor Del af Natten igennem at komme i Land henne ved Corfitz Ulfeldts Gaard »Ellensborg«, nu »Holckenhavn«, idet de animerede Mandskabet ved uafsladelig at raabe det sædvanlige Kommando til Angreb: »Drauf! Drauf!« (Gaa paa! Gaa paa!). Ellensborg var imidlertid bleven besat af de Svenske med Dragoner (beredent Fodfolk som altid kæmpede tilfods) og 3 Rytterregimenter, saa at ogsaa dette Angreb maatte opgives, og Flaaden lagde sig atter udenfor Slipshavn. Her forblev man liggende stille den 30. — Søndag — over og besvarede

1) Af gammel norsk Adel, født 1615. Blev i sin Ungdom uddannet i Nederlandene m. fl. St. i Krigstjeneste til Lands og til Søs og gjorde derefter Tjeneste hjemme en Række Aar i Landhæren. 1657 var han Chef for Flaaden. Han var en djærv, uafhængig tænkende Personlighed og har næppe staaet højt i Hoffets Gunst. da han efter Enevældens Indførelse levede ret ubemærket. Død 1683.

ikke engang den mod Skibene rettede Beskydning. Der holdtes atter Krigsraad, og det besluttedes, at Kursen skulde sættes efter Kjerteminde, hvor Landgang skulde forsøges; men for at skuffe Fjenden gjordes der om Natten mellem den 30. og 31. Alarm og foretoges Bevægelser, som om man vilde prøve et nyt Landgangsforløb. Admiral Ruyter benyttede Alarmen om Natten til med nogle Chalupper og Baade at nærme sig selve Nyborg By og var saa heldig at fange 3 Bønder og 2 Kvinder, som straks fortalte alt, hvad de vidste om Svenskerne's Forhold, og det var den første Forbindelse, det danske Korps fik med Landet.

Klokken 3 om Morgenen den 31. Oktober gik da Flaaden under Sejl i al Stilhed, efter at man i Forvejen havde afsendt Marinekaptajn *Peter Petersen Kjerteminde*¹⁾ mod Landgangsstedet, for at han skulde pejle Løbet ind til Byen og i det hele skaffe nøjagtige Efterretninger om de stedlige Forhold. Han havde, inden han afsejlede, efter Hukommelsen lavet en Kortskitse af Kjerteminde, Havnen og Reden samt den nærmeste Omegn, hvilken Skitse endnu eksisterer og er gengivet her. Svenskerne, der med den mest anspændte Opmærksomhed fulgte alle Flaadens Bevægelser, opdagede dog straks, at Flaaden lettede, og da Vind og Strøm var saa ugunstige, at de $2\frac{1}{2}$ Mils Sejlads fra Nyborg til Kjerteminde tog omtrent 12 Timer, havde Svenskerne ingen Vanskelighed ved langs Stranden at følge Flaadens Bevægelser. De var tillige straks paa det rene med, at de Danske vilde forsøge sig ved Kjerte-

1) Han var barnefødt i Kjerteminde og havde i mange Aar tjent i den nederlandske Flaade. 1656 blev han Kaptajn her hjemme og viste sig som en erfaren, meget dygtig Sømand og meget sprogkyndig. 1665 blev han Ekvipagemester.

Marinekaptajn Peter Petersens Kortskitse af Kjørteminde.

minde, saa at da Flaaden om Eftermiddagen samme Dag lagde sig ind foran Byen, havde Svenskerne, der her havde 6 Rytter- og 2 Dragonregimenter, opkastet Forskansninger ved Stranden og besat disse med afsiddede Dragoner, medens Hovedmassen af Rytteriet stod opstillet tæt syd for Byen, i Nærheden af »Lundsgaard«, og en mindre Del nord for Byen.

Admiralerne havde anordnet, at Skibene skulde lægge saa nær til Land som muligt, og de ankrede derfor op 3—500 Alen fra Byen og indledede, Landgangen med en vældig Kanonade, der først rettedes mod det svenske Rytteri syd for Byen, saa at Rytterne skyndsomt maatte søge Ly i Kløfter og bag Høje samt bag Lundsgaard¹⁾. Dernæst rettedes Beskydningen mod Byen og Stranden, men særlig mod den lange Bro syd for Byen for at hindre det fjendtlige Rytteri i at trænge frem herover. Imidlertid var Fodfolkets første Afdeling, 800 Mand, steget i Baadene og roede, med det danske Fodfolk i forreste Linie, »i Guds Navn, med flyvende Faner og i god Orden«, som det hedder i en samtidig Beretning, ind imod Land, under stærk Beskydning af de svenske Dragoner paa Stranden. I den forreste Baad var Chefen for Kompagnierne af Kongens Livregiment til Fods (nu Livgarden til Fods)

1) Lundsgaard ejedes og beboedes af en Adelsmand, *Palle Rodsteen*, der foruden at være Chef for et Kompagni var en af de flyenske Landkommissarier, altsaa en af Lederne af Provinsens Forsvar før Svenskernes Ankomst. Der fortælles, at Pfalzgreven ogsaa var blandt dem, der maatte søge Ly bag Lundsgaard, og at han rasede mod Rodsteen, hvem han mistænkte for at staa i Forbindelse med Angriberne og at have medvirket til, at Angrebet rettedes mod dette for den svenske Hær saa ugunstige Sted, og det siges yderligere, at han truede med at jage Sværdet igennem Livet paa Rodsteen. Rodsteen døde iøvrigt kort efter.

den bekendte Oberst *Hinrich Volrath Both*¹⁾, og Kaptajn P. Petersen (Kjerteminde) for at vise Vej, og derhos var baade Schack og de to Generalløjtnanter *Claus* og *Hans Ahlefeldt*²⁾ steget i Baadene.

Selve Løbet ind til Byen var dog saa snævert, at Fløjene af de flere Hundrede Alen brede Baadkolonner hurtig tog Grunden og det endda temmelig langt fra Land, da de for en stor Del i sig selv tunge Baade stak meget dybt og dertil var stærkt belastede med Mandskab og havde en Kanon i Stævnen. Det saa derfor et Øjeblik ret farligt ud for de Danske, og der var nær kommen Forvirring i hele Foretagendet; men opmuntret af Officererne og med disse i Spidsen sprang Mandskabet hurtig fra Baadene ud i det kolde Vand og styrtede mod Strandbredden, løs paa Svenskerne.

En samtidig hollandsk Beretning fortæller, at den uforlignelige Helt, Admiral Ruyter — der ved

1) Han var en Tysker og var i 1657 indtraadt i dansk Tjeneste, men havde allerede tidligere i flere Aar staaet i den danske Hær, var godt kendt med danske Forhold og kunde tale Dansk. *Both* havde, som Chef for en af Sjællændere, Lolliker og Falstringer dannet Afdeling med Hæder deltaget i Krigen i Skaane 1657 og var i Nakskov under de mærkelige Optrin først i Februar 1658. Han faldt i Spidsen for sin Afdeling i Slaget ved Nyborg den 14. November 1659. Han var en tro og oprigtig Tjener af den danske Stat, en hæderlig, dygtig og uforfærdet Soldat.

2) De var begge Holstenere. *Claus A.* var født 1617 og havde i mange Aar gjort Tjeneste i Hæren i alle Grader. Han var gift med Christian den Fjerdes Datter, Vibeke Kruse og altsaa Svoger til Ulrik Christian Gyldenløve. Deltog med stor Tapperhed i Kjøbenhavns Forsvar og forblev i Hæren i høje Stillinger indtil sin Død 1678. *Hans A.* var født 1624 og havde i mange Aar gjort Krigstjeneste i Udlandet. Den 30. Jan. 1658 kæmpede han med stor Tapperhed og Dygtighed ved Iversnæs. Efter Krigen blev han Kommandant i Nyborg og Guvernør over Fyen. Han giftede sig til Glorup. Han døde 1694 og hans Gravmæle i St. Knuds Kirke i Odense er vel bekendt.

Landgangen var klædt paa som almindelig Matros — syntes, at de Danske ikke roede hurtig nok ind mod Stranden, hvorfor han øjeblikkelig sprang i en med 4 Rorkarle bemanded Baad og ilede ind i Baadkolonnen, hvor han tilraabte Officererne: »Nu er vi her! Nu maa vi ogsaa i Land!« idet han tilføjede: »Se her! Nu gaar jeg foran!« og hermed ilede han ind mod Strandbredden.

Schack var blandt de forreste ved Landgangen, og da de angribende kom ind paa det grunde Vand, sprang han straks ud af sin Baad, med den blottede Kaarde i Haanden, idet han tilraabte sine Folk: »Nu gaar jeg foran som en ærlig Soldat!« Han efterfulgtes af den i hollandsk Tjeneste værende Oberst *Killegrew*, og det hollandske Fodfolk skyndte sig, det bedste de kunde, og var lige ved at komme forbi de Danske. Da raabte Schack til disse sidste: »Det er en evig Skam! Vi har Avantgarden, og Hollænderne er nu kommen foran os!« Nu sprang de Danske alle som en ud i Vandet og gik med største Mod løs paa Fjenderne.

En anden samtidig hollandsk Beretning siger dog, at Ruyter vel med kraftige Ord formanede Soldaterne til at gøre deres Pligt men personlig forblev bag ved Linien for at ordne og lede, medens derimod en fransk Adelmænd i hollandsk Tjeneste, *Baron Buat*, særlig udmærkede sig her.

Inden vort Fodfolk naaede ind paa tørt Land, udførte nogle mindre, svenske Rytterstyrker gentagne Angreb i Flanken paa det, men blev hurtig kastede tilbage tillige med Dragonerne paa Strandbredden. Dernæst trængte vort Fodfolk hurtig op gennem Byen, kastede Fjenden fuldstændig ud deraf og barrikaderede Broer og Gader. Inden Fjenden forlod Byen, stak

han Ild paa den paa 4 forskellige Steder; men vore Folk var hurtig ved Haanden for at slukke, og kun et Par Huse brændte af.

Selve Landsætningen og Kampen havde kun staaet paa en kvart Time, og Tabet paa begge Sider var ret ringe, til Trods for at den her foregaaede Krigshandling var af den mest vidtrækkende Betydning. Foretagendet havde i Anlæg og Gennemførelse vist de for Schack typiske Egenskaber: rolig Klogskab, omfattende militær Viden, grundig Forberedelse og resolut, kraftig Handling i Afgørelsens Øjeblik. Særlig heldig viste det valgte Landgangssted sig derved, at de store Krigskibe kunde medvirke ved selve Landgangen, og at det talrige og fortrinlige svenske Rytteri paa Forhaand var næsten udelukket fra at kunne gribe ind.

Den svenske højstkommande paa Fyen, Pfalzgreven, var en ung Mand, kun 29 Aar, og om han end personlig var en overmaade tapper Officer, manglede han, dog Schacks Erfaring og Klogskab. Til Gengæld havde den svenske Hær en Mængde overordentlig dygtige og erfarne Befalingsmænd i alle Grader og krigs- og sejrvente Veteraner blandt de menige. Det er betegnende for Pfalzgreven, at han, allerede den Dag den fjendtlige Flaade viste sig foran Nyborg, i stærke Udtryk undskyldte sig overfor Karl Gustav, dersom det skulde lykkes Fjenden at komme i Land. Dog, Dagen efter var hans Selvtillid igen vendt tilbage; men den 31., da Landgangen ved Kjerteminde var foretagen, skriver han til Kongen: »Nu har den ulyksalige Stund naaet mig, som jeg saa længe har forudset!« Og han fortvivler ved Tanken om, hvorledes han skal skaffe Forplejning og Fourage til sin Hær, thi det er umuligt at drive Fjenden bort fra den Plads, hvor han staar. »Jeg ser ingen

Mulighed for at komme ud af denne Labyrinth og kan kun paakalde Guds Barmhjærtighed.«

Han havde allerede givet Ordre til, at alt hans Infanteri og alt det transportable Skyts skulde føres fra Lillebæltsegnen til Nyborgegnen, og han vilde af al Kraft forberede Nyborg til at optage hele den svenske Hær. Natten til den 1. November modtog han dog en Skrivelse fra Karl Gustav, som var ilet til Korsør for paa nærmeste Hold at følge Begivenbederne paa Fyen. Heltekongen, Geniet, som aldrig fortvivlede men altid forstod at bringe det bedst mulige ud af enhver selv nok saa farlig Situation, opmuntrede Fyrsten paa det bedste og fik virkelig sat Mod og Tillid i ham, saa at han bestemte sig til den 2. November at afmarchere med alt Rytteriet og Dragonerne for at »sætte mig foran det Pas, der gaar fra Kjerteminde til Odense« (Munkebotangen), for at fastholde Fjenden og hindre ham i at proviantere sig. Sit Infanteri efterlod han ved Nyborg under General *Weyher*¹⁾. Han mente, at han vilde kunne holde det gaaende 10—14 Dage, og derefter haabede han, at »Vorherre eller Kongen« vilde finde paa Midler til at frelse ham og hans Hær. — Det er interessant at se, at Pfalzgreven straks fra første Færd bedømte Schack og dennes Krigsførelse rigtig; thi han udtaler allerede da, at han tror, at Schack vil søge at faa den svenske Hær til at »krepere« uden Sværds slag.

De Danske ved Kjerteminde landsatte endnu samme Dag, den 31. Oktober, alt Fodfolket og dertil 1200 Matroser. De gik straks i Gang med at anlægge og indrette en forskanset Lejr og stod under Vaaben

1) Han gik siden i dansk Tjeneste og døde 1676 som Generaløjtnant. Han var en Brandenburger, en dygtig Soldat og en from og retsindig Mand.

i Slagorden Natten til den 1. Novbr. for at være parat til at afvise et fjendtligt Angreb over Munkebotangen. Den 1. Novbr. landsattes Rytteriet, og hermed var Korpset rede til at handle efter Omstændighederne.

Det er højst ejendommeligt at se, hvorledes Manglen paa Fyenboer blandt Officererne i Schacks Hær¹⁾, der dog for en stor Del bestod af indfødte Danske, medførte, at man blandt Stedets Befolkning maatte søge Vejvisere til Odense og forhøre sig nærmere om Vejene dertil. En Præst²⁾ beretter om »den sikreste Vej fra Kjerteminde til Odense«, og han angiver, at den »renligste« Vej førte over »Munkeby (Munkebo), en halv Mil fra Kjerteminde; fra Munkeby til Odense atter 1¹/₂ Mil.« »Ad den Vej kommer man til Aasum Bro, som kun skal være »ein Feldweges« paa denne Side Odense. Skulde den være afkastet eller besat, kan man tage Vejen derfra til venstre til Eggeby eller Blanckested Mølle; skulde ogsaa der være noget i Vejen, skal man, stadig til venstre, kunne passere udenom Aæn.« Som særlig egnede Vejvisere angav Præsten a) »Kaptajn *Thomas Christensen*, som i Dag har været paa Hindsholm i Mesing; [han] skal være godt kendt med dette Land, særlig Veje og Pas; [han] har forud tjent Christian den Fjerde i lang Tid³⁾.« »Ligesaa en [Mand] ved Navn *Jens Iversen*, som nu er her i Kjerteminde; [han] kender Veje og Stier.«

1) Palle Rodsteen synes at være bleven bortslæbt af Svenskerne.

2) Sandsynligvis Kapellanen i Kjølstrup *Poul Bagger*, der paa forskellig Maade var virksom i disse Dage (se S. A. Sørensens *Kjøbenhavns Belejring og Fyens Generobring*. S. 161).

3) *Thomas Christensen* var nu en gammel Mand, thi han

En anden Efterretningsmand for det danske Korps, *Herman Hermansen*, fik af Schack Attest for, at han »ved Landgangen ved Kjerteminde bragte os gode Efterretninger om den her paa Fyen værende svenske Armé og siden vedblev dermed.«

Pfalzgreven ankom endnu den 2. November til Ulriksholm, ved den sydlige Spids af Kjerthinge Nor, hvorfra han kunde hindre Schack i at marchere mod Odense eller mod Nyborg. Allerede Natten mellem den 2. og 3. sendte han et stærkt Rytterkommando ad Munkebotangen mod den danske Lejr. Kommandoen traf paa den danske »Forvagt« — en ofte langt fremskudt Rytterstyrke til Sikring af Hovedstyrken — og drev den tilbage mod de Danskes Forskansninger ved Kjerteminde, og den 3. rykkede Pfalzgreven personlig frem samme Vej indtil omtrent ved »Lodne Høj,« en lille Mil vest for Kjerteminde, og traf paa det danske Rytterkorps, som var rykket ud fra Forskansningerne. Skønt det svenske Korps »præsenterede« sig til Kamp, kom det ikke til noget Sammenstød, da det ikke laa i Schacks Plan at slaas allerede

havde allerede i Christian den Fjerdes Krig i Tyskland 1625—26 gjort Tjeneste som Kaptajn og Kompagnichef i Kongens danske Livregiment, „Det røde Livregiment“, og havde derefter i over 30 Aar været ansat ved det nordfynske Landeværn. Den 3. December 1659, i Hovedkvarteret i Odense, fik han af Schack udstedt Salvegardebrev (Fritagelse for Indkvartering og andre Ydelser til Hæren), fordi han, „da Armeen landede ved Kjerteminde, flittigt har ladet sig bruge ved denne. Han er nu dimitteret til sit Hjem og hermed bevilget, at hans Hus og Gaard i denne Krig skal være fritagen for enhver Byrde.“ Gaarden laa i Munkebo By.

nu, og det danske Rytteri trak sig atter ind i Forskansningerne og »under sine Musketter,« d. v. s. bag Fodfolket. Sulzbach, der skønnede, at Terrænforholdene var ham ugunstige for et Angreb under disse Forhold, trak sig derefter tilbage til Ulriksholm igen.

Den samme Dag, altsaa den 3., havde Sulzbach erfaret, at Schack havde til Hensigt at angribe Nyborg — hvilket iøvrigt næppe er rigtigt — og hvis Hensynet til Forbindelsen med Karl Gustav paa Sjælland havde tilladt Sulzbach det, vilde han nu helst helt opgive at forsvare Nyborg og samle hele sin Hær ved Ulriksholm. Han vidste ogsaa allerede den Dag, at Feltmarskalk Eberstein havde i Sinde at sætte over til Fyen, og han lovede Karl Gustav at gøre sit bedste for at forhindre denne Overgang og Ebersteins Forening med Schack; men han havde vedblivende meget vanskeligt ved at fatte en endelig, fast Beslutning og henvendte sig igen hønfoldende til Karl Gustav om Raad og Vejledning.

Vi skal nu kortelig berette om Feltmarskalk Ebersteins Overgang over Lillebælt. Allerede den 31. Oktober var Eberstein ankommen til Kolding med sit Korps, og skønt de ham af Schack tilsagte Skibe til Overfarten ikke kom, som det var lovet, udsaa han sig dog i Dagene indtil den 3. November det for en Overgang gunstigste Sted, idet han bestemte sig til at gaa over og bemægtige sig Højdedraget mellem Hinds-gavl — »det røde Hus« kalder de tyske Officerer det — og Middelfart. Om Torsdagen den 3. November sendte Eberstein et lille Kommando Fodfolk over

Bæltet for at rekognoscere, og da der kun viste sig enkelte fjendtlige Ryttere, skønnede Eberstein, at Fjenden kun var svag, og at der navnlig ikke var fjendtligt Fodfolk i Egnen.

— Ernst Albrecht von Eberstein —

Dette kunde Eberstein iøvrigt ogsaa af en anden Grund gaa ud fra, thi et Par svenske Desertører, Joen Ingildsen og Peder Amundsen — begge indfødte Svenskere — havde kort i Forvejen indfunden

sig hos ham for at berette, at det svenske Fodfolk alt var afmarcheret til Fyens Østkyst og for at »give Anledning til Anfald paa Fyen,« som de udtrykker sig. De berettede derhos Eberstein, at de var Skaaninger — hvad der jo var urigtigt — for at de »kunde staa til troende,« og de kunde forevise Pas fra selve Lensmanden paa Hindsgavl, *Tyge Below*; de hørte til (svensk) Oberst Kruses Fodregiment og havde ligget indkvarteret i Middelfart. Her var de bleven Kærester med et Par Piger og havde besluttet at ville forblive i Danmark og havde derfor »af Kristenkærlighed ladet os bevæge til at gøre de Danske Kundskab.« De skjulte sig derfor, da deres Regiment afmarcherede fra Byen, og i en skrøbelig Baad, uden Aarer og med kun nogle Skovle til at ro med satte de over Bæltet¹⁾

Den 4. November overførtes der da noget Fodfolk under Kaptajn *Jess Knudt*, en Sønderjyde, i Ebersteins Regiment, hvilke satte sig fast i en forladt Skanse mellem Hindsgavl og Middelfart, og derefter overførtes der med det ringe Skibsmateriel, man havde, skiftevis mere Fodfolk og Rytteri. Herved kom det godt til Nytte, at nogle Borgere i Middelfart havde afkøbt Svenskerne nogle af Færgeprammene, som egentlig skulde have været huggede i Stykker, men som nu blev brugte ved Overførelse af Rytteriet²⁾.

1) Aaret efter var de gifte og bosiddende i Middelfart, hvor de fritoges for Skat og Indkvartering, foruden at de hver fik en Belønning af Kongen paa 100 Rigsdaler.

2) En gammel Krigsmand, Kaptajn *Jakob Andersen*, var Eberstein til betydelig Hjælp ved dette Tog, og han var navnlig ivrig for at skaffe Skibe og Baade. Ogsaa han havde tidligere tjent mange Aar i Hæren, baade ved udskrevne og ved hvervede Tropper, baade til Lands og til Søs, og han var særlig godt kendt i disse

De Svenske havde her kun 200 Ryttere, hvilke vel forsøgte at hindre Landgangen men hurtig afvistes ved Kanonskud fra den jyske Side.

Allerede den 4. November afsendte Eberstein stærke Rytterkommandoer i Retning mod Odense, og i Dagene indtil den 9. om Morgenen overførtes hele Ebersteins Korps. af holstenske, kejserlige, brandenborgske og polske Afdelinger, næsten udelukkende Rytteri, medens noget jysk Fodfolk besatte Frederiksodde, Stribsodde Skanse og Middelfart. Den 7. afsendte Eberstein, der vidste, at Schack laa fast ved Kjerteminde Embedsmænd og yderligere Rytterkommandoer mod Odense for at skaffe Efterretninger og bestille Kvarter der.

Den 5. November, ved Ulriksholm, havde Sulzbach faaet Melding om, at Eberstein havde begyndt Overgangen og allerede havde en god Del Infanteriovre paa Fyen. Han afsendte derfor samme Dag Generalløjtnant Horn med et Par Rytterregimenter for at forsøge paa »ihnen eins anzuhängen«, d. v. s. opholde Eberstein og mulig tilføje ham Tab; men selv forblev han ved Ulriksholm for at passe paa Schack. Denne har uden Tvivl allerede den 6. faaet Efterretning om Ebersteins Overgang, thi en af Borgimestrene i Odense, den virksomme og nidkære *Knud Jakobsen*¹⁾,

egne. Han havde ogsaa gjort Krigstjeneste i fremmede Hære og skrev og talte flere fremmede Sprog og var derfor særlig anvendelig ved Ebersteins Korps. Under den første Del af Kjøbenhavns Belejring havde han deltaget i Forsvaret og havde dernæst fulgt Kurfyrsten af Brandenburg, da denne i Foraaret og Sommeren 1659 søgte at sætte over til Fyen.

1) Han var en meget benyttet og usædvanlig dygtig Mand. I 1661 var han i Kjøbenhavn Medlem af en Kommission til at „revidere Lovbogen“, i hvilken Anledning de fynske Købstæder fik Ordre

overtalte tre Mænd der nemlig *Hans Anthonisen (Tønnesen) Rasmus Hansen Vagtmester*¹⁾ samt *Niels Jørgensen (Vigelsøe)* — hvilke allerede een Gang tidligere havde været hos Schack med »Kundskab og Breve« fra Borgmesteren — til i al Hemmelighed at begive sig til Schack med en ny Skrivelse fra Borgmesteren. De tre Mænd slap ogsaa godt igennem til Kjerteminde, men paa Tilbagevejen blev de fangne af Svenskerne, som klædte dem »moxen« af lige til Skindet, saa at de ved Nattetide maatte vade gennem Fjorden »i Frost og Kuld«.

Trods denne ublide Medfart var de tre fædrelandskærlige og dristige Mænd dog straks efter parate til igen at gaa med nye Breve fra Borgmesteren til Schack og til at bringe nye Efterretninger, og paa Tilbagevejen fra Kjerteminde førte de endog med sig fra Munkebo den bekendte Generaladjutant *Mikkel Skov*²⁾, »med største Livsfare, saa godt som igennem og forbi Fjendens ganske Armee, og leverede ham her til Odense i Borgmesters Hus«. Borgmesteren gav Skov »Hest og fornøden Befordring og flyede ham (d. v. s. besørgede ham bragt) paa Vejen til den anden Armada,« saa at Skov ankom den 9. Novem-

til at betale ham en Pengesum. Han var vel anset overalt paa Fyen baade blandt adelige og uadelige.

1) D. v. s. Tilsynsmand ved Bavner og Bavnevagter.

2) Han var en Præstesønovre fra Gøinge Herred i Skaane og var kendt som en dristig og forslagen Partigænger og erfaren Soldat. Baade i Skaane 1657, ved Kjøbenhavns Belejring og nu paa Fyen blev han benyttet meget ved farlige Foretagender, hvorved det kom ham godt til Nytte, at han talte Svensk som en indfødt. Om alle hans Fortællinger om sine Bedrifter er sande, kan vel være tvivlsomt nok, men at han var en forvoven Karl, og at han har været paa Færde mange Steder er sikkert nok.

ber om Aftenen hos Eberstein, der var naaet frem til Kjærsgaard med sit Korps — og dette skønt der baade i og omkring Odense By var flere svenske Rytterafdelinger Natten mellem den 8. og 9.¹⁾

Den ulykkelige Sulzbach vaklede stadig frem og tilbage mellem forskellige Beslutninger. Den 6. havde han bestemt sig til at rykke mod Eberstein ved Middelfart, og han marcherede endnu samme Dag gennem Odense, men standsede og slog Lejr ved Snestrup tæt nordvest for denne By. Skønt han havde skrevet til Karl Gustav, at han agtede at kaste sig over Eberstein, hvad Kongen var meget tilfreds med, var han dog nu atter henfalden i Tvivl om, til hvad Side han skulde vende sig: mod Eberstein eller mod Schack; thi en Rytterstyrke af hans havde haft et Sammenstød med Schacks Rytteri og havde taget nogle Fanger samt skaffet Efterretning *baade* om, at Schack forskansede sig stærkt ved Kjerteminde og hertil ogsaa benyttede 1400 fra Flaaden landsatte Matroser *og*, at Schacks Regimenter bragte alt deres »Plunder« (løse Ejendom) ombord paa Flaaden, hvilket

1) De tre brave Mænd ansøgte siden Kongen om nogen Benaadning „for saadan voris Liffs Wogelse, ond Medfart och Kleders Mistelse,“ og de blev indtrængende anbefalede til Kongen baade af Schack og af den energiske og dygtige Generalkommissarius *Otto Powisch* samt af Admiral Henrik Bjelke, hvilke alle udtalte, at de tre Mænd havde „ladet sig finde villige og tro helst efterdi de for (fremfor) andre alene fandtes, som sig fra Odense lode bruge.“ — Rasmus Hansen Vagtmester fik tilstaaet for Livstid Frihed for Indkvartering, Byens Skat og Tynge, hvorhos han og de to andre Mænd fik udbetalt hver 100 Rigsdaler. De mente rigtignok at have faaet Løfte om en Gaard hver, og Hans Anthonisen udbad sig derfor en bestemt Gaard i Næsbye (St. Hans Klosters Len), Rasmus Hansen en Gaard i Bolbro og Niels Jørgensen en i Anderup.

sidste formentlig kunde tyde paa en Fremrykning mod Nyborg. For at kunne møde en saadan Fremrykning turde Sulzbach ikke fjærne sig synderlig fra Odense, og hertil kom, at han med største Fortvivlelse klagede over de slette Veje mellem Odense og Middelfart, Hestenes store Udmattelse og Manglen paa Hestefoder i disse Egne. Endnu den 7. vilde han se det an — som han skriver til Karl Gustav — undgaa enhver Afgørelse for at holde sig parat til ved Karl Gustavs Hjælp efterhaanden at føre sit Korps over paa Sjælland. Men om Aftenen sidst nævnte Dag marcherede han tilbage gennem Odense, hen imod Munkebotangen, i det Haab at kunne falde over Schack, dersom denne vilde gaa mod Nyborg eller Odense.

Schack var i Virkeligheden ogsaa rykket ud af sin forskansede Lejr og var marcheret et Stykke i sydvestlig Retning, mod Odense, for ikke at slippe Sulzbach af Øje; men han holdt sig vedblivende forsigtig inde paa Munkebotangen, saaledes at Sulzbach ikke kunde faa Rum nok til Udvikling til Kamp. Den ulykkelige Sulzbach, der samtidig fik Efterretning om, at Eberstein var forholdsvis stærk paa Fodfolk — hvilket var ganske urigtigt — indsaa nu, at han havde forsømt det gunstige Tidspunkt til at falde over Eberstein, medens han stadig ikke kunde lokke den koldblodige og krigskyndige Schack ud af den gunstige Opstilling. Han henfaldt da fuldstændig i Fortvivlelse, opgav enhver Tanke om Offensiv og Kamp i aaben Mark og besluttede selvsamme Aften, den 7., at trække sig tilbage til Nyborg i den Hensigt at forsvare sig der til det yderste. Det var derfor nu til ingen Nytte, at Karl Gustav, der vedblivende fra Korsør fulgte Begivenhederne paa Fyen, ivrig op-

muntrede Sulzbach til at udføre Planen om energisk Angreb paa Eberstein: *det gunstige Øjeblik hertil var forspildt!*

Den 8. om Aftenen sent ankom Sulzbach da til Nyborg; den 9. om Eftermiddagen formerede Eberstein — der maatte antage, at i ethvert Fald en Del af den svenske Hær var i Fremrykning mod ham — ved Middelfart sit Korps i Slagorden og rykkede frem med den bestemt udtalte Hensigt at opsøge Fjenden, hvor han maatte findes, for derpaa at angribe ham, og endelig rykkede Schack samme Dags Aften ind i Odense, medens en Del af den hollandske Flaade lagde sig udenfor Nyborg. Ved Kjertemindede forblev foreløbig endnu Admiralerne Ruyter og Bjelke med Resten af Flaaden.

Hermed var Felttogets første Afsnit udspillet, Foreningen mellem de to danske Korps i Realiteten tilvejebragt og den svenske Hærs Skæbne beseglet.

De to danske Korps var i to Henseender gunstigere stillede end den svenske Hær, nemlig m. H. t. Ledelsen og til Efterretningstjenesten, idet baade Schack og Eberstein — om end i mange Punkter vidt forskellige — var yderst erfarne, omsigtige og dertil energiske Chefer, og de blev fortrinlig betjent af Befolkningen med Efterretninger om Fjenden, saa at de vidste fuld Besked med dennes Forhold. Foruden hvad der foran er berettet om enkelte dristige, fædrelandskærlige Mænds Hjælp skal nævnes, hvad der meldtes til Schacks Korps alene den 9. November:

»Jep Olsen i Torpe i Mesinge Sogn gik fra Nyborg i Aftes Middagen med nogle udkommanderede [Soldater, for] at hente Furage og Proviant. [Han melder]

1. At forgangen Mandag (altsaa den 7.) kom fra Korsør over med en Smakke nogle Soldater, og som Ordet gik i Nyborg, var de 6 Rott¹⁾; et hollandsk Skib gjorde Sejl efter dem, men kunde ikke naa dem, for de løb paa Grund.

2. De Svenske havde imellem sig Tidender, at Brandenborgerne skulde være overkommen, 6000 Mand stærke, og de (d. v. s. de Svenske) skulde være kun 4000 stærk.

3. Saa de (d. v. s. Jep Olsen og de udkommanderede Soldater) de svenske Troupper komme anmarcherende, og sagde de i Byen, at deres Armee skulde komme did i Aftes.

4. De (d. v. s. Svenskerne) førte ved 10 Stykker (Kanoner) i Byen; de største var der 16 Heste for. Lidet Fodfolk kunde de se, som om Dagen gik og arbejdede, og om Natten holdt de Vagt; de var meget slette og ønskede at kunne blive af med Livet.²⁾

Niels Andersøn samme Steds fra beretter det samme.«

»Lars Jensen i Risinge beretter, at imellem Bogense³⁾ og Skalkendrup saa han i Aftes en Hob Troupper, og mente [han], det var af Fjendens; det er ved en halv Mil fra Kjerteminde; og hørte han for en halv Time siden Trommer røres, hvorfor han ilede hid til Kjerteminde at gøre Kundskab.«

1) En Rode Fodfolk var dengang almindelig 6 Mand.

2) Dette Ønske fik de, som det senere vil ses, opfyldt thi de blev næsten alle nedhuggede i Slaget den 14. November.

3) Det er Landsbyen Bovense, mellem Nyborg og Kjerteminde.

Samtidig hermed fik Schack Efterretninger af dansk fødte Ryttere, som var bleven stukken ind i svenske Regimenter, men nu benyttede Lejligheden til at flygte fra Fjenden.

B. De danske Korps forener sig ved Odense; Slaget ved Nyborg den 14. November.

Det er bekendt, at da Eberstein den 11. November, i et øsende Regnvejr, ankom til Odense, opstod der straks Stridigheder mellem de to Overgeneraler om, hvem af dem, der skulde have Overkommandoen, og om hvorledes Felttoget nu skulde fortsættes. Forholdene var i saa Henseende vanskelige, thi ganske vist var Eberstein ældst i Graden, men Schack havde formelt Ret til at nægte at gaa ind under Ebersteins Kommando, dels fordi han i sin Tid havde betinget sig, at han ikke skulde staa under Kommando af andre end af Kongen selv, dels fordi Ledelsen af Toget mod Fyen var overdraget ham. Hertil kom, at Regimentscheferne i hvert af de to Korps ikke vilde lade sig kommandere af nogen anden General end deres egen. Tillige var Eberstein og hans Underførere med Rette forbitrede over, at Schack havde belagt hele Odense By med sine Tropper og henviste Ebersteins Korps til at inkvartere sig i Omegnen, skønt Eberstein jo allerede for flere Dage siden havde forberedt Kvarter i Odense. Det siges i de alminde-

lig kendte Fremstillinger af Fyens Generobring og Slaget ved Nyborg, at de to Chefer havde undladt at søge Forbindelse med hinanden; men som vi ved, er dette ikke rigtigt. Det siges tillige, at medens Eberstein straks vilde følge efter den svenske Hær og direkte angribe denne, vilde Schack forblive ved Odense og forskanse sig her; men dette er heller ikke rigtigt, da Schack i en Beretning Dagen før Foreningen med Eberstein utvedigt udtaler, at *han efter opnaaet Forening vil »søge Fjenden, der har trukken sig tilbage til Nyborg, og se ad, da Fjenden søger Lejlighed til et Hovedslag, hvem Sejren vil tilfalde«*, og han udtalte lignende overfor Eberstein. For øvrigt bør det udtrykkelig fremhæves, at trods det, at de to Overgeneraler havde ondt ved at enes, forhandlede de baade da og senere og saavel mundtligt som skriftligt under Iagttagelse af alle ydre Former. Det er dog sikkert nok, at Schacks gennemførte Afmaalthed og Kulde overfor Eberstein med Rette irriterede denne dybt, og han var jo i Forvejen en Mand, der var meget prikken af sig.

Derimod er det vel muligt, at den store Forskellighed i de to Mænds Temperament har bevirket en noget forskellig Opfattelse af Situationen og af, hvad der nu straks burde gøres. Den ildfulde, hastige Eberstein vilde uden Betænkning gaa løs paa Fjenden, medens den sindige, lidenskabsløse men noget indolente Schack er gaaet ud fra, at saaledes som Forholdene havde udviklet sig, tabtes der ikke noget væsentlig ved, at man ventede nogle Dage med det afgørende Slag, hvorfor han hellere vilde lade Fodfolket og Dragonerne »retranchere sig« overfor Fjenden, altsaa han vilde følge efter denne, indeslutte ham paa et snevert Omraade og i Forening med

Flaaden bombardere og sulte ham ud — eventuelt ogsaa modtage Slag i aaben Mark.

Efter en Del Diskussioner mellem de to Chefer vedtoges det endnu den 11., at man den 12. skulde afmarchere fra Odense i Retning mod Nyborg, og at Eberstein og Schack skulde skiftes til at have Avantgarden, altsaa til at indlede Kampen. At denne Beslutning toges saa hurtig skyldes sikkert for en stor Del Paavirkning fra de to Admiraler, Bjelke og de Ruyter. Skønt Bjelkes egen Flaadeafdeling var ret ubetydelig, øvede han stor og god Indflydelse som Mellemand mellem de Ruyter og Schack, hvad der var saa meget nødvendigere, som Schack jo ikke var nogen meget føjelig Personlighed, og den hollandske Flaades Medhjælp var af allerstørste Betydning. De to Admiraler har tydelig set, at Schack med al sin store Dygtighed og Erfaring maatte have en Klemme paa sig for ikke at spille den kostbare Tid inden Vinterens Komme, og Ruyter erklærede ved Landgangen ved Kjerteminde, at han kun havde Brød for omtrent 8 Dage til sin Flaadebesætning, hvorfor Schack maatte skynde sig at føre Felttoget til Ende, hvis han vilde regne paa den hollandske Flaades Hjælp. Schack synes at være bleven stødt herover og at have undladt at forhandle direkte med Ruyter i de følgende Dage, saa at Bjelke indtrængende maatte bede Schack skrive direkte til Ruyter, »hvad der vilde være denne behageligt«. De otte Dage og mere til gik, og man var nu naaet til den 10. November, uden at der endnu var sket noget afgørende. Ruyter blev yderligere utaalmodig, og da Bjelke skaffede ham 36000 Pund Rugbrød, afslog han at modtage dette; men samtidig rettede Schack sig efter sin »kære Broder« Bjelkes Henstillinger og traadte til Bjelkes

store Glæde paany i direkte Forbindelse med Ruyter. Jeg haaber og ønsker, skriver Bjelke da, at vi alle snarest maa samles i Nyborg, og at dette Forehavende derfor snarest mulig maa blive udført. »Jeg for min Person vilde gjerne faste i 3 Døgn, hvis dette Forehavende kunde blive afgjort i den Tid«, slutter denne djærve Sømand og Adelsmand, vor store Niels Juels samtidige og Kammerat, et af sine Breve til Schack.

* * *

Natten mellem den 11. og 12. tilbragte begge de danske Korps i og ved Odense under Dækning af stærke Ryttervagter, der fremskødes over Aasum til Marslev, over hvilke Byer Hovedlandevejen til Nyborg gik dengang. Den 12. marcherede de i Slagorden frem til Egnen ved Birkende, idet Ebersteins Korps var forrest. Den 13. rykkede de frem til Ullerslev-Flødstrup, med Schacks Korps forrest, og om Aftenen denne Dag enedes de to Feltmarskaller, efter en Del Tale frem og tilbage, om, at de den næste Dag vilde opsøge Fjenden og angribe ham, idet Ebersteins Korps skulde danne første Træfning.

De to Admiraler havde vedblivende presset paa Schack om at skynde sig. Den 11. havde Schack skrevet til dem begge fra Odense om sin Hensigt straks at gaa mod Nyborg og for at aftale med dem, at de paa samme Tid skulde angribe Fæstningen med hele Flaaden. Straks efter Modtagelsen af Schacks Brev kom Ruyter ombord hos Bjelke og tilkendegav sin Utaalmodighed, men lovede dog paa Bjelkes indstændige Bøn at forblive endnu 2—3 Dage i Bæltet med sin Flaade. Den 12. var Vinden gunstig for Farten fra Kjerteminde til Nyborg, hvorfor Flaaden

ved Kjerteminde lettede og derpaa forenede sig med den ved Nyborg liggende Eskadre. Bjelke skriver paa Fransk følgende til Schack: »Vær forvissat om, kæreste Broder, at jeg fuldtvel indser, at Hans Majestæt, vor Herres, Tjeneste fordrer, at Flaaden forbliver udenfor Nyborg, og at man med Kraft og Iver angriber Nyborg baade fra Sø- og Landsiden med den gode Guds Hjælp. Jeg beder Ham bevare Dem og hele Hans Majestæts Armee og give denne den bedste Lykke.« Og endnu en Gang opfordrer Bjelke Schack til af Hensyn til det heles Vel at holde god Forstaaelse og Forbindelse med de Ruyter.

For en Nutidsbetragtning ser det mærkeligt ud, at de to Korps saaledes havde været 2 Dage om at marchere en Strækning af $2\frac{1}{2}$ —3 Mil, ligesom man ogsaa vil finde det mærkeligt, at de den 14. var 3—4 Timer om at marchere en Mil, inden Slaget begyndte. Men Sagen var den, at saa snart der var Udsigt til Fægtning, marcherede Hærene dengang frem igennem Terrænet, altsaa udenfor Vejene, næsten fuldstændig kampberedt, d. v. s. hele Hæren formeret paa een lang Linie med Mellemlum, Fodfolket i Midten, det tungt bevægelige Artilleri søgende Vejene. Naar det derhos betænkes, at Terrænet dengang i større Udstrækning end nu var gennemskaaret af Sumpe, Vanddrag og Skove m. m., vil man kunne indse, at det selv med øvede Tropper krævede baade megen Tid og megen Anstrengelse at tilbagelægge nogle faa Mil i Fjendens Nærhed.

Efterhaanden som den danske Hær kom nærmere til Nyborg, viste Landet sig mere udplyndret og øde. En af de hollandske Officerer beretter, at Befolkningen overalt var bortflygtet og alt udplyndret og ødelagt: »Det var en Jammer at se den elendige,

ødelagte Tilstand i dette Land.« Og dog berettede de svenske Overløbere, at Svenskerne endnu ikke var begyndt at brænde Landsbyerne af, uden hvad »die Jungens« (Trosknægtene) og Kuskene havde foretaget sig uden Ordre.

Ved Daggry den 14. November, en Mandag, satte den danske Hær sig i March for at gaa i Slag. Den var opstillet i to Træfninger, Ebersteins Korps — som nævnt — i forreste Træfning, og atter foran denne som Avantgarde nogle Hundrede polske og tyske Ryttere. Efter at have tilbagelagt omtrent en Mils Vej, opdagede man, omtrent Kl. 11 Formiddag, den fjendtlige Hær staaende i Slagorden omtrent en halv Mil nordvest for Nyborg, umiddelbart vest for Bavnergaard (nu Juelsberg) Skov.

I Dagene den 9.—13. November havde den svenske Hær, der var bleven forstærket med noget Fodfolk fra Sjælland, arbejdet paa at indrette Nyborg til Forsvar mod den overlegne Modstander, og der var i den Anledning fra Omegnen bleven slæbt Proviant og Furage sammen. Men den 13. samledes jo hele den dansk-hollandske Flaade udenfor Byen, og de energiske Flaadechefer var Svenskerne tilstrækkelig vel bekendte til, at de maatte tage Hensyn ogsaa til denne Modstander. Svenskerne har indset det haabløse i med deres ringe Artilleri at optage en Kamp med det mangedobbelt overlegne Skibsskyts, samtidig med at de maatte være belavede paa Landgangsforøg med Matrosafdelinger og endnu mere paa energiske Angreb af Schacks og Ebersteins Korpser. Men de Svenske har ogsaa været fuldt paa det rene med, at da deres Hær for den langt overvejende Del bestod af Rytteri, vilde en Kamp i aaben Mark være langt fordelagtigere for dem end et Forsvar af en

lille, svagt befæstet By, hvor de vilde komme mellem dobbelt Ild. De havde da besluttet sig til den 14. at forlade Nyborg og gaa Fjenden i Møde; men de naaede, som nævnt, kun frem til Bavnergaard, da ogsaa de saa deres Fjende foran sig i Slagorden og maatte standse Fremrykningen.

* * *

De to danske Korps havde følgende Sammensætning.

EBERSTEINS.

Rytteri: Ebersteins Regiment, 8 Kompagnier, (Holstenere); 3 brandenborgske Regimenter (*Quast, v. d. Grøben og Kannenberg*), ialt 23 Kompagnier; 4 kejserlige Regimenter (*v. d. Nath, Caraffa, Mathei og Schultz*), ialt 35 Kompagnier; Polakker: 7 Kompagnier.

Dragoner: et brandenborgsk Regiment (*Kanitz*) paa 8 Kompagnier og et polsk Kompagni.

Fodfolk: omtrent 6 Kompagnier (Holstenere).

Korpset talte henimod 5000 Mand.

Ebersteins Underførere var Brandenborgeren Generalmajor Quast og Østrigeren v. d. Nath.

SCHACKS.

Rytteri: *Mogens Kruses*¹⁾ Regiment (Folkene fra

1) *Mogens Kruse* til Spøtrup, Generaladjutant; født 1629, død omtr. 1677. Var Løjtnant ved jyske Rostjeneste 1656, forfremmedes til Oberst 1659, da han paa egen Haand og med stor personlig Opofrelse opstillede et Rytterregiment. Ved Hærens Indskrækning 1661 ophævedes hans Regiment. Da det i 1666 saa ud til Krig synes det, som om Kruse var bestemt til at kommandere den ny oprettede Rostjeneste. I 1676 i Skaane førte Kruse det

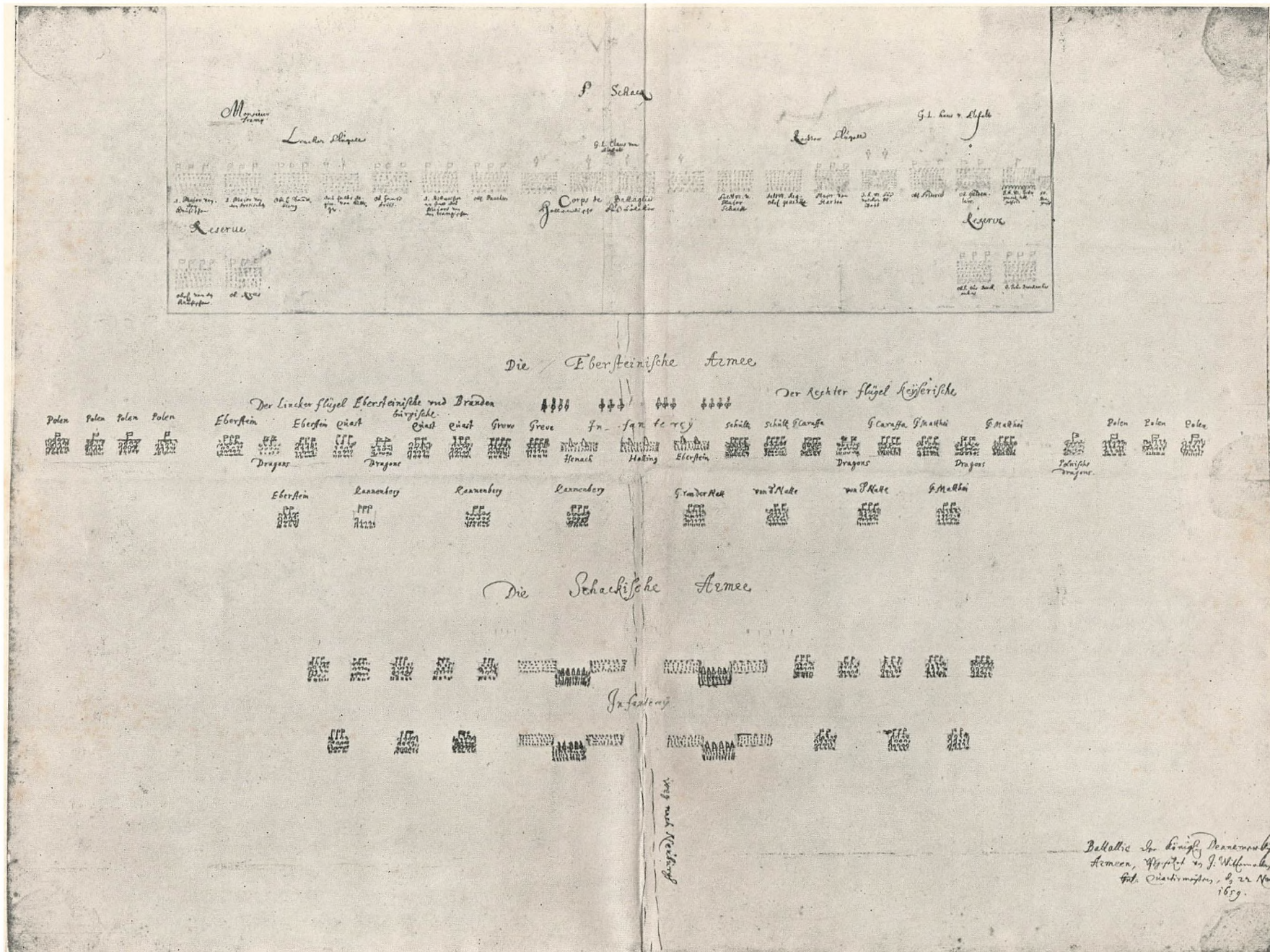
Limfjordsegnene); *Johan Brockenhuus*'¹⁾ Regiment (Vendelboer); *Hans Friis*'²⁾ Regiment (Midtjyder); *Joachim Trampes*'³⁾ Regiment (Skaaninger og Holstenere); Schacks

ene Rostjenesteregiment med stor Udmærkelse. Før Krigen 1657—60 havde han været velstaaende, men 1665 maatte han gøre Opbrud og ejede intet.

1) *Johan Brockenhuus*, født omtr. 1620. Var 1647 Ltn. ved det natj. Rytteri, 1657 Oberst og opstillede paa egen Bekostning baade da og i 1659 et Rytterregiment. 1661 overførtes hans Regiment til Norge, hvor B. blev General.

2) *Hans Friis* til Clausholm var Rytterløjtn. 1644—45 og oprettede ligesom de to forannævnte paa egen Bekostn. et Rytt. Rgt. i 1659. Da Svenskerne i 1658 pludselig brød Freden og oversvømmede Jylland, forblev F. paa sin Gaard og forsvarede sig der, saaledes at Gaarden og dens Omegn blev Tilflugtssted for mangfoldige Mennesker, og herfra støttede han den af Befolkningen med stor Iver førte Snaphanekrig, saa at Fjenden, trods gentagne Angreb med store Styrker, maatte holde sig paa Miles Afstand fra Gaarden. Som det vil ses senere, lagde F. sig i Slaget ved Nyborg ud med de fremmede Officerer i Ebersteins Hær. Striden med disse vakte en Del Opsigt i Datiden og har givet Anledning til Forsøg paa at sværte de adelige Officerer i denne Krig; men det Materiale man herved har bygget paa, er nærmest Misundelse og Sladder.

3) *Franz Joachim Trampe*, tysk af Fødsel; f. omtrent 1620. Var allerede som ganske ung — som Rytterkorporal — i dansk Tjeneste og tumlede sig derefter i mange Lande, men vendte 1657 tilbage som Oberst og førte et Rytterregiment i Skaane 1657 og viste sig overalt som en energisk, fortrinlig uddannet Fører og i alle Henseender som en helstøbt Personlighed. I 1658 i Februar, da Karl Gustav kom paa Sjælland, var T. den eneste af de højere Officerer — han var nu bleven Generalmajor — der tilraadede at optage Kampen, og han overtog Kommandoen over Rytteriet i forreste Linie. Kongen og hans Omgivelser vovede jo dog ikke at følge Raadet. T. fik derefter det sørgelige Hverv at overlevere de 2000 Ryttere til Karl Gustav, fik en lille Pension af Frederik III. og gik med dennes Billigelse i svensk Tjeneste. Da Karl Gustav brød

Bemærkning til Slagplanerne.

De to Planer supplerer hinanden. Som det ses, er den Ebersteinske Plan tegnet af Johan Wittemacke, der var Generalkvartermesterløjtnant hos Eberstein. Han var af Eberstein bleven sendt til Kjøbenhavn med Beretning om Slaget og har udfærdiget Planen Dagen efter Ankomsten. Han har ogsaa, men ganske løseligt, skitseret Schacks Batailleopstilling. Det vides ikke, hvem der har tegnet den egentlige Plan over Schacks Korps. Uheldigvis har han kun med Blyant lagt de forskellige Afdelinger ind.

Regiment¹⁾ (Holstenere); *Ulrik Frederik Gyldenløves Regiment*²⁾ (Holstenere); 2 Kompagnier af Kongens Livregiment til Hest.³⁾ Ialt 45 Kompagnier Ryttere.

Dragoner: 1 Kompagni.

Fodfolk: en Bataillon af Kongens Livregiment til Fods under Oberst *Both*; Hollændere: *Killegrews*, *Meterens* og *Aylvas* Regimenter.

De jyske Rytterregimenter var meget stærke paa Mandskab, de holstenske derimod meget svage. *Korpset talte omtrent 2500 Ryttere og 2600 Mand Infanteri og Dragoner — ialt paa dansk Side altsaa omtrent 10000 Mand.*

Under Schack kommanderede Generalløjtnant Hans Ahlefeldt og Generalmajor Trampe Rytteriet, Generalløjtnant Claus Ahlefeldt Fodfolket.

I Ebersteins Korps var Rytteriet formeret i Eskadroner paa 4 Kompagnier, medens Schacks Eskadroner mest var paa 3 Kompagnier.

Den *svenske Hær* bestod af 11 Rytterregimenter, 2 Dragonregimenter og 4 Fodregimenter, hvoraf de to nylig var ankomne fra Lejren ved Kjøbenhavn —

Freden, bad T. i ærbødig-mandige Udtryk Karl Gustav om Afsked og fik denne. Trods mange Hindringer fra svensk Side fik T. oprettet det Regiment, hvormed han deltog i Slaget ved Nyborg. T. forblev nu i nogle Aar i dansk Tjeneste, satte sig godt ind i de danske Forhold og kom til at nære megen Velvillie for den danskfødte Soldat; men han var for meget Feltsoldat og for lidt Hofmand til i Længden at passe til Forholdene her, og i 1666 forlod han Danmark igen.

1) 2) og 3) Ved disse Regimenter fandtes tillige mindre Kommandoer af andre Rytterregimenter.

ialt 6—7000 *Mand*. Den 10. November om Morgenen var Generalfeltmarskalk *Gustav Otto Stenbock* ankommen til Nyborg for at hjælpe Pfalzgreven ved Kommandoføringen. Desuden fandtes ved Hæren Generalløjtnant *Horn* og Generalmajorerne *Bötticher*, *Weyher* og *Waldeck*.

* * *

Det danske Avantgarderytteri kom straks i Kamp med det fjendtlige, og medens dette Rytteri gensidig »amuserede« hinanden, ordnedes den danske Hær nøjagtig til Kamp, livlig beskydt af Fjendens Artilleri. Idet der m. H. t. Enkelthederne henvises til vedføjede Kort, der stammer fra en samtidig svensk Beretning og til Batailleplanerne¹⁾, der er tegnede af danske Officerer kort efter Slaget, skal bemærkes, at Ebersteins Træfning, der var standset paa 2 Musketskuds Afstand (3—400 Alen) fra Fjendens Kamplinie, opstillede sig til begge Sider af Marchvejen, og i Hovedsagen saaledes, at de kejserlige Regimenter havde den højre Fløj; Fodfolket, der blev forstærket med det hollandske Regiment Meteren af Schacks Korps, stod jo i Midten, medens det brandenborgske og danske (holstenske) Rytteri havde den venstre Fløj. Polakkerne blev trukne hen yderst paa Fløjen, og Dragonerne fordeltes kompagnivis mellem Rytterregimenterne. Alt Fodfolket var i forreste Linie, medens derimod omtrent en Trediedel af Rytteriet stilledes bagved. Alt

1) Der er to. Det skal udtrykkelig bemærkes, at den egentlige Plan over Schacks Korps er den, der her af praktiske Hensyn er anbragt foroven paa Billedet. I Virkeligheden stod jo Schacks Korps *bag* Ebersteins, saaledes som angivet paa Ebersteins Plan.

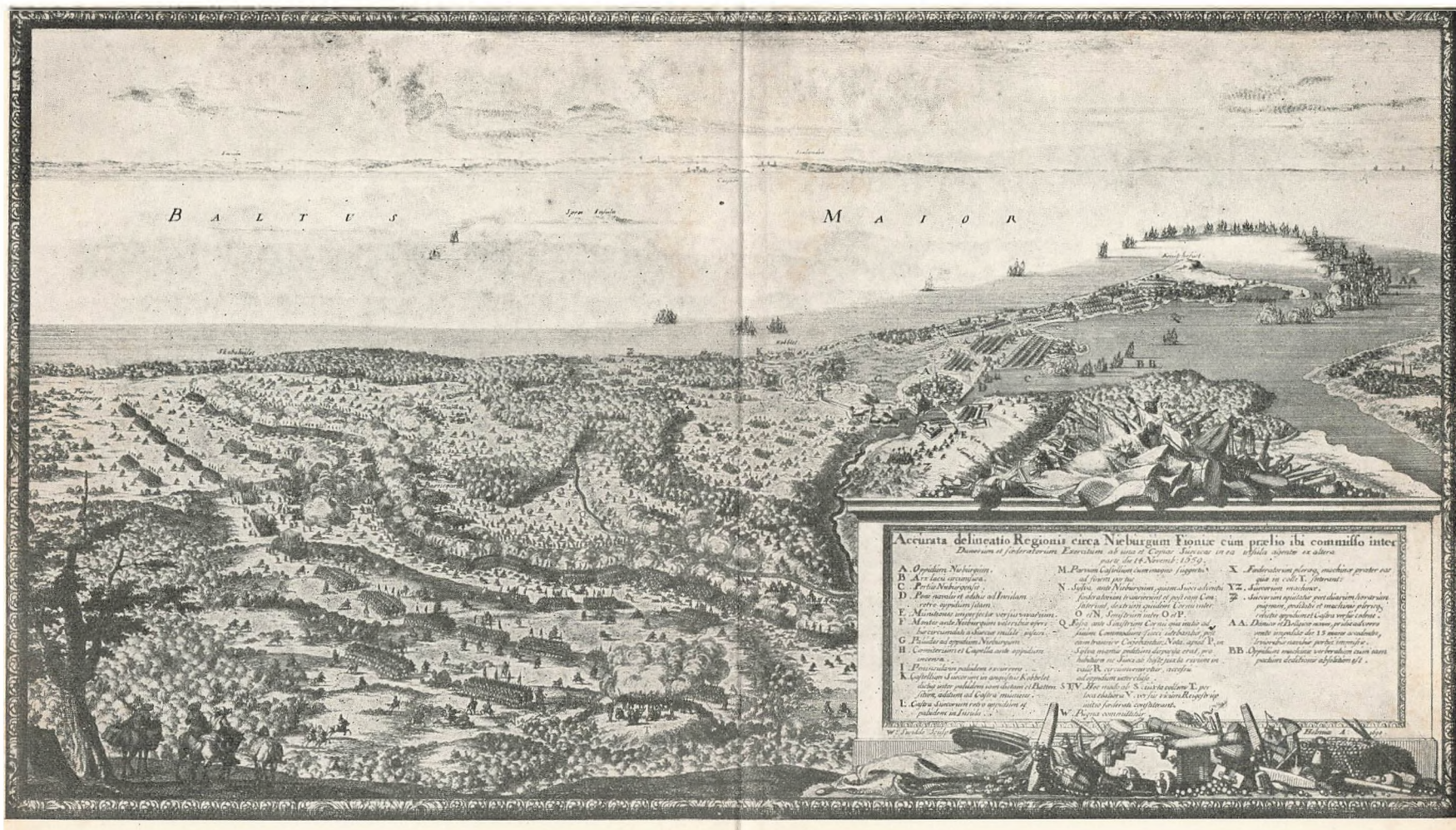
Artilleriet, 14 Kanoner, stillede midt foran Træfningen, nemlig paa det dominerende Bakkeparti tæt vest for Bavnergaard. Dette Bakkeparti blev Centrum for den danske Stilling, og man kunde herfra overse hele Kamppladsen. I 2 Musketsskuds Afstand *lige bagved Ebersteins Korps opstillede Schack sit Korps* paa noget lignende Maade, idet der dog var stukket et halvt Fodregiment ind midt i hver Fløj, altsaa mellem Rytteriet. Af Artilleri havde 2. Træfning alene beholdt Fodfolkets lette Regimentskanoner. 2. Træfning var næsten fuldstændig udviklet paa een Linie, idet kun nogle faa Rytterkompagnier holdtes i Reserve bag Fløjene. Men det varede naturligvis ikke længe efter Kampens Begyndelse, inden den her angivne Førstestilling blev stærkt forandret.

Den Stilling, som de erfarne svenske Generaler her havde indtaget, var af Naturen meget gunstig og strakte sig i en noget buet Linie omtrent fra Østenden af Hjulby Sø (ved Gaarden Lindenberg), øst om Bavnergaard, der dengang laa noget mere isoleret fra Skoven end i vore Dage, da Parken ved Juelsberg strækker sig hen til Skoven; herfra var Linien bøjet noget tilbage, omtrent over Havrelykke Gaard mod Skagbo Huse. For en Hær paa 6—7000 Mand var denne Stilling, der var omtrent 5000 Alen lang, ganske vist temmelig udstrakt; men foruden at den var støttet paa Fløjene, strakte der sig en Skovstrimmel langs hele Kysten, og Datidens Krigskunst afskyede det gennemskaarne Terræn, da kun Dragonerne var uddannede til Kamp om Terrægenstande. Endvidere strakte der sig langs Stillingens højre Fløj og i en Afstand af omtrent 50 Alen foran denne en meget dyb, tør Grøft og et højt, tæt Hegn, medens en Del af den venstre Fløj dækkedes af et Vandløb, der kom

inde fra Skoven øst for Bavnergaard og, dannende en Bue mod vest og dernæst mod sydøst, løb ud i Hjulby Sø.

Den svenske Hær stod opstillet paa lignende Maade som den danske, men noget mere spredt, og der kunde kun holdes forholdsvis lidt tilbage i Reserve. Paa højre Fløj kommanderede Sulzbach og den erfarne Soldat fra Trediveaarskrigen Bötticher, medens Stenbock, Horn, Weyher og Waldeck var paa venstre Fløj. Den tørre Grøft foran højre Fløj var besat af Fodfolk af Schmidts, Essens og Waldecks Regimentter samt Dragoner af Taubes og Weyhers — alt under Oberst Johann Schmidts Kommando, medens alt Fodfolk og Dragoner paa venstre Fløj kommanderedes af General Weyher.

Det er vanskeligt at give en blot nogenlunde rigtig Fremstilling af Slaget ved Nyborg. — Naar man ved, hvilken Vanskelighed det har voldet i vor Tid at give et blot nogenlunde korrekt Billede af Nutidskampe, om hvilke der foreligger et betydeligt Antal samtidige Beretninger, og ved hvilke man har kunnet indhente mundtlige og skriftlige Udtalelser fra mangfoldige endnu levende Deltagere, vil man imidlertid bedre kunne forstaa Vanskeligheden ved at skildre en Kamp for 250 Aar siden. For Slaget ved Nyborg ligger Vanskeligheden navnlig deri, at Hovedkampen, der med korte Afbrydelser varede fra Klokken 1 til Klokken 4 om Eftermiddagen, bølgede frem og tilbage og førtes med den største Forbitrelse fra begge Sider — de Svenske sloges »som desperate Mennesker«, siger en af de samtidige Beretninger — saa at Træfninger, Linier og Afdelinger kørtes fuldstændig ind mellem hverandre. Det mangler vel ikke paa samtidige Beretninger og mer eller mindre samtidige

Forklaring til Billedet af Slaget ved Nyborg.

Billedet giver efter Datidens Skik ikke en enkelt, bestemt Situation, men en Fremstilling af Slagets Gang i det hele. Som Eksempel herpaa skal nævnes, at man baade ser Schacks Træfning roligt holde bag Ebersteins og den svenske venstre Fløjs Rytteri flygte tilbage mod Nyborg efter at være slaat af Schacks højre Fløj.

Man kan følge den svenske Slaglinie fra Skabohuse som en bastionsformig brudt Linie over Bavnergaard og derefter trukken tilbage omtrent mod Midten af den store Grøft, der afvandede den midterste Del af Skoven og mundede ud ved Gaarden „Lindenberg“. Paa det sidste Stykke fulgte Slaglinien langs med og øst for denne Grøft. Ebersteins Træfning er fremstillet i Kamp over hele Linien med den svenske Hær, medens Schacks Træfning endnu ikke tager Del i Kampen. Det svenske Artilleri ses i Kamp tæt sydvest for nuværende Havelykke Gaard samt ved Landevejen til Odense, omtrent ved Lindenberg. Det danske Artilleri staar paa det store Bakkeparti Kote 129 vest for Bavnergaard. Det lille Batteri ved Schacks højre Fløj, omtrent der hvor nu Jærnbane og Chausseen til Odense skærer hinanden, kan være nogle af Fodfolkets Regiments Kanoner, der har optaget Kampen med det fjendtlige Batteri bag venstre Fløj. Fodfolksafdelingerne er kendelige paa Pikenervaabnene, der rager i Vejret midt i Kolonnen som Pindsvineborster.

Slagplaner, thi Slaget ved Nyborg vakte den største Interesse over hele Evropa, og der tryktes mange Beretninger derom; men Forholdene paa dansk Side var jo ejendommelige: der var to højstbefalende, og disse havde hver sine Tilhængere, hver med sine Oplevelser og sit Syn paa Forholdene, med sine Krav paa Ære og Berømmelse og Belønning; den danske Hær var sammensat af Korps af forskellige Nationer, som hver for sig vilde tilskrive sig Hovedæren i denne berømmelige Kamp.

Heraf kommer det, at Schack i de første mundtlige og skriftlige Beretninger til Kongen, til Venner og Bekendte næsten ganske undlader at nævne Eberstein og dennes Underførere, men kun fremhæver sig selv og sine Undergivne. Og for Eberstein eksisterer saa godt som slet ikke Schacks Korps: det er Eberstein og hans Førere, der har udrettet det hele. Efter Brandenborgeren Generalmajor Quasts Beretninger at dømme, er det derimod alene Quast og hans undergivne, der har udholdt Dagens Farer og Anstrængelser fra først til sidst, og selv hans egen foresatte, Eberstein, eksisterer ikke for ham. Og læser man endelig Generalkommissarius *Ditlev Ahlefeldts* Beretning, er det egentlig Ditlev Ahlefeldt og ingen anden, hvem Kongen kan takke for, at det hele fik et saa lykkeligt Udfald!

Paa denne Baggrund maa man f. Eks. ogsaa bedømme Striden mellem Oberst Hans Friis til Clausholm af Schacks Korps og den kejserlige Oberst Grev v. d. Nath af Ebersteins Korps: det er Spot fra Friis' Side over de kejserlige Regimenter, særlig v. d. Naths Regiments kranke Lykke i Kampen og Strid mellem dem om tagne Fanger og erobrede Fanner og andre Sejerstegn, der er Udgangspunktet for

en langvarig og meget omfattende Fejde mellem de to Oberster.

Og som det er med de samtidige Beretninger, saaledes er det ogsaa med Slagplanerne: der er nok af dem, men de er alle forskellige og hinanden modstridende, hvad der dog for en Del ligger i, at de gengiver forskellige Afsnit af Kampen.

Med Avantgarderrytteriets Skærmysler, den nøjagtige Opstilling i Kampformationen, Indrykningen af det hollandske Fodfolk i Ebersteins Træfning, Fremrykningen til den egentlige Kampafstand, med Afholdelsen af Bøn før Slaget og opildnende Tiltale af Cheferne til Regimenterne samt endelig med Artillerikampen var Tiden rykket frem fra Klokken 11 Formiddag til omtrent 1 Eftermiddag. Særlig om Schacks Træfning vides det, at Schack »med bevægelige Ord og Tale til sine Krigsfolk trøstede og formanede dem, det være sig Ryttere, Soldater — d. v. s. Infanterister — eller Dragoner, at de samtlig skulde betænke den store Fare, Kongen og Kronen var sat i af Fjendens Aag og Tyranni, for hvilken ogsaa baade de selv og deres saavel som vore Landsmænd nu ~~st~~aar udi Fare — at de alle i denne Slagting vilde vove Liv og Blod og stride mandelig for deres Herre og Konge samt for deres Fædreland. Hvilket de alle samtlig hver og en med lydelig Røst og Stemme belovede at ville gøre og stride mandelig.«

Derefter aabnedes den egentlige Kamp med et rask Angreb af Brandenborgeren Generalmajor von Quast med Størstedelen af de kejserlige og branden-

borgske Regimenter fra Ebersteins højre Fløj og videre Linien ned. Dette Angreb strandede dog fuldstændig paa det svenske Fodfolks og Dragonernes Ild samt paa Vanskeligheden ved at komme over de dybe Grøfter og gennem Hegnene. Det lykkedes vel ved gentagne Angreb at naa over Grøfterne og gennem det spredte fjendtlige Fodfolk, men der var ikke saa store Aabninger i de tætte Hegn, at en tilstrækkelig stærk Ryttermasse samtidig kunde passere igennem og udrette noget mod det fjendtlige Rytteri, som Gang paa Gang gik frem til Modangreb og kastede vort Rytteri tilbage med stærke Tab. Navnlig paa Ebersteins højre Fløj kom Rytteriet efterhaanden i meget stærk Uorden og væltede sig ind paa det hollandske Fodfolk her og bragte Uorden i dette. General Quast blev haardt saaret, Chefen for det polske Regiment, *Piaseczynski*, faldt, og flere andre af de højere Officerer saaredes og maatte bringes bort fra Kamppladsen. Havde det fjendtlige Rytteri turdet udnytte sin Sejr ved at forfølge Quasts slagne Regimenter, vilde Kampen snart have været afgjort til Svenskernes Fordel, thi omtrent Kl. 2¹/₂ maatte 1. Træfnings højre Fløj foreløbig opgive Kampen; men Schacks Træfning var jo endnu fuldstændig uberørt af Kampen; den dannede det kraftigste Rygstød for de mere eller mindre opløste Afdelinger i 1. Træfning og ventede kun paa Signalet til efter sin Tur at gaa over til Angreb.

Paa 1. Træfnings venstre Fløj, hvor Eberstein selv var, og hvor den kejserlige Oberst Grev von der Nath havde Kommando¹⁾ under Eberstein, var man

1) Det ser mærkeligt ud, at Brandenborgeren Quast havde Kommandoen over de kejserlige Regimenter, medens v. d. Nath førte paa venstre Fløj, hvor de brandenborgske Regimenter stod.

betydelig senere gaaet over til Angreb; men det gik ikke stort bedre heller her. Rytteriets gentagne Angreb — 4 ialt — afsloges, og Afdelingerne kom mer og mer i Uorden, saa at kun Fodfolket og Artilleriet i Centrum holdt deres Stillinger om end med Besvær, og Fodfolket led betydelige Tab af saarede og Fanger p. G. a. det fjendtlige Rytteris Angreb. Ved det fjerde Angreb var Eberstein og en Del ham ledsagende Officerer til Hest komne ind imellem det fjendtlige Rytteri, saaledes at de, for ikke at blive erkendte som Danske, en Strækning maatte følge det svenske Rytteris Bevægelser, hvorpaa de saa ubemærket som muligt trak sig ud til venstre og gav Hestene Sporerne for at komme af Vejen. En Del fjendtlige Ryttere blev opmærksomme herpaa og gav sig til at forfølge. Uheldet vilde nu, at da Eberstein skulde tilbage over den store Grøft, styrtede hans svære Friserhingst ned i Grøften med ham, saa at hans Ledsagere maatte gøre omkring og gaa løs paa de forfølgende svenske Ryttere, indtil Eberstein og hans Hest var komne op af Grøften og i Gang igen. Men herpaa maatte Eberstein og de ham ledsagende Officerer begive sig hen til Fodfolket, medens man igen søgte at faa Samling paa Rytteriet. Altsaa: 1. Træfnings Angreb var fuldstændig mislykket, og kun det faatallige Fodfolk og Artilleriet hævdede deres Stillinger.

Forklaringen paa dette Forhold maa søges i den Tids strænge militære Etikette, Rangspørgsmaalet. Fløjene, eller rettere de yderste Pladser paa Fløjene, var de fornemste og højre Fløj atter den fornemste; altsaa maatte og skulde de kejserslige Regimenter have denne Hædersplads og Ebersteins kongelige danske Regiment den yderste venstre Fløj. Men Quast var næst Eberstein den ældste Chef og skulde have selvstændig Kommando; altsaa han maatte have den højre Fløj og Nath gaa til den venstre, endog uden at faa sit eget Regiment med sig.

Men hertil kom yderligere, at en Del af 2. Træfnings Rytteri paa højre Fløj allerede var bleven ind-dragen i Kampen og foreløbig havde maattet dele Skæbne med 1. Træfning. Klokken var da henved 3¹/₂ Eftermiddag.

Den holstenske Generalkrigskommissarius og Rytteroberst, den bekendte *Ditlev Ahlefeldt*, som fulgte med Eberstein, fortæller meget livfuldt i sine mange Aar efter nedskrevne Memoirer, at han, efter at være undsluppen fra de svenske Ryttere sammen med Eberstein, fra en Højde bagved Artilleriet og Fod-folket — det maa have været Bakken 129 — kunde overse hele Kamppladsen. Han saa da, at begge Fløjene var slaaede tilbage, og han viste Eberstein den Fare, deres Korps stod i, og han bad Eberstein, da Kongens Krone og Scepter afgang af dette Slag, at der uden Tøven maatte sendes Bud til Schack med Anmodning om, at denne vilde rykke frem med 2. Træfning, og han siger, at Schack hidtil havde holdt ganske stille foran sin Træfning og blot set til. Men Eberstein svarede, at han ikke vilde gøre Schack den Ære, selv om de alle blev slagte af Marken. Ahlefeldt red dog selv straks hen til Schack og formanede og bad denne, at han dog endelig ikke maatte lade den Jalousi, som bestod mellem Schack og Eberstein, gaa ud over den fromme Konge, men at han vilde foretage sig, hvad han ansaa for at være rigtigt. Schack gav da straks, med Kaarden i Haanden, sin Træfning Ordre til Angreb og gik lige løs paa Fjenden, som allerede var temmelig i Uorden efter Ebersteins Angreb.

Enhver, der læser Ahlefeldts Beretning alene, maa tro, at Schack ubevægelig havde holdt til Hest foran sin Træfning, alene ventende paa at se sin

Konkurrent slaaet grundig af Marken for derpaa at gaa frem mod den allerede rystede Modstander og med Lethed høste Sejrens Frugter. Dette var dog ingenlunde Tilfældet, og det var næppe heller muligt overfor en saa energisk og fremragende krigsdygtig Modstander som den svenske Hær.

Det Angreb, som Dele af 2. Træfnings højre Fløj havde ført for at støtte og afløse 1. Træfning, var vel midlertidig bleven afvist, men de kejserlige Regimenter fik Tid til at ordne sig nogenlunde, og de kom i ethvert Fald delvis til efter deres Tur at støtte og deltage i 2. Træfnings Hovedangreb, som synes at være foretaget omkring ved 4 Tiden. Det førtes af Generalløjtnant Hans Ahlefeldt med Rytteriet — navnlig Kongens og Dele af Dronningens Livregimenter til Hest — hvormed fulgte Kongens Livregiment til Fods, medens Schack selv og Generalløjtnant Claus Ahlefeldt førte det hollandske Fodfolk, og det tog hele den fjendtlige venstre Fløj og en Del af Centrum som Maal. Efter en kortvarig men yderst haardnakket og blodig Kamp, blev navnlig den fjendtlige venstre Fløj, altsaa Rytteriet, kastet fuldstændig over Ende og flygtede, forfulgt lige til Nyborgs Port af Hans Ahlefeldts Rytteri. Men endnu 1¼ Time efter, at Schacks højre Fløj havde slaaet Fjenden af Marken, var Kampen uafgjort mellem Fjendens højre Fløj og vor venstre, skønt Eberstein efterhaanden var bleven forstærket med hele Schacks venstre Fløj, nemlig Rytteriet under Generalmajor Trampe. General Bötticher var falden allerede ved det første svenske Modangreb, men Pfalzgreven, som en Tid havde været nede ved den først angrebne venstre Fløj, førte nu selv sine Eskadroner frem til Angreb den ene Gang efter den anden, og det siges, at han med egen Haand

havde nedlagt Polakkernes Chef, Oberst Piaseczynski, vistnok paa den danske højre Fløj, dernæst Kommandøren for Ebersteins Livregiment til Hest *Josias Breide Rantzau*, paa den danske venstre Fløj, og endnu seks andre af sine Modstandere.

Efter at det hollandske Fodfolk i Schacks Centrum havde hjulpet med til at kaste den svenske venstre Fløj tilbage, blev det ført frem til et nyt Angreb mod Fjendens Centrum og mod det der værende store Batteri, som nu blev erobret efter en haard Kamp. Forskellige Officerer, der beretter om Kampen, udtaler, at det var et prægtigt Syn at se den Ro og Fasthed, hvormed disse prøvede og fortrinligt uddannede¹⁾ Regimenter rykkede frem og betjente deres Vaaben under Bevægelsen: hvorledes de afviste det svenske Rytteris Angreb og gik lige løs paa det fjendtlige Batteri, hvis Kanoner de »bedækkede« med deres 18 Fod lange Piker. En af de svenske Konstabler vilde ikke tage Pardon, og det lykkedes ham i sidste Øjeblik, inden han blev nedhugget, at affyre endnu to Kanoner mod sine Fjender, hvad der kostede disse et betydeligt Antal døde og saarede.

Da den fjendtlige højre Fløj endnu stadig fortsatte Kampen, sendte Schack paa Ebersteins Anmodning Generaløjtnant Claus Ahlefeldt med et af

1) Det nederlandske Fodfolk og de svenske Regimenter var dengang bekendte for deres stærke Kadrer, d.v.s. deres Kompagnier havde et talrigt Befalingspersonale af alle Grader men holdtes paa en lav Mandkabsstand. Det omvendte var Tilfældet i den danske Hær, skønt baade den faldne Rigsmarsk *Anders Bilde* og senere Rigsfeltherren *Hans Schack* stærkt fremhævede Ulemperne herved og hovedsagelig tilskrev denne Omstændighed de svenske Regimenters Overlegenhed over vore. I vor sidste Krig for Sønderjylland klæbede den samme store Mangel ved vort Hærvæsen, og den synes at være et af de Principer, som man vedblivende vil bevare.

de hollandske Fodregimenter samt 4 Eskadroner Rytteri, hvoriblandt en Del af Dronningens Livregiment til Hest under den senere saa bekendte *Ulrik Frederik Gyldenløve*, Frederik den Tredies Søn, fra syd gennem Skoven ind i Ryggen og Flanken paa Fjenden. Generalløjtnant Hans Ablefeldt, som jo havde forfulgt den fjendtlige venstre Fløj lige til Nyborgs Port og havde nedhugget eller taget til Fange alt det Fodfolk, der kom ham i Vejen, fik samtidig Ordre af Schack til med 7 Eskadroner at gaa norden om Skoven ind i Ryggen paa den fjendtlige højre Fløj. Og omendskønt denne Fløj saaledes efter over tre Timers Kamp syntes at skulle blive fuldstændig omringet, lykkedes det dog Rytteriet her, ved at Fodfolket og Dragonerne under Oberst Schmidt heroisk holdt Stand overfor Ebersteins og Trampes uafsladelige Angreb, at slippe ind til Nyborg eller til Lejren paa Halvøen øst for Nyborg (Østerøen); men alt Fodfolket og Dragonerne blev enten nedhugget eller fangen.

Det var for en Del denne Episode med det Schmidtske Fodfolk, der gav Anledning til de før omtalte Stridigheder mellem Oberst Hans Friis og nogle kejserlige og brandenborgske Oberster, idet to af disse havde faaet Tilladelse af General Trampe, efter at deres egne Eskadroner var bleven mere eller mindre ukampdygtige, til hver at laane en af Friis' tre Eskadroner. Med disse erobrede de en Del Fanner, som Friis synes at have gjort Fordring paa til sit Regiment, fordi det var dette, der havde erobret dem. Friis synes derhos at have undslaaet sig for paa Ebersteins Befaling at føre sit Regiment til Angreb, da han jo hørte til Schacks Korps, og først at have pareret Ordre, da hans egen General, Trampe,

kom til. De fremmede Officerer fremhæver Gang efter Gang, hvorledes Friis en Tid lang havde holdt sig ved Siden af Eskadronerne i Stedet for foran disse »iført en lang, rød Kappe, knappet op i Halsen«, og det har formentlig særlig irriteret dem, at Friis, da Byttet blev delt, fik overladt af Schack to af Fjendens Hærpauker, der ansaas for det mest attraaværdige af alt Krigsbytte og endog staaende over Faner og Estandarter. For øvrigt siger en af de samtidige Beretninger, at Friis' Regiment, »der var agtet for at være det ringeste«, havde holdt sig overmaade vel, »staaet fast og ikke veget« ved de fjendtlige Angreb.

Medens det saaledes var lykkedes en betydelig Del af det fjendtlige Rytteri at undkomme fra Valpladsen, var næsten hele det svenske Fodfolk bleven nedhugget, efter at dets Flanke var bleven blottet ved Hans Ahlefeldts voldsomme Angreb paa den svenske venstre Fløj. En stor Del af det faldt under Tilbagegangen i Hænderne paa det [polske Rytteri, og det gav ingen Pardon men huggede ned for Fode, saa længe der var noget levende foran dem. Alt det svenske Skyts, 21 Kanoner, faldt i Sejrherrenes Hænder.

Man kan antage, at Svenskerne har mistet 3—4000 Mand denne Dag, altsaa Halvdelen af deres Styrke; men ogsaa de Danske og de allierede havde lidt meget betydelige Tab.

Saavel Eberstein som Schack fulgte efter Fjenden ind under Nyborg Fæstningsværker, hvorfra man beskød dem med svært og let Skyts og fik samme Svar fra de Danske. Det faldt om Aftenen i med et stærkt og vedholdende Regnvejr, hvad der gjorde Opholdet udenfor Fæstningen i den lange Efteraarsnat

højest ubehageligt efter den anstrængende Dag; men derved var intet at gøre.

Flaaden havde ikke kunnet tage direkte Del i Slaget denne Dag og var forbleven liggende ud for Knudshoved; men Henrik Bjelke havde Natten mellem den 13. og 14. været ude i en Baad for at afmærke Passagen for Skibene, saasnart der blev Lejlighed til Indgriben, og ombord paa Flaaden fulgte man med største Spænding Kampens Gang efter Lyden af Kanonaden. Bjelke skrev under selve Kampen til Schack, at blot Vind og Vejr vilde tillade det, »skal vi ikke mangle, men vil løbe ind til Nyborg og med vore Skibe indeslutte Byen baade til Vands og til Lands og kanonere saaledes, at Hr. Broder skal have Fornøjelse og Tilfredsstillelse deraf, og herved vise, at hans Majestæts Tjeneste ivrigst bliver udført, og at vore Folk lige saa vel som de allierede bliver holdt i kontinuerlig Action, hvorved man ogsaa giver Admiral Ruyter god Contentement, hvorved ogsaa den Uenighed, som let opstaar mellem forskellige Nationer, kan undgaas — saaledes som Hr. Broder ogsaa uden min Erindring derom højfornuftig kan dømme« Den næste Morgen ved Daggry løb Flaaden ind til Nyborg Havn og begyndte opad Formiddagen at beskyde Byen fra den Side, paa samme Tid som de to Feltmarskalker lod skyde løs fra Landsiden.

Som bekendt var det lykkedes de to svenske Feltherrer, Pfalzgreven og Stenbock, med nogle faa Tjenere at flygte om Natten i en Fiskerbaad, og de naaede heldig over til Sjælland. Generalløjtnant Horn, der nu var højstbefalende, søgte at faa Voldene tilstrækkelig besat; men Fodfolk havde man jo saa godt som slet ikke, og Rytterne nægtede at gaa til Volds, idet de sagde, at de den foregaaende Dag havde

kæmpet nok: nu vilde de ikke mere. Horn sendte da ved Daggry en Trompeter ud til den danske Hær for at indlede Forhandlinger om en »Accord,« hvorefter den svenske Hær vilde have fri Afmarch. De Danske vilde imidlertid intet høre om den Slags, men fordrede øjeblikkelig Overgivelse paa »Discretion«, d. v. s. paa Sejrherrernes Naade eller Unaade, og medens det svenske Generalitet overvejede dette Forlangende, forstærkede de Danske Beskydningen, rykkede fra alle Sider nær ind paa Fæstningen med Fodfolk og Dragoner og beordrede desuden Rytteriet til at sidde af Hestene for at løbe med til Fods ved det tilsigtede Stormangreb.

De plyndringsbegærlige polske Ryttere¹⁾, der var bleven dirigerede over det vandfyldte Terræn nord for Byen over til den svenske Lejr øst derfor, forenede sig her med en Afdeling landsatte hollandske Matroser,

1). Polakkerne havde jo — og med Rette — et yderst slet Ry paa sig for deres Rovbegærlighed og Upaalidelighed m. H. t. Ven og Fjende, og det synes, som om den kloge og omsigtsfulde Schack nødigt har villet have dem med ind til Nyborg. Han har herved vistnok først og fremmest tænkt paa at beskytte Byens Befolkning mod at medinddrages i den Skæbne, der var den almindelige for Besætningen i en ved Storm indtagen Fæstning: at de menige og Underofficererne maatte „springe over Klingen“ efter at være bleven udplyndrede lige til Skindet; men han har maaske tillige tænkt paa, at det kunde blive vanskeligt at yde de overvundne selv den Overbærenhed, som han ansaa for ønskelig og klog. — Hvorom alting er, saa beordrede Schack allerede om Aftenen den 14., da man havde indesluttet Nyborg, Polakkerne til at marschere tilbage til Agnslev. Men da Schack personlig underrettede Eberstein, under hvem Polakkerne hørte, herom, blev denne meget vred over, at Schack tillod sig at give Ordre til Ebersteins undergivne og befalede, at Polakkerne igen skulde slutte sig til Korpset. Følgerne viste snart, at Schack havde handlet klogt i at ville fjerne disse besværlige Gæster.

og medens Forhandlingerne stod paa, trængte Polakkerne og Matroserne ind i Byen og begyndte straks at plyndre de svenske Officerer, og deres Exempel blev straks efterfulgt af 3 Kommandoer paa 100 Mand hver, som de Danske havde sendt ind for at besætte Portene og Vagterne og holde Orden. Dette smittede atter alle de øvrige, og nu trængte de Danske og de allierede — Befalingsmænd, menige og Trosknægte — imellem hverandre og fra alle Sider ind i Byen og faldt som Ulve over de svenske Officerer, plyndrende og røvende. De svenske Underofficerer og menige vidste, at deres Lod var den at skulle stikkes ind i de Danskes og de allieredes Regimenter, og at de altsaa nu for bestandig skulde skilles fra deres Officerer. De kunde ikke holde ud at se Fjenderne alene plyndre deres Officerer og skyndte sig at hjælpe til hermed, saa at der opstod den frygteligste Uorden. Det var forgæves, at de danske Underhandlere skyndsomst satte sig til Hest og ved energisk Brug af Pistoler og Sværd, ved at skyde, hugge og stikke løs til alle Sider søgte at standse disse Scener — der var intet at stille op mod alle disse rovbegærlige Mennesker. Disse havde dertil i Virkeligheden efter Datidens Krigsbrug et lovligt Krav paa Bytte efter vundet Slag, og de havde staaet i Timer og ventet paa Signal til en Generalstorm med paafølgende Nedslagtning og Udplyndring af de overvundne.

Da der endelig igen var bragt nogen Orden tilveje, var de svenske Generaler gaaede ind paa Sejrherrernes Forlangende, hvad de jo ogsaa var nødte til, og den svenske Hær marcherede ud og stillede sig op ligeoverfor den i Slagorden formerede danske Hær. De 11 svenske Rytterregimenter havde endnu over 3000 vel beredne og vel munderede menige og

— Hans Greve Schack. —

Underofficerer i Geledet, medens der af de 4 Dragonregimenter kun var nogle faa hundrede Mand tilbage og af Fodfolket næsten slet intet. Saavel Officererne som de menige blev delt i to Halvdele, af hvilke Ebersteins Korps fik den ene, Schacks den anden. De sejrige Regimenter fik herved erstattet ikke alene hvad Tab, de havde lidt i Slaget, men de fik gennemsnitlig deres Mandskabsbestand forøget næsten en Trediedel udover, hvad de havde før Slaget. For øvrigt gav Fordelingen af Fanger og andet Bytte Anledning til mange Klager og meget Besvær, idet alle med Undtagelse af de danske Regimenter mente sig forfordelte, og det er nok muligt, at Schack, der var en ualmindelig praktisk og klog Herre, er gaaet de andre temmelig nær.

Lige saa stor Jubelen blev i Danmark over den svenske Hærs fuldstændige Nederlag og Tilfangetagelse, ligesaa knusende blev Slaget for Karl Gustav. Han maatte nu opgive sine Planer om Danmarks Undertvingelse og belave sig paa at blive angreben paa Sjælland. Det var mere end den hidtil saa sejrige Helt kunde taale; han, paa hvem Digterens Ord om Karl den Tolvte: »I Med- og Modgang lige« hidtil havde passet saa fortrinlig, var fra den Dag en mærket Mand. Faa Maaneder efter bukkede han under for en hidsig Feber, og samtidige svenske Historieskrivere siger udtrykkelig, at det var Sorgen over Nyborgslaget og dets Følger, der lagde ham i Graven og befriede Danmark for en Modstander, som, saa længe han levede, vilde være farlig for dets Selvstændighed.

Man havde i Kjøbenhavn i disse Dage gaaet i den mest spændte Forventning, da man var uvidende om, hvad der var sket paa Fyen efter den 10. Novbr.,

og da man ikke turde gaa ud fra som sikkert, at den danske Hærs numeriske Overvægt vilde kunne opveje de svenske Føreres store Erfaring og Indsigt og de svenske Regimenters store Krigsdygtighed. Det er ogsaa ganske mærkeligt at se, at ikke alene den lidet skrivende Schack men ogsaa den meget skrivende Eberstein først den 18.¹⁾ udfærdigede en foreløbig Beretning til Kongen om de for Land og Folk saa betydningsfulde Begivenheder. De første Efterretninger om Slaget den 14. bragtes til Kjøbenhavn af den franske Gesandt hos Karl Gustav, den bekendte Chevalier *Terlon*, og de engelske *Sidney* og *Honeywood*, hvilke alle samtidig den 18. om Morgenen »ganske uformodet« indfandt sig fra Helsingør og bragte »den glædelige Tidende om Victorien med temmelig mange Enkeltheder«. Den 20. om Morgenen, en Søndag, indfandt sig dernæst den franske Legationssekretær *Biermann* med sikker Efterretning om, at Nyborg havde overgivet sig Dagen efter Slaget, og *Terlon*, den galante Franskmand, havde allerede før Prædiken samme Dag været hos Schacks Frue og berettet derom samt om, at Schack var sund og vel. Men iøvrigt var enhver, selv Kongen uvidende om, hvorledes det hele var gaaet til. Og først den 21. sent paa Dagen, en Uge efter Slaget, ankom Schacks Afsendinge, Generalløjtnant *Hans von Ahlefeldt* og Kongens Søn *Ulrik Frederik Gyldenløve* m. fl. samt *Ebersteins* Generalkvartermesterløjtnant *Johann Wittemacke* paa *Ebersteins* Vegne med skriftlige og mundtlige Efterretninger til Kongen og Schacks Slægt og Venner. Først nu vovede man at hengive sig til Glæden og Stoltheden

1) Noget havde de været undskyldte p. G. af Parteringsforretningerne og Overvejelser m. H. t. Krigens videre Førelse.

over den herlige Sejr — den anden store Triumf over Fjenden i dette Aar. Den 24. holdtes der en »hochfeyerlich« Takkefest i Kjøbenhavn, med Taksigelse offentlig fra Prædikestolene i alle Kirker, tredobbelt Løsen af alt svært Skyts paa Voldene, skarpe Musket-salver af alt Fodfolket og Røren af Kedelpavker og Trommer fra Rundetaarn.

Man faar et yderligere stærkt Indtryk af Glæden og Taknemligheden i Kjøbenhavn ved at læse, hvorledes den senere Rigsmarskalk *Kørbitz*, en af Kongehusets nærmeste, udtrykker sig i Brev til Schack i disse Dage. Han skriver: Den nylige herlige Sejr, om hvis Lige [man] man efter mit Skøn meget vanskelig vil kunne høre eller læse, har glædet høje og lave hjertelig. *Dette store Værk bør være i stedsevarende, uudslettelig Erindring i dette Kongerige.*« Og Glæden var saa meget større, som vel næppe nogen havde turdet haabe, at særlig de nye og uprøvede danske Regimenter i Schacks Korps, særlig de jyske Regimenter, saa glimrende skulde bestaa den haarde Prøve.

Den 21. rejste den franske Gesandt, de to engelske og de tre nederlandske Gesandter til Helsingør, »med Hjærte og Hoved fulde af Fredstanker,« idet de mente, at nu var det netop Tid at forhandle om Fredstraktater med Kongen af Sverrig — »hvad vi«, skriver *Kørbitz*, »aldeles ikke bilder os ind eller har noget Haab om.«

Straks efter Nyborgs Overgivelse blev der afsendt en Expedition til Langeland, som hurtig blev befriet fra Fjendens frygtelige Udpræsninger. Derimod blev der ikke noget af det Tog mod Sjælland, som saa mange haabede og ønskede. Admiralerne *Bjelke* og *Ruyter* gik hele Dagen den 15. og ventede paa,

at de to Feltmarskalker med deres Underførere skulde komme ombord hos Bjelke til Krigsraad, hvor de næste Operationer skulde fastslaas. *Men hverken Eberstein eller Schack mødte.* Den 16. om Morgenen meget tidlig kom Ruyter ombord paa »Trefoldigheden« hos Bjelke og var meget utaalmodig efter at faa sat de nye Foretagender i Værk. Bjelke skyndede endnu samme Dag stærkt paa Schack i den Anledning, idet han udtalte Frygt for, at dersom man ikke snart enedes om noget, vilde Ruyter sejle bort, og han fremhævede tillige, at man maatte smede, mens Jernet var varmt. Det blev da aftalt, at der den næste Dag, den 17., skulde holdes Krigsraad ombord hos Bjelke. Her indfandt sig da de Ruyter og Eberstein med Underførere, *men Schack blev borte*, og de øvrige Chefer skiltes fra hverandre i Vrede over Schacks Umedgørlighed. Eberstein blev ombord hos Bjelke til den næste Dag, og Bjelke formaaede Eberstein til, at denne endnu skulde se at blive enig med Schack om Togets Fortsættelse. Men da det viste sig, at Schack ikke var tilfreds med de Transportmidler, som Admiralerne kunde skaffe, løb Forhandlingerne ud i Sandet. Det synes herefter, som om det nærmest er Schacks Skyld, at den gunstige Lejlighed ikke blev benyttet til yderligere Erobringer fra Fjenden — f. Eks. af Lolland-Falster, hvis man ikke turde angribe Sjælland, hvor Karl Gustav selv havde Overkommandoen.

Da Fyen langt fra var i Stand til Vinteren over at underholde de store Styrker af Militær, brød Eberstein allerede den 19. op fra Nyborg for efterhaanden at føre sit Korps over til Hertugdømmerne, og Schack forlagde foreløbig sit Hovedkvarter til Odense og lod efterhaanden det meste af sit Rytteri føre over til

Jylland, medens til Gengæld noget jysk Fodfolk blev trukket til Fyen for at hindre svenske Foretagender mod Øen.

Til hvad der foran er sagt om Fyens Tilstand under det svenske Herredømme skal føjes følgende Oplysninger om Byen Kjerteminde.

Oplysningerne er tagne fra de Indberetninger, som en i 1660 i September nedsat Kommission af Adelsmænd indsendte til Regeringen. Erklæringen fra Kjerteminde oplyser ikke alene Byens frygtelig medtagne Tilstand men giver ogsaa adskillige Oplysninger af militær Interesse. Magistraten opgiver Punkt for Punkt Byens Tab i forskellige Retninger, og det gør et ligefremt overvældende Indtryk at se, hvilken Mængde Bygninger, der helt eller halvt laa hen i Ruiner i den lille By, det ikke ringe Antal, der er bleven afbrændt »af Fjenderne« eller gennemskudt af Kanonkugler — det sidste naturligvis ved Schacks Landgang. Deres Skibsbro er meget forskudt; »Lange Bro, som endnu fattes ved begge Ender« — rimeligvis ogsaa som Følge af Landgangen. Deres Skuder og deres store og smaa Baade har Fjenden taget eller ganske ødelagt. »Herforuden voris Frucht Hauger her for Byen, som vores Armada¹⁾ udi stod i otte Dage« og ej alene Plankeværk, Gærder og Frugttræer afbrudt osv. osv. Dette hentyder til det, som vi kender, at Schack straks efter Landgangen og Fjendens Forjagelse stillede Korpset under Gevær »foran

1) Hær.

Byen« hele Natten, afventende fjendtligt Angreb over Munkebotangen, og det viser, at hans forskansede Lejr blev anlagt umiddelbart opad Byen.

Men mere end alt andet virker følgende Udtalelse: »Desligeste findes vor Bys Mandtal den 10. Oktober 1656 at beløbe sig til efter Taksering 416 Skilling Redsel, og nu, siden den Tid Borgerne er undvigte og hendøde, findes ikkun til denne Dato 104 Skilling Redsel, hvoraf kan eragtes ikke at være beholden udi Byen videre end den 4. Part.«

»Nok herforuden ere vi fattige Folk her udi Byen mere end en Del andre, formedelst Søkanten, med 8 Regimenter, hvoraf de 5 Regimenter var Caval-leri og de 3 Fodfolk, deres Indkvartering i forbi-gaaende Fejde meget hart vorden graveret¹⁾ og umaadelig plaget, hvorudover Byen er kommen i saa stor en Gæld, som den næppelig eller aldrig kan betale, af Aarsag Byen nu er saa ringe paa Folk og Huse, som den ikke i Mands Minde været haver, formedelst den største Del af Borgerskabet ere hendøde og fra Byen undvigte, saa at den store Skade med Brand-skat, Plyndring, Røveri og Kontributioner, som Fjenden os har tilføjet, er os ikke mulig at udsige eller be-skrive, saa vi derover er geraaden udi stor Gæld, Fattigdom og Armod. Efter den Tid, Gudskelov! vores eget Folk sig Landet bemægtiget, stod den ganske Armada hos os udi otte Dage og siden con-tinué²⁾ har haft Indkvartering, som sig mange Tusind Daler kan bedrage« osv. osv.

1) betyngtet.

2) vedblivende.

Et særdeles talende Vidnesbyrd om, hvilken overordentlig Betydning Kongen og Rigsraadet tillagde Sejren ved Nyborg, fremkom den 12. November Aaret efter, idet der udstedtes følgende Reskript til Biskoppen over Fyens Stift, Doktor Laurids Jakobsen: »Vider, at vi naadigst haver for godt anset, den 14. November aarligen i vor Fæstning Nyborg at lade helligholde, betræffendes fornemmeligen den lykkelige Sejrvinding, som den grundgode Gud os forleden Aar den samme Dag der for[an] Byen forlente. Til hvilken Ende I ogsaa fornøden Tekster, Bønner og anden gudelig Øvelse til samme Dag tilbørlig at helligholde haver at forordne saavel som *Musich* og anden *Solenitet* med Klokker og andet, [saaledes] som en af de andre store højtidelige Dage her udi Riget begaaes.«

Beklageligvis findes der ikke for Nyborg saaledes som for Kjerteminde og flere andre Byer en samtidig, almindelig Beretning om Byens og Borgerenes Tilstand efter denne Krig, efter Slaget den 14. og Beskydningen den 15. November, hvilket altsammen uden Tvivl har efterladt sig stærke Spor. Om enkelte Ting erfarer vi dog saa meget, at vi er i Stand til at danne os et ganske godt Begreb om Tilstanden, og det synes derefter — hvad man iøvrigt ogsaa kunde vente — at Nyborg ikke alene ikke er sluppen lettere fra denne Trængselsperiode end de andre Byer men endog har lidt mere end disse. Saaledes hedder det i de den 8. November 1661, altsaa aabenbart til Toaarsdagen for Slaget, udstedte Privilegier til Byen, at »Nyborg har i seneste Fejde og disse besværlige Tider udstanden og lidt fast større Pressur og Betryk end nogen anden i den hele Provins og derudover i slet Tilstand geraden er.«

Og som det altid gaar: Naar Krybben er tom, bides Hestene — saaledes ogsaa her, idet en Del af Borgerskabet i Nyborg om Sommeren 1661 skikkede en Deputation til Kjøbenhavn for at bede om at faa nedsat en Kommission til Undersøgelse og Paadømmelse af nogle Stridigheder mellem Borgmesteren og Raadmændene — der var dengang 4 saadanne, senere en Tid 6 — paa den ene Side og en Del af Borgerskabet paa den anden. Borgerne mente nemlig, at Borgmester og Raadmænd »angaaende Indkvartering og anden Udgift og Tynge, der er paakommen Nyborg By siden sidste Krigs Anfang, som er fra 1657 til Dato, som Borgmester og Raad alene haver vild raad for«; og formener Borgerskabet, at deres Øvrighed ikke har »holdt og baaret med dennem« efter Proportion men meget skaanet sig selv og derfor er det »kommet Borgerskabet dis tyngere«, saa de derover er kommen i stor Armod og en Del »slet haver maat undvigt Byen«. De beder om, at de to Mænd Otto Krag til Voldbjærg og Henrik Gyldenstjern til Skovsbo samt to »u-villige« Borgere, nemlig Iver Andersen og Niels Christensen, begge af Odense, maa beordres til at samles i Nyborg for at stævne Parterne for sig og da navnlig Borgmester og Raad, hvilke bør møde med de Ordre, de har faaet af de forskellige Myndigheder om Indkvartering og Tynge m. m. samt med deres Bøger og Optegnelser. Deputationen bestod af 3 Borgere nemlig Jørgen Kall, Anders Pedersen og Bendix Henriksen. Den anden Part i Sagen har dog ikke villet se uvirksom til herved, thi nogle Dage senere ankede Borgmester og Raad hos Regeringen over, at Borgerne er gaaet udenom dem med deres Klage, og de foreslaar Borgmester i Odense Knud Jakobsen — hvem vi alt kender — og en Raadmand

sammesteds til Kommissarier i Stedet for de to Odenseborgere, hvad Regeringen ogsaa gik ind paa. Og der er det ejendommelige ved Sagen, at netop disse Kommissarier er udnævnte samme Dag, som Deputationen i Kjøbenhavn indgav sin Memorial og 5 Dage før Borgmester og Raad har foreslaaet dem. — I øvrigt er Sagens Udfald ikke bekendt.

Ligesom ved Kjerteminde var det i de to Slag-dage gaaet stærkt ud over Borgernes »Kaal- og Køkkenhauger for Nyborg«, hvilke »os ganske ruineret er og endnu (Februar 1661) ej os haver været tilladt dennem igen at omhegne«. De beder derfor om at maatte indhegne Haverne med et »Torngærde«, da de ellers maa mangle det nødvendigeste i deres Hus-holdning. Ved samme Lejlighed søgte de at slaa et Slag for, at Byens Porte og »Lyche« maatte befales til visse Klokkeslet Sommer og Vinter at aabnes og lukkes i fredelige Tider, da de ofte hidtil er bleven lukkede tidlig og aabnede sent, saa at hverken Fiskerne, som søger deres Næring af Stranden, eller andre af Indbyggerne, »der om deres Næring paa Landet ville være«, har haft noget bestemt at rette sig efter.

Endnu i 1664 henlaa Byens Skibsbro — en egentlig Havn fandtes der dengang hverken i Nyborg eller i de andre Søkøbstæder, selv ikke i Byer som Helsingør og Helsingborg — og Raadhus i meget ruineret Tilstand, og i Nyborg som alle andre Steder, hvor Svenskerne havde opholdt sig i længere Tid, var alt Jærnbetug og lignende pillet og revet bort fra de offentlige Bygninger, da Jærn dengang var en forholdsvis kostbar Artikel og da navnlig i Krigstider. Det er saaledes meget betegnende, at da Kay Lykkes Foged paa Rantzausholm, den bekendte og berygtede Peder Børtning, under den store Retssag skulde ind-

sættes i Forvaring sammen med sin Hustru paa Slottet, maatte der over Hals og Hoved indkøbes Jærn til Stænger for Vinduerne, til Hasper og Kramper samt en »Taskelaas til at hænge for Døren hos hannem«. Denne Retssag førtes for en stor Del i Nyborg og var begyndt i Foraaret 1661 med en Klage fra Kay Lykke over Børtings Regnskab for Rantzausholm, og der blev nedsat en Kommission til at undersøge Sagen. I September 1661 blev Børting og hans Hustru indsatte paa Slottet. Som bekendt var det Hustruens Vidnesbyrd, der tog Grunden bort under Kay Lykke og bevirkede hans Flugt fra Landet og hans Domfældelse. Peder Børting havde i øvrigt under en Del af Krigen 1657—60 været Cornet — nærmest svarende til Sekondløjtnant — ved Kay Lykkes flotte og dygtige Rytterregiment. Han blev senere Ejer af en større Gaard paa Fyen, en Tid ogsaa Raadmand i Odense men flyttede derefter til Kjøbenhavn.

Men endnu til henimod 1670 led Byen under Følgerne af Krigens Ødelæggelser og Forstyrrelser. Saaledes anmodede Byens Præsident, den bekendte Claus Rasch, i 1666 Kancelliet om, at der maatte blive nedsat en Kommission til at undersøge Byens forskellige Regnskaber -- Kirkens, Skolens, de fattiges samt Byens egne — hvilke alle endnu var i Uorden fra »seneste Fejdetider«. Til Kommissarier udnævntes da Adelsmændene Niels Banner og Henrik Lange, Landsdommer Jens Lassen og Biskoppen i Odense, Magister Niels Bang. Men af en eller anden Grund — muligvis de stærkt spændte udenrigspolitiske Forhold og Danmarks Forberedelser til en ny Krig — blev der ikke gjort noget videre ved Sagen, og to Aar efter klager den nye Borgmester, Laurids Jør-

gensen, over, at han ved sin Bestillings Overtagelse fandt »en heel ringe *politie*« og stor Urigtighed om Skifter og Delingers Forretning, samt Kirkens, Skolens og de fattiges Indkomst og Byens Regnskaber for mange Aar uklarerede og ulikviderede. Han bad om, at der igen maatte blive nedsat en Kommission, og Claus Rasch bad samtidig om det samme.

Men trods alt var Nyborg By dog i 1661 Fyens næststørste efter Odense og tilsyneladende halv saa stor som denne og lige saa stor som Svendborg og Kjertemindes tilsammen. Thi Nyborg havde ikke alene Betydning og Indtægter som Hovedoverfartsstedet til Sjælland men var tillige en ret betydelig Plads for Ud- og Indførsel, hvad der fremgaar af de Brudstykker, der endnu er bevarede af Byens Toldregnskaber fra den Tid. Og selv i det højst urolige og paa saa mange Maader saa skæbnesvangre første Halvaar af 1658 vedligeholdtes der en ret livlig Forbindelse med de »vendiske Stæder« samt »de Nederlandske og Vesterske«. Naar derfor Kongen Aaret efter det minderværdige Slag gjorde den 14. November til en af de store *Fest- og Mindedage* i Nyborg og atter det følgende Aar skænkede Byen en Gave — Stabelstadsrettighederne — der kunde gøre den 14. November til en *Glædesdag* for den, har Grunden ikke alene været den, at Kongen har faaet den By særlig kær, hvis Indbyggere havde været Vidne til en af de glædeligste og betydningsfuldste i Kongens Liv, men det har ogsaa, som det senere udtales, været dens »bekvemme Beliggenhed« og Hensynet til, »at den til det heles bedste desto bedre kunde igen begynde at tiltage i Handel«. For at Byen derfor »igen kunde komme til sin forrige Velstand« skulde Nyborg

1) være Stabelstad for hele Fyen, og fremmede Varer maatte alene indføres der til — foruden en Del andre Begunstigelser m. H. t. Ind- og Udførsel — og

2) bevilgedes der dens Indbyggere 24 Aars »Frihed« i forskellige Henseender men navnlig 8 Aars Fritagelse for »al ordinær og ekstraordinær Kontribution og Skat, Ægt og anden borgerlig Tynge, Besvær, Udgift og Paalæg«.

Hertil føjedes senere, i 1664, den Begunstigelse, at Bytingsdommene der fra skulde kunne appelleres direkte til Højesteret — altsaa udenom Fyens Lands-ting.

* * *

Endnu skal bemærkes, at de to Gaarde Juelskov og Hindemæe, tilhørende Sigvard Urne, »der Slaget skeede, den største Del af Armedien da stod paa for nævnte Gaarde og Gods, hvorudover Gaardene blev ruinerede, Bondegodset den største Part ganske ødelagt og afbrændt.« — Om Byen Agnslev erklæres der, at »*udi samme By er ingen bosiddende*, medens (d. v. s. men) alle Gaardene og Husene øde og næsten ruinerede med Undtagelse af 1 Mand, Rasmus Jensen«. Derimod synes baade Rejstrup og de andre nærliggende Byer ikke at have lidt ud over det almindelige der i Egnen.

Afdøde Oberstløjtnant S. A. Sørensen udarbejdede i sin Tid en meget livfuld og tiltalende Fremstilling af Begivenhederne paa Fyen 1659, endende med Slaget ved Nyborg. Rimeligvis forledt af nogle mindre nøjagtige Slagplaner har nævnte Forfatter faaet

den Opfattelse, at Schacks Korps ikke, som her fremstillet, forblev som en anden Træfning *bag* ved Ebersteins men før Slagets Begyndelse opmarcherede ud *til Siden af* og omtrent *i Højde med* Ebersteins Korps. Heraf fremkommer de mange besynderlige Modsigelser i denne Forfatters Fremstilling — saaledes de stadige Forvekslinger af det brandenborgske og de kejserlige Regimenter, de mærkelige Bevægelser med Fodfolk af Schacks Korps skraat til venstre over Kamppladsen ind imod Ebersteins Modstandere, Omtalen af Hans Friis' Regiment, der antages at staa til højre for Ebersteins Korps, men i Virkeligheden stod bag Ebersteins venstre Fløj og kom til at kæmpe med den yderste højre Fløj af den svenske Slaglinie osv. osv.

Professor Fridericia har i sit bekendte Værk „Adelsvældens sidste Dage“ heller ikke helt kunnet godkende S. A. Sørensens Fremstilling og synes navnlig ikke at dele sidstnævnte Forfatters Opfattelse af Maaden, hvorpaa Schack greb ind i Kampen.

Fra „det mærkværdige år“.

Spredte minder og overleveringer,

optegnede af

P o v l H a n s e n .

F o r o r d: Rundt omkring i vort folk blomstrer der endnu et rigt sensommers-flor af minder og mundtlige overleveringer om hvad der oplevedes i „det mærkværdige år“ 1848.

Disse mindeblomster har jo vokset lige så frodigt i den fattige hytte som på herremandens slot. Der kan endnu plukkes mangen en farverig urtekost af dem i danske landsbyhaver.

Det er en sådan, jeg her vil fremvise; måske kunde den fremskaffes meget rigere og langt mere farvestrålende af andre anden steds fra; men så kan der jo måske blive plads til sådanne i „Svendborg amt“ senere.

Nu gør altså jeg begyndelsen og fæster de gamle minder til papiret, således som jeg — landsbyens barn — selv har fået dem overleveret af den ældre slægt, ja for en del selv ind-drukket dem med modermælken.

I „det mærkværdige år“ gik der en mægtig luftning fra en underlig fremmed men højere verden hen over den stille landsby; alle mærkede den, og de fleste blev grebne deraf, selv om virkningerne for en senere og mere forstandskold tid stundom kan tage sig højst forunderlige ja pudsige ud. —

Det „mærkværdige“ begynder.

Ved slutningen af marts måned 1848 var den lille fynske landsby Sødunge i Ringe sogn næsten ikke til at kende igen. Rygtet om oprørets udbrud og hertugens forræderi vakte her — som anden steds — en uhyre bevægelse. Den første følelse var måske et udslag af den dumpe skræk, der kan gribe et samfund rent umiddelbart, når det pludselig uden forberedelse ser sig stillet ansigt til ansigt med de store og voldsomme afgørelser, hvor det kan gælde liv eller død for folket. Det var vel en saadan følelse, der fik fattighus-lemmet »lille Hans'« kone til ved første krigsmelding at løbe op til min mormor og dér grædende råbe: »Men er det dog sandt, at hele den tyske flode (flåde) ligger oppe ved Ringe, og at Tyskerne har gravet ulvegrave til vore soldater at falde i.«¹⁾

Men denne angstfølelse forsvandt igen fra samfundet lige så hurtigt som fra »lille Hans'« kone. Hun behøvede nemlig blot fra én af de tilstedeværende at få det svar: »Det gør altsammen ingenting, vore folk de skal nok klare sig«, før hun straks

1) Hun havde selv to sønner, der vilde stå for tur blandt dem, der først vilde blive indkaldt i tilfælde af krig.

fattede mod og udraabte: »Ja jeg véd det jo da nok, at vore folk de kan være barbariske, når de tager til det«. Hvorpå hun trøstet og beroliget gik bort.

Efter at man blot havde fået tid til at forvinde den første overraskelse og samle sig lidt sammen, var der overhovedet intet fornuftigt menneske, der et øjeblik tvivlede om, at Danskerne nok skulde sejre. Stemningen kunde til tider være helt ovenud: »Alle fangerne skulde parteres«, råbte man, »de fortjænte ikke bedre«; og man gav sig stemningen i vold uden just altid at veje de ord, som udsprang deraf på guldvægt eller just mene dem bogstaveligt.

Forræderne.

Lidt efter lidt vandt bevægelsen i sindene frem til faste holdepunkter. Et af disse, som først falder i øjnene, var en frygtelig forbitrelse mod hertugen, forræderen. Alle truede og tordnede imod ham. Selv om man måske aldrig før i sit liv havde hørt den mand nævne, var man dog nu straks på det rene med, at han var indbegrebet af alt lavt og skurkeagtigt. Smædesange om ham lød fra mund til mund og var endnu ikke helt bleven glemt i min barndom hen mod en snes år senere. Jo mindre man kendte til ham, jo mere afgjort blev fordømmelsesdommen over ham fældet, og desmere højtrøstet blev den forkyndt. Den gamle Grete Garders nede ved Tøjstrup skov var en af de ivrigste; vildt fægtede hun om sig med armene, mens hun af alle kræfter råbte: »Jeg

vilde ønske, jeg havde hertugen her mellem mine hænder; jeg skulde nule ham, så der aldrig blev en hel las tilbage af ham«.

De vildeste rygter om hertugen fandt de villigste øren. Han havde længe forstukket sig her på Fyn hed det; ja netop her i denne egn vilde man have set og mødt ham snart det ene og snart det andet sted. Omsider samledes alle de spredte tråde sig og pegede nu i en bestemt retning. Herregården Ravnholt i Herrested sogn var stedet. Det var ganske vist, mente man, at her opholdt hertugen sig skjult og i den dybeste hemmelighed. Hvor måtte dette ikke harme gode danske folk og — gode danske folk, det var de alle. Man burde ikke finde sig i dette. Og hvad sker: en skønne dag samledes gods-ets bønder sig i flok og følge, drog hen til Ravnholt og forlangte dér lov til at foretage husundersøgelse efter forræderen.

Man trængte til at finde noget, som man kunde lade sin harme gå ud over, og hvorved man da kunde give sin endnu noget uklare nationalfølelse luft.

Truende meningstilkendegivelser fandt også her sted overfor den indvandrede tyske skovrider Vagner. Og da kammerherre Sehested Juul så afskediger ham, er man intet øjeblik i tvivl om, at det netop skyldes denne kraftige optræden fra jævne folks side.

At kammerherren allerede den gang som god dansk mand havde gjort skridt til at komme med som frivillig blandt herregårdsskytterne, blev der ikke taget det mindste hensyn til. Vagner skulde væk.

Efter krigen, da stemningen igen var falden i ro, vendte Vagner atter tilbage, og nu var der ingen,

der fandt på at krumme så meget som et hår på hans hoved.

Krigsstemning.

Ved siden af denne stærke harmfølelse overfor hertugen og alt hvad der var tysk, gav den stærke folkebevægelse sig også andre og mere tiltalende udslag for eksempel i stor offervillighed overfor fædrelandets sag og i det frejdigste mod overfor faren. Kvinderne begyndte straks at strikke strømper og uldtøj til soldaterne, ja selv fattiglemmerne i fattighuset arbejdede med her af hjærtens lyst og yderste ævne.

Mand og mand imellem taltes der stærkt om, at der burde dannes en landstorm, hvor hver og én skulde møde med de våben, han kunde skaffe sig; træskomanden bandede på, at fik han blot sit træskojærn på det lange skaft rettet ud, så gad han set den Tysker, der turde gå ham under øjne; men navnlig mente man dog, at en le, rettet ud på stagen, måtte anses for at være et fortrinligt værge.

Bystævnen nede ved gadekæret var i de dage en meget søgt plads. Her blev stillingen drøftet i det uendelige; her foretoges indsamlinger af penge i de forskellige øjemed, og her kunde man også se de gamle, forhenværende landsoldater optræde som fægtemestre og lærere i krigskunst. Således var det måske her at følgende optrin forefaldt:

Byens skaffer, den lange, blege, noget svagelige Christian Lillegård, sætter sig i fægtstilling med

stokken som kårde, mens han højlydt opfordrer den gamle forhenværende dragon Niels Larsen til at forsøge sig overfor ham; »jeg er så meget for at fægte«, forklarer han.

Niels Larsen modtager opfordringen og sætter sig ligeledes i forsvarsstilling bag sin stok. Skafferen langer ud, Niels glemmer at parere og modtager et hug, der hurtigt får ham til at se bort fra det ridderlige i situationen. »Av«, råber han; og med den tilføjelse: »Skal du slå, din krøbling!« synger han nu stokken på trods af alle fægtekunstens regler og langer den krigslystne skaffer en ordentlig lussing under tilskuernes højroastede bifaldsytringer.

Men nu smider skafferen stokken og er med et spring inde på livet af dragonen, hvorefter det en stund går løs med de bare næver; et våben som man nok så godt forstod at håndtere.

På virkelig oplysning om begivenhedernes gang skortede det i meget høj grad. Kun ét eneste sted i byen havde man aviser, det var hos min mormor gårdmand Hans Henrik Hansens enke Maren Eriksdatter (matr. nr.: 13). Min morfar, der var død året forud, holdt nemlig avis sammen med sognepræsten i Ringe. Bladet, der kun kom én gang om ugen, hentedes af fragtmanden i Odense. Men så snart man vidste, det var kommen til bys, så samledes folk skarevis oppe hos »Maren Hans'«, og her blev det da læst højt under den mest spændte opmærksomhed. Bagefter kunde man så få lejlighed til at drøfte de forskellige nyheder mer eller mindre indgaaende. —

Til gevær!

En tidlig forårsdag i slutningen af marts måned var sønnerne dér i gården ivrig i færd med at nedbryde det gamle kohus for at skaffe plads til et nyt. Som de nu ligger der på taget og river i den gamle halm, ser de en af deres søskendebørn, Frederik Knudsen, komme ilsomt ind ad bygaden. Frederik var gift og boede den gang i Ryslinge. Han standser, da han kom ud for dem, og meddelte dem, at nu brød det løs for alvor. Han havde netop nu fået sit pas og skulde øjeblikkelig mælde sig. Han var i en så stærk bevægelse, at tårene flere gange trådte ham i øjnene. Efter et øjeblik forløb fortsatte han sin gang; han vilde hen til broderen Erik Knudsen i fødegården (mtrikl. nr.: 4).

Under hans ophold dér blev det bestemt, at Erik skulde følge med Frederik ind til København. Sammen med Erik og Frederik rejste også et andet brødrepar fra Sødinge ind til København, nemlig Niels Peder og Lars Jørgen Jeppesen. Af disse var også den sidstnævnte indkaldt; men hverken han eller Frederik Knudsen kom dog med i krigen, da de senere stillede for sig.

Ingen af de fire unge mænd havde den gang nogen sinde været i hovedstaden, og hvad de derfor oplevede nu i disse bevægede dage grænsede for dem til det vidunderlige. Erik Knudsen glemte alt andet for at være sammen med soldaterne, hvoraf afdeling efter afdeling sendtes af sted over til krigsskuepladsen. Han veg ikke fra dem. Det var ham plat ud umuligt at forstå, hvordan dog brødrene Jeppesen kunde få sig selv overtalt til blot én eneste aften at svigte

soldaterne for at gå i theater. Han var næsten for-
arget derover.

Omsider måtte opholdet i København jo dog
afbrydes, selv Erik måtte forlade sine soldater og
sætte kursen hjem. Men sandelig, han havde nu
også noget at fortælle de godtfolk hjemme i Sø-
dinge.

„Den tapre landsoldat“.

Aftenen sænkede sig over den lille fynske landsby;
byens unge karle havde efter endt syssel samlet sig
udenfor Povl Johansens gadeport for sammen med
sønnerne herinde fra ved en aftenpibe at drøfte dagens
store spørgsmål. Da rumler der en vogn ind ad by-
gaden; hestene holdes an med et ryk ud for sel-
skabet, og ned af vognen springer Erik Knudsen,
Københavns-fareren. Karlene kommer hurtig på
benene og samler sig forvæntningsfulde om ham, og
uden al unødvendig indledning tager han straks fat:
»Nu skal I høre en ny sang, som jeg har lært i
København«, siger han, og derpå istemmer han med
sin smukke, stærke sangstemme i en sand begejstring:
»Den gang jeg drog af sted, min pige vilde med.«
Nej hvad var dog det for en sang, og hvad var dog
det for en tone; uvilkårligt begyndte benene at flytte
sig i takt til sangens ord. Inden man så sig til, var
hele flokken i stormmarch ned ad byens gade, og
da man nå'de den anden ende af byen, vendte man
blot om og gik på samme måde tilbage igen; og

dette gentog sig om og om igen. Længe varede det ikke, før enkelte munde begyndte at synge med, flere og flere stemte i, det var, som om ord og tone var lige uopslidelige, mægtigt til sang havde man da aldrig hørt; men da man langt hen over midnat skiltes, og gik hver til sit, var der måske ikke én af de tilstedeværende, som ikke kunde både melodi og sang udenad fra ende til anden.

Således holdt »den tapre landsoldat« sit indtog i den lille fynske landsby, hvorfra hans »fader« egentlig stammede.

Men dette trænger til en lille forklaring:

„Den tapre landsoldat“s forfædre.

Ved overgangen til det 19. hundredår levede der i smedestedet i Sødinge nogle brødre ved navn Faber. De drev smeddehåndværket og var vide bekendt for deres duelighed i faget. Skulde der laves et eller andet kunstfærdigt stykke arbejde, måtte der bud efter disse brødre. De lavede blandt andet klokkeværker til kirkerne både i Ryslinge, Ringe, Søllinge og måske flere steder.

Kort efter Københavns bombardement rejste en af disse brødre ved navn Rasmus ind til hovedstaden og nedsatte sig der som kleinsmed. Hans dygtighed gjorde sig også gældende her, idet hans forretning voksede og indbragte ham efterhånden en betydelig formue. Han købte da gæstgivergården »Sorte hest« uden for Vesterport, og her drev han foruden gæstgiveriet også biavl i meget udstrakt målestok.

Foruden at være smed, gæstgiver og biavler gav Faber sig også af med at skrive vers, hvad han ud-

førte med stor lethed, og morsomt var det at se den ejendommelige anvendelse, han gjorde af sin versekunst.

På hvert bistade havde han nemlig anbragt en plakat med et vers, hvis indhold angik stadets beboere. Verset kunde da enten være strængt dadlende, eller det kunde være opmuntrende, rosende eller på anden lignende vis udtrykke hans følelser overfor de forskellige kubers indvånere.

Stundom gjorde denne mand en rejse hjem til Sødinge, udgangspunktet for hans lysende bane. På hans hjemmemænd gjorde han da stedse indtryk af at være en meget fin mand, flot som han var bleven i sine klæder såvel som i sin tale.

Ved et sådant besøg kommer han da også engang ind til min morfar gmd. Hans Henrik Hansen. Og her spørger den fine mand da på sit allerfineste københavnsk: »Kender De mig, Hans Hansen?» »Jo« svarede min morfar, »jeg kender dig nok igen, din gamle smed.« Den forhenværende Sødingesmed slog nu om sig med en så vældig mængde københavnske vittigheder, at morfars børn aldrig i deres liv havde hørt mage, men de forstod også godt at mange af disse vittigheder var ikke alene »vovede« men stundom også af en sådan natur, at de langt fra egnede sig til gentagelse i godt selskab.

Han havde ved denne lejlighed med sig sønnen Christian. Efter at de to fremmede var bænket og skænket måtte de naturligvis efter skik og brug en tur med ud i marken at se på, hvordan kornet stod. Hans Hansens drenge fulgte naturligvis med faderen og de fremmede; men hvem skildrer deres forbavselse, da de meget hurtig opdager, at den fremmede ungersvend ikke har begreb om, hvad det er, han ser.

Faderen vilde nemlig benytte den bekvemme lejlighed til at gøre sig en lille forestilling om Christians landbrugskundskaber. De gik netop forbi en mark med vårkorn. Hvad er dette her for noget, Christian?« spørger den forhenværende smed. Christian betænker sig lidt, ser omhyggelig på sæden og udtaler da som resultatet af sine undersøgelser: »det er høstkorn, fader!« »Javist er det høstkorn,« samstemmer den gamle, »men hvad slags høstkorn?« Christian overvejer på ny sagen, hvorpå han med en dybsindig mine udtrykker sin mening i de ord: »Det er vist hør!« »Hør! man tænke sig landsbydrengenes forbavselse, ja forfærdelse over en sådan mangel på de simpleste begyndelsesgrunde til det, som de vilde have kaldt almindelig dannelse. Og så var det endda en fin Københavner.

Denne Christian Københavner — om hvem faderen ved senere besøg fortalte adskillige »letbenede ungdomshistorier« havde forresten arvet faderens ævne til at skrive vers og viser; tidlig blev han forfatter; men berømt blev han først, da han i marts måned 1848 til Hornemanns glimrende march »Den tapre landsoldat« skrev teksten til samme under navnet *Peter Faber*, alt imens han — greben af den almindelige begejstring færdedes blandt soldaterne op og ned ad Københavns gader. Hver gang et vers var færdigt løb han — fortælles der — ind i musikhandelen i »Dyvekes gård« på Amagertorv og afleverede det dér til Hornemann. —

Men, tilbage til Sødinge.

Svenskerne kommer.

Længere ud på somren spurgtes der atter forunderligt nyt: Svenskerne kommer, hed det. Nu skal Tyskerne få.

En dag midt i juni er der bud fra sognefogden i Ringe: Alle gårdmænd i Sødinge skal køre de svenske hjælpetropper i møde til Ørbæk og være med at befordre dem på vogn derfra til Hillerslev.

Blandt kuskene var også min morbroder Hans Hansen. Han fik for sin del to svenske officerer, en kapitain Silverhjælm — en vældig krigerisk-udseende skikkelse — og en premierlieutnant Wrangel.

Nu rullede det lange tog af sted; men det blev et løb med forhindringer. I hver by, man kom til, standsedes toget af beboerne, som mand af huse troppede op ude på vejen med brød og æbleskiver, med øl i store baljer, med brændevin i dunke og flasker; det bedste var jo ikke for godt til Svenskerne, når de såleledes vilde komme og hjælpe os mod Tyskerne. Det var ikke muligt for vogntoget at komme frem; det måtte standse. Og nu begyndte en mærkelig beværtning: Brændevin skænkedes i pægleglas el. lign. Det første og måske det næste stak Svenskerne ud uden at blinke; men var det ikke muligt i øjeblikket at få mere ned, så hældtes indholdet i de medbragte kobber-kogekar for dèr at gemmes til knappere tider.

Så vel de to officerer på morbroders vogn som regimentets oberst henne på en anden vogn prøvede i begyndelsen på at sætte en dæmning for denne overflod især af de våde varer, men de måtte hurtigt give tabt; det var kun at forsøge det umulige. Både

værter og gæster trak her til samme side og var lige ivrige. Sandelig om vore tapre svenske brødre ikke skulde få følelsen af, at vi påskønnede deres værdifulde hjælp til at vise de tyske forrædere vintervejen.

Mellem disse halvvejs nødtvungne og halvvejs frivillige standsninger inde i byerne, prøvede Svenskerne så at tage oprejsning ved at klemme så meget stærkere på hestene på vejstrækningen mellem de forskellige byer, man kom igennem. De hujede og drev på dyrene, så det ofte gik af sted i flyvende galop. Det hjalp ikke, hvad kuskene i så tilfælde sagde. En af disse, en mand fra Herrested, råbte til sine svenske medagende og tiggede dem dog så tyndt for at spare hans stakkels heste; han vilde da, om der ikke kunde blive bedre køb, gærne give endnu en flaske brændevin eller to.

Der var dog midt i al denne overflødighed næppe synderligt øre for dette ellers så fristende tilbud.

Med små afsvigelser og forandringer gentog dette optrin sig for hver landsby, man kom igennem så det var intet under, at da man endelig nåde Hillerslev, og regimentet dér stillede op, var der mangen en af de blå gosser, der ravede fælt.

Ligeoverfor en af regimentets kapitainer (ikke Silverhjælm) stod der en sådan stakkel og svajede som et siv i blæst. Kapitainen må til sidst have set sig gal på synderen, thi pludselig løfter han sin tykke egestok og hugger den tværs hen over den drukne soldats arme, så man skulde have troet, der ikke blev et helt ben i dem.

Men denne behandling fandt tilskuerne var i høj grad ilde anbragt overfor en mand, der dog, trods alt,

var kommen herover for at hjælpe os mod arvefjenden; og Erik Knudsen gjorde sig kun til tolk for den »almindelige mening,« da han henvendt til den pågældende kapitain af sine lungers fulde kraft råbte: »Nej hold nu inde med det her; det ligner jo ingenting således at slå løs på dem, der er kommen her til landet for at hjælpe os.« Kapitainen tog imidlertid intet hensyn til denne djærve indsigelse; kun den drukne soldat mumlede noget om, at nu var det da alltsammen snart forbi, thi nu blev de jo nok om kort tid skudt allesammen.

I det hele taget fik vore landsmænd indtryk af, at pryglene faldt tæt blandt Svenskerne, og at de blandt dem betragtedes som noget, der hørte med til det daglige brød. Også hos os havde de jo hidtil vanket; men nu under den store folkebegejstring og især, da værnepligten blev almindelig, blev de meget ildesete, og om de end ikke helt faldt bort, så indskrænkedes brugen dog stærkt.

Indtryk af Svensken.

Det gik helt godt med at forstå hinandens sprog, da man først havde fået munden på gang. Svenskerne var meget snaksomme og stolte af deres forskellige afdelinger, hvis historie de fleste kendte lidt til: »Dette batteri var det, der gjorde det af med Napoleon i slaget ved Leipzig,« sagde de. Overhovedet besad de en uhyre selvtillid og trode sig uovervindelige trods deres — efter vores mening — påfal-

dende gammeldags udrustning. »Vi skyder de svenske tre skud, og så går vi på med bajonetten,« sagde de.

De af vore folk, der havde været soldater her, efter at vi i begyndelsen af fyrrerne havde fået vor ny fortrinlige hærordning, forholdt sig dog meget tvivlende overfor disse svenske udtalelser. Både kanoner og geværer tog sig påfaldende klodsede og uhåndterlige ud i forhold til vore. Den afdeling, Sødunge-kuskene havde befordret, var således endnu væbnet med de gamle tunge flintebøsser, marchen forekom vore usikker og alle bevægelser langsomme. Heller ikke deres våbenøvelser kunde man rigtig beundre; de var kun så som så, mente man.

Vore gamle soldater havde naturligvis stor lyst til at faa en lille »kontra« med Svenskerne for at prøve dem. Således fik Erik Knudsens broder, Hans Jakob Knudsen — en af vore hjemsendte sårede — stillet en dyst an mellem sig og en svensk fanejunker, hvem han på et øjeblik nær havde fuldstændig overvældet.

Hvad der var genstand for vor største forundring, var den store aldersforskel mellem de svenske soldater. Det var jo nemlig for en stor del hvervede folk. Der var gamle, hvidskæggede mænd, og der var unge knøse. Flere gange traf man både fader og søn i samme række, måske ved siden af hinanden. Det gav kammeratskabet et eget familiært præg.

Mange af de svenske soldater gjorde indtryk af at være rigtig gode, flinke og dannede mennesker; men der var her meget stor forskel på de forskellige afdelinger. Ved enkelte af dem herskede der en ligefrem utrolig råhed, man kunde således i Nyborg se svenske soldater forrette deres nødtørft ud af vinduet ned på gaden.

De svenske hjælpetroppers ophold på Fyn fik måske sin største betydning deri, at det menige danske folk derigennem fik sin gamle indgroede mistro til Svenskerne ombyttet med begejstret tillid. Den svenske hjælpehærs ankomst var ikke ord og snak, det havde man nok af; men det var en kendsgerning, som daglig holdtes Fynboerne for øje ved Svenskernes iver for at få lov til at komme over på valpladsen og der stå side om side med vore egne tapre og beundrede Jenser. Det nordiske brodersind skød stærke skud i de dage blandt jævne folk på Fyn.

Som bekendt fik de svenske soldater ikke deres ønske opfyldt om at komme til at blande blod med de danske på Nordens gamle grænse. Det fik diplomaterne forhindret. Efter omtrent et fjærdingårs ophold på Fyn blev de ved jævndøgnstid atter ført tilbage til Sverige uden at have lugtet krudt.

Efterskrift.

Langt de fleste af disse minder og overleveringer fra »det mærkværdige år« skylder jeg min morbroder, gmd. Hans Hansen i Sødinge.

Bernstorfsminde Seminarium.

(Ved J. Chr. Clausen.)

Naar man ad den brede og anelige Hovedlandevej mellem Nyborg og Færgestedet Bøjden ved Lillebælt Øst fra nærmer sig Herresædet Brahetrolleborg, vil man paa højre Haand lægge Mærke til en Samling Huse og blandt disse et enkelt med meget højt Tegltag. — Spørger man en stedkendt vejfarende, hvad det er for Bygninger, vil man snart høre dem benævne »Seminariet«, snart »Bernstorfsminde«. Men forgæves søger man Seminariet, kun en enkelt Bygning, den med det høje røde Tag — en tidligere Lærerbolig — er tilbage af det første danske Skolelærerseminarium i Provinserne. Alt det andet er nedrevet. Paa Seminariets Grund ligger nu Sognets Fattiggaard, og Glemselens Slør lægger sig tættere og tættere over den ret betydeligt aandelige Virksomhed, der i sin Tid udfoldedes paa Bernstorfsminde Seminarium og den dermed forbundne Opdragelses- og Pensionsanstalt. — Herfra virkede og udgik en Skare Mænd, som har haft Betydning for dansk Kultur og dansk Aandsliv, og dette bør formentlig ikke overgives til Forglemmelse især blandt Svendborg Amts

Beboere, hvorfor den efterfølgende Skildring, der væsentligst er hentet fra trykte og utrykte Optegnelser i den utrættelige og dygtige Lokalhistoriker Niels Rasmussen Søkilde's efterladte Papirer, forbaabentlig maa finde en berettiget Plads i dette Tidsskrift.

Til det første fynske Skoleseminarium er Grev *Johan Ludvig Reventlows* Navn uadskillelig knyttet. — Allerede i Aaret 1783 indførte han et i høj Grad forbedret Skolevæsen paa Baroniet, men det viste sig saa vanskeligt at skaffe duelige Lærere, at man endog var nødt til at hente dem fra Kiel. For at afhjælpe dette Savn blev først Blaagaards Seminarium ved København oprettet, og den 20. December 1793 blev der nedsat en Kommission til at gøre Forslag om Oprettelsen af et Seminarium for Fyn.

I denne var Grev Johan Ludvig Reventlow selvskreven, og takket være hans ædelmodige og imødekommende Tilbud blev Seminariet oprettet paa Baroniet Brahetrolleborg. —

Allerede 1. Maj 1794 begyndte det sin Virksomhed dels i en Bygning, der senere blev benyttet til Kro (den bekendte Kornith Kro), dels paa selve Brahetrolleborg, hvor Greven overlod de fornødne Lokaler. — Den første Forstander var *Johan Frederik Oest*, som vi senere skulle omtale. 1795 blev en Seminarist *Esbensen* Andenlærer. —

I Direktionen for Seminariet var Biskoppen, Stiftamtmand Rosenørn, Provst Clod og Grev Johan Ludvig Reventlow, men det var denne sidste, der i Virkeligheden bar og ledede Seminariet saaledes, at det paa sin Tid regnedes til et af vore bedste. —

Bernstorfsminde, som Seminariet kaldtes for at erindre om den store Statsmand og Fædrelandsven, bestod af en stor grundmuret Hovedbygning paa to

Etager — tredsindstye Alen lang, elleve Alen høj og halvsyttende Alen dyb, og var tillige med de omliggende Bygninger tækket med røde Teglsten.

Saasnart Bygningen var færdig og taget i Brug, blev der til Seminariet knyttet en Opdragelsesanstalt. Denne var indrettet efter en hel ny Methode fremsat af den bekendte Pædagog Pestalozzi. — Eleverne deltes i tre Hovedklasser, hvor Undervisningen var ordnet efter, hvad der hørte til »Almentarv«, til »Kaldsforfødenhed« og »liberal Dannelse«. — I den første Klasse undervistes i Dansk og Tysk, Religion, Geografi, Regning og Skrivning foruden, »hvad der iøvrigt tjente til Forstandens og Hjærtets Dannelse, til at vække Videlysten og øge Indsigten i Naturens Under«. — I anden Klasse fik den enkelte Elev efter sin Bestemmelse en dertil svarende Undervisning, og den var delt i tre Afdelinger: en merkantil, en militær og en videnskabelig. — Den »liberale Dannelse« bestod væsentlig i Sjælekræfternes Udvikling og skilte sig fra Kaldsdannelsen deri, at den bragte visse almindelige Kundskaber og Færdigheder til Fuldendelse. Fagene var her ret omfangsrige, idet der undervistes i Fransk og Engelsk, fysisk og matematisk Geografi, Oversigt over den almindelige Historie i dens hele Udstrækning, Mythologi, Fysikens vigtigste Dele, Anthropologiens Grundlærdomme, Logik og Psykologi. — Undervisningen blev dog her ikke givet i Skoleform, men efter Valg med Overblik over det hele til tydelig Indsigt og Grundighed. —

Der blev ogsaa givet Undervisning i Tegning og Musik, og havde nogen Lyst dertil, kunde de ogsaa faa Øvelse i Drejning. — Der blev lagt megen Vægt paa den sædelige Dannelse, som ogsaa paa »Hjærtets Dannelse ved at stemme det for Retsindig-

hed«. — Eleverne vare underkastede et meget grundigt Opsyn. Enhver Forseelse blev strengt paatalt, og ved passende Straffe søgte man at forebygge Fejltrin, men ogsaa ved at fremkalde ædle Følelser i de unges Hjærter og ved at stille dem Religionen for Øje. —

En streng Orden og Punktlighed prægede saavel Undervisningen som Opdragelsen. —

Denne Opdragelsesanstalt blev hurtig bekendt saavel herhjemme som ud over Landets Grænser. Langvejs fra — endog fra Afrika — sendte danske Mænd deres Sønner til Anstalten. —

Undervisningen lededes af 6 Lærere, og Anstalten var beregnet til 40 Elever. — Foruden Lærerne var ansat en Kvinde til at tage sig af Elevernes Paaklædning og deres legemlige Renlighed. Baade Nat og Dag var Eleverne under Opsigt. Ved Optagelsen modtog hver Elev et trykt Reglement, som strengt krævedes overholdt. — Blev det fulgt punktligt, modtog Eleverne af Bestyrelsen et offentligt Vidnesbyrd og opmuntrende Belønninger. —

Desværre ophævedes denne Anstalt allerede 1809 formodentlig af økonomiske Grunde. —

Bestyrelsen af Pensions- og Opdragelsesanstalten paahvilede Seminariets Forstander i Forbindelse med en særlig Bestyrer. Indtil 1807 beklædtes denne Stilling af Professor *Peter Villaume*. Han var født i Berlin af franske Forældre den 16. Juli 1746, havde først været Præst et Par Steder i Tyskland, senere var han Professor i Filosofi ved Gymnasiet i Berlin, inden han i 1793 kom til Trolleborg. Han købte og opbyggede en Gaard — »Skovlyst« — i Nybygdgaarde, men han boede selv i »Mellembaven«. Han var særlig bekendt som theoretisk Opdrager og var

stærkt optaget af den Campeske Opdragelsesmethode: at udvikle Sjælskræfterne ved Selvvirksomhed. — Han forlod Anstalten 1807 og tog Ophold paa Grevskabet Holsteinborg, hvor han døde paa Fjurendal den 11. Juni 1825.

Blandt Eleverne kan særlig nævnes Brødrene *de Meza*, Sønner af Stadsfysikus de M. i Helsingør. — Navnlig Christian Julius de M., født den 14. Januar 1792 er bleven bekendt. — Allerede i Aaret 1807 gjorde han Tjeneste som Officer, var senere Lærer ved Artilleriinstituttet, rejste i Udlandet 1825—28. — Hans Deltagelse saavel i Trearskrigen som i Krigen 1864 er velkendt og skal ikke her nærmere omtales.

Ogsaa *Johan Georg Christoffer Zinck*, der senere blev Operasanger ved det kongelige Theater, var blandt Eleverne. Endnu skal nævnes *Wulfen*, der blev Købmand i Livorno, Nordmændene to Brødre *Hejerdal*, *Stoltenberg* og *Stoltenberg Blom*, der senere blev Birkedommer i Muckadell, Brahetrolleborg og Holstenshus Birker. Han tog sin Afsked fra dette Embede 1860 og døde paa Herregaarden Juelsberg ved Nyborg den 6te Januar 1868. — Blandt Eleverne findes ogsaa to Sønner af Kammerherre *Buchwald* i Odense, en *Kjellerup*, der blev Godsejer i Jylland — endvidere *H. P. Dodt*, *Døllner*, *Horn*, *Pullich*, *Wesselhoff*, *Wibe*, *Arctander*, *Gustav Pollet*, *Ferdinand Mazanti* o. fl. — En af Eleverne *Corvinus* faar det Vidnesbyrd, at han var ordentlig og flittig men hidsig. — Det bedste Vidnesbyrd faar en Dreng ved Navn *Mayer*, om ham siges der, at han var flittig, ordentlig og af en fast Karakter.

Den første Forstander for Seminariet, var som tidligere nævnt *Johan Frederik Oest*. Han var født

den 10de December 1755 i Nykirke i Angel, hvor hans Fader var Præst, han havde studeret ved Københavns Universitet, var derefter Huslærer, sidst — Aar 1788 — for Grev Johan Ludvig Reventlows Søn Grev Ditlev Christian Ernst. — 1793 forlod han Brahetrolleborg, giftede sig og styrede et Pigeinstitut i Lyksborg, indtil han 1795 af Kongen blev udnævnt til Førstelærer ved Seminariet, for hvilket han i 20 Aar stod i Spidsen.

Han skildres som en Lærer, der forstod at gøre enhver Ting interessant, men hans Yndlingsfag var Pædagogik og Naturvidenskab. — Han var godmodig og velvillig overfor sine Elever. Ved Siden af sin Skolevirksomhed syslede han med særlig Forkærlighed i sin Have. — Det har sikkert for en stor Del været ham, der har baaret Seminariet, hvorfor det ogsaa blev betragtet som en god anbefaling at have haft Oest til Lærer. — I Aaret 1813 blev han Ridder af Dannebrog og skriver i den Anledning til sin Søn: »Ridder er jeg bleven, kære Søn, men nu fattes Ridderdaaden og Ridergodset.« — Han døde den 14de Januar 1815 og blev begravet paa Brahetrolleborg Kirkegaard. Paa hans Grav er rejst et smukt Mindesmærke af rød bornholmsk Sandsten med Bronzeornamenter. I Indskriften paa Stenen vidner om, hvor agtet og afholdt han var. Foruden Navn og Titel, staar der:

»Synker end Stenen i Grus, som her
skal bevare Dit Minde.
Dette forsvinder dog ej, stedse
end lever Din Daad.

Venskab og Erkjendtlighed have op-
rejst dette Minde.«

Af Seminariets Lærere kan endvidere nævnes *Jakob Bang*, der var Andenlærer og senere fra 1801 til 1808 tillige Sognepræst for Krarup Menighed. Han døde som Sognepræst i Horne 1852, var Konsistorialraad og Ridder af Dannebrog. — Hans Efterfølger som Andenlærer ved Seminariet var *Jørgen Bonde*.

Han var en fattig Husmandssøn fra Nybo i Brahetrolleborg Sogn og var født 1776. Efterat have været Elev paa Seminariet og bestaaet dets Examiner, blev han Lærer ved Pensionsanstalten og i 1809 Lærer ved Seminariet. Fra denne Stilling tog han sin Afsked i 1813 og døde i Trolleborg Mølle i Aaret 1827.

Blandt andre Lærere nævnes en Dansklærer *Wibe*, en Sanglærer *Hansen* og endelig 3 Tyskere Schmidt, Warneck og Schnoor, men disse sidste vendte snart tilbage til deres Hjemland.

Oest's Eftermand, som Forstander var *Karl Johan Heise*, født den 30te Marts 1787 i København. Han blev Student med Udmærkelse fra Borgerdydsskolen og tog 1805 theologisk Embedsexamen ligeledes med Udmærkelse. En kort Tid var han ansat som Adjunkt ved Latinskolen i Helsingør, men blev saa i 1815 udnævnt til Forstander og Førstelærer ved Seminariet, hvor han virkede til dets Nedlæggelse i 1826. Han gik derefter over i Præstegerningen og døde den 26de Februar 1857 som Sognepræst i Birkerød. Han var i flere Henseender en Modsætning til Oest. Han havde ikke noget behageligt Væsen og var paa Grund af sin udprægede Rationalisme ikke særlig godt anskreven hos flere af Egnens Præster. Navnlig var Forholdet mellem ham og Sognepræsten i Haagerup *Knap* meget skarpt. — Men en dygtig og kundskabsrig Lærer var han, navnlig skal hans Forelæsninger

over Sjælelæreren have været fortrinlige. — Som Forfatter er han kun kendt ved sin Oversættelse af Platos Skrifter.

I Aaret 1815 blev den senere bekendte Sprogforsker *Niels Mathias Petersen* Andenlærer ved Seminariet. Han var født i Sanderum ved Odense den 24de Oktober 1791, hvor hans Fader var Skrædder, men i en ganske ung Alder blev han taget i Huset af en Slægtning i Odense. — I Skolen her sluttede han inderligt Venskab med Rasmus Rask, som vakte hos ham en stærk Kærlighed til det gamle Norden. Efterat have taget Studentereksamen i 1808 gav han sig til at studere Theologi, men han tog aldrig nogen Embedsexamen. En Tid var han Huslærer i en fynsk Præstegaard.

Som Seminarielærer var han meget flittig og samvittighedsfuld og tillige meget beskeden i sin Fremtræden.

Han havde en ganske mærkelig Frygt for at træde offentlig frem som Forfatter. En »Danmarks Historie«, som han paabegyndte her paa Seminariet, blev ikke udgivet, og navnlig Sagnhistorien, hvorved han senere blev saa berømt, turde han ikke indlade sig paa at behandle. — I religiøs Henseende var han en Modsætning til Heise. Ligesom denne vedblev han at være Lærer ved Seminariet til dets Nedlæggelse. — Hans senere for Fædrelandet saa fortjenstfulde Liv skal ikke her nærmere omtales.

For at give Seminariets Elever Lejlighed til at øve sig i praktisk Skolegerning blev der den 1ste Juni 1798 aabnet en Børneskole ved Seminariet. —

En Del af Børnene blev taget fra Haagerup Skoledistrikt, hvilket selvfølgelig ikke var velset af Skolelæreren der, og det gav ogsaa en Del Anledning til Stridigheder og stadige Ændringer af Plan og Omfang af Seminariets Skole, som dog vedblev at bestaa, indtil Seminariet blev nedlagt,

Saavel denne Børneskole som de andre Reventlowske Skoler fik en meget gavnlig Indflydelse paa Egnens Ungdom, og saavel gamle Skoleprotokoller fra hine Dage som ogsaa opbevarede Prøveskrifter bære Vidnesbyrd baade om en omhyggelig og dygtig Undervisning som ogsaa om gode Resultater hos Børnene. En Frugt af dette udmærkede Oplysningsarbejde er det vel ogsaa, at der fra Brahetrolleborg Sogn fra hine Tider og op til Nutiden er udgaaet et ualmindelig stort Antal dygtige Lærere.

Livet paa Seminariet skal have formet sig ganske anderledes end paa andre lignende Undervisningsanstalter. De unge Mennesker nød udenfor Undervisningstiden en næsten ubunden Frihed, hvilket dog ikke i nogen Maade medførte Uregelmæssigheder. Grunden hertil har sikkert ikke blot været, at alle Seminaristerne baade boede og spiste paa Seminariet, at dette laa paa et forholdsvis afsides Sted, men navnlig, at det blev styret paa en mild og kærlig Maade, saaledes at en bestemt Sædelighedsfølelse gjorde sig gældende hos Eleverne, der ogsaa ved det kammeratlige Samliv følte sig tilskyndede til at værne om Seminariets Ære. —

Desværre blev denne udmærkede Undervisningsanstalts Levetid kun saa kort. Dens Nedlæggelse var et stort Tab for hele Omegnen. Hvad der var den egentlige Grund til Nedlæggelse, er næppe let at faa oplyst. Som den officielle og vel ogsaa mest naturlige

Grund angives, at det kostede for meget. Hele Landet var jo i Pengenød, og Baroniet Brahetrolleborg var stærkt berørt deraf, Gælden var endog saa stor, at dets Besidder blev sat ud af Raadighed over dets Indtægter. Da Seminariet væsentlig blev holdt oppe af Baroniet og ejedes af dette, blev det besluttet at ophæve Seminariet og bortsælge dets Bygninger og Jorden.

En anden medvirkende Grund til Nedlæggelsen var maaske ogsaa Striden mellem Forstander Heise og Pastor Knap i Haagerup. — Knap klagede baade over, at Heise var forsømmelig med Undervisningen og over hans Rationalisme, og flere Præster klagede over, at hans Undervisning var for høj, saaledes at Eleverne bleve indbildske og mente sig ligesaa kloge som Præsterne. — Striden mellem Knap og Heise blev dog bilagt ved Mellekomst af Prins Christian (senere Christian den ottende), der den Gang var Guvernør i Fyns Stift. —

Hvad nu end Grunden har været, blev Seminariet nedlagt i Aaret 1826, og den 31. Maj 1827 blev Bygningerne med Jord bortsolgt ved Auktion for 5220 Rdl. til et Interessentskab. Grev Ditlev Reventlow besluttede imidlertid at bevare Hovedbygningen for Nedbrydelse og købte den derfor tilligemed de øvrige Bygninger. — Efter Grev Reventlows Død 1854 købte Sognet Seminariebygningerne, og trods en betydelig Modstand fra mange af Beboerne blev Hovedbygningen solgt til Nedbrydning i August 1856. — Af Materialet blev opført en ny Hovedbygning ved Nybøllegaard i Hillerslev Sogn samt Stuehuse ved to andre Gaarde.

Kun en Bygning blev tilbage. Til denne hørte en Jordlod paa 12 Tdr. Land, som Professor Oests Søn Konrad af Grev Ditlev Reventlow fik Livsfor-

skrivning paa. Efter Konrad Oests Død er denne Bygning og Jordlod bleven solgt, og for Købesummen er oprettet et Legat, som bærer Navnet »Bernstorfsmindes Legat.«

De synlige Minder om Bernstorfsminde Seminarium ere saaledes nu efter knap 100 Aars Forløb saagodt som fuldstændig udviskede og alle Eleverne, som fik deres Uddannelse her ere forlængst døde, men i vort Folks Oplysningshistorie, i den danske Folkeskoles Historie og især i Svendborg Amts Historie bør Mindet om denne udmærkede Undervisnings- og Opdragelsesanstalt, der i sin Plan og sit Anlæg ganske sikkert var forud for sin Tid, bevares gennem Tiderne.

Et af de femten Bøller.

Ved P. C. B. Bondesen.

Langeland lignes af Oehlschläger ved en smækker Gren, brudt af den danske Rosenhæk, og man har ment, at han har tænkt paa den, da han kort efter Langelandsrejsen skrev sin smukke Sang: »Der er et yndigt Land,« som er blevet en af vore mest skattede Nationalsange.

Det bugter sig i Bakke og Dal.

Og Bakkerne er noget for sig. De ligner smaa Alpetoppe eller, om man vil, store Muldvarpeskud, som man ikke ser dem andet Sted, og som vore Geologer staar temmelig freimmed overfor. Nogle bærer prægtige Bøgeskove, andre — de saakaldte laadne Banker — er dækket med Krat. Atter nogle er kornrige Agre, andre fortrinlige Luzernemarker.

Og imellem Bakkerne og Bøgeskovene, ud over Mark og Eng, og ud over de mange levende Hegn med Roser og Gedeblad ser man til begge Sider Stranden.

Der er smukt paa Langeland.

Det fandt ogsaa Grundtvig, der kalder det et Kanaans Land. Ganske vist føjer han til, at Kana-

niten endnu ikke er uddrevet. Men det er nu over hundrede Aar siden, at han levede iblandt Langelænderne, og meget Vand er løbet i Strand siden dengang. Nu er der sikkert ingen Kananiter tilbage, og skulde der være en og anden endnu, da vil de nok helt forsvinde, naar Banen om et Par Aar vil faa Langeland inden for den Verden, som det hidtil har ligget saa temmelig udenfor.

Femten Møller, femten Bøller og femten Kirkesogne havde Langeland i gamle Dage. Ogsaa hermed er der sket Forandring. Der er nu langt flere Møller og færre Bøller.

Et af disse er Landsbyen *Illebølle*, der hører til Lindelse Sogn og ligger $1\frac{1}{4}$ Mil sydøst for Rudkøbing.

Om dets første Oprindelse ved man intet; men Sagnet fortæller, at der paa Guldborgbakke i Byens vestlige Del skal have ligget en Borg, og at der fra Langelandsbæltet skal have skaaret sig en Vig eller Vejle ind i Landet til Bakkens Fod, hvor Skolen nu ligger.

Jordsmonnet synes at bekræfte Sagnet's Rigtighed. Hvor der før skal have været Vejle er der meget fladt, og gamle Folk har fortalt, at der i deres Barndom næsten altid stod Vand over hele denne Flade, der kaldes Ejmose, og som strækker sig fra Skolen Nord efter og udgør et Areal af 30 Tdr. Land. Den henlaa derfor før Udskiftningen som Overdrev og blev næsten ikke benyttet. Senere bragte det forbedrede Agerbrug

den under Ploven, og man ser nu frugtbare Marker, hvor før Vikingskibene løb ind.

Ogsaa med Hensyn til Sagnet om Borgen taler Jordsmonnet for, at der i Oldtiden virkelig har staaet en Bygning paa Bakketoppen, da denne udgør en temmelig stor Flade, og der mod Syd ned ad Bakkens Skraaning er en flere Alen bred Stribe kulsort Jord, der i Farve afviger meget fra den øvrige Muld. Dette har da fremkaldt den Formodning, at Spildevandet fra Borgens Kælderrum her har haft sit Afløb. Navnet paa Bakken synes endvidere at bekræfte Sagnet, og dertil kommer endnu, at man jævnlig har fundet smaa Stykker Kobber, der rimeligvis er Rester af Borgens Tag, ligesom ogsaa Fruerlund og Lurtoft med flere Navne paa de nærliggende Marker vidner om, at der her har staaet en Borg.

Ældre Historieskrivere har endog villet mene, at Kong Humble residerede her, og at ikke langt fra Guldborg det Slag stod, i hvilket han blev dræbt af sin Broder Lothar, der ved denne Leilighed selv faldt. Nord for Humble Kirke findes en anelig Kæmpehøj, der som den nærliggende By bærer Navn efter den gamle Sagnkonge. I hvert Fald synes Guldborg at have været Herresædet for Langeland, indtil det i Fejdetid er blevet ødelagt og derpaa afløst af Trane-kær.

Opkørselen til Borgen skal have været fra den sydvestlige Side paa Bakken, og her laa endnu indtil Udskiftningen temmelig højt oppe et Hus, som da blev udflyttet, men som vistnok var en Levning af en Gaard, der længere tilbage i Tiden er blevet nedlagt og forenet med den nuværende Guldborggaard. Fra denne, der ligger Syd for Bakken og fornedes at have været Borgens Ladegaard, førte en brolagt Vej

op til Slottet. Nogle faa hundrede Alen mod Vest paa Herslev Grund har Jomfruburet staaet. Bakken saavel som Gaarden ved dens Fod bærer derfor endnu Navnet Kvindebjerg. Her har da Kvinderne søgt Tilflugt i Krigstid. Intet Spor er iøvrigt tilbage af nogen Borg; men i Begyndelsen af forrige Aarhundrede blev der paa Bakken opgravet to menneskelige Skeletter af anselig Størrelse.

Hvoraf Byens Navn udledes ved man ikke. Muligvis det skriver sig fra Vejlen, ved hvilken den er opstaaet. Eller fra de mange Bakketoppe, der som en hel Alpekæde omgiver den, og at den saaledes oprindelig har heddet Hillebølle, da Ordet Hill betyder en Høj.

Byens samlede Jordareal udgør ca. 1200 Tdr. Land med godt 115 Tdr. Hartkorn. Paa dens Grund findes flere Smaaskove foruden en temmelig stor Skov, der kaldes Illebølle Fredskov. Endvidere hører til Byen adskillige Ænge og en Overflødighed af Tørvejord. Op til Fredskoven grænser saaledes Kildemosen, der ikke er udskiftet. Hver Lodsejer har dog sit bestemte Maal, hvorimod Sættepladsen er fælles. Græsningen paa denne udlejes som oftest hvert Aar til den højst bydende, og Udbyttet deles mellem Lodsejerne, hvorimod hver Mand selv overlader Græsset paa sit Tørvemaal til en eller anden Husmand, i Reglen for et vist Antal Høstdage. Rørsøse og Gammellong er derimod begge udskiftede i Aaret 1819 af Landinspektør *Bondesen*. Tørven fra de tre nævnte Moser er af god Beskaffenhed, hvad ikke kan siges at være Tilfældet med Helvedsmosens Tørv, som er meget

Matthias Nicolai Bondesen, f. 1764, † 1842, Landinspektør i Skaarup ved Svendborg.

svovlet og ildelugtende. Denne Rigdom af Tørv afgiver om Sommeren en god Erhvervskilde for mange Husmænd, der da næsten udelukkende beskæftiger sig med Tørvearbejde. Almindeligst opkætskes Tørven, og de Mænd, der forestaar Kætskningen, tjener en høj Dagløn. Paa anden Vis er Tørvemoserne ogsaa af stor Betydning for Smaafolk. Ved at leje Maalene bliver nemlig mange jordløse Husmænd i Stand til at holde en Ko eller et Par Faar, ligesom de ogsaa undertiden kan avle nogle faa Tønder Korn.

Byens øvrige Jordoverflade er forresten bølgeformig, og rigtig mange af de for Langeland saa ejendommelige, runde Bakker findes paa dens Grund. Til østre Strand grænser et Par lave Klinte, og derfra hæver Jordsmonnet sig mod Vest, indtil det i Guldborgbakken naar sit højeste Punkt, ca. 150 Fod over Havet. Denne Bakke ejes af Bjerggaarden og kaldes derfor i daglig Tale Bjergbanken. Fra dens Top er en vid Udsigt, saa man i klart Vejr kan se fire Købstæder og mange Kirker. I September 1858 blev her afholdt en stor Folkefest med Taler og Sang, ved hvilken Lejlighed Øens daværende Rigsdagsmand *J. A. Hansen*, fra København ogsaa var til Stede.

Jordlaget i alle Bakkerne er overvejende Ler og Mergel, og Byens Jorder er i det hele taget af god Beskaffenhed. Strandjorderne ud til Langelandsbæltet blev længe anset for de ringeste; men da Græsning og Mergling blev almindelig, er de nu kommet godt med og afgiver ligesaa mange Fold som de bedste Byjorder. Tidligere var det meget almindeligt, at Kvæget, naar det græssede paa disse Strandløkker, fik

Jens Andersen Hansen f. 1806, † 1877, i mange Aar indtil 1866 Folketingsmand for Langeland.

en Sygdom, som man her kaldte Stramsyge, og som bestod i, at dets Ben tabte Kræfterne, saa Dyret hverken kunde gaa eller staa. Man kendte ikke Grunden til denne Sygdom, langt mindre Raad for den; men nu er den helt hævet og spores ikke mere, efter at Jorderne er blevet kultiverede. Denne Del af Illebølle kaldes endnu Skoven, skønt den slet ikke svarer til sit Navn; men der har i gamle Dage været store Skovstrækninger langs hele Østkysten, hvilke Svenskerne afbrændte i den ulykkelige Krig, der lagde saa mange Byer og saa meget Land øde.

Før Fællesskabets Ophævelse boede alle Illebølle Mænd samlede i Byen; men 1783 opkom en større Ildebrand, og den første Gaard blev da udflyttet. Inden for Vangeledet var der ved hver Gaard en Toft. Udenfor laa den øvrige Agerjord, der var delt i tre Marker. Mod Nord Longmark, mod Syd Kildemosemarken og mod Øst ud til Stranden Skoven. Hver af Byens Gaarde havde i disse Marker deres egne Agre. Naar Høsten var endt, blev Kreaturerne sluppet løs ud over hele Bymarken, og det var ofte besværligt for Pigerne at finde Køerne mellem Tjørn og Krat, der flere Steder bredte sig frodigt. Som oftest holdt dog hver Gaards Kvæg sig samlet, og desuden var enkelte Køer forsynet med en paabundet Klokke. Hver Gaard havde sit Bomærke, med hvilket dens Kreaturer blev betegnet. Ellers var det ikke til at kende mit og dit. I Fredskoven græssede Hestene til stor Skade for de unge Spirer, der enten blev helt afgnavet eller i hvert Fald meget forkuet i Væksten. En Flok Drenge var ganske vist sat til at vogte, men de tænkte mere paa Leg og gale Streger, og saa blev Hestene passet derefter. Ofte var det Overtroen, der drev dem fra deres Post. Fredskoven havde jo ogsaa

sit Spøgelse, som viste sig for Drengene i Morgendæmringen eller Aftenskumringen. Det var en hvid Hest, som altid kom til Syne paa en Høj i Skoven og igen forsvandt lige saa hurtig, som den havde vist sig. Det maatte i de Tider sagtens kunde indgyde Skræk, og det var da ikke saa underligt, at Drengene flygtede ud af Skoven og lod Heste være Heste, hver Gang de saa Spøgelset oppe paa Højen.

Agerbruget stod paa et meget lavt Trin her som overalt i Landet. Jorden laa mange Steder udyrket hen, dækket af store Sten, Tjørn og Krat. Paa det skadelige Vands Afledning tænkte ingen; det sivede i Jorden og fulgte Plovmanden i Furen. Den tunge, klodsede Hjulplov blev trukket af fire Heste, der styredes af en Plovkører, hvis Lod var alt andet end misundelsesværdig, selv om han undertiden kunde faa Lov til at ride paa den nærmer Forhest i Stedet for at gaa ved Siden. Han var nemlig udsat for Hug og Skænd, da han gerne maatte undgælde for Plovmandens daarlige Lune. Det var kun faa, der ved sin Sang kunde forjage dette, og som den lille Plovkører paa Tave Smeds Ager ved Birkende kunde synge Glæde ind i de stavnsbundne Bønders triste Tilværelse. Gaardmanden pløjede som oftest selv. Var han forhindret, maatte en Husmand gøre det. Sjældent blev Karlen betroet dertil. Hjulploven holdt sig ualmindelig længe paa Langeland, og man betragtede dens Afløser som et Redskab, der kun ødelagde Jorden. Svingploven kom til Illebølle 1837, og det var en af de første, der af Bønder købtes paa Langeland; men i Begyndelsen blev den kun lidet benyttet, da man mente, det var Daarskab. Dog, Fordommen imod den maatte omsider give tabt, og da blev den almindelig indført overalt. Kun een Mand vilde ikke

anskaffe den. Han kaldte den stadig en Kaffemølle og vedblev indtil sin Død at bruge Hjulploven.

Det gjaldt om at blive først færdig med Pløjningen om Foraaret, og Plovkøreren i den Gaard, der sidst fik hængt Ploven paa Ladevæggen, maatte hele Sommeren igennem bære Øgenavn derfor. Indtil Hø- og Kornhøst bestod Arbejdet i Tørvegravning og Forfærdigelse af Høstredskaber samt Husenes Istandsættelse med Ler og Tag, og denne Tid af Aaret kaldtes den ledige Sommer.

Naar Mændene i Anledning af Fællesskabet havde noget at forhandle med hverandre, samledes man til Gadestævne, der holdtes midt i Byen, hvor denne deler sig i Overby og Nederby. Oldermændene tudede da i et stort Kohorn for hver Mands Port, og dermed blev Mødet bekendtgjort. I Reglen var der om Sommeren Møde hver Søndag Eftermiddag. Tjenestedrengene maatte da ogsaa komme til Stede for at opgive, hvis Kreaturer havde været løse i den forløbne Uge, for hvilket Ejermanen da maatte erlægge Bøder. Disse gik til Brændevin, hvad der ofte gav Anledning til Trætte og Slagsmaal saavel imellem Mændene som Drengene. Oldermændens Horn benyttedes siden af Brandfogden, naar han skulde råde til Ildebrand.« Da maatte alle ud for at redde; men man gav sig gerne god Tid. Først skulde man op paa den nærmeste Bakke og se, hvor Ilden var, og som oftest kom man da for sent til Brandstedet.

Udskiftningen for Illebølle foregik 1804 af Landinspektør *Faber*. Nogle Aar tidligere var Byens Jorder blevet opmaalt af Landinspektør Bon-

Landinspektør *Faber* boede paa Ingerslyst ved Kerteminde.

desen. Ved Udskiftningen talte Byen seksten Gaarde og tyve Huse foruden Skolen. Grevskabet Langeland var største Lodsejer med ti Gaarde og tretten Huse. I Følge Planen for Udskiftningen skulde dets Gaarde gøres lige store, hver med fem Tdr. Hartkorn, med Undtagelse af en, der skulde have det dobbelte, da den hidtil havde været paa fjorten Tdr. Hartkorn. Det var ogsaa bestemt, hvilke Gaarde der skulde forblive liggende i Byen, og hvilke der skulde udflyttes. Planen var imidlertid ikke efter alle Fæsternes Ønske. Nogle var misfornøjet med at skulle have mindre Gaarde, andre vilde nødigt blive Udflytter. Da den derfor kom til Fæsternes Kundskab, var der to, der skyndte sig med at købe. Den ene havde en Gaard paa otte Tdr. Hartkorn, som han ikke gerne vilde have ned paa fem, hvad han undgik ved at købe. Den andens Gaard var ganske vist kun paa tre Tdr. Hartkorn og vilde altsaa som Fæstegaard være blevet større; men den var bestemt til Udflytning, hvad Vedkommende nødigt vilde have, og som han derimod langt hellere vilde overføre paa sin Nabo. Et Par andre Fæstere ønskede heller ikke at se deres Gaarde mindre, og de beholdt da for en Sum Penge til Herskabet deres daværende Hartkorn og fik Jord derefter. Saaledes blev Udskiftningsplanen ikke ganske fulgt, idet kun fem Gaarde blev gjort lige store og een dobbelt mod hver af disse. Af de fem lige store Gaarde blev de to udflyttede, og Dobbeltgaarden beholdt Arealet til sit halve Hartkorn i en Udlod.

Husene skulde alle beholde deres Plads, men tildeles Jordlodder imellem Byens og Udflytternes Gaarde.

De øvrige Gaarde og Huse hørte dels under Stamhuset Ahlefeldt, dels under Skovsbo og Hjortholm med Undtagelse af Gaarden Polleholm og dennes tre Huse.

Ved Udskiftningen skulde Beboerne tage Hegn efter Hartkorn, og da Udflytterne havde større Areal at indhegne, fik Byens Gaardmænd Hegnsparter hos dem. Senere blev imidlertid Markskellene levende Hegn og overtoges da af de tilstødende Jordbrugere.

Byens Beboere var tidligere delt i to Gildeslav, og hvert af disse kaldte man en Styre. Overby og Nederby havde hver sin. Dog blev den første Gaard i Nederby regnet til begge Styrer. Denne Inddeling, der tabte mere og mere sin Betydning, holdt sig længst i sin oprindelige Form ved Begravelser. I Forening ejede Byen en Ligvogn, og den Styre, hvor Liget hørte hjemme, skulde af hver Gaard og Hus afgive en Mand til at følge. Undlod nogen dette, skulde han give Bøde. Derimod kunde de uformuende blive fritaget for at gøre Gilde ved at give nogle Flasker Brændevin. Ligvognen kunde udlejes til andre Byer, og den aarlige Indtægt herfor deltes efter et vist Forholdstal mellem Gaardmænd og Husmænd hver første Maj. 1841 var der saaledes indkommet i Leje af Ligvognen 4 Rdl., af hvilket Beløb hver Gaardmand fik 1 Mk. 4 Skill., medens hver Husmand maatte nøjes med 4 Skill. Husmændene skulde vedligeholde Undervognen, Gaardmændene alt det øvrige. Til den første Gaard i Nederby havde Byen tilbygget en Port, hvori Ligvognen stod, indtil Gaarden blev flyttet og ombygget. I Mangel af Plads solgte man da Vognen 1858 for 23 Rdl. 4 Mk. 8 Skill., der tilligemed dens Kassebeholdning 5 Rdl. blev delt lige mel-

lem Foreningens 31 Medlemmer, saa hver fik 5 Mk. 9 Skill.

Ombud i Byens Anliggender og Tilsyn med Snekastningsarbejdet paa de offentlige Veje paahvilede Oldermændene. Denne Tjeneste forrettes skiftevis af Gaardmændene efter den Rækkefølge, i hvilken Gaardene før Udskiftningen laa i Byen. Hvert Aars første Maj skiftes Oldemand, og en Sammenkomst, der efter Dagen kaldes Voldermissegilde, finder da Sted hos den, der skal fratræde. Ved denne Lejlighed afhandles Byens fælles Anliggender, der nu kun er ubetydelige. Oprindeligt var det alene Gaardmændene samt Skolelæreren og Smeden, der kom til Voldermissegilde, og Beværtningen bestod da i Brød, Brændevin og Kaffe; men 1838 blev det bestemt, at i Fremtiden skulde hver Mand møde med sin Kone eller en Datter i hendes Sted, og der skulde da opvartes med Suppe, Kød og Kage samt Kaffe og Punch. Dans skulde ogsaa finde Sted, og hver Mand, selv om han ikke dansede, skulde i Musikanterpenge erlægge 1 Mk. I Vinteren 1836—37 faldt der meget Sne, saa det var helt uoverkommeligt for Oldermændene at tilsige Sneøserne og føre Opsyn med deres Arbejde. Dette vedtog man derfor ved næste Voldermissegilde at dele imellem Oldermændene og den, der næste Aar skulde afløse ham.

1864 vedtoges det at anskaffe en Vejplow til at udjævne Hjulsporene paa Byens Veje. Med den kørte man da hvert Foraar og Efteraar, indtil den i 1884 blev solgt for 7 Kr. 50 Øre.

Da Spaniolerne under Krigen med England i Aaret 1808 var sendt som Hjælpetropper til Danmark, laa en Afdeling af dem paa Langeland, og Illebølle maatte da ogsaa modtage Indkvartering. Det var

ikke saa let altid at opvarte disse Folk, der hver Dag skulde have Suppe og Hvedebrød, og man var tillige angst for deres Cigaretter, som de skødesløst kastede fra sig saavel inde som ude. Da de gjorde Oprør og fra Spodsbjerg skulde overføres paa engelske Orlogsskibe, der laa i Langelandsbæltet for at modtage dem, opsnappede de en Del forspændte Bøndervogne, som de tvang til at køre for sig, hvorhen de vilde. To Illebøllemand, der hver med sin Vogn var kørende til Rudkøbing, maatte saaledes til Spodsbjerg, hvor de blev tvunget til at udføre Kørslen for Spaniolerne i de Dage, Indskibningen gik for sig.

De jyske Dragoner under Major *Guldberg* laa ogsaa en Tid i Illebølle, og da forefaldt der paa Byens Grund en lille Krigsbegivenhed. Nogle Kanonbaade fra Nakskov havde taget et engelsk Handelsskib ude i Langelandsbæltet; men da de blev saa stærkt forfulgt af en Orlogsmænd, maatte de sætte deres Prise paa Grund ud for Illebølle, kun et lille Stykke fra Land. Besætningen blev ført som Fanger op paa Gaarden Polleholm, og Kanonbaadene sejlede bort. Imidlertid vilde den engelske Orlogsmænd tilbageerobre Handelsskibet. Den sendte derfor Barkasser ind til det for at bringe det flot igen, hvad der dog blev forhindret. Der var gaaet Ilbud til Skrøbelev efter Artilleriet. De jyske Dragoner viste sig ogsaa snart, og Bønderne maatte møde med Vogne. Der stod nu en heftig Kamp, der varede i flere Timer. Imens var der stor Jammer oppe i Byen, hvor Kvindfolk og Børn var alene hjemme. Nysgerrigheden drev dem op paa Bankerne, men Frygten fik dem snart

Christian Høegh-Guldberg, f. 1777, † 1867; Major 1811, 1848 Generalløjtnant; Storkors af Db.

ned igen, da det viste sig, at enkelte Kugler kunde række saa langt. En Vogn kom kørende fra Rudkøbing med et Selskab, der ogsaa ønskede at være Vidne til Bataillen; men da den kom ind paa Longvejen, slog en Kugle ned foran Hestene og kastede Jord og Grus op til alle Sider. Man havde da faaet nok og vendte øjeblikkelig om igen. Det lykkedes ikke Engelskmanden at bemægtige sig Handelsskibet, men fra en Barkasse blev det stukket i Brand, og da Stridens Genstand var gaaet op i Luer, sejlede Orlogsmanden bort, og Kampen ophørte. En Dragon havde mistet det ene Ben og blev forbundet af Lægen oppe paa Polleholm. Men paa Vejen til Lasarettet i Rudkøbing bad han den Mand, der kørte for ham, at løсне Forbindingen, da den smertede ham saa meget. Og Manden kunde ikke nænne at sige Nej; men Følgen blev, at da han naaede Lasarettet, var Dragonen død af Forblødning. Samme Mand omtalte ofte med Taarer sin Daarskab, som han angrede meget. Efter at Skibet var brændt, flød flere Ting af Ladningen i Land, og en og anden, der havde for lange Fingre, kunde da ikke holde sig hjemme om Aftenen, men maatte ned til Stranden for at kapre noget. Det hændte da, at den ene kunde blive bange for den anden og løbe til hver sin Side. Ja, der var en, som en Aften blev bange for sin egen Skygge og rendte, alt hvad han kunde.

Under den første slesvigske Krig laa i Sommeren 1849 en Afdeling af den svensk-norske Flaade i Langelandsbæltet ud for Illebølle. De fleste af Byens Beboere gæstede Skibene, og nogle Mænd, som havde været om Bord paa Fregatten »Josefine«, og som der havde mødt al mulig Forekommenhed, indbød Officererne til et Genbesøg. Næstkommanderende med flere

Officerer og to Kadetter efterkom Indbydelsen, og nu blev der først foranstaltet en Køretur for dem til Rudkøbing og dernæst en Festmiddag, som blev givet i Guldborggaarden og bekostet af Deltagerne fra Byen. I samme Gaard afholdt ogsaa Sognebeboerne et stort Gilde for de tilbagevendte Soldater ved Krigens Slutning, og ingensinde før havde saa stor en Festlighed fundet Sted i Illebølle.

Ved Udskiftningen var Guldborggaarden Fæste under Stamhuset Ahlefeldt. Senere blev den købt af *Christian Guldborg*, der var en af Byens mest fremragende Mænd og bekendt for den strenge Orden og Omhu, hvormed han passede sine Ting. Efter ham blev Svigersønnen *Morten Foged* Ejer af Gaarden. Denne Mand nød stor Anseelse, ikke alene i Byen, men over hele Øen. Han var i mange Aar Landstingsmand, og hvem han anbefalede til at repræsentere Langeland i Folketinget, kunde altid gøre sikker Regning paa at blive valgt.

Blandt de mere ansete Bønder i Illebølle endnu længere tilbage i Tiden maa nævnes *Jeppe Knudsen*, der boede i Overby, hvor Gaden drejer mod Syd, lige over for Branddammen. Gaarden har Matr. Nr. 18 og var tidligere Fæste under Skovsbo, men købtes allerede før Udskiftningen af Jeppe Knudsen. Baade han og hans Kone var meget kendt over hele Øen. Han som Dyrslæge, hun som Jordemoder. Men dette udstrakte Bekendtskab gav imidlertid Anledning til følgende lille Historie. Da Jeppe Knudsen skulde gøre en Datters Bryllup, blev Gildesbyderen sendt ud til Slægt og Venner med Indbydelse. Han afleverede hvert Sted den sædvanlige Ramse og fik Tak og Taar alle Vegne. Til sidst mere end han kunde taale. Hans Hukommelse blev derved noget svækket,

saa han blev ved at byde væk og endte ikke, før han naaede Gulstav. Da han kom tilbage, glemte han naturligvis ogsaa at fortælle, hvor langt han havde været omkring, saa i Gildesgaarden var man i den skønneste Uvidenhed om de mange Gæster, der vilde indfinde sig, og som alle kendte Jeppe og og hans Kone saa godt og ikke kunde tro andet, end Gildesbyderen virkelig var kommet med Hilsen fra de gode Venner i Illebølle. Man tænke sig derfor, hvilken Overraskelse, da Bryllupsdagen oprandt, og de mange Gæster, Læs efter Læs rullede ind i Gaarden. Ja, denne kunde umulig rumme saa mange Mennesker, ligesom Gildesmaden heller ikke kunde strække til. Der maatte da slagtes paa ny, og Bud sendes til Rudkøbing for yderligere at gøre Indkøb. Det lykkedes derfor først henimod Aften at faa de sidste Gæster anbragt til Middagsspisning i Nabogaarden. Det var en Begivenhed, der vakte Opsigt, og som endog blev Genstand for en Smædevis.

Sønnen *Hans Jeppesen* fik Gaarden efter Faderen, men byttede den senere bort imod den større Fæstegaard Matr. Nr. 3, der dengang laa tæt til Gaden i Norderby. Som ovenfor omtalt blev den henregnet til begge Styrer, og i den havde Ligvognen sin Plads. I gamle Dage skal der her have boet en Mand, hvis Kone pludselig faldt død om paa Gulvet. I Haanden havde hun en Potte, der mærkelig nok ikke sloges itu, og endnu mærkeligere var Mandens Udbrud: »Gud ske Lov, Potten holdt dog hel«!

Hans Jeppesen var som Faderen en meget søgt Dyr læge, hvad der kun gav Tidsspilde og Ulejlighed.

Hans Jeppesen, f. 1778, † 1852. Gift 13. Juni 1800 m. *Anne Kathrine Larsdatter*, f. 1781, † 1861.

Hans Kone var Datter af Storbonden *Lars Pedersen*, der sad som Selvejer i Byens største Gaard, som før Udskiftningen stod for fjorten Tdr. Hartkorn. Hun var som Svigermoderen uundværlig i de fleste Barselstuer der i Byen, og for mange Sygdomme vidste hun gode Raad. I Aaret 1850 fejrede dette Par deres Guldbryllup i Gaarden, hvor Sognepræsten holdt Tale til de to gamle, der sad i hver en smuk Lænestol, som Byens Gaardmænd i den Anledning havde foræret dem. Sange var forfattede til Dagen, og et stort Gilde blev der holdt for mange Mennesker. Allerede dengang havde det gamle Par overladt Gaarden til deres Dattersøn *Christen Hansen Bjerg*, der ogsaa blev en af de mere ansete Mænd i Byen.

Ude ved østre Strand ligger den større Gaard Polleholm. Den har i umindelige Tider været Selveje og staar for henved elleve Tdr. Hartkorn. Før Udskiftningen laa den ved Gaden i Overby lige Øst for Guldborgbakken, og Marken, hvori den har ligget, hedder endnu Polletoften. Ved den store Ildebrand i Overby brændte den og blev derpaa flyttet ud. Aaret efter gik den atter op i Luer, hvad der var blevet forudsagt, da der ved Gaarden havde vist sig Varselsild. Den stod oprindeligt for vel syv Tdr. Hartkorn og var i ældre Tid, da de fleste Selvejerbønder paa Grund af deres forarmede Stilling gik over til at blive Fæstere, beboet af en Skibskaptajn, der uagtet sine trange Kaar ikke var at formaa til paa denne Maade at forbedre sin Forfatning. Blandt Gaardens ældre Ejere nævnes *Thomas Boesgaard*, hvis Søn Kancelliraad, Prokurator Hans Jacob Thomsen Boesgaard til Skrøbelevgaard var født her, og *Christian Kiær*, der senere ejede Stævnegaarden i Herslev og tilsidst boede i Rudkøbing. Under Udskiftningen

tilhørte Polleholm en *Madam Olsen*, der siden flyttede til Gaarden Olesminde i Vindeby, hvor hun døde i en meget høj Alder. Derpaa kom Polleholm igen til en *Boesgaard*, der imidlertid blev forarmet og maatte sælge Gaarden for 7000 Rdl. Senere gik det atter fremad for denne Familie, der igennem Legatstifterne Proprietær Rasmus Boesgaard og hans Søster Frøken Else Boesgaard er blevet til stor Velsignelse for Langeland.

Af senere Ejere maa især nævnes *Hubert Lefeldt*, en driftig og dygtig Mand, der i høj Grad forbedrede Gaarden. Der havde ved denne tidligere været en Vindmølle, som blev nedlagt af R. Boesgaards Eftermand *Lars Jørgensen*. Senere blev der opført Teglværk, der i mange Aar dreves med tyske Arbejdere fra Lippe Detmold. Ogsaa Pottemageri og Kalkbrænderi blev anlagt og var i flere Aar en betydelig Industri for Gaarden.

Hvor Tanneshøjstrædet ophører, fører en Vej hen til Østergaard, der nu er Selveje, men tidligere som Fæste hørte under Skovsbo og i gamle Dage var beboet af denne Gaards Godsforvalter. Senere træffer vi atter Bønder i Østergaard. Saaledes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede *Niels Nielsen*, om hvem haves følgende lille Fortælling.

Da Illebølle Bymænd ved Snedelingen paa Sognets Veje fandt sig forurettede, havde de flere Gange forgæves anket derover. Nu traf det sig, at Niels Nielsen i Østergaard blev Oldemand i et Aar, da der faldt megen Sne. Han samlede det hele Mandskab og lod det hver Dag arbejde paa Gaden og de mindre Veje uden at naa Landevejen. Der indløb nu Klage paa Klage over, at denne blev forsømt; men Niels Nielsen undskyldte sig stadig med, at det

hidtil havde været ham umulig at naa Landevejen, skønt alle Mand hver Dag havde været ude. Det hjalp. Landevejen blev nu opøst af de øvrige Sognebeboere, og Bymændenes Klage over Snedelingen blev herefter taget til Følge.

Nord for Guldborgbakke ligger Skolen.

1727 nævnes *Jørgen Danielsen* som Skoleholder i Illebølle. Han efterfulgtes af Sønnen *Daniel Jørgensen*, der var født 1738, og som 1813 tog Afsked og flyttede til Lindelse, hvor han døde 27. Decbr. 1814. Hans Eftermand som Lærer i Illebølle blev *Christian Matthisen*. Han var født i Nørre Enlev i Ris Sogn ved Aabenraa den 30. Juli 1789 og tilhørte en gammel Fribondeslægt. Han havde i tre Aar gaaet paa Trolleborg Seminarium, hvor Professor *Oest* dengang var Forstander, og derfra blev han i Foraaret 1813 dimitteret med Udmærkelse.

Kort efter blev han paa Biskop *Plums* Anbefaling af Lehns greve *Frederik Ahlefeldt* kaldet til Lærerembedet i Illebølle, hvortil han kom med Kærlighed til sin Gerning og med Tro paa at skulle blive til Velsignelse for sin Kreds. Han vilde Oplysning til Frihed; baade for gamle og unge. Frihedssolen havde gennemvarmet ham i hans Hjemstavn og senere paa Trolleborg, hvor hans uforglemmelige Lærer Professor *Oest* havde begejstret ham for Grev *Reventlows* Skoletanker. Disse bragte han nu med til Langeland, og han kom

Johann Friederich Oest, f. 1755, † 1815, Forstander paa Brahetrolleborg Seminarium 1795, Professor 1803.

Dr. th. *Frederik Plum*, f. 1760, † 1834, Biskop over Fyns Stift 1811.

Grev *Frederik Ahlefeldt Laurvig*, f. 1760, † 1832, Lehns greve 1791, Generallieutenant 1813.

med Ungdommens lyse Sind og stærke Tro paa, at hans Gerning skulde lykkes.

En Dag i Forsommeren 1813 kom han til den smukke Ø. Fra Vejgrøften bød de mange Ærenpris ham Velkommen, og fra Bøgelunden kikkede Gøgen. Over hans Hoved slog Lærken sine Triller, og inde paa Marken gjorde Lammene de nydeligste Spring for ham. Han kunde ikke klage for god Modtagelse; men han kom ogsaa for at vie sit Liv og sine Kræfter til den smukke Gerning, som kort og godt kunde udtrykkes i de faa Ord: Oplysning til Frihed.

Og der var Jordbund for hans Arbejde. Det var ikke Sønderjyllands fribaarne Mænd, han var kommet til. Heller ikke Brahetrolleborgs Bønder med den ranke Vilje og det lyse Sind. Paa Langeland mødte han derimod Hoveriet og anden Tyngde, der krøgede Bondens Ryg og sløvede hans Sind. Kun nu og da, som ved Voldermissegildet, lyste det op i Fæsterens Tilværelse. Ellers var denne alt andet end lys, kun graat i graat overalt, hvor han end saa hen. Han forstod vel næppe, hvad den ny Lærer vilde; men han fik en Luftning af Frihed, som han uden at kende dog havde en Fornemmelse af at være noget, der bar imod lysere og bedre Tider.

Og Børnene var glade ved Matthisen. Ingen Ramse mere! Hvorfor plage de smaa med al det Udenadskram, som Professor Oest paa Trolleborg kaldte det! Undervisningen skulde ikke være Lære, men Liv. Ved de tørre Kundskaber vilde Evnerne krympe ind, og de skulde netop udvikles, da især Viljen. De kolde Kundskaber var blot Oplysning uden Varme; kun det Lys, der slukkes. Hjertets Oplysning derimod gav Varme og Lys. Varme, der udvider Hjertet, saa det rummer mere, og Lys, der aldrig

slukkes, end ikke i Døden. Men for at Undervisningen kan blive Liv med Lys og Varme, maatte man brænde selv. Uden det kunde man umulig tænde andre. Med sin hele Person maatte Læreren staa i sin Skole.

Og Anskuelighed maatte der til. Det formaar alene Ordet i Samtale og Fortælling. I Ord kunde der males Billeder for Børnene, saa Historiens store Skikkelser kunde træde tydelig frem. Og Naturen var en kær Billedbog for Barnet. Derfor ud i Mark og Skov og Eng; bort fra de tørre Bøger, ud i Livets store Skole for der med den lille Bi at suge Blomsterduft, for der at lytte til Fuglesang, der stemmer Hjertets Streng. Saa bygges der en Bro fra denne til en bedre Verden.

Dette var ny Tale. I fyrretyve Aar havde gamle Daniel svunget Ferlen, indtil den var gledet ud af hans Haand, og han ikke kunde mere.

En ny Tid var inde.

Matthisen, denne unge tætbyggede, kraftige Skikkelse med de grove Træk, men med de smukke Øjne, kom med Frihed baade for unge og gamle. Ingen Ramse, intet Hoveri; men Oplysning til Frihed! Saa-dan var det jo, han kaldte det.

Fæstebonden rettede Ryggen og saa den ny Tid dæmre langt ude.

Ja langt ude!

Matthisen var den enlige Svale, og een Svale gør ingen Sommer. Det blev det heller ikke paa Lange-land dengang.

To Skoleretninger mødtes.

Sognepræsten var en Mand af den gamle Skole. Han vilde Lære, hvor Matthisen vilde Liv. Det maatte da komme til Kamp, og den blev varm; thi Striden

stod mellem to højtbegavede Mænd med stærke Viljer. Dog var den temmelig ulige. Præsten havde Tiden paa sin Side. Matthisen var *kun* Skolelærer. Og dette *kun* var dengang stort og blev sagt med Eftertryk. Senere blev det mindre og er vel nu aldeles faldet bort, efter at dygtige Lærere har naaet op til de allerhøjeste Stillinger i Samfundet, og Skolens Gerning ogsaa har vundet større Anseelse. Præsten var derimod i de Tider den Mand, der som oftest havde mest at sige i Sognet. Han var vel ikke længere dets Fader, men mere dets Herre, der mange Steder optraadte med stor Myndighed.

Kampen imellem Hr. *Bojesen* og Skolelærer Matthisen var derfor temmelig ulige. Vel havde Matthisen Beboerne paa sin Side, og det alle uden Undtagelse, som det viste sig engang, da der indløb Klage over ham. Præsten skrev til ham den 22. Novbr. 1815, at det var blevet Skolekommissionen foredraget, at Forældrene i Illebølle Skoledistrikt er meget misfornøjet med den Uorden, som hersker i Undervisningen i Illebølle Skole. Børnene maatte gaa længe paa Gaden, før Skolelæreren indfandt sig, skønt det var langt over Tiden. Derfor skulde Skolekommissionen ikke undlade at erindre Skolelærer Matthisen om, at han i Fremtiden med Omhyggelighed vilde sørge for, at ingen Anledning til Klage fra hans Side blev givet Forældrene, da den højst ugerne vilde se sig nødsaget til at gøre Anmeldelse af slig en Anke for den høje Amtsskoledirektion.

Herpaa svarede Matthisen, at han troede at have sit Distrikts Beboeres Yndest; men da der var ført

Magnus Ernst Bojesen, f. 1776, † 1842. Sognepræst i Lindelse 1810.

offentlig Klage imod ham, vilde han bede sine Skolebørns Forældre om at tegne deres Navne nedenfor i en af de der anførte Rubrikker; de misfornøjede til venstre, de fornøjede til højre.

Og saa gik denne Skrivelse rundt fra Hus til Hus med det Resultat, at ialt syv og tredive Navne kom i Rubrikken til højre og ikke et eneste til venstre, saa der slet ikke var nogen, der var misfornøjede med ham. Dette var en Triumf for Matthisen, og han skyndte sig ogsaa med at sende Præsten dette Bevis for ugrundet Klage.

Endnu i 1819 havde Matthisen Beboerne paa sin Side, hvad de viste ved at give ham Offer i Kirken, skønt dette alene tilkom Præsten og Degnen i Lindelse. Beboerne havde anmodet Matthisen om at komme i Kirke og stille sig ved Gangen i en Stol med sin Hat ved Siden. Efter nu at have ofret til Præst og Degn, gik Beboerne ved Nedgangen fra Alteret hen og kastede Penge i Matthisens Hat. Da Gudstjenesten var forbi, gik Matthisen med Offeret i Hatten op til Præst og Degn og tilbød dem det; men de undslog sig for at modtage det, hvorfor han altsaa beholdt det. Saaledes var der blevet ofret til ham ved tre Højtider. Præsten indberettede det til Amtsprovsten og denne igen til Biskop Plum. Amtsprovst *Lund* vil ikke kalde det en Gave, hvortil Matthisen ikke trænger, men et Paafund, som dette urolige, intrigante Menneske selv har udtænkt for at chikanere Sognepræsten og Degnen; i Lighed med alt det øvrige, som denne Skolelærers mageløse Dumdristighed udklækker. Han klager over Matthisen som Bøndernes Koncipist og udbeder sig

Hans Peter Egede Lund, f. 1769, † 1846, Sognepræst i Rudkøbing 1812 til 1833, Amtsprovst 1816.

ham forflyttet eller ogsaa afskediget. Skulde Amtsprovsten fremtidig virke paa den Post, Kongen havde betroet ham, maatte han ogsaa nyde den Agtelse, som kunde tilkomme ham.

Ogsaa med Lehnsgreven, den gamle General, tørnede Matthisen sammen. I hans Kaldsbrev hedder det, at han skulde have udlagt Jordlod til Embedet, naar Bjerggaarden blev fæsteledig; men det blev der alligevel ikke. Gang paa Gang indgav han derfor Andragende om at maatte faa, hvad der lovlig tilkom ham; men forgæves. Det kom da til Proces, der for Matthisen var saa meget mere kedelig, som Lehnsgreven var Medlem af Amtsskoledirektionen. I Klage til Biskoppen kalder Greven Matthisen et slet Menneske, der idelig ophidser Bønderne mod Præsten og deres øvrige Foresatte. Ja Autoriteten vilde aldeles svækkes, og det hele Skolevæsen paa Langeland blive til intet, om dette ondskafulde Menneske skulde vedblive at kunne trodse Præsten, Amtsprovsten og Greven.

Efter en elleveaarig Proces vandt Matthisen imidlertid sin Sag, og der blev udlagt Skolejord til Embedet. Men hans Fjender var for mange og for stærke, saa det lykkedes dem tre Gange at faa ham suspenderet. Dog, hans glimrende Evner og sjældne Djærvhed hjalp ham atter og atter i Embedet igen. Og man forsøgte ellers alt for at fælde ham. Han blev beskyldt for at have forfalsket et Pas, og han blev sagsøgt som Fader til Anne Pedersdatters uægte Barn; men det hjalp kun lidet, han blev frifundet baade for det ene og det andet.

Endelig fandt man paa Raad.

Kunde der faas tilstrækkelige Vidnesbyrd for, at

han var drikfædig, da skulde det nok lykkes at faa ham styrtet.

Sladderer maatte tages i Tjeneste. Der blev Forretning. Selv paa større Steder gav det Mælk i Spanden og Flæsk i Kurven, naar man indfandt sig i Køkken og Borgestue og ad den Vej kunde indsmugle, hvad Folk sagde.

Ogsaa tidligere havde Sladderer nok været ude. Matthisen havde ikke hængt i Klokkestrengen, som en Skolemand jo dog burde. Man havde set ham med Børnene plukke Blomster langs Kanalen eller ude i Ejmosen, og han havde haft dem med paa Guldborgbakken, hvor det hed sig, at de havde Geografi. Til noget, der kaldtes Gymnastik, havde han ogsaa brugt Skoletiden. Det skulde være saa sundt, havde han sagt. Som om Bønderbørn ikke fik tilstrækkelig Bevægelse hjemme i Mark og Lade. Endelig kunde man træffe ham i Leg med Børnene, og det var dog ikke for at lege, de blev sendt i Skole.

Sladderer om dette og meget andet havde nok ført til Klage, ja til Sagsanlæg imod ham, og han havde endog været sat fra Embedet tre Gange; men han var dem alle for klog. Der skulde mere til. Det var ikke saa let at fælde ham. Dog, Sladderer var virksom, og endelig fik man Ram til ham.

En Svaghed, der havde fulgt ham siden Drengesaarene, blev den Tue, der væltede Læset. Han var ofte plaget af stærk Hovedpine med Opkastning og Svimmelhed, og da var en dansk Snaps den bedste Medicin for ham, især naar han kunde faa den i Tide. Denne Svaghed tog til med Aarene, og dermed ogsaa Snapsene; men drikfædig blev han ikke i Henhold til de mange Erklæringer fra troværdige Mænd, der med Ed vilde bekræfte deres Vidnesbyrd.

Saaledes havde Lærer og Dannebrogsmænd *Møllmann* i Bøstrup kendt Matthisen siden 1810. De havde gaaet paa Seminariet sammen og senere begge faaet deres Lærergerning paa Langeland. *Møllmann* var i Hennemved og Fuglsbølle endog Nabo til Matthisen og kom meget sammen med ham; men han fandt ham altid at være et særdeles moralsk og ædrueligt Menneske. Senere var *Møllmann* blevet forflyttet til Bøstrup, tre Mil fra Illebølle, men kom dog nu og da sammen med Matthisen, og han har aldrig bemærket, at han var drikfældig. Han havde nok hørt Rygtet om, at han skulde være blevet det senere. Derfor havde han engang i Bøstrup sat ham paa Prøve; men det viste sig, at Rygtet var aldeles ugrundet.

Lærer *Coppelgaard* i Stoense og Matthisen var Bysbørn og havde gaaet i Skole sammen. For nogle faa Aar siden havde *Coppelgaard* været hjemme, og da havde deres gamle Lærer spurgt, om Matthisen endnu led af den slemme Hovedpine. Det var dennes Følger, som Rygtet kaldte Drikfældighed; men Rygtet løj, det var *Coppelgaard* aldeles overbevist om.

Og lignende Vidnesbyrd forelaa fra Præsten paa Strynø Hr. *A. A. Petersen* samt fra Lærer *Spodsborg* der. Selv blandt Beboerne i Illebølle var der

Johannes Matthæus Peter Caspar Carolus Theodorus Møllmann, f. 10. Juni 1791, † 30. August 1853, Lærer i Bøstrup 1822.

Jens Jessen Coppelgaard, f. 1796, † 1855, Lærer i Stoense 1826.

Andreas August Petersen, f. 1802, † 1854, Sognepræst paa Strynø 1829, i Rise paa Ærø 1841.

Anders Pedersen Spodsborg, f. 1794, † 1875, Lærer paa Strynø fra 1817 til 1860.

flere, som vidnede om Matthisens Ædruelighed. Saaledes Hans Jeppesen. Matthisen kunde være ufornuftig i sine Ytringer. Han kunde saaledes sige, at Flasken skulde tømmes, naar den blev sat paa Bordet, og skønt det blot var hans Spøg, saa kunde der nok være dem, der tog det i fuldt Alvor og sørgede for, at den ikke rummede for mange Snapse. Men aldrig havde Hans Jeppesen erfaret, at Matthisen skulde være drikfældig.

Dog, det hjalp kun lidet med disse og flere Vidnesbyrd. Hvad man havde imod Matthisen, skulde tilskrives Drukkenskab, og derpaa skulde han fældes. Flere og flere af Beboerne vendte ham nu ogsaa Ryggen og førte Klager over ham. Mangel paa Forstaaelse af det, han vilde, havde vel ogsaa sløvet hans Interesse for Skolen, og de mange Processer, hvori han indvikledes, og som han førte selv, optog ham sikkert alt for meget. Men endnu i November 1832 giver Amtsprovst Lund ham dog ved en Visitats det bedste Vidnesbyrd. Man faar da ogsaa Indtryk af, at hans Uvenner har maattet lede efter Klagepunkter, naar et af disse er Anke over, at han ikke afhører Børnene. Det var Ramsen man vilde holde paa. Religionsundervisning uden den kunde ikke tænkes. De store Anmærkningsstykker i Balles Lærebog maatte holdes i Hævd. Paa Sottesengen levnes os kun liden Tid, og hvad de nu ellers hed, maatte læres paa Fingrene; hvordan skulde Børnene ellers komme frem i Verden!

Men var Klagerne over ham end vage, saa var de til Gengæld mange, og hans Fjender var mange. Dertil kom, at han mødte ingen Forstaaelse, hvad der maa til, om noget skal føres frem. Og et godt Hjem maa der til, hvad han egentlig al sin Tid maatte

savne. Hans Ægteskab var næppe lykkeligt, skønt hans Hustru ofte optraadte djærvt til hans Forsvar. Nok er det, Grunden gled lidt efter lidt bort under hans Fødder. Han tabte Fodfæstet, og det lykkedes hans Modstandere at fælde ham, saa han ved Højesteret den 24. April 1839 blev dømt fra Embedet.

Han flyttede derpaa ind i Østergaarden, som han tidligere havde købt, og hvor han i nogle Aar havde haft en Forpagter. Her boede han saa indtil 1851, da Hjemkærligheden blev ham for stærk, og han vendte tilbage til sit Fødesogn, hvor han i Brunde havde købt en Gaard, og hvor han et Aars Tid efter døde den 12. Juni 1852.

Øst for Sakristiet paa Ris Kirkegaard blev han stedet til Hvile; men ingen Mindesten er rejst ham, ingen Blomst vokser paa hans Grav. Kun Degnen i Ris er i Stand til at paavise denne efter et gammelt Kirkegaardsregister. Lad da disse Linier være en Mindeblomst for hin mærkelige Mand, der var kommet alt for tidlig. Frihedssolen i Slesvig dengang og paa Trolleborg havde lokket ham frem; endnu i de kolde Foraarsdage. Han var og blev den enlige Svale, der ikke bringer Sommer. Denne skulde først oprinde langt senere.

Kilder:

P. N. Bondesen. Optegnelser om Illebølle.

Illebølle Skoles Embedsbog.

Lindelse Kirkebog.

Illebølle Oldermandsprotokol.

Landsarkivet i Odense.

Højesterets Justitskontors Arkiv.

Ris Kirkebog.

Biografisk Leksikon I. VI. VII. XIX.

Wiberg. Præstehistorie II.

Skaarup Seminarium 1803—1903.

Meddelelse af Hmd. i Illebølle Lars Pedersen Bromand.

do. af Amtsforstander Hans Jacob Nissen i Rødekro ved
Aabenraa.

Præsten Hans Agerbek.

En Levnedstegning af J. Hammer, Hillerslev.

„Man stedse foran ham saa,
Da Troens Morgen brød sin Taage;
En Fader var han for Guds Smaa,
Og aabned dem sin Kirkes Laage;
De stimled til fra Nær og Fjern, —
Han stod for dem som Skjold og Værn;
Han aabned dem sit Hus i Trængsel,
Mens andre kasted dem i Fængsel.“

Saaledes skildrer Vilhelm Birkedal i et Vennedigt den Mand, hvis Liv og Betydning her skal fortællles. I ovenstaaende Vers er tillige antydnet den Baggrund, hvorpaa Præsten Hans *Agerbeks* Billede tydeligst træder frem: Den Gang, da Troens Morgenskjær i Begyndelsen af forrige Hundredaar begyndte at fordrive den rationalistiske Taage, der laa som Rimfrost over Kirkelivet her hjemme. Her skal ikke gives nogen Skildring af Rationalismen, men derimod som Indledning en kort Omtale af Forsamlingsfolkene. Det var jo for disse »Guds Smaa«, at Agerbek i det mindste her paa Fyen blev »en Fader« og aabned Kirke og Hjem. Da var »Guds Ord dyrt i Land« i den Forstand, som

Grundtvig 1810 giver det Udtryk i sin Dimisprædiken: »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus.« De af den gamle Tro fik da selv søge sig Opbyggelse i gudelige Forsamlinger, hvor Lægmand førte Ordet, hvor man sang Kingos Salmer, læste den hellige Skrift, Luthers

— Pastor Hans Agerbæk. —

Prædikener og andre gudelige Bøger, nærmest af pietistiske eller hernhutiske Forfattere. Paa Fyen var man tidligst med i det at holde gudelige Forsamlinger, særlig paa Vestfyn, hvor der var enkelte ikke rationalistiske Præster, saaledes Jørgen *Mygind* i Dreslette († 1777) og hans samtidige: Præsten Laurits *Lillelund*

i Jordløse og Jakob *Hee* i Øster Hæsinge. Det var Degnen Peder *Møller* i Vester Hæsinge, der 1745 var den første, som begyndte at holde gudelige Forsamlinger i sit Hjem, hvortil Folk ikke blot fra Sognet, men langvejs fra mødte. Ud fra den Klage, som hans egen Sognepræst, Provst *Nykirke*, indgav til Biskoppen, ser vi, at det slemme, Degnen foretog sig, var i disse Forsamlinger at læse og udlægge den hellige Skrift. Fyns daværende Biskop Christian Ramüs og nærmeste Efterfølger paa Bispestolen fik meget at gøre med de gudelige Forsamlinger, thi de dukkede snart op overalt paa Fyn, særlig i Begyndelsen af det 19. Hundredaar, og da havde Fyn i Skomagersonnen fra Kjøbenhavn Dr. theol. Peder *Hansen* og dennes Efterfølger fra 1810, Frederik *Plum* faaet rationalistiske Biskopper. Man skred nu skarpt ind mod de gudelige Forsamlinger, ja forfulgte dem ud fra en kongelig Forordning af 13. Januar 1741, hvori det under streng Straf var forbudt Lægmand at rejse rundt og tale i gudelige Forsamlinger, ja hvori disse i det hele tagel var forbudt medmindre de holdtes med Sognepræstens Billigelse og Nærværelse. Kjertemindedegnen med Vækelsen fra Ole Henrik *Svane* og Kristen *Madsen* fra Bregvær blev vel særlig Brændpunktet for de gudelige Forsamlinger og Forfølgelsen mod disse, men ogsaa i Midtfyn, hvor Agerbek fik sin Virksomhed, var de gudelige Forsamlinger talrige, saaledes i Aarslev, Sønderhøjrup, Vantinge, Espe, Nybølle og Kværndrup. Af de bekendte Lægmand, som i Midtfyn baade før og sammen med Agerbek holdt gudelige Forsamlinger, skal her kun nævnes Rasmus *Ottesen* fra Davinde og den fra samme Sogn senere kendte Rigsdagsmand for Verringe og Kjerteminde Cornelius *Petersen*, Peter *Larsen* Skreppenborg, Anders *Gamborg*

og Johan *Nielsen* fra Skaarupør. Mænd, som ofte maatte lide baade Fængselstraf og Bøder, fordi de holdt gudelige Forsamlinger. Hvem der her ønsker en udførlig og interessant Fremstilling af den gudelige Forsamlingsbevægelse paa Fyn henvises til *Frederik Nygårds Bog*: »Kristenliv i Danmark gennem hundrede Aar.«

Dette kun til Forstaaelse af, at det var i en fynsk Præstegaard, fra gammel Tid ombølget af de gudelige Forsamlinger, at Hans Agerbek, den 1. Febr. 1798, første Gang saa Lyset, det blev i en af de gudelige Forsamlinger stærkt paavirket Egn, han fik sin Manddomsgjerning, og det blev i den før nævnte Jakob Jensen Hee's Præstegaard i Øster Hæsinge, at han kom til at leve sine Barndomsaar og afslutte sit velsignelsesrige Liv.

Som et Menneskeliv ikke blot maa ses i den Del, som falder i Dagens Daad, men i dets Forbindelse med Slægten. — Der ligger saa meget i det gamle Ord fra Sinaj, om Gud Herren, der velsigner i de tusinde Led over dem, som elske Gud — saadan gaar Hans Agerbeks Slægtrødder ned til fromme Mennesker, paavirket og præget af de gudelige Forsamlinger. Paa Mødrene Side har hans Slægt i over 200 Aar som Præster været knyttet til Øster Hæsinge-Hillerslev Menigheder. Hans Fader skal, hvad jo ogsaa Navnet, Hans Adolf, antyder, paa Mødrene Side nedstamme fra Pietismens fromme Salmédigter Hans Adolf Brorson. Passer dette, saa har vi da her den naturlige Kilde til den lille Salmeaare, der saa smukt har ytret sig hos Hans Agerbek. Følger vi hans Fædrene Slægt langt tilbage, finder vi den som vakte, driftige, vestjyske Bønder i Landsbyen Agersbæk ved Varde.

Hans Agerbek er født i Skydebjerg Præstegaard paa Fyn. Her var hans Fader, Hans Adolf Agerbek, Sognepræst, tidligere havde han været residerende Kapellan i Faaborg og da plejet Venskab med den før nævnte, fra den vestfynske Vækkelse kendte Præst Lavrids Lillelund i Jordløse. Moderen var Helene Birthe Marie Bachmann, Datter af Provst Hans Peter Bachmann i Øster Hæsinge og en Datterdatter af den ligeledes før nævnte af de første Forsamlingsfolk skattede fromme, troende, men lidt ængstelige Jakob Hee i Øster Hæsinge.

Kun 1¹/₂ Aar gammel mistede Hans Agerbek imidlertid sin Fader, og da ogsaa Moderen døde 5 Aar efter, blev den lille forældreløse Dreng 1805 sat i Huset hos sin Moders Søster, der var gift med Præsten Zeuthen Euler *Svitzer* i Øster Hæsinge. Han fik her gode og kærlige Plejeforældre, nød Opdragelse og Undervisning sammen med Svitzers egne Børn, og paa Undervisningen blev intet sparet. Alt tyder paa, at *Svitzer* var en af de ægte rationalistiske Præster, saa der omhyggelig blev sørget for Hjærns Uddannelse, hvorimod Hjærtets barnlige Trosliv nok blev mindre paaagtet. Ud fra Samtaler med den gamle *Svitzers* Konfirmander faar man det Indtryk, at han var en haard Mand udi Katekisationen, hvor Tampen godt kunde blive svungen selv inden for Kirkens Mure. Nogen dyb kristelig Paavirkning fra sin Barn-dom af spores ikke hos Agerbek, senere maatte han som faa ind i Sjælekampenes Skjærsild.

Af Naturen var han velbegavet af en stille, indadvendt og yderst vindende Karakter, saa han blev sine Læreres Yndling. Som Lærere i Øster Hæsinge Præstegaard, havde han cand. philos. Strøm, Fader til den senere bekendte Overlærer ved Odense Latin-

skole, dernæst forhenværende Adjunkt Mathias Wind Schandorph, en meget begavet Mand med store Eksaminer, men uden videre Evne til at undervise og tilmed saa sær og original, at det var umuligt for Børnene — dog ikke Agerbek — at undlade at holde Sjov med ham. Tilsidst havde han som Lærer den senere saa berømte Fynbo, Skrædersønnen Niels Mathias *Pedersen* fra Sanderum, Danmarks betydeligste Litteraturhistoriker, der Side om Side med Oehlen-schlæger og Grundtvig vilde vække Folkeanden her hjemme ved at stille den Fortidens Daad for Øje. Niels Mathias Pedersen fik stor Betydning for Agerbeks aandelige Udvikling. 1813 blev Agerbek konfirmeret i Øster Hæsing Kirke og tre Aar senere sat i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn. 1817 blev han saa Student med første Karakter. Bestemmelsen fra hans Plejeforældres Side var nu, at han skulde studere til Præst; om han selv paa dette Tidspunkt havde Lyst dertil, er tvivlsomt. En af Agerbeks bedste Venner og Latin-skolekammerat fra de Aar var Johan Peter Østrup, denne var alt fra Drengaaarene vakt i alvorlig kristelig Retning og vidnede for sine Kammerater; nogle spottede ad ham, og selv Agerbek betragtede denne sin Vens inderlige Trosliv for Sværmeri og mente, han kunde finde Frelse og Fred i sit dydige, ærbare Liv uden at trænge til en Frelser og Forsoner. Han skulde snart erfare Hulheden i en saadan Opfattelse.

Ved Statsbankerotten 1813 havde Agerbek mistet største Delen af sin Fædrearv og maatte nu, da han var bleven Student, af økonomiske Grunde søge en Huslærerplads, og en saadan fik han hos Pastor Brandt i Gamtofte, Fader til den senere bekjendte Præst, Jens Sofus *Brandt* i Ollerup. Her i Gamtofte Præstegaard kom meget Præsten fra Assens, Jens *Hornslyd*, en af de

gammeldagstroende Præster, en ejendommelig, men betydelig Personlighed. Agerbek har selv sagt, at han af den Mand blev ramt „paa det ømme Sted“, og Evighedsspørgsmaalet trængte alvorligt ind paa ham. Naar han hørte Jens Hornsyld, den gamle Mand med de hvide Haar, de store brune, milde Øjne, synge med inderlig trosvarm Stemme de gamle Salmer, da var det for Agerbek, som hørte han Toner fra en højere, anelsesfuld dragende Verden.

Der var kun $\frac{1}{2}$ Mil fra Gamtofte Præstegaard til Assens. Agerbek hørte ofte Jens Hornsyld prædike og havde ofte Samtale med ham, og den store Kjærlighed til den hellige Skrift og den ejendommelige Forstand paa den, som Agerbek senere gav saa smukke og rige Vidnesbyrd om, den er sikkert alt bleven vakt i Ungdommen under Paavirkningen af Jens Hornsyld, der var en af dem i sin Samtid, som sad inde med det grundigste og dybeste Indblik i de hellige Skrifter. Her et lille Træk om dette trosvarme, sandhedskjærlige Vidne midt i Rationalismens Blomstringstid: Jens Hornsyld havde paa Herregaarden Frederiksgave forevist en meget rig Billedsamling for Fyns Guvernør Prins Kristian, den senere Kristian den 8de. Prinsen var saadan bleven betaget af den gamle Mands rige Underholdning, at han ved Afskeden sagde: »Hvor De har glædet mig meget, har De nu et Ønske, da sig det, og er det mig muligt, skal det blive opfyldt.« Da blev Jens Hornsyld alvorlig, saa paa Prinsen, lagde sin Haand paa hans Skuldre: »Saa skal dette være mit Ønske og min Bøn,« sagde han, »at Deres kongelige Højhed maa blive i Deres Daabspagt alle Deres Livs Dage.«

Den Mand var det, som gav Agerbek det Stød

i Evighedsbevægelsen, der nu ogsaa gjorde ham til en ret theologisk studerende.

1821 finder vi atter Agerbek i Kjøbenhavn, boende paa Regensen og nu ivrigt studerende Theologi, særlig fordybende sig i den hellige Skrift; men Evighedsspørgsmaalet, sat i Bevægelse af Jens Hornsyld, blev nu for ham et personligt brændende og kom til at dreje sig om hans egen Sjæls evige Frelse. Han kom ind i en dyb alvorlig Sjælekamp, hvor Tvivl og Anfægtelser bølgede gennem hans Sjæl. Han stred en Jakobs Kamp med Gud i Bønnen og bad: »Jeg slipper dig ikke Herre! før du faar velsignet mig.« Og Agerbek blev selv en Bønnens Mand som faa. Men i sin Nød søgte han hen til *Grundtvig*; for det følte han, denne vilde og kunde forstaa ham. Grundtvig, der i mange Aar havde levet som »Bibelsens ensomme Kæmpe«, men nu var Præst ved Vor Frelsers Kirke paa Kristianshavn, samlede mange, ikke mindst unge alvorlige Mennesker, om sin Forkyndelse. Agerbek søgte Grundtvig i dennes lille, tarvelige Hjem, og det var Samtalerne her, der klarede for ham Tvivlens og Anfægtelsens Skjær, og Guds Freden sænkede sig ned over hans Hjærte. Fra da af stod Agerbek i et inderligt og taknemligt Forhold til Grundtvig. Han fulgte nøje med i dennes kommende Kamp mod Rationalismen. Han fandt selv sit eget kirkelige Stade i den grundtvigske Opfattelse. Noget af det sidste, vi har fra Agerbeks Pen — hvad senere skal omtales — er et lille indholdsrigt Skrift til Forsvar for Grundtvigs kirkelige Opfattelse.

1822 blev Agerbek theologisk Kandidat med første Karakter. Studenterlivet havde han ikke taget meget Del i, det laa ikke for hans stille, indadvendte

Karakter. Dog i sin Onkel Gehejmelegationsraad Pløyers Hjem og hos Grundtvig havde han Lejlighed til at blive kjendt med og paavirket af mange af Datidens betydelige Mænd saaledes Adam Oehlen-schläger, Professor Høyen og den fromme Bibeltheo-log Tholuck. Med flere af sine jævnaldrende sluttede han inderligt varigt Venskab. De satte Pris paa ham trods det noget kejtede, undselige og til Tider slemt tankefraværende, der var over ham.

Den Distraction, som i hans ældre Aar ofte blev meget generende baade for ham selv og hans Om-givelser, kunde allerede i de unge Aar ytre sig stærkt og give Anledning til morsomme Scener. Her en af de mange: En Gang, medens Agerbek boede paa Regensen, gik han saaledes ud af sit Værelse tværs over Gangen og menende, det var sin egen Dør, aflukkede han sin Genbos, stak Nøglen i Lommen og gik. Indenfor sad en bekjendt Manuduktør og læste med sine Elever. Da de nu ved Timens Slut-ning skulde ud, var Døren jo aflaaet, og Udfarten maatte foregaa gennem Vinduet til Gaden. Heldigvis laa Manuduktørens Værelse i Stuetagen. Først da Agerbek kom hjem og fandt èn Nøgle i sin egen Dør og èn i sin Lomme, blev Sagen opklaret. Men Manuduktøren sagde leende: »Gud ske Lov, det var Dem Agerbek, det er jeg glad ved, for saa ved jeg, at det ikke er sket af Ondskab; jeg var bange for, at nogen havde gjort det af Kaadhed, det vilde jeg være bleven vred over, men paa Dem er jeg slet ikke vred.«

Den 19. Marts 1823 blev Agerbek, 25 Aar gammel, præsteviet for at overtage Stillingen som personel Kapellan hos Sognepræsten for Vemmeløv og Hem-mershøj Menigheder i Sjælland.

I disse sine første Præsteaar kom han til at pleje et rigt Samliv med sin bedste Ungdomsven Johan Peter Østrup, som da var Lærer ved Borger-skolen i Slagelse og samtidig Kapellan hos Sognepræsten Bastholm. Der gik sjælden nogen Uge, uden at de to Venner i det mindste kom en Gang sammen. Østrup var et godt Stykke forud for Agerbek i kristelig Udvikling, og navnlig havde han altid en urokket Barnetro. Og da Agerbek nu tillige fandt, at denne Tro havde vundet i Klarhed og Fremvækst, i Frimodighed, i Besindighed og hjertelig Kjærlighed, saa havde han særdeles godt af Samlivet med denne sin bedste Ven. Aldrig kunde han glemme de mange glade og berigende Timer, han havde nydt i dennes Selskab.

Kirkegangen i St. Pederskirken i Slagelse, som under den renlivede Rationalist Præsten og Redaktøren Hans Bastholm var svunden ind til 3 a 4 foruden Præsten, Degnen og de 12 Kordrenge, den begyndte nu at voxe under Østrups trosvarme Forkyndelse. Ja da et halvt Aar var gaaet, var Kirken saa fuld, at mange maatte gaa uden at kunne faa Plads. Agerbek hørte nu og da Østrup prædike og glædede sig over Kraften og Varmen deri og Sproget, der var saa jævnt og letfattelig for alle. Agerbeks egen Maade at prædike paa blev i ikke liden Grad præget af Østrups Forkyndelse.

Det var ogsaa i disse Aar, at Hans Agerbek nu og da gjæstede sin Plejefader Provst Svitzer i Østerhæsinge. Her traf han sammen med Plejefaderens Søsterdatter Marie Frisenberg, Datter af Godsejer Johannes Frisenberg til Gislingegaard i Sjælland. Hun var tre Aar ældre end Agerbek. Han blev snart indtaget i hende, men det at faa friet laa ikke let

for ham. Saa en Høstferie, da begge var paa Besøg i Østerhæsinge Præstegaard, og de to var alene sammen, overrakte Agerbek hende et Frierbrev og samtidig en Blyant, idet han bad hende blot skrive: Ja eller Nej, bag paa Brevet. Dette skette ved et gammelt Lysthus i Haven, om hvilket der fortælles, at her var flere Par i Slægten bleven forlovet. Marie skrev Ja, men undselig og bevæget, som hun var, sagde hun, idet hun gav ham Brevet: »Men De maa ikke sige det til dem derinde.« »Jo vist maa jeg sige det — jeg maa sige det«, raabte den heldige Bejler himmelhøjt og stormede ind i Lysthuset for at fortælle Slægt og Venner den glædelige Nyhed.

Efter saa i 4 Aar at have været personel Kapellan blev Agerbek, den 23. Februar 1827, udnævnt til residerende Kapellan for Thisted og Sognepræst for Skinnerup Menighed. To Maaneder efter ægteviedes han i Østerhæsinge Kirke med Marie Frisenberg. Han fik i hende en kjærlig og trofast Hustru, der tillige var praktisk dygtig paa Husvæsenet og det økonomiske Omraade, hvilket sidste aldrig rigtig kom til at ligge for Agerbek.

I Thisted udfoldede Agerbek paa mange Maader en velsignet Virksomhed. Mulig paavirket af Østrups Exempel lod han sig ikke nøje med sin præstelige Virksomhed i Thy, men han tog sig tillige en stor Skolevirksomhed paa. Han oprettede i Thisted en Privatskole, der efter Elevernes Udsagn var en fortrinlig Skole. Kunde de end fortælle mange morsomme Træk fra Skoletiden om Agerbeks Distraktion, saa stod han dog for dem som en yppertig Lærer, hvem de kom til at skyldte meget. Blandt Eleverne nævnes F. Langeland, Ulrik og Christian Carstensen, L. M. Schourup, P. Kjerulf og flere. Paa sine Kon-

firmander kom Agerbek dør som under hele sin præstelige Virksomhed til at øve en stor Indflydelse. Blandt hans første Konfirmander maa nævnes en, hvis Navn har udmærket god Klang blandt mange Danske nemlig den senere berømte danske Generalkonsul H. Pontoppidan i Hamborg. Han gik i Aaret 1827 til Forberedelse hos Agerbek, og aldrig kunde han glemme den kjærlige og indtrængende Maade, hvormed han formanede de unge, advarede dem for Livets Fristelser og indprentede dem »kristelig Aand, Moral og Levemaade«. Til sin sidste Stund mindedes han Agerbek med den største Agtelse, Kjærlighed og Taknemlighed.

Medens Agerbek var Præst i Thisted, gik dør i Skolen en Dreng, som senere fik en stor Gjærning paa Fyn og en rig Betydning for dansk Aandsliv. Det var *Kristen Kold*, født i Thisted, den 29. Marts 1816. Kolds Moder elskede Agerbek, han blev hendes Præst. Hun kunde, som Kold selv fortalte det ved det store Vennemøde i København 1866, »græde og slaa i Bordet og skjænde paa alle andre Præster og Oplysere, naar hun kom i Tanker om Agerbek; som han var, skulde de andre være«. Saa hørte Kold selv Agerbek i Skolen, og han blev saa glad ved at høre ham, at da han kom hjem, bad han sin Moder om Lov til at gaa op til Agerbek. Først sagde Moderen nej, men da Drengen trængte paa, fik han Lov. Imidlertid var Drengens Mod langt nede, da han stod i Præstens Forstue; dog det kom hurtigt igjen, da Agerbek selv lukkede op og talte venligt med ham. »Jeg var saa glad over mit Besøg hos Agerbek, og er det den Dag i Dag«, fortalte Kold ved nævnte Møde, »han sagde mig noget, som mit Hjærte blev

glad ved, og det var just ikke Tilfældet med det, man til daglig Brug hørte i Skolen«.

Fra Thisted flyttedes Agerbek 1830 til Bredstrup Sognekald ved Fredericia. Her kom han første Gang rigtig i Berøring med Forsamlingsfolkene og deres Lægprædikanter. Et Forhold, som kom til at gribe dybt ind i baade Agerbek og hans Hustrus Liv.

Hvor der var en Præst af den gamle Tro, søgte nemlig Lægprædikanterne ind, og da Agerbek var kjendt som en saadan, gjæstedes han nu og da af fynske og jydske Lægprædikanter paa deres Rejse mellem de to Landsdele. Saadan kom ogsaa til ham, har Agerbek selv fortalt, en jydsk Lægprædikant, en Rokkedrejer Jens Andersen, der flere Gange var bleven straffet, fordi han holdt gudelig Forsamling. I Begyndelsen saa det ikke ud til, at Besøget skulde spænde godt af, thi Jens Andersen, der var af den strænge Pietisme, traadte ind med de Ord: »Jeg troede, jeg kom til en troende Præst, men ser, at jeg er kommen til en skinnende Djævel.« Han havde nemlig ved at gaa gjennem Gaarden set nogle Børn spille Kegler derude, og dette var jo for Pietisten som en rød Klud. Man kom imidlertid i Samtale, og det var særlig Agerbeks Hustru, der tørnede sammen med »den stærke Jyde«. Men det endte med, at Rokkedrejeren drejede saadan omkring med Marie Agerbek i hendes vantro Tankes Ring, at hun maatte give tabt, ikke blot af Mangel paa Forstandsgrunde, men fordi Manden saadan rørte ved hendes Hjærte, at dets dybe Trang til Naaden brød igennem; og hun hørte fra den Stund til »de fromme, stærke Kvinder, der vil lægge alt for Jesu Fod«. Agerbeks Hustru var af Naturen en stærk og aandelig udviklet Kvinde og havde længe kæmpet imod det at blive en levende

troende Kristen, nu var det naaet. Ydmyg og taknemlig har Agerbek selv fortalt, at hvad han ikke selv havde magtet, havde hin Mand af Gud faaet Naade til.

Skjønt Agerbek ikke kunde samstemme med hin »stærke Jyde«s overdrevne Strængthed i Domme og snævre Syn paa et kristent Menneskes Frihed, maa denne alligevel have omtalt ham godt paa Fyn. Thi kort Tid efter fik Agerbek Besøg af en opvakt Fynbo, og i denne vistnok Peder Larsen, Skreppenburg, fik han et langt lysere Syn paa Forsamlingsfolkene. Agerbek fortæller selv: »I ham lærte jeg at kjende en Mand, som gav mig meget høje Tanker om de Opvakte paa Fyn. Ikke paatrængende, men stille og beskeden kom han til mig. Snart ledede jeg Samtalen hen paa Kristendommen, hvori han levede og rørte sig. Først da blev han ordrig, og jeg forundredes over den Klarhed, med hvilken han udtalte sig om Kristendommens dybeste Lærdomme, saa simpelt, at et Barn kunde fatte det, saa hjærteligt, at Taarerne trængte sig frem i mine Øjne. Aldrig havde jeg før troet det muligt, at en Bonde kunde have saadan Oplysning i Kristendommen. Han kom flere Gange til mig. Hans Selskab var ikke alene til stor Velsignelse for mine Tjenestefolk, men ogsaa til sand Oplysning for mig og min Familie.

En kort Tid efter dette Besøg blev Agerbek, den 12. Februar 1834, forflyttet til Espe og Vantinge Sognekald paa Fyn. Her kom han midt ind i de gudelige Forsamlings Egn. En af de første Søndage, efter at Agerbek havde tiltraadt sit ny Embede, kom en Mand fra Vantinge til ham og bad ham være til Stede ved en gudelig Forsamling, han ønskede afholdt i sit Hjem. Da Agerbek kom derhen, var

der saa mange Mennesker, at Huset paa ingen Maade kunde rumme dem, og i hele Landsbyen var der stor Bevægelse.

Men nu iførte Agerbek sig sin Præstekjole, lukkede Kirken op, indbød alle og prædikede for dem.

Hin Vaarsøndag 1834 blev en betydningsfuld Dag ikke blot i Agerbeks Liv, men i Forsamlingsfolkenes Historie. Ikke ændsede han, hvad hele Præsteskabet og Folk i Almindelighed vilde sige om ham, naar han nu stillede sig i Spidsen for »de Hellige« fra alle de omliggende Sogne. Det følte han, svigtede han nu, hvad vilde der saa blive af hans egen Præstegjærning og af de mange »Opvakte«, der netop nu syntes at trænge til en Præsts kjærlige Vejledning og Bistand. Der skulde Mod til, men Agerbek denne ellers saa stille og lidet fremtrædende Mand han fik af Gud det Mod, da det tiltrængtes. Han prædikede i den tætfyldte Kirke til Folkets Glæde og »Opbygelse«.

Nu holdt Agerbek Forsamling hver Søndag Eftermiddag, vekselsvis i Espe og Vantinge Kirker, ligeledes i sit Hjem og i enkelte andre af de Opvaktets Hjem, saaledes i Kristen Larsens Gaard i Vantinge og hos Enken Maren Larsen i Nybølle. Her talte ogsaa flere af Forsamlingsfolkenes kendte Prædikanter: Poul Jensen fra Aarslev, Peter Larsen Skreppeborg, Cornelius Petersen fra Davinde og Johan Nielsen fra Skaarupør. Overalt fra Fyn strømmede det vakte Lægfolk til Agerbeks Kirker, Bibellæsninger og Forsamlinger. I 1834 skriver Jakob Chr. Lindberg: »Man kan komme paa hvad Kant af Fyn, det skal være, man vil alle Vegne træffe paa Folk blandt de Opvakte, som have hørt Agerbek, og som med stor Glæde taler om ham og hans Bibellæsninger

i de ovennævnte Forsamlinger. Og skjønt de Kristne fra Kjerteminde, Svendborg, Faaborg, Assens og Middelfartegnen vel maa gøre en Rejse paa 8 til 10 Mil for at kunne høre ham, afholder det dem dog ikke fra at komme saavel til hans Prædikener som til hans Forsamlinger, hvor han altid har Kirkerne ganske fulde.◄

Nu var der et fredlyst Sted for dem og en Præst, der lukked op for dem, kærligt tog sig af dem og rettede dem.

Da Agerbek kom til Fyn, var Forfølgelsen mod det gudelige Forsamlingsfolk og deres Lægprædikanter endnu i fuld Flor baade fra Øvrighedens og de rationalistiske Præsters Side. Det var jo kun ti Aar, siden hin berømte Rettergang i Ellinge Kro havde fundet Sted, hvor Pøblen uhindret af Præsten Olivarius og Herredsfogeden hældte Brændevin i Halsen paa de anklagede Forsamlingsfolk og fulgte dem hjem under Stenregn. Et Optrin, som fremkaldte et Indlæg fra Grundtvig: »Om gudelige Forsamlinger«, indrykket i »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« for 8de Februar 1825. Samme Begivenhed var vel medvirkende Aarsag til, at Fyns Guvernør, Prins *Christian*, sørgede for, at en kongelig Skrivelse til Fyns Biskop af 7. September 1824 mildnede Forholdene en Del, men dog ikke anderledes, end Forsamlingerne fremdeles blev bekæmpede, og Lægprædikanterne straffede. Det var mens Agerbek var i Espe, at Peter Larsen Skreppeborg paa en Rejse med Møder baade i Midt- og Sydfyn ogsaa kom til Lyø, hvor Sognepræsten modtog ham ved Landstigningen med en vældig Lussing. »Det er ikke saadanne Vaaben, De skal føre, Hr. Pastor«, svarede Peter Larsen roligt. Men Præsten føjede til: »Jeg ved nok, at I Skarn ikke bryder jer

om Præsterne, men jeg er Karantænekommissionær, og mig skal I respektere«. Der er imidlertid ikke noget saa ondt, det kan jo være Gavn for noget. Peter Larsen fortæller: Han havde en vældig Tandpine, da han kom til Øen, men Præstens Lussing fordrev den fuldstændig.

Men samtidig med, at Agerbek saadan straks efter sit Komme til sin Fødeø blev Forsamlingsfolkenes Præst, tilbød der sig ogsaa en Lejlighed, hvor han offentlig kunde aflægge Vidnesbyrd om, at han baade hørte til den gamle Kristendom, og at han var en i Ordets videste Forstand kirkelig Frihedsmand.

Den 22. April 1834 kom der en kongelig Befaling, i Følge hvilken der hos hele Rigets Gejstlighed skulde indhentes Erklæring om, hvorvidt der trængtes til Forandringer i Ritualet og den dertil hørende lovbefaalede Alterbog. Fyns Biskop Faber udsendte straks et Hyrdebrev angaaende denne Sag, og ved Salling Herreds Præstekonvent, den 17. Juli s. A., oplæste saa den ny Sognepræst i Espe-Vantinge nogle Betragtninger, han i den Anledning havde skreven. Afhandlingen blev senere offentliggjort i Westengaards og Kalkars »Kristelig Kirketidende«.

Det er i Grunden, hvad man nu om Dage kalder Præstefrihed, Agerbek slaar til Lyd for i disse »Betragtninger«. Hans Bevisførelse er denne: Dersom Medlemmerne af den danske Kirke endnu, som i Aaret 1685, enstemmigt vedkjendte sig alle de 28 Artikler i den augsborgske Konfession, saa var intet mere ønskeligt, end at Alterbogen blev uforandret, kun i Formen varsomt ændret efter Tidens Sprog og Udtryksmaade. Men det ved jo alle, at der er mange i den danske Kirke, som ikke blot føler sig i Uoverensstemmelse med de 28 Artikler i den augsborgske

Konfession, men med selve de tre Troens Artikler. Et Ritual og en Alterbog, der indeholder denne Tro, vil altsaa kun være ønskelig for dem, som har bevaret den gamle evangelisk-lutherske Kristendomsopfattelse, og selv disse kan jo ikke ønske, at et saadant Ritual skulde paatvinges dem, der har en anden Tro. Thi ved Tvang vindes ingen Hjærter for Sandheden. Ellers vilde Frelseren have stiftet et verdsligt Kongerige, og hans Apostle have foretrukket Roms Kejserkrone for Martyrkronen. Kunde Peter opvække døde, saa kunde han vel ogsaa ved et Ord kaste de romerske Legioner til Jorden og sætte sig paa Neros Throne; men Korset var ham kjærere; thi derved kunde han vinde Sjæle, ved Tvang kunde han kun forhærde Sjæle. »Mit Rige er ikke af denne Verden«, siger Kristus.

Det er dernæst almindelig bekjendt, at der i vort Fædreland findes Præster, som føler deres Samvittigheder besværede ved at følge de hidtil anordnede Kirkeskikke og Formularer. Naar nu en saadan Præst har flere Hundrede Medlemmer i sin Menighed, som her dele Synsmaade med ham, ønsker ham som deres Sjælesørger, og naar han er en nidkjer, samvittighedsfuld Embedsmand, redelig i al sin Vandel, vilde det saa være retfærdigt, om han, fordi han ikke har den Tro, som for 200 Aar siden var alle Danskes, da skulde nedlægge sit Embede og bortsørge sine Dage i Uvirksomhed, Hunger og Ringeagt? En saadan Strenghed kan jeg dog næppe tro kunde finde Bifald af Landets Fader, vor ejegode Konge.

Paa den anden Side findes der Præster, som vil finde deres Samvittighed besværede ved et Ritual og en Alterbog, der ikke var et Udtryk af den gamle evangelisk-lutherske Tro — Selv er jeg blandt disses

Tal — Skulde nu vi, som have Landets Religion, nødes til at nedlægge vore Embeder, naar intet kan klages paa os, og naar dertil vore Menigheder er tilfredse med os. Den Fordring vil dog nok enhver finde ubillig.

Men som der gives Præster saa ogsaa Medlemmer af Menighederne, der hellere vilde gaa i Martyrdøden, end lade deres Børn døbe af en Præst, der forandrede én eneste Tøddel af Daabspagten, eller nyde den hellige Nadver af en Præsts Haand, som ikke erklærer den for Herrens sande Legeme og Blod. Skulde disse savne Sjæleføde eller endog drives til at overtræde Lovene ved et Ritual, der for nægtede eller fortav, hvad dér var dem helligt.

Hvorledes skulde nu alle disse Vanskeligheder hæves? Kunde der maaske gives et Ritual, som kunde tilfredsstille alle, en Alterbog, hvis Formularer var saa tvetydige, at enhver kunde lægge, hvad Mening deri han vilde, saa spejlglatte, at enhver kunde se sin egen Skikkelse deri — nej — et saadant Ritual — tilfredsstille hvem det vil — os, som endnu have Fædrenes Tro, vil det ikke tilfredsstille.

Kun en Maade ved jeg, hvorpaa disse Besværligheder ganske kunde ryddes af Vejen, og denne er: »Orden i Gudstjenesten, men almindelig Frihed i alt, hvad der angaar Samvittigheden saavel for Præsten som for enhver af Menigheden«. Jeg mener dermed ikke, at der aldeles intet Ritual skulde være, men min Mening er denne:

1) At Rituallet vel for en Del kunde forandres i Formen.

2) At naar Præsten fandt noget i Rituallet og Alterbogen stridende mod sin Samvittighed, maatte det tillades ham at følge sin Overbevisning, men i

saa Henseende med sine Grunde dertil anmelde det for sine Foresatte.

3) At det ligeledes maatte være tilladt ethvert Medlem af Menigheden, som fandt sin Samvittighed saaret ved sin egen Sognepræsts Lære eller Forvaltning af Sakramenterne, da at vælge til sin Sjælesørger, hvilken ordineret Mand han vilde, naar der ligeledes om dette skete Indberetning til de højere Myndigheder.

Agerbek sluttede disse Betragtninger med den Erklæring over for sine kjære Herredsbrødre, hvis Bifald han maaske ikke havde fundet: »At min Samvittighed ikke tillader mig at give mit Samtykke til nogen Forandring i Ritualet eller Alterbogen, hvad Læren angaar, allermindst til nogen Forandring i Sakramenternes Ord og Daabspagten; saavel hvad Forsagelsen som Trosbekjendelsen angaar; — hvor jeg ikke bør tillade mig at forandre et eneste Ord.«

Der er vist ingen Tvivl om, at Agerbek i den Præstekreds stod saa godt som ene med disse kirkelige Frihedsbetragtninger, saa de fleste af hans Herredsbrødre ansaa dem enten for en Daarskab eller en Forargelse.

Men hvor er han frisindet og fremsynet. Det er Sognebaandets Løsning, Menneskers fri Ret til at søge som Sjælesørger den Mand, de aandelig kan føle sig hjemme hos, han kæmper for, 20 Aar før denne Lov kom. Det er Præstefrihed, han kræver med Fjærnelsen af unyttig og ofte usand Somboldtvang; det som endnu ikke er naaet. Her er disse hans »Betragtninger« gjengivet lidt udførlig, dels fordi de i høj Grad bidrager til en Karakteristik af Agerbek, del fordi de jo griber saa stærkt ind i Nutidens standende Strid netop paa dette Omraade.

Men ogsaa i en anden dog dermed beslægtet Sag traadte Agerbek offentlig frem med et skriftligt Indlæg. Han lod det nemlig ikke blive derved, at han aabnede sine Kirker og sit Hjem for de gudelige Forsamlingsfolk, nej i Aaret 1836 indrykkede han et Forsvar for dem i »Nordisk Kirketidende«. Han kunde jo tale som den, der kjendte Forholdene, og tilbagevise de mange uretfærdige Beskyldninger, som baade fra Mængdens og Præsternes Side rettedes mod de yakte. Agerbek slutter sit varme og paa interessante Kjendsgjærninger byggede Forsvar med følgende Ord: »I min Stilling finder jeg det rigtigst selv at holde Forsamlinger — og maa sige, at dersom jeg med den Overbevisning, jeg har om de Opvakte, af Menneskefrygt eller Magelighed holdt mig tilbage fra dem og nægtede at sørge for deres Opbyggelse ved Forsamlinger, saa maatte jeg anvende paa mig selv, hvad man fortæller, at en jydsk Bonde skal have sagt, da han kjørte forbi en Mark, hvor et Fugleskræmsel var oprejst for at kyse Ræven fra nogle Faar: »Se der! der staar en Præst! Se, hvor han staar og slaar ud med Armene som Præsten paa Prædikestolen! Men om Ræven tager et af hans Faar efter det andet, det bryder han sig ikke det allermindste om, han flytter end ikke en Fod for at frelse det!«

Den Indflydelse, Agerbek fik paa det gudelige Forsamlingsfolk, brugte han til paa mange Maader kristeligt at oplyse det og vejlede det ud af Pietismens mørke og snævre Kristendomsopfattelse. Han hjalp ogsaa mange til Forstaaelse af og Hvile i det Syn paa Guds- og Menneskelivet, han selv havde faaet hos Grundtvig. I Slutningen af sit Liv, da han mente, at der for Grundtvigs Venner vilde komme lignende

Modgangstider som dem, der havde været for de gude-
lige Forsamlings Folk, skrev Agerbek et baade fra
Skriftens og Kirkehistoriens Side klart og varmt op-
lysende Forsvarsskrift for Grundtvigs Opfattelse af
Troens Ord. Dets Titel er: »Et kortfattet Bidrag til
Oplysning for Lægfolk om det Troens Ord, som
Herren selv har talt til os ved vor Daab, og som
Biskop Grundtvig har gjort os opmærksomme paa.«
Et Skrift, som ikke mindst i vore Dage paany burde
optrykkes og vinde rig Udbredelse.

Agerbek begynder med: Det maa dog være et
Spørgsmaal af allerhøjeste Vigtighed for en Kristen:
Er jeg ogsaa virkelig en sand Kristen? Er jeg et
Guds Barn. Bibelen siger, det kommer an paa Troen
paa vor Herre Jesus Kristus. Men Bibelen beskriver
ikke tydelig, hvad der udfordres til den saliggjørende
Tro. Det ny Testamente er ikke skrevet til Hedninger
eller Jøder, men til Kristne, som ved Apostlenes
Undervisning vidste, hvad Troen var, længe før det
ny Testamente blev skrevet. Vil Du alene af Bibelen
udgrunde, hvad du skal tro til Salighed, saa maa du
have et møjsommeligt Arbejde, vil dog aldrig komme
videre end i det højeste at kunne sige: Ja! jeg haaber,
at jeg er en Kristen. Men nu er du døbt i Navnet
Faderens, Sønnens og den Hellig Aands, og førend
du blev døbt forlangte Herren selv gennem sin
Menighed, hvad du skal forsage, og hvad du skal tro,
for at Gud kan antage dig til sit Barn. Har du den
Tro levende i dit Hjerte, da har du Herren hos dig
med Salighedens visse Haab. Ligesom Herren i Bi-
belen har givet os et skrifteligt Ord til Oplysning, ved
hvilket hans Menighed kan forfremmes i kristelig
Visdom, saalænge Verden staar, saaledes har han ved
Daaben og Nadveren givet os et mundtlig Ord, i

hvilket han selv endnu taler til os til det evige Liv; og til hans Ord i Daaben hører ogsaa Ordet om den Forsagelse og den Tro, som han forlanger af os som Vilkaar for Daaben.« Agerbek udvikler endvidere, at Tros- og Kirkegrundvolden er Daabspagten, Forsagelsens og Troens Ord, hvilket Ord han saa henfører til det, som Herren maa have meddelt sine Disciple i de 40 Dage. Derefter begrundet han denne Opfattelses indlysende Sandhed ud fra selve Troens Væsen, den hellige Skrift og Kirkefædrenes Vidnesbyrd. Agerbek slutter Skriftet Paaskedag 1864 med følgende: »Saa lader jeg da nu i vor Herres Jesu Navn dette lille Skrift udgaa og overlader til Herren, om han vil bruge det til Noget eller ikke. Jeg er gammel og svag; maaske staar jeg paa Gravens Bred, og jeg vil gjerne, inden Herren kalder mig herfra, bekjende min Overbevisning for Verden. Dersom Gruntvigs Disciple, især naar Herren har kaldet deres store Lærer hjem til sin Glæde, vilde blive miskjendte, foragtede, ja endog forfulgte, hvilket ikke er usandsynligt, vil det være mig en Ære og en Glæde at dele deres Skjæbne.«

Hvad Agerbek formoder om de trange Tider for Gruntvigs Disciple, det er jo ikke endnu gaaet i Opfyldelse — tværtimod — men vi ved jo ikke, hvad Fremtiden kan bringe. Rationalismen og det, som er endnu mere fornægtende og hadstemt imod den gamle Kristentro, rører jo stærkt paa sig. Det bliver dog maaske nok der, Kampen en Gang vil blive brændende mellem dem, der enfoldig samler sig om og bygger paa Herrens levende mundtlige Ord ved Daab og Nadver, den gamle Kirkegrund, og saa den, der enten helt fornægter Kristendommen eller siger sig løs fra denne Kirkegrund og finder nok i, hvad

de selv kan opbygge sig ud fra Bibelkritikkens Brokker og egne Fornufts slutninger. Da kan det atter blive trangt for dem af »den gamle Tro«, for Grundtvigs ægte Disciple.

Da Agerbek udgav nævnte Skrift, havde han i mange Aar været Sognepræst i Nabopastoratet til Espe-Vantinge og boede i sit Barndomshjem, Øster Hæsingø Præstegaard.

Den 30. September 1841 blev han nemlig forflyttet til Øster Hæsingø-Hillerslev, hvorhen nu Forsamlingsfolkene fulgte ham og fremdeles strømmede til hans Kirker og Bibellæsninger. Man kan endnu rundt paa Fyn træffe gamle Folk, der med Glædesmil i Øjnene og Tak til Gud Fader taler om, at de har gaaet de mange Mil for at høre gamle Agerbek. Kjærligt mindes de, hvilken Velsignelse han har været for dem. Da var imidlertid Forholdene bleven rolige. Medens der undertiden i Espe-Vantinge under Guds-tjenesterne og Forsamlingerne kunde suse Sten ind ad Vinduerne, saa var der nu ingen der lagde Agerbek eller Forsamlingsfolkene Hindringer i Vejen. Christian den 8. var jo bleven Konge, og da han, ledet dertil af sin Dronning Karoline Amalie, havde haft en længere Samtale med den fynske Lægprædikant Johan Nielsen fra Skaarupør, udgik der, skønt fraraadet af Sjællands Biskop, Jakob Peter Mynster, Ordre til, at Forordningen af 13. Januar 1741 skulde formildes, og den før nævnte Kancelliskrivelse af 7. September 1824 staa ved Magt og efterfølges.

Men var Agerbek en Præst, der gennem sin trosvarme Forkyndelse kunde samle Tidens vakte og søgende Sjæle om sin Forkyndelse, saa vidnede han ikke mindre dragende og overbevisende gennem sin ydmyge, stille, godgørende Færden.

Det var et smukt Hjemliv, der formede sig baade i Espe og Øster Hæsinge Præstegaarde. Her var Husrum og Hjerterum i Forening med gavmildt Sind til at udstrø baade aandelige og timelig Gaver.

Jævnligt samledes Præstefolkene om Aftenen med deres Tyende og talte med dem om de Ting, der hører Guds Rige til. Særlig var det da »Madammen« — det gængse Navn for Fru Agerbek — og Mads Avlskarl, der holdt Samtalen ved lige, og det saadan at de unge maatte lytte.

»Mads Avlskarl« var en ældre Karl, Mads Jørgensen fra Vantinge. Han havde tjent paa Herregaarden Nordskov, derfra var han en Aften sammen med andre Karle fra Herregaarden gaaet over til gudelig Forsamling hos Husmanden Rasmus Knudsen paa Vantinge Mark. Deres Bevæggrund var nærmest Nysgjerrighed og saa det at drive Løjer med de »Hellige«. Rasmus Knudsen var straks klar over deres Hensigt. Han tog mildt imod dem og bad dem venligt om deres Huer, idet han sagde: »I ser jo her er kun lille Plads, men saa skal jeg gemme Huerne saa længe.« De maatte nu udlevere deres Hovedtøj og var saaledes bundne.

Men selve Forsamlingen, dens Tale og Sang, gjorde saadan Indtryk paa Mads Jørgensen, at han fra den Stund blev en stadig Gæst, blev et vakt Menneske, og 1837, da han var godt 30 Aar, kom han til at tjene Agerbek i Espe Præstegaard som Avlskarl. Samtidig med ham kom en 19aarig Pige, Johanne Hansdatter fra Vejstrup, til at tjene i Præstegaarden. Mellem disse to Tjenestefolk og Præsteparret udviklede der sig i Aarenes Løb et inderligt og forstaaende Venskab.

Agerbek sad en stor Del af Dagen i sit Studer-

kammer. Hans Hustru var derimod en meget virksom Husmoder i Køkken og Kjælder. Undertiden kunde hun opfordre Agerbek til at gaa ud i Marken og se til Folkene, navnlig i Høstens Tid. Men Agerbeks Gang blev kun en kort Vending udenfor Gaarden saa atter ind i Studerkamret. Han overlod hele Gaardens Drift til Mads, og han kunde dristigt gøre det. »Madammen« var af Naturen ilter i Sind og kunde nu og da blive meget heftig. Men naar hun som hos den unge Tjenestepige Johanne, der var stille af Naturen, mødte Sagtmodighedens Tavshed, naar hun skjændte, saa lagde Bølgen sig straks igen, og hun kunde da nærme sig saa ydmygt og kærligt for at gøre det godt igen. Naar saa Aftenen kom, og de samledes, da forlod Agerbek sit Studerkammer, hvor Bøn og Grublen havde fyldt hans Tanker, satte sig i Husfællernes Kreds og læste for dem af den hellige Skrift eller Luthers Postille, da var det som Mildhedens Sol lyste over dem alle med Velsignelse i Følge.

Da Agerbek 1841 forflyttedes til Øster Hæsingø, vilde han ikke selv drive Jorden. Han forpagtede den da ud til sin gamle Avlskarl Mads, som jo siden hen blev godt kendt blandt de opvakte Fynboer under Navnet Mads Forpagter. Samme Aar stod Mads's Bryllup med Johanne.

De fik indrettet Lejlighed i en af Præstegaardens Længder. Agerbeks gjorde deres Bryllup og udstyrede deres Bolig med Bohave fra deres eget tarvelige Indbo, og de to Familier delte fra nu af i barnlig Fortrolighed og Kærlighed alt det bedste sammen. Det var, som der kun var et Hjem. Julemorgen og Nytaarsmorgen begyndte de med fælles Andagt i Forpagterboligen, men Juleaften og Skærtorsdagsaften samledes de i Præstens Stuer. Naar Høsten var endt,

og »Mikmus-Nadveren« var spist hos Mads Forpagters, mødtes hele Præstens Familie med alle Høstfolkene i Mads's smaa Stuer til en lille Forsamling, hvor Agerbek saa i jævn enfoldig Tale og inderlig Bøn takkede Gud for Høsten.

Et andet smukt Vidnesbyrd om Agerbeks Hjemliv afgiver den bekjendte Seminarieforstander Svendsen i Jelling, død 1872.

Fra 1842 og i halvfjerde Aar var han Huslærer for Agerbeks Børn. Agerbeks Hustru vilde nemlig gjerne have en Huslærer til deres Søn. »Vi faar vel Raad til det, Agerbek,« sagde hun. Foruden Agerbeks Børn kom Svendsen saa til at læse med et Par andre Børn, deriblandt Agerbeks Plejesøn Johannes Zeuthen Schroll, en Søn af Fru Agerbeks Søster og Landmand Johan Schroll. Da det en Dag kom til Forhandling om, hvad Agerbeks Søn og Plejesøn vilde være, var det Sønnens Ønske at blive Landmand, hvad han ogsaa blev. Plejesønnen derimod forbavsede Præstegaardens fredelige Beboere med, at han vilde være Militær. Straks var Agerbek ikke glad ved det — og trak sig tilbage i sit Studerkammer. Lidt efter kom han atter ned i Dagligstuen, nu var Planen drøftet med en højere Autoritet. Der var foregaaet en hel Forandring med Agerbek, og ligesom besjælet af en krigerisk Aand fór han op og ned i Stuen, i Fyr og Flamme talte han begejstret om Napoleons Felttog — ja, Plejesønnen maatte blive Militær, men paa den Betingelse, at han skulde blive General! Dette opfyldtes mange Aar efter. Plejesønnen blev kommanderende Generaløjtnant i den danske Hær.

Hans Jørgen Marius Svendsen kom som 26aarig theologisk Kandidat i Agerbeks Hjem. Som indfødt Kjøbenhavner havde han tidlig hørt Grundtvig og var

stærkt paavirket af dennes Vidnesbyrd. Men han vilde nu gerne, inden han selv skulde være Præst, leve en Tid ude paa Landet for at lære Kristenlivet der at kende. Derfor valgte han Lærerpladsen i Agerbeks Hjem. I Begyndelsen syntes den unge, tankeklare Svendsen ikke om det gudelige Forsamlingsliv, men snart fik han andet Syn. Han har selv fortalt, hvilket mægtigt Indtryk det gjorde paa ham, da en opvakt Gaardmand fra Horne, Mads Larsen, der jævnligt kom i Agerbeks Hus og længe lidt spejdende havde set paa Huslæreren uden at kunde blive klog paa, om han var med, en Dag traadte hen til ham, saa ham stift ind i Øjnene og spurgte: »Livet! har han Livet, min Fa'r?« Han blev en flittig Deltager i de gudelige Forsamlinger, talte nu og da et Ord ved Mødernes Slutning. En stadig Gæst var han hos Mads Forpagter, og i de Aar han var i Præstegaarden, holdt han ofte Andagts-timerne i dennes Hjem. Der var faa Salmer Svendsen elskede som Agerbeks: »Uforsagt! vær paa Vagt.« Kort Tid efter, at han var kommen til Jelling, lod han den trykke og omdele, samme Søndag, 2. Søndag i Advent, holdt han en Prædiken over denne Salmes Indhold, en Prædiken der sent gik Tilhørerne af Minde.

*

*

*

I de senere Aar, da Alderdom og Svaghed stærkt tog paa Agerbek, havde han som Medhjælper Axel Bay, en betydelig Personlighed; de to udfyldte hinanden, og man har sjældent set et skjønnere og inderligere Kjærlighedsforhold mellem en gammel og en ung Præst, end der var mellem de to.

Men kunde Agerbek nu som gammel ikke saadan komme omkring, som da han var ung, til sine Sognebørn og dele deres Sorger og Glæder, saa tyede disse til ham. Det følte de alle, han bar i Lønkamret deres Sag frem for Gud. Han var jo en barnlig Bønnens Mand. Som faa kunde han gaa med alt til Gud i Bøn. Her et af de mange Træk: Et Foraar, medens han var Præst i Espe, faldt der slet ingen Regn, alt tydede paa Misvæxt; da lyste Præsten til Gudstjeneste en Fredag uden for Reglen. Han holdt den Dag en Prædiken og bad om Regn. Og fra den Tid til sin Død holdt Agerbek hvert Foraar paa en Hverdag en »Sædeprædiken«. Men var han en Bønnens Mand, saa var han ogsaa, hvad der følger af ofte at stedes for den Almægtiges Aasyn, en ydmyg Mand baade over for Gud og Mennesker. Han tog det alvorligt baade med Synd og Naade, men talte dog aldrig i Tordentoner, som ikke faa baade paa den Tid og endnu i vore Dage mener, er nødvendig for at vække Mennesker op af Syndesøvnen. Aldrig tog han det let med at kalde ad Syndere, men han havde ogsaa svært ved at opgive Haabet om en forstokket Synders Frelse.

Han har selv fortalt, at han en Gang i Gru for de mange Vantros Skjæbne efter Døden henvendte sig til Grundtvig for at faa Oplysning i denne Sag og blev jublende glad, da Grundtvig pegede for ham paa Kristi Nedfart til Dødsriget og Apostlen Peders Ord om Herrens Prædiken dér for de Bortgangne.

Faa har som Agerbek været hjemme i sin Bibel, levede med den i daglig fortrolig Omgang og sagde han selv, at han ikke kunde leve uden sin Bibel. Men først og sidst levede han dog af sin Daabspagt, kunde give sig hen og lade sig beherske af dette Ord

af Herrens egen Mund. Et Vidnesbyrd herom skal gengives ud fra V. Birkedals »Personlige Oplevelser«, hvoraf en Del af de her gengivne personlige Oplysninger om Agerbeks Liv er tagne.

»Man havde endelig overtalt Agerbek til at lade sig fotografere. Saa satte han sig da ned foran Apparatet; men det forekom ham et saa tomt og intetsigende Øjeblik. Da foldede han uvilkaarligt sine Hænder og bekjendte stille sin Daabspagt. Alt omkring ham forsvandt; han stod Ansigt til Ansigt med Gud; det var ingen Beregning, der var ingen hemmelig Bagtanke om derved at komme til at tage sig ud paa Billedet med et aandfuldt, fromt Aasyn. Han kunde gjøre det uden Skrømt, hvad andre maaske ikke kunde uden at tage det forfængeligt. Der kom et forunderligt smukt Billede frem, som endnu findes i mange Hjem.

En barnlig ydmyg Bønnens Mand var Hans Agerbek; det følte hans Menighed, at naar han kom ydmyg og stille ind i Guds Hus, da kom han fra de stille Timers Samvær med den levende Gud; og naar han lyste Velsignelsen fra Kirkens Alter, da straaledede hans Ansigt, som den Herren havde ladet sit Aasyn lyse hen over. Ydmyg søgte han ikke sit eget og var fjern fra al herskesyg Sognepavevæsen.

Men ydmyg bliver kun den, der ogsaa er forsogt i Modgangens Skole, der hvor Korset bøjer og Taaren rinder i den Ydmyghedens Dal, hvor Livets evige Roser udfolder sig.

Sorgen og Modgangen havde i rigt Maal gjæstet Agerbeks Hjem. Selv led han under smertefulde nervøse Lidelser. Baade hans tre Børn — de to i voxen Alder — og hans Hustru døde, før han selv.

Agerbeks Hustru, Marie født Frisenberg, hvem han elskede i høj Grad, havde ofte, som den dybe religiøse Natur hun var, staaet Agerbek Bi i hans aandelige Kampe. Dertil var hun ham en uundværlig Støtte i det praktiske Liv, hvad han stod grænseløs fremmed over for. Men i Aarenes Løb blev hun, der ellers af Naturen var livlig og munter, tungsindig og fuld af Anfægtelser; nu trængte hun stadig til Støtte og Hjælp hos sin Mand. Og hun fandt den i rigt Maal i hans Taalmodighed og Sagtmodighed, hans stadige Bøn for og med hende og hans kærlige Trøst til hende.

I disse trange Aar plejede han gjerne paa hendes Fødselsdag at skrive en ny Salme til hende. En af disse er den herlige »Uforsagt, vær paa Vagt« som jo har gjort hans Navn kjendt og elsket Landet over. Man behøver blot at mindes Linierne:

„Har du kun Olie i dit Kar,
 Brænder din Lampe ej lys og klar,
 Kan du ham møde med Fryd.
 — — Han kan dig trøste i al din Ve,
 Han er dig nær, skønt ej du kan se,
 Jesus din trofaste Ven.“

Og man mærker, han har sin lidende anfægtede Hustru for Øje.

Og de er mange, som i lignende tunge Tider har fundet Trøst i denne Salme. Det var derfor Agerbek en stor Sorg, da i et af Indre-Mission udgivet Hefte af hans Salmer Linien: »Brænder end Lampen ej lys og klar« var forandret til: »Brænder din Lampe kun lys og klar.« Ved denne Forandring mister Salmen jo sin Trøst for den anfægtede Sjæl.

Da Roskilde Konvent Salmebog udkom, sagde en af hans Veninder til ham, at hun undrede sig over, at der kun var optaget et Vers af hans Salme. Agerbek svarede beskedent, at han syntes, det var ham en stor Ære, at et Vers var medtaget.

Ved en anden af sin Hustrus Fødselsdage skrev han en Salme, hvoraf første Vers her gengives:

„Jeg kjender ingen Glæde
O Jesus uden Dig.
Jeg sukke maa og græde,
Naar Du gaar bort fra mig.
Naar skal jeg se Dig smile
Til mig, naar skal jeg hvile,
O, Herre, ved Dit Bryst.“

Det er vel ikke mange Salmer og smaa Digte, vi har fra Agerbek, og de er vel heller ikke af stor poetisk Værdi, men de er født ud af hans enfoldige Barnetro og Kjærligheds rige Væld. Med dem bad og sang han Trøsten ind i sin syge Hustrus Sjæl.

Det var Følelsen af egen Uværdighed til Guds Naade, der knugede Marie Agerbek. Hun kunde sukke og sige: »Jeg har gjort alle Ting daarligt og slet, hvor kan da Gud være mig naadig.« Kort Tid før hun døde, var det saaledes meget svært for hende. Agerbek gik dybt bøjet omkring. Da fik han Besøg af Præsterne E. Mau og Vilhelm Birkedal. Det blev denne sidste, der ved sine Ord fik Naade til af Gud at lægge Freden ind over hendes syge Sjæl.

Lidt før de skulde afsted, traadte Birkedal hen til hende og sagde: »Marie Agerbek, De ligner i dette Øjeblik Josefs Brødre, de stod og skælvede for ham som for den strenge ubønhørlige Dommer, og saa vidste de ikke, at Josefs Hjærte brændte imod

dem, og at han vendte sig om og græd over dem i sin Kjærlighed. Saaledes staar Jesus nu med sit Hjærte brændende imod Dem, og han siger: »Hvor kan du nænne at tvivle om min Kjærlighed?« Da svandt Tvivlens og Anfægtelsens kolde mørke Skyer for Kjærlighedens Solvarme. Med Taarer udbrød hun; »O, min Herre og søde Frelser.«

Nogle Dage efter tog Birkedal hende og Agerbek til Alters. Kort Tid efter gik hun bort med Fred. Det var den 1. Marts 1854, en Onsdag Morgen i Fasten, at der tidlig blev kaldt paa Agerbek. Hans Hustru laa for Døden. Han sad i Bøn ved hendes Seng og gav hende det sidste Farvel.

Man sagde, at han græd saadan, at hans Vest var hel vaad og maatte hænges ud at tørres. Men da Døden først var kommen, havde han tørret Øjnene og blev helt rolig. Han klædte sig nu om for at naa Hillerslev Kirke til Fastegudstjenesten Kl. 10. Undervejs mødte han Dr. Krohn, der spurgte: »Hvordan har dog deres Kone det?« »Jo Tak«, svarede Agerbek, »nu har hun det godt, for nu er hun hjemme.«

Paa hendes Gravkors staar: »Hendes Liv var Hustru, og Døden var hende en Vinding.«

Nogle Aar efter var det saa, at begge hans to voxne Børn døde, men han bar det altsammen saa forunderlig fromt og stille. Dog Hjemlængslen i hans Sjæl blev stærkere, den toner jo i alle hans Salmer, men allerstærkest i den fra hans sidste Aar:

O skønne Land, som skjult i Taagen dølger
 Din Ynde og din rosenklædte Strand
 Bag Gravens Mulm og Dødens sorte Bølger,
 Jeg elsker dig, du er mit Fædreland.

O skønne Land, hvor evigt Freden varer,
 Hvor Broder ej med Broder kives mer,
 Hvor Glæde deles af de frelste Skarer,
 Og Øjet altid Frelsens Fyrste seer.

Der har min Jesu købt mig Ret at være,
 Da han paa Korset lod sit Liv for mig
 Og bar min store Skyld — hans Navn ske Ære!
 Han vil mig favne i sit Himmerig!

Der skal jeg hvile ved hans Frelserhjerter
 Og se ham i hans store Herlighed
 Og glemme Jordens Lyst og Jordens Smerte
 Ved Himmellivet i hans Kærlighed.

Der skal ej mere Synden med mig følge,
 Ej meer den skal i Hjertet vække Strid,
 Den druknet er i Dødens sorte Bølge,
 Og Jesu har mig iført Klædning hvid!

Der Verdens Lyst ej meer mig skal bedaare,
 Thi Jesus! Salighed jeg har i dig!
 Der skal ej Satans Pii mig mere saare,
 Thi han er husvild i dit Himmerig!

Der skal jeg see de forudgangne Kjære,
 Som gik herfra i Jesu Kristi Tro,
 Og kom til ham for salige at være
 Og evig glade i hans Rige boe!

Der skal med Himlens Engle Eet vi være,
 Omslynget fast med Kærlighedens Baand,
 Og til et evigt Liv i Sandhed lære
 At kjende Fader, Søn og Helligaand!

I Verden er jeg fremmed, Ak! saa fremmed,
 Jeg løber vild i Verdens travle Færd!
 Ak! hvor jeg længes efter Fædrehjemmet
 Og efter ham, som er mit Hjærte kær!

Dog veed jeg vist, at skjult han med mig følger
 Igjennem Verdens farefulde Land;
 Igjennem Ørken og de vilde Bølger
 Han fører mig uskadt til Kanaan!

Hjælp Jesus! at den Tid jeg har tilbage,
 Taalmodelig dit Kors jeg bære kan!
 Og leve til din Ære alle Dage,
 Til du mig kalder til mit Fædreland!

O lad mig høre da din Røst og følge,
 Trods Dødens Rædsler, hvor du fører mig!
 O slip mig ej! men gennem Dødens Bølge
 Din Naade bærer mig til Himmerig!

I disse ensomme Aar var det Agerbek en stor Trøst, at han havde gode Præstevener, der ofte kom til ham, saaledes Laub fra Brahetrolleborg, Leth fra Horne og Vilhelm Birkedal. Denne sidste, som i For-aaret 1849 kom til Ryslinge Sognekald, blev i Virkeligheden Agerbeks Arvtager, og ved ham skulde den kristelige Vækkelse paa Midtfyn føres et godt Stykke videre om end i det gamle Spor. Største Delen af Agerbeks mange Venner udensogns sluttede sig nu om den trosvarme, ungdomsfriske, rigt begavede Ryslingepræst. Men Agerbek glædede sig derover, og mellem ham og Birkedal knyttedes et inderligt Venskab. Birkedal erkendte nemlig i Agerbek den gamle Præst for Menigheden, som han i Mindedigtet har udtrykt det: »En Folkemand, som talte jævnt i Folketonen,« »som stod ved Ordets Elv« og »som man stedse foran saa, da Troens Morgen brød sin Taage.«

Der var ogsaa en mærkelig Lighed mellem de to's Naturer og hele Udvikling, noget som gjorde dem fortrængt skikkede til at være Fynboernes ypperste Præster i Rækkefølge, den ene efter den anden. I

deres unge Dage havde de begge personligt gaaet i Oehlschlægers Skole, var derpaa kommen ind under Grundtvigs Paavirkning, uden dog at tabe deres personlige Ejendommelighed. Begge var de offentlig traadt op som kirkelige Frihedsmænd. Begge havde en lille poetisk Aare med derud fra springende Billedsprog. For dem begge laa det saa naturligt, at lade Alvor og Gammen følges ad i det daglige Liv.

Et stort Lyspunkt i Agerbeks ensomme Aar kom til Syne, da han fik nogle unge ukonfirmerede Piger fra Herregaarden i Nabsognet at læse privat med hver Tirsdag. Undervisning havde jo interesseret ham alt fra hans første Præstegering oppe i Thisted, nu paa de gamle Dage tog han den op igen. Det var paa mange Maader en ejendommelig Undervisning, men ikke desto mindre fængslende og berigende. Han begyndte Timen med Troen og Fadervor. Naar han bad Fadervor krummede han sig sammen som en Snegl, foldede Hænderne fast og saa ned; men naar han bekjendte Troen, saa han frejdigt op og bredte halvvejs Armene ud. Han sagde dem en Gang, hvad det skulde betyde. Han syntes, han var saa rig og glad, naar han rigtig kunde sige: »Jeg forsager, og jeg tror.« Han maatte ligesom brede Armene efter alt det, han i Troens Ord kunde kalde sit. Men naar han bad Fadervor, saa følte han sig i den Grad som den lille, der kommer til den store, saa han maatte bøje sig, og saa foldede han Hænderne fast for rigtig at holde paa alt det, som hans Fader gav ham, medens han bad. Den ene Time blev gjerne til to eller halvtredie. Børnene havde vel Balles Lærebog, Bibel og Kirkehistorie med, men de holdt dem kun lidt til Bøgerne og blev aldrig overhørt. Det var Agebek, som talte. Meget af det som var tænkt i stille Timer, myldrede

nu frem som dybe Betragtninger og store Billeder. Guds store Kjærlighed, som vilde, at intet maatte gaa tabt, var Grundtonen, og for at den ret kunde komme til at klinge, drog de viden om baade paa Hjærtets og Historiens Dybder.

Alt, hvad han sagde — Skildringen her gengives nærmest efter en af disse Elevers Optegnelser — var oprindeligt, var Førstehaands Tanker og Førstehaands Følelser. Selv om mange kunde sige det samme, saa var det hans Maade, der gjorde det saa indvirkende. Folk kunde blive blege, naar han fortalte om Kristi Lidelser. Han malede hele Situationen, som havde han selv været til Stede. Om hans Undervisning kunde anvendes: »Kun hvad du har set, du maler; kun om hvad du ved, du taler.«

Han mærkede snart, at Herregaardsbørnene omtrent var blottede for Viden paa Verdenshistoriens Omraade, saa tog han ind under Kirkehistorien alt, hvad der stod i Berøring med de aandelige Strømninger. Han fortalte om Voltaire, Rousseau, Goethe og Schiller. Voltaire havde han svært ved at komme forbi, denne forsættelige Spotter nærede Agerbek en alvorlig Frygt for skulde gaa evig fortabt. Han kunde vist godt have givet sig til brændende varmt at bede om, at Voltaire maatte blive salig. Det var det forfærdelige for Agerbek at tænke sig, nogen skulde gaa evig fortabt. Han skal i denne Sammenhæng have ytret: »Jeg har det Haab til Gud, at han vil unde mig at blive Missionær i de Dødes Rige.«

Men nu Børnene, ja Halvparten af den Undervisning gik dem vel over Hovedet, det samme var nok Tilfældet med hele hans Konfirmationsundervisning. Men et greb dem, den personlige Varme, Indtrykket af, at her var, som i Agerbeks Liv saa og

i Historien, Kristendommen den største, den bærende Livsmagt. Meget af det, som de nu ikke forstod den Gang, det laa saa som god Sæd under Mulde, indtil Betingelserne var der, saa groede det frem til Berigelse og evig Velsignelse.

Agerbek havde altid bedt om, at han maatte blive fri for et langt smertefuldt Sygeleje, før Døden kom. Hans Bøn blev hørt. Søndagen d. 12. Septbr. 1869 var han med alle sine Husfolk til Alters i Øster Hæsing Kirke, Præsten Leth fra Horne forrettede Altergangen.

Dagen derpaa, den 13. September, var han om Morgenen helt rask, men op paa Formiddagen fik han et pludseligt Ildebefindende, sad saa lidt i sin Lænestol. Pludselig rakte han Armene ud og sagde: »Jesus har gjort alle Ting vel,« og han segnede om og var død i sin unge Ven og Medhjælper Axel Bays Arme.

Et langt af Gud velsignet og manges Taknemlighed ombølget rigt Menneskeliv var afsluttet.

Vil man spørge, var der da ikke Fejl hos den Mand, havde han ikke Adams Kød og Klæder paa? Jo, ogsaa dette, og han vidste det selv. Han der, som en af hans Konfirmander har fortalt, paa en forunderlig gribende Maade kunde sige eller synges: »Aldrig er jeg uden Vaade — Altid trykke mine Synder.«

Men naar hans Fejl og Skrøbeligheder træder frem, kommer samtig den Frelser, som med sit Blod har skrevet: »Gjælden er betalt.« Derfor kunde Agerbek synges videre med Sandhed i den kjendte Sålme: »Aldrig dog foruden Naade — Altid Jesus Hjælp forkynder.« Over Agerbeks Liv og Gjærning kan vel vanskelig sættes mere passende Ord end dem,

han selv sluttede sit Liv med: »Jesus har gjort alle Ting vel.«

Den 20. September 1869 blev saa under ualmindelig stor Deltagelse hans Legeme stedt til Hvile i Skyggen af Øster Hæsinge Kirkes nordre Kormur.

Hans unge Ven og Medhjælper i de senere Aar, Axel Bay, tegnede i sin Tale et sandt Billede af den fromme bortgangne Ordets Forkynder og Sjælesørger. »Han søgte ikke sit eget. Vi kjendte hans Røst, og han gik foran og viste os Vejen.«

Men det blev Vilhelm Birkedal, som gjennem følgende Ord i sin hjærtegribende Tale den Dag ved Baaren ligesom kom til at riste Præsten Hans Agerbeks kirkehistoriske Mindesten:

»Der var en Tid, da Agerbeks Navn lød med særegen Velsignelse fra Mund til Mund i de Troendes Kreds heri Fyn; det var den Gang, da det ikke var saa let som nu at bekjende Herrens Navn, da de der vilde være Kristne mere end af Navn, forfulgtes paa alle Maader. Da var der en Kirke, hvorhen de fremfor alle stundede og flokkedes paa Herrens Dage, der fik de et godt Ord at høre — det var den Kirke, hvor denne Mand den Gang i sin Manddoms Kraft stod paa Prædikestol, ved Døbefont og Alter og forkyndte den troværdige Tale, aldeles værd at modtage, at Kristus Jesus er kommen til Verden for at gjøre Syndere salige; — i andre Kirker fik de tidt onde Ord —; da var der en Præstegaard, hvor de Troende blev modtagne som Venner og Brødre, og hvor de havde søde Timer. Andre lukkede dem i Fængsel, her blev de lukkede ind i Hjærte og i Hus; andre overgav dem til Øvrighedens Straf, her blev de overgivne til Guds Kærlighed. Dette skal ikke glemmes, og naar den danske Folkekirkes Krønike skrives, da

er der et Navn, som skal staa i velsignet Ihukommelse, det er Hans Agerbeks Navn«.

Paa hans Grav blev sat et almindeligt Jærnkors med denne meget talende Indskrift fra Pauli Brev til Filemon: »Vi have stor Glæde og Trøst af din Kjærlighed, efterdi de Helliges Hjærter ere blevne vederkvægede ved dig, Broder.«

Saa i Aaret 1907 blev et af Agerbeks gamle Konfirmander længe næret Ønske opfyldt, idet der efter en Indsamling, ledet af Præsterne Poulsen, Ryslinge, Fog, Espe, Blume, Øster Hæsing og Hammer, Hillerslev, blev rejst en af Kunstneren Niels Skovgaard modelleret større Mindesten paa Agerbeks Grav.

Den 25. Oktober 1907 blev Stenen under stor Tilslutning afsløret. Paa den staar: »I en Tid da Guds Ord var dyrt i Landet Menighedens trofaste Vagt og Værge.« »Uforsagt vær paa Vagt, Jesus haver det alt fuldbragt« og saa en romersk Lampe udhugget i Stenen.

Da Indsamlingen havde fundet langt mer end ventet Tilslutning, var der Midler til ogsaa at rejse en Mindesten for Agerbek i Haven til den Præstegaard, hvor han først fik sit Hjem og sin Virkeplads her paa Fyn.

En smuk Sten staar i Hjørnet af Espe Præstegaards Have ud mod Kirken og Landevejen. Den blev afsløret Søndagen den 29. November 1908 og bærer følgende Indskrift:

„En Fader var han for Guds smaa,
Og aabned dem sin Kirkes Laage;
De stimled til fra nær og fjærn —
Han stod for dem som Skjold og Værn;
Han aabned dem sit Hus i Trængsel,
Mens andre kasted dem i Fængsel“.

Birkedals Vennedigt over Agerbek, hvoraf dette Vers er tagen, slutter med følgende Ord:

„Tak, for hvad i Jesu Christi Tro
Vi delte her paa Jorden sammem —
Hist skal vi dele Himlens Gammen“.

I disse Ord er jo antydnet baade Grundvolden og Maalet for et godt velsignet Menneskeliv, og i den Forstand udtrykker de ogsaa Hensigten med denne Skildring af Præsten Hans Agerbeks Liv og Betydning.

Hillerslev Præstebolig i Januar 1909.

J. Jensen-Hammer.

Som skriftlige Kilder til denne Skildring er foruden de alt nævnte, brugt Fr. Nygaards Skildring af Præsten Hans Agerbek i Tidsskriftet „Danskere“ 1888, samt Stiftprovst Svitzers „Agerbeks Minde“ 1869.

Da Prins Kristian gæstede Ærø 1830.

Af Nicoline Klein.

Til denne lille Skildring er benyttet følgende Kilder:

Hübertz: Beskr. over Ærø (1834);
Fyens Stifts Tidende, Juni 1830. Allen:
Det danske Sprogs Historie i Sønder-
jylland. Flammand: Chr. d. Ottende. —
En gl. nylig afdød Ærøbos Optegnelse;
et andet gl. Haandskrift (begge fra Breg-
ninge.) Det øvrige er efter mundtlig
Overlevering; bl. a. er der Smaatæk af
tre gamle Damers Barndoms minder.

Det var i Forsommeren 1830.

Regnen sivede ned. Saadan havde den sivet og plasket det hele Foraar. Havde Solen faaet Magten et Par Dage nu og da, straks kom Blæst og Regn igen og tog fat.

Saadan en Nat, som den mellem den 3die og 4de April, havde man ikke i Mandsminde oplevet paa Ærø! Da havde der raset en orkanagtig Storm, saa rent gruelig at høre. Sømandskonerne lukkede ikke et Øje den Nat, men sad oppe i stor Vaande og i Bøn for deres Mænd og unge Sønner.

Næste Dag saas, Syd for Øen ude ved Vaarbjerg, en stor engelsk Brig siddende fast saa nær oppe paa Land, at Bovsprydet naaede helt ind over Marken.

Stor var den Skade Stormen voldte paa Øen. I Rise og Tranderup, som laa højt, røg Straatagene af en Mængde Huse. Ærøskøbing blev ogsaa dygtig medtaget. Det var nu sikkert, at den underlig buldrende Lyd, som mange havde hørt, maatte være Jordskælv. Ja, selve Kirken var rørt deraf; Gulvet var sunket flere Steder.

I Vuderup Klint var der slaaet en lang Revne.

Nu var det helt hen i Juni Maaned; men hvor blev den dog af, den skønne, den blide, den sollyse Vaar?

Grønt blev det nok. Al den Væde gjorde Jorden frugtbar, saa en enkelt mild Dag kunde gøre Vidundere. Men paa Landevejen stod Pyt ved Pyt, og »Mae« og Moser svømmede over, Vaarsaaningen var endnu ikke tilendebragt, og Vinterkornet, især Byg, stod højst maadeligt. Luften var oftest kølig som ved Efteraarstide.

* * *

Det gik som en Løbeild gennem Øen: »Prinsen kommer! Hans kongelige Højhed Prins Kristian, Fyens Guvernør, vil gæste Ærø!«

80 Aar var rundne siden en kongelig Person havde sat sin Fod paa Ærøs Jord. Den 23de Juli 1750, kort efter at den sidste Del af Øen var kommen tilbage i den danske Konges Eje, havde Kong Frederik den 5te besøgt Ærø. Men det var jo nu som »en Saga blot!«

Hvilket Røre der nu blev! Den gamle, stille, rolige Ø kom helt ud af sine vante Folder.

Hvordan skulde man modtage saa høj en Herre?

Der maatte skydes med Kanoner og musiceres, bygges Æresporte og illumineres.

Fruer og Madammer fik travlt. Der skulde syes Flag i Mængde, og Silkekjolerne toges frem og pudsedes op, eller der blev taget Maal til ny.

De unge Piger drømte om Bal, hvor de svingedes af flotte Hofkavallerer.

Børnene jublede — nu skulde de se en Prins, en virkelig Prins! Havde han Skarlagens Kappe og Guldkrone paa?

Og Embedsmændene samledes og drøftede, hvem der skulde holde Taler, og hvad der skulde fremvises af Øens Seværdigheder.

Og alt maatte være i Orden — i Kirker, i Skoler, ja selv Fattighuse. Man vidste jo, at Prinsen gik grundigt til Værks og havde et skarpt Øje for alle Mangler. Som Guvernør over Fyen havde Prinsen efterhaanden synet alle Fyens Købstæder, og hvor han kom, sporedes hans Iver og Virksomhed, Byerne udvidedes og forskønnedes, og mange Forbedringer indførtes. Til Ærø kom han vel ikke som Guvernør, da Ærø den Gang ikke hørte til Fyens Stift men hørte sammen med Als. Men hvor gerne vilde man dog ikke, at den lille Ø ret skulde vise sig til sin Fordel!

* * *

Søndag den 13. Juni oprandt.

Skonnerten »Delphinen«, det kongelige Skib, nærmede sig Marstal, hvor Prinsen vilde gaa i Land.

Folk strømmer ned til Havnen.

Solen skinner som det sig hør og bør til kongeligt Besøg; og medens den nedsender sine varmende Smil og faar Blomsterne i Æreporten til at lyse i klare Farver, arbejder Blæsten ogsaa paa at gøre alt Rede til Fest. Med brede Strøg fejer den hver smudsiggraa Sky af Himlen; den tørrer den værste Væde bort, der hvor Prinsen skal sætte sin Fod, den svajer og smælder med Flag og Vimpler.

Nu stryger »Delphinen« let vuggende Æthen imod Bolværket, brede Hænder rækkes for at kaste og gribe Tovet, og Landgangsbroen lægges til.

Kanonerne tordner, og Folket udbryder i Jubelraab!

Prins Kristian — smuk, mørk, fyldig og med kongelig Holdning — træder i Land, fulgt af Amtmand, Grev Rantzau, Biskop Tetens, som er kommen fra Als for at ledsage Prinsen, samt Kaptajn Lütken, Skibets Fører.

Paa Broen staar Embedsmænd fra Øen, Byens Lærere, Havnefoged, Sognefoged, — Borgere og Landboere. Pastor Schaarup, Marstals Præst, holder en kort Velkomsttale.

Prinsen hilser venligt og nedladende til alle Sider og giver Embedsmændene Haanden. Med Liv og Varme hilser han især paa sin Ven, Landfogden fra Ærøskøbing, Etatsraad Peter Bogislaus Carstens.

»God Dag, du gamle Landfoged! Nu kommer jeg for at besøge dig!«

Gennem de flagsmykkede Gader — »Prinsensgade« har i Dagens Anledning faaet sit Navn og to Rækker flade Sten — gaar Prins Kristian og hans Følge til Præstegaarden.

Han vandrer gennem en Allé af flere hundrede Skolebørn, opstillet efter Størrelsen. Pigerne er pyntede

med Blomsterkranse og strør Blomster. Børnene stirrer undrende paa Prinsen, han ser jo ud som et almindeligt Menneske — mild og god — nikker til begge Sider, og klapper en og anden af Smaapigerne paa Kinden med Pinselillier, han har i Haanden. Den allermindste er den lille 7aarige Cecilie; man ser hende straks, for hun er den eneste, der har hvid Kjole paa og røde Silkesløjfer paa Skoene. Aa, hun husker det saa tydeligt den Dag i Dag! Hun havde jo faaet Lov at hjælpe at binde Bouketter til Æreporten og den store Krone. Det kneb med at faa Blomster nok. Alle Haver var plyndrede, men det forslog ikke. Saa roede Cecilies Fader og Søster og Præstens Døtre over til den lille Ø Langholm, den stod som et blegrødt Bed fuld af »Vorherresbrød« (*Armeria vulgaris*) og hver en Blomst maatte den ofre til Stadsen.

Prinsen besøger nu [Præstegaarden, Skolen og Kirken. Denne er lys og rummelig, prydet med Lysekrone og mange Skibe som en ret Sømandskirke. Paa Kirkegaarden staar brandgule Lillier og Pinse-lillier paa de buksbomkransede Grave.

Marstal var den Gang halv Bondeby, halvt Fiskerleje, men [stærkt i Opkomst. Enhver nogenlunde velstillet Familie havde Jord og Kreaturer, mange ogsaa Baad eller Skib. Der byggedes allerede da mange Skibe. Netop dette Aar havde Marstallerne fuldendt et stort Arbejde med at bygge Havnen, og dens Historie blev fortalt Prinsen og fængslede hans Opmærksomhed.

Allerede 40 Aar i Forvejen havde Beboerne ønsket at faa en Havn og havde søgt om Tilladelse til at anlægge en; men det blev afslaaet.

De fandt da paa at føre Hobe af store Sten ud paa Isen; naar denne saa smeltede, sank Stenene til Bunds og dannede et rigtignok temmelig mangelfuldt Værn mod Strøm og Drivis. Men omsider blev Savnet af en rigtig Havn dog saa følelig, at Skipperforeningen paa egen Haand tog sig for at bygge en saadan. Den var sikret med store Stændæmninger og havde rigelig Plads til alle ind- og udgaaende Skibe. Men den Enighed, Driftighed og Offervillighed, hvormed dette store Værk var udført, kunde Prinsen ikke noksom beundre, og de to Mænd, som havde gjort sig mest fortjente derved — Skipper Rasmus Jepsen og Rasmus Madsen Rasmussen — blev forestillede for hans kgl. Højhed, og senere blev de benaadede med Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

I Ommel Skole overrækker Lærer Fuglsang Prinsen en Sang, hvis ene Vers lyder saadan:

„Gud lad Prins Kristian leve vel
i Flor og Velstands Lykke!
Lad ingen Modgang ham
i denne Verden trykke;
indtil vi flytte skal
af denne Jammerdal —
indtil vi samles skal
i Himlens Frydesal!“

»Tak, det er godt!« sagde Prinsen med et lunt Smil, »Meningen er god!«

* * *

Nu ruller Vognen med de høje Herrer over det smalle »Drej«. Vandet plasker til begge Sider, til venstre ruller Bølgerne lange og brede med skumhvide

Kamme henover glinsende Rullesten; til højre inde i Bugten, Graastens Nor, er Vandet steget saa højt, at det staar udover Vejen. Hestene sobber i Væde, og Hjulene stænker Mudder opad Vognkasserne.

Prins Kristian kører i Landfoged Carstens Vogn, Øens eneste Kaleshevogn. Den er gul og har tre Sæder med Kalesche over det bagerste. Den trækkes af to kraftige brune Heste. Kusken paa Bukken er »Krester Etatsraad«. Det er en stolt Dag for ham, og han »føler sig« ikke lidet, som han troner der i sin splinterny Kavaj med de tre Slag, som er kantede med gule Snore, og med den høje, sorte Hat! Hvis Prinsen vilde spørge ham, hvor gammel han var, vilde han svare, som han altid ufravigelig svarer:

»Jæ' føller mæ' Oerstallet, jæ' e' født de' føste Jannevar attenhu'ere!«

Ved lille Rise holder Vognen, og Prinsen glæder sig over det skønne Udsyn over Nor og Mose og det dybblaa Hav, hvori frodig grønne Øer svømmer: Lilø, Drejø, Dejrø.

I store Rise møder unge Bønderkarle og Piger klædt i pyntelige Høstdragter.

Ved Præstegaarden modtager Præsten Andreas Høstmark Vibe hs. kgl. Højhed og følger ham til Skole og Kirke.

Rise Kirke med sit hvide Taarn og mørkeblaa spaantækte Spir er den ældste paa Øen.

Prinsen har sikkert med Interesse lagt Mærke til Altertavlen, som er meget gammel, udskaaren i Træ og fremviser Billeder af Lidelseshistorien.

Maaske man har fortalt ham om, hvordan en Gang for længe, længe siden, en Midnatsstund (i 1663) »Guds Ild« faldt ned fra Himlen og tændte Rise Kirkespir. Knitrende og bragende sank det i Døden — ja, endog Klokkernes tilsyneladende uforgængelige

Malm glødede, bøjedes og smeltede hen og laa siden stivnet paa Kirkegaarden i en uformelig Klump. Intet Under at den ene af de nye Kirkeklokker fik den manende Indskrift:

»Herre laer os at betenke at vi skal døe at vi maa blive forstandige.«

Nærvæd Kirke og Præstegaard ligger Kæmpehøjen, under hvis Sten Oldtids Ærøboere har stedet deres tapre Høvding til Hvile.

Skærmende og fredlysende breder Hvidtjørnene deres snehvide Kroner over den, dryssende Blomsterblade som bløde Dun. Og »fredlyst« er nu Højen, til al Lykke, saa den ikke er kommen til at dele Skæbne med mange lignende Mindehøje paa Øen, hvorfra Stenene blev tagne til praktisk Brug. Saaledes gik en Del med til Marstal Havn. Men endnu staar Hvidtjørnene over Stenene paa den gamle Høj og udfolder hver Sommer deres skære Pragt; dog Tiden har taget paa dem; trætte og affældige bøjer de knudrede Grene sig mod Jorden og maa stives af for ikke at segne helt.

Vejen gaar videre omkring Olde Mølle, forbi Grubbemøllen og Ærøskøbing Bymølle. Herfra Møllebakken er det yndigste Skue! Dernede ligger Ærøskøbing smilende med røde Tegl mellem Lindeløv mød Sundets mørkeblaa Baggrund.

* * *

Nu lyder Kanonskud, og gennem den flagprydede Æresport kører Prinsen ind i Møllegdyden, hvor Borgervæbningen staar opstillet og præsenterer Gevær. Dernæst staar Skolebørnene i to Rækker og synger en Velkomstsang.

I Søndergade staar hvidklædte unge Piger og strør Blomster. Da Prinsen stiger af Vognen udenfor Landfogdens Hus, træder lille Margrethe, Landfogdens Datter, frem, nejer dybt og byder Prinsen et Digt paa en Atlaskes Pude.

Vinden vifter nok saa uskyldigt med den lille Piges Livbaand og lyse Fletninger. Men — hvad kan ikke en drilagtig Sommervind finde paa! Vips — napper den det hvide Papir og fejer det henad Gaden ned i en af de Pytter, den endnu ikke har faaet tørret. Forskrækket samler lille Margrethe Digtet op og tørrer det paa sin hvide Kjole; Prinsen, som venligt smilende tager imod det, tørrer det endnu en Gang paa sit Ærme, og Margrethe løber bort og gemmer sig, angst for at faa Skænd af Fader.

Etatsraaden fører sin høje Gæst over sin Dørtærskel, og Etatsraadinden, en fin, nydelig Dame, byder hs. kgl. Højhed Velkommen. I det store to-Etages Hus blev alle de bedste Værelser stillet til Raadighed for Prinsen og hans Følge.

Her har Prins Kristian sikkert følt sig vel til Mode, og Samtalen er ført let og utvungen.

Hvor stor Pris Prinsen satte paa sin Vært, viste han, da han blev Konge, da opfordrede han nemlig Landfogden til at tage til København og blive Minister, men denne bad sig fritaget for det ærefulde Hverv. Ligeledes indbød Kristian den ottende sin Ven til Kroningshøjtideligheden, men Etatsraaden svarede, at hans Helbred ikke tillod ham at møde i Hofdragt.

»Kom i hvad Dragt, du vil, du gamle Landfoged, svarede Kongen.

Som Embedsmand var Landfoged Carstens en myndig Herre, næsten som en Konge paa Øen — stræng og retskaffen.

Dansk var han af Sind og havde gjort sit til at faa det danske Sprog indført som Retssprog, men det var endnu ikke sket, skønt alle Embedsmændene forstod Dansk, og Befolkningen ikke forstod Tysk.

I sit Hjem var Etatsraaden ogsaa en Hersker; hans Villie var en Lov. Hans Hustru saa op til ham med underdanig Respekt, og Børnene skælvede for Faders Vrede (og for »Krabasken« — der fandtes en stor og en lille, som Børnene selv maatte hente, naar de trængte til den!) De sagde »De« og kyssede Faderen paa Haanden. Musestille stod de op ved Maaltiderne; først den Dag de blev konfirmerede fik de Lov at sidde ned.

Men under det kongelige Besøg har Børnene sikkert holdt sig i ærbødig Afstand.

Prinsen har den første Aften underholdt sig med sin Vært og de faa udvalgte Gæster. Han har talt med Provst Stephensen om kirkelige Forhold; har maaske spurgt Dr. Hübertz ud om Sundhedstilstanden paa Ærø og hørt, at der dette Aar trods det sludfulde Vejr saa godt som slet ingen Sygdom har været.

Saa spilles der en Whist; og man nyder et ud-søgt Aftensmaaltid. Efter dette bliver Prinsen kaldt hen til Vinduet for at modtage et Fakkeltog, som drager frem henne fra Torvet og standser foran Huset. Fakkeltogets — ældre og yngre Borgere — afsynger en Sang og raaber kraftigt Hurra for Prinsen, som derpaa trækker sig tilbage til sit Soveværelse. Her bliver han behageligt overrasket ved at finde henstillet paa Smaaborde: Syltetøj, Lagkage og andre Delikatesser, som han ret lader sig smage.

Den næste Dag begyndte man med en kort Gudstjeneste i Kirken, hvor Provst Stephensen holdt

en Tale, og en Hymne, forfattet til denne Lejlighed, blev sungen af Øens bedste Sangere.

Derfra gik man til Raadhuset, der da laa ude paa det nuværende Torv, lige overfor Landfogdens Hus. Paa det lille Torv voksede bredkronede Lindetræer og midt paa stod en Vandpost.

Skolen, der ogsaa laa paa Torvet, hyggeligt bag grønne Linde, blev nu besøgt. Endnu lever et Par af Smaapigerne der »læste« for Prinsen. Een af dem husker at de sang for ham; en anden, den lille Egidia v. d. Lühe, at hun blev hørt i Tysk og »klarede sig stolt«.

Tysk var jo kun et Bifag for de flinkeste Børn, slet ikke nødvendigt.

Ærøskøbing var den eneste By i Hertugdømmet, hvor Undervisningen aldrig havde været ført paa Tysk. Derfor blev den ærøske Almue heller aldrig i noget Mon fortysket, om der end kunde snige sig enkelte tyske Ord og Vendinger ind i Sproget i Hertugernes og de tyske Embedsmænds Tid.

Børnene glemte aldrig den smukke Prins, som talte saa mildt og venligt til dem. Men deres Hukommelse styrkedes mægtigt ved det Børnegilde, deres tilkommende Konge og Dronning gav dem 14 Dage efter, paa Karoline Amalies Fødselsdag, (d. 28. Juni). Da sendte Prins Kristian 80 Rdlr. til Ærøskøbings og Marstals Skolebørn at holde Fest for. I Marstal holdtes den i Skolen, i Ærøskøbing paa Raadhuset, hvor der var pyntet med Blomsterkranse, og hvor Børnene trakteredes paa det bedste.

»Smaapigerne« husker endnu som 90aarige gamle Koner, hvordan Provsten og Kateket Leth stod ved en stor Kurv Buttedeigs »Halvmaaner« og delte ud til Børnene.

Mandag Aften kom disse Festdages Glanspunkt, Etatsraadens store »Diner« paa Raadhuset.

Hvilken Travlhed var der ikke i Etatsraadens Køkken og Bryggers, hvor Forberedelserne gik for sig. En fransk Kok, forskreven fra København, herskede uindskrænket og satte alle Hænder i Arbejde. Der blev kogt og braset, Spiddene drejedes med Fjerkræ og Lam, og Smørret drev af Stegene.

En hel Fjerding Smør havde Kokken forlangt, og naar Ilden ikke brændte godt nok paa de Ildsteder, der var anbragt rundt om paa Bryggersgulvet, da blot en Skefuld Smør paa Ilden, saa blussede den lystigt op.

Alle Øens Embedsmænd samledes paa Raadhuset. Prins Kristian fik Plads i den smukke, gamle Stol, som var bleven lavet til Kong Frederik d. 5te i Aaret 1750.

Hvor de tykke ærøske Rødspætter smagte Prinsen! (Han spiste kun den øverste Side af dem.) Og Kyllingestegen! Ja, endogsaa Andesteg maa der have været, for Sagnet lader Prinsen sige den nu saa gængse Vittighed: »En And er et underligt Dyr, der er for meget paa den til een og for lidt til to!«

Mange sjældne og fine Retter har der sikkert været, da Gildet siges at have kostet 600 Rdlr.

Nu er der blevet holdt Taler for Kongen, Fædrelandet, Prinsen og den lille gæstfri Ø! Men der er intet Minde bevaret om disse.

Unge Piger vartede op ved Bordet. Den smukkeste af dem var Etatsraadens Husjomfru, Emma Bendtsen. Det kunde ikke være andet, end at de høje Herrer maatte lægge Mærke til denne fagre Skikkelse med de store tindrende Øjne, de skælmske Smilehuller og de glansfulde Krøller. Og da Etats-

raaden hen paa Aftenen hævede sit Glas og muntert foreslog Selskabet at drikke Jomfru Emmas Skaal, »for det var netop hendes Fødselsdag!« klinkede Prinsen med Fødselsdagsbarnet, og siden, da Musikken spillede op, svingede han hende i en munter Dans.

Tidlig Tirsdag Morgen tog Prinsen Afsked med sin Værtinde og overrakte hende sit Billede.

»Krester Etatsraad« holder for Døren med Ka-leschevognen, og Turen gaar atter ud paa Landet. Vejret er højt og klart. I Stokkeby Mose staar der et Flor af Engblommer, Bukkeblade og Pragststjerner. Lærkerne stiger jublende til Vejrs, og udenfor Møllergaarden boltrer Lammene sig, lykkelige over Solen, som tørrer deres krusede Uld.

I Tranderup Kirke holdt Pastor Knudsen en kort Tale i Kordøren.

Tranderup Kirke stod paa den Tid uden Taarn. I mange Aar havde det gamle Taarn været brøstfældigt og havde truet med at falde af sig selv; nu var det nedbrudt, og et Skur var bygget til Klokken. I 1732 opførtes et nyt Taarn.

Fra Tranderup fulgte unge, pyntede Bønderkarle til Hest Prinsen videre.

I Vindeballe er Luften krydret af Æblerosens Duft. Buskene paa Gærdet er dækte med blegrøde Roser, og op ad den vaade Grøft rækker Forglemmigejer sig med Tusinder af lysblaa Øjne.

Saa gaar det nedad Bakken til den langstrakte By Bregninge, ved hvis Indgang er rejst en Æreport. Her møder Byens unge Karle til Hest.

Men nede ved Skolen hersker stor Forvirring, Børnene var mødt pyntede og højtidelige, Kirkeværgen stod der i sin sorte Kjole, men — Læreren, Hr. Nutkær, hvor var han?

Ja, han var flygtet, han havde faaet saadan en Skræk i Livet ved Tanken om saa fornem en Visitats. Og skønt han var en dygtig Lærer, var det maaske ikke alt i hans Opførsel, der taalte at drages frem for Lyset. Saa fandt han det raadeligst at forsvinde, og Prinsen spurgte forgæves efter ham.

Pastor Ottesen, Bregninge Præst, som iført Kjole og Krave har modtaget Prinsen ved Skolen, har sikkert ærgret sig. Han havde jo netop saa stor Kærlighed til Skolevæsenet, havde faaet indført den indbyrdes Undervisning trods Bøndernes Uvillie og Modstand. Senere blev denne Forandring paaskønnet i høj Grad, som værende til »stor Velsignelse og Nytte«.

Pastor Ottesen, stor, fyldig og med smukke Træk, var en Normand, kommen til Ærø fra Jylland 1823.

(Ved et Velkomstgilde, Embedsmændene gjorde, da han kom til Øen, blev følgende Sang, digtet af Ærøs udmærkede Historie-skriver, Dr. Hübertz, sunget:

„Velkommen, Nordmand fra Jyllands Strand
til Ærøs snurrige Bugter!
Man lever højt paa det lille Land,
med Vin man Tungerne fugter.
Saa fylder Glasset alle nu igen,
et Hurra bringe vi vor vakre Ven!
Din Skaalen er, vor Ottesen,
gid her i Moro du leve!

I Ly af Graner, i Klippesal,
din Vugge gynged' saa fage
Sig, har du glemt vel i Danmarks Dal
din Barndoms fagreste Dage?
Nej, Tanken lever stærkt i Manddoms Bryst

om Barndoms Sysler og om skyldfri Lyst —
 end hvisker sagte Hjertets Røst:
 Ja, der var Moro at leve!

Paa Sjølunds Kyst hist det Tempel stod,
 — det der grundfæstet skal stande! —
 Saa mangen Yngling saa rask og god
 man saa hos Visdommen lande
 Saa fro vi mindes end den kære Tid,
 vor Ungdoms Galskab og vor Ungdoms Flid,
 Vaarsolen smilte varm og blid,
 ja, der var Moro at leve!

End dvæler Blikket paa tørre Lyng
 paa Jyllands sortbrændte Mose.
 Om Bruden, som du dig kaared', syng,
 en trofast Kærligheds Rose!
 En blid Erindring fylder da dit Bryst
 om Kærligheds og Venskabs rene Lyst;
 da hvisker atter Hjertets Røst:
 Ja, der var Moro at leve!)

»Med Vin man Tungerne fugter!«

Ak ja! Det var Normandens sørgelige Svaghed.
 Et klogt Hovede var han, en god Kammerat, slag-
 færdig, rig paa Vid og Lune.

Som Præst var han afholdt af Menigheden.
 Han var afgjort Rationalist. Hans anden Hustru
 var en aandsdannet, evnerig Kvinde, Datter af Biskop-
 pens Broder, Provst Tetens.

— — I Præstegaarden var man i travl Virk-
 somhed med at dække Frokostbord i den store fir-
 kantede Havesal. Prinsen ventedes dog ikke endnu,
 saa forskrækket hørte Md. Ottesen: »Nu kommer
 de, nu kommer de! Nu kører de fra Skolen.«

Der blev ikke Tid til at tænke paa lille Sulla,
 Præstens yngste Datter, som sov i et Kammer bag

Salen. Hvor hun havde glædet sig til Prinsebesøget! Alle hendes Tanker havde kredset om det, saa hun ikke havde kunnet falde i Søvn i Aftes. Derfor sov hun nu saa fast i Morgenstunden. Men da hun omsider vaagnede ved højrøstet Tale og Latter og Klirren af Glas, sprang hun forskrækket op.

Havde de da glemt hende? Ingen havde vækket hende og givet hende det nye, pæne Tøj, og det gamle havde Søsteren taget bort om Aftenen. Kunde hun ikke springe ud af Vinduet? Ak nej, der er sort af Mennesker udenfor, der holder Etatsraadens Kaleshevogn og alle de unge Ryttere. Hun maa pænt vente til Prinsen er borte. Grædende kaster hun sig paa Sengen. Det var den bitreste Sorg, hun havde haft i sit Liv, og aldrig glemte hun det!

*

*

*

Gennem Præstegaardshaven med dens smukke Frugttræer og flerehundredaarige Taksalle vandrer Prins Kristian og hans Følge op paa Kirkegaarden.

I Kirken med de hvide Hvælvinger, er Altertavlen fra Kong Hans's Tid — skænket af Dronning Kristine. — Den er endnu smukkere end den i Rise, men ligesom denne, udskaaren af eet Stykke Træ og forestillende Billeder af Lidelseshistorien.

Ogsaa Prædikestolen er prydet med smuk Billedskæring. Den forrige Præst, Hr. Monrad, havde ladet den flytte hen i Kordøren til Menighedens store Misfornøjelse, men nu havde Hr. Ottesen atter ladet den flytte tilbage til sin gamle Plads tilhøjre for Midtergangen.

Udenfor Kirkegaarden, hvor Prinsen stod paa Vognen, var bygget en Æreport, og endnu een ved Udkørslen af Byen.

Rask travede Hestene, og Hovslagene dundrede fra Rytterskaren bagved. Man havde faaet Hastværk, da Vinden nu var særlig god til Overfarten til Als.

Skovby Skole maatte dog ikke forbigaaes. Men her ventedes hs. kgl. Højhed ikke før om en Time. Her var vel Læreren paa sin Post, men ingen Børn!

Men hvor er dog Børnene?« spurgte Prinsen.

»De er gaaet hjem til U'er,« svarede Læreren.

»Til hvad? U'er — hvad er det?«

»De er hjemme til Middag, Deres kgl. Højhed,« forklarede Præsten.

»Naa, saa kører vi videre.«

Men Læreren, Jørgen — stod tilbage, flov og skuffet. Et Digt, som Børnene skulde have sunget til Prinsens Ære, havde han med stor Møje sat sammen. Og det skulde han nu brænde inde med?

Han løb efter Vognen.

»Jeg har et lille Digt, Deres prinselige Højhed!«

»Kast det bag i Vognen!«

Prinsen vinkede med Haanden til Tak.

* * *

Søbygaard, du gamle minderige Sted, dig maa vi ikke køre forbi!

Først dukker du op af Sagnverdenen som en Røverborg. Paa det høje Borre staar Røverne paa Udkig, spejdende efter den tredelige Østersøfarer.

Saa bliver du en Fyrsteborg, der har huset Kong Hans som Gæst og har været Bolig for Hertuger og Kongesønner. Stor og stolt tænker vi os

Borgen bag Vindebroen, omflydt af det skvulpende Vand. Nu staar kun tilbage af den gamle Borg det første Stokværk og Kælderfængslet, hvis tykke Mure og høje Hvælvinger trodser Tidens Tand, og hvor svære Kroge og Ringe sætter Fantasien i Bevægelse og maler Billeder af strenge Herrer og pinlige Straffe.

Graven rundt om Slottet var allerede i 1830 udlørret og omdannet til Have. Trappetrin førte ned ad de grønklædte Skraaninger, og paa Bunden af Graven voksede Urter og rigtbærende Frugttrær.

Oppe fra de høje Bakker saa Prinsen ud over det blaa Hav, som ved Hvidtsø skar sig helt ind til Landevejen ved Bakkens Fod, og langt ude over Havet laa Als's taageblaa Kyst. Med stor Interesse drøftede Prins Kristian, hvad her vel havde været i urgamle Dage og udtalte som sin Mening, at her havde sandsynligvis ligget et Vagttaarn hørende til Søbygaards Befæstning.

Turen gaar videre. Den sidste Kirke og Skole skal synes. Søby Kirke med sit lille Spir er den ældste paa Øen, bygt 1745.

Fra Søby gik der Færgefart til Mummark. Samme Vej skulde nu Prinsen; »Delphinen« var sejlet rundt om Øen og laa sejlklar derude.

Med den ligefremme Elskværdighed Prins Kristian hele Tiden har lagt for Dagen, tager han nu Afsked med de Embedsmænd, der har fulgt ham, med de raske Bønderkarle — vinker Farvel til hele Folkeskaren, der som en broget Krans kanter Strandbredden.

»Leve Prins Kristian!«

For sidste Gang bringer Ærøboerne Prinsen deres Hyldest, medens Baaden langsomt roer ham ud

til »Delphinen«, hvor han gaar ombord. Kanonerne dunder, Hurraraab lyder, Huer og Tørklæder svinges! —

Ærøboerne stirrer efter det kgl. Skib, saa længe det er at øjne. Stille gaar hver især tilbage til sin daglige Dont.

Disse Festdage er til Ende; men de unge, der synes, de har set et Glimt fra den store Verden, gemmer Mindet og fortæller mange Aar efter derom til Børn og Børnebørn.

Uddrag af Regnskabet

for
„Svendborg Amts historiske Samfund“
i det første Regnskabsaar, afsluttet 31. Oktbr. 1908.

Indtægt:	Kr	Ør	Udgift:	Kr	Ør
Aarsbidrag fra 574 Medlemmer a 2 Kr..	1148	01	Ved Samfundets Oprettelse	22	64
1 Medlem a 4 Kr.....	4	00	Formandens og Kassererens Portoudlæg	46	43
3 Medlemmer a 10 Kr.....	30	00	Trykning af Aarsskriftet m. m.....	523	18
Indvundne Renter.....	4	55	Indestaaende i „Landbosparekassen“ 31. Oktober 1908.....	534	55
			Kassebeholdning den 31. Oktober 1908.	59	76
	Kr	1186		Kr	1186
		56			56

31. Oktbr. skyldte Samfundet følgende: Honorar for Bidrag til Aarsskriftet Kr. 236,50 og for Kundgørelser Kr. 22,64. Samfundets Formue var da Kr. 335,17.

Thøger Dissing,
Regnskabsfører og Kasserer.

Foranstaaende Regnskab med Bilag er gennemgaaet af undertegnede Revisorer. Sparekassebog og Kassebeholdning er os forevist, og vi har fundet alt rigtigt.

S Jensen,
Højskolelærer.

Vejstrup, d. 31/10 1908.

A Madsen,
Forpagter.

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til »Svendborg Amt« 1ste Aargang havde »S. A. h. S.« 539 Medlemmer.

—0—

Senere er tilgaaet:

- Andersen, Anders Kr., Gaardejer, Skovby Mark pr. Ærøskøbing.
- Andersen, A. P., Redaktør, Svendborg.
- Andersen, L. M., Gaardejer, Strynø pr. Rudkøbing.
- Andersen, R. P., Snedker, Strynø pr. Rudkøbing.
- Bay, J. Christian, Bibliothekar, The John Crerar Library, Chicago, Ill. U. S. A.
- Bisgaard, Manufakturhandler, Hesselager.
- Brandt, Kr. Albertsen, Parcellist, Ø. Brægninge Mk., Ærøskøbing.
- Brøndsted, Friskolelærer, »Hjemly« pr. Højrup.
- Bæk, Hans Hansen, Gaardejer, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
- Børre, Strandkontrollør, Søby pr. Ærøskøbing.
- Christensen, Chr. H., Lærer, Lunde pr. Stenstrup.
- Christiansen, R., Amsraadsmedlem, Brænderupgaard pr. Kværndrup.

- Ellebjerg, E., Lærer, Holsted.
- Eriksen, Povl, Gaardejer, Brangstrup pr. Ringe.
- Espersen, J. P., Friskolelærer, Brudager Kil. Sortebro.
- Gundorph, Kirstine, Frøken, Peter Skramsgade 10^a, København K.
- Hansen, Lærer, Rejstrup pr. Nyborg.
- Hansen, H., Sogneraadsform. Frørup Mark pr. Slude.
- Hansen, H., Gaardejer, Mørkebjerggaard pr. Faaborg.
- Hansen, Hans, Gaardejer Kædeby pr. Humble.
- Hansen, Hans Chr., Gaardejer, Lille Langkilde pr. Stenstrup St.
- Hansen, Hans M., Ungkarl, Haven, Søby pr. Ærøskøbing.
- Hansen, H. Chr., Forpagter, Stengade pr. Rudkøbing.
- Hansen, Knud, Hjulmand, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
- Hansen, L., Proprietær, Klingstrup pr. Vejstrup.
- Hansen, Marie, Husmandskone, Boltinggaard Skov pr. Rudme.
- Hansen, Peder, Boelsmand, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
- Hansen, Peder, Gaardejer, Mullerup pr. Ullerslev.
- Hansen, Peder, Gaardejer, Sandholts Lyndelse pr. Vester Hæsinge.
- Hansen, R. P., Barber, Millinge pr. Millinge.
- Hansen, Victor, Læge, Tryggeløv pr. Humble.
- Holm, Rasmus, Husmand, Sølt pr. Kværndrup.
- Hvenegaard, Landindspektør, Svendborg.
- Jakobsen, N., Sagfører, Sødinge pr. Ringe.
- Jensen, Procurist, C. Schönemanns Forretning, Nyborg.
- Jensen, Jakob, Møller, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
- Jensen, Joh., Lærer, Lunde, Stenstrup.
- Jensen, Lars, Husmand, Sødinge Mk. pr. Ringe.
- Jensen, Torben, Mejeribestyrer, Gislev pr. Ørbæk.
- Juel-Juelsberg, Kammerherre, Godsejer, Juelsberg pr. Nyborg.
- Jørgensen, C., Førstelærer, Ludvigsmindes Skole, Korinth.
- Jørgensen, Kresten J., Husmand, Strynø pr. Rudkøbing.
- Jørgensen, Peder, Particulier, Ryslinge.

- Kjær, Niels Larsen, Husmand, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
 Knudsen, Jens, Gaardejer, Egebjerg pr. Kirkeby.
 Knudsen, Mette Marie, Enke, »Toftegaarden«, Ollerup pr.
 Vester Skerninge.
 Krogh, Christen N., Gaardejer, Sandholts Lyndelse pr.
 Højrup.
 »Landsarchivet for Fyen«, Hempelske Boghandel, Odense.
 Larsen, A. J., Mejeribestyrer, »Egedal« pr. Millinge.
 Larsen, Niels, Gaardejer, »Lykkensprøve« pr. Skaarup.
 Lindegaard, Niels, Gaardejer, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
 Madsen, Anders, Gaardejer, »Espelund« pr. Stenstrup.
 Madsen, Hans, Bødker, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
 Madsen, Jens Th., Kurvemager, Ollerup pr Vester Sker-
 ninge.
 Madsen, M. Chr., Tømrer, Millinge pr. Millinge.
 Mortensen, A. C., Entreprenør, Søby pr. Ærøskøbing.
 Møller, Oberst, Nyborg.
 Nielsen, Ernst, Lærer, Aabyskov Skole pr. Skaarup.
 Nielsen, H. J., Gaardejer, Haagerup pr. Korinth.
 Nielsen, H. P., Mejeribestyrer, Høje pr. Stenstrup.
 Nielsen, Mine, Væverske, Ryslinge,
 Nielsen, Niels M., Forpagter, Strynø pr. Rudkøbing.
 Nielsen, R., Banearbejder, Millinge St.
 Olsen, Jørgen, Skræder, Vester Skerninge.
 Pedersen, Joh., Murer, Sødinge pr. Ringe.
 Petersen, Martin, Proprietær, Kædeby pr. Humble.
 Quist, Sagfører, Godsforvalter, Holckenhavn, Nyborg.
 Rasmussen, Chr., Landmand, Millinge pr. Millinge.
 Rasmussen, Joh., Lærer, Espe Skole pr. Espe.
 Rasmussen, Niels, Ungkarl, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
 Rasmussen, Peder, Gaardejer, Sandholts Lyndelse pr. Højrup.
 Rasmussen, R. J., Gaardejer, Millinge pr. Millinge.
 Richter, J., Sognepræst, Vejen, Vejen St.
 Rosenørn-Lehn, P., Baronesse, »Stella Maris«, Svendborg

- Schlichting, Lærer, Tullebølle pr. Rudkøbing.
 Schultz, Dr. med., Sygehuslæge, Ringø.
 Seith, K., Birkedommer, Faaborg.
 Skjerbek, Provst, Vester Hæsinge.
 Storm, S., Snedker, Assensvejen, Faaborg.
 Sundsgaard, Joh. Emilie, Frue, »Sundsgaard«, Høje pr.
 Stenstrup.
 Theilgaard, Oberstløjtnant, Nyborg.
 Wedel-Wedelsborg, Amtmand, Baron, Svendborg.
 Winther, Christian, Lærer, Frederikssundsvej 41, Køben-
 havn L.
 Aagaard, Hans Jochumsen, Gaardejer, Sandholts Lyndelse,
 Højrup.
 Aaskov, Kresten H., Gaardejer, Sandholts Lyndelse, Høj-
 rup.
 Aaskov, Lars H., Gaardejer, Sandholts Lyndelse, Højrup.
-

Afgaaede Medlemmer.

- Brandt, J., Oberstløjtnant, Hellerup (død).
 Christensen, H. P., Skomager, Søndebro, Humble.
 Clemmensen, A. C., Malermester, Nordenbro pr. Humble.
 Eggert, A., Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.
 Elnegaard, Otto, Gaardejer, Søndebro pr. Humble.
 Eriksen, Erik, Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.
 Falck, Chr., Skovfoged, Rødkilde Skov pr. Stenstrup.
 Hansen, Anders, Vejmand, Søndebro pr. Humble.
 Hansen, J. D., Bødker, Søndebro pr. Humble.
 Juel-Juelsberg, Kammerherre, Godsejer, »Juelsberg«, Nyborg
 (død).
 Mortensen, Christen, Gaardejer, Søndebro pr. Humble (død).

Rath, Jørgen, Gaardejer, Magleby pr. Humble.
Sørensen, Førstelærer, Vester Skerninge.
Sørensen, N., Gaardejer, Nordenbro pr. Humble.

I Medlemslistens 1ste Aarg. af »Svendborg Amt« staar
fejlagtig: Bjerre, fhv. Herredsfuldmægtig, Nyborg.

Skal være: Bjerre, fhv. Herredsfoged, Nyborg.

»Svendborg Amts historiske Samfund« tæller nu (1ste
April 1909) 611 Medlemmer. Ved Henvendelse til Høj-
skolelærer Thøger Dissing, Vejstrup, kan Samfundets Med-
lemmer mod Betaling af en 1 Kr. aarlig subskribere paa
de af »Ribe Amts' historiske Samfund« udgivne Aarbøger.

INDHOLD:

	Side
<i>Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659.</i> (Ved K. C. Rockstroh)	3
<i>Fra „det mærkværdige år“</i> (Ved Poul Hansen, Vallekilde)...	67
<i>Bernstorfsmindes Seminarium.</i> (Ved J. Chr. Clausen, Korinth)	83
<i>Et af de femten Bøller.</i> (Ved P. C. B. Bondesen, Magleby)...	95
<i>Præsten Hans Agerbek.</i> (Af J. Hammer, Hillerslev).....	123
<i>Da Prins Kristian gæstede Ærø 1830.</i> (Af Nicoline Klein)...	165
<i>Regnskabet</i>	184
<i>Medlemsliste</i>	185

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1910.

NYBORG

C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

•

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Th. Dissing, Højskolelærer, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Byled og Hyrdehuse.

Ved P. Jensen, Kværndrup.

Ser vi ud over et sydfynsk Landskab i vore Dage finder vi det smukt, og de ægte Sydfynboere finder det vel endogsaa meget smukt, de mange levende Hegn bidrager sit dertil, Skovene, Bakkerne o. s. v. yder sit og Huse og Gaarde, der ligger strøede ud over det hele, halvt gemte bag Hegn og Haver, forringer ikke Indtrykket. Vejene er gode og lette at færdes paa baade for Fodgængere, Kørende og Ridende, ikke mindst for Nutidens Hjulryttere. Men nu i gamle Dage, var Landet da ikke kønt? Jo, det kan aldrig fejle, skøndt Udseendet var meget anderledes: De levende Hegn var færre, Skovene var flere og større, de dyrkede Marker mindre, jevnligt gennemskaarne af Skovréne eller Stenréne, ofte isprængte med større Træer eller smaa Kratskove, det maa have været smukt, næsten romantisk. Bakkerne vare de samme, maaske lidt stejlere, og Lavninger og Moser gemte paa lidt mere Vand, kun deres Overflod gled bort gennem Smaabække. Vejene snoede sig omkring mellem Moser og Bakker, som om de søgte efter de

tæt sammenkoblede Bygninger i Landsbyerne, Vejbannerne var ujevne, kun daarligt egnede for hurtig Kørsel, især efter senere Tidens Maalestok.

Det var Jordfællesskabets Ophævelse for lidt over 100 Aar siden, der betingede den Forandring i Landskabets Udseende, som ovenfor er antydet. Ved Udskiftningen fik hver Mand i et Bylav sin Jord i en, eller i hvert Fald kun faa Lodder, og hver Lod blev afgrænset ved Risgærder eller Jordvolde, i hvilke der meget almindeligt plantedes dels Hvidtorn, dels Hassel; denne sidste Busk var især fremherskende. Hovedlodderne nærmest Byen, de saakaldte Oplodder, blev meget jevnlige delte i flere Marker ved Hegn, der ogsaa tilplantedes; langs Vejene blev ofte rejst levende Hegn, alt dette gav den Vrimmel af levende Hegn, vi saa godt kender. Samtidig begyndte man at rydde de smaa Kratskove, saavel som Rénene, Vandet gravedes ud af Lavningerne, Vejene rettedes og udbedredes, og Huse og Gaarde flyttedes i større eller mindre Tal ud paa Marken. I alt dette har vi Forandringen.

Vi skal nu lidt nærmere betragte enkelte Forhold ved vore gamle Landsbyer før Udskiftningen: i Fællesskabets senere Dage. Huse og Gaarde laa tæt sammenbyggede, Tvillinggaarde, endogsaa Trillinggaarde var ingenlunde sjældne, uden om Byen laa Haver og Tofte, hver Mands hegn for sig. Udad mod den øvrige Bymark dannede Toftegærderne ligesom en Ring, der omsluttede Byen; selvfølgelig var denne Ring uregelmæssig i Form, men kunde vistnok paavises overalt. Uden for Toftegærdernes Ring laa den egentlige Bymark, den var delt i flere Vange eller Marker, mindst 3, men ogsaa undertiden i 5 a 6.

Imellem disse Bymarker var der Hegn saavel som paa deres Grænser ind mod andre Landsbyers Tilliggende. Store Landsbyer havde imidlertid udenfor den regelmæssigt dyrkede Bymark, ofte et Overdrev, der nærmest er at betragte som et gammelt afdrevet Skovareal. Det blev fortrinsvis benyttet som Fællesgræsgang for Byens Faar og Ungkreaturer. Udenom disse Overdrev rejstes ogsaa Hegn. Naar nu en Landevej eller anden alfar Vej gennemskar Bymarken og selve Byen, blev der et Hul i Gærdene, som saa lukkedes med et Led eller en Laage. Disse Led saavel som Gærderne maatte, især i Sommertiden, være under stadigt Tilsyn, thi det var langt fra alle, der færdedes gennem Ledene, der brød sig om at lukke efter sig, og hvor let fandt da Husdyrene, der kunde være løsgaaende, Vej derigennem og saaledes kunde komme til at gaa til Skade paa Marken. De høje Herrer, der havde Ret til at blive befordrede ved Ægtkørsler af Bønderne — Embedsmænd o. l. — brød sig kun lidt om Bøndernes Korn, og gav neppe Ægtbonden fornøden Tid til at lukke Led op og i. De gamle vidste at fortælle om, hvorledes Heste, der blev brugt meget til Kørsel paa Vejene, lærte at kende de Led, der skulde aabnes mod Kørselsretningen fra dem, der aabnedes med denne. Disse sidste kunde de nemlig støde op med Vognstangen, saa Køretøjet ikke behøvede at standse, og Ledet blev da heller ikke lukket, dets Lukkeindretning var forøvrigt ogsaa bleven ødelagt ved det haarde Stød, det var dette man kaldte »at køre Klinker af«, noget som var forbudt i nogle af de gamle Bylove.

Alle de Gærder og Hegn, der saaledes omsluttede Landsbyen og dens Marker, var underkastet et tem-

melig strengt Tilsyn af Byens Oldermænd og hans nærmeste Medhjælpere. Til visse Tider, der ofte var fastsatte i Byens Vedtægt, skulde Gærderne omkring Rugmarken f. Eks. være i forsvarlig Stand, det samme gjaldt Hegnene om de andre Vange, kun var det paa forskellige Aarstider de skulde være i Orden. Hver Bymænd havde sine Hegnstykker at holde vedlige, og forsømte han det, blev han uden videre Omstændigheder ikendt Bøder, uden derfor i mindste Maade at blive fri for sin Hegnspligt. Undertiden gik hele Bylavet ud paa Gærdesyn, den saakaldte »Gaardgang«, hvor da hver Mands Part af Gærderne blev nøje eftersete og bedømte og efter Omstændighederne godkendt eller udsat. Ledene, der allevegne spærrede Vejene hvor disse gik gennem et Hegn, synes ogsaa at være holdte i Orden af enkelte dertil bestemte Mænd, og i det hele taget blev der gjort meget for Markfreden. Vi ved saaledes ogsaa, at hele Bylavet skiftedes til at vogte Byens Kreaturer baade Nat og Dag, naar saadant fandtes nødvendigt. Saadan Vogtning, Vangvogtning, gik sin regelmæssige Omgang i Byen fra Nabo til Nabo, og hvert Vagthold varede 24 Timer, fra Solopgang til næste Solopgang. Bylavet fæstede ikke saa sjældent en Hyrde for Sommeren, han blev lønnet af Fællesskabet og skulde have Tilsyn med Kreaturerne saavel som med Gærder og Hegn og Led. De Led, der stod umiddelbart omkring selve Byerne, de saakaldte Byled, ogsaa kaldet Vangled, fordi de lukkede for Byens Vange indad mod Byen, kunde let vogtes af Beboerne selv, værre var det med Ledene længere borte, dels mellem Vangene og Overdrevene, dels mellem disse og Nabobyernes Marker. Ved disse fjernere Led byggede man derfor

ogsaa i sin Tid et Slags Vogterhuse, saa store, at de afgav en tarvelig Beboelseslejlighed for en Familie. Vi finder saadanne Huse endnu ved By- og Sognegrændserne, undertiden ogsaa hvor to Godser stødte sammen. Flere af disse Huse havde særegne Navne, som har holdt sig til vore Dage. Derimod er Byledene fuldstændig forsvundne, og deres Navne tildels gaaet i Glemme og dermed tabte.

Nedenfor skal vi nærmere omtale nogle af disse Led og Vogterhuse med deres særlige Navne, idet vi fortrinsvis holder os til Kværndrup Sogn og de nærmest tilgrændsende Byer. Det vil vise sig, at om det end ikke er noget betydeligt Antal Navne paa Byled og Hyrdehuse, der er bevarede til vore Dage, saa er det dog saamange, at de nok kan være Opmærksomhed værd, ja der kan maaske endogsaa findes enkelte, som Stednavneforskeren kunde have Fornøjelse af at se lidt nærmere paa.

Tæt syd for Kværndrup By paa en lille Banke paa Svendborg-Odenselandevejen og nær ved Smedien stod det sydlige Byled, kaldet »Albjergsledet«. Navnet stammer fra den udenfor liggende Bymark »Albjergsmarken«. Kværndrup Smedie har langt tilbage i Tiden ligget her i Udkanten af Byen og nær ved Ledet, og det ligger derfor ogsaa nær at antage, at Smeden i Fællesskabets Dage kan have ført Tilsyn med dette Byled, der har hørt til de mest brugte.

Paa den modsatte Side Byen — mod Nord — men paa samme Landevej fandtes »Gultved Stænge«. Dette Lukke stod ved »Gultvedbroen«, der fører over det lille Aaløb mellem Kværndrup og Trunderup Marker. Ledet er saa langt fra Byen, at det neppe kan kaldes et Byled. Gultved, hvorfra Navnet stammer,

grændser dog ikke hertil, men ligger længer mod Nord.

Imellem Kværndrup og Trunderup paa Nyborg-Bøjdenlandevejen ved »Spange Bro«, altsaa nordøst for Byen, havde Kværndrup endnu et Markled, hvis Navn vi dog ikke kender.

Vest for Byen og paa sidstnævnte Landevej, paa Skellet mellem Kværndrup Bymarker og Egeskov Hovlækker har rimeligvis staaet et Led, men vi ved ingen nærmere Besked derom, men vi maa antage, at det saakaldte Rugbjergshus, som ligger tæt til Skellet, har været et Vogterhus for dette Led. Stedet fører fra gammel Tid ogsaa Navn af »Korsbjergs Elle«.

Paa Bymarkens østligste og sydlige Grænser har endvidere staaet et Par Led, som skal medtages her. Det ene kaldtes »Ellerup Laage« og aflukkede Kværndrup Vænge fra Ellerup Kohave. Der var den Ejendommelighed ved dette Led, at det var overbygget med en Port, uden at denne dog havde saa stor Udstrækning, at den kunde afgive nogen Husly.

Det andet Led her skal omtales stod over Svendborg Landevejen i Sogneskillet mellem Kværndrup og Lunde Sogne. Det fandtes der ved Afslutningen af Udskiftningen i Lunde Sogn 1795 og kaldtes da »Cappel Led«. Der findes umiddelbart her ved Landevejen og Sogneskillet et Hus og en Smedie, der i daglig Tale kaldes »Kapersmedien«, der aabenbart er det samme Navn som Ledets. Lidt nordligere inde paa Kværndrup Grund løber en lille Bæk under Landevejen, den kaldes »Kaperbæk«, og den Bro, som fører Landevejen over Bækken, blev i en Synsforretning i 1770'erne kaldet »Cappelbroen«. Alle disse

Navne tyder paa en fælles Oprindelse, og man kommer da ogsaa let til at gætte paa, at der her ved Sognegrændsen i den katolske Tid kan have ligget et Kapel, hvor de Vejfarende kunde forrette deres Andagt før de gav sig paa Vej gennem de store Skovstrækninger, der i hine Tider strakte sig helt ned mod Svendborg.

Endnu skal lige nævnes nogle Led, som ikke egentlig er Vangeled, men var anbragt paa Vejene hist og her, hvor der fandtes Anledning dertil. »Gydeledet« lukkede for den østre Ende af »Præstemarksvejen« (Mullerup Vejen) der hvor den ikke mere har Hegn paa begge Sider. »Dyrbjergsledet« stod paa »Dyrbjerg« i Kværndrup Vænge, og ved Skellet mellem to Gaardmænds Jorder. Paa den »forreste Tværvej« stod »Katteledet«. Navnet havde det derfra, at der var Spøgeri derved, og særlig var der et Utal af Katte paafærde her.

Vender vi os nu mod Trunderup By, finder vi Efterretninger om det sydligste Byled. »Kirkeledet«, der stod over Nyborg-Bøjdenlandevejen tæt ved Indkørslen til den nuværende Møllegaard. Navnet havde det naturligvis derfra, at det lukkede for Kirkevejen og ingenlunde for Kirkegaarden. Paa den modsatte Side af Byen mod Nord fandtes »Drøfteledet« eller »Drifteleddet«, der stod paa samme Landevej og lukkede for den Bymark, der kaldtes »Drøften«. Stedet, det stod paa, laa ret ud for den nordlige Ende af det saakaldte »Store Gadekær«. »Lindeledet« kaldtes et tredie Byled, der lukkede for den saakaldte »Ikjærsgyde«, der løber ud fra Trunderup Bys nordøstlige Hjørne. Oprindelsen til Navnet er at søge langt uden for Sognets Grænser mod Østen. Der ligger nemlig

paa Ellerup Mark, i Forlængelsen af Ikjærsgydens Hovedretning, en Engstrækning, der kaldes »Lindemaen« eller Lindemaene, og herfra har man hentet Navnet. Hvor Ikjærsgyden paa Trunderup Dong gaar ind paa Ellerup Grund, fandtes i sin Tid ogsaa en »Ellerup Laage« ligesom paa Kværndrup Bygrund. Stedet bærer Navnet den Dag i Dag, skøndt selve Laagen for mange Aar siden er forsvunden. Den skulde vedligeholdes af de Ellerup Mænd. Endnu et Byled i Trunderup skal nævnes, nemlig »Vesterled«, et Vangeled, som lukkede for Byens Vestermark. Det stod i Byens nordvestre Hjørne, imellem Kildemosegaard og Matr. Nr. 4, hvor Ledaabningen endnu ses uden for en lille Plet Gadejord.

Alle de her nævnte Byled har for lang Tid siden mistet enhver praktisk Betydning, de har nu kun Interesse som en Del af det Materiale, ved Hjælp af hvilket vi søger at oprede vorc Forfædres Livsvilkaar og Kultur. De fleste Mennesker kender nu kun meget lidt til Byledene og den Nytte, de var beregnede paa at gøre, og ligesaalidt kender man til deres Navne og de Steder, hvor de har staaet. I de to af Sognets Byer, Egeskov og Gultved, vil der kun være faa eller ingen Oplysninger at opdrive i denne Henseende.

Med Hensyn til Hyrdehusene ved vi lidt bedre Besked, da de ikke saa hurtigt som Ledene forsvinder fra deres Plads. Alle Steder, hvor der har været rejst et Vogterhus, har der selvfølgelig ogsaa været et Led, men det er da vistnok almindeligt, at det særlige Navn, der er knyttet til Stedet, følger med Huset og ikke med Ledet.

Iblandt disse Huse skal vi nævne »Skelshus«, der ligger paa Snarup Bygrund, Krarup Sogn, men

ind til Egeskov Grunde og ved Nyborg-Bøjdenlandevejen.

At der her ved By- og Sogneskellet mellem Kværndrup og Krarup har staaet et Led paa Landevejen er mere end rimeligt, og at Beboerne af Skelshus har havt Opsigt med dette er utvivlsomt. Huset findes der endnu, og dets Navn har endogsaa forplantet sig til den nærliggende »Skelhuskov«. — Følger vi nu den gamle Landevej fra Skelshus og gennem Egeskov By, (Landevejen gik i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, før den anlagdes paa sit nuværende Sted, langs det mægtige gamle Stenhegn, der danner Skellet mellem de nuværende Huslodder og den nord for liggende Hovmark), kommer vi, der hvor »Holmegyden« drejer af mod Volstrup, ved at gaa ligefrem ind i Hovmarken, over hvilken Landevejen forløb i Retning af Kværndrup. Her, tæt ved Byen, men inden for i Hovmarken, laa et Hus, hvis Navn antyder dets Bestemmelse som Vogterhus, man kaldte det »Paspaahuset«, det var Egeskovs østlige Byled, der her havde sin Plads. Paspaahuset er nu forlængst forsvundet, dog rimeligvis først efter at Landevejens Nyanlæggelse ved Udløbet af den første Fjerdedel af det 19de Aarhundrede var bleven fuldført. En Jordlod paa Bymarken hørte til Huset.

Gaar vi ad den nys nævnte »Holmegyde« fra Egeskov efter Volstrup i Ringe Sogn, finder vi Markskellet mellem disse Byers Grunde, dannet af et lille Aaløb, der følger en temmelig dyb Slugt. Nær ved Vejen og Aaløbet laa indtil 1879—80 paa Egeskov Grund et Hus, som i gamle Dage hed »Jørgensborg-huset«, men senere ogsaa blev kaldt »Springforbi«, fordi at de Vejfarende i Reglen kom hurtigt der forbi,

da Vejen gik ned ad Bakke fra begge Sider. Dette Hus er et Hyrdehus, dets Beboere har vogtet det oprindelige Vadested og senere den opførte Bro, hvor der sagtens har været anbragt en Bom eller Led. Broen over Bækken har ligesom Huset flere Navne: »Albæksbroen«, »Jørgensborg Bro« og »Springforbi-broen«. Til Huset blev der ved Udskiftningen henlagt Jord, ligesom ved flere andre af disse Vogterhuse, fra de tilgrænsende Byer eller Sogne. Til Jørgensborghuset var henlagt omtrent 1 Td. Land af Egeskov Grund og $4\frac{1}{2}$ Td. Land af Volstrup Jord øst for Holmegyden.

Livet i disse Vogterhuse, der laa ude ved Markskellene, i Reglen langt fra Landsbyerne, kunde tidt nok blive ensomt og ensformigt, især ved Vintertide, da ingen færdedes paa Marken og kun saa paa Vejene. Det var derfor heller ikke for enhver Smaating, der kunde komme Folkene paatværs, de kunde søge Hjælp i den fjerne Landsby eller Raad hos velvillige Naboer; de maatte hjælpe sig med hvad de havde, ligesom Konen, der tørrede Bordet af med en Katteskilling. For de ensomme Folk i Hyrdehusene kunde det stundom ogsaa komme til at knibe med den daglige Tidsregning, de laa jo saa afsides, at de, som Sydfynboerne siger, hverken havde Aviser eller Almanak, og en Fejltagelse var derfor let. Vi har hørt om det herfra Jørgensborghuset. Manden i Huset (om det var den gamle Niels Jørgensborg vides ikke) trak en Mandag Morgen i Søndagstøjet, tog Salmebogen under Armen og gav sig paa Vej til Kirke. Antagelig har han dog ikke naaet helt til Kværndrup, før han er bleven gjort opmærksom paa sin Fejltagelse.

Imellem Gultved Bymark og Lørup Hede i Ryslinge Sogn dannes det naturlige Markskel af en ubetydelig Bæk. Nær denne Bæk og umiddelbart ved Svendborg-Odensevejen ligger den saakaldte »Bækkro«, der i sin Tid var kendt som Smugkro, men som forøvrigt ogsaa ifølge sin Beliggenhed maa antages at have haft Opsyn med et Led her paa Bygrændserne, men noget sikkert derom ved vi ikke.

Imellem Trunderup og Gultved Bymarker finder vi et Hus, der bærer det særegne Navn »Babshus« eller »Babsstad« (maaske Babbeshus). Det ligger 2 a 300 Alen fra Svendborg—Odenselandevejen og i Ly ind under Gultvedholms Skov, umiddelbart ved Markskellet.

Undersøger vi Forholdene lidt nærmere, vil vi dog snart finde, at Landevejen i tidligere Tid gik tæt forbi Huset og at altsaa her har staaet et Led over Vejen, som Beboerne af Huset utvivlsomt har haft Opsyn med. Naar et Vogterhus er bleven opført ved Skellet mellem to Bymarker i samme Sogn, hvilket ikke er almindeligt, maa Grunden hertil vistnok søges i, at de to Byer for Størstedelen hørte under to forskellige Godser, Gultved under Krumstrup og Trunderup under Egeskov, formentlig er det da de to Godser, der ved Overenskomst har faaet Huset bygget, og derfor ser vi ogsaa, at da der ved Udskiftningen skulde tillægges Huset Jord, fik det omtrent Halvparten af sit Areal fra hver af de to Byer. Derimod ligger der noget østligere, ved Vejen mellem Gultved og Krumstrup, et Hus, der kaldes »Skyttehuset«, som vistnok maa henhøre til Vogterhusene. Det ligger umiddelbart ved Markskellet, men inde paa Ryslinge Sognegrund. En lille Bæk danner det egent-

lige Skel. Her er imidlertid, med Hensyn til Jordtilliggendet, et lignende Forhold for Haanden som det, der er omtalt ved Babshus og Jørgensborghuset. Skyttehuset med Have ligger paa Ryslinge Sognegrund, men den egentlige Jordlod ligger paa Gultved Bymark, hvilket tyder paa, at Husbeboerne i sin Tid har staaet i Forhold til begge Sider.

Ved alle disse Huses Oprindelse og deres nærmere Bestemmelse i alle Enkeltheder er der noget dunkelt, noget vi ikke tilfulde ved Besked om, og derfor maa vi gætte os frem. Vi skal derfor nu nærmere beskrive et, hvis Tilblivelse er os temmelig bekendt, idet en hel Del Enkeltheder er bevarede for os gennem en Tingsvidnesag ført ved Sunds-Gudme Herreders Ret.

Det Hus, her sigtes til, er »Hyrehuset« paa Sandager Mark. Det ligger ved By-, Sogne- og Herredsskellet imellem Trunderup By og Sandager By, Kværndrup og Gislev Sogne og Sunds- og Gudme Herreder. Det ligger nu et godt Stykke øst for Nyborg—Bøjdenlandevejen, men for 100 Aar siden gik denne østligere og fik først ved Nyanlægget i forrige Aarhundrede sin nuværende Plads. Her hvor Hyrehuset blev bygget stod et Markled paa den gamle Landevej, det kaldtes »Sandager Laage«. Det Navn, som selve Huset har været kendt under i mere end 100 Aar: Hyrehuset, er nærmest kun en Omdannelse af Hyrdehus, men vi maa dog lægge Mærke til, at Ordet Hyre har været brugt meget af de Gamle i Betydning af vogte eller passe, især naar det var langvarigt eller kedeligt Arbejde.

Det var i Sommeren 1781, at Drøften, en af Trunderup Bys Marker, henlaa som »Fæled«, = Græs-

gang for Byens Kreaturer, og samtidig var Sandager Bys tilgrænsende »Skovmark« besaaet, at en større Flok af Trunderup. Byes Kvæg fandt Vej gennem Ledet, der stod paa Landevejen, og ind paa Sandagernes Kornmark, hvor Kvæget selvfølgelig afstedkom en Del Skade. Herover blev Sandagerne nu saa fortrydelige, at de optog Trunderuppernes Dyr, uagtet baade Hegn og Led, der i Skellet, var deres eget. Trunderup Bymænd maatte betale Løsepenge -- 2 Skilling — for hvert Hoved for at faa igen, hvad der tilhørte dem.

De Trunderup Mænd vilde dog ikke finde sig i slig Behandling, al den Stund Sandagerne ikke holdt deres Gærde og Led i tilbørlig Orden, og i hvert Fald ikke ved denne Lejlighed havde holdt Ledet tilbørlig vogtet. Der er god Grund til at antage, at der nu er bleven holdt et Møde paa Stevnen i Trunderup, hvor man er enedes om den Fremgangsmaade, man vilde følge ved denne usædvanlige Lejlighed. Man besluttede, at Sandager Bymænd burde pantes »for ulovligt Hegns Holdelse«, og som Følge af denne Beslutning ser vi da ogsaa Trunderup Mænd, maaske i Flok og Følge, men mindst Oldermænden og fire Mænd, møde i Sandager og foretage en Udpantning for 2 Rigsdaler (der paa det nærmeste svarede til det dobbelte Beløb af det Trunderupperne havde betalt i Løsepenge for deres Kreaturer, ca. 50 Stk. a 2 Skilling). Hvori det tagne Pant bestod, er der intet skriftligt opbevaret om; vil man gætte, kan der lige- saagodt gættes paa et Vognhjul som paa en Saltballie el. l.

Nu blev de Sandager Bymænd først for Alvor bistre og mødte derfor mandstærke og hurtigst hos

Oldermanden i Trunderup, Jens Lundsgaard, Ejeren af den nuværende Lundsgaard, med Forlangende om, at han paa sine Bymænds Vegne skulde betale dem 4 Daler, fordi de havde pantet dem for 2 Daler. De forlangte altsaa ikke at faa deres Pant igen, men derimod den dobbelte Værdi. Dette vilde Jens Lundsgaard selvfølgelig ikke indlade sig paa, men nægtede det rent ud. Den nærmeste og ligefremme Følge af denne Nægtelse blev nu den, at Sandagerne pantede Oldermanden for hans formentlige Skyld, idet de medtog hans Bryggerkedel som Pant.

For os Nutidsmennesker vilde det have været et yderst kosteligt Syn at se de værdige Sandager By-mænd stoltserende ad Sandager til med den erhvervede Kobberbryggerkedel imellem sig, Oldermanden selvfølgelig i Spidsen med det øvrige Følge tæt bagefter med Kedlen imellem sig. En Ting maa imidlertid i høj Grad undre: At denne gensidige Udpantning kunde forløbe uden særligt Spektakkel, thi for mere end 100 Aar siden var vore Bønder slet ikke saa bløde hverken i Sind eller Skind, at de var bange for at lade Haanden gribe til, naar intet andet vilde hjælpe. Man skulde derfor ogsaa tænke, at et almindeligt Slagsmaal med en regulær Udsmidning af de paatrængende Gæster maatte blive den uundgaaelige Følge af et saadant Udpantningssystem, men om sligt hører man ikke et Ord. End ikke ved den paafølgende Retssag blev denne Udpantningssag omtalt som noget lovstridigt, den blev blot nævnt et Par Gange, men ikke som noget, man lagde videre Vægt paa.

At man i ethvert Bylav kunde foretage en Udpantning af en eller anden Bymand for en Forseelse,

og det med fuld lovlig Ret og Myndighed, det er jo kendt allevegne fra, Bestemmelser om saadant findes i enhver gammel Bylov eller Vedtægt, men med hvilken Lovhjemmel eller gammel Hævd, det ene Bylav kunde pante det andet, selv om de var fra forskellige Sogne eller som her endogsaa fra forskellige Herreder, er vanskeligere at forstaa, og Forfatt. af nærværende Blade maa indrømme, at det ikke er lykkedes ham at finde nogen tilfredsstillende Forklaring til dette Forhold. Da Udpantningen gjaldt »ulovligt Hegns Holdelse«, kunde heri maaske ligge et Fingerpeg til Forstaaelse af Forholdet, thi det var jo nemlig hvad der vedkom Hegn og Led ind til Nabobyer, der bragte dem i Berøring med hinanden, og var der nu et forsømmeligt Bylav, var det vel ikke urimeligt at antage, at der overfor et saadant kunde have udviklet sig en Praksis i Retning af at tvinge det forsømmelige Lav ved Hjælp af Udpantninger, paa lignende Maade som et enkelt Medlem af et Bylav kan tvinges af dette til at gøre sin Skyldighed.

Med denne sidste Udpantning i Sommeren 1781 faldt Sagen et Øjeblik i Ro. Trunderup Bylav havde nu imidlertid besluttet at anlægge Sag mod Sandagerne for ulovlig Hegns Holdelse, og man fik Birkedommer Toftgaard fra Taasinge til at føre Sagen. Det var jo ellers i hine Tider almindeligt, at Godsernes Ridefogder eller Fuldmægtige ved slige Lejligheder tog sig af Bøndernes Sag, og da alle de Trunderup Mænd, paa tre jordegne Bønder nær, var Fæstere under Egeskov, skulde det jo nærmest være Fuldmægtigen her, en Signr. Brechling, der skulde have taget sig af Sagen, men da den kun i ringe Grad angik hans

Herskabs Interesser, har han maaske ikke brudt sig om at udrede den.

I Tingbogen for Sunds-Gudme Herreder findes anført:

Torsdag den 22. Novemb. 1781.

»Adrian Becher, kongelig Majestæts Justitsraad og Herredsfoged og Gottfried Jantzen By og Herredsskriver, samt de sædvanlige Stokkemænd.«

Sag Nr. 18.

»For Retten mødte Birkedommer Toftgaard fra Torsing paa Trunderup Bymænds Vegne og fremstillede 2 Stævningmænd: Christian Gudbjerg og Christian Nielsen, begge af Svendborg, som irettelagde en under Toftgaards Haand skriftlig Stævning til Tingsvidne og Dom af 12te Hujus contra Sandager Bymænd betræffende et Leds Vogtning imellem to Marker Sandager Skovmaale og Trunderup Drift kaldet med videre efter Stævningens Indhold, hvilken Toftgaard begjærede læst og paa skrevet til Aktens Følge.«

Stævningmændene aflagde nu Ed paa, at Stævningen var lovlig forkyndt for alle, som var nævnt deri, samt en Del flere Navne som ikke før var nævnt. Blandt disse var der et Par gamle Folk i Kværndrup Hospital, en 73-aarig Skoleholder i Trunderup, Rasmus Mogensen, som var født der i Byen. Den 80-aarige Hans Lundsgaard i Trunderup (Oldermandens Fader), Lyche Rasmussen i Sandager og endelig Forvalter Bondo paa Boltinggaard o. s. v.

Toftgaard fremstillede derefter til at vidne 2 Gaardmænd i Trunderup, Jens Andersen og Lars

Nielsen, som blev taget i Ed efter Loven at vidne deres Sandhed. Fra Sandager var der ingen mødt.

Derefter begyndte Toftgaard Afhøringen af Vidnerne, og de stillede Spørgsmaal anføres her i Rækkefølge:

1) Kender Vidnerne 2 ved Trunderup beliggende Marker Sandager Skovmaal og Trunderup Drift kaldet, og ved de, at den første deraf tilhører Sandager Bymænd og den sidste Trunderup? — Svar: Ja, det forholdt sig, som omspurgt var.

2) Kender De det mellem disse to Marker staaende Gærde, og det derudi værende Led? — Svar: Ja, de kendte det.

3) Hvem tilkommer det at hegne Gærdet og holde Ledet, enten Sandager Mænd eller Trunderup Bymænd? — Svar: Saalænge Vidnerne kan erindre, har Sandager Bymænd hegnet Gærdet og vogtet Ledet.

4) Hvor gamle er Vidnerne, og hvorlænge kan de erindre sig, at det omforklarede Led er bleven vogtet af Sandagerne? — Jens Andersen var 59 Aar, og Lars Nielsen var 66 Aar, de var begge opfødte i Byen og kan erindre sig det omspurgte fra deres Ungdom, eller fra de var 10 Aar gamle.

5) Ved de, at Sandager Mænd, uagtet Ledets Vogtning som omforklaret tilhører Sandager Mænd, desuagtet i denne Sommer har optaget 50 Stkr. Kvæghøveder fra Trunderup Bymænd, som var kommen igennem Leddet, og ved de, at Trunderup Bymænd har maattet indløse dem med Penge? — Svar: Hvor mange ved de ikke, men vel at der blev optaget en Del, som Trunderup maatte indløse med Penge.

6) Ved de tillige, at de Trunderup Mænd, efter at de saaledes var bleven fornærmede, og Sandager

Mænd vedblev ikke at vogte Ledet, at de Trunderup Bymænd har pantet Sandagerne for ulovligt Hegns Holdelse for 2 Rigsdaler. — Sv. — Ja.

7) Ved Vidnerne endvidere, at de Sandager Mænd straks derpaa gik ind til Oldermændens Jens Lundsgaard og fratog ham en stor Bryggerkjedel, fordi han ikke vilde betale dem 4 Rdl. paa Byens Vegne som Straf for, at Trunderup Bymænd havde forhen pantet Sandagerne? — Sv. Ja, det var dem bevidst.

8) Er det ikke almindeligt, og i Trunderup fra gammel Tid brugeligt, at den By, der tilhører et Gærde og Led, hvor slige falder over en Landevej eller Alfarvej, skal holde samme vogtet, og har ikke til den Ende Trunderup By ligedan et Led at vogte paa den anden Side Byen? — Sv. Ja det var almindeligt, og til Bevis herom har Trunderup By et Led ved Spange Bro at holde, som er paa Landevejen, samt de Kværndrup et Led ved Gultved Stænge, som er paa Landevejen til Odense, ligesom og det omtvistede Led, der stedse har været bevogtet af Sandagerne, er ogsaa paa Landevejen mellem Nyborg og Faaborg.

9) Er der flere saadanne Led som det paa samme Maade forholdes med, og i saadan hvor? — Sv. De Gislev-Holme Mænd har et ligesaadant Led ved Holme Kohave og Trunderup Dong, som er deres Vej til Svendborg, saavel som et ved Ellerup Kohave og Trunderup Dong, som vedligeholdes og vogtes af de Ellerup Mænd.

Dette er Indholdet af den første Vidneførsel i Sagen, og da, som nævnt, Sandagerne var udeblevet fra dette Møde, blev Sagen udsat i 14 Dage til den 6. December. Men denne Dag mødte heller ingen af

de Sandager Mænd, og Sagen blev da yderligere udsat i 8 Dage til den 13. December. Paa denne Dag mødte endelig Sandagerne med en kyndigere Mand, en Hr. Erik Vest, der mødte for de Bønder, der hørte under Bollinggaard, Tøjstrup og Lykkesholm. Toftgaard vilde fortsætte med Afhøringen af Vidner, men Erik Vest erklærede nu, at han gerne vilde have Sagen forligt og tilbød, at dersom Citanterne her under Tingsvidnesagen vilde modtage deres »Proposition«, som er at Sandagerne vil tage Vogtet med Trunderup Mænd enten halvt eller efter Hartkorn, eller betale derfor, Sandager 5 Daler og Trunderup 4 Daler, saa kunde Forliget komme i Stand. Han erklærede forøvrigt, at en Skrivelse (Rekvisition), som var dem tilsendt, havde de ikke forstaaet, og derfor var der ikke Svar paa den. Endvidere bemærkede han, at om de Trunderup Mænd vilde finde det bedre, om et Hyrdehus blev opbygget paa Stedet, saa vilde Sandagerne tage Del deri.

Toftgaard vilde ikke indrømme, at man ikke havde forstaaet den nævnte Skrivelse, da man endogsaa havde svaret meget lærdt paa den, men rigtig nok ikke saadan, at Sagen kunde blive forligt, og han bad derfor Vest at komme med et bedre Forslag næste Gang, da Trunderupperne nok vil Forlig, naar det kan ske paa en Maade, der ikke er fornærmelig for dem. Toftgaard begyndte igen med Vidneførslen, og paraabt blev Maren Andersdatter og Rasmus Mogensén, Skoleholder i Trunderup, hun er omtrent 80 Aar, han 73, begge fødte i Trunderup, og saalænge de kan huske (omtrent 60 Aar) har Sandagerne haft baade Gærde og Led. De ved ogsaa, at det kostede 2 Skill. i Løsepenge for hvert Stykke Kvæg. Forøv-

rigt faldt deres Vidnesbyrd fuldstændig sammen med de forrige Vidners. Vest spurgte nu Vidnerne:

1) Om de kan erindre, siden de er saa gamle, at Sandager Mænd omgjorde deres Marker, hvorved Trunderup og Sandager Mark kom til paa den ene Side at ligge til Fæled, naar den anden var besat? — Vidnerne svarede ja, det kunde de nok erindre sig.

2) Om Vidnerne ikke siden den Tid er bekendt med, at Sandager og Trunderup Mænd har været i Tvist om Vogtning af Ledet, da de før var enige og lige om at vogte Ledet? — Svar. Vidnerne vidste ikke, at der har været Tvistighed forhen imellem Sandager og Trunderup Mænd om at vogte Ledet, og saalænge de kan huske, har Sandager Mænd alene vogtet Ledet, endog før Markerne blev omdelte.

3) Siden Vidnerne paa 8de Kvæstion har forklaret, at Trunderup Mænd skulde have et Led ved Spange Bro, hvor de ene har vogtet, om det da ikke er dem bekendt, at Kværndrup Mænd har paa samme Hegn et Led lige mod dette til Bevogtning. — Svar. Ja, alt forholder sig saaledes, men hvor Trunderup Mænd har Gærdet, har de og tillige Ledet. Dog vidste de, at det ikke var over en Snes Aar siden, at dette Gærde blev rejst.

Der blev nu atter fremstillet to andre Vidner, men der fremkom ikke noget nyt, alle de afhørte Vidners Udsagn gik i en bestemt Retning. Retsmødet hævedes derefter.

Det næste Møde i Retten blev afholdt den 10. Jan. 1782. Birkedommer Toftgaard begyndte med at fremstille flere Vidner i Tingsvidnesagen, men før

nogen saadanne blev afhørte, blev der imellem Parterne aftalt om Sagens Nedlæggelse, saaledes nemlig:

1) At der paa Sandager Mænds Grund bygges 6 Fag Hus til Beboelse for en Hyrde, som for Eftertiden for Sandager Mænds Regning og Ansvar skal vogte det nu omtvistede Led.

2) Til dette Hus's Opbyggelse betaler Trunderup Mænd $\frac{1}{3}$ Part af, hvad det maatte koste.

3) Skulde noget Kreatur, Sandager By tilhørende, for Eftertiden komme igennem dette Led ind paa Trunderup Mark, da bliver Trunderup Mænd berettigede til derfor at tage Løsepenge, nemlig 2 Skill. for et fuldt Haaved og 1 Skilling for et Faar eller Svin, naar det er ringet, men for et uringet betales Skaden. Men skulde derimod noget af Trunderup Mænds Kreaturer indkomme gennem dette Led paa Sandager Mark, da bliver Sandager Mænd pligtige uden Betaling at tilbagelevere det imod Regres til deres Hyrde, hvilken de selv antager Trunderup Mænd aldeles uvedkommende.

4) Betaler Sandager Mænd til Trunderup Mænd til Hjælp til de foraarsagede Omkostninger 5 Rdl.

5) Pantet, som den ene fra den anden før denne Sags Anlæg har indpantet imodtager enhver især paa det Sted, hvor det nu forefindes.

6) Skulde Kreaturer gaa over Gærderne, da forholdes dermed efter gammel Skik, Forordninger og Vedtægter ligesom forhen.

Ved dette Forlig var nærværende Hr. Forvalter Nellemann paa Trunderup Bys Vegne og Hr. Forvalter Bondo paa Boltinggaards, Tøjstrup og Lykkesholms Bønders Vegne af Sandager, som til den Ende fremlagte 2 Skrivelser, fra Lykkesholm og Tøjstrup,

og saaledes bekræftede de paa Herskabernes Vegne dette i Dag af begge Byers nærværende Bønder her ved Retten indgaaede Forlig, til en bestandig Regel for denne Sag, som de til den Ende fra Retten begærede afvist.

Retten afviste herpaa denne Sag som forligt og afgjort.

Dette er Tingbogens noget forkortede Beretning om hvorledes Hyrdehuset, almindelig kaldet »Hyrehuset« paa Sandager Mark frenkom. Ifølge det ovenfor staaende maa det anses for rimeligt, at det er opført i Sommeren 1782 ved Sandager Laage.

Det er at haabe, at andre lignende Huse, baade her og andet Steds er fremstaaede under mildere Fødselsveer end dette, hvadenten de er opførte af et Bylav alene eller ved Samvirken mellem to, eller maaske snarest ved de paagældende Herskabers Medvirkning. De fleste af Vogterhusene har da ogsaa tilhørt Egnens Herremænd og er af disse solgte til Beboerne, naar der ikke mere var Brug for dem som Hyrdehuse, eller simpelthen nedbrudte, saaledes som det er Tilfældet baade med »Paspaahuset« og »Jørgensborghuset« ved Egeskov. Men enten disse Huse nu er afbrudte, eller gaaet over til andet Brug, saa er der dog med dem forsvundet et Holdepunkt for vor Opfattelse af den Kultur, som vore Bedste- eller Oldeforældres Tid er særttegnet ved, og vi har derfor god Grund til at mindes dem endnu mens Tid er.

Foruden de alt omtalte Byled, der forøvrigt minder om Kæmpevisernes »Borgeled«, kom der senere, efter Udskiftningen, en hel Vrimmel af Led til, som vi, for ikke at afstedkomme Misforstaaelse og Forvirring, maa omtale lidt nærmere.

De gamle By- og Vangeled havde, som allerede foran bemærket, efter Jordfællesskabets Ophævelse, hurtigt udspillet deres Rolle, de forfaldt og forsvandt, og det saa fuldstændigt, at det for manges Vedkommende end ikke lader sig gøre blot nogenlunde at paavise deres gamle Sted. Noget stort Tal var der ikke af dem, de skulde jo kun lukke mellem Byen og Vangen, mellem disse indbyrdes, og mellem Vange og Overdrev og fremmede Bymarker. Da Beboerne ved Udskiftningen fik deres Lodder samlede og indhegnede, blev der Brug for mange flere Led, men rigtignok af mere privat Art. Hver Mand fik Hegn og Led for sin Lod, ofte for sine enkelte Marker tillige, og gennemskar nu en ikke indhegnet Bivej en saadan Række Marker, blev der kun faa hundrede Alen mellem hver to Led, der spærrede den og fortrædige de Vejfarende, der hvert Øjeblik maatte standse for at aabne og lukke Ledene — hvis de da ikke helt undlod det sidste —. Det har heller neppe været lutter Velsignelser, de Rejsende har ofret paa det Utaal af private Led, som de havde saa megen Ulejlighed af paa visse af Sydfyns Vejstrækninger, f. Eks. paa Vejen mellem Kværndrup og Ellerup. Men disse Vej- og Markleds Tid er nu ogsaa forlængst omme, de forsvandt efter at Loven af 21. Juni 1867 var udkommet.

I denne Lovs § 11 staar bl. a.:

»Amtsraadet kan bestemme, at samtlige Led paa offentlige Biveje i Amtsraadskredsen afskaffes, dog saaledes, at der gives Lodsejerne mindst 1 Aars Frist til at træffe de Foranstaltninger, som maatte blive nødvendige ved Ledenes Afskaffelse — —.«

Det er disse Bestemmelser, der i de nærmest følgende Aar medførte Vejenes Indhegning og Ledenes Nedlæggelse, de er nu en »Saga blott«, Udviklingen havde atter gjort et godt Skridt fremad.

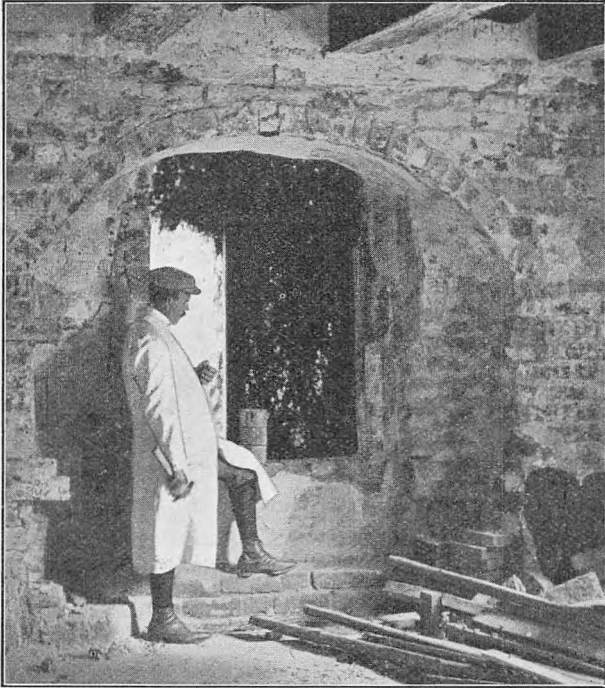

Nyborg Præstegaard.

Af Architect **Aug. Colding.**

Naar jeg skal meddele en kortere Beretning om Fundene i Nyborg Præstegaard Sommeren 1908, er der et Billede, dette interessante Arbejde samler sig om, nemlig den Sommerdag, da Murerne sendte Bud efter mig, at de var stødt paa et »Slags gammelt Kirkevindue«, dér hvor Stueetagens Østside skulde have et nyt Vindue indsat. Det var som om hele Husets Middelalder traadte lyslevende frem, da senere Tidens Tilmuringer faldt som Dækket for Arbejdets Oprindelighed, da alt varsom var fjærnet og hint gamle Vinduesparti med sine Buer og ærlige røde Formsten stod i al sin redelige Skønhed.

Præstegaarden skulde sættes i god Stand, og Opmaalingerne forud for Arbejdets Paabegyndelse havde vist, at Kælderpartier og Dele af Ydermuren var af meget gammel Oprindelse, ligeledes var Gaarden sikkert kommen til sin daværende Form gennem mange Til- og Ombygninger, men de gode Rester af gammel Bygningskunst, som senere fandtes, var til-

Vinduespartiet i Østvæggen.

dækkede af Pudslag paa Pudslag, Brædeforskalninger, o. l., saaledes at kun en gennemført Fjernelse af alt dette kunde bringe Klarhed og Sammenhæng i Studiet af Bygningens tidligere Form og Tilblivelse.

Hin ovenfor skildrede Begivenhed førte saa ind paa Sporet, og Nedbrydningen af en gammel Skorsten og derved fremkommende Bjælkerester styrkede yderligere den Opfattelse, at her mulig gemtes mere end man anede, hvorfor Bygherren Hr. Sognepræst S. T. N. Løgstrup, der med megen Forstaaelse og udelt

29

Korsbrødregaarden, bagerst i Strædet Præstegaardens Nordside.

Interesse fulgte Arbejdet, gav mig Tilladelse til at foretage yderligere Undersøgelser i Stueetagens østlige Del, bl. a. ved Nedtagning af to Stuers Loftsforskalning og Pudsning; disse viste sig at dække et velbevaret Egetræs Bjælkeloft, Vinduespartier m. m., og ved Henvendelse traadte Nationalmusæet ved Direktør Dr. phil. A. Møllerup til og bekostede den fuldstændige Afdækning og Restaurering af Bjælkestuen i Stueetagen ved Hjælp af dets udmærkede Assistent Dr. phil. M. Mackeprang og Architect C. M. Smidt, ligesom Distriktets kgl. Bygningsinspektør, Architect V. Petersen, Odense har ydet Sagens Gennemførelse sin værdifulde Støtte.

Præstegaarden ligger i Korsbrødrestredet, der har Navn efter Hjørnegaarden, Korsbrødregaarden, tilhørende Hr. Sparekassedirektør, Konsul A. Gundel. Korsbrødregaard er to Ejendomme, nemlig Hjørnegaarden, der er den oprindelige Klosterbygning, og en mellem denne og Præstegaarden i 1650 opført Bygning, Borgmester Jens Madtsøns Gaard. Af disse tvende Ejendomme og Præstegaarden bestaar hele Strædet.

Korsbrødregaard siges at have Navn af, at de derboende Munke »bar et blaat Kors paa deres venstre Bryst«. Korsbrødregaardens Oprindelse ligger ikke langt fra Præstegaardens Opførelse, og den har i sin første Tid indtil Midten af det sekstende Aarhundrede været beboet af udsendte Munke fra Antvorskov Kloster, under hvilket den hørte*). Undertiden nævnes Præstegaarden og Korsbrødregaarden under et, Korsbrødregaarden, saaledes i den i Beskrivelsens

*) Carl Neergaard: En gammel Gaard i Nyborg.

Slutning anførte Skrivelse, men i de fleste og senere Skrifter kaldes Præstegaarden »Sognepræstens Residentze«.

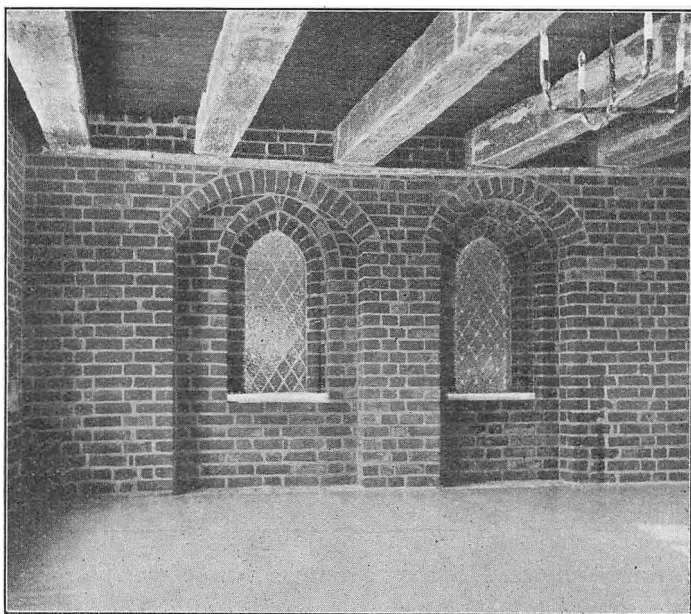
Af gamle Skrifter vides, at en Mand ved Navn Marquastus 1405*) har resideret som Præst i Nyborg Præstegaard, i en Registrant om Antvorskov Klosters Arkiv fra 1607 findes Breve med Angivelse af Gaardens Beliggenhed netop samme Aar 1405**). Nyborg Kirke byggedes fra 1388 til 1429, hvilket Aar den indvies af Biskop Nafne i Odense. Kirken har sikkert været brugt under Opførelsen, der næppe har fundet Sted uafbrudt, og Præstegaardens Opførelse ligger efter alt at dømme omkring Aar 1400.

Det er saaledes en mærkelig Bygningsrest, der her er bevaret for Efterslægten. Kældrene er lave, overhængede, med højtsiddende Vinduer i Ydermurene, i den ene Sidevæg er en Muraabning, der i udrenset Stand viste en gammel Murstenstrappe, der førte udefter mod Nord til Strædet. Saadant Kælderum var vel egnet til Forraad og Tilflugtssted i farlige Tider, den eneste lave Indgang var let at forsvare indefra. Stuen ovenover disse Kældere viser de herligste Vinduespartier, alle spidsbuede med skønne rundstavformede Hjørnesteen om de igen indsatte blyndfattede Ruder og alle forskellige, enten et Vindue i en Nische eller to sammen eller to Vinduespartier i hver sin mindre Nische og dog af en egen Harmoni, der netop priser hin Tids Bygmestre ved sin Opfindsomhed uden at forstyrre Billedets Helhedsvirkning. Over det 9 Al. brede og 12¹/₂ Al. lange Rum strækker sig Fodtykke Egetræsbjælker med be-

*) Pastor Løgstrups Optegnelser.

***) Efter Dr. phil. A. Mackeprangs Undersøgelser.

malede Sider, kærnesunde som den Dag de lagdes derop af Tømrerne, og under Eftertidens Bræddegulve ligger endnu de slidte Fliserester af Murstensflisegulvulvene. Renaissancetiden har yderligere villet for-

Vinduespartier i Vestvæggen.

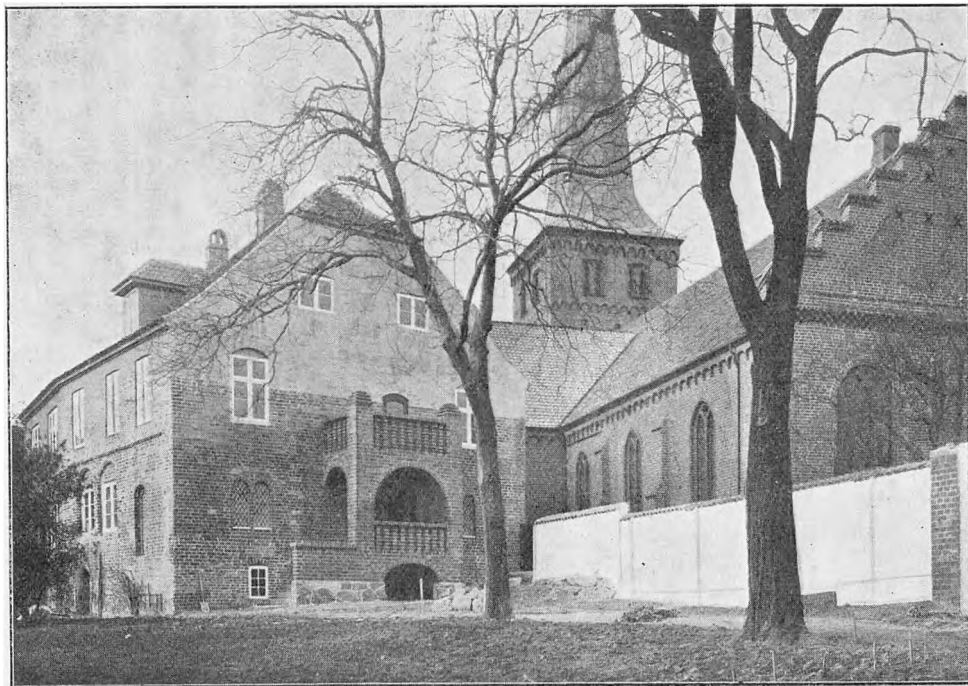
skønne Rummet, Vægfladen i Øst viser en prægtig Dekoration i Kalkfarver af Rankemotiver med Fugle og Blomster. Sikkert har Gaarden haft kamtakkede Gavle ligesom de første Gavle paa Korsbrødregaarden og det høje Tagværk, de røde Munkestensmure med lyse, svære Fuger har givet den en ydre Fremtræden af Værdighed og Skønhed.

Tiden tog imidlertid de takkede Gavle, gjorde

Bygningen en Etage højere, byggede dennes øverste Del af smaa gule Mursten, dækkede saa senere det hele med grimt, graat Cementpuds, dækkede ogsaa Korsbrødregaarden med skidne Kalklag, slog store Vindueshuller paa nye Steder og ødelagde eller til-murede de gamle Vinduespartier, udførte med uskøn-som Haand et Ødelæggelsesværk mod det gamle Strædes Stenhuse.

Men Tiderne skifte. I 1903 overdrog Korsbrødregaardens Ejer, Hr. Konsul Gundel mig at istandsætte Vestsiden af den gamle Gaard, og i 1908 fortsattes dette Arbejde med Nordsiden. I Sommeren 1909 af-dækkede jeg Gaardens hvælvede Kældere, der under de Aarhundred gamle, skidne Lag af Smuds og Kalk viste velbevarede Murflader og Hvælvningspartier af prægtigfarvede Munkesten, viste Vinduespartier, der lempelig lod sig rekonstruere efter Fund af de oprin-delige højsiddende Kældervinduer, saaledes at Gaar-dens Bygningsrester nu staa hele og bevarede til kommende Tider. Der manglede blot Præstegaardens Forside ud til Strædet for atter at faa en Helhed ud af dette. Saa formaaede Nyborg Turistforening at fremskaffe Midlerne til dette Arbejde, idet »Forenin-gen til gamle Bygningers Bevarelse« og det »Raben-Levelzauske Fond« ydede Bidrag til Arbejdets Fuld-førelse ved en Istandsættelse af Nordsiden jeg udførte i Efteraaret 1908, og Korsbrødrestredets gamle Sten-huse staa nu som værdige Minder om gamle danske Købstadhuse.

Et lille interessant Fund, vi gjorde under Arbej-dets Gang, skal slutte denne korte Fremstilling af Præstegaardens Istandsættelse. Dr. Mackeprang og jeg stod en Dag og bankede Kalklagene af Stueetagens

Præstegaard og Kirke set fra Syd-Øst.

Blade

af

en fynsk bondeslægts historie.

Ved
Povl Hansen.

I. Slægtens udgangspunkt.

Omtrent midt i landsbyen Ryslinge, Gudme herred, Svendborg amt ligger der på sydsiden af landevejen en lille branddam; på den modsatte side af landevejen, et hundrede alen længere mod vest og lidt tilbagetrukket fra vejen ligger gården matriculnr. 9,a. I denne gård fejredes der søndag den 25. febr. 1731 et barselgilde.

Manden i gården »unge Laurs (Lars) Hansen« fik den dag i Ryslinge kirke døbt en lille Hans. Højtideligheden var lidt over det almindelige: den lille Hans blev nemlig holdt over dåben af jomfru M. Wiborg, søster til herremanden på Tøjstrup Niels Hansen Wiborg, ligesom der også blandt fadderne fandtes flere samme steds fra.

Den lille herregård Tøjstrup var et af egnens ældste herresæder; dens tilværelse kan føres helt til-

bage til Erik Menvæts tid. Niels Hansen Wiborg havde i Året 1708 købt den af fru Helvig Lisbeth Urne — enke efter Tim Banner.

Gården havde den gang et jordtilliggende af 23 tdr. hartk. foruden 96 tdr. hartk. bøndergods. Heri var indbefattet de fleste af gårdene i Ryslinge, og vi kan da sikkert gå ud fra -- selv om det ikke udtrykkelig nævnes -- at Lars Hansens gård var en af disse.

Men at herskabet på Tøjstrup således deltog i den lille familiefest viser, at Lars Hansen må have været vel anskreven dér; ti lignende tilfælde var — i følge kirkebogen — ikke hyppige.

Hvad den lille Hans Larsen foretog sig i de første 24 år af sit liv er der næppe nogen nulevende, der aner; men pludselig mælder kirkebogen i nabo-sognet Ringe, at »Hans Larsen og Karen Nielsdatter af Sødinge« trolovedes den 20. novbr. 1765 og derefter viedes den påfølgende 24. jan. næste år.

Ved at læse dette er éns første tanke da den, at Karen Nielsen har været fra Sødinge, men ordet Sødinge omfatter sikkert dem bægge og fortæller os således, at Hans den gang af den ny ejer af Tøjstrup oberst Adam Diderik v. Grambow må have fæstet den gård, der nu i mange år skulde blive hans fremtidige hjem. Den havde i Sødinge by matr. nr. 13.

Hvor Hans Larsens kone egentlig var fra er lidt usikkert: Vi ved, at Karen ved sit giftermål må have været mellem 31 og 32 år, og ser man nu efter i kirkebogen, så finder man, at der i året 1734 — 4de sønd. i fasten døbttes en Karen — datter af »Niels Jørgen« i Sødinge. Men at dette skulde være Hans Larsens kone, tør dog vist ikke fastholdes overfor

slægtens bestemte overlevering, som hævder, at også Karen Nielsdatter var fra Ryslinge, hvor hendes fader skal have boet i gården matr. nr. 13a ved byens østlige udkant.

Karens moder skal have været jordemoder og båret navnet Sidsel. Denne Sidsel skal have overlevet sin mand og på ny giftet sig. Denne gang med »urtemanden« (d. e. gartneren) på Lykkesholm. Skønt denne mands kristelige navn var Niels Hansen, blev han dog i folkemunde aldrig kaldt andet end »urtemand«. Han var ellers en usædvanlig håndsnilde mand, gav sig f. ex. meget af med bøsse-mageriet og skæftede bøsser til alle i vid omkreds. Han drev det endogså til selv at støbe bøsse-låse. Sand til støbningen hentede han ovre i de store sandgrave ved landsbyen Findinge.

Da hans første kone døde, giftede han sig igen med Ane Kirstine nede »fra Svendborgsiden«. »Ann' Urtemands« overlevede sin mand i mange år og nåde vist over de firs. Men da så mange år efter deres datter og eneste barn Sidsel hjemførte som sin mand ungkarl Erik Hansen, sønnesøn af Hans Larsen og Karen Nielsen af Sødinge, da opfattedes det af hele familien, som om Erik derved var vendt tilbage til det ene af slægtens tvende udgangspunkter i Ryslinge.

II. Slægtens ny hjem.

Den ny gårdmand i Sødinge hode altså i gården matr. nr. 13. Den lå — og ligger endnu — først på venstre hånd, når man fra Ringe kommer ind i byen. Den var mellem de 14 hel- og 4 halvgårde, som ved år 1791 opgives som hoveripligtige til Tøjstrup; så

på hovmarkerne her kunde Hans Larsen altså let holde omt. dagligt samkvem med folkene fra hans fødeby. Efter den frivillige overenskomst ang. hoveriydelsen, som bønderne og herskabet indgik den 25. september 1791, forpligtede de førstnævnte sig til årlig fra hver gård at yde et hoveri af $7\frac{1}{2}$ pløjedag*), $42\frac{1}{2}$ spanddag**) og $174\frac{1}{2}$ gangdag***).

Denne ydelse kunde jo synes drøj nok, men var dog vist langt at foretrække for det tidligere »ubestemte« — det vil i virkeligheden sige ubegrænsede — hoveri.

Hans Larsen synes da også at have klaret sig ret godt; han mindes i slægten som en stor, smuk og kraftig mand. Hans kone derimod var af ydre lille og uanselig, men et særdeles dygtigt menneske. Især var det hendes lyst at færdes i haven. Om hun havde fået denne lyst vakt af stiftfaderen »urtemanden«, hvad der jo kunde være rimeligt, lader sig dog ikke afgøre.

Ved gården, hvori hun nu skulde leve som husmoder i mange år, fik hun anlagt en have, der, målt med den tids alen, må kaldes særdeles stor og velforsynet. Navnlig yndede hun at sysle med frugttræerne; hun kunde selv både pode og beskære dem. Disse mange frugttræer voksede hurtigt til, og på hendes ældre Dage havde hun travlt med at finde god anvendelse for den rige frugthøst. Hun

*) For de den gang brugelige tunge og klodsede hjulplove måtte man have mindst 4 — undertiden 6 — heste for (på Sjælland brugte man ofte 8, da dyrene der i reglen var mindre end på Fyn og i Jylland). Som plovkøring fulgte med hver plov en tjænestepige eller en dreng.

**) Til en „spanddag“ hørte en mand med et køretøj.

***) En enkelt dags arbejde af karl el. pige.

opnåde at kunne nedplukke enkelte år indtil 12—14 tdr. pærer fra et enkelt af sine pæretræer — siges der.

Om efteråret, når karlene kom ind fra tærskeloen eller anden steds, så fik hun dem i gang med at »støde most«. Æblerne eller pærerne blev hældt i et stort trætrug, og nu greb karl og dreng hver en trækølle og »stødte« dermed løs paa trugets indhold, indtil frugten var fuldstændig knust. Nu pressesed mosten af, tappedes på ankre eller tønder, og efter endt behandling brugtes den så til at dyppe grød i eller til at drikke i stedet for øl.

Var der megen frugt, brugte hun også at koge den til æble- eller pæresirup, der brugtes i mad og vist var lige så sund som velmagende.

Hendes store kærlighed til abildhave og urtegård gik i arv til hendes efterkommere; endnu den dag i dag er den have, hun anlagde eller i hvert fald udvidede, en af byens bedste frugthaver.

Mest kendt som frugtavler blev vel hendes sønnesøn gmd. Thyge Hansen i Ferritslev. Hans ualmindelig store og rigtforsynede frugthave var ved hans død for få år siden arbejdet op til at være blandt de bedste, der findes ved nogen bondegård i Danmark.

Hans Larsen og Karen Nielsdatter havde fem børn:

1) Lars, døbt i Ringe d. 20. septbr. 1767.

Denne dreng døde som lille, og dermed gik navnet Lars ud af Sødingeslægten, idet det ikke blev overført på nogen af de følgende børn, således som ellers var skik og brug.

2) Apelone, døbt d. 16. april 1769.

Hun blev båren over dåben af Apelone Nielsdatter, rimeligvis en søster til barnets moder, gift med væver Anders Nielsen i Lørup.

3) Niels*), døbt d. 11. nov. 1770.

Gudmoder til drengen var »jomfru Tyrch af Tøjstrup«. Vi skimter gennem denne omstændighed, hvordan slægten havde bevaret sit gode forhold til herskabet paa Tøjstrup, ti sådanne æresbevisninger fra herskabets side overfor deres bønder fandt som sagt sjældent sted.

4) Jørgen, døbt d. 7. maj 1773.

5) Hans Henrik, døbt d. 4. febr. 1776. Hans gudmoder var Albrekt smeds hustru af Lørup.

S t a m t a v l e 1.

Unge Lars Hansen (Ryslinge).

Hans Larsen, g. m. Karen Nielsdatter.

Lars, Apelone, Niels, Jørgen, Hans Henrik.

Ingen af disse fire yngste søskende har nogen sinde kendt deres ældste broder, der døde som barn; det blev derfor Apelone, der sad inde med førstefødselsretten, og hende vil vi da først beskæftige os med, når vi endnu blot har nævnt, at forældrene bægge blev højt til års. Den lille travle husmoder var den, der først gik bort. Hun var den gang 75 år. Dødsårsagen var »brystsvaghed«, der d. 27. marts 1810 gjorde ende på et liv, der var levet i travlhed og arbejdsomhed. Hun jordedes d. 1. april på Ringe kirkegård.

Hans Larsen overlevede sin hustru i godt tre år.

*) Åbenbart opkaldt efter »urtemanden« i Ryslinge.

82 år gl. døde han af »alderdomssvaghed« i sit hjem hos sin yngste søn d. 5. septbr. 1813. Den 9. septb. fandt hans begravelse sted.

III. Apelone og hendes mand.

Ægteparrets ældste barn datteren Apelone voksede op til en stille, from kvinde, der ikke brugte mange eller overflødige ord. Hun blev gift med »byens gode humør« og lyseste hoved fæstegårdmand Mads Rasmussen. Hans gård lå ved byens gadekær og havde bystævnen lige uden for porten (matr. nr. 6).

Mens Apelone med årene blev mer og mer stille, ja i sine sidste år vist var noget åndssvækket, så var hendes mand bestandig i den lyseste og letteste sindstemning, fuld af utallige vittigheder og idel spøg.

Det var derfor i sin gode orden, at Mads blev byens skaffer; ingen kunde som han skabe feststemning eller more folk. Der foregik derfor heller ikke en festlighed eller et gilde i byen, uden at Mads jo som skaffer var selvskreven til at være med og give tonen an.

Havde han imidlertid ikke andet at tage sig for, kunde man være sikker på, at så var Mads ude med bøssen; li han var blandt det meget andet også en »vældig jæger«.

Allerede som barn vidste Mads at klare sig i en snævring. Således har hans svoger Hans Henrik fortalt, at han og Mads tillige med endnu en dreng fra byen en gang som store »knægte« var sammen til hove paa Tøjstrup for at plukke humle.

Under dette arbejde var Mads' løjer imidlertid så mange og så uimodståelige, at ladefogden til sidst tabte tålmodigheden: drengene passede ingeniunde

deres sager, som han syntes, de skulde; de bestilte jo rent ud sagt ingen ting.

Da ingen advarsler frugtede, befalede han omsider drengene at følge med op til »herren selv« i hans stue i hovedbygningen.

Hans og den anden dreng følte sig i høj grad ilde berørt ved den vending, sagen havde taget; men Mads var fremdeles i perlehumør og ved godt mod. Tæt bag ved dem fulgtes de af ladefogden, der med sin lange pisk affyrede det ene skrald større end det andet over hovedet på dem.

Lidt efter at de var kommen ind i modtagelsesværelset, trådte Bülow*) ind og spurgte, hvad der var på færde. Inden ladefogden kunde få munden på gang, var Mads trådt frem, og han fremlagde og forklarede nu sagen saa godt, at Bülow afbrød forestillingen med de ord: »Er der ikke andet i vejen børn, så er det jo ingen ting.«

Til ladefogdens store ærgrelse fik knægtene dermed lov til at ryste hovedbygningens støv af deres fødder og forsvinde.

IV. Apelones efterkommere.

Mads Rasmussen og Apelone havde flere børn sammen; af disse skal her dog kun nævnes de tre sønner Rasmus, Hans og Jens, født omkring ved hundredårs-skiftet.

Af dem havde de to ældste især arvet faderens

*) A. D. v. Grambow var død allerede i året 1766, men hans enke beholdt Tøjstrup til 1794, i hvilket år hun afstod gården til Adam Ditlev Bülow (g. m. Augusta v. Grambow) senere major, efter hvem den fra omt. 1829 gik over til A. Bülow.

»lyse hoved«. Rasmus skal navnlig have været meget begavet, en så vældig læsehest, at hans bysbørn trode om ham, at han havde læst »alverdens bøger«. Han blev nok skibstømrer og kom tidlig ud af sine slægtninges synskreds.

Hans derimod gav sig tidlig i lag med at bygge huse. Skønt han aldrig havde stået i lære på almindelig vis, nåde han dog ved sine ypperlige ævner snart frem til den førende stilling blandt alle omegnens tømrere. Bymændene betragtede det som en ligefrem ulykke, om man i tilfælde af byggeri ikke kunde få fat i Hans Madsen. De viste sig derfor heller ikke uvillige, når Hans kom og bad dem hente tømmer hjem til hans store tømmeroplæg, hvoraf han igen solgte ud til dem, der skulde bygge. Til tak herfor kunde tømmermanden så også vise sig yderst tjænstvillig overfor bymændene. Den ene tjeneste var jo den anden værd. Når den travle høsttid således var inde, så standsede Hans sine byggearbejder og sendte 6—8—10 »svende« ud på bymændenes høstagre, hvor de nu en stund kunde svinge lé, rive eller fork, alt eftersom det kunde falde sig. Dagløn fra bymændenes side var der ikke tale om; Hans Madsen lønnede selv sine folk også ved disse lidt usædvanlige lejligheder.

Hans ry gik omsider så vidt, at han fik arbejdet på flere af omegnens herregårde, f. ex. Ravnholt og Boltinggård.

Han tjænte til tider store penge; men egentlig velhavende blev han dog aldrig. Det skyldtes — mente folk senere — alligevel hans mangel på faglig uddannelse, der hindrede ham i at lægge virkelige

beregninger til grund for sine foretagender og arbejder.

Efter hans død blev hans enke Trine gift med en af hendes afdøde mands svende, en Vendelbo ved navn Thyge Christensen. Han var efter treårs-krigen fulgt med en hjemvendende kammerat til Sødinge og overtog nu ved Hans Madsens død hans forretning.

Hans Madsens slægt lever endnu der i egnen, og endnu helt ned mod nutiden vil man hos ældre folk kunne træffe mindre ordspil og talemåder, hvis oprindelse man fører tilbage til den livlige tømmermand.

Den tredje af Apeloncs børn, som her skal skænkes en lidt nærmere omtale, er sønnen Jens. Han var en lille god dreng, der tidlig måtte ud at sørge for sit brød. Han synes i højere grad end sine to ældre vittige og begavede brødre at have lignet moderen. Ni år gl. kom han som tjenestedreng op til sin morbror Hans Henrik, og her blev han, til han indkaldtes som soldat.

Jens Madsen har det ry på sig, at han var en meget tro og arbejdsom karl. Hver vinter aften, efter at den udvendige dagsgering var endt, tog han fat indendørs. At karte et pund uld hver aften var ham en let sag. Havde man ikke uld ved hånden, så vidste han altid at finde et eller andet, støde most f. ex. eller deslg.

Nu nådes imidlertid værnepligtsalderen, og Jens blev taget til husar. Det var en drøj dag, da han skulde forlade det sted, han nu i så mange år havde betragtet som sit andet hjem for at begynde et helt nyt og fuldstændig fremmedartet afsnit af sit liv; tårerne randt ved afskeden og selv den alvorlige mor-

bror husbonden gav dem ved den lejlighed frit løb. Samliv og samfølelse mellem gode husbondsfolk og gode tjenestefolk var den gang ikke alene af længere varighed men netop derfor også af større inderlighed, end nu i almindelighed er tilfældet.

De næste fire år tilbragte Jens Madsen nu som husar dels i Jægersborg og dels i Roskilde; mange var de småtræk, han senere vidste at berette fra den tid, der naturligvis bestandig senere stod som en undtagelse imellem hans øvrige leveår.

Efter endt soldatertid kom han atter tilbage og fik nu plads som avlskarl i Ringe præstegård. I denne stilling blev han til han holdt bryllup med Kirsten fra Boldteskov; men nu flyttede han hjem og overtog sin fødegård.

Af hans fire børn blev den ældste, Sofie gift med byens smed Hans Pedersen, den næste, Hans, arvede fødegården efter Jens Madsen, den tredje, Karen, forblev ugift. Det yngste barn, sønnen Mads, kom i sin tidlige ungdom i forbindelse med den bekendte præst i Ryslinge, Johannes Clausen. Af denne præst, som trådte stærke spor overalt i Ryslingeegnen, påvirkedes han meget stærkt, og den unge begavede mand fattede nu beslutning om at ville være præst.

Efter at have fuldendt sine studier virkede han først en tid som missionær i Santalistan, blev derefter præst herhjemme, men har nu atter nedlagt sit embede som følge af en stærk dragelse over mod det romersk-katolske kirkesamfund og dets lære.

Han er nu lærer ved en katolsk børneskole i Helsingør.

S t a m t a v l e 2.

Hans Larsen 1731—1813.

 Apelone. g. m. Mads Rasmussen.

 Rasmus, Hans, Jens, m. fl. børn.

 Sofie, Hans, Karen, Mads.

V. Niels og Kirsten Smeds.

Blandt gamle Hans Larsens børn træffer vi i rækken nærmest efter Apelone sønnen Niels.

Han kom som ung til at tjæne paa Lammehave i den forholdsvis anséelige stilling som kusk. Lammehave, der er en af landets ældste herregårde, er ikke meget stor men ærværdig på grund af sin høje alder og sine mange »herligheder«.

I flere hundrede år tilhørte den slægten Schinkel, hvis gravkælder endnu findes inde i Ringe kirke. Senere ejedes den blandt andre af Hans Schack (berømt fra Svenskerkrigen), af Peder Brockenhus, Beenfeldt o. fl., indtil den i sidste halvdel af det attende hundredår ved giftermal gik over i den indvandrede tyske slægt von Korbitz' eje, og Niels kom da i tjeneste hos daværende besidder hr. general-adjutant Herman Friederich von Korbitz, der byggede den gamle gård om. Disse nybygninger blev atter forbedret og forskønnet af hans eftermand v. Tommerup, som også anlagde den lille lystskov ved gården.

Havde Niels Hansen havt sans for historie og gamle fortidsminder, kunde et længere ophold på Schinklernes gamle herresæde vel have givet ham

mangt og meget at tænke på; men dertil savnede Niels åbenbart væsentlige forudsætninger.

Hans plads som kusk var ikke alene forholdsvis anselig; men den bragte ham efterhånden i et nærmere og mere personligt forhold til »herren«; og alt efterhånden som årene gik, vandt han i stedse stigende grad v. Kōrbitz' velvilje og fik fuldstændig fri-sprog hos ham. Den dag v. Kōrbitz holdt bryllup med sin anden hustru tjenestepigen Johanne Marie, kom han således ud til Niels kusk og beklagede sig over sin onde skæbne, at han skulde komme i lag med den hårde kvinde. Han knappede sin vest op og viste kusken, hvordan han på sin bryllupsdag havde en bødt skjorte på. Hvorefter han i største ophidselse udbrød: »Forbandet være denne dag!« Den trøst, Niels ydede ham, var dog kun så som så: »Jeg sagde dem det, Fanden tage mig, nok!« var hans svar. De må åbenbart have forhandlet om den ting før.

Under det urolige år ved hundredårsskiftet blev Niels optaget i kystmilitsen og måtte nu som landeværnsmand tilbringe længere tid ovre på Langeland. Tiden faldt ham til en begyndelse lang, men snart fandt han på råd mod kedsomheden. Han gav sig af med at sno piske af fint asketræ. Senere kom han også i gang med at lave »bundgærder« (risgærder) på Tranekær. Ingen kunde flette et bundgærde som Niels så fint og så nøjagtigt, som det var vævet på maskine. Nu gik tiden godt, og han kunde endda tjæne sig en pæn skilling.

Omsider kom så den dag, da han atter kunde byde krigsvæsenet far vel og på ny flytte vandrings-

staven tilbage mod »Fyns land«. Blidere følelser synes nu at have bemægtiget sig hans sind: Niels bliver forlovet; hans udkårede var en enke efter smedden i landsbyen Tved ved Svendborg. Hun hed Kirsten med tilnavnet »smeds«.

At det ikke var skønheden, der var det afgørende for Niels ved valget af livsledsagerinde, det får man uvilkårlig en forestilling om, når man hører de ord, hvori han meddelte sin yngste broder den glædelige begivenhed: »Du skal nu ikke bryde dig om, Hans, at hun ser ikke så fale (d. e. farlig godt) ud, for hun er sikker nok.«

Og det var sandt.

Kirsten havde i sin enkestand slået ind på handelen. Især havde denne gået godt i den tid Spaniolerne lå på Fyn; hun solgte mjød og brændevin til dem i spandervis. Udbyttet af denne handel blev en sådan mængde spanske og franske penge, at de fyldte et skæppemål til randen. Jo Niels vidste nok, hvad han gjorde, da han bejlede til den lille, spinkle og halte enke, der var så fuld af arbejdslyst og livlighed.

Niels deltog nu med kraft og dygtighed i forretningen; den måtte stadig udvides og voksede efterhånden til noget ganske betydeligt efter den tids forhold. Hver uges dag hentede Niels henne i Ørbæk-lunde mølle tolv tdr. mel og gryn. Selv gårdmændene købte efterhånden hos ham i stedet for selv at køre til mølle.

Også mjødblandingen blev oparbejdet og stærkt udvidet.

Imidlertid skete det kedelige, at Niels ved et uheld fik sit ene ben brækket, og ved forsømmelse

fra hans eller lægens side var det bleven sat så dårligt sammen igen, at han alle sit livs dage led mén deraf. Han blev endnu dårligere til bens end hans lidt halte kone og kunde kun med vanskelighed færdes i sin bedrift. Denne omstændighed var så meget sørgeligere, mente Kirsten, som de havde betalt den kludre-Mikkel til læge 50 blanke dalere og 5 søde oste. For den pris burde man jo dog kunne have væntet et gunstigere udfald af behandlingen end som så.

Fra nu af traf man for det meste Niels siddende på bordende-pladsen i færd med at underholde kunder og gæster, hvorimod Kirsten fik dobbelt travlt. Hun var en ægte slider, tidlig oppe om morgenen og sent i seng om aftenen. Var det f. ex. om sommeren, kunde man se hende kl. 2—3 om morgenen komme asende hjemad med en sæk græs på nakken. Hun havde fået lov til at skære græs på naboernes grøftvolde, og dette sendrægtige arbejde var da allerede ved denne tidlige tid tilendebragt.

I hjemmet var hun idelig på færde, snart i meludsalget, snart i bryggers eller anden steds, aldrig traf man hende ledig.

Hun stod for pengekasen og var på dette område yderst bestemt. Havde nogen været inde at købe mel, gryn el. lign., og de så efter at have fået det udleveret måtte meddele, at de ingen penge havde at betale det med, så kunde hun blive så hidsig og så bister, at hun kunde rive varerne fra dem igen, gribe ildtangen, fare løs på dem og jage dem på døren med alt andet end blide ord. Men traf det ved sådan lejlighed, at køberen var et fattigt menneske, og fik Kirsten at se, hvor forknyt og hjælpeløs han

efter en sådan overhaling kunde gå bort fra hendes dør, så skulde det heller aldrig fejle, at døren atter blev åbnet og den nødlidende kaldt tilbage, og nu fik han (el. hun) alt, hvad han ønskede, for slet ingen ting. Hun havde bag sit ydre et blødt og varmt kvindehjærte, der ikke var stænget, hvor nød og savn bankede på om hjælp. Men orden i tingene måtte der være; og sløseri med penge var hende en vederstyggelighed. Hun vidste altfor vel, hvad det kostede at få dem samlet sammen.

VI. Besøg hos „Niels i Tved“.

For Niels Hansens broderbørn henne fra Sødinge var det en fest at komme til Tved. Det skete naturligvis ikke ofte, men kunde bedst falde sammen med en af faderens købstadture. Hyppigst gik disse vel nok til Odense; men også Svendborg blev gæstet i sådan anledning. Hvor var der ved en sådan lejlighed meget at se for børnene; først var der den lange køretur i den tidlige morgenstund, den var jo henrivende. Nåde man så ad Svendborgvejen frem til Helagergyden, så holdt faderen stille, og børnene måtte stå af og fuldende den sidste og mest spændende del af turen til fods og på egen hånd. Kom man så endelig i god behold til vejende, ja så var man netop nået det allerfornøjeligste; ti farbror Niels var en mand rigtig efter børnenes hjærte. Han var propfuld af de forunderligste historier af alle slags, og det var ikke vanskeligt at få ham til at fortælle. For de mindste børn var især hans overtro en kilde til ubeskrivelig forbavselse; Niels satte ikke sit lys

under en skæppe, og det allerbedste var, at han selv trode så fuldt og fast på, hvad han fortalte.

»Kender I en ørtug børn? Nå ikke. Jo det er en mønt, og der er endda hele to slags af dem; den ene er rød, og den anden er sort. Med disse ørtuger har det sig sådan, at det menneske, som ejer en af dem, han kan både se og høre alt, hvad andre folk foretager sig, selv om dette så sker i den dybeste hemmelighed. Den røde ørtug er det ikke så farlig at have, ti den kan man enten sælge eller forære bort; men den sorte skal man vogte sig for; ti har man først fået den, kommer man aldrig af med den igen«

Eller »Nå I kender heller ikke drejdukken (dragedukken). Jo, det er en lille dukke af skikkelse ligesom en anden én, børnene kan have at lege med. Men denne kan man kun få, imod at man forskriver sin sjæl til Fanden. Har man fået en sådan drejdukke, så behøver man aldrig at frygte for fattigdom, for når man om morgenen tager den op fra det sted, den om natten har ligget, så finder man en guldmønt under den.«

Sådan kunde Niels blive ved, indtil hårene var nærvædet at rejse sig på de små tilhøreres hoveder, og den ene kuldegysning efter den anden rislede dem ned ad ryggen.

Den praktiske Kirsten syntes ikke rigtig om det, når hendes mand således kom i ånde, og hun kunde da undertiden gøre forsøg på at afbryde ham: »Det er dog også forskrækkeligt med alt det, du dér sidder og bilder de arme børn ind, Niels; det er jo dog kun løgn og sludder altsammen.«

Men her lod Niels sig imidlertid ikke gå på;

han kunde blive helt opfarende: »Løgn, Kirsten«, råbte han så, »nej det er, Fanden ta' mig, sandt. Jeg har redelig nok selv været tilbudt en drejdukke; men jeg vilde bare ikke tage imod hende, for to gange kan hun jo nok skifte ejer, men tredje gang bliver hun, hvor hun er kommen, indtil Fanden kommer og henter ejermænden, og det vilde jeg dog ikke udsætte mig for.«

Var disse og lignende historier mest fængslende for de mindre broderbørn, så var de større ikke mindre optagne af hans underholdning i andre retninger; ti også dér kunde han møde frem med ny og overraskende synsmåder.

Gled samtalen således hen på hans tjeneste som landeværnsmand, så blussede der stundom frem et glødende had til de fordømte Engelskmænd, som så skammelig havde faret ilde med os, navnlig kunde han ikke tilgive dem ranet af flåden. Men når hans forbitrelse så havde fået afløb gennem nogle kraftudtryk, prøvede han gjerne at trøste sig og tilhørerne på bedste vis: »Nu har vi da ellers fået skibe igen«, sagde han, »og de er meget bedre end de gamle. De har nu 99 kanoner.« Skete det så, at én eller anden spurgte ham, hvorfor de dog ikke havde en kanon til, således at tallet kunde rundes af op til de hundrede, så gjorde Niels først en pause, hvorpå han med en stor afsluttende håndbevægelse svarede: »Nej, for så kan de ikke svinge dem rundt.« Og længe inden spørgeren kunde komme til bunds i dette svar, der for ham syntes at røbe en uudgrundelig dybsindighed, havde Niels med en noget usædvanlig hast forladt dette punkt og skred videre i sin udvikling af, at Engelskmændene åbenbart snart var færdige med,

hvad de havde at sige. »De synger nu på det sidste vers«, sagde han. Et folk, der havde begået noget så skammeligt som det, Engelskmændene udførte her 1807 og de følgende år, det måtte efter Niels' retfærdighedsfølelse upåtvivlelig ind under gengældelsens dom.

For de ældste broderbørn holdt Niels dog mest af at behandle spørgsmål af sædelig eller religiøs art. Tyveri var ham en vederstyggelighed, hvad enten det gjaldt stort eller småt. »Enten I stjæler en knappenål, eller I stjæler en posefuld penge, det er lige det samme«, kunde han f. ex. sige, »bægge dele giver lige stor straf.«

Hans forestillinger om kristendom var højst ejendommelige og langt fra det almindelige: På sit kristen navn gjorde han på det bestemteste fordring, og det måske i samme åndedrag, som han havde bandet som den bedste. Kristendommens sandhed lod han sig ikke aftrætte, men samtidig vilde han lige så bestemt hævde, at hedenskabet det kom igen. »Alting her på jorden går rundt«, sagde han, »nu har vi været kristne en tid, og så bliver vi hedninger igen. Det er vist, for alting går i et cirkelslag.«

Under disse eller lignende samtaler sad Niels altid på sin yndlingsplads for enden af bordet lige ved døren ind til stadsstuen; og at denne plads ikke var tilfældig valgt gik efterhånden op for broderbørnene. Når Kirsten nemlig ikke var til stede, så lignede Niels med passende mellemrum stadsstuedøren, rakte hånden indenfor og halede frem en lejle (lille træbimpel), satte den hurtig for munden og tog sig en slurk brændevin. Hvorefter lejlen atter hurtig stillede på plads, og døren lukkedes omhyggeligt.

Sagen var, at Kirsten ikke på nogen måde kunde lide dette mellemspil; og traf det sig så uheldigt, at hun netop skulde slumpe til at komme ind, lige mens det stod på, da kunde Niels være sikker på at få en ordentlig overbaling. Og den holdt han ingenlunde af.

I stadsstuen var det forbudt alle og enhver at komme ind; ti derinde i den store klædeskiste gemte Niels og Kirsten deres penge; og særlig må her da tænkes på de spanske og franske. En gang, da broderbørnene var dernede i besøg, hændte det, at Niels' tjenestekarl, som var en af hans egne slægtninge, vilde et ærinde ind i den omtalte stue; men det blev der ikke noget af; med en vældig ed stoppede Niels ham i hans forehavende. Kun glimtvis kunde børnene få lejlighed til at kaste et sky blik ind i helligdommen, når Niels afbrød sin fortælling og hentede lejlen frem.

De mange udenlandske penge tog det nu ellers en bedrøvelig ende med: En morgen opdagede Niels, at en væg var slået ind ude fra haven til stadsstuen, og hvad værre var: kisten var brækket op, og — pengene var væk. Lidt henne i haven lå nogle klæder, som tyvene havde taget med, da de tømte kisten, men som de ved nærmere eftersyn atter havde kastet fra sig.

Da Niels fandt det henkastede tøj, var han øjeblikkelig klar over det håbløse i sin stilling, og han forbød enhver som helst at mælde noget til politiet om tyveriet; ti det var, sagde han, til ingen verdens nytte.

Spurgte man ham nu, hvoraf han med så stor sikkerhed vidste dette, så henviste han til de bort-

kastede klæder, idet han samtidig oplyste, at tyvene dermed havde forebygget enhver mulighed for opdagelse. »Har man stjålet«, sagde Niels, »og man da, idet man forlader gerningsstedet, vender sig og kaster en af tyvekosterne tilbage med de ord (til den tidligere ejer): »»Dette må du have, det andet beholder jeg««, så kan tyven ikke opdages.«

Så sikker var Niels i sin sag, at han hverken prøvede selv at finde tyvenes spor eller anmeldte det til øvrigheden. Mange mente ellers, at sagen næppe vilde have voldet politiet store vanskeligheder. En mand i nærheden begyndte nemlig kort tid efter at flutte sig med penge på en meget uforklarlig måde. Han købte sig en gård og optrådte som stor hestehandler o. s. v., uden at det var muligt for nogen at forstå, hvor han dog havde fået så mange penge fra. Men Niels var ikke den mand, der af slige ting lod sig rokke i sin overbevisning om opdagelsens umulighed.

VII. De to gamle.

Niels var af udseende en mellemstor, bredskuldret og rank skikkelse med et stort og fyldigt ansigt og en kroget næse. Hans ord faldt korte som hammer-slag og bestemte, som tålte de ingen modsigelse. Både han og Kirsten blev meget gamle folk. Da broderbørnene fra Sødinge omsider voksede til og skulde i vej, lånte de penge hos de to gamle i Tved. Kirsten var jo den egentlige kassefører; men de var bægge gode at komme til rette med. Mer end to procent vilde de ikke have i rente, og hændte det så endda, at de unge under rentebetalingen famlede lidt

med sedlerne eller fik dem lidt langsomt frem, så slog det sjældent fejl, at Kirsten på sin myndige halvt bryske måde pludselig afbrød optællingen med ord som: »Nu kan det være nok for denne gang«. Og låneren kunde da beholde resten.

Kom de to gamle en enkelt gang hen at besøge Niels' broder og fødehjemmet i Sødinge, så havde Kirsten gærne en rigsdalerseddel el. lign. med som gave til Niels' lille broderdatter.

Niels var den, der først gik bort; han var da vistnok over 80 år. For andre at se tog Kirsten sig ikke hans død så synderlig nær; dertil var der for meget at tænke på i øjeblikket for en virksom natur som hendes. Jordfæstelsen skulde foregå med den største højtidelighed. Kirsten bad præsten sørge for tingene oppe ved kirken, så skulde hun nok sørge for de tilsvarende i hjemmet. Hun var den dag selv kokkekone, stod selv for madlavningen ude i bryggeret; men kom således slet ikke med til kirke.

Pastor Suhr klarede sin del af opgaven flot og holdt en såre berømmelig tale om »denne gamle stolte skikkelse, som jeg hver søndag så i kirken.«

Kirsten gav dog ikke præsten noget efter med hensyn til sin del af opgavens løsning. Under hele højtideligheden veg hun ikke fra sin plads ved gryderne og stegepanderne i bryggeret, og her tillod hun ingen forstyrrelse — ikke en gang af præsten. Denne var nemlig indbudt til at følge med hjem som deltager i gildet bagefter, og mente nu at kunne gøre enken en glæde ved at holde sin tale med alle de kønne og rørende udtalelser om Niels om igen for hende ude i bryggeret. Men han var ikke kommen langt i teksten, før Kirsten brat afbrød ham med de

ord: »Jeg skal nok komme over til Dem i morgen og afgøre sagen.« — Hun tænkte jo på betalingen.

Kirsten holdt ord: Dagen efter stillede hun i præstens kammer og lagde 50 blanke dalere på bordet for den forbavsede præst.

Ægleparret havde ikke haft nogen børn, og nu efter Niels' død og hæderværdige begravelse følte hun sig ensom og tilovers på sin gamle virkeplads, hvorfor hun kort tid efter sin mands død flyttede hen til en af sine slægtninge, Jens Hansen Kromand i Ore — slægten bebor nu Bjørnemose. Hos denne mand tilbragte hun de sidste dage af sit travle liv i ro og alderdomsstilhed.

VIII. Jørgen.

Vi kommer nu til den fjærde i rækken blandt gamle Hans Larsens og Kirsten Nielsdatters børn. Det var sønnen Jørgen. Hans fødselsdag kendes ikke, men han blev døbt den 7. maj 1773. Han var ikke så stor og bredskuldret som den tre år ældre Niels; men han var let og behændig, ligesom han også var mere livlig og letbevægelig i sindet end broderen.

Jørgen kom også ud at tjæne, og havde Niels held til at få den ansete plads som kusk for nådigherren på Lammehave, så fik Jørgen den ikke mindre ansete som avlskarl hos præsten i Søllinge, og her gjorde han sig snart meget skattet ved sin dygtighed som avlsbruger.

Han var desuden meget håndsnilde og kunde ved given lejlighed gøre mangan en håndværker til skamme i hans fag. Dette drog man sig ofte til nytte i præstegården. Som f. ex. ved følgende lejlighed:

Man havde der i præstegården fået anskaffet en rigtig vandpumpe til gårdens brønd. Det var den første pumpe dér i hele omegnen, og der gik da også stort ry af dette underværk. Men nu skete det hverken værre eller bedre, end at en skønne dag gjorde den beundrede indretning strejke; intet vand var til at få, hvormeget så pigen hev og sled i den. Postborenen var langt borte, og det vilde jo blive en dyr historie at få ham hidkaldt til at bringe den genstridige til fornuft.

Alles håb stod til avlskarlen, mon ikke hans bekendte snildhed her kunde finde udveje. Efter nogen overvejelse siger Jørgen så også til kokkepigen: »Ja, dersom du vil sørge for, at jeg får en ordentlig steg af den gris, vi nylig slagtede, så skal jeg prøve at lave pumpen i stand.«

Kokkepigen gik til madammen med Jørgens tilbud, og denne sagde straks, at dersom avlskarlen kunde gøre pumpen i stand, så måtte han gerne æde den halve gris.

Jørgen tog nu fat, satte sig omhyggelig ind i pumpeværks-indretningen, og enden blev, at alting på ny gik, som det skulde. Der var atter vand at få. Men et bedre måltid »fersk« end det, der nu blev dækket op med for den flinke karl, — ja det havde der ikke længe været set i Søllinge præstegård.

IX. Bodil og hendes slægt.

Mens Jørgen Hansen tjænte i Søllinge præstegård blev han »gode venner« med Bodil Albrektsdatter fra Lørup, hvor hendes fader Albrekt var smed

og vistnok gift med en søster til Jørgens moder, de unge var altså søskendebørn.

Om Bodils fader, den Lørup smed gik der ellers underlige frasagn mellem folk. Han kunde — ligesom så mange andre af hans standsfæller — »lidt mere end sit fadervor«. Det kom især frem ved følgende lejlighed:

Henne på den nærliggende gamle herregård Krumstrup levede der i de dage en herremand, som hed Mikkell Lange. Han havde hørt, at der på et vist sted derhenne i Lørup lå en stor skat begravet og denne vilde han meget gærne have fingre i. Men nu vidste han også, at en sådan skattegravning kan kun lykkes, om man til arbejdet bruger en spade, der er smeddet i Fandens navn; og han henvendte sig da til Lørup-smedden i den anledning. Albrekt påtog sig arbejdet, og Lange fik sin spade; men hverken spaden eller skatten, om han da fik den op, bragte Lange lykke; tværtimod; han kom i strid med sin broder om udbyttet, og den førte nok omsider til, at den ene af brødrene slog den anden ihjæl. I det værelse på Krumstrup, hvor drabet skete, skal man endnu den dag i dag på væggen kunne se en rød plet, som hverken sæbe eller lud kan fjærne, eller kalk og farve dække. Det er mærket efter det udgydte broderblod, som ved drabet sprøjtede derop.

Foruden datteren Bodil havde smedden i Lørup også en søn, som lærte faderens håndværk og som voksen vedblev at arbejde hos ham.

Nu skete det, at den unge smed blev gode venner med en ung pige, som foruden at være ret velhavende også var en meget smuk pige. De to unge skulde bo i Hvenegården på Lørup mark og følte sig

uendelig lykkelige. Gården blev i den anledning helt ombygget; og alt beslaget og øvrige smeddearbejde ved opførelsen af de ny bygninger blev udført af den lyksalige brudgom. Arbejdet blev udført så trofast og godt, at bygningen endnu trodser tidens tand og årenes vægt.

Så endelig var alting færdigt til modtagelse af det unge par; bryllupsdagen kom, og alting syntes dem at juble af lykke. Men — om aftenen, efter at vielsen var fuldbyrdet, rullede en lukket vogn ind i bryllupsgården. Man kendte den godt, det var nådigherrens på Krumstrup*). Med vognen fulgte det bud fra herremanden, at bruden straks skulde stige ind og følge med op til gården. Man vidste, hvad det betød. Den unge brud skulde tilbringe den første nat hos herremanden; og man vidste endvidere, at herved var intet andet at gøre end blind lydighed.

Den unge smed blev som ude af sig selv af raseri; men da han fra alle sider hørte, at der intet var at stille op mod nådigherrens vilje, gik hans raseri over til den sorteste fortvivlelse, og han forlod samme nat bryllupsgården, hvor genlyden af lystigheden endnu ligesom dvælede i stuerne.

Ingen vidste, hvor han var bleven af; der gik mange mange år, før man atter hørte noget om den før så unge og lykkelige svend.

Men så skete det en gang lange tider efter, — hans søster Bodil og Jørgen Hansen var da for længst bleven gift, ja var nu gamle folk — at da træder der ind af deres dør en gammel fattig og fremmed mand. Det viste sig nu, at det var den bortrejste broder;

*) Ikke Lange, men en af de senere ejere.

og han fortalte da for sin søster følgende om sit senere liv.

Han havde i begyndelsen efter den frygtelige nat flakket hvileløs omkring som et jaget vildt; men endelig var han da havnet et sted oppe på »Sletten« i det nordligste Fyn. Og da han ligesom faderen var en særdeles dygtig mand og levede et stille tilbagetrukket og indesluttet liv, så var han efterhånden bleven meget velhavende. Men hans ensomhed og glædeløse tilværelse lå som et bestandigt tryk over hans sind; og for at mindske dette tryk og atter lede lidt af glæde ind i sit triste ungkarlehjem, så antog han omsider en lille fattig dreng som sin søn og opdrog ham som sådan.

Drengen, der viste gode ævner, blev af sin velhavende plejefader holdt til bogen og kom omsider ind til København; men desværre: Her kom han i slet selskab, og han sank nu dybere og dybere i allehånde udsvævelser. Gang på gang måtte plejefaderen træde til for at udløse ham af gæld. Man rådede ham til at slå hånden af denne forlorne søn; men hans hjerte, der havde hungret efter kærlighed, kunde ikke slippe ham, den eneste, for hvem det endnu bankede; og omsider så da den forhen velhavende mand sig nu på sine gamle dage bragt til betlestaven.

På den tid opstod der hos ham en ubetvingelig længsel efter endnu en gang at gense sin hjemstavn og sin slægt, og han aflagde da ved den lejlighed det ovenfor omtalte besøg hos sin søster. Hvad der siden blev af ham, er der ingen, der véd.

Jørgen Hansen og Bodil Albrektsdatter var gode venner i rum tid, inden de holdt bryllup; man for-

hastede sig ikke; det var godt at have lidt til bedste. Synderlig tit traf de næppe sammen, der var jo ikke så kort mellem deres opholdssteder. Dog var det en fast regel, at det skete ved egnens markeder. Jørgen sørgede for i tide at få rede på, om han måtte køre for præstegårdens folk til markedet, og når dette tillodes, skulde han nok få sendt bud til Bodil. Hun blev da stævnet til at mødes med ham på et bestemt sted til en bestemt tid, og så snart Jørgen da på markedspladsen havde spændt fra og sørget for hestene, så lod han præstegårdens folk skøtte sig selv, mens han derimod søgte Bodil op og tilbragte dagen i hendes selskab.

X. Bodil og Jørgen Hansen.

Endelig slog da også Jørgens og Bodils time. Af fædrengården fik Jørgen nemlig overdraget en bedelod på syv tdr. ld. (mtrkl. nr. 29) og hertil købte han en anden lille jordlod på fire tdr. ld. (matrkl. nr. 23) på Sødinge mark, og nu tog han fat på opførelsen af de huse, der skulde danne hans fremtidshjem.

Vel havde Jørgen ikke lært noget håndværk; men nævenyttig var han, og han udførte selv både tømmer- og murarbejdet ved husenes bygning.

De to unge folk, som nu her flyttede ind, var bægge to både arbejdsomme og dygtige, og de klarede sig godt igennem. Pløjning så vel som anden kørsel fik Jørgen udført fra fædrengården — først af hans fader og senere af hans yngre broder Hans, faderens efterfølger; og da broderbørnene hjemme fra fædrengården blev så store, at de kunde ride hestene ud til Jørgen og dér optræde som plovkørere, så var det

en ufravigelig regel, at de udførte dette stykke arbejde; ti det var en fornøjelse at komme ud til farbror Jørgen. Så længe han kunde, vilde han altid selv pløje sin egen mark.

I det hele taget var han anset for at være en af byens både ivrigste og dygtigste landmænd. Da mærgling i hans tid blev almindelig, var han også her en af de første, der tog fat. Han fik sin broder Hans Henrik til at lægge køretøj til; men så hidsig var han på arbejdet, at mens broderens mærgelkasser nu skred deres regelmæssige ture frem og tilbage mellem mærgelgrav og ager, så fik Jørgen sin hjulbør fat og sit yngste barn, datteren Karen med, og så trillede Jørgen mærgel mens datteren gik foran børen og trak i en snor for på den måde at lette arbejdet for faderen. Men dette kunde broderen ikke lide. »Lad være med det Jørgen«, sagde Hans, »det synes jeg ikke om, og det bliver jo alligevel kun til så lidt.« Men Jørgen vilde ikke stå ledig og blev ved med sit ejendommelige køretøj, indtil arbejdet var fuldført.

Jørgen Hansen lignede sin ældre broder Niels, men var dog noget mindre og ikke så firskåren af skikkelse. Det, hvorved han lettest kunde vække opmærksomhed for sig, var hans vældige stemme. Blev han hidsig — noget, der nok let kunde ske —, da rullede den som en torden. Helt nede fra den anden ende af sin mark kunde han råbe en eller anden besked hjem, så de derhjemme kunde høre og forstå den. Løb hans hidsighed undertiden alt for urimelig af med ham, så behøvede Bodil imidlertid kun at sige et par ord, f. ex.: »Nå, nå, lille Jørgen!«

Og straks var han så føjelig og spagfærdig som et lam.

Kun én eneste gang mindes man, at hans vældige stemme havde svigtet. Det skete en morgen, da han i sin port mødte en tyv. Fyren, der havde en sæk på nakken, propfuld af Jørgens gode hø, vilde lige til at bene af, da Jørgen traf ham. Jørgen standse som truffen af lynet. Det brød og arbejdede i ham, som han skulde kvæles. Endelig så det ud, som han skulde få luft. »Holdt!« lød det med en kraft, som bar dette ord til den anden ende af byen, »kommer du her'r'r Længere kom han ikke; stemmen knækkede fuldstændig sammen og endte i en ubestemmelig rullen.

Fra den dag havde Jørgen altid en fork stående i sin forstue. Da han satte den derind, bandede han en stor ed på, at fra nu af skulde enhver, der vilde gæste ham på den måde, blive »brændemærket«. Hvad han mente med denne trusel, fik dog ingen nøjere forklaring på.

XI. Pløjedagen.

Til trods for Jørgens voldsomme og buldrende væsen var han dog så mild og så god som et barn, og broderbørnene fra fædrenegården hængte da også med liv og sjæl ved »farbror Jørgen«. Og hvor var det dog fornøjeligt for de to af drengene, der var så lykkelige at stå for tur, når de fire heste skulde ud at gå for plov på hans mark. Turen derud foregik ved sådan lejlighed altid til hest, ti plov skulde man ikke have med hjemme fra. Jørgen foragtede nemlig uendelig dybt den noget gammeldags plov, som dér

endnu gjorde tjeneste. Han havde selv ladet lave en plov efter sit eget hoved, og kun med den måtte hans jord blive behandlet. Der behøvede ikke at følge nogen karl med derud; ti de to drenge kørte hver sit spand heste, og Jørgen gik selv bag ploven; og alt imens gik samtalen på det livligste om alt mellem himmel og jord, uden at dette dog hindrede arbejdet i at gå rask fra hånden. Blev hestene for langsomme og tog sig for ligegyldige ud, så greb Jørgen med højre hånd om efter sin lange firhestes plovpisk, som ved et bånd var bunden til håndleddet med den tykke ende af skaftet og for resten under rolige forhold søvnigt slæbte sig som en lang slange efter ham i plovfuren. Den lange, fugtige, muldede snor sættes i susende fart to tre omgange rundt om hans hoved, mens hans stemme løfter sig til torden under det advarende råb: »Forvar nu dine hæle, dreng!« Denne advarsel måtte i samme nu tages til følge; ti med et skærende hvin baner piskesnærten sig nu vej i en sidste og større omgang frem imod den søvnige hest, og kun ved at plovkøringen adræt gør et spring til siden og på den måde kommer uden for snorens rækkevidde, lykkes det ham at redde sit eget skind og sikre hesten, hvad der tilkommer den.

Når afstraffelsen således var foregået fortsattes samtalen som før. Sandelig, om ikke både mennesker og bæster skulde bestille noget hos Jørgen Hansen; men naturligvis, det følger af sig selv — så skulde de også have noget for tanden: Den dag hestene trak plov for Jørgen, fik de af ham i bedetimerne lige så megen havre, de vilde æde. Heller ikke de to pløvkøringer blev glemt. »Spis børn!« sagde farbror Jørgen, når f. ex. æggepandekagen stod på bordet,

»spis lige så meget I vil, og I behøver slet ikke at spise brød til, for i dag pløjer vi.«

Det var en stående regel, at om aftenen efter en vel udført pløjedag opvartede Bodil altid med hønsekødssuppe. Efter at denne var vederfaret al retfærdighed, red så brodersønnerne mætte og trætte men også glade hjem med bæsterne.

Jo »farbror Jørgen« var en god mand, hvem det var værd at gæste, og det blev broderbørnene ved at synes, selv efter at de var bleven voksne. Da en af dem, Hans, lige hjemkommen fra treårskrigen, straks gik ud for at besøge farbroderen, modtog denne ham i døren, »kommer du dér Hans,« sagde han, og så græd den gamle mand som et barn.

Jørgen Hansen opnåede en høj alder men svækkedes efterhånden; og i sine sidste leveår, hvor han på det omhyggeligste blev plejet af sin ugifte datter Karen, gik han omtrent helt i barndom.

XII. Børnene.

Bodil og Jørgen havde tre børn, sønnen Hans Henrik*), opkaldt efter Jørgens yngre broder, der ejede fædrengården; Albrekt**), opkaldt efter Bodils fader, og endelig datteren Karen, opkaldt efter Jørgens moder.

Den ældste af sønnerne var faderens øjsten, smuk og garderhøj som han var. Han havde lært væverhåndværket, men blev tidlig plaget af kirtelsyge og døde endnu som ung. Faderen tog sig dette døds-

*) F. d. 15. oktbr. 1810.

**) F. d. 7. marts 1812.

fald uhyre nær; tit og ofte talte han senere om denne søn og kunde da undertiden udbryde: »Å — om han havde levet, da var det ingen sag.«

XIII. „Albrekt skrædder“.

Den anden søn Albrekt var også høj, slank og rank. Han lærte skrædderhåndværket. Som soldat kom han til at »ligge« i Helsingør. Han blev underofficer; men al sin fritid tilbragte han på »skræddersalen«. Her tilegnede han sig efterhånden en duelighed, der efter hans hjemkomst gjorde ham til en af de dygtigste landsbyskræddere i vid omkreds. Dertil kom, at han var utrolig flittig. Kl. 5 om morgenen sad han allerede på skrædderbordet, og først kl. 10—11 om aftenen slap han aller arbejdet. Skønt han hverken brugte mønster eller andre deslige hjælpemidler, kunde ingen dog få tøjet til at passe som han; men ytrede den lykkelige ejermand da sin glæde derover med en bemærkning om, at det sad jo udmærket, så afbrød Albrekt ham brat med f. ex. de ord: »Det er det også beregnet efter«, og så var den snak forbi.

Gamle Jørgen Hansen kunde dog ikke godt komme til rette med denne sin højtbegavede søn; altid gnavede han over ham; ti i faderens bedrift havde Albrekts skrædderhænder aldrig kunnet gøre fyldest; og hvad andre ævner, sønnen besad, forstod den gamle bondemand ikke at værdsætte. Albrekt var skarp af forstand, tankerig og nåde efterhånden en ganske usædvanlig udvikling i alt, hvad der hørte den kolde, klare tanke til; men i følelsernes verden var han fremmed. Kritisk anlagt som han var, vidste han

med stort skarpsind at finde de svage sider ved en sag, og med mesterlig veltalenhed kunde han påvise dem.

Hans dygtighed som håndværker skaffede ham efterhånden arbejdet på mange af omegnens præste- og herregårde, hvor han syde for herskabet. Og da alt skrædderarbejdet den gang udførtes hos kunden i dennes hjem, så førte denne omstændighed med sig, at Albrekt derved kom ind i en omgangskreds, som ellers var en lukket verden for så vel hans slægt som for de fleste af hans standsfæller.

Herved udvidedes hans blik, hans synskreds blev større, og hans sind og tanker droges ind i mangt og meget, hvis tilværelse næppe anedes af den slægt, hvoraf han var runden, eller den kreds, han var opvokset iblandt.

Især blev dette dog kendeligt, da han nu også fik arbejdet hos den ny præst i Ryslinge, Vilhelm Birkedal (ankommen til Ryslinge 1849). Birkedals mægtige forkyndelse greb Albrekt med den samme uimodståelige magt, som næsten alle måtte bøje sig for; og det syntes for en stund, som om alt det kritiske, det forstandskolde skulde vige for en virkelig varm og inderlig tilegnelse af kristendom. Hans læsning blev bestandig større og mere alsidig, ligesom også hans domme blev mildere med hans sind. Gennem sin læsning førtes han ind til deltagelse i de åndelige bevægelser, der den gang gennemstrømmede vort folk så vel i politisk (national-liberal) som poetisk retning (Blicher, Ingemann, Grundtvig o. s. v.); indtil han endelig havnede i Søren Kierkegårds skrifter. Disse var jo som skabte for Albrekts kritiske sind; han formelig svælgede i dem; og nu var det ham

ikke mere nok at låne bøgerne, disse måtte han selv eje, og landsbyskrædderen købte efterhånden alt, hvad Kierkegård havde udgivet, og bøgerne stod ikke på hans hylde som pynt, nej de blev læst atter og atter. Virkningen heraf viste sig snart: Hans hang til gold kritik trådte atter i forgrunden; tvivlesygen, der hidtil var holdt nede af Birkedals stærke tro'ssikre vidnesbyrd, brød på ny frem og førte ham omsider ind i et fuldstændigt brud med Birkedal og med alt det, han hidtil havde levet i og med.

Blandt hans slægtninge havde han især påvirket og draget med sig én af de yngre fætttere, Hans Hansen oppe fra fædrenegården; men også med ham kom det nu til et brud; ti denne yngling var for så vidt en modsætning til Albrekt, som han netop havde sin styrke i sit varme hjerte og sin stærke tro.

Da Albrekt nu gjorde Kierkegårds ord til sine, at der ikke mere fandtes virkelig kristendom i verden, så var modsætningen imellem dem omsider bleven så stærk, at hver fra nu af gik sine veje; og på samme tid som Albrekt vendte sig bort fra Birkedal, sluttede Hans sig kun så meget desto inderligere til ham.

Men dette brud med alt hvad han hidtil havde levet i, tog vistnok stærkere på Albrekt, end han selv gerne vilde være ved. Han blev en ensom mand, pirrelig og underlig egenkærlig; dobbelt ivrig kastede han sig nu over sit arbejde, ofte i en grad, der måtte virke fuldstændig nedbrydende på hans sundhed og livskraft. Intet eget hjem skaffede ham den hvile, som ingen dog i grunden kan undvære; gift blev han aldrig; ingen hustru, intet barn var der, hvis kærlighed og hjærtevarme kunde bøde på det forstenede og kolde i hans natur, og få livskilderne til at springe.

I en alder af lidt over halvtreds var hans kraft brudt, og alderdommens svaghed begyndte at gøre sig gældende. Han levede dog til op i de halvfjærds; men i sine sidste år lå han temmelig hjælpeløs hen. Han plejedes da af søsteren, hjulpet af en tjenestepige, der så til gengæld arvede ham.

XIV. Karen.

Jørgen Hansens tredje barn Karen, der var lidt yngre end broderen Albrekt, var rørende i sin ævne til at kunne glemme sig selv og ofre alt for andre.

Der havde i tidligere dage været et par tilløb til giftermål, faderen så gerne, at det havde sket; men hver gang trådte den kloge, kolde broder hindrende i vejen; han var jo selv ugift og vedblev at bo i hjemmet. Men dette kunde vel næppe blive ved, om der kom en ny mand i huset. Bægge gange endte det med, at den eftergivende, selvforglemmende søster højede sig ind under broderens vilje og opgav sine ønsker.

Hun nøjedes nu med at passe og pleje de to mænd; men den ensidige påvirkning af dem, hun i det temmelig afsidesliggende hjem var undergivet, tog måske nok noget på hendes kvindelighed, så der også i hendes tanke og væremåde kunde komme noget forstandsmæssigt og tørt; men hendes bløde sind gjorde sig da dobbelt stærkt gældende gennem omsorgen for — først faderen, der i sine sidste dage gik helt i barndom, og senere — broderen, der, som sagt, i sine sidste leveår var en såre svag og affældig mand.

Hun overlevede Albrekt nogle år og døde som en

gammel ensom kvinde, for resten plejet af den samme pige, som havde hjulpet hende med broderen.

S t a m t a v l e 3.

Hans Larsen

Jørgen Hansen, g. m. Bodil Albrektsdatter.

Hans, Albrekt, Karen.

XV. Hans Henrik Hansen.

I det jeg nu skulde gå over til at fortælle om gamle Hans Larsens og Karen Nielsdatters yngste søn Hans Henrik, der fik fædrengården i Sødinge, skal jeg endnu kun bemærke, at der i følge slægtens overlevering skal have været endnu en søn i søskendeflokken. Hans navn var Jens. Om ham er imidlertid kun den ene ting opbevaret, at han ved hundredårets begyndelse skal være kommen ind til hovedstaden, hvordan eller hvorfor vides ikke; men her inde i den store by tabte slægten på Fyn ham fuldstændig af syne. Man slog sig siden til ro med den forklaring, at han var falden under Københavns bombardement af Engleskmændene.

Det første, der fortælles om Hans Henrik Hansen — født 1776 — er da det, at han blev soldat i København hen mod hundredårets slutning. Som grenadér ved kronens regiment stod han opstillet i »Klassens have« under slaget på Københavns rhed den 2. april 1801.

Han blev hjemsendt som »gammelmandssøn«

vistnok i året 1804, og året efter hjemkomsten overtog han sin faders gård i Sødinge (matrkl. nr. 13).

Som gårdmand, med fod under eget bord, måtte han nu — helst lidt hurtigt — se til at finde sig en medhjælp; det kunde jo også snart være på tiden, han var jo nu ved de tredive.

Hans Hansen, som han i daglig tale hed blandt folk, havde for resten allerede i nogen tid haft dette spørgsmål klaret for sit vedkommende, Der var en ung pige ovre fra Sønder-Nærå, som han var meget indtaget i og inderlig gerne vilde have ført som brud ind i sit hjem. Men dette gik aldrig i lave, og grunden hertil er glemt. Men Hans havde svært ved at glemme denne sin første kærlighed og vilde nu helst have skubbet alle giftermålstanker fra sig foreløbig; men heri var de gamle ikke enige med ham, og han måtte så til sidst give køb og holdt nu — vistnok 1806 — bryllup med Karen Thygesdatter fra Ferritslev. Men med hvilke følelser, det skete, derom oplyses vi bedst, når vi hører, hvordan han endnu som gammel mand i en fortrolig stund, da talen faldt herhen ytrede til sin søn: »Åh Hans, den aften jeg den gang holdt jagilde, da var det, som om gården brændte over hovedet på mig.«

Hans Hansen og Karen Thygesdatter havde flere børn sammen; først et par tvillinger (f. d. 26. febr. 1807), hvoraf dog kun den førstefødte, en dreng, levede, mens en lille pige var dødfødt. Drengen fik efter sin endnu levende farfar navnet Hans, men han var svag og døde som spæd.

Den 8. maj 1808 fødtes Karen, opnævnt efter sin endnu levende farmor. Hun blev båret over dåben

af pigen Kirsten Thygesdatter af Ferritslev, rimeligvis den lilles moster.

Den 11. april 1810 fødtes -- og døbtes — atter en lille Hans. Også han fik en moster til »gudmoder«, nemlig Sara Margrethe Thygesdatter — kort efter g. m. Henrik Rasmussen i Sødinge*); og endvidere øges børneflokken endnu med de to, Kirsten f. 31. jan. 1812; og Thyge f. kyndelmisse-dag (2. febr.) 1816. Sidstnævnte opkaldt efter Karens fader i Ferritslev; mens hans morbroders, Knud Thygesens hustru bar ham over dåben.

Af disse fire børn nåde dog kun de tre den voksne alder. Da Hans var ni år gl. blev han en gang meget pludselig syg. Det var en søndag i begyndelsen af juli; faderen var gået hen til byens oldermann for at deltage i et af de »gilder«, som bymændene dér afholdt. Der sendtes nu bud efter ham, om han vilde skynde sig hjem, da den lille Hans havde fået så ondt i sin mave. Buddet vakte nogen munterhed i laget, og man gjorde løjer med sagen og mente ikke, Hans Hansen skulde bryde et godt lag, fordi et barn havde fået mavepine. Men han lod folk more sig og gik straks hjem. Han fandt sin dreng liggende i de voldsomste brækninger, ustandselig jamrende over smærter i maven. Det blev værre og værre, og inden daggry var den lille Hans død.

Det blev senere i familien — måske med rette — antaget, at han havde spist bær af et pebertræ, der stod i haven; men noget nærmere bevis herfor haves dog ikke.

*) Hun blev anden gang gift med ungkarl Simon Jensen af Såderup (d. 3. decbr. 1825.)

Karen, den ældste af døtrene blev også kaldet bort i sine unge år. Hendes yngre søskende mindedes hende som mageløs god og kærlig. Efter moderens død tog hun sig af dem som var det hende, der var deres moder. De holdt derfor meget af hende, selv om hun også kunde finde på at tale dem stærkt til rette, når hun syntes, de gjorde noget galt eller på anden måde trængte dertil. Især var hun utrættelig i at tage sig af broderen den lille Thyge. Den raske og viltre men moderløse dreng følte da også hendes død som noget af det tungeste, der i hans barndom hændte ham.

Hun tjænte oppe på Ejsmarken hos Jakob Larsen, og herfra kom hun hjem meget syg af en hidsig feber, der blev hendes død. Hun blev begravet af alle, der kendte hende, men af ingen mere end af hendes søskende.

Som allerede fortalt, var Karen Thygesdatter død, mens hendes børn endnu var små. Hans Hansen giftede sig igen den 10. Juni 1820 med Mette Kirstine Thygesdatter, en søster til hans afdøde hustru. Han var den gang 44 år, bruden 27.

Dette ægteskab blev barnløst; Mette var vist den gang noget svag, og efter 3 års ægteskab døde hun af »tæring« og efterlod således på ny Hans Hansen som enkemand.

Allerede under sin første enkestand skal Hans Hansen have friet til gårdmand i Sødinge Erik Rasmussens datter Maren; men hun skal den gang have svaret nej.

Kort efter at dette svar var afgivet, hændte det, at Maren skulde en tur til Odense. Hun og en veninde tiltrådte turen til fods.

I byen Pederstrup gik vejen ind gennem en af gårdene, og da de to piger befandt sig derinde på gårdspladsen, møder de gårdkonen og bliver da budt indenfor på en »gang øl«.

»Har I hørt«, spurgte nu konen, »at enkemanden i Sødinge skal giftes med sin første kones søster Mette fra Ferritslev?«

Nej, det havde de da ikke.

»Ja«, vedblev hun, »jeg kan dog ikke begribe, at han vil have sådan en grim én.«

Sagen var nok imidlertid den, at samme kone nogle dage forud selv havde været ovre i Sødinge for at fri til Hans Hansen på sin ældre ugifte datters vegne.

Således fik Maren først besked om, at Hans Hansen havde haft bedre lykke andet steds end hos hende, og det gav hende en del at tænke på; og da Hans Hansen nu under sin anden enkestand fornyede sit frieri, så svarede Maren denne gang ja, og ingen af dem kom sikkert nok til at fortryde derpå.

Jeg skal nu gengive de enkelte opbevarede træk af denne i mange henseender mærkelige kvindes liv.

XVI. Maren Eriksdatter.

Om Marens slægt er da først følgende at mærke sig:

Den 19. sønd. e. trin. i året 1707 viedes i flg. Ringe kirkebog »Hans Rasmussen af Sødinge og Karen Lavridsdatter af Ringe; og det er efter al sandsynlighed deres søn, der omtales, når det samme steds for året 1744 hedder, at d. 1. juli viedes Rasmus Hansen og Birthe Hansdatter af Sødinge.

Dette sidste ægtepar havde sønnen Erik Rasmussen,

døbt den 5. jan. 1749, og med ham tager da slægts-overleveringen sin begyndelse.

Erik skal have tjænt som kusk hos en vis Schimmelmänn, og han fortælle senere, at en gang, da landet truedes med statsbankerot, havde Schimmelmänn fra sit hjem ladet køre lige saa meget sølv over i banken, som fire heste kunde trække for at redde landet fra den truende ulykke.

Erik blev senere gift med Elsebeth Mortensen, den gang kokkepige hos oberstlieutn. Kørbitz på Lammehave, hvor Erik også havde fået tjeneste. Hun var en ualmindelig udviklet og rigtbegavet kvinde, med hvem slægten modtog den rigeste åndelige arv.

Ægteparret havde to børn: Charlotte Dorthea Gotholdine (opkaldt efter én af v. Kørbitz' døtre) og Maren (rimeligvis opkaldt efter en faster). De to søstre udmærkede sig ved særdeles smukke sangstemmer, og folk vilde derfor gjerne have dem til at synge for sig. Jens Madsen*) har således fortalt, at mens han tjænte oppe hos morbroderen Hans Hansen, kom de to småpiger en gang derind. Hans Hansen og hans folk var i færd med at tække koladen, og Hans stod og tumlede med tækkehalmen. Han bad nu pigerne om at synge. De satte sig da ned i halmen ved siden af ham og sang nok så fornøjeligt.

Inden søstrene nåde den voksne alder, døde deres fader af brystsyge den 28. april 1808; og nu kom der en stræng tid for enken og de to Børn. Smalhans sad til huse, og der måtte spares og spinke, hvorsomhelst det var muligt. Elsebeth havde en tro karl til at styre gården. Han hed Lars bødker.

*) Se side 46 o. fl.

Gården tilhørte Lammehave, og en stor del af Lars' arbejde blev da udført dér som hoveri.

Nu var det i de tider en almindelig skik blandt hovfolket, at den mad, man havde med fra de forskellige hjem, blev underkastet en nøje sammenligning, og vé den madmoder, hvis sendelser ikke kunde stå for den strænge dom. Det var ikke godt at være i hendes sted. Det er jo en kendt sag, at hovfolkene på den måde kunde bringe deres husbondsfolk til at anspænde sig næsten over ævne for at skaffe god mad, da ingen turde udsætte sig for at få sin udpeget som den tarveligste. Man vilde hellere selv nøjes med det tørre brød hjemme, end at en sådan skam og skændsel skulde overgå én.

Nu skete det da en gang ved en sådan lejlighed, at den mad, Lars bødker havde bragt med, fik det sorte stempel på sig, og det regnede med spydigheder ned over den madmoder, der vilde sende sådan mad med til hove, og over Lars, der vilde finde sig i en sådan mad.

Men imod sædvane skete her indsigelse: Lars, der var en særdeles stor og kraftig karl rejste sig i sin fulde højde og sagde i et tonefald, der ikke kunde misforstås, at dersom nogen vovede at tale ondt om hans mad eller om den stakkels fattige enke, som sad der med sine to uforsørgede børn, så skulde han slå arme og ben i stykker på dem.

Der blev så underlig tyst i laget, og Lars bødker fik fra den dag lov til at spise sin tarvelige mad i fred.

Den ældste af søstrene blev tidlig gift (14. oktbr. 1810). Hendes mand var »ungkarl Knud Rasmussen af Sødinge«, hjemmehørende i »den nederste gård i

byen (matr. nr. 10). Knud var en lidet fremtrædende, uanselig mand, betydelig ældre end sin ægtefælle. Det var vist svært for den unge og smukke, livlige og vittige kone rigtig at finde sig til freds med sin lod. Det gik ikke altid så godt, som det skulde. Uheldigt var det også, at de gik over til at have brændevins-brænding i smug; det kunde undertiden give anledning til sammenkomster med forskellig vidtløftighed. Dertil kom, at børneflokken voksede hurtigt, og det var vanskeligt for den unge og livlige moder at få sat orden og skik især på de viltre drenge. »Ja vænt du nu blot, til dine bliver store«, sagde hun en del år senere til sin søster med henblik på dennes drenge, »så skal du nok lære, at dem får du ingen magt over.« »Den dag håber jeg, aldrig jeg skal opleve«, svarede den yngre, men mere alvorlige og mere myndige søster, »at mine sønner ikke skal høre efter et godt råd af deres moder.« Maren oplevede heller aldrig den dag.

Dorthea blev ikke gammel; hun arvede faderens sygdom og døde endnu i sin bedste alder.

Den yngre søster Maren Eriksdatter var født den 18. avg. 1792 (døbt d. 26. avg., gudmoder madam Frobøse af Ringe). Maren var således kun 15 år, da faderen døde. Hun måtte straks ud at tjæne, da moderen ikke kunde skaffe føde og klæder til dem hjemme.

Hun fik så plads hos en bager i Fåborg, hvor hendes meste arbejde bestod i at ælte dejg, 12 skp. rugmel ad gangen. Det var en meget svær plads; men hun var både villig og dygtig; og både hun og husbondsfolket syntes godt om hinanden. Sidstnævnte

var gamle folk, der ikke selv kunde deltage i arbejdet mer.

Den gamle bager tilbragte sin meste tid siddende for bordenden inde i stuen. Hans bedste tidsfordriv bestod i at lade lidt mjød rinde hen ad bordpladen for så — når fluerne kom at gøre sig til gode dermed — pludselig at smække med et klæde hen over dem og bagefter more sig med at tælle, hvormange han havde ramt.

Bagermadammen var så urimelig tyk, at det bogstavelig næsten var hende umuligt at røre sig.

Det var jo i den sommer, at Spaniolerne var her i landet; de kom meget i bagerboden og morede sig da altid over den tykke madamme, hvem de aldrig kaldte ved hendes rigtige navn men lavede et øgenavn til, som betegnede hendes usædvanlige omfang.

De købte mest mjød og brød. På mjøden tjæntes der særdeles godt; men rugbrødet var det mindre bevendt med; ti det kunde Spaniolerne ikke lide; de pegede fingre ad det og kaldte det »negro« (d. e. sort). Det var i det hele taget en mærkelig sommer for den unge landsbypige.

Hos disse gamle bagerfolk var hun i flere år; men kom så til Rynkebygård som bryggerspige*) og herfra flyttede hun igen tilbage til sit hjem hos søsteren og svogeren, hvor søsteren vist allerede den gang havde begyndt at skranke.

Maren var en kraftig og velvoksen pige lidt over middelhøjde; på hendes ældre dage ludede hun lidt forover med hovedet, som om hun altid gik og grundede over ét eller andet alvorligt spørgsmål.

*) Mens hun tjænte her holdt hun sin søsters ældste barn, sønnen Erik, over dåben i Ringe kirke.

Som pige hos søsteren var hun ikke bange for at bære 40 ja indtil 50 pund mælk hjem ude fra gårdens fjærneste løkke »Bagkil«, når blot hun kunde få én til at hjælpe sig mælkebøtten op på hovedet.

Det var mens hun tjænte her, at Hans Hansen anden gang fride til hende og fik hendes ja. Brylluppet stod den 17. jan. 1824; Maren var den gang 30 år og 17 år yngre end hendes mand.

Af dette ægteskab fremgik 4 børn:

Mette Kirstine Elisabeth (født d. 12. febr. 1825, opkaldt med de to første navne efter faderens 2. hustru og med det sidste efter sin mormor);

Hans (født d. 7. juni 1826, opkaldt efter farfaderen);

Erik (født d. 13. februar, opkaldt efter morfaderen); og

Jens (født d. 28. avgust 1831, opkaldt efter sin farbroder?).

XVII. Hustru og moder.

Maren Eriksdatter var i sit hus som i hele sin færd en både mild og myndig kvinde. Overfor råhed og brutalitet kunde hun optræde med en styrke og karakterfasthed, der sjældent undlod at gøre sin virkning. Hendes ældste søn har fortalt følgende: Blandt bylagets vedtægter var også den, at bymændene skiftevis på omgang skulde holde det årlige fastelavnsgilde for bylagets ungdom, og det var nu i år bleven Hans Hansens tur. Gildet trak som sædvanlig længe ud og Hans gik omsider i sæng, i det han overlod til Maren at holde orden i huset. Hun var yderst ilde

til pas ved disse halvt nødtvungne gilder, hvor kortspil og drik og anden råhed tit gik i svang.

Ud på aftenen el. natten, da drikkevarerne var steget ungdommen til hovedet, var der en 5—6 halvstore knægte, som fik fat i nogle stokke og stænger, og med dem begyndte de at bearbejde hverandre ude foran vinduerne i gården. Det så grimt og råt ud.

Hidtil havde Maren imidlertid tiet og tålt alt bulderet og vildskaben; men dette blev hende dog for meget. Hun greb sin yngste søn Jens, der endnu var spæd, løftede ham op på armen og gik rask og beslutsom ud i gården lige ind mellem brølerne og driver den værste af dem en sådan ørefigen, at han taber stokken ud af hånden og lister ganske stiltiende af som en våd hund. Men hvad der var det mærkeligste: alle de andre fulgte ham, og et øjeblik efter var der den mest exemplariske ro.

Det vil ikke undre, at det da også var dette hjem, der først brød denne gamle skik med bylagets gilder. Det gik naturligvis ikke af uden en del knur og spot fra bylagets medlemmer; men da først begyndelsen hermed var gjort, trådte den ene efter den anden ud, og alle befandt sig i grunden godt ved, at denne halvtvungne form for offentlig lystighed blev sprængt.

Af sine børn blev hun både elsket og beundret, og hendes stille myndighed over dem var næsten uindskrænket. Nysafdøde amtsrådsmedlem, gmd. Hans Thygesen i Ferritslev har lejlighedsvis omtalt det stærke indtryk, som denne myndighed gjorde på ham, når han som barn kom over til sin »bedstemoder« (hans faders stifmoder). Det hændte nemlig

ikke så sjældent til sådanne tider, at hendes øvrige sønner kunde blive så hæftige under deres ordskifte om politik, om Søren Kierkegårds tanker el. lign., at det næsten så ud, som om der var fare for at de skulde ryge i totterne på hinanden. Men når striden netop var nået det højeste, så behøvede Maren blot at sige så meget som: »Nu tier I, drenge, ti nu går det for vidt.« Da udglattedes i samme øjeblik de stærkeste bølger, og ordskiftet kunde nu fortsættes med den vante ro. Denne »moderlig-myndige stemme« lød aldrig forgæves.

XVIII. Tvungen religionsundervisning.

Da børnene voksede til og i løbet af trediverne kom i skole hos degnen Riber i Ringe, påkom der hende en stor sorg og sjæleangst ved at opdage, at denne i og for sig dygtige lærer var en ivrig rationalist. Ved sin livlige fortællen og samtale med børnene forstod han mesterligt at få dem til at lytte til hans tanker.

Maren så i dette en sjælefare for sine børn; hun følte sig så ængstet og så ulykkelig, at hun næsten ikke kunde finde fred. Friskolen var jo endnu ikke den gang kommen frem; og mellem bønderne betragtedes skolegangen i de dage som en tvangssag, der ikke fandtes mulighed for at slippe uden om.

Børnene måtte altså af sted; men hver dag, når de var kommen fra skole, måtte de fortælle hende, hvad læreren den dag havde havt for med dem.

Snart kunde det være om Abrahams »grimme« behandling af Hagar, snart om Jakobs »bedrageri«. David

fik titlen »en horebuk« og således videre, hele den gamle pagts fortællinger igennem.

Hvad Jesus angik, da var han et ualmindeligt velbegavet menneske, langt forud for sin tid. Det var slet ikke umuligt, at det hang rigtigt sammen med hans undergerninger; men hvis de virkelig var udførte af ham således, som de var nedskrevne, da var grunden jo den, at Jesus også her var forud for sin tid; men vi kunde da være sikre på, at den tid nok skulde komme, da vi alle kunde gøre ham disse ting efter; men endnu var videnskaben ikke nået så vidt. Det gjaldt derfor blot om at have tålmodighed og at give tid.

Hvergang nu Maren hørte børnene fortælle noget af dette, så havde hun ikke fred, før hun fik vidnet på det stærkeste derimod.

Den ældste søn har senere sagt, at når han i skolen hørte den yndede lærer fortælle disse ting så tilforladeligt og selvfølgeligt, så tænkte han ofte, at denne gang måtte det da være sandt og rigtigt; dette kunde hans moder da umuligt have noget at indvende imod. Men når han så kom hjem og fik moderen berettet, hvad Riber havde sagt, så skulde det jo aldrig slå fejl, at han meget hurtigt fik en følelse af, at sagen dog måske også kunde ses fra en anden side; og moderen trættes ikke, så længe hun syntes, der endnu sad noget af degnens opfattelse tilbage i børnenes sind.

Kneb det for hende at magte opgaven, da kunde hun blive så ivrig og tale sig så varm, at tårerne rullede ned ad hendes kinder.

Mangen en gang når de gik hjemmefra med deres skolesager, var disse tårefyldte øjne hvad de sidst så,

idet de forlod deres hjem, og de var ikke så lette at glemme.

På den måde kæmpede den stærke tro'svarme moder sin kamp for at bevare sine børns tro, og de har siden vidnet stærkt om, at når ikke Riber fik held til at føre dem ind i rationalismen, da var det mere end noget andet deres moders vidnesbyrd, der hjalp dem.

Den kamp mod samvittighedsvang og for tro'sfrihed som det 19. hundredår har set udfolde sig også her i vort land, den har sikkert et indholdsrigt men hidtil temmelig upåagtet afsnit, der kunde have til overskrift: »hjemmet og statsskolen«. Dette afsnit er næppe endt endnu.

XIX. Troens kamp og sejr.

Maren Eriksdatter var fra først af en ivrig »bibelkristen« og søgte tidlig og silde at forme sit liv efter de forbilleder, hun fandt i den hellige skrift. Men på hendes ældre dage og efter hendes mands død fik præsten Vilhelm Birkedal stor indflydelse på hendes opfattelse af kristendom.

Da Birkedal i året 1849 kom til Ryslinge, var hun en ældre kvinde, nær op mod de treds; men hendes åndelige liv var ikke gået i stå, hun havde endnu bevægelighed nok til at kunne følge med i hans forkyndelse, der dog faldt mange yngre så fremmed. Hun blev snart blandt hans stadige tilhørere; Søndag efter søndag så man hendes køretøj på kirkevejen blandt de mange andre, som snart fyldte alle veje frem mod den lille landsbykirke. Det hører endnu med til de skønneste barndoms minder, hendes

ældste barnebarn ejer, denne kirkefærd en sommer-søndag langs vejen med de »levende« blomstrende fynske hegn med sommersonne og fuglesang, forbi den ilende strøm af mennesker, der med munter hilsen og med glade miner styrede mod den lille overfyldte kirke. Vel måtte den lille ikke komme med ind i kirken og dér tage pladsen op for en voksen, men køreturen i sig selv var så frydefuld, det var som at »køre frem gennem strålefryd.«

Men for Maren og for hendes børn faldt der ved Birkedals vidnesbyrd lys over »Herrens ord« og hans indstiftelser, og uendelig stor var den glæde, hun derigennem fandt, om hun end lige til sin dødsstund måtte kæmpe mangan en hård kamp mod ham, der vilde prøve at »tage hendes glæde fra hende.« Stærke anfægtelser måtte hun gennemgå; om hun end aldrig tvivlede på Jesus som frelser, så kunde hun dog i sådanne tunge øjeblikke, hvor hendes glæde var formørket, og hvor hendes frimodighed var borte, ængstes i sin sjæls inderste for, om frelsen også kunde nå til hende.

I sådanne svære øjeblikke søgte hun ind til sine børn — vel især til Hans — og som hun havde værn- et dem mod tvivlen, da de endnu var små, sådan måtte de nu, da de var voksne, hjælpe deres mor. Hvor var det svært for dem, når hun således græd og klagede, mens hun fortalte for dem alt, hvad hun i sit tidligere liv kunde finde af brudt og plettet. I den dybeste angst og sønderknuselse kunde hun da i sådanne tider grue for, at til hende kunde Guds nåde og hans barmhjertighed ikke nå.

Da måtte børnene have salmebogen frem — de tre sønner sang alle ualmindelig kønt —, og nu lød

rent og varmt alle hendes kæreste salmer; eller de bad med og for hende, søgte at trøste hende og styrke hende i kampen, indtil mørket atter svandt, og Guds nådes sol og hans kærlighed atter lyste for hende.

Disse timer kunde for hendes børn være på én gang de tungeste og dog de rigeste og livsaligste.

Selv da hun som en gammel kvinde på 71 år lå på sit dødsleje, måtte hun på den måde »kæmpe for livet.« Da hun endelig igen fik fred, og nu lå på det yderste med døden spillende om læberne, vinkede hun ad sin ældste søn, som den gang havde overtaget slægtens hjem, og hos hvem hun igen havde fundet sit alderdoms-hjem. Da han kom og bøjede sig ned over hendes leje, slog hun sine gamle arme om hans hals, og hviskede med den inderligste kærlighed i sin stemme: »Du har været en god søn Hans, Vorherre velsigne og bevare dig, min dreng!«

Da Hans blev herre over sin bevægelse, spurgte han: »Mor, skal ikke også de andre komme hen til dig?« Jo, sagde hun; og nu kom de én for én hen til hendes leje, og hun velsignede dem alle; selv de små børnebørn blev hentet ind og løftet op til hende, og én af dem er der i hvert fald, som aldrig glemte den stund, hvordan han pludselig blev afbrudt midt i sin leg ude i gården, hvordan han af sin moder blev løftet op mod den gamle, der kærligt kyssede ham og stille lagde sin hånd på hans barnehoved og sagde nogle milde ord, som han vel ikke forstod, men dog følte var så gode og varme. Han kunde slet ikke igen komme i gang med at lege med sine søskende, men blev stående tavs og tankefuld ude ved væggen i gården med en uklar følelse af, at noget stort og hemmelighedsfuldt havde gået ham forbi på hans livsvej.

Den 7. decbr. 1863 stred gamle bedstemoder sin sidste strid og gik derind, hvor ingen mere skulde tage hendes glæde fra hende, men hvor den først rigtig skal udfolde sig i al sin herlighed som hjærtets visse eje.

Den 16. dcbr. blev hun under stor deltagelse fra nær og fjærn jordfæstet på Ringe kirkegård nord for kirken. På hendes grav står der nu et kors til minde om denne »fromme, stærke kvinde«.

XX. Gamle Hans Hansen.

Maren havde været gift i 23¹/₂ år og derefter sid-det enke i 16¹/₂ år. Ægteskabet havde været lykkeligt. Hans Hansen var i sit væsen mere stille og behersket end sine to ældre brødre Niels og Jørgen; måske var han også bleven en del afsleben gennem sin omgang med præsten og enkelte andre, han var kommen i forhold til blandt andet i sin virksomhed som skoleforstander*), en stilling han indtog i 17 år. Han sad inde med en oplysning, der var temmelig ualmindelig blandt bønder, talte særdeles godt for sig og skrev en fast hånd. Han nød da også megen agtelse blandt sine bymænd; folk sagde om ham, at han var »den klogeste mand i byen«.

Han var den første i Sødinge, som holdt avis; han fik den fra præsten, når denne havde læst den. Senere holdt han en tid det berømte vittighedsblad »Korsaren«, han kunde rigtig nyde dens vittigheder; men når disse undertiden gik over til ondskabsfuldheder, så var han ikke med længer. En gang havde

*) I skoleloven af 1814 hedder der i VI, § 38 : „Skoleforstanderne skal vælges af amtsskoleledningen blandt de hæderligste bønder i sognet.“

der f. ex. således stået et stykke, hvori Fr. VI meget vittigt blev stillet i gabestokken, og da dette stykke blev læst, fremkaldte det blandt de halvvoksne sønner en bragende lattersalve; men da brød den gamle af: »Nej hør, drenge, den konge der har løst eders fader af stavnsbåndet, ham lader I være i fred. Har I måske prøvet, hvad det vil sige at leve i en tid, da ingen bonde — om morgenen, når han gik til hove, vidste, om han kom hjem fra hovmarken med hele lemmer, eller om ride- og ladefogden havde slået dem i stykker . . . Frederik den sjette skal I holde jer for gode til at grine ad.«

Sønnerne tav beskæmmede.

Af evangelisk-kristelig salmebog læste Hans Hansen hver aften et »aftensuk«, og så sang de en salme til. De Kingo'ske aftensuk holdt børnene meget af at høre, men den i bogen fastsatte bøn faldt dem i reglen for lang og tør, ligesom den også var dem for indviklet.

I modsætning til sine ældre brødre bandede Hans så godt som aldrig, dog mener hans børn bestemt, at også de to farbrødre var fromme og alvorlige ja kristne mænd på deres vis. I hvert fald hævdede bægge dette med styrke. Man må nemlig huske vel på, at stedets præst (kendt som forfatter til en bog om Ringe sogn), han bandede som den bedste, ligesom han også spillede kort og drak med bønderne ved deres sammenkomster. Hans senere efterfølger Munk deltog derimod ikke i noget af dette, og han var heller ikke bange for at skride ind imod disse ting.

Også med Munk stod Hans Hansen i livlig forbindelse. Han og svogeren, gmd. Knud Rasmussen i

Sødinge havde f. ex. rapssejl i fællig med præsten, og tærskningen gik på omgang mellem dem.

XXI. Frihed i opdragelsen.

Hans og Maren tog som forældre noget forskelligt på børnenes opdragelse; mens moderen på det omhyggeligste passede på dem og nøje vågede over og vogtede dem overalt, hvor hun blot kunde, så lod faderen dem fuldstændig frit tumle sig på hans enemærker i mark, i stald og lade. De kunde få lov til at ride, køre eller på anden måde muntre sig som bedst. At falde af hestene, at køre løbsk hørte — om ikke just til dagens orden, så dog til de mere almindelige ting. Aldrig skred han ind ved sådanne lejligheder, men overlod til drengene at blive kloge af skade. Hans broder Niels kunde undertiden ved sådanne lejligheder på sin måde foreholde ham det uforsvarlige heri. »Dine Drengene bliver, Dælen tordne mig, ødelagte på den facon, Hans«, hed det f. ex. Men Hans vendte det døve øre til.

En gang red de to halvvoksne knægte Hans og Erik hver på sin hingst ud at pløje; men da de kom ned i marken bliver dyrene ustyrlige, og brødrene taber herredømmet over dem. Erik springer af, og det samme vil Hans også gøre men får sin fod viklet ind i tømmen og slæbes af sted et langt stykke over sten og stok liggende på ryggen. Indtil han omsider slipper løs.

Eller en anden gang: Sønnen Hans står netop og tager selen af en af de gale hingste ude i marken. Pludselig sætter dyret af sted i vild fart. Knægten

bliver rendt over ende og i faldet viklet ind i sel-tøjet, og nu går det af sted over ryg og rén. Til sidst hængte han med den ene fod i tømmestrængen, mens hesten begynder at løbe rundt om en vanding dér på marken, derved glider Hans ud i vandet men er nu så heldig, mens han befinder sig i vandet under overfarten at få foden frigjort og således komme fri af hesten, inden farten atter begyndte ind over marken.

Det var nu ellers den ældre halvbroder Thyge (senere gmd. i Ferritslev), der sammen med fætterten Erik Knudsen »dresserede« hestene. Thyge var en sand vikingnatur. Når han og Erik Knudsen »passede kør« nede ved åen under »Eigagerbanken«, så måtte de ikke så sjældent tage hestene med ned på græsgangen. Intet var dem kærere. Nu kunde man lege, at hestene skulde »dresseres«; de skulde f. ex. lære at sætte over åen fra bred til bred. Med de unge heste gik det nogenlunde, men de gamle kunde ikke springe så langt: efter et ridt ned mod åen alt hvad de gamle ben kunde bære dem og jaget frem af de ungdommelige ryttere, havnede de gærne midt i åen, mens vandet sprøjtede himmelhøjt op til alle sider.

Dette var næsten toppunktet af morskab.

Thyge var kun lille af vækst og havde en tid vanskelighed ved at komme op på ryggen af hestene, men så hittede han på råd. Han stillede sig op ved siden af hesten, når den roligt gik og græssede, og nu passer han sit snit, slår det ene ben over hestens hals. I forskrækkelsen kaster dyret hovedet tilbage, og vips — sidder fyren nok så strunk i sadlen.

På de gamle forfædres vis havde Thyge også fået

de to hingste afrettet til »hestekamp«, således at de rejste sig på bagbenene og angreb hverandre under drengenes fyrige opmuntringer. Denne idræt kunde imidlertid nær have endt med forskrækkelse: En dag under en sådan kamp kommer Thyge for nær hen til det ene af de hidsede dyr, og drengen får et spark ind i maven, der nær havde gjort det af med ham. Han blev i lang tid liggende på jorden uden at kunne røre sig. Omsider kom han da hjem, men vilde nødig sige grunden til sin dårlighed. Heller ikke holdt han af at lyve, men fandt endelig en forklaring der passede til bægge hensyn: han havde fået så forskrækeligt ondt i sin mave.

Først adskillige år efter kom den sande sammenhæng frem for dagens lys.

Som børnene elskede deres varmhjærtede moder, således holdt de også meget af den frisindede fader, der lod de unge komme til og prøve kræfterne, selv om det til tider kunde se voveligt nok ud.

XXII. Slutning.

Da »gamle Hans Hansen« var nået hinsides »støvets år« blev han angrebet af en meget hidsig nervefeber, der endte hans liv samme dag som sønnen Hans fyldte 21 år. Det var en vemodig fødselsdag. Den gamle fader var 71 $\frac{1}{2}$ år. Den 14. juni jordedes han på Ringe kirkegård i det hjørne der vender ud mod organistens skole.

Han havde i sine velmagtsdage været en mand af middelstørrelse med et kraftigt og sundt legeme.

S t a m t a v l e 4 I.

Hans Larsen.|
Hans Henrik Hansen g. 1. gang m. Karen Thygesdatter.|
Karen, Hans, Kirsten, Thyge.

S t a m t a v l e 4 II.

Hans H. Hansen g. 3. g. m. Maren Eriksdatter.|
Mette Kirstine Elisabeth, Hans, Erik, Jens.

Det er allerede omtalt, hvorledes Karen døde som ung, og Hans (af første ægteskab) som barn.

Om de andre skal kun endnu tilføjes:

Kirsten blev gift med gmd. Hans Hansen i Boldteskov.

Thyge blev gift med Johanne Marie Rasmussen af Sødinge, de blev gårdfolk i Ferritslev.

Hans fik fædrenegården og blev gift med Johanne Andersen fra Birkinde.

Erik blev gmd. i Ryslinge, g. 1. gang m. Sidsel Nielsen, 2. gang med Jutta Kirstine Nielsen fra Sødinge.

Jens blev gmd. — først i Vesterskov, senere i Boldteskov g. m. Maren Hansen fra Gultvedholm.

Med undtagelse af Kirsten har de alle efterladt sig talrig slægt.

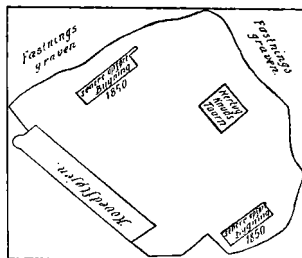
Efterskrift:

Foranstående slægtsoverleveringer (»traditioner«) er her gengivet så nøjagtigt og omhyggeligt, som det er mig muligt. Jeg har nedskrevet dem efter mundtlig fortælling af de gamle i slægten, navnlig af min morbroder gmd. Hans Hansen i Sødinge, hvem langt den overvejende del skyldes.

Ved siden deraf har jeg om årstal og andre enkeltheder flittig spurgt kirkebøger og andre arkivalier til råds; ligesom jeg på enkelte steder har kunnet benytte Traps: Kongeriget Danmark el. lignende værker.

Slættse
over
Nyborg Slot

Nyborg Slot.

Af

C. S. Theilgaard.

1170 lod Hartvig Knud, en Dattersøn af Knud Lavard, bygge et Taarn ved Hjulby Aas Udløb i Nyborg Fjord; det fik Navn af »Nyborg« i Modsætning til et Taarn, som Svend Grathe havde anlagt ved Vinde — »Gammelborg«.

Sidstnævnte Taarn var bygget af Kampesten, og man paaviser endnu Voldstedet.

Hartvig Knuds Taarn var bygget af Munkesten, og man kan paa Murstensskifterne tydelig paavise dets gamle Oprindelse.

Taarnet har støttet sig til en Ringmur, hvis Fun-

dament endnu kan paavises, ligeledes kan der paa-vises tre Murstenspiller i Slotssøen, som har baaret en Bro, der førte over til Stendamsgade.

Man maa antage, at Taarnet har ligget paa en Ø, og at Ladegaardssøen og Slotssøen har staaet i Forbindelse med hinanden, ligesom der har været Sejlads op til Taarnet; men Vandstanden er betydelig højere nu end dengang, Taarnet blev bygget, idet Kong Frederik den III. lagde en Dæmning — »Kammen« — hvor nu Jomfrutaarnet findes, som var Støtte for en Palisadering, der fandtes paa Dæmningen.

Det er fejlagtigt at antage Taarnet for et Portaarn til Slottet; thi Forfatteren af nærværende Fremstilling har ved en Udgravning fundet to smaa Taarne, som har været anbragt til Støtte for Vindebroen over Slotssøen.

Til Taarnet har senere sluttet sig de øvrige Bygninger; men man ved ikke, hvornaar disse er opførte.

I Pufendorfs Atlas afbildes Slottet som en Bygning bestaaende af 4 Hovedlænger med flere Udbygninger og et Taarn i hvert Hjørne foruden flere mindre Taarne.

Slottet bestod af 2 Etager og Kælder og havde meget tykke Mure udadtil, men tyndere ind mod Slotsgaarden.

Der fandtes Vægtergang, hvori var Skydeskaar til at bestryge Murens Fod.

26. Juli 1523 anføres i en Fortegnelse over Inventariet paa Slottet følgende Lokalteter: Fadeburet, Fruerstuen, Hertug Hans' Kammer, Skriverstuen, Svendeherberget, Kælderen, Bryggerset, Bagerset, Porten, Stuerne, Stegerset, Slagterhuset og Jernhuset. Af

Nyborg Slot 1659.

Forsvarsmidler omtales en halv Slange og to Falkonetter af Kobber, 2 Skarpentiner, hver med 2 Kamme, 9 Jernhager, 17 Talliehager, 3 Stenbasser med 12 Kamme, 4 Tønder Slangekrudt, 1 Tønde Kørnekrudt, $\frac{1}{2}$ Tønde Svovl.

Samme Aar blev støbt en Klokke — »Vægterklokken« — der ophængtes i Slotskirken.

Christian III. har efter 1536 foretaget en større Ombygning ved Slottet, og navnlig har han gjort Hertug Knuds Taarn lavere; men i hvor vid en Udstrækning denne Restavrering er gaaet, lader sig vel næppe paavise, da Slottets Arkiv blev tilintetgjort eller bortført under Svenskekrigen 1658—59.

Det maa antages, at Restavreringen er tilendebragt

1539, da Christian III. den 25. April d. A. holder et Møde paa Slottet med de evangeliske Biskopper og Bugenhagen.

1549 repareres og forsynes Slottet med et Taarn samt befæstes yderligere, hvilket fremgaar af en Sten-tavle paa Taarnet.

1551 befaler Kongen, at der skal sendes 6 dobbelte Basser til Forsvaret af Slottet.

1554 udbetalte Lensmanden Frantz Brockenhuus 1752 Daler for en foretagen Hovedreparation.

1555 lader Christian III. bygge en Jagt paa Slottet, hvilket tyder paa, at der endnu maa have været Sejlads dertil fra Fjorden.

21. Maj 1581 fik Lensmanden paa Nyborg Slot, Laurids Brockenhuus kongelig Befaling til at reparere Porttaarnet, som var meget brøstfældigt, og han forbrugte hertil 699^{1/2} Daler; han maa vistnok have udført for meget, thi Kongen sender ham 1583 et Brev, hvori det forbydes ham at bygge paa Slottet uden udtrykkelig kongelig Befaling. At Lensmanden har holdt sig denne Befaling efterrettelig fremgaar af et Brev den 8. November 1600, hvori Kongen beklager, at Nyborg Slot skulde være meget brøsthøden, og at Lensmanden skulde afhjælpe Manglerne uden Ophold og Forsømmelse, men paa den agtsomste og vindskibeligste Maade.

Marieklokken og Vægterklokken føres 1604 fra Slotskirken til Byens Kirke.

Der synes stadig at være sparet paa Reparation; thi baade 1607 og 1610 foreligger der Skrivelser fra Christian IV. om, at Slottets Bygninger var brøstfældige, og at Manglerne skulde afhjælpes; der maa vel

ogsaa være foretaget noget, thi der foreligger Regninger for Arbejdets Udførelse.

17. Juni 1639 blev paa Bythinget udmeldt 4 Borgere til at besigtige noget gammelt Inventar paa Slottet.

Der meddeles herefter, hvilke Kamre, de har været i og besigtiget: 25 Sengesteder, 27 Skiver (Borde), 13 Egestole, 26 Fyrrebænke med og uden Rygstykker, 33 Slagbænke og Bænkekister og en Felt-seng, som alt blev befundet at være ganske »ubruggelige«.

Det er mærkeligt, at der i Regnskaberne kun omtales Reparationer paa »Taarnet«, som om der kun fandtes ét; man maa vel antage, at der menes Hertug Knuds Taarn, der som det ældste vel ogsaa trængte til mest Reparation.

Efter Svenskekrigen omtales Klaus Rasch 1663 som Slotsskriver, og han afholder 25. Juni en Synsforretning paa Slottet, der da næsten var en fuldstændig Ruin.

Alle Vinduer og Døre var borte, en Del af Loftet var ødelagt, Panel og Andet var skamferet.

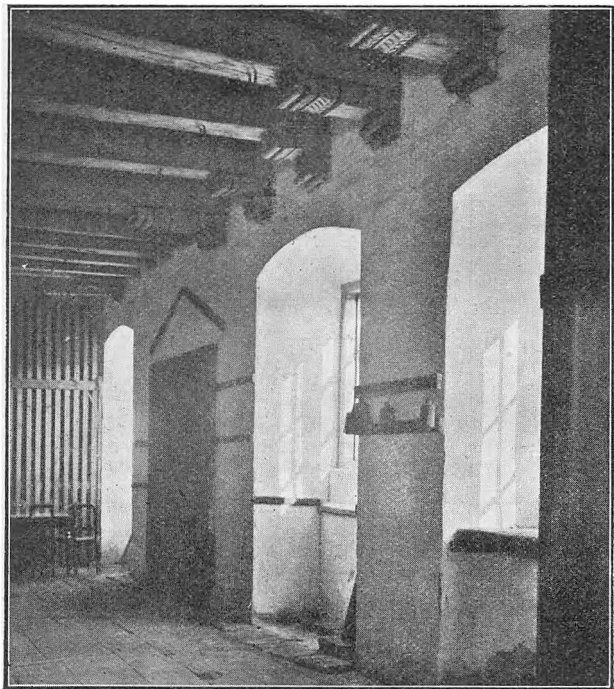
Den Skade, Svenskerne havde tilføjet Slotsbygningerne, ansloges til 1344 Rigsdaler 2 Mark.

10. Oktober 1670 er der atter Synsforretning, hvor det bestemmes, at Taarnet paa den sydøstlige Hovedlænge skal rives ned, da det ikke kan repareres. (Fundamentet af Taarnet kan endnu paavises). Vindebroen skulde repareres og 2 Porte fornyes.

1722 lader Frederik IV. en stor Del af Nyborg Slot nedrive for at anvendes til Opførelse af Odense Slot.

Tilbage blev en af Hovedbygningerne, som ligger

langs med Volden, den er 100 Alen lang og 19 Alen bred og bestaar af 2 Etager foruden Kælder og Loft. Det fremgaar tydelig, at hele Bygningen ikke er opført paa én Gang; den nordvestlige Del er den ældste,

Riddersalen.

her er Murene indtil 5 Alen tykke; der findes meget store Egebjælker, støttet af smukt udskaarne Knægte, og Egetræsgulvet — i den saakaldte Riddersal — synes ogsaa at have en meget betydelig Ælde.

Paa Bygningens nordvestlige Længe findes en

rund Taarnbygning (Rondel), hvori der findes Skydeskaar for Kanoner.

Den til Slottet hørende Dronningegaard blev anvendt til Amtstue. Da denne flyttedes til Svendborg, blev Gaarden til Dels brugt som Kaserne, og senere blev den omdannet til Mejeri, hvilken Anvendelse den endnu har.

1724 bortkøres en Del Kalk og Grus for at anvendes paa Landevejen over Telegrafbroen, og 1737 bygges Strandbastionen af Sten og Grus fra Slottet.

En større Reparation af den tilbageblevne Del udførtes 1784, hvilket kostede 1521 Rigsdaler. Ved denne Lejlighed omtales et Kammer, som kaldes »Kirken«.

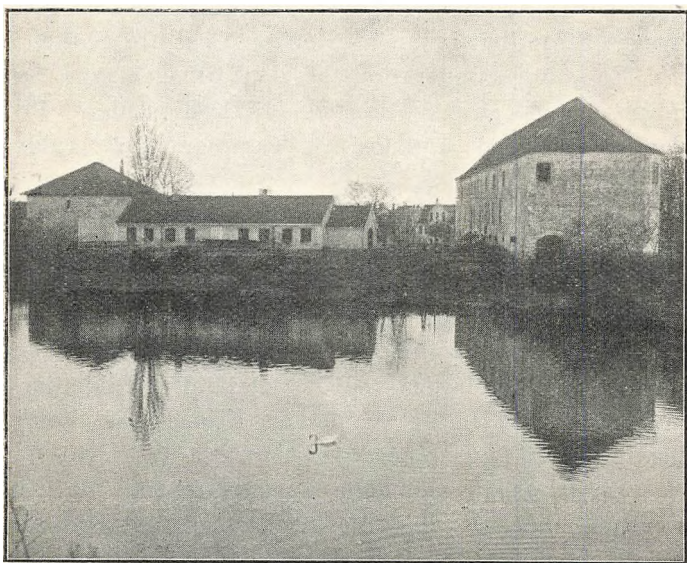
1828 blev Vægtergangen paa Hovedbygningen nedbrudt. I Ingeniørregimentets Arkiv findes en Del interessante Tegninger, og paa en af disse kan man se ovennævnte Vægtergang.

Ved Hovedbygningens nordøstlige Hjørne stod et Taarn, som nedbrødes 1873. Det kaldtes Valdemars-taarnet, fordi Hertug Valdemar Eriksen af Slesvig havde siddet fangen her 1342—43.

En lang Tid var dette Taarn lejet ud til Postvæsenet, men da der blev bygget et nyt Posthus, mente man, at det ikke kunde betale sig at holde Taarnet vedlige, og Nyborg Murere nedrev det derfor mod at beholde Murstenene, som nu kan findes i flere af Byens senere opførte Bygninger.

Paa Foranledning af Kommandanten i Nyborg Oberst Holbøll blev der i 1898 nedsat et Udvalg, bestaaende af Medlemmer af Byraadet samt Ingeniør-officerer, der havde Tilsyn med Slottet, og som Resultat af Forhandlingerne vedtoges det, at Ingeniør

Bygningsdistriktet og Nyborg Kommune skulde afholde de fornødne Udgifter til en Afgravning ved Slottet, for at de gamle Fundamenter kunde blive paaviste og opmaalte, og Slottets Udstrækning derigenem paavist. Til Skade for Sagen skete der et Personskifte indenfor Bygningsdistriktets Officerer, ligesom Midlerne ikke var tilstede i tilstrækkelig Mængde,

Nyborg Slot 1910.

hvorfor Udgravningen maatte begrænses mere end oprindelig paatænkt; men meget blev dog paavist og opmaalt af en Assistent fra Nationalmusæet, og havde dette dengang ikke haft Opgaver med Gaasetaarnet og Hammershus, vilde maaske en større Restavrering være bleven paabegyndt. Nu ligger imidlertid Ny-

borg Slot og sover Torneroses lange Søvn og venter paa den Ridder, der skal hæve Fortryllelsen og faa de gamle Murrester til at tale om de Begivenheder, der er foregaaet her, og som omfatter en ikke ubetydelig Del af Danmarkshistorien, der strækker sig fra 1170 til vore Dage.

Den kirkelige bevægelse i Ryslinge i Fyen fra 1849 til 1868.

En historisk fremstilling

af

Lars Frederiksen.

[Fru Hansine Frederiksen, enke efter forfatteren af det her meddelte lille skrift, har bedet mig — antagelig som nuværende præst for Ryslinge Valgmenighed — at ledsage det med et par indledende ord.]

L. Frederiksen var gårdejer i Ryslinge, sluttede sig blandt de første til frimenigheden og stod personlig Birkedal nær. Han var en åndslivlig, men rolig og sindigt dømmende mand, med en for sin tid og stand ikke almindelig dannelse. Som øjenvidne til de her skildrede begivenheder havde han derfor gode betingelser for at give en fremstilling deraf, der vel bærer præg af, at han ikke var en udenforstående tilskuer,

men en interesseret deltager i kampen. Men i det store og hele har han været vel underrettet, og hans skildring er pålidelig, ligesom der heller ingen tvivl er om, at denne har været forelæst Birkedal og godkendt af ham inden offentliggørelsen.

Skriftet, der oprindeligt udkom i bogform, er vist for længst udsolgt. Det er derfor naturligt, at nærværende tidsskrift, der har sat sig til opgave at meddele oplysning om Svendborg amts historie, herved udgiver det påny.

Et par bemærkninger kan jeg ønske at tilføje endnu. I anledning af hundredårsdagen for Vilhelm Birkedals fødsel, den 7. december 1909, skrev jeg efter opfordring af redaktionen af Fyens tidende en mindeartikel, der fremkom i numrene 308—310 af dette blad, og hvortil jeg i det væsentligste benyttede L. Frederiksens bog som kilde. Jeg modtog derefter et par breve, af hvis indhold jeg, nu da lejlighed gives, formentlig bør meddele følgende til supplerings af L. Frederiksens fremstilling.

I det ene brev beklager brevskriveren, en slægtning af den i Frederiksens bog omtalte kapellan Baggesen, sig over, at jeg har „fræmdraget den lille Baggesen på en måde, som nærmest gør ham latterlig“. Da jeg på dette punkt nøje har fulgt Frederiksens fremstilling, må anklagen falde på denne. Dog skønner jeg ikke rettere, end at klagen er ubeføjet, og trøster mig til, at

læserne vil finde det samme. Der må vel være tænkt på historien om skrubbudsens. Men fordi en mand kan have sine små pudsigheder, som man kan smile ad, derfor bliver han ikke „latterlig“. Og Frederiksen har kun meddelt dette træk efter først at have betegnet Baggesen som en mand, der var „meget barneglad i troen og særdeles ydmyg“. Men for at afværge al yderligere misforståelse og som en udfyldning af Frederiksens omtale af pastor Baggesen skal jeg tilføje, at når jeg har hørt de gamle her på egnen nævne denne mand, så var det ofte med et godmodigt smil, men altid som en mand, der var genstand for agtelse og kærlighed, og som har efterladt sig et godt minde.

Den anden brevskriver, der er en ældre mand fra det pastorat (Skjellerup—Ellinge), hvor Birkedals daværende provst, Anders Jungersen, var sognepræst, skriver om den deputation fra menigheden i Ryslinge, der efter Birkedals afskedigelse søgte foretræde hos kongen for at andrage om B.s genindsættelse i embedet, således: „Det er vel rigtigt nok, at der blev nægtet den valgte deputation foretræde. Men een talsmand for Birkedal veed jeg, fik avdiens, nemlig hans gode ven provst Jungersen i Skjellerup. Om han havde nogen i følge med sig, husker jeg ikke. Men Jungersen talte så varmt og indtrængende for Birkedal, at kongen udbrød: „Den mand taler godt!“ Videre husker jeg ikke med vished, skøndt jeg fik beretningen af provst Jun-

gersen selv. Mange af hans venner kaldte det et dristigt foretagende, men om end det ikke frugtede, fik han dog ingen ubehageligheder derfor. Han vendte tilbage uden synderligt håb om virkning af sin mission.“

Ryslinge, 7. februar 1910.

KARL POVLSEN.]

Det er en Kjendsgjærning, som møder os overalt ved Betragtningen af, hvor der fødes Bedrifter, saavel i Naturens som i Aandens Verden, at en slig Fødsel er ledsaget af forudgaaende tilsvarende Bevægelser. Naar saaledes Naturen skal gjenfødes af sin Vinterdvale, kommer den Kraft i Bevægelse, som har den gjenfødende Virkning i sig: Solen stiger højere og højere paa Himmelen. Men Solens milde Straaler og det grødefulde frugtbare Vejr bevirker en Bevægelse ogsaa i Naturens Liv: de grønne Spirer pippe frem, og efter kort Tids Forløb er det, der i Naturen syntes dødt og magtesløst, blevet forvandlet til Liv. — Paa samme Maade gaar det i Aandens Verden. Historien lærer os, at der har været Tider i Kristenheden, da Menighedslivet slumrede dødt og vissent om i en Vinterdvale, men naar da Aandens Vejrpuust gjennem Ordet, som en Solstraale, en Livskraft fra det Højeste, lød fra et stærkt bevæget Hjerte, kom som en stærk Bevægelse, da har dette været istand til ogsaa at fremkalde Bevægelse i Menighedens Hjerte, saa Livet, Gudslivet, som laa i Dvale derinde, nu rejste sig og rørte sig af sin Dvalesøvn. — En saadan Bevægelse er der gaaet hen over Menigheden

i Ryslinge, og man kan sige, at denne Bevægelse i sine Følger har baaret Frugt for hele den danske Menighed gjennem »Valgmenighedsloven«. Det turde derfor ikke være ubeføjet at betragte denne Bevægelse og give en historisk Fremstilling af den.

I sin historiske Forbindelse hører den kirkelige Bevægelse i Ryslinge ind under den Bevægelse, der i de sidste to Menneskealdere er gaaet hen over den danske Menighed, og den staar i den nøjeste Sammenhæng med denne. Det var N. F. S. Grundtvig med sit stærkt bevægede Hjerte og sine stærke bevægede Ord, der fremkaldte Bevægelsen trindt i den danske Menighed, idet den forplantede sig fra ham til andre Ordets Tjenere. Paa denne Maade blev den fra Grundtvig udgaaede Bevægelse forplantet til ovennævnte lille Landsby i Fyen. Og der trængtes til en saadan Bevægelse, trængtes til et stærkt og kraftigt Aandepust i Menigheden; thi aandelig Død og Vissenhed var det Stempel, hvormed Rationalismen havde præget denne. Men som Solens Straaler stundom om Foraaret maa kjæmpe med Kulden og Frosten, inden denne vil vige, saaledes maatte ogsaa den fra Grundtvig udgaaede Forkyndelse af Evangeliet kjæmpe med den Kulde og Vantro i Menigheden, Rationalismen havde affødt. Og denne havde trængt sig allevegne hen og stod den troende Forkyndelse hindrende ivejen. Den havde naturligvis ogsaa funden Vej til Ryslinge, og da den troende Forkyndelse af Evangeliet lød her, meldte sig ogsaa nu og da Rationalismen som dens Modstander. Til Forstaaelse af denne Modstand maa jeg derfor først meddele nogle Træk om Menighedens Tilstand i Ryslinge i det halve Aarhundrede, der ligger forud for Bevægelsen.

I Aarene fra 1794 til 1828 var Sognepræsten der Hr. Andreas Filip Sevel. Det berettes for vist, at i de 34 Aar, Hr. Sevel var Præst i Ryslinge, blev Guds Navn som Verdens Frelser og Forløser ikke nævnt i Ryslinge Kirke. I det højeste kunde der blive talt om Forsynet og Gud som Verdens Skaber. Men det var jo netop ogsaa i denne Tidsperiode (1810), at Grundtvig udbrod: »hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus«. Hvad Hr. Sevel særlig ivrede for i sine Prædikener var at lægge sine Tilhørere paa Sinde at leve et i det ydre skikkeligt Liv. Navnlig ivrede han meget stærkt imod Gjerrighed. Det lykkedes ogsaa Hr. Sevel i sin lange Virksomhed at faa Ryslinge Sogn paavirket i Retning af ydre Ærbarhed. Hr. Sevels Synsmaade i kristelig Henseende kan skjønnes af hans Fremgangsmaade ved Konfirmationen. Naar han nemlig spurgte: »forsager du Djævelen og alle hans Gjerninger og alt hans Væsen«, tilføjede han: »eller med andre Ord Synd, Last og Ugudelighed«. Og naar han spurgte: »troer du paa Gud Fader, Søn og Helligaand«, tilføjede han: »eller med andre Ord vil du stedse vise dig som et lydigt Guds Barn indtil dit Livs sidste Ende.« — Hans Eftermand var Ole Kristian Beck, der var Præst fra 1828 til 34; han var af samme Retning som Sevel. Den første Trediedel af Aarhundredet hengik da, uden at »Herrens Ord« blev forkyndt i Ryslinge Kirke. Da derimod H. O. C. Laub (senere Biskop i Viborg) blev Præst, fra 1834—45, blev Evangeliet for første Gang i lange Tider forkyndt paa dette Sted. Laub var en from troende, særdeles kjærlig Mand; han fremtraadte navnlig som Herold for den ene af de to Retninger, der først i Aarhundredet brød igjennem

Vantroen og Rationalismen, som var trængt ind i Kirken, nemlig den *M y n s t e r s k e*. Han var altsaa den, der i Ryslinge først traadte op imod disse Onder, der vare trængte ind i Kirken som en Pestbyld. Men hans Forkyndelse vilde ikke ret slaa igjennem. Naturligvis kan paa den ene Side Aarsagen hertil søges i den mangeaarige Forkyndelse af Rationalismen, gjennem hvilken man, som anført, var bleven oplært i, at selvlavet Dyd og gode Gjerninger var Betingelsen for den evige Salighed. Men paa den anden Side foreligger der ogsaa fra hin Tid Vidnesbyrd om, at der vare Sjæle, i hvem Længslen efter Troen var vaagnet, uden at Laubs Forkyndelse kunde tilfredsstille den. Da han i 1845 blev forflyttet til Brahetrolleborg og Krarup, blev *J. J. L. H v a l s ø e* Præst i Ryslinge. Ogsaa han var en troende Mand af samme Retning som Laub; men han bar paa et sygeligt Legeme, som 3 Aar efter lagde ham i Graven. En Tid før hans Død blev *R. J. B a g g e s e n* beskikket til hans Kapellan. Denne Mand var Pietist og kunde ikke ved sin Forkyndelse fremkalde nogen kristelig Livsbewægelse; vel var han meget barneglad i Troen og særdeles ydmyg; men han var af ringe kristelig Oplysning. Pietisterne, baade nær og fjernt fra, besøgte imidlertid nu flittig Ryslinge Kirke. Under Baggesens korte Virksomhed (fra Foraaret til Efteraaret 1848) baade græd og lo man undertiden paa en Gang under Gudstjenesten. Jeg skal nævne et Eksempel til Belysning af, hvorledes en saadan Tilstand kunde fremkomme. Baggesen var med de andre Pietister enig i, at Mennesket var saa grundfordærvet, at der ikke var det mindste Glimt tilbage af Guds billedet. Under en Betragtning herover i en Prædiken udbrød

han, at uagtet nu Menneskets Tilstand var saaledes, saa takkede han dog Gud, at han ikke havde skabt ham til et Dyr, f. Eks. til en Skrubbtudse. Det følger af sig selv, at Pietisterne græd over det rørende i denne Tanke, medens det ligeledes følger af sig selv, at de, der endnu stode paa Rationalismens Standpunkt, eller de, der havde faaet et lille Gran kristelig Oplysning, maatte smile deraf. — Betragter man nu altsaa blot dette lille Billede af, hvad der blev forkyndt i Ryslinge Kirke i det nævnte Tidsrum (1794—1849), da er det jo forunderligt selvmodsigende, at Hr. Sevel forkyndte, ifølge Rationalismen, at Mennesket selv var i Besiddelse af de Egenskaber, der udfordredes for at kunne frelses, og at Kristus derfor var overflødig, — medens Hr. Baggesen forkyndte, ifølge Pietismen, at Mennesket slet ingen havde af disse Egenskaber, men kunde dog frelses formedelst Kristus. Menigheden var jo saaledes aldeles bragt paa Vildspor, idet den Lære, der blev forkyndt, var selvmodsigende. Og Laubs Forkyndelse havde, som anført, ikke formaaet at opklare det Vildrede, hvori Rationalismen havde bragt Menigheden. Derimod maa det siges, at han banede Vejen for den stærke og vækkende Forkyndelse, der 4 Aar efter hans Bortrejse kom til at lyde fra Ryslinge Kirkes Prædikestol. Laub selv betegner sit Forhold til den Præst, som da kom til Ryslinge, Pastor Birkedal, saa træffende og smukt, idet han i et Skrift, som var adresseret til denne, betegner sig og Birkedal som »de hinanden udfyldende Modsætninger.«¹⁾

(¹) „Til V. Birkedal i Anledning af hans Skrift Samvittighed og Retfærdighed fra O Laub.“ S. 24.

Vilhelm Birkedal er født paa Møen den 7de December 1809, hvor hans Fader var Forpagter og Forvalter. Paa sin Faders Side nedstammer han i tredie Led fra Bønder, hans Moder derimod var af Præsteslægt. I hans niende Aar døde hans Fader, og hans Moder kom derved i trange Kaar. Hun havde Sønnen hos sig, indtil han var 13 Aar, da han kom til Ringsted til en Slægtning, og Aaret efter blev han konfirmeret i Vigersted Kirke i Sjælland. Efter Konfirmationen tilbragte han et halvt Aar hos sin Broder, der var 8 Aar ældre end Birkedal og var Læge i Aarhus. Det var bestemt, at Birkedal skulde være Apotheker, og efter denne Bestemmelse bragte Broderen ham til Salomons Apothek paa Østergade i Kjøbenhavn ved November 1824; altsaa da Birkedal var 15 Aar, og her blev Loddet kastet for hans Fremtid. Thi dette Liv, han her kom ind i, denne Apothekerforretning, var noget, der stred imod Birkedals Natur, og den femtenaarige Dreng blev ganske tungsindig i Begyndelsen af den Løbebane, man havde bestemt for ham, og han spurgte sig selv:

„Var dette Maalet, som du med din Anen
Har drømt om Aandens Heltekamp paa Banen?“¹⁾

Paa denne Tid var det, som bekjendt, at Grækerne kjæmpede med Tyrkerne for at vinde deres Frihed tilbage, og denne Grækernes Frihedskamp havde i den Grad begejstret Drengen, at han bestemte sig til at forlade Apotheket og gaa til Grækenland og bryde sig en Bane. Birkedal var kun paa Apotheket

¹⁾ V. Birkedal „En Livsførelse“ I., S. 103.

i seks Dage. Han gik da til sin Broder, som endnu var i Kjøbenhavn, for at sige ham »Farvel«. Og da Broderen spurgte ham, hvad han da nu vilde, svarede Birkedal:

„Til Grækenland saa gaaer min Gang,
 Der kæmpe de mod Trældoms Tvang
 Og bryde Lænken over!
 Der vil jeg følge Banrets Flugt
 Og smage Høttelivets Frugt
 Og bryde mig en Bane,
 Og skal jeg falde for et Skud,
 Med Ære dog jeg aander ud
 Alt under Friheds Fane!“¹⁾

Man kan tænke sig, hvor aldeles forbavset Birkedals Broder maa have bleven over dette Svar; — han som for faa Dage siden havde bragt den Broder til Apotheket som Lærling, der nu stod foran ham for at sige »Farvel« til ham, til Slægt og Venner og Fædreland, og rejse til Grækenland, for der at give sit lille Bidrag til at Grækerne kunde blive fri. Men man kan allerede her se de mægtige Livskræfter røre sig i Birkedal, der siden saa tidt og ofte have givet sig Vidnesbyrd i hans Liv. Han lagde her en stærk og kraftig Villie for Dagen, der allerede i Drengenaarene var istand til at fatte mandige Beslutninger: den femtenaarige Dreng vilde til Grækenland at gaa i Krig for Friheden. Men hvor hjælpeløs staaer dog ikke her den ældre Broder med den yngre, hvis Fjed han gjerne vilde styre, men vidste ikke, hvorledes han skulde forholde sig hermed, vidste ikke, hvorledes han skulde faa Stormen i Broderens Bryst til at lægge sig.

¹⁾ Birkedals „Livsførelse“, 1, S. 113—14.

Da søgte han Raad i denne Sag hos en Mand, til hvem Birkedal siden blev knyttet med den ømmeste Hengivenhed. Det var Lægen Hans Benjamin Gram. Han sagde nemlig til Birkedal:

„Din Mo'er Du ej forlader,
Min kjære stakkels Dreng,
Jeg være vil din Fader!“¹⁾

Og han holdt Ord. Han var som en Fader for ham. Om det Samliv, Gram og Birkedal levede sammen, siger denne:

I Kvæld jeg sad paa Skjødets
Ham under Tidsfordriv,
Det var som jeg forsøded
Hans ensomme Liv.“²⁾

Men særlig blev Gram en Fader for Birkedal derved, at han førte ham ind paa den Livsbane, paa hvilken han fik de Aandens Gaver udviklede, der slumrede i ham, og som førte med sig, at han nu snart i henved et halvt Aarhundrede har været Ordets trofaste og hjertelige Forkynder i den danske Menighed. Og dog maatte Birkedal savne Gram; han var nemlig en Amerikaner, og et halvt Aar efter at han havde taget sig af ham, rejste han til Amerika og kom ikke oftere til Danmark. Birkedal kom derved til at savne den personlige ømme Hengivenhed, den faderlige Kjærlighed, hvormed Gram kom ham imøde, men ikke Hjælpen til at fortsætte sine Studeringer. Gram havde jo sagt til Birkedal, at han vilde være hans

¹⁾ Birkedals „Livsførelse“, I, S. 125.

²⁾ Gram var ugift. Sammested, S. 128.

Fader, og han sørgede ogsaa for ham som sin Søn, selv efter at han havde forladt Landet. Han havde nemlig inden sin Afrejse faaet sin Ven og Frænde Conferentsraad F e n g e r s Ord for, at han fremtidig vilde støtte Birkedal med Pengemidler, indtil han blev færdig med sine Studeringer. I denne Henseende led da Birkedal intet Savn efter sin faderlige Velgjørs Afrejse, derimod kom han til haardt at savne den faderlige Æmhed og Kjærlighed, hvormed Gram personlig kom ham imøde. Hengivenheden mellem denne og Birkedal var saa stor, at da de formedelst Afstanden ikke mere kunde tale sammen, vekslede de Breve med hinanden. Men han saa ikke Gram mere, der forblev i Amerika indtil sin Død. Conferentsraad Fenger stod imidlertid trofast ved sit Ord, som han havde givet Gram, og støttede Birkedal i 10 Aar, indtil han 1834 tog theologisk Embedseksamen. 1837 blev han kaldet til Kateket i Ringkjøbing. Efter i 3 Aar at have beklædt dette Embede blev han kaldet til Præst for Ryslinge Menighed i Fyens Stift.

Det er jo saa, at selv paa Steder, hvor der ikke er synderligt kristeligt Liv eller Røre, imødeses altid en Præstekaldelse med en vis Spænding. Saaledes ogsaa i Ryslinge. Hvalsøe var allerede død ved Mortensdagstide 1848, og efterhaanden, som Tiden skred, syntes man, at det gik længe hen, inden der en Præst blev kaldet. Endelig blev Birkedal kaldet. Man vidste dog ikke derfor ret, hvad det var for en Præst; det var jo en i kristelig Henseende forholdsvis død Tid, saa at Birkedals Navn endnu ikke var bleven kjendt af Almenheden. Man fik imidlertid snart fat i hans Missionsprædiken: »Vægter! hvad siger du om Natten«, som Birkedal havde holdt i Fredericia,

og deraf kunde man se, af hvad Aand han taledede. Da Birkedal derpaa 4de Søndag efter Paaske 1849 holdt sin »Tiltrædelsesprædiken« i Ryslinge Kirke, kom der Kjørende og Gaaende fra alle Kanter, som strømmede til Kirken og vilde høre den ny Præst i Ryslinge. Men der var ogsaa saa begavet en Prædikant paa Prædikestolen der den Dag, som der sikkert i de længst henrundne Tider ikke før havde været, og den talrige Menneskemængde, som her var forsamlet, fik et Ord at høre om levende Kristendom, der i Indhold og Fylde overgik Alt, hvad der hidtil havde været talet og prædikeret paa disse Egne. — Fra den samme Prædikestol, hvorfra Birkedal den Dag taledede, havde Sevel og Bech forkyndt Rationalismen, Laub og Hvalsøe Skrifttheologien, den ortodokse Lære, og Baggesen Pietismen. Dog dette Billede af den hidtidige Forkyndelse behøver jo langt fra at indskrænkes til Ryslinge alene, tvertimod, man kan jo netop sige, at saaledes saae det ud over det hele Land, navnlig naar det nødvendige Forbehold til hvert enkelt Steds Forkyndelse tages. Det kunde jo maaske være lidt anderledes det ene Sted end det andet. Men Hovedindtrykket, man vilde faa i det hele, vilde visselig være det samme som i Ryslinge: en forplumret Tilstand. Man var gennem Aarhundreder kommen bort fra det væsentlige: Troens Grund og Kjendskabet til sig selv. Det var derfor ikke saa underligt at »Grundtvigianismen« havde en haard Skal at gjenneembryde, før den kunde vække Bevidstheden derom i den danske Menighed. Hvert eneste lille Sogn i Danmark, hvor »Grundtvigianismen« er bleven forkyndt, har sin Historie derom; Ryslinge Sogn har derfor ogsaa sin, og hin fjerde Søndag efter

Paaske 1849 var en mærkelig Dag i denne Henseende, da Præsten Birkedal vidnede for den store Forsamling: »Jeg har gaaet i den Helligaands Skole: Han holdt *Lovens Spejl* for mig, da følte jeg, at jeg var »født i Misgjerning og undfanget i Synd«; jeg har set, at Fordømmelsen saavist svævede over mig, som Gud er hellig og retfærdig, og »vil ikke lade sig spotte, men hvad et Menneske saaer, det skal han og høste«. Jeg har lært Brødens Skrift herinde i mit Hjerte, og jeg har læst Gjengjældelsens Skrift histoppe over Stjernerne. Da greb en Bæven min Sjæl, en Rædsel for Fortabelsen; da steg et Suk op i mit Hjerte: »Jeg elendige Menneske! Hvo skal fri mig fra dette Dødsens Legeme?« Da rejste Længselen sig herinde efter Frelse, og jeg hørte Herrens Ord: »Staa op! lader os gaa herfra«, gaa fra Synd og Død og Helvede.

Men har jeg følt *Lovens Forbandelse*, saa har jeg ogsaa fornummet noget af *Evangeliets* Velsignelse: »Saa elskede Gud Verden, at han hengav sin Søn, den Enbaarne, paa det at hver den, som troer paa Ham, skal ikke fortabes, men have det evige Liv«. Jeg har i min Nød skuet ud over Verden, men jeg saae ingen Læge der for den græsselige Dødssot: kun een Skikkelse saae jeg, som drog mig til sig med underlig Magt: det var Jesus Kristus Vorherre! Og der, hvor han mest smeltede mit Hjerte, det var paa Golgathas Korsbjælke. Det lød i min Sjæl: »Kom til mig, du Besværede, jeg vil give Dig Hvile!«¹⁾

¹⁾ Af Birkedals Tiltrædelsesprædiken i Ryslinge. Se „Naadens Sorg og Sorgens Naade“, 2. den Samling 498—99.

Man mærker, denne Tale kommer fra Hjertet. Det er ikke en Prædiken, der er studeret efter Skriftens »Bogstav«, skjøndt den er i den nøjeste Overensstemmelse hermed; men det er sit eget Hjertes Erfaringer overfor Synden og overfor Naaden, Birkedal giver Vidnesbyrd. Det er ikke en Lære, han forkynder; men et Liv, han selv lever og har levet. Længere hen i Prædikenen spørger Birkedal: »Har den Helligaand overbevist Eder om Synd?« I ere alle Syndere, og Dødens Mærke klæber ved Eder, — men have I fundet Eders Synd, saa at I ikke blot fremstille Eder med den intetbetydende og intetgavnende Bekjendelse, at ogsaa I ere besmittede med Synden, men saa at I have lært Synden i Eders Bryst at kjende som den dybe Fortabelsens Afgrund, der har stillet en Jernmur imellem Gud og Eder; have lært at hade den som Trods og Oprør mod Gud Herrens Majestæt og Hellighed? Og kun saaledes overbeviser den Helligaand os om Synden«¹⁾).

»Jeg skuer ud over Eders talrige Forsamling; der er mange hundrede Øjne, der stirre paa mig i denne Stund; jeg véd det, at der igjennem hvert Par Øjne stirrer en arm fattig Sjæl, der, maaske uden selv at vide det, begjærer Fred. Saa staar jeg da som en Fredens Tjener midt iblandt Eder«.

»Derfor Venner, Brødre! her se I, hvad det er for en Fred, jeg ikke vil forkynde og bringe: Ikke Fred, men Kamp i Herrens Navn imod Synden, imod den Pestaand, som gaaer over Verden og afsvier alle grønne Blade, gjør Sjælene tørre og

¹⁾ Sammenstet, S. 504.

visne og udsuger Hjerteblodet, og endelig gjør os til Dødens evige Trælle.«

»Her i dette Tempel staaer der en Døbefont: der skal jeg møde som en Fredens Tjener for i min Herres Navn at oprette Forligelsens Pagt imellem den treenige Gud og Eders smaa Børn, at de istedenfor »Vredens Børn« kunne blive Fredens Børn. — Her i Templet staaer der et Bord: der skal jeg møde som Fredens Tjener, at række Eder det Højhellige, som skal stadfæste Eder i Fredens Samfund med Eders Livs Gud, formedelst Jesu Legeme og Blod.«

Og Birkedal slutter med at sige: »Saa griber jeg da min Hyrdestav med godt Mod under det store Løsen: Kamp med Verden, Fred med Gud i Kristo Jesu Vorherre!«¹⁾

Hvor lyttede man ikke efter hvert et Ord; der var en aandeløs Stilhed udbredt over Forsamlingen. Aldrig havde man før hørt saadan en Tale fra Ryslinge Kirkes Prædikestol, og der havde sikkert heller ikke, idetmindste ikke i Mands Minde, været saa mange Tilhørere. Dog kan man nu ikke regne efter, at der kom mange at høre Birkedals Tiltrædelsesprædiken; thi ved slig en Lejlighed spiller jo Nysgjerrigheden en stor Rolle. Men det gik ikke saadan her, som det ofte gaaer, at, da der var gaaet en Tid, og Præsten var bleven bekjendt, man da udeblev af Kirken, nej tvertimod; man kan netop sige, at jo længere Birkedal prædikede, des flere kom der i Kirke. Ja, det er ikke at tale om, at alle Siddepladserne vare optagne, men hele Gangen var fuld af

¹⁾ Sammested, S 505—509.

staaende Kirkegjæster. Det var et helt Folkehav, naar man skuede hen over Forsamlingen i Ryslinge Kirke, eller naar man saae, den bølgede ud og ind ad Kirkens Dør og derfra spredte sig paa Veje og Stier. Tager man nu tillige i Betragtning, at dette kirkelige Røre var samtidig med hin Folkevækkelsens Morgenrøde, da der foer et Aandepust fra Nordens Aand hen over Danmarks Sletter, tager det sig dobbelt skjønt ud og faaer dobbelt Betydning, at den folkelige og den kristelige Vækkelse her paa disse Egne kunde følges saa skjønt ad og gaa Haand i Haand med hinanden.

Men det var dog ikke Alle, for hvem Birkedals Prædikener vare tilpas. Ikke alene de ældre af hans Tilhørere, men ogsaa Folk i deres kraftigste Alder vare jo opvoksede under Rationalismen og havde ikke hørt tale om Synden undtagen som en Last, man kunde lidt efter lidt lægge af, eller opveje ved at man flittig øvede sig i Dyd og gode Gjerninger. — Hvortil skulde da al den Tale om Synden, »som den dybe Fortabelsens Afgrund? — Det er jo en Selvfølge, at Rationalismen, efter at være forkyndt i 34 Aar i dette Aarhundrede, var baade hørt og lært, og Laubs milde og evangeliske Tale i de 11 Aar, han var Præst i Ryslinge, havde ikke formaaet at oprykke det Ukrud, hans Formænd havde udsaaet i Menigheden. Der var derfor en stor Gjerning at gjøre med at komme Ukrudtet tillivs, saaledes at man kunde faa Øje paa det, faa det at se. — Og som Helligaanden havde holdt Lovens Spejl for Præstens Øje, saa vilde han nu ogsaa holde det for Menighedens Øje, at den deri kunde faa at se, hvordan den aandelig saae ud efter sin medfødte Natur.

I Henhold til hvad der foran er sagt om Tilstanden, det kristelige Liv og Oplysning i Ryslinge og Omegn, trængtes der til at lyde et vækkende Ord, som kunde fremkalde Trangen til Evangeliets Frelse. Og der lød et saadant stærkt vækkende Ord i Ryslinge Kirke, og hos mange, mange fremkaldte det en stærk Længsel efter Frelsen i Kristus. Den ene Opvækkelse skete efter den anden, den ene Tilslutning efter den anden til Troen og den levende Menighed. Nu kunde de Sjæle, i hvem Længselen tidligere var vaagnet, faa Svar, og dette Svar lød paa, at Birkedal henviste dem til Igjenfødselen i den hellige Daab og den Pagt, den treenige Gud der havde stiftet med enhver især formedelst sin enbaarne Søn, Jesus Kristus Vorherre; det lød paa, at i Nadveren er Herren selv tilstede med sit eget Legeme og Blod, som han giver hver en troende Sjæl til Mættelse og Styrkelse for Gudslivet, som igjenfødttes i Daabens Time. Dette er Grundvolden: Herrens egne Indstiftelser, hvorpaa han har bygget sin Menighed; saaledes lød Forkyndelsen nu i Ryslinge Kirke, og intet, slet intet, kan i Salighedens Sag sideordnes Sakramenterne. Al Forkyndelse, al Tale og Prædiken har kun at pege hen til Herrens egne Indstiftelser. Prædikenen er, sagde Birkedal, kun som det frugtbare Vejr, der farer hen over Sædemarken, saa Sæden kommer i Dræ. Men Livet, Muligheden til at sætte Kjærne, maa først være tilstede og er tilstede i Menigheden fra Daabens Stund og Time. Det var under denne Forudsætning, Birkedal talte det vækkende Ord i Ryslinge Kirke, og det gjorde ogsaa samme Virkning som det frugtbare Vejr, der farer hen over Sædemarken og sætter den i Dræ: det bortblæste Avner, Slakker

og falsk Lære fra Hjerterne, saa Livsgnisten derinde kunde slaa ud i lys Lue.

Men det gaar jo saaledes i Naturen, at selv paa den skjønneste Sædemark ere der dog nogle Aks, som ikke gaa i Dræ og ikke sætte Kjærne, og af Kirkens Historie lære vi, at hvor Herrens Ord har været forkyndt med Overbevisningens Varme og Kraft, der har det ved Siden af Modtageligheden ogsaa mødt Modstand. Ryslinge gjør ingen Undtagelse herfra. Vel syntes alle i Begyndelsen at studse over den sjelden begavede Prædikant, og saalænge man blev staaende ved Begavelsen, var Alle veltilfredse med Præsten. Men man opdagede snart, at han vilde den Livsanskuelse til Livs, med hvilken man saa trygt havde vandret henad Livets Vej i et halvt Aarhundrede og mere. Og det var man ikke fornøjet med. Man havde dog lagt sig saa meget efter et ydre skikkeligt, ærbart Liv og øvet sig flittig i at gjøre gode Gjerninger, og man havde forestillet sig som Løn herfor at faa det evige Liv; men nu gjorde Præsten alt dette betydningsløst i nævnte Henseende. Hvor fandt man det ikke strengt, naar Birkedal i sine Prædikener nu og da udbrød: »O, du Ryslinge Sogn! alle dine gode Gjerninger slaa vi en tyk Streg over!« Og istedetfor forkyndte, at Mennesket med alle sine selvlavede gode Gjerninger var en fortabt Synder i sig selv. Det var en haard Tale, mente man. Og medens Birkedal nu havde stor og talrig Tilslutning af de Sjæle, som ved hans vækkende Prædikener vare komne til at erfare, at de vare »fattige i Aanden«, saa begyndte man paa den anden Side ivrig at modvirke ham, naar Lejlighed dertil gaves. De, som støttede sig grundigst til Rationalismen, brugte føl-

gende Bevisførelse: »Birkedal siger, at Mennesket i sig selv er afmægtigt, at det er Helligaanden, der skal gjøre Alt i Frelsens Sag, og at han selv har gaaet i den Helligaands Skole, men« — føjede man til — »der er jo ingen der har havt den Helligaand siden Apostlenes Dage!« Dette Udsagn belærer os om, i hvilken Grad Rationalismen havde slaaet Rod, saa den blomstrede frodigt til midt ind i dette Aarhundrede. Jeg skal meddele et andet Træk af den Vrede, det fremkaldte, naar Birkedal holdt »Lovens Spejl« frem for Menigheden for derigjennem at fremkalde Trangen til Evangeliet. Der boede i Ryslinge en Mand, der havde været Soldat i Frankrig først i Aarhundredet. Samme Mand var overordenlig djærv og frittalende, men gruelig vred paa Birkedal. Det er imidlertid mærkeligt, at selv de, der vare vrede over hans Prædikener, blev ikke hjemme om Søndagen, men gik alligevel hen at høre ham. Iblandt disse vrede var da denne Mand. Men efterat have hørt Prædikenen og derved var bleven endnu vredere end før, kom han ind til sin Nabo og ytrede: »Præsten sagde i sin Prædiken idag, at de fleste her gik paa den brede Vej; — jeg kan ikke tænke mig, hvor han kan komme til saadan en Mening om os; mon det ikke er noget, Madame Baggesen har fortalt ham¹⁾? — Da Naboen hertil yttrede: »i det nye Testamente staar der, at de Fleste gaar paa den brede

¹⁾ Kappellan R. J. Baggesens Kone, der boede i Ryslinge en Tid efter, at Birkedal var kommen dertil. Meningen maa formentlig være denne, at hun skulde have fortalt Birkedal, at man ikke havde været ret artig i sin Optræden overfor Baggesen.

Vej«, svarede Manden: »dengang jeg skulde til Frankrig, fik jeg et »nyt Testamente«, men saa syntes jeg, det var for meget til mig ene, saa skar jeg det i Stykker og delte det med mine Kammerater, — det stod ikke i det, jeg beholdt!« — Heraf lærer man tillige i hvilken Grad Rationalismen havde nedbrudt Ærefrygten for den »hellige Skrift.« — Det var altsaa stadig det, der fremkaldte Modstanden, at Birkedal skildrede Synden som den Magt, der evig skiller fra Gud, hvis ikke vi søge Forsoning for den i hans Søns Blod. Under Forudsætning af, at man ikke her havde saa mange Synder, havde altsaa ikke den Anvisning paa Sjælens Frelse behov, som Birkedal gav, sagde en anden af hans Tilhørere: »Han kunde rejse ud og prædike for Hedningerne!«

Birkedals Tilhørere delte sig altsaa i to Skarer: den ene Del hørte ham med Glæde og Taknemlighed, den anden med Vrede, dog var efter kort Tids Forløb den sidste Del kun et lidet Mindretal. Nu skulle vi se, hvorledes disse hinanden modsatte Skarer stillede sig i deres gjensidige Forhold. — I 1842 havde Ejeren af Ryslinge Kirke ladet opføre en Tilbygning til Kirken, da denne syntes at være temmelig lille. Ved samme Lejlighed havde Kirkeeejeren ladet Kirken male, og der blev da ogsaa malet Numere paa Kirkestolene; disse bleve derefter inddelte mellem Sognets Beboere efter Hartkorn, saaledes at de, der havde det højeste Hartkorn, sad øverst, og de, der havde det laveste Hartkorn, nederst. Denne Inddeling blev bekjendtgjort for Sognets Beboere ved en Liste, som blev baaren omkring, hvorpaa enhver kunde se sit Numer i Kirken. I disse Stole havde da Ryslinge Sogns Beboere i al Magelighed hidtildags kunnet sidde

og høre Prædikenen. Men ikke saaledes nu. Nu var Kirken opfyldt af Kirkegjæster fra de omkringliggende Sogne, og »Sognets egne Folk«, som det hed, kunde ikke komme ind i deres Stole. Dette var meget generende, og det var særligt angaaende Siddepladserne i Kirken, Birkedals Uvenner yttrede Vrede overfor hans Venner. Da saaledes et Par af hine en Søndag traf sammen i Vaabenhuset, efterat Gudstjenesten var begyndt og der saae at Kirken var fuld af Fremmede, sagde den ene til den anden: »skal vi ikke en Søndag tage hver et Par Karle med herop, som kan smide disse ubudne Gjæster ud!« — Dette blev dog ikke til noget. Hvad der derimod blev til noget, det var, at nogle Beboere af Ryslinge Sogn gjennem en Skrivelse, — hvis Haandskrift tydelig udviser var affattet af en bekjendt, der paa Egnen boende Prokurator, — til det daværende Sogneraad anmodede dette om at tage sig ad denne Sag, saa Sognebeboerne kunde faa Adgang til deres Kirkestole. Denne Skrivelse findes endnu opbevaret i Ryslinge Sogneraads Arkiv. Sogneraadet fandt sig imidlertid ikke foranlediget til at skride ind i denne Sag; men overlod til Kirkegjæsterne selv at puffes og stødes, som de bedst kunde. Da Sognebaandet i 1856 blev løst, var imidlertid denne Tvist ogsaa tilende, og hvem der nu ikke kunde komme til at sidde, han kunde staa.

Men bragte Sognebaandets Løsning Fred og Forlig mellem Kirkegjæsterne i Ryslinge Kirke, saa bragte det ogsaa Fred og Forlig for de vaagne Samvittigheder, som ikke havde kunnet stifte Forlig med den hidtilværende Tilstand. Vel havde man kunnet gaa i Ryslinge Kirke og høre Prædikenen; men man var

jo bunden til at lade sine smaa Børn døbe af sin Sognepræst; man var jo bunden til at modtage Nadverens Sakramente af hans Haand, og hvad betød ikke det for troende Sjæle, for hvem det var gaaet op, at Herrens egne Indstiftelser ere Grundvolden for Troen, hvad betød ikke det, hvis Sognepræsten var en vantro Mand? — Men nu, da Sognebaandet var løst, nu fik Menighedslivet i Ryslinge en hidtil ukjendt Fylde, nu da Kirkegjæsterne fra de omkringliggende Sogne ogsaa der kunde lade deres smaa Børn døbe og der gaa til Herrens Bord. Tilslutningen til Birkedal af Sognebaandslødere var meget stor fra de omkringliggende Sogne. Hidtil havde Modstanden mod Birkedal indskrænket sig til Ryslinge Sogn; men nu da Sognegrændserne vare udslettede, nu fandt han og de Sognebaandslødere, der sluttede sig til ham, Modstand i andre Sogne. Et ejendommeligt Træk af denne Modstand skal her meddeles. Da en Del Folk fra Herrested Sogn løste Sognebaand til Birkedal, lod den nu afdøde Ejer af Raunholt, som ligger i nævnte Sogn, Beboerne af sine Familiehuse betyde, at hvis de løste Sognebaand til Birkedal, vare de udsagte af deres Lejlighed med det samme, og hvis de Fæstere, der arbejdede paa Raunholdt, løste Sognebaand, vare de dermed afskedigede fra deres Arbejde. — Dette afholdt dog ikke de Paagjældende fra at følge deres Overbevisning, navnlig to: en Indsieder og en Fæster. Men derpaa satte Kammerherren sin Beslutning i Værk: Indsiedereren maatte rejse og Arbejdsmanden blev afskediget. Indsiedereren kom derved til at mangle Husly, men Menigheden i Ryslinge hjalp ham med at faa et Hus bygget. Foruden den her omtalte Modstand, fandt Birkedal ogsaa en saadan hos Omeg-

nens Pietister, der ikke kunde gaa ind paa den glade Forkyndelse af den frie og uforskyldte Naade i Kristus.

Men trods denne Modstand fra forskellige Sider og Omraader havde Birkedals Virksomhed en velsignet Fremgang. Hans Forkyndelse af Ordet, under stadig Henviisning til Daaben og Nadveren som Livskilderne, havde ved Guds Aand skabt et Menighedsliv, hvor der før kun var en øde Tomt. Dette Liv gav sig ogsaa Udtryk ved Sangen i Kirken, Lovsangen; den bruste frem med Fylde og Varme. I tidligere Tid da der intet Menighedsliv var, var der heller ingen Menighedssang. Ja selve Salmerne, man sang, vare nu nogle andre end før. Den gamle »evangelisk-kristelige Salmebog« havde man givet sin Afsked, nu sang man Grundtvigs »Festsalmer«. I en Forsamling, Birkedal engang holdt i sin Havestue, omdelte han for første Gang »Festsalmerne«; han lod derpaa disse Nummere opsætte i Kirken og fik dem saaledes lidt efter lidt indførte. Hvor glædede sig ikke den troende Menighed over de livfulde Udtryk og Ord i disse Salmer; hvor glædede den sig ikke over de livfulde Melodier; det var Glæden over det Liv og Lys, der var bleven tændt for Menigheden, der gav sig tilkjende i Lovsangen. Den henslumrede Tro og Kjærlighed var bleven vakt af sin Dvale; man havde faaet den Syndens Afgrund at se, paa hvis Rand man stod; men man havde ogsaa i Troen grebet den frelsende Haand, som fra »Golgathas Korsbjælke« strækker sig ud efter enhver, som vil gribe den i Troesbekjendelsen ved Daaben og i Nadverens Maaltid. Menighedslivet voksede saaledes fra Søndag til Søndag i Troen og Kjærligheden; men det voksede

ogsaa i Antal. Under de forhaandenværende fri Forhold, da Sognebaandet var løst, kunde jo Enhver, som havde Trang dertil, slutte sig til Menigheden; og den overordentlige talrige Tilslutning nær og fjernt fra gav Søndagen i Ryslinge Kirke et særdeles festligt og højtideligt Præg. Den foran beskrevne Modstand forstummede ogsaa Tid efter anden, vel ikke derved at alle de Paagjældende lode sig overbevise, men de bleve tavse. Tavse bleve de imidlertid ikke alle, mange bleve omvendte og gave nu Sandheden Vidnesbyrd, og adskillige af Birkedals ivrigste og haardeste Modstandere takkede ham paa deres Dødsleje og i deres sidste Stund for, hvad han havde vidnet. Altsaa havde Birkedals Forkyndelse nu naaet at vinde Indgang hos de Gamle, som vare opvoksede under Rationalismen. De Unge vare ikke blevne hildede i dens Vildfarelser, paa dem havde han øvet sin Indflydelse, først ved Konfirmationsforberedelsen og siden i Menigheden. Og naar vi nu nærme os det Tidspunkt, da Birkedals Virksomhed som Sognepræst i Ryslinge bliver afsluttet, bliver Savnet af ham i Menigheden det bedste Bevis for den Gjer-ning, han der havde gjort.

I noget over 16 Aar var Birkedal Sognepræst i Ryslinge. Frugten af det foran beskrevne ved ham fremkaldte Røre var denne, at Bekjendelsen, Forkyndelsen og Lovsangen var bleven gjenfødt og fornyet i Menigheden. Det følger af sig selv, at den indbyrdes

Kjærlighed i denne mere og mere bares frem som en Frugt af Troeslivet, ligesom ogsaa Kjærligheden til Menighedens Præst var stærk og varm. Det var jo ham, der havde været et Redskab i Guds Haand til at vække Sjælene op af Syndesøvnen og forkynde dem Evangeliets Frelse. Og Menigheden elskede ham højt, fordi han saa villig og uforsagt havde sat de store Aandsgaver, Vorherre havde givet ham, ind paa at vidne om Sandheden. Virkningen af Birkedals Forkyndelse maatte ifølge Sagens Natur afføde Kjærlighedens Frugt; thi naar selv hans døende Modstandere i deres sidste Øjeblikke udtalte Tak og Kjærlighed til ham, hvormeget mere maatte da ikke de, som ved hans Forkyndelse i deres Ungdoms- eller Manddoms-Alder havde faaet Øjnene op, drages med en stærk Kjærlighed til ham? Og Birkedal var af denne Grund elsket højt af sin Menighed, fordi den ved ham var bleven oplyst om Betingelserne for at kunne leve et kristent Menneskeliv. — Men Kjærligheden skal prøves her i Verden, for at man kan faa at vide, om den er ægte, om den er som »Guldet, der luttret gennem Ilden gaaer«. Menighedens og Præstens gjensidige Kjærlighed blev da ogsaa sat paa en Prøve. Det skete nemlig, at Pastor Birkedal blev afskediget fra sit Embede som Sognepræst for Ryslinge den 22de September 1865 paa Grund af en Tale, han havde holdt i Rigsraadets Folketing den 2den September s. A.¹⁾

I sin nedenfor siterede Bog udtaler Birkedal den

¹⁾ Angaaende selve Talen da henviser jeg enten til Rigsraadstidende eller til Birkedals Bog „Kongen har dømt. Folket skal dømme“, hvor den kan læses S. 82.

Formening, at denne Tale var den sandsynligste Aarsag til hans Afskedigelse; thi det blev ikke med nogen Grund tilkjendegivet ham, hvorfor han fik denne. Men Aaret før forefaldt der en Begivenhed i Ryslinge, som han, ifølge nævnte Skrift, mener ogsaa blev lagt i Vægtskaalen ved hans Afsked, og hermed var Sammenhængen følgende. I Ryslinge var indkvarteret det tjenstgørende Mandskab ved et Feltbatteri; noget af dette Mandskab tilligemed Overfyrværkeren vare Søndagen den 4de September 1864 i Ryslinge Kirke, da Birkedal prædikede der. Han var dybt grebet af Danmarks Nød og Jammer i nævnte Aar, og han føjede da til den almindelige Bøn for Kongen, efter Prædikenens Slutning, den Bøn, »at Gud maatte skjænke Kongen et dansk Hjerte, om det var muligt.« Formentlig har nu Overfyrværkeren aflagt Beretning herom til Kaptajnen Hr. Messerschmidt; thi denne forbød fra denne Dag af sit Mandskab at gaa i Ryslinge Kirke. Dette Forbud gav Anledning til, at der blev indrykket et Stykke i »Fyens Stiftstidende« hvori der forespurgtes, om det var tilladt en Befalingsmand ved den danske Arme at forbyde sine Undergivne at gaa i Kirke, hvor de vilde. Derved kom Sagen for Offenligheden og fandt paa denne Maade, gennem andre Aviser, Vej til højere Kredse, hvor den vakte Opmærksomhed, og gennem Provst og Biskop blev der paa Kirkeministeriets Vegne afæsket Birkedal Erklæring herom. Han afgav Erklæring i Sagen den 3die Oktober s. A. og dermed faldt denne hen; der havde altsaa ikke været nogen Grund til at forfølge Sagen videre, efterat man havde modtaget Erklæringen. Alligevel mener Birkedal, det muligt har været medbestemmende ved hans Afskedigelse.

Det var altsaa disse to Ankeposter, man formentlig har havt hertil. Men »Spørgsmaalet om han ved sit Ord og sin Færd kom u d e n f o r Grændsen af Danmarks Love er« — siger Birkedal — »slet ikke forelagt hverken nogen Underret, Overret eller Højesteret, — han havde slet ikke været stillet for nogen Domstol, som a l e n e her i Danmark har at afgjøre enhver Borgers retslige Stilling ligeoverfor den gjældende Lands Lov og Ret, naar der rejses Tvivl derom«¹⁾. Kjendsgjerningen var kun denne: Birkedal var afskediget fra sit Embede; Grundene hvorfor det skete, — ja, dem maatte maa gjætte sig til. — —

Det var en skjæbnesvanger Efterretning, Menigheden her fik; thi Efterretningen om Afskedigelsen kom som en kold og klam Haand og vilde lægge sig ind mellem Menigheden og dens Præst og saaledes splitte Menigheden ad. Dette var Prøven.

Birkedal holdt nu sin Afskedsprædiken 13de Søndag efter Trefoldighed og tog dermed Afsked som Sognepræst, og fra nu af var Ryslinge Kirke lukket for ham. Han maatte nu ikke længere tale fra den Prædikestol, hvorfra han havde talt til Velsignelse for saa mange Sjæle i de henrundne Aar, og Menigheden kunde nu ikke længer gaa ind i Ryslinge Kirke og høre sin kjære Præst. Den var henvist til andre Ordets Forkyndere; men hvor vare disse Ordets Forkyndere, som Menigheden kunde og vilde slutte sig til? Den kunde ikke løsrive sig fra Pastor Birkedal, til hvem den var knyttet med de ømmeste Baand i den fælles Tro, Haab og Kjærlighed. Ingen Præst

¹⁾ Se nævnte Skrift af Birkedal, hvor ogsaa Erklæringen om „Kirkebønnen“ findes.

kunde være det for Menigheden, som han var og havde været. Og fordi Kongens Regjering havde sagt: Birkedal skal ikke længer være Eders Præst, derfor kunde Menigheden ikke give slip paa ham; thi Kongens Regjering havde ikke bundet det Baand, der knyttede Menigheden til Birkedal, den kunde derfor heller ikke løse dette Baand. Menigheden kunde ikke bøje sig for Regjeringens Magtsprog paa Aanden Enemærker, den maatte vedblive at beholde Birkedal som sin Præst: Baandet, der bandt dem sammen, kunde ikke overskjæres. Der var derfor Glæde midt i Sorgen, Kjærlighedens Glæde, og man beredte sig paa at bestaa en Kjærlighedens Prøve, som skulde bestaa i, at Kjærligheden til Birkedal skulde holde ud trods Afskedigelsen. — Man fandt da efter den nøjeste Overvejelse, at det maatte være en overilet og forkert Beslutning af Regjeringen at afskedige Birkedal som Præst for en Tale, han havde holdt i Rigsraadet, det vedkom jo aldeles ikke hans Præstegjerning. Man kunde altsaa ikke ramme ham der, hvor han ikke havde fejlet; men kunde man ikke ramme ham som Præst, kunde man altsaa heller ikke ramme Menigheden med dette Magtsprog. Følgelig maatte denne være i sin gode Ret, naar den vilde beholde Birkedal som sin Præst. Der kunde jo kun være Tale om, om han som Medlem af Rigsraadet havde sagt noget forkert; men da kunde han jo drages til Ansvar overfor Loven for sine Ytringer, men det var der intet Skridt gjort til; altsaa, — saaledes sluttede man —, har Birkedals Tale jo været lovlig nok, og man er altsaa ved hans Afskedigelse kommen ind paa et Omraade, hvor man ligefrem har

forgrebet sig¹⁾). Under Forventning af at Regjeringen vilde gjøre godt igjen, hvad den saaledes havde gjort ilde, samledes, paa Grundlag af ovenstaaende Overvejelser, kort efter Birkedals Afskedigelse, Ryslinge Sogns Beboere i Ryslinge Skole for at vedtage en Adresse til Kongen og vælge en Deputation til at overrække ham den med Bøn om, at Birkedal maatte vedblive at være Sognepræst i Ryslinge. Af Ryslinge Sogns daværende 120 Familiefædre og Enker med Husstand underskreve de 108 denne Adresse. Samtidig hermed vare 97 Sognebaandsløserne samlede og vedtog ligeledes en Adresse, samt valgte en Deputation til i Forening med førstnævnte at rejse til Kjøbenhavn²⁾). Aarsagen hvorfor der ikke vare flere Underskrifter paa Sognebaandsløsernes Adresse var den, at disse vare spredte i mange Sogne, og da Sagen havde Hast, kunde de ikke naa at blive samlede. Deputationerne gave sig paa Vej med godt Haab; men dette Haab blev skuffet; thi de bleve nægtet Adgang til Avdiens hos Kongen, og da de derpaa talte med Kirkeministeren, den forhenværende Politidirektør **B r æ s t r u p**, svarede denne, at det Ansøgte ikke kunde bevilges: Birkedal blev ikke atter indsat i sit Embede.

Det følger af sig selv, at Ansøgerne, som havde

¹⁾ I „Dansk Kirketidende“ Nr. 46, 1865, hedder det i en Artikel af **N. L i n d e r g**: Saameget er nemlig klart nok, og trænger ikke til nærmere Oplysning, at **B i r k e d a l** meget skapt har angrebet den nuværende Regjering; men dels er dette jo en ganske lovlig Ting, ja det turde vel anses for meget prise ligt at virke hen til, at vi kunne faa en vederhæftig Regjering istedetfor en uvederhæftig.

²⁾ Disse Adresser kan læses i „Dansk Kirketidende“ Nr. 46, 1865.

underskrevet Adresserne, bleve meget nedslaaede, da Deputationerne kom hjem med denne Efterretning. Man havde dog idetmindste ventet, at disse kunde have faaet Avdiens, om de endog af Hs. Majestæt Kongen selv havde maattet høre Afslag paa deres Andragende. — Trangen til at beholde Birkedal var imidlertid stor og blev større og større i denne Modgangens Prøve. Man samlede paany og raadslog, hvorpaa man indgik med Andragende om, at Birkedal i Vakancen maatte blive konstitueret til at bestyre Præsteembedet. Men det blev ogsaa afslaaet. Dermed var da alt Haab bristet om nogensinde mere at faa Birkedal at høre fra Ryslinge Kirkes Prædikestol. Menigheden var under disse Forhold saare ilde faren.

Birkedal søgte derefter at udvirke, at man under Vakancen vilde tage saa meget Hensyn til Menigheden som muligt, saa den ikke skulde høre aldeles fremmede og ukjendte Røster forkynde Ordet; men at det navnlig maatte tillades Pastor Storm, at prædike i Vakancen. Storm havde prædiket i Ryslinge Kirke i den Tid, Birkedal var i Rigsraadet, og han var elsket og afholdt af Menigheden. Det var derfor Birkedals og Menighedens Ønske, at han foreløbig maatte forrette Kirketjenesten. Men Biskop Engeltoft lod Herredspræsterne betyde, at de selv skulde udføre Tjenesten i Ryslinge i Vakancen¹⁾. Storm tilskrev imidlertid Herredets Præster med Forespørgsel, om han maatte prædike i Vakancen for dem, og omtrent Halvdelen af dem indvilligede i at lade ham prædike²⁾.

¹⁾ Se Birkedals Bog: „Kongen har dømt — Folket skal dømme“. S. 138.

²⁾ Se „Dansk Kirketidende“, Nr. 1, 1866.

Saaledes blev der da nu prædiket Vakance i Ryslinge; men var Embedet vakant, saa mærkede man ogsaa, Menigheden var det. Den sidste Søndag, Birkedal prædikede, var Kirken saa overordentlig overfyldt af Mennesker; men hvor ganske anderledes var det ikke nu, — nu kunde man nok faa Plads. Herredspræsterne maatte rigtignok prædike for meget faa Tilhørere, hvorimod de Søndage, da Storm forrettede Tjenesten, var der en talrig Forsamling. Men det var jo kun undtagelsesvis, det skete, og vilde kun blive saare kortvarig, nemlig saalænge Embedet var vakant.

Men under disse Omstændigheder vilde Menigheden aldeles komme til at savne den Opbyggelse, den trængte til, til Næring af det aandelige Liv. Det er foran udviklet, hvorledes Menigheden opfattede Birkedals Afskedigelse, nemlig saaledes, at Birkedal uden nogensomhelst Skyld eller Brøde i nogle af sine Forhold var bleven afskediget fra sit Embede som Præst. Nu havde man gjort Forsøg paa atter at faa ham indsat i Embedet, men uden at blive hørt. Hvad stod nu tilbage at gjøre for at beholde ham som Præst? — Menigheden opfattede nu Forholdet saaledes, at, om end Regjeringen havde berøvet ham Ryslinge Sognekald og hvad dertil hører, saa havde den ikke berøvet ham sit Præste-Embede i den hellige almindelige Kirke, fordi det kunde Regjeringen ikke berøve ham, da den ikke havde givet ham dette Embede. Menigheden vedblev derfor at betragte Birkedal som sin Præst. Der var i de Dage stor Gjæring i Menigheden i Ryslinge, og det var Dagens Emne, hvorledes man atter skulde faa den Sag bragt i Orden, saaledes at Birkedal kunde komme til at

forkynde Ordet og betjene Menigheden med de hellige Sakramenter. Det følger af sig selv, at Birkedal ikke var Menighedens Kald overhørig, da denne saa inderlig ønskede det. Spørgsmaalet for ham var dette: »Har Vorherre Jesus afsat Dig og vil at Du skal trække Dig tilbage, fordi den verdslige Magt, benyttende sig af en Paragraf i Grundloven, har taget Ryslinge Sognekald fra Dig? Dette Spørgsmaal maatte han besvare benægtende, allerhelst da der var en Menighed, som ønskede hans Tjeneste«¹⁾; »thi fordi Regjeringen havde berøvet ham Ryslinge Sognekald, havde den dog ikke dermed berøvet ham hans Præstestilling i Vorherres Jesu Kristi Kirke, ikke frataget ham Aand og Tunge til at forkynde Evangeliet og Fuldmagten til at betjene Menigheden med Herrens Sakramenter; thi alt dette havde Regjeringen ikke givet ham, kunde derfor heller ikke berøve ham det«²⁾. Altsaa var Birkedal og Menigheden enige i, at de fremdeles hørte sammen, uagtet Regjeringen havde villet skille dem ad. De følte gjensidig, de vare sammenbundne med et Baand, som intet Menneskes Haand formaaede at overskjære. — Det er yndigt at betragte denne Tilstand; men det var endnu mere yndigt at leve med og midt i den. Den staar i en stærk Modsætning til andre Tider i Kristenheden, da Kjærligheden synes at være svag og mat; men derfor kan det være godt, at holde sig denne Tilstand levende for Øje, om man ikke af den kunde suge lidt Næring for Kjærligheden. Den skal

¹⁾ Se Birkedals Bog: „Kongen har dømt — Folket skal dømme“. S. 150—51.

²⁾ Sammested, S. 141.

skrives ind i Kirkens Historie og frembære sit Vidnesbyrd for Nutid og Eftertid.

Menigheden kunde altsaa ikke undvære Birkedal, og Birkedal kom dens Kaldelse imøde: han kunde altsaa heller ikke undvære Menigheden. De To hørte sammen. Men hvorledes skulde den komme til at høre ham forkynde Ordet, da Adgangen til Kirken var ham spærret? — Ja, Birkedal holdt vel nu og da Forsamlinger i private Huse; men ingen saadanne, der paa Egnen, vare store nok til at rumme de Forsamlede. Da androge 230 Medlemmer af Menigheden Kongen om, at Birkedal maatte faa Tilladelse til at benytte Ryslinge Kirke paa Tider, da den ikke brugtes af Sognepræsten¹⁾; men det blev ligesom alle de tidligere nævnte Andragender afslaaet.

Det følger af sig selv, at hver Gang Menigheden fik Afslag paa sine Andragender, blev den ilde tilmode, og der kunde fra dens Side, hvis den skulde have handlet paa egen Haand, let have blevet handlet i Overilelse, særlig ved en Udtrædelse af Folkekirken. Naar den nemlig fik det ene Afslag efter det andet paa sine Andragender, er det let forstaaeligt, det maatte fremkalde en daarlig Stemning hos den overfor Kirkestyrelsen. Men som Birkedal hidtil havde været en god Leder, en god Hyrde for Menigheden, saa blev han det ganske særligt med Hensyn til Menighedens fremtidige Stilling i Kirkesamfundet. Birkedal siger selv: »Jeg gjorde alt for at holde den første Opbrusning i Menigheden i de rette Sagtmodighedens

¹⁾ Dette Andragende kan læses i „Dansk Kirketidende“ Nr. 52, 1865.

og Rolighedens Spor¹⁾, og da man nu fik Afslag paa Afslag paa sine Andragender, gjorde han Menigheden det Forslag sammen med sig at danne en Frimenighed; men en Frimenighed indenfor Folkekirken. Der havde vel før været dannet Frimenigheder her i Landet, nemlig i Kjøbenhavn og paa Bornholm, men disse vare udtraadte af Folkekirken. Birkedal havde sét det farlige i denne Stilling, og Aaret før hans Afskedigelse havde han i et Skrift²⁾ advaret Bornholmerne derimod. Menigheden havde vel af dette Skrift ladet sig belære om det farlige i en saadan Stilling, som Frimenigheden paa Bornholm indtog, men havde dog ikke dermed gjort sig fortrolig med den Tanke, at det var muligt at danne en Frimenighed indenfor Folkekirken. Den havde imidlertid stor Tillid til sin Præst og overlod gjerne til ham at tage Beslutning for sin og Menighedens Fremtid. Og den Beslutning blev da taget, at Birkedal sammen med sin Menighed vilde danne en Frimenighed indenfor Folkekirken. Og for dette Birkedals Forslag og for det Klarsyn, som laa til Grund derfor, maa ikke alene Menigheden i Ryslinge, men hele den danske Menighed baade i Nutiden og Fremtiden være ham taknemlig. Thi for Ryslinge Menigheds Vedkommende undgikkes et Brud med Folkekirken, og for Folkekirkens Vedkommende var Frugten der kom derud af denne, at Frimenigheden nu er anerkjendt inden for Folkekirken, saa at, som vi har set det, Frimenigheder ere dannede trindt og nær, hvor der har været Trang dertil. I saadanne

1) „Kongen har dømt — Folket skal dømme“, S. 150.

2) „Sendebrev til Bornholmerne“.

Brydningens og Gjæringens Tider er det af stor Vigtighed at have en Styrmand ombord paa Kirkeskibet, der har Klarsyn til og forstaar at klare Skjærene og de blinde Rev. Og det var en Lykke for Ryslinge Menighed, en Lykke og Velsignelse for hele den danske Menighed, at der stod saadan en Mand ved Roret i Ryslinge. Vi skulle nu se, hvorledes Forholdene videre udviklede sig her.

Førend den tagne Beslutning blev sat i Værk, altsaa førend Menigheden samledes til Gudstjeneste om Birkedal, gav denne den 16de November 1865 en offentlig »Meddelelse«¹⁾ om den Stilling, han og Menigheden agtede at indtage; og heri hedder det: »Jeg er i det særegne Tilfælde, at det for mig og Menigheden vilde være meningsløst at træde ud af Folkekirken, for udenfor den at danne en Frikirke, hvad jo maatte synes at ligge nærmest for den, der ikke længere kan og maa være Præst for en Sogmenighed i Folkekirken, men dog ikke kan opgive sit fuldgyldige Embede i Vorherres Jesu Kristi Kirke. De, som hidtil ere traadte ud, have gjort dette Skridt, fordi de mente ikke at kunne friste det aandelige kristelige Liv i Folkekirken med dens Død og Visshed, fordi de troede, at Herrens levende virkelige Kirke ikke længer var at finde i Folkets Kirke. Ikke saaledes med mig og mine Venner. — — —

Vi véd det godt, at Folkekirken i sig selv er ikke Vorherres Jesu Kristi Kirke; men vi véd ogsaa og fastholde det endnu, at Vorherres Jesu Kristi Kirke

¹⁾ Den var indrykket i „Fædrelandet“ Nr. 270 for nævnte Aar og i „Dansk Kirketidende“ Nr. 50, s. A; den er endvidere aftrykt i Birkedals Bog: „Kongen har dømt — Folket skal dømme“, S. 141.

er i Folkekirken. — — — Vi ere ikke i Strid med vor Folkekirkes Tro og Bekjendelse, som den lyder ved Daaben; vi ere ikke i Uoverensstemmelse med den i de saakaldte Symboler indeholdte Lære og Oplysning. Efter som før min Afsættelse vil jeg og mine Venner her bekjende den samme Tro, høre og føre det samme Evangelium, synge de samme Salmer, bruge den samme Alterbog som Folkekirken. Hvad er det da vi ville? Paa den ene Side Ret til at slutte os sammen som Præst og Menighed med Fuldmagt til at beholde alle Kirkens Livsbetingelser, og tillige Ret til at blive i Folkets Kirke som en liden fredelig Frimenighed i den. Vi ere villige til at underkaste os nødvendig Orden i Kirke og Skole, alt nødvendigt Tilsyn af Provst og Biskop, Samvittigheden uskadt. Men vi begjære da tillige den nødvendige kirkelige Anerkjendelse af vore kirkelige Handlinger, saa de kjendes gyldige i den øvrige Folkekirke, og den nødvendige borgerlige Anerkjendelse, som i vort lutherske Samfund er knyttet til visse halvt kirkelige og halvt borgerlige Institutioner (Konfirmation og Ægtevielse). Dette er vor undersaatlige og kristelige Begjæring.

Man vil sige: »Dette er en aldeles uregelmæssig Stilling, Man kjender Frimenigheder udenfor Folkekirken, men ikke i den, og Lovgivningen har intet derom.« Jeg svarer: har den kongelige Regjering selv skabt et aldeles uregelmæssigt Forhold ved uden Lov og Dom at afskedige en Præst af Folkekirkens Tjeneste, en Præst, som har en Menighed, der ikke vil slippe ham, uden at den (Regjeringen) naturligvis har havt Magt til at berøve ham Præsteembedet i Herrens

Kirke, uden at kunne berøve ham Aanden og Fuldmagten fra Menighedens Herre, og vil den følgende Regjering¹⁾ ikke raade Bod paa dette falske Skridt ved atter at indsætte ham i Embedet, da maa Regjeringen ogsaa finde sig i, at der af dette falske Skridt udvikler sig en Undtagelsestilstand, og hvad Lovgivningen angaaer, da er den let at forandre ved en ny Lovbestemmelse derhen, at saadanne Frimenigheder optages indenfor Folkekirkens Omraade. — — — Og skal vi forlade Folkekirken, saa ville vi have den Beroligelse, at ikke vi, men den verdslige Magt, — thi Vorherre gjør det vist ikke, foranlediger Skilmissen.«

Til denne Meddelelse føjede Birkedal endvidere: »For at gjøre det sidste Forsøg paa at forebygge en Spaltning i Folk og Menighed, agter jeg at ansøge om det ledige Embede som Sognepræst i Ryslinge.

Men fra nu af begynder jeg at udføre alle præstelige Forretninger for dem, som have sluttet sig til mig og afventer med Ro, hvad Folkekirkens Bestyrelse vil føle sig drevet til at foretage lige over for os.«

Hermed var det klart betegnet, hvilken Stilling »Frimenigheden« i Ryslinge vilde indtage. Som Bevis paa den Alvor og Sandhed der er i Birkedals Udtalelse om hans Kjærlighed til Folkekirken, om at forblive i den »som en liden fredelig Frimenighed«, er dette, at han, samtidig med at begynde »at udføre alle præstelige Forretninger«, vil ansøge om Ryslinge Præste-Embedet; thi dermed giver han tilkjende i sin

¹⁾ Kirkeminister Bræstrup var da bleven afløst af Rosenørn-Tejlmann.

Færd og Gjerning, at han ikke skyder Folkekirken og den folkekirkelige Ordning fra sig. Men paa den anden Side opsætter Birkedal ikke at begynde sin Præstevirksomhed, indtil Kaldet er blevet besat, og han lægger herved for Dagen, at der er dyb Alvor og Sandhed i hans aandelige Kald som Præst i Jesu Kristi Kirke. Dette er ikke afhængigt af, om han bliver kaldet til Præst i Ryslinge af Styrelsen for Folkekirken. Men idet Birkedal stiller sig saaledes, giver han ligefrem denne Valget og Afgjørelsen i sin Haand: om der skal være nogen Frimenighed i Ryslinge eller ej, idet nemlig, at hvis han bliver kaldet til Sognepræst i Ryslinge paany, da er Sagen dermed bilagt, bliver han ikke kaldet, da giver jo altsaa Kirkestyrelsen, i Henhold til hans »Meddelelse«, et Vink, et Kald til ham om at danne en Frimenighed.

Hvorledes det nu gik med Besættelsen af Præste-Embedet i Ryslinge skal vi senere komme til; men som Birkedals foranstaaende »Meddelelse, der er dateret 16. Novbr., var bragt til offentlig Kundskab, begyndte han den 19. s. M., 23. Søndag efter Trinitatis, at holde Gudstjeneste i Ryslinge Præstegaards Lade. Denne Lade blev da indrettet saa godt og gjort saa hyggelig som det i en Håst lod sig gjøre; den ligger i Øst og Vest, og fra den ene Gavl til den anden, helt igjennem Laden, var der en lang Tærskelo, som ellers benyttedes til Tærskelplads. Det var i denne Lo, Gudstjenesten holdtes. Da Belysningen herinde var tarvelig, blev der forfærdiget nogle Vinduer, som blev sat i Ydervæggen. Væggen ind imod selve Laden, hvor den indavlede Sæd sad, var opklædt med Grangrene. Der blev forfærdiget en Prædikestol, som blev

oprejst midt i Loen. Imod Øst var der oprejst et Alter. Baggrunden dannedes af to store Dannebrogsgflag, paa hvilke der var heftet et stort Kors af Grankviste, og nedenunder dette stod paa selve Alteret »Corregios Nat«. Som Døbefont brugtes et smukt Fad af Biscuit. — Denne Lo var saa stor, at den kunde rumme ligesaa mange, om ikke flere Mennesker end Kirken. Det var altsaa denne Plads, hvorpaa Birkedal nu samledes med sin Menighed, det var paa denne Plads, han vilde forkynde Ordet og forvalte Sakramenterne og afvente, om han atter skulde være Sognepræst i Ryslinge eller ej. Det var et ejendommeligt Forhold, men det var et glædeligt Møde, Menigheden her havde med sin Præst, da den, efter i henvend to Maaneder ikke at have hørt ham, nu hørte ham tale saaledes: »Kjære Venner! det kan stundom ske, at et Menneske, som har levet længe i en kjær og lykkelig Virksomhed, maa begynde forfra, paa ny igjen. Hans Gjerning kan afbrydes, hans Velstand ødelægges, Ilden kan brænde hans gamle Bolig med alle de dyrebare, minderige Ejendele til Aske, han kan fordrives fra sin gamle Plads og maa søge en anden. Han maa atter begynde med bare, tomme Hænder, og saa siger han vel: nu tager jeg fat paa ny, skaber mig en ny Virksomhed, bygger mig et nyt Hjem, arbejder mig igjen op til Lykke og Velstand, om Gud vil: det Gamle er uigjenkaldelig tabt og borte, fra nu af begynder et nyt Livsafsnit for mig. — Saaledes Venner! kunde det synes, at jeg og I nu, aandelig talt, skulle til at begynde forfra, med bare Hænder, paa bar Bund paa fremmede Steder og med ny, ukjendte Midler. — — — I med mig staa dog rede, synes

det, til at begynde et nyt Livs afsnit i Aandens Verden, idet I med mig komme til at danne et nyt, forhen her ukjendt Samfund, skilt fra det gamle Sognebaand, som før bandt os sammen, eller skilt fra den øvrige Folkekirkes tilvante Forhold.« — Længere hen i Prædikenen siger derpaa Birkedal: »Nej, vi begynde ikke paa nyt, forfra. — Det er det samme gamle Ord, der følger os fra de forrige til den ny Forhold — Herrens Munds Ord, hvori han selv er lyslevende tilstede, taler til os, giver os sine Gaver og udretter al sin Gjerning til Gjenfødsel og Opfødsel af det ny Menneske i os; det er den samme Daab med Troens Ord, den samme Nadver med Kjærlighedens Ord, som vi tage med os, — det er den samme Aand, der i og med dette Herrens Ord kommer over os og ind i os, den samme Gud og Fader, af hvem al Faderlighed kaldes i Himlen og paa Jorden, som vil være hos os; det er det samme Fader vor, vi skulle bede nu som før, det Haabets Ord, som Guds Børn fra alle Tider, paa alle Steder tale med deres Fader, som er i Himlen, og som gemmer Forjættelsen om al Guds Naade her og hist, det er den samme Fredlysning i Jesu Navn, den samme Herrens Velsignelse, der skal lyse over os. Een Herre, een Tro, een Gud og Alles Fader (Eph. 4). Og naar jeg skal træde frem for Eder som Forkynder, da véd jeg intet andet at forkynde Eder end det gamle Evangelium, som jeg saa mange tusinde Gange har prædiket iblandt Eder, at Gud var i Kristus og forligte Verden med sig selv.«

Birkedal slutter Prædikenen med Hentydninger

til dette Forsamlingssted for Menigheden saaledes: »Saa være da denne tilsyneladende ny og dog gamle Gjerning begyndt i Jesu Navn! Naar jeg ser mig omkring i denne Lade, da tykkes den mig ikke uden Tillokkelse for denne Hyrdegjerning. — Det var jo i en Stald og Lade, Verdens Frelser fødtes, — det var ikke et Pallads eller en stolt Marmor kirke — men en ringe Stald paa den vildene Mark, hvor han fandt sit første Leje. — — Her i denne Lade se vi rundt omkring de nøgne Bjælker — det minder mig om Korsbjælken, hvorpaa Verdens Frelser hang — o Herre Jesus! kom til os, og lad Dig ogsaa her i dette Bjælkehuse male saa levende som den Forsoner, der hang blødende paa Korstræet for os, at dit Ord maa opfyldes her: Naar jeg bliver ophøjet, vil jeg drage Alle til mig! — — Der er dæmrende dunkelt i dette Hus og Lyset bryder kun sparsomt gennem de smaa og faa Ruder, — det minder mig om Gravhvælvingen, hvor Verdens Frelser laa og begrov al vor Synd, men tillige om Timen, da Engelen rokkede Stenen og en Lysstraale faldt paa hans blege Kind, og Han rejste sig og gik ud til Lys og Forklarelse! — — Her i denne Lade se vi overalt Høstens Gaver, der her ere bragte i Hus, det skal minde os om den himmelske Lade, hvorhen Englene skulle bære den evige Høst — o, at vi maa være blandt de Høstens Neg, som skulle gjemmes der evindeligt, hvor ingen Orm gnaver, ingen Død truer, ingen Smertens Taare triller! — Saa være da denne vor Gjerning begyndt i din trofaste Haand, vor Gud og Frelser: Bevar mig, tag ikke Aanden fra mig, og bliv ved at røre min Tunge, at den stærkt

og smeltende kan forkynde det store Naadens Bud; bevar Menigheden, sæt din stærke Englevagt omkring den lille Flok som en Mur, at Ulven ikke bryder ind og anretter Forvirring, adsplitter og røver, men lad os Alle bevares i din Tro, Ydmyghed, Kjærlighed og Naade, for at Du kan se mildt paa os nu og evindeligt. Amen, i Jesu Navn Amen!«¹⁾)

Saaledes talte Birkedal i Laden, og man har fra hin Tid adskillige Vidnesbyrd om, hvor dybt et Indtryk det gjorde paa Tilhørerne at høre Ordet forkyndt paa dette Sted. Baade Præsten og Menigheden havde jo vovet sig herind ene og alene for Ordets Skyld; man vilde jo indordne sig under Folkekirkens Styrelse, men Omgivelserne vare noget sælsomme, — man befandt sig i en Lade og ikke i en Kirke, — det saae kun lidet »folkekirkelig« ud. Man var jo heller ikke endnu anerkjendt som Led af Folkekirken, og havde da alene Troens Grund at staa paa; — det var paa den, man vovede sig ud og gik ind i Laden til Guds-tjeneste. Men det følger af sig selv, at naar man var levende, fast og sikker i Troen, da kunde det føre til en løftet Sindsstemning saaledes alene at staa paa det usynlige, medens det synlige — den folkekirkelige Ordning — her var ude af Synskredsen. Derfor kunde det gjøre et dybt Indtryk at høre Ordet forkyndt paa dette Sted. Det var imidlertid fra denne tilsyneladende ringe Begyndelse, Fri-menigheden i Danmark kjæmpede sig frem til Anerkjendelse indenfor Folkekirken, og naar der nu, baade

¹⁾ Af: „Min første Prædiken efter Hjemkomsten paa 23de Søndag efter Trinitatis 1865, holdt i en Lade af Vilhelm Birkedal“. (Kbh. 1865.)

her og der, er opført pragtfulde Kirkebygninger, hvor Frimenigheder samles trindt i Landet, da maa de regne deres Udgangspunkt fra den Begyndelse, som her blev gjort. — Denne Lade, som saaledes har historisk Betydning, men hvoraf Halvdelen nu er nedbrudt, ligger kun 40 Skridt fra Ryslinge Kirke. — Birkedal blev altsaa ved at prædike i Laden for lige saamange, som den kunde rumme, samt døbe og tage til Alters, medens Kirken, hvori der prædiktes Vakance, til sine Tider var næsten tom. For at forebygge enhver Forstyrrelse ved Gudstjenesten i Kirken, som var Kl. 10, holdt Birkedal først Gudstjeneste i Laden Kl. 1.

Men nu Besættelsen af Ryslinge Præste-Embedet, dette Knudepunkt, som nærmere skulde bestemme Frimenighedens Fremtid, idet nemlig, at hvis Birkedal blev kaldet til Sognepræst, hørte den nuværende Tilstand op, og alt kom tilbage i de gamle Forhold, — da trak det sig længe ud med Afgjørelsen heraf. Embedet blev ledig den 22. Septbr., men 3 Maaneder herefter var der endnu ingen Præst kaldet. Sagen var nemlig denne, der vare kun to Ansøgere til Embedet foruden Birkedal, og det var To, der ikke kunde komme i Betragtning. Regjeringen havde naturligvis haft en Fornemmelse af, at det var ikke saa lige en Sag at blive Birkedals Eftermand i Ryslinge, særlig som Forholdene der stillede sig. Fyens og Sjællands Biskopper indtog ellers i denne Sag modsatte Anskuelser. I en Rundskrivelse, Biskop Engelstoft udsendte til Præsterne i Fyens Stift, dateret den 20de Novbr. 1865, angaaende de Forholdsregler, disse havde at tage overfor Birkedal, og som senere skal blive omtalt, udtalte han tillige den For-

ventning, at Birkedal »mulig kan blive eneste Ansøger og hele Sagen komme til den ønskeligste Afslutning«¹⁾. Biskop Martensen sagde derimod: »der skal siges Nej til hver en Bøn, der kommer fra den Kant«²⁾ — Da der nu altsaa ikke var nogle Ansøgere sammen med Birkedal, der kunde komme i Betragtning, saa opfordredes først Pastor Wilhelm Beck til at søge Embedet; men han skal have erklæret, at hvis han blev Præst i Ryslinge, vilde han lade Birkedal faa Kirken til Brug paa Tider, da han ikke brugte den³⁾. Og den Erklæring har man nok ikke syntes om. Regjeringen søgte derefter at faa en anden Ansøger, og 3 højtstaaende Mænd, nemlig Hs. kongelige Højhed Kronprinds Frederik, Kirkeminister Rosenørn-Tejlmann og Biskop Martensen, opfordrede nu forhenværende Feltpræst Johannes Clausen til at søge Embedet⁴⁾. Han efterkom dette og blev den 8de Januar 1866 kaldet dertil. Og hermed var da med det samme Loddet kastet for Menigheden i Ryslinge; thi det var jo som om Folkekirkens Styrelse hermed — i Henhold til Birkedals »Meddelelse« — sagde til ham og Menigheden: Gaa saa hen og dan en Frimenighed. Det var en ligefrem ydre Kaldelse for den. Imidlertid, hvordan nu end Regjeringen havde tænkt sig det, om den maaske havde tænkt, at naar der kom en begavet Præst til Ryslinge, saa gik det hele Frimenighedsforetagende overstyr, — saa blev det nu til Alvor med Frimenig-

¹⁾ Dansk Kirketidende Nr. 4, 1866.

²⁾ Kongen har dømt — Folket skal dømme, S. 140.

³⁾ Dansk Kirketidende Nr. 3, 1866.

⁴⁾ Sømmested, Nr 4.

heden, som det hele Tiden havde været Alvor, hvis ikke Birkedal atter fik Embedet. — Den folkekirkelige Styrelse var aabenbart noget i Forlegenhed med Forholdene i Ryslinge; thi Birkedals kirkelige Handlinger kunde den ikke kalde ugyldige. Han var jo ordineret Præst og havde ikke forbrudt sig med noget, hverken paa sit Embeds Vegne eller i sin offentlige og private Færd. Naar Styrelsen derfor skred ind overfor ham og Menigheden, kunde det kun føre til pudsige Resultater. I sin før omtalte »Rundskrivelse«¹⁾ siger saaledes Biskop Engels toft, »at ingen Sognepræst kunde fra Birkedal modtage til Indførelse i sin Kirkebog officiel Anmeldelse af kirkelige Handlinger«. Det var nu ret mærkeligt, at have set det udført i Virkeligheden og ikke blot paa Papiret, at Birkedals kirkelige Handlinger erklæredes ugyldige. Hvad vilde det have ført til f. Eks., hvis den Daab, Birkedal udførte, blev sat ud af Kraft? — Herpaa giver N. Lindberg Svar i en Artikel i »Dansk Kirketidende«²⁾, hvor han siger: »Man tør ikke folkekirkelig døbe dem, der ere døbte af Birkedal, da Folkekirken i saa Fald blev gjendøbersk«. Men man gik heller ikke saa vidt. En officiel Anmeldelse af Birkedals Daab blev i Reglen anført i »Anmærkningsrubrikken« i Kirkebogen. Derved blev det.

Menigheden i Ryslinge var, som anført, fra første Øjeblik sikker paa sit indre Kald: at den vilde beholde Birkedal som Præst. Nu havde altsaa Forholdene ført det med sig, at den maatte slutte sig om ham som Frimenighed. Og den fik Bestyrkelse i

¹⁾ Dansk Kirketidende Nr. 4, 1866.

²⁾ Se samme Nr.

denne sin Trang og Overbevisning, sit indre Kald, hvormed den kaldte og valgte Birkedal, heri fik den Bestyrkelse ved Udtalelser fra Præster og andre Ordførere for den troende Menighed i Folkekirken. I en Gjerning og Gjæring som denne, hvor der ikke manglede Kjendsgjæringer, som vidnede om, at man ikke alene var ugleset af Myndighederne, de store med de smaa, men ogsaa ugleset af en stor Del af Folkekirken læge Medlemmer, der, som det er blevet sagt, spurgte: »men hvad er der da sket, at en Præst har faaet sin Afsked«, — da trængte Birkedals Menighed til at kommes imøde af den troende Menighed, som delte Syn med den paa sin Sag. Og den fik et Vidnesbyrd fra denne, som gjorde den godt. I det først udkomne Nr. af »Dansk Kirketidende« efter Birkedals Afsættelse, skrev N. F. S. Grundtvig et Stykke, hvori han hævdede, at det vilde være en naturlig Følge af Afskedigelsen, at Menigheden frivillig sluttede sig om ham. »Dansk Kirketidendes« Ud giver, nuværende Frimenighedspræst i Kjerteminde, N. Lindberg skrev flere længere Artikler, hvori han paaviste det uforsvarlige i at afskedige Birkedal som Præst for en Tale i Rigsraadet, og han talte paa de forskjellige Stadier Menighedens Sag, samt hævdede skarpt Birkedals Berettigelse til fremtidig at være Præst for den Menighed, der sluttede sig om ham¹⁾. Endvidere skrev i denne Sag Præsterne C. H o s t r u p, H. P. G. K o c h m. fl. Men Sagen gav ogsaa Anledning til Møder. Da Bevægelsen var paa sit nuværende Stadium, var den nemlig langtfra indskrænket til Ryslinge alene, men den var da udbredt over det hele Land, og Bir-

¹⁾ Se Dansk Kirketidende 1865, Nr. 46, 47, 48.

kedal og hans Menighed fik mangan en kjærlig Hilsen fra nærboende som fra fjernboende Troesvenner. Den 15de Januar 1866 udstødtes saaledes en Indbydelse til et »Vennemøde« i Odense den 26de s. M. Der mødte 700 Deltagere, de fleste vare fra Fyen, men der vare ogsaa nogle fra Jylland og Sjælland. Paa dette Møde udtalte baade Præster og Lægsmænd sig anerkjendende om den Stilling, Birkedal og hans Menighed havde indtaget. Pastor, Dr. L. Helveg i Odense, som var Mødets Leder, udtalte bl. a.: »har Kongen i sin Tid beskikket Birkedal til Præst i Ryslinge, saa er det dog ikke Kongen, der gav ham at tale Ordet med brændende Læber, alle Kongers Konge har beskikket ham til Præst i Ryslinge. — — Han kunde dog ikke sige til sin Menighed: nu vil jeg ikke længer tale med jer om Guds Rige, nu kan I gaa, hvad Vej I vil!«¹⁾ — Pastor Melby fra Asperup vilde sige det lille Ord »Tak« til Birkedal. »Han kunde med mange Præster udtale sin Glæde over Birkedals Tale paa Thinge og i Kirken. Vort Forhold til Birkedal kan ikke være andet end tidligere. Hans Stilling er vel nu noget undtagelsesvis og særegen, men den er indenfor Folkekirken. Dette kan vi vist Alle med Sandhed erklære, at vi har fuldt Broderskab med Birkedal og hans Menighed«²⁾. Birkedal udtalte, »at han havde længtes efter og trængt til denne Time, da Brødre og Søstre i Folkekirken samledes med ham, idet han jo nu havde maattet forlade sin gamle Plads for Herrens Alter i Ryslinge Kirke, og som Jakob søgt Hvilen paa vildene

¹⁾ Se Dansk Kirketidende 1866 Nr. 67.

²⁾ Se sammested.

Mark med en Sten under Hovedet, et Sted, som vel endnu ikke er et Betel, men dog kan blive et Betel, et Guds Hus.« Han omtalte derefter sin og sin Menigheds Stilling og sluttede med at sige: »vi trænge til Eder, mine gamle Venner, at vi hos Eder maa møde milde Øjne«¹⁾. Endvidere udtalte sig flere Læg-mænd, blandt disse Forfatteren af nærværende Fremstilling, der takkede Indbyderne for Mødet og vidnede om den Trang, der var i Ryslinge, til at beholde Birkedal som Præst. Foruden nævnte Udtalelser vedtog man tillige paa Mødet en Henvendelse til Rigsdagen om at fremme et i denne indbragt Lovforslag om »fri præstelig Virksomhed indenfor Folkekirken.«

Længere hen i Tiden, nemlig den 23de Marts s. A., afholdtes der et Møde paa Mors for at forhandle om en Udtalelse til Menigheden i Ryslinge. Mødet havde samlet 4—500 Mænd og Kvinder, og følgende Udtalelse blev vedtaget:

»Til Pastor Birkedals Menighed!

Vi har følt Trang til at henvende os til eder, vore Troesvenner, som ere berøvede eders Sognepræst mod hans og eders Villie, uden at han ved Landets Domstole er tiltalt for nogen Brøde. Vi har hjertelig glædet os ved at erfare, at I kjende et stærkere Baand, der sammenbinder de Kristne indbyrdes, og den kristne Menighed med sin Sjælesørger, end den ydre Kaldelse til Præst. Vi lykønske Eder og nedbede over Eder og alle Kristne Kraft til at bevare Troen

¹⁾ Se sammested.

indtil Enden«¹⁾. — Foruden disse Udtalelser modtog Menigheden flere private, dels skriftlige, dels mundtlige Tilkjendegivelser af, at man saae paa »Frimenigheden« med Anerkjendelse og Bifald. Samtlige disse Udtalelser, offentlige som private, vare en stor Glæde og Bestyrkelse for den i dens fremtidige Gang.

Snart maatte den nu til at tage Afsked med sin kjære Lade; thi da Pastor Clausen i Februar Maaned 1866 flyttede til Ryslinge, tog Birkedal med sin Familie Afsked med Ryslinge Præstegaard og med Laden. Der var imidlertid allerede gjort Skridt til at bygge en Kirke som Forsamlingssted for Menigheden og en Præstegaard til Beboelse for Birkedal og hans Familie; der var valgt en Bestyrelse i dette Øjemed og tegnet Pengebidrag til Byggeforetagendet. Folk, som sad i smaa Kaar og ikke kunde yde Pengebidrag, tegnede sig for frivilligt Arbejde. Enhver ydede med Glæde sit Bidrag. Det saae da ud til, at dette ikke ganske lille Byggeforetagende: en Kirke og en Præstegaard, gik som af sig selv. Det var den indre Trang og Tilskyndelse, der bar Ofrene herfor og Arbejdet frem. Men imedens Kirken og Præstegaarden blev opført, boede Birkedal med sin Familie paa »Boltinggaard« i Ringe Sogn, hvis Ejer, Hr. Proprietair Langkilde, velvilligt overlod ham denne Beboelseslejlighed, samt overlod Menigheden sin Lade at samles i, indtil Kirken og Præstegaarden var bygget.

En Byggeplads hertil var kjøbt. Den var beliggende omtrent i Midten af Ryslinge Sogn paa et højt Punkt, hvorfra der haves en smuk Udsigt. Det blev

¹⁾ Dansk Kirketidende 1866, Nr. 17.

derefter taget under Overvejelse i et Møde, hvorledes man skulde forholde sig med Opførelsen af Bygningerne, om man skulde licitere Arbejdet bort, eller Menigheden selv skulde udføre det. Da nogle yttrede, at man helst maatte licitere det bort, sagde Gaardejer Niels Knudsen af Nørre-Søby, som var Medlem af Bestyrelsen, saa smukt: »Nej, lad os ikke licitere det bort, men lad os bære os ad ligesom dengang, de byggede »Dannevirke«, da kom de med hvert sit Læs, med hver sin Sten til Bygningen, og lad os ogsaa gjøre saaledes!« — Det blev da vedtaget, at man vilde bære sig saaledes ad. Og den første Dag efter, da det gav godt Føre, saae man Menighedens Medlemmer i travl Virksomhed med at kjøre Bygningsmaterialierne til Byggepladsen, og saasnart Frosten hørte op, blev der begyndt paa Bygningen af Kirken. Birkedal indviede i Menighedens Forsamling og til dens store Glæde Grunden til denne, saasnart den var lagt. Nu saae man Arbejdsfolk i travl Virksomhed hver Dag arbejde paa Kirkens Bygning.

Og det gik godt fremad hermed. Man kunde se paa Arbejdsfolkenes Ansigter, at det ofte svære Arbejde tyngede ikke paa Sindet, men udførtes med Glæde og Lyst; thi som anført vare de fleste af Arbejdsfolkene Frimenighedens egne Medlemmer.

Under sit Bygningsforetagende havde denne en anden stor Opmuntring, dels af timelig, dels af aandelig Art, og det var, at saagodtsom fra alle Danmarks Egne bleve der sendte Pengegaver til den i dette Øjemed, hvilke Gaver vare ledsagede af Skrivelser, hvori man ønskede den Lykke og Velsignelse med sit Foretagende. Menigheden havde da, baade ved de foran omtalte mundtlige og skriftlige Udtalelser og

ved alle de Lykønsknings skrivelser, den modtog ved dens Bygningsforetagende, et levende Vidnesbyrd om den Kjærlighed, hvormed Menigheden i Folkekirken saae paa Frimenigheden i Ryslinge. Og tilvisse, var der noget, den trængte til, da var det dette. Den manglede Anerkjendelse af Folkekirkeens Styrelse, men den manglede ikke Anerkjendelse af den troende Menighed i Folkekirken. Frimenigheden følte sig paa denne Maade, trods Styrelsens Modstand, som et levende Lem af Menigheden i Folkekirken. Og den Deltagelse, der blev lagt for Dagen ved Frimenighedens Kirkes Indvielse, bevidnede end yderligere den Kjærlighed, hvormed man hidtil var kommen den i Møde.

Man var nemlig færdig med Kirkens Bygning til Begyndelsen af Høsten 1866, saa Hr. Langkilde i rette Tid kunde tage sin Lade i Brug i hvilken Menigheden siden Februar Maaned havde samlet sig til Gudstjeneste. — Det var nu helt mærkeligt at se, at den lille Kirke, som i sit Ydre kun var tarvelig, stod der i al Beskedenhed; det var en stor Glæde for Menigheden, at den var naaet saavidt, og den betragtede sin lille Kirke med Tak til Gud. »Det er vistnok længe siden, at der er bygget et Hus til Guds-Ordet og til Folket af dem, som troer og følger Ordet; det er længe siden at dette er sket, hvor det var saa kjendeligt, at Kjærlighed byggede dette Hus, hvor det er saa glædeligt at se en Mængde forsamlede i Vorherres Jesu Kristi Navn som her«¹⁾.

¹⁾ N. F. S. Grundtvig: Tale ved Vennemødet i Kjøbenhavn den 10de Septbr. 1866, se Beretningen derom ved Kristian Køster, S. 27.

Det var bestemt, Kirken skulde indvies den 8de August. Trods et øsende Regnvejr fra den tidlige Morgenstund saae man Folk fra alle Kanter paa Veje og Stier bevæge sig hen imod Kirken for at deltage i Indvielsesfesten. Der var Siddepladser i den til 400, det var foreløbigt tilstrækkeligt for Menigheden, og man havde selvfølgelig tænkt sig, det da ogsaa var tilstrækkeligt ved Indvielseshøjtideligheden. Men endskjøndt Gudstjenesten først var bestemt til Kl. 11, var Kirken dog allerede fuld Kl. 10; ikke alene Stolene vare optagne, men hele Kirkegulvet, Gangen imellem Stolene, var fuld til lige ud i Vaabenhuset. Det traf sig, at da Forfatteren af nærværende Fremstilling kom til Kirkedøren og vilde ind i Kirken, kom Pastor Melbye fra Asperup netop samtidig og vilde ind; men de bleve begge standsede, idet de ikke kunde komme længer end til Døren. Da sagde Melbye til ham: »Hvem er Leder her?« — Der havde ikke været tænkt paa nogen Leder, da man ikke havde ventet en saa kjær Overfyldning af Mennesker. Men idet Melbye sagde det til ham, og idet han saae, det var umuligt for flere at komme ind i Kirken, hvis der ikke var en Leder, tog han, som var i Bestyrelsen, straks Initiativet og svarede: »det er jeg!« — Han stod derpaa op paa den nederste Kirkestol for derfra at kunne tale til de Forsamlede og bad dem rykke saaledes sammen, at der, foruden en siddende Rad i hver Kirkestol, tillige kunde være en staaende Rad. Da dette var gjort, var der altsaa 800 i Stolene, og nu blev der Plads, saa man kunde komme ind i Kirken. Men det varede dog kun kort, der var Plads; thi straks efter var hele Kirkegulvet optaget af Staaende til lige op i Koret, og da man blev ved at

strømme ind, blev ogsaa Pladsen mellem Knæfaldet og Alteret optaget af Tilhørere. Og endda var der saare mange udenfor, som ikke kunde komme ind, men for at disse kunde høre, bleve endelig alle Vinduerne tagne af. Man havde da paa bedste Maade, man kunde, sørget for, at de, som vare komne, kunne faa at høre, hvad der blev talt. — I «Dansk Kirke-tidende» hedder det i en Beretning herom: »En Tilstedeværende talte 200 staaende i Koret og henved 500 i Gangen mellem Stolene, udenfor skal der have været mindst 400, foruden Vaabenhuset fuldt, 100¹⁾); altsaa med de 800 i Stolene var der 2000 Mennesker tilstede fra alle Danmarks Egne, og af disse var henimod 30 Præster. — Denne overordenlige store Forsamling var i Virkeligheden et levende Vidnesbyrd om den Deltagelse og Kjærlighed, hvormed man saa paa Frimenigheden.

Pastor, Dr. V i b o r g fra Slagelse traadte nu frem i Kordøren og bad den almindelige Indgangsbøn samt Fadervor. Derefter istemtes Salmen »Foragter ej de ringe Dage«, og med hvilken Kraft blev den ikke sunget; »den brusede gennem Huset, og den slog sammen som tusinde Harpestreng med Lovsangs-røst«, hedder det i en Beretning derom. — At give noget Uddrag af Prædikenerne, der bleve holdte, skal her ikke gjøres noget Forsøg paa, saa meget mindre som der foreligger en trykt fuldstændig Beretning om hele Indvielsesfesten. Først talte Pastor F. E. B o j s e n fra Stege, derefter B i r k e d a l og tilsidst L. H e l v e g fra Odense.

Efter Gudstjenesten skulde der have været af-

¹⁾ Dansk Kirketidende Nr. 35, 1866.

holdt Fællesmaaltid i den i Nærheden af Kirken liggende Skov; det stærke uafbrudte Regnvejr forbød imidlertid dette. Men efter en Times Forløb samledes atter Menigheden i Kirken, og her blev nu talt af Pastor Melbye fra Asperup, Grundtvigs Kapellan Køster, som bragte en Hilsen fra Grundtvig, og Pastor Algreen fra Vrejlev. Birkedal takkede endnu alle dem, der paa denne Dag havde glædet ham ved deres Nærværelse, og Forfatteren af denne Fremstilling takkede dem, der havde hjulpet med at faa Kirken bygget. Sluttelig ønskede Frederik Barfod Lykke og Velsignelse over den Præst og Menighed, hvis Enhed og Samdrægtighed havde fremkaldt dette ny Skud paa den danske Folkekirke, — Lykke og Velsignelse over Menigheden saa langt den danske Tunge lyder, hvilket Ønske stadfæstedes ved et fuldttonende »Amen« fra Menigheden. Og fra nu af samledes denne i sin lille Kirke, som blev kaldet »Nazarethkirken«.

Det var særdeles glædeligt for Menigheden med denne Sammenkomst af Venner fra det hele Land paa nævnte Højtidsdag. Men ligesaa glædeligt som dette var, ligesaa mærkeligt var det at iagttage den folkekirkelige Styrelses besynderlige, uensartede, karakterløse Holdning overfor de Præster, der dels havde talt, dels været tilstede ved Indvielsen. Thi medens Præsterne Viborg, F. E. Bojsen og L. Helveg fik Irettesættelser, henholdsvis fra Biskopperne Martensen og Engelstoft, ifølge dertil given Bemyndigelse af Kirkeminister Rosenørn-Tejlmann, saa havde derimod Biskop Laub i Viborg og Biskop Kierkegaard i Aalborg givet Præster fra deres

Stifter Rejsetilladelse til Indvielsesfesten i Ryslinge¹⁾. Den Irettesættelse, de 3 Præster fik, gik særlig ud paa, at de ikke maatte deltage i Indvielsen, fordi Frimenigheden var udtraadt af Folkekirken. Dette havde de ikke vidst før. »De faa i Irettesættelsen for første Gang at vide i al Fortrolighed, at Birkedals Menighed er udtraadt, og saa revses de, fordi de ikke have betragtet den som udtraadt¹⁾. Dette var en meget mærkelig Underretning, som aldeles stod i Strid med de faktiske Forhold. Og Frimenigheden kunde ikke andet end undre sig over, at saadanne falske Forestillinger vare tilstede hos Kirkens Øverste, og at disse vilde give Irettesættelser for Forhold, der kun vare til i bemeldte falske Forestillinger.

Saaledes havde da nu Menigheden opslaaet sig sit eget Pavlun, sin lille Kirke, hvori den nu samledes til Gudstjeneste. Birkedal med sin Familie maatte endnu en kort Tid blive boende paa Boltinggaard, da Præstegaarden ikke var færdig. Det varede dog ikke mange Uger efter Kirkens Indvielse, før han kunde flytte ind i sin lille Præstegaard »Kirkely« ved Siden ad Kirken. — Saa stode og staaer da nu disse Bygninger som et Vidnesbyrd om et stærkt og kraftigt Menighedsliv, der netop værnede og værgede om sit Kjærlighedsliv ved at opføre den. Og Menigheden er i de paafølgende Aar vokset i Medlemmer, der ere komne flere og flere til, saa at man til den oprindelige Kirke har maattet bygge en Korskirke. Kirken er derved paa det nærmeste dobbelt saa rummelig,

¹⁾ Se „Dansk Kirketidende“ Nr. 49, 1866.

²⁾ Sæmmested Nr. 47.

som den oprindelig var. Der er endvidere blevet opført et lidet Kirketaarn, hvad der ikke var fra først af. Men er det nu end i snevrere Forstand Ryslinge Frimenighed og dens Præst, Opmærksomheden særlig har dvælet ved i Beskrivelsen af foranstaaende Udvikling, saa er det dog i egenlig Forstand hele den levende danske Menighed, der har baaret Udviklingen af Menighedslivet i Ryslinge frem. Og som Frimenigheden saaledes er groet frem som et frodigt grønt Skud af det Menighedsliv, der fandtes i den danske Folkekirke, saaledes er den nu ogsaa naturlig kommen ind under den folkekirkelige Ordning.

Som antydet i Indledningen til nærværende Fremstilling bar den her omhandlede kirkelige Bevægelse en Frugt for hele den danske Menighed gennem »Valgmenighedsloven«. Og som Anledningen til denne var de kirkelige Forholde, den kirkelige Bevægelse i Ryslinge, saaledes blev »Valgmenighedsloven« heller ikke sat igjennem uden efter foregaaende stor Bevægelse, en Bevægelse, der var udbredt over det hele Land, gennem alle Samfundsklasser, ligefra Kongens Raad til den, der beklædte den laveste Stilling i Samfundet.

Allerede i Efteraaret 1865 blev der paa Foranledning af Forholdene i Ryslinge indbragt et Lovforslag i Folkethinget, der gik ud paa at ville give alle ordinerede Mænd, der ikke ved Dom havde forbrudt deres Embede, Ret til at udføre kirkelige Handlinger. Men det gik ikke igjennem. — For om muligt at gjenoptage og fremme denne Sag paa Rigsdagen vedtog man paa det foran omtalte Vennemøde i Odense den 26de Januar 1866 følgende Erklæring:

»En Forsamling i Odense af 700 Medlemmer vedtog at udtale det som sit Ønske:

at Rigsdagen vilde gjenoptage og støtte Forslaget om en fri præstelig Virksomhed indenfor Folkekirken, fordi dette Lovforslag, uden at forstyrre den folkekirkelige Orden, imødekommer en levende Trang i Menigheden«¹⁾.

I samme Anledning udtalte sig det foran omtalte Møde paa Mors den 23de Marts s. A. og væsenlig paa samme Maade²⁾.

Ogsaa paa Vennemødel i Kjøbenhavn den 10de September 1866 udtalte man sig i samme Retning, om end ikke med specielt Hensyn til Lovforslaget.

Rigsdagssamlingen i 1865—66 kom imidlertid ikke til det ønskede Resultat.

Men i Efteraaret 1866 indgav Frimenigheden i Ryslinge selv et Andragende til Rigsdagen om Anerkjendelse indenfor Folkekirken.

Dette Andragende var underskrevet af 189 Husfædre og Enker og omfatter ialt 880 Personer³⁾.

Frimenighedens Andragende blev støttet og varmt anbefalet til Rigsdagen af 72 Præster⁴⁾.

Der blev da ogsaa i Samlingen 1866—67 indbragt

¹⁾ Dansk Kirketidende Nr. 6—7, 1866.

²⁾ Sømmested Nr. 17.

³⁾ Disse vare fordelte saaledes: Ryslinge 221, Ringe 168, Søllinge-Hellerup 95, Kværndrup 89, N. Lyndelse og Højby 74, Oure og Vejstrup 62, Skaarup 1, Herrested 39, Herringe og Gjestelev 34, Rønninge og Rolfsted 33, Gudme og Brudagor 16, Nørre Søby 14, Svindinge 9, Vantinge 9, Gudbjerg 7, Sønder Højrup 6, Vejle 3.

⁴⁾ Dansk Kirketidende Nr. 3 og 7, 1866.

i Rigsdagen: »Forslag til Lov om Menighedernes Deltagelse i Valget af deres Præster«. For at støtte dette Lovforslag afholdtes der den 7de Maj 1867 et af 200 Mennesker besøgt Møde i Nykjøbing paa Mors, som vedtog følgende Udtalelse:

»Vi anse det for aldeles nødvendigt, at Folkekirkens Medlemmer faae Ret til at oprette Frimenigheder med selvvalgte Præster indenfor Folkekirken«¹⁾).

Men imod Forslaget blev indgivet en Adresse fra Københavns gejstlige Konvent²⁾, og under 15de April s. A. udsendte Kirkeministeriet en Rundskrivelse til samtlige Biskopper og æskede deres Udtalelse om Sagen. Biskopperne forelagde Sagen for Landemoderne, hvor samtlige Biskopper med Undtagelse af Biskop Kierkegaard i Aalborg udtalte sig imod Lovforslaget, medens mange Præster talte for det.

Lovforslagets Skæbne i Rigsdagssamlingen i 1866—67 blev da denne, at det blev vedtaget i Folkethinget, men i Landstinget blev det nægtet Overgang til tredie Behandling.

I Sommerens Løb 1867 blev der paa forskjellige Steder afholdt Møder angaaende denne Sag, saaledes i Horsens og Kolding samt Rønnede paa Sjælland, og længere hen paa Efteraaret i Randers, Odder og Vesterbrønderslev. Paa samtlige disse Møder blev Frimenighedssagen behandlet som Hovedemnet, og Resultatet af Forhandlingerne var dette, at man udtalte sig for Ønskeligheden af en »Frimenighedslov« baade i Almindelighed som ogsaa

¹⁾ Dansk Kirketidende Nr. 22.

²⁾ Sammested Nr. 10.

med specielt Hensyn til Frimenigheden i Ryslinge. Naturligvis hævede der sig ogsaa Udtalelser imod en saadan Lov. Samtlige disse Udtalelser forelaa da, naar Lovforslaget i Samlingen 1867—68 atter blev indbragt.

I Ministeriet Frijs's Sammensætning foregik i Foraaret 1868 den Forandring, at Biskop K i e r k e g a a r d i Aalborg overtog Kirkeministeriet istedetfor Rosenørn-Tejlmann. Denne Omstændighed medførte, at Ministeriets Stilling til ovennævnte Lovforslag blev en anden end tidligere. Hidtil var dette nemlig bleven indbragt i Rigsdagen ved privat Initiativ, men nu forelagde Ministeriet selv Forslaget. Det vilde nu væsenlig komme an paa Landstinget, om Loven skulde gaa igjennem eller ej.

Men nu, da Lovforslagets Skæbne var bleven saadan, at der var Udsigt til, at det gik igjennem, idet det nu baade blev forelagt og støttet af Regjeringen, nu skulde man blot se, hvilken Storm, hvilken Bevægelse, der rejste sig imod det. Biskopperne i Sjælland, Fyen, Laaland-Falster, Viborg, Aarhus og Ribe, altsaa 6 af Danmarks Biskopper, fandt, at det var en farlig Sag med dette Lovforslag. Paa Folkekirkens Vegne rejste de sig imod deres forhenværende Kollega, Biskop K i e r k e g a a r d, der jo nu var Kirkeminister og havde forelagt og udarbejdet Lovforslaget, idet de i Forening udstedte en »Fællesudtalelse«, der var rettet imod det. Under Henvisning til deres Betænkninger fra forrige Aars Landemoder udtalte de, at, hvad der siden havde tildraget sig, havde ikke bragt dem til at forandre deres da udtalte Overbevisning. De udtalte som deres Syn paa Sagen, at Frimenighedens Fremkomst indenfor Folkekirken vilde

føre »til efterhaanden at forvanske Kirkelæren, udbrede allehaande Sektvæsen, og tilsidst bringe det dertil, at der ingen Folkekirke findes i Danmark«¹⁾). Altsaa, det kan man kalde Bevægelse, naar Folkekirkens Overhyrder saaledes lode Allarmtrommen gaa og meldte, at der var Ildløs i Folkekirken, hvis Loven blev vedtaget, hvis Frimenigheden i Ryslinge blev anerkjendt indenfor Folkekirken. Det følger af sig selv, at Størstedelen af Danmarks Præster i et Antal af 800²⁾) straks ilede til Brandstedet som Redningsmandskab for at dæmpe Ilden og hjælpe til med at slukke, idet de i en Adresse udtalte, at en Valgmenighedslov baade var unødvendig og skadelig, hvorfor ogsaa Bispernes Udtalelse heri bekræftes, at den vil føre til Folkekirkens Opløsning³⁾). Ja der var i Sandhed Travlhed paafærde; thi Sagen havde Hast. Hele Landet over satte de vedkommende Præster Folk i Bevægelse over denne Ulykke, som skulde ske, -- det var jo dog forfærdeligt. Om man end ikke selv skrev sit Navn, skulde det dog staa under Adressen imod Valgmenighedsloven, en anden kunde jo skrive det⁴⁾). Det kunde nu heller ikke overkommes at faa alle disse Navne skrevne i den Hast, det havde med Adresserne, men saa tog man en hel Husstand, en hel Familie i en Slump, f. Eks. »Karen Larsdatter med 13 Beboere af Dyrehøje, ialt 14«, eller »Hans Hansen, Barløse«, 8«⁵⁾).

¹⁾ Dansk Kirketidende 1868, Nr. 8.

²⁾ Efter privat Opgivelse skal af Danmarks 1000 Præster de 800 have underskrevet Adressen imod Valgmenighedsloven.

³⁾ Dansk Kirketidende 1868, Nr. 6.

⁴⁾ Sammesteds Nr. 10.

⁵⁾ Se samme Nr.

Men var der saaledes Bevægelse i Folket, saa var der ogsaa Bevægelse i Rigsdagen og Regjeringen angaaende denne Sag. Det var imidlertid saa langt fra, at hin Bevægelse gjorde noget Indtryk paa Regjeringen og dens Holdning i Frimenighedssagen, det egnede den sig slet ikke til. Det var jo kun en kunstig tilvejebragt Bevægelse, der sugede sin Næring til sig af »falske Forestillinger« om hvad der vilde ske, men grundede sig ikke paa nogen Virkelighed. Denne Bevægelse affødte derfor heller ikke nogen Bedrift, men blev aldeles slaaet til Jorden som betydningsløs og intetsigende, idet den, saasnart Lovforslaget kom til Forhandling, blev erklæret for blind Allarm; der blev nemlig ikke taget det allermindste Hensyn til den.

Altsaa gik Loven trods denne Adressestorm, dette store Flertal, som erklærede sig imod den, glat igjennem Folkethinget og kom nu til Landstinget, hvor der blev nedsat et Udvalg. Dette delte sig i et Flertal og et Mindretal. Flertallet af Udvalget erklærede sig imod Loven og tiltraadte i sin Betænkning, som blev afgiven, da Lovforslaget den 22de—23de April 1868 kom til 2den Behandling, »at Sagen af Landstinget ikke videre fremmes«. Udvalgets Mindretal var derimod stemt for Loven. Flertallet havde tænkt paa at stille et andet Lovforslag, som skulde raade Bod paa en Frimenighedslov, nemlig et Forslag om Ansættelse af »Hjælpepræster«, hvor der var Trang dertil. »Derved« — hedder det i Udvalgsbetænkningen — »maatte kunne raades Bod paa den ejendommelige Vanskelighed i Ryslinge Sogn, hvorfra jo de Allerfleste ere enige om, at Bevægelsen henter sin særegne Karakter og egenlige Styrke«.

Men Flertallet undlod at stille dette Forslag, fordi det formaaede ikke at stemme Mindretallet for det, ligesom ogsaa Kirkeministeren meget bestemt havde erklæret sig imod det.

Paa dette Stadium af Sagen var imidlertid Biskop Kierkegaard paa Grund af Sygdom afgaaet som Minister; i hans Sted havde Ministeriet søgt en Kirkeminister, der vilde gennemføre Valgmenighedsloven og funden en saadan i Provst Aleth Hansen.

Saaledes stode altsaa Sagerne, da Lovforslaget den 22de April kom til Forhandling i Landstinget, og det blev et bevæget Møde. Thi i Henhold til foranstaaende Udtalelse af Udvalgets Flertal, var Thinget ikke stemt for at fremme Loven, medens Ministeriet, som nys havde søgt en Kirkeminister, der indtog Kierkegaards Standpunkt i Sagen, derved havde givet tilkjende, at det agtede at sætte Loven igjennem. Her vilde altsaa blive en Kamp at bestaa mellem de to Parter, og den udeblev heller ikke, thi Landstingets Flertal fastholdt sit Standpunkt, — men under Forhandlingerne erklærede Konsejlspræsidenten, Grev Frijs, at han gjorde denne Sag til et Kabinetsspørgsmaal, han gjorde altsaa Ministeriets Forbliven afhængig af, at Loven blev vedtaget.

Og nu kom der Bevægelse i Thinget; man vilde ikke have Loven, og man vilde ikke styrte Ministeriet. Landstinget forhandlede om denne Sag i 2 Dage, den 22de og 23de April, uden at komme til noget Resultat; saamegen Bevægelse var der, saa liden rolig Holdning, at man end ikke efter 2 Dage kunde træffe en Afgjørelse, men opsatte denne til 3die Be-

handling, hvilken da fandt Sted den 28de April, hvor Loven endelig blev vedtaget. Den traadte i Kraft 1ste Juli 1868.

Med denne Lovs Vedtagelse var altsaa den Tilstand indtraadt, som Birkedal foreslaar i sine »Meddelelser« med Hensyn til Frimenigheden i Ryslinge: »hvad Lovgivningen angaaer, da er den let at forandre derhen, at saadanne Frimenigheder optages indenfor Folkekirkens Omraade«. Nu var Lovgivningen forandret saaledes, og fra nævnte Tidspunkt af var altsaa Frimenigheden i Ryslinge anerkjendt indenfor Folkekirken.

Anledningen til at denne Lov udkom var altsaa, som det ogsaa udtales i Landstingets Udvalgsbetænkning, den kirkelige Bevægelse i Ryslinge. Det var det Forhold, som var indtraadt der mellem Præsten og Menigheden, og som foran er skildret, der fremkaldte Loven. Men da denne ikke blot kom til at omfatte den ene alt bestaaende Frimenighed i Ryslinge, men gav Tilladelse til Oprettelse af Frimenigheder, eller, som de i Loven benævnes, »Valgmenigheder«, hvor der var Trang dertil, saa kom Bevægelsen i Ryslinge gennem »Valgmenighedsloven« til at bære Frugt for Menigheden i hele Folkekirken, saa den nu kan røre sig med større Frihed end forhen. Og det har vist sig, at der har været Trang til denne Frihed i Folkekirken: Frihed til for Menigheden selv at vælge sin Præst; thi foruden Frimenigheden i Ryslinge er der nu 7 saadanne samt en Afbygger-Menighed til Ryslinge i Sønder-Næraa.

Med Valgmenighedsloven fandt Bevægelsen trindt i Landet over denne Sag sin Afslutning; Agitationen

kunde nu slaa sig til Ro og se Tiden an, hvad den vilde bringe frem.

Og Tiden er jo siden forløben rolig uden at der er bleven udbredt allehaande »Sektvæsen« som en Følge af Loven, eller at den har ført hen til »Folkekirkens Opløsning«. De ildevarslende Spaadomme ere blevne beskjemmede.

Men Bevægelsen i Ryslinge fandt ogsaa dermed sin Afslutning. Birkedals Menighed havde haft besynderlig godt af at sætte sine Kræfter i Bevægelse for at værne om Menighedslivet ligefra det Øjeblik af, da den første Gang samledes med Birkedal i Laden i Ryslinge Præstegaard, og siden i Laden paa Boltinggaard, indtil den kunde tage sin egen lille Kirke i Brug, — ja, indtil denne Dag.

Der ere mange skjønne Minder for Menigheden, som for Præsten, at betragte, der i Samfund have maattet kjæmpe sig frem imod Strømmen. Det var Kjærlighedslivet, der holdt dem oppe trods den stridige Strøm. Men Vinden vendte sig og Strømmen med den, da »Valgmenighedsloven« udkom.

Med Anerkjendelsen af Frimenigheden indenfor Folkekirken afløstes saaledes den tidligere Tilstand, og det var det sidste Savn for Frimenigheden i Ryslinge, der ved denne Lov blev tilfredsstillet.

Det var en ejendommelig Følelse, der gik igjennem Frimenigheden, naar den tænkte tilbage paa, at den for halvtredje Aar siden begyndte i Laden, og nu havde den Kirke og Præstegaard med alt Tilbehør, samt Anerkjendelse indenfor Folkekirken. Det var den en Borgen for, at Herren selv havde ført dens Sag og taget sig af den i stort og smaat. Glæ-

den herover gav Anledning til Afholdelsen af et »Vennemøde« i Boltinggaards Skov den 17de og 18de Juni 1868; dette kom da til at danne Afslutningen paa den kirkelige Bevægelse i Ryslinge, som førte Frimenighedsdannelsen med sig. Paa dette Møde glædedes man sammen med Vennerne i 2 Dage under afvekslende Tale og Sang.

Jacob Ulfeldt.

Efter Biografisk Lexicon og Hofm. Portrait Historique 1747.

Af

Lensbaron **Holck**, Holckenhavn.

Familien Ulfeldt er en af de ældste Slægter i Danmark, og dens Historie kan føres langt tilbage i Tiden, lige til Slutningen af det 14de Aarhundrede. Den første, som nævnes i Hofmans »Portraits Historiquer« er Torkil Ulfeldt, — muligvis den samme som i Fortegnelsen over Ejerne af Koxbølle benævnes Thor Ulfeld — han levede ved Aar 1395.

En af de betydeligste af Slægten var den Mand, hvis Navn staar over disse Linier. Han var Søn af Knud Ebbesen Ulfeldt til Koxbølle og Anna Eriksdatter Hardenberg. Naar han var født, vides ikke bestemt, men da det nævnes, at han i sin Ungdom rejste udenlands og blandt andet i Aaret 1552 studerede ved Universitetet i Løwen i Belgien, kan det antages, at han er født i Femten Hundrede og nogle og Tredive. Efter at være kommen tilbage fra sin Udenlandsrejse tjente han som Hofsinde, indtil han i Aaret 1562 blev gift med Anna Jacobsdatter Flem-

ming, som var født 1544 og døde 13. Novbr. 1570, kun 26 Aar gammel, og med hvem han fik hendes fædrene Gaard Bavelse.

Under Krigen med Sverrig tjente Jacob Ulfeldt dels paa Flaaden og dels i Hæren, deltog saaledes i Slaget ved Øland og var Krigskommissær ved Hæren i Skaane, en Stilling, han ogsaa senere beklædte under Daniel Rantzau. I Efteraaret 1566 blev han udnævnt til Medlem af Rigsraadet, men blev, uvist af hvilken Grund, ikke lang Tid efter afsat fra denne Stilling af Kongen. Det varede dog ikke længe, inden han igen blev taget til Naade, idet han i December 1570 atter blev optaget i Rigsraadet. Det følgende Aar blev han forlenet med Dalum Kloster, med hvilket ogsaa St. Knuds Kloster i Odense i nogle Aar var forbundet. I denne Periode deltog han i Møder i Kolding i Anledning af Stridigheder med Hertug Hans. Han blev flere Gange benyttet til diplomatiske Sendelser, saaledes til Stokholm og Preussen, og 1575 foretog han en Rejse til Gulland.

Derefter indtraf den Begivenhed, som navnlig har gjort Ulfeldts Navn bekendt i Historien, idet det nemlig i Aaret 1578 blev ham overdraget at staa i Spidsen for et Gesandtskab til den russiske Zar Ivan den IV. Vasiliewitsch; foruden Ulfeldt bestod dette af Jørgen Ulfstand og Arild Ugerup samt et Følge paa over Hundrede Personer.

Hensigten med dette Gesandtskab var at genoprette det venskabelige Forhold til Rusland, som var bleven forstyrret ved Stridigheder om nogle Besiddelser i Lifland, samt — ifølge den Gesandtskabets givne Instrux — at slutte »en evig Fred« med dette Rige, faa Grændsen mellem dette og Norge endelig fastsat,

sikkre Danmark den rolige Besiddelse af Øsel og dette Stifts Ejendomme i Kurland, og endelig søge at faa Erstatning for nogle Fæstninger i Lifland, som Zar Ivan havde sat sig i Besiddelse af. I Maj afsejlede Gesandtskabet til Øsel og Lifland og gik herfra ved Pernau over den russiske Grændse. Efter at være kommen ind paa russisk Territorium var man uafbrudt udsat for store Besværligheder og haard Behandling. Under stadig Bevogtning førtes Gesandtskabet fra Sted til Sted og naaede efter lang Tids Forløb Novgorod, hvorfra endelig Rejsen gik videre til Moskov, hvortil det ankom i August. Her modtoges Gesandterne fra først af venligt af Zar Ivan, men det viste sig desuagtet snart, at Zaren var ganske utilbøjelig til at gaa ind paa de Fordringer, de stillede i Overensstemmelse med deres Instrux. Han gav dem derimod kun Valgel mellem en Stilstand paa 15 Aar uden væsentlige Indrømmelser til Danmark — eller Krig strax. Da Ulfeldt under disse Forhold — og da han tilmed muligvis frygtede for at blive holdt tilbage i Rusland som Fange — ikke turde paatage sig Ansvar for en for Danmark farlig Krig, gik han ind paa imod sin Instrux at slutte den af Zaren fordrede 15 Aars Stilstand paa Vilkaar, som vare ugunstige med Hensyn til Danmarks Krav vedrørende Norge, Lifland og Kurland. Efter at Stilstanden saaledes var sluttet, forlod Gesandlerne Rusland, forsynede med rige Gaver; desuagtet og trods givet Tilsagn bleve de paa Tilbagerejsen gennem Rusland udsatte for en næsten lige saa slet Behandling som paa Udvejen. Paa Grund af den sene Aars-tid kunde de ikke foretage Hjemrejsen til Søs, men maatte lægge Vejen over Land, gennem Polen og

Tyskland, hvorfra de først naaede hjem til Danmark den 1ste Januar 1579. De begav sig straks til Koldinghus, hvor Kongen den Gang opholdt sig, for at aflægge en foreløbig Beretning om Sendelsens Udfald. Som det synes, tog Kong Frederik II. ikke straks Ulfeldt det ugunstige Resultat unaadigt op, idet han i Marts skænkede ham nogle Gaarde paa Fyen, ligesom Ulfeldt i sin Egenskab af Rigsraad den 25de i samme Maaned var med til det store Møde i Odense, hvor Hertugerne Hans og Adolf forlenedes med Slesvig.

Efter sin Hjemkomst tog Ulfeldt Ophold paa sin Ejendom, Koxbølle og forfattede en Beskrivelse paa Latin af Gesandtskabets Rejse til Rusland, som dog først udkom trykt i Frankfurt 1608 — 15 Aar efter hans Død. I denne Beskrivelse omtalte han særlig den slette Behandling, Gesandtskabet havde været Genstand for, og gav Meddelelse om russiske Forhold og Skikke, hvorimod han gik let henover de politiske Forhandlinger og søgte at dække over det uheldige Resultat, idet han beskyldte Zaren for i sidste Øjeblik at have forandret Traktaten. Efter at Kongen og Rigsraadet imidlertid havde undersøgt den af Ulfeldt med Zaren sluttede Overenskomst, vilde de paa ingen Maade godkende den, men lagde hele Ansvaret for, at de ønskede Resultater ikke vare naaede, paa Ulfeldt med den Begrundelse, at han havde overtraadt sin Instrux. Skøndt han tilstillede Kongen et Brev, hvori han forsvarede sin Handlemaade, lod denne sig ikke formilde, men indkaldte et Rigsraadsmøde i Roskilde den 13de Juli, hvortil Ulfeldt blev stævnet som anklaget.

Paa Kongens Vegne førte den kongelige Sekretær Arild Huitfeldt Anklagen, som gik ud paa, at Ulfeldt

havde handlet imod sin Instrux og derfor burde »stande Kongen og Rigsraadet til Rette.«

Ulfeldt forsvarede sig efter bedste Evne, men blev dog, i Overensstemmelse med Anklagen, dømt til at udstødes af Rigsraadet og have sit Len forbrudt; — derimod frafaldt Kongen, paa Raadets Forbøn, yderligere Tiltale og lovede endog at være ham en naadig Herre. Hermed ophørte Ulfeldts Virksomhed i Kongens og Rigets Tjeneste, og han trak sig nu tilbage til sin Ejendom, Koxbølle, hvor han beskæftigede sig med Bestyrelsen af sit Gods og dyrkede litterære Sysler. Han har saaledes forfattet en kortere Fremstilling af Danmarks Historie fra 1333 til 1559. Fortalen til denne er dateret Ulfeldtsholm den 1ste September 1585, hvorefter man kan slutte, at han paa det Tidspunkt havde bygget denne Gaard færdig og var flyttet dertil fra Koxbølle. — Han nærede imidlertid stadig en stærk Misfornøjelse i Anledning af den ham overgaaede Krænkelser, hvorefter Følgen blev, at han ved et Møde i Roskilde Domkirke i August 1588 optraadte paa en højst uheldig Maade overfor de tilstedeværende Rigsraader, idet han der traadte offentlig frem med sin Klage mod den afdøde Konge Frederik II. og henviste til et medbragt Haandskrift om sin Adfærd i Rusland. Han opnaaede dog Intet derved og levede derefter Resten af sine Dage paa Ulfeldtsholm. I den nærmest foregaaende Tid har han antagelig forfattet Jordebogen, som findes i Holckenhavns Arkiv, og hvis Titelblad lyder saaledes:

Jacob Wifels
 Jordebog paa
 Wifelsholm
 Selsø oc Baels.
 1588.

Heri findes Billeder af de nævnte Gaarde, samt Ulfeldts og hans Hustrus Vaaben, tilligemed et Billede, hvorpaa ses en Mand, der pløjer, idet en Dreng kører Hestene, samt en Mand, der saaer.

Som Prøve paa Jordebogens Indretning anføres her den første Side:

Koxbølle.	Byg	<i>Matzs Hornn.</i>	3 Pund
	Smør		1 ok? oh? (? Otting?)
	penge		5 1/2 Skilling
	Lamb ¹⁾		1 1/2
	Gjes		1
	Høns		2
	Eeg		10
	Haffre		10 Skepper
	Fornød ²⁾		1/2
Stalox	1/2		
Thenne Gaard fik jeg til Mageskifte af Kong-Mayestæt.	Byg	<i>Matz Skomager</i>	3 Pund
	Smør		1 ok? oh? (? Otting?)
	penge		5 1/2 Skilling
	Lamb ¹⁾		1 1/2
	Gjes		1
	Høns		2
	Eeg		10
	Haffre		10 Skepper
	Fornød ²⁾		1/2
Stalox	1/2		
Thenne Gaard fik jeg af Claus Huitfeldt.	Byg	<i>Koxbølle Mølle</i>	
	Smør		
	penge		
	Lamb ¹⁾		
	Gjes		
	Høns		
	Eeg		
	Haffre		
	Fornød ²⁾		
Stalox			
Thenne bygde jeg self oc lod gifve Mølle-dam oc legge Dæmning.	Meel		
	Gjes		
	penge		

1) Lam. 2) Kvæg.

Som Hofman skriver, »endte han sine urolige Dage den 8de Oktober 1593 og blev begravet i sine Fædres Gravsted i Vindinge Kirke, hvor man fordem saa følgende Indskrift« :

Sub hoc marmore sepultus est

nobilis et generosus vir

JACOBUS ULFELD

de Selsøe et Koxbølle quondam Frederici II Regis
Conciliarius, qui obiit anno 1593 die 8. Octb. Cum

sua dilectissima Uxore

ANNA FLEMMING

de Bavelse, Quæ postquam in conjugio cum marito
suo honeste per annos 8 vixerat 3 Id. Nov. anni
1570 occubuit ætat. 26.

En lille Tilføjelse

til

„Prins Christians Besøg paa Ærø“.

Til
Redaktionen af Svendborg Amts historiske Samfunds
Aarbog.

Tillad mig til Frøken Nicoline Kleins fornøjelige Opsats i Aarbogen for ifjor om Prins Christians Besøg paa Ærø at føje en lille sandfærdig Notits, som Frøken Klein sikkert havde taget med, om hun havde kendt den. Maaske kan den endnu finde Plads i Aarbogen.

Dengang Prinsens Besøg var bestemt, gjorde man sig paa Ærø store Anstrengelser for at hædre Prinsen mest muligt. Som et Led i Programmet blev da ogsaa bestemt, at denne skulde hentes i Marstal i firspændig Vogn. Landfoged Carstens havde 2 passende Heste, og hos hans Svingersøn, Pastor Petersen i Store Rise, laantes andre 2, og med disse 4 Heste øvede »Kræsten Etatsraad«, Landfogdens Kudsk, sig flittigt i de 8 Dage, som var tilbage, inden Prinsen kom. Alting gik helt godt, og da den store Dag

kom, kjørte Landfogden strunk med 4 Heste til Marstal for at modtage Prinsen. Denne kom ombord, og Kræsten kjørte stolt afsted ad Ærøskøbing til. Men saa skete det frygtelige. Alt var gaaet storartet, indtil Vognen naaede det Sted i Nærheden af Dunkjær, hvor Vejen deler sig, dels til Ærøskøbing, dels til Rise. Her stod lige i Skæringspunktet et enligt Piletræ, af den Slags, som paa Ærø kaldes en Abild. De Rise Forløbere mente nu, at de skulde hjem til Rise, og trods alle Kræstens Anstrengelser kjørte man fast, med Forløberne paa venstre Side af Træet, medens Stanghestene var paa højre Side. Til stor Sorg for Kræsten spurgte Prinsen da, om de ikke hellere skulde køre videre med de to Heste, og saadan skete det da ogsaa. Min Fader, som kom bagefter i en anden Vogn, (han var Kielerstudent dengang, men hjemme paa Besøg) maatte ride de to Forløbere hjem til Svogerens Præstegaard, og saa stærkt løb han hjem til Ærøskøbing fra Rise Præstegaard, at han omtrent naaede Byen samtidig med Prinsen.

Odense, den 2. August 1909.

S. CARSTENS.

.

Medlemliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til »Svendborg Amt II« havde »Sv. A. h. S.« 611 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

- Bager, David J., Boghandler, Faaborg.
Bang, Sognepræst, Ringe.
Bernier-Schilden-Holsten, Lensbaron, Holstenshus, Faaborg.
Drost, Johannes, Gaardejer, Ristinge, Humble.
Elnegaard, Karl, Redaktionssekretær, »Sorø Folketid.«, Sorø.
Garnisonsbibliotheket, København.
Hansen, Andreas, Fotograf, Hesselager.
Hansen, Valdemar, Cyclehandler, Hesselager.
Hjort-Lorensen, Etatsraad, Roskilde.
Jensen, Johannes Alsing, Snedkersvend, Ryslinge.
Jensen, Otto, Bødker, Kædeby pr. Lindelse.
Jørgensen, Sognepræst, Bregninge, Ærøskøbing.
Jørgensen, Kr., Gaardejer, Vantinge, Ringe.
Klæsøe, Carlin, Lærer, Botofte Skole, Tranekær.
Knarreborg, H., Lærer, Øksendrup.
Kristensen, Kristian, Sognefoged, Ringe.
Larsen, Julius, Fabrikant, Hesselager.

Larsen, P., Kulhandler, Bagenkop, Humble.
 Lauritsen, L., Forfatter, Tranderup, Ærøskøbing.
 Madsen, R. P., Cand. theol., Købmagergade 67 a, Fredericia.
 Monrad, J., Højskolelærer, Ryslinge.
 Møller, Johan M., Sognepræst, Kjærum, Assens.
 Nationalmuseet, 2den Afdeling, København.
 Navne, Peder, Gaardejer, Simmerbølle, Rudkøbing.
 Pedersen, Johannes, Gaardejer, Oure Mark, Oure.
 Philbert, Frederik, Uddeler, Brugsforeningen, Vejstrup.
 Pilegaard, Hans, Landmand, Sallinge, Højrup.
 Rosager, Hans, Forstander, Landbrugsskolen, Borris.
 Sarauw, C., Ndr., Fasanvej 39, København F.
 Schousbo-Jensen, Sognepræst, Hillerslev, Højrup.
 Therkelsen, T. J., Gaardejer, Langagregaard pr. Ærøskøbing.
 Warhuus, Læge, Hesselager.

Afgaaede Medlemmer.

Bøttern, V., Consul, Nyborg (død).
 Christensen, Niels, Hmd., Søndebro, Humble.
 Christiansen, Jørgen N., Boelsmand, Nordenbro Hede, Humble.
 Degn, H., Gaardejer, Søndebro, Humble.
 Frandsen, J. P., Friskolelærer, Aarhus.
 Frederiksen, Hans, Gaardejer, Vester Aaby, Vester Skerninge.
 Guldager, H. C., Købmand, Faabørg.
 Guldmann, Strandkontrollør, Bagenkop, Humble.
 Hansen, A. Madsen, Gaardejer, Nordenbro Hede, Humble.
 Hansen, Hans Kr., Husejer, Ulbølle pr. Vester Skerninge.
 Hansen, Lars Fr., Gaardejer, Hundstrup, Vester Skerninge.
 Hansen, Mads Kl., Gaardejer, Nordenbro, Humble.

Henriksen, Peder, Landmand, Søndebro, Humble.
 Israelsen, J. F., Redaktør, Ringe.
 Jakobsen, N. M., Købmand, Søndebro, Humble.
 Jensen, Joh., Lærer, Lunde, Stenstrup.
 Jørgensen, Rasmus, Gaardejer, Gulstav, Humble.
 Kristiansen, Anton, Gaardejer, Tjørnstved, Tranekær.
 Larsen, Henrik, Gaardejer, Søndebro, Humble.
 Laursen, L. J., Sognepræst, Krstrup, Randers.
 Lundsgaard, Mejeribestyrer, Nordenbro, Humble.
 Munkegaard, Jørgen P., Gaardejer, Søndebro, Humble.
 Nielsen, L. C., Landmand, Lohalsgaarden, Lohals.
 Nielsen, Mine, Væverske, Ryslinge.
 Pedersen, H. C., Lærer, Hou Skole, Lohals.
 Petersen, H. P., Gaardejer, Kædeby, Rudkøbing.
 Pico, Andr., Murermester, Nordenbro, Humble.
 Rasmussen, A., Skibsfører, Magleby, Humble.
 Rasmussen, R. M., Skibsmægler, Thuro, Svendborg.
 Rasmussen, Valdemar, Cyclehandler, Gislev, Kværndrup.
 Ringer, Rasmus K., Landmand, Frørup.
 Skov, Rasmus, Forpagter, Vester Skerninge.
 Sørensen, Carl, Væver, Langaa, Rygaard.
 Thomsen, fhv. Postmester, Svendborg.
 Thomsen, Rasmus, Bolsmand, Nordenbro Hede, Humble.

»Svendborg Amts historiske Samfund« tæller nu (1ste April 1910) 608 Medlemmer.

16de Juli 1909 holdt »Samfundet« sin aarlige Generalforsamling paa Svendborg Højskolehjem. Beretning af-
 lagdes, Regnskabet forelagdes og godkendtes.

Som nyt Styrelsesmedlem indvalgte Lensbaron Holck, Holckenhavn, i Stedet for Pastor Hammer, Hillerslev, der fra-
traadte paa Grund af Bortrejse fra Amtet.

Efter Generalforsamlingen holdtes et offentligt historisk
Møde i Nikolaj Kirke i Svendborg.

Ved dette Møde talte Cand. mag. *Vilhelm Lorenzen*,
København, om *Nikolaj Kirke* og Højskoleforstander *J. P.
Kristensen-Randers* om *Ingemann og Danmarkshistorien*.

Ved Mindefesten i Nyborg den 14de November 1909 i
Anledning af 250 Aars-Dagen for *Slaget ved Nyborg* lod
»Samfundet« endvidere afholde et Foredrag af *Kaptajn
Rockstrøh* om nævnte Slag.

Uddrag af Regnskabet

for

„Svendborg Amts historiske Samfund“

fra 31te Oktober 1908 til 1ste Juli 1909.

INDTÆGT	ℳ	Ø	UDGIFT	ℳ	Ø
Indestaaende i „Landbosparekassen“ 31. Oktober 1908.	534	55	Honorar for Bidrag til „Svendborg Amt“ 1908.	236	50
Kassebeholdning 31. Oktober 1908	59	76	Trykning m. m. af „Svendborg Amt“ 1909	620	36
Aarsbidrag fra 44 Medlemmer for 1908 ..	85	00	Honorar for Bidrag til „Svendborg Amt“ 1909	331	50
Aarsbidrag fra 601 Medlemmer for 1909..	1215	00	Avertering, Leje af Sal til Møde.....	25	64
Portogodtgørelse ved Postoprævning.....	82	05	Porto ved Udsendelse af Aarsskrift og Opkrævning af Aarsbidrag.....	120	44
Indvundne Renter	20	12	Ekspedition af Aarsskriftet, Konvol. m. m. Indestaaende i „Landbosparekassen“ 1. Juli 1909	564	67
			Kassebeholdning 1ste Juli 1909	74	52
	ℳ	1996	ℳ	1996	48
		48			

Vejstrup, den 1ste Juli 1909.

p. T. Vejstrup, den 11. Juli 1909.

Som Revisorer:

Lars Hansen.

Niels Madsen.

Thøger Dissing,
Regnskabsfører og Kasserer.

INDHOLD.

	Side
<i>Byled og Hyrdhuse.</i> (Ved P. Jensen, Kværndrup)	3
<i>Nyborg Præstegaard.</i> (Af Architect Aug. Colding)	27
<i>Blade af en fynsk bondeslægts historie.</i> (Ved Povl Hansen)	37
<i>Nyborg Slot.</i> (Af Oberstløjtnant C. S. Theilgaard)	97
<i>Den kirkelige bevægelse i Ryslinge i Fyen fra 1849 til 1868.</i> (Af Lars Frederiksen med Forord af Karl Povlsen) . . .	107
<i>Jacob Ulfeldt.</i> (Af Lensbaron Holck, Holckenhavn)	175
<i>En lille Tilføjelse til „Prins Christians Besøg paa Ærø“.</i> (Af S. Carstens)	183
Medlemslisten	185
Regnskabet	189